

X 151293

„Lelkek az Elisium mezején”

*Szövegek a 18. századi magyar politikai kultúra
tanulmányozásához*

Szerkesztette:

Kovács Ákos András
Szűcs Zoltán Gábor

SZTE Klebelsberg Könyvtár

1000970940

A kötet megjelenését támogatta:

az OTKA NI 69207-es számú,
„A 19. századi magyar nemzetépítés elemeinek ártértekélése új szempontok
és új források alapján” című pályázata

A címlapon
Decsy Sámuel „A' magyar Szent Koronának és az ahoz tartozó tárgyaknak
historiája...” című munkájának illusztrációja látható
a korona Budára szállításáról 1790-ben.

ISBN: 978-963-08-0590-2

X 151293

© Kovács Ákos András, Szűcs Zoltán Gábor, 2010.

Nyomdai előkészítés: Kalonda Bt.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés (Kovács Ákos András – Szűcs Zoltán Gábor) 9

I. fejezet — Diéta

1. Egynehány prédikátziók (Tormássi János)	17
2. Boronkay Josef diætai orátziója magyarul (Pálóczi Horváth Ádám)	29
3. A magyar asszonyok' prókátor, a Budán öszve gyűlt rendekhez
(Pálóczi Horváth Ádám)	33
4. A' mostan folyo ország gyűlésének satyrico criticé való leírása
(Gvadányi József)	39
5. Diétai prédikátziók (Hunyadi Ferenc)	47

II. fejezet — Igazgatás

1. Szabad királyi Pest városa (Haffner Mihály)	59
2. A Szent Lutzai új szállóknak eredetek (Hrabovszky György, ford.)	61
3. Intézet egy siketeket és nemákat nevelő oskolának fel-állítása végett
(May József)	64
4. Hadi regulamentum	68
5. Rövid Elő-adása	72

III. fejezet — Geográfia, statisztika

1. Rövid magyar geographia (Baranyi László)	81
2. Magyar geografiaja (Vetsei Pataki István)	90
3. Keresztény Paraditsom (Dési József)	98
4. Egynehany Hazai utazások' (Gróf Teleki Domokos)	102
5. A' Tzigán nemzetnek igazi eredete, nyelve, története
(Enessey György)	105

6. Magyar Ország versekben- való rövid le-írása (<i>Szatmárnémeti Pap István</i>)	107
7. Osmanografia (<i>Decsy Sámuel</i>)	118
8. Magyar Almanak (<i>Decsy Sámuel</i>)	126

IV. fejezet — Ünnep

1. Örvendetes lantostka (<i>Rosenbacher Ferenc</i>)	131
2. Nyár kezdet	133
3. Öröm-Innep (<i>Szrógh Sámuel</i>)	136
4. A' gyalázatos egyenetlenség (<i>Hermán József</i>)	143
5. Magyar Poema	156
6. Akkori gondolatok (<i>Mátyási József</i>)	160

V. fejezet — Halottbúcsúztatók

1. Drágalátos halála (<i>Szalay György</i>)	169
2. Gyászoló beszéd (<i>Czirák Antal</i>)	187
3. Az halálnak minden emberekkel egy-aránt köz-vóltáról (<i>Csáthi Dániel</i>)	195
4. Halottas beszéd (<i>Klobusiczky Péter</i>)	201
5. Halottas beszéd (<i>Alexovics Vazul</i>)	204
6. A' szenteknek igaz tiszteletek (<i>Báthori Gábor</i>)	217
7. IX. Orátzió (<i>Miklós Sámuel</i>)	223
8. Magyarok sóhajtásai az haldokló nagy Mária Trésziához (<i>Benyák Bernát</i>)	235

VI. fejezet — Elízium

1. Holtaknak politikus beszélgetései	241
2. Második Leopold magyar király (<i>Kereszturi József</i>)	250

3. Álom Második Jósefrül (<i>Kereszturi József</i>)	258
4. A' Második Jósef az Elisium mezején (<i>Szirmay Antal</i>)	265
5. Első Mátyás Kiály levele a' holtak mezeiről a' magyarokhoz (<i>Baloghy József</i>)	275

VII. fejezet — A korona

1. Magyarországi öt különös elmélkedések (<i>Weszprémi István</i>)	283
2. A' magyar szent koronáról (<i>Decsy Sámuel</i>)	290
3. Józan elmélkedés (<i>Ondrejovics Bálint</i>)	300
4. A' magyar koronának rövid históriája (<i>Pétzeli József</i>)	308
5. A' magyar koronához (<i>Pétzeli József</i>)	310

VIII. fejezet — Fordítás

1. A frantzia országi revolútziónak, vagy Zenebonás támadásnak okai (<i>Sz. P. S.</i>)	315
2. Világ nagyjai! Veszedelem! (<i>Döme Károly</i>)	320
3. Cziropedia (<i>Szilágyi Márton</i>)	322
4. Az igazgatás formáiról (<i>Aranka György</i>)	325
5. A' köznép' megvilágosodásáról (<i>Bárány Péter</i>)	332
6. A magunk megismeréséről (<i>Őri Fülep Gábor</i>)	352

IX. fejezet — Nevelés

1. Háláló beszéd (<i>Cserey Lőrinc</i>)	357
2. Istenes jóságra és szerentsés bódog életre oktatótt nemes ember (<i>Faludi Ferenc, ford.</i>)	362
3. A' nagyra vágyódó világ fiának (<i>Bertalanfi Pál</i>)	376
4. Erköltsi oktatások (<i>Péteri Takáts József</i>)	381
5. Beszéd a' nemzeti nevelésről (<i>Vályi András</i>)	389

X. fejezet — Háború

1. Mind két szerentsében (<i>Szüts István</i>)	403
2. Egy nemes biztatás hiv vitéz Magyarokhoz	414
3. B. Laudonnak nandorfejevári győzelme (<i>Kultsár István</i>)	416
4. A' mostan folyó török háborúra tzelezó gondolatok (<i>Gvadányi József</i>)	418
5. Buzdító versek (<i>Vályi Klára</i>)	432

Kovács Ákos András – Szűcs Zoltán Gábor

BEVEZETÉS*

Szöveggyűjteményünk ötlete néhány évvel ezelőtt egy, az ELTE ÁJK-n politológus hallgatók számára tartott, több fél éve zajló 18. százados kutatószemináriumon fogalmazódott meg. (A szeminárium tagjainak – Antal Zalán, Bodnár-Király Tibor, Finta László, Hrenyu Attila, Kulcsár Annamária, Nagy Ágoston, Varga Dániel – felbecsülhetetlen szerepük van a vállalkozás elindításában.). Szerettük volna kissé szokatlan témánkat, a 18. századi magyar politikai esztétörténetet a nagyközönség számára is jobban megközelíthetővé, kézzelfoghatóbbá tenni, szó szerint is. Célunk, hogy a korszak politikai gondolkodásának jellegzetes dokumentumai ne csupán különgyűjteményekben legyenek hozzáférhetők, de modern, könnyen kezelhető és az oktatásban is használható kiadvány formájában is. Annak ellenére, hogy már rendelkezésre állnak bizonyos válogatások, amelyek többé-kevésbé érintik korszakunkat és témánkat (az újabbak közül talán a *Magyarországi gondolkodók – 18. század* című kötetet kell elsősorban kiemelni), illetve hogy vannak a korszaknak élénk érdeklődést kiváltott szakaszai (Rákóczi-szabadságharc, jozefinizmus, 1790–1795 közötti időszak), összességében a 18. század hazai politikai gondolkodása meglepően kevésbé ismert a közvélemény előtt, s ennek egyik lehetséges okát éppen a népszerű szövegkiadások hiányában láttuk. Ebből a gondolatból született meg tehát jelen könyv.

Mielőtt részletesebben szólnánk a könyv tartalmáról, szerkesztési elveiről és a felhasználhatóságával kapcsolatos előzetes koncepciókról, szeretnénk még elidőzni kicsit az imént említett kutatószemináriumról, mivel annak és a könyv elkészítésének története igen szorosan összefonódott. Kutatószemináriumunk közvetlen előzménye egy olyan kurzus volt, amelyen Trencsényi Balázs *A politika nyelvei* című könyvének tanulmányait olvastuk közösen. A Zrínyitől Bibóig igen széles skálán mozgó témákat áttekintve, s nem kevésbé fellelkesülve a könyv rendkívül izgalmas nyelvi kontextualista megközelítésmódjától, azon

* A kötet az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg (a támogatás száma TAMOP 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0003).

kezdünk el gondolkodni, hogy érdemes lenne olyan területeken is tanulmányozni a politikai gondolkodás nyelveit, amelyek a magyar eszmetörténet-írásban még nemigen kaptak ilyen jellegű figyelmet. Trencsényi könyve annál izgalmasabbnak tűnt, mert a szemináriumi tagok többsége egyébként is érdeklődött a politika interpretatív, diszkurzív megközelítéseiről, köszönhetően többek között Szabó Márton nagy hatású kurzusainak, s így a Koselleckről szóló előadásoknak. Innen nézve az eszmetörténet a diszkurzív politikatudomány történeti irányú alkalmazásának tetszett. A 18. század a kutatószeminárium témájaként szinte magától értetődően adódott, nemcsak jelen kötet szerkesztőinek személyes érdeklődése folytán, de azért is, mert feltűnő volt, hogy a politikai eszmetörténet-írás cambridge-i (Skinner, Pocock stb.) vagy német (a kosellecki Begriffsgeschichte) irányzatainak hazai felhasználói eddig inkább a 19–20. század vagy éppen – nagyot ugorva a történelem mélyébe – a 17. század felé fordították figyelmüket. (Gondolhatunk itt Gángó Gábor, Takáts József, Tevesz László, Trencsényi Balázs és mások munkáira). Holott a 18. századnak is megvan a maga vonzereje: egyszerre áll közel hozzánk, s van benne ugyanakkor valami egzotikus, távoli; egyszerre évszázados tradíciók folytatója és a modern politikai gondolkodás szülőhelye. Ezt a kettősséget erősíti az is, amit egy politológus hallgatónak a 18. századi magyar politikai gondolkodás történetéről megtudhat az egyetemen. Schlett István monumentális tankönyvében például a 18. század csupán futó epizód, ráadásul régi paradigmák – a rendiség és az abszolutizmus – uralják a korszakot, míg az új eszme, a felvilágosodás nem is képes a régi versenyképes alternatívájává szerveződni, „álpárigma” marad. Aki pedig Takáts József *Modern magyar politikai eszmetörténetéből* tanul, az a magyar politikai gondolkodás történetének tanulmányozását a 19. század elejével kezdi, igaz, a 18. századból örökölt „politikai nyelvek” megismerésével. Kézenfekvőnek tűnt tehát a kérdés, nem lehet-e többet megtudni a korszak politikai gondolkodásáról, ha másként tesszük fel kérdéseinket?

Ötletünkhöz szerencsés körülményként társult, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár két felbecsülhetetlen értékű különgyűjteménnyel rendelkezik 18. századi szövegekből: a Ballagi- és a Szüry-gyűjteménnyel. Rendelkezésünkre állt tehát két olyan szövegcsoporthoz, amelyekből kutatószemináriumunk kiindulhatott. Az eredmény pedig: számos meghívott vendéggel folytatott beszélgetés (például Kontler Lászlóval, Szabó Mártonnal, Szigjártó M. Istvánval, Vadera Gáborral), több 18. századi témájú szakdolgozat (egyebek között a korabeli paszkvillusokról, a Szentkoronával kapcsolatos vitákról, a *crimen laesae majestatis* fogalmának jelentőségéről a korszak politikai gondolkodásában stb.), egy Szigjártó M. István Diaeta-munkacsoportjával közösen rendezett konferencia (a konferenciakötet remélhetőleg hamarosan napvilágot lát majd), a témához kapcsolódó publikációk (így egy közös programcikkünk a *Korall*-ban 2009-ben, egy cikk a 18. század végi hazai protokonzervatív nyelvről stb.) és több Ph.D.-kutatás lett.

Szöveggyűjteményünk is elsősorban e közös munkálkodás terméke, bár meg kell jegyeznünk, hogy a szöveggyűjtemény használhatóságát egy-egy fél-éves kurzus során teszteltük az ELTE Bölcsészettudományi Karán és a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karán, s ezek tapasztalatait is igyekeztünk hasznosítani a végleges változat kialakításakor. A legfontosabb, amit előjáróban jelezni kell, hogy könyvünk elsősorban népszerűsítő munka, nem pedig számottevő tudományos apparátussal ellátott szövegkiadás – csak az előforduló személynevek, idézetek pontos azonosítása megkésztette volna a könyv terjedelmét. Abból indultunk ki, hogy szükség van egy olyan szöveggyűjteményre, amely a közkönyvtárakban könnyen hozzáférhető, így közkinccsé teheti a 18. század szövegeit. Egy olyan válogatást akartunk továbbá összeállítani, amely az egyetemi oktatásban is használható, s bízunk abban, hogy a szövegben előforduló nagyszámú, s az olvasók előtt bizonyára gyakran ismeretlen kulturális utalás nem akadályozza meg a szövegek megértését, de további olvasásra és kutatómunkára ösztönzi őket.

A szövegek kiválogatásával és elrendezésével kapcsolatban természetesen volt mondanivalónk a korszakról is. A mi 18. századunk – ha lehet ezt mondanunk – egy olyan kor, amelyben az emberek ugyanúgy rutinszerűen reflektálnak társadalmi, politikai környezetükre, mint bármely más történelmi korszakban, s igen gazdag nyelvi (műfaji, tematikus, fogalmi, stílusbeli stb.) eszköztár áll rendelkezésükre, hogy értelmezzék valóságukat. Éppen ezért érdemes tanulmányozni gondolkodásuk különféle termékeit. E politikaképről, annak elméleti, historiográfiai problémáiról írtunk már említett cikkünkben *Hogyan olvassuk a 18. század magyar politikai irodalmát?* címmel.¹ Itt csak azt szeretnénk megjegyezni, hogy munkánk legfontosabb kortársi előképét és egyúttal szélesebb történettudományos perspektíváját igazolását Szigjártó M. István politikai intézmény- és társadalomtörténeti vizsgálódásaiban, a 18. századi emberek saját nézőpontja iránti érzékenységekben, különösen pedig *A diéta* című könyv fejtegetéseiben találtuk meg. Nagy mértékben támaszkodtunk emellett olyan régebbi és újabb klasszikusok, jelentős kutatók munkáira, mint Ballagi Géza, Marczali Henrik, Grünwald Béla, Concha Győző, Szekfű Gyula, Mályusz Elemér, Borzsák István, H. Balázs Éva, Benda Kálmán, Kosáry Domokos, Poór János, Bíró Ferenc, F. Csanak Dóra, Debreczeni Attila. E szerzők – gyakran egészen más jellegű kutatási témájuk részeként – különösen érzékenyek voltak a 18. századi magyar politikai eszmetörténet kérdéseire. Ha esetleg kedvünk is támadt volna vitálkozni e szerzők egyik vagy másik megállapításával, nem szeretnénk tagadni erős hatásukat szöveggyűjteményünk koncepciójának alakulására, ezért arra biztatnánk olvasóinkat is, hogy mindenekelőtt hozzájuk forduljanak, ha alaposabban el kívánnak merülni a korszak tanulmányozásában.

¹ Kovács Ákos András – Szűcs Zoltán Gábor: *Hogyan olvassuk a 18. század magyar politikai irodalmát?* *Korall* 35. 2009 április, 147–175.

Azok a témák, amelyek köré szövegeinket elrendeztük, különösen fontosaknak tűntek számunkra a korszak politikai gondolkodásának megértése szempontjából, s igyekeztünk választásunk okait az egyes fejezetek elé írt nagyon rövid bevezetésekben meg is indokolni. A témák egyúttal állásfoglalást is jelentettek a politikailag releváns társadalmi jelenségek körének lehatárolásával kapcsolatban: inkább egy tágabb politikafogalommal dolgoztunk, amely az oktatástól a tudományon és irodalmon át a temetésig és a diétáig sokféle szöveget, műfajt és eseményt magában foglal. Ez talán meglepőnek tűnhet azok számára, akik szöveggyűjteményünkben a 18. századi politikatörténet titkaiba szeretnének bepillantást nyerni, de segíthet is nekik, ahogy remélhetőleg minden olvasónknak, jobban megérteni a korabeli politikai gondolkodás tágabb és szűkebb diszkurzív környezetét.

Válogatásunkat eközben számos, tudományos tekintetben mellékesnek látszó körülmény is befolyásolta, hangsúlyoznunk kell tehát, hogy semmi esetre sem szeretnénk azt a látszatot keltetni, hogy válogatásunk reprezentatív jellegű lenne. Először is, szöveggyűjteményünket kizárólag nyomtatott szövegekből, mégpedig a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár nagylelkűségének hála, a két említett különgyűjtemény anyagából állítottuk össze. Az eszméletörténetre amúgyis jellemző a nyomtatott szó iránti érdeklődés, szemben a klasszikus történetírás kéziratok iránti elfogultságával (felmerült az is, hogy érdemes lenne egy hasonló szerkezetű gyűjteményt összeállítani a 18. századi levéltári forrásokból is, mert a két válogatás jól kiegészíthetné egymást. Ez a feladat még megoldásra vár). Vállalkozásunk egy másik speciális körülménye az volt, hogy kizárólag magyar nyelvű dokumentumokból válogattunk, s ez szintén erősen befolyásolta szöveggyűjteményünk karakterét, hiszen a korszak hemzsege a latin és német szövegektől. Azért döntöttünk mégis a magyar nyelvű források mellett, mert szem előtt tartottuk feltételezett célközönségünket, a történelem iránt érdeklődő magyar olvasókat, továbbá azt a tényt, hogy a kellő színvonalú fordítások elkészítése alapvetően megváltoztatta volna a szöveggyűjtemény nyelvi karakterét. Így is izgalmas és tanulságos szövegek egész sora került be a kötetbe, amelyeket haszonnal olvashatnak a korszakkal ismerkedők. Döntésünk azonban egyértelműen eltolta a válogatás fókuszát a század utolsó harmada felé annak ellenére, hogy igyekeztünk minél több korábbi írást beemelni a gyűjteménybe. Kötetünk harmadik sajátossága, hogy a szövegeket nem láttuk el kiterjedt tudományos apparátussal, csupán a legszükségesebbnek tűnő segítséget igyekeztünk mindenképpen megadni olvasóink számára: a tematikus csoportosítás mellett rövid bevezetőkkal orientáljuk a szövegek értelmezését, a szerzőkről szintén rövid (jórészt Szinnyeire támaszkodó) ismertetést közlünk, s a szövegeket a jobb olvashatóság érdekében minimálisan (a ma nem használt karakterek esetében) modernizáltuk. A korszak hangulatának felidézése érdekében jellemzően próbáltuk az írásokat betűhíven közölni. A részletes kommentárok és filológiai jegyzetek jelentősen növelték volna a kötet tudományos súlyát, de

a kötet összeállításakor nem egy kritikai kiadás volt a célunk, hanem egy, az oktatásban haszonnal forgatható szöveggyűjtemény, amely inkább csak kedvet csinál, bevezet a probléma vizsgálatába.

Szeretnénk néhány szót szólni a kötet alapját jelentő gyűjteményekről is. Az ún. Szüry-gyűjtemény a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár egyik legrégebbi önálló gyűjteménye. Szüry Dénes (1849–1909) minisztériumi tisztviselő, fordító, könyvgyűjtő² könyvtára ez, amely az 1767 és 1867 között megjelent magyar nyelvű munkák első kiadásait, valamint korai variánsait tartalmazza, nagyrészt szépirodalmi, politikai és történeti munkákat, összességében mintegy 2000 kötetet. Az első, 1907-es, Szüry által szerkesztett katalógus a példányokkal kapcsolatban érdekes részletekkel is szolgál, így például a kötetek egyedi sajátosságairól, a kötés, megjelenés, a bejegyzések vagy éppen a beszerzési körülményeik leírásáról. Hagyatékának megvásárlására 1910-ben került sor a Lantos antikvárium közvetítésével, a vételár összegét viszont nem a könyvtári költségvetési keretből, hanem a városi költségvetés „építési díjak” rovatának maradványából fizették ki. A gyűjteményt kétfelé bontották, a politikai irodalom darabjait a már meglévő szakrendszerbe sorolták be, néhány híresebb szerző első kiadásának kivételével. A magyar szépirodalmi munkák első kiadásait külön gyűjteményként őrizték, s az alapító szándéka szerint állandóan bővítették. Szintén kiegészítették a gyűjtemény 19. századi ponyvákban álló részét, leginkább az 1930-ban megvásárolt, Ballagi Aladár-féle gyűjteményből átsorolt művekkel. A Szüry-gyűjtemény tehát valójában állandóan mozgott és bővült,³ a mai gyűjtemény darabjainak csak hozzávetőleg egyharmad része származik az eredeti gyűjteményből.⁴

Ballagi Géza történész és országgyűlési képviselő magángyűjteménye ugyancsak vásárlással került a könyvtár tulajdonába 1911-ben. Ballagi a politikatudományok sárospataki tanáráként rendszeresen gyűjtötte a jórészt 1790 utáni magyar politikai röpiratokat, amelyekből körülbelül 9700 darabot sikerült összegyűjtenie, nagyrészt kolligátumokba kötötteket. A rendkívüli hagyaték megvásárlásáról 1910-ben kezdődtek tárgyalások, és a következő év januárjában már meg is történt az adásvétel. A gyűjteményt az özvegy kikötésének megfelelően Ballagi névvel kellett beiktatni és külön kezelni, ami találkozott Szabó Ervin elképzeléseivel is. Ő maga kezdett az új gyűjtemény széles körű népszerűsítésébe, az *Értesítőben* több alkalommal is ismertette a gyűjteményt, hangsúlyozva annak különlegességét, mint Röpiratgyűjteményt pedig már az új

² Szüry mindemellett irodalmi tevékenységet is folytatott, útirajzai és színikritikái mellett fordításait is számon tartja az irodalomtörténet, habár hírnevét leginkább gyűjtő-szenvedélyének köszönheti.

³ Sok ritkaság érkezett például Rákosi Jenő könyvtárából – lásd a Szüry-gyűjtemény 1987-es katalógusát.

⁴ Lásd az 1987-ben készült katalógust.

könyvtárápület pályázati tervében is szerepeltette. A gyűjtemény 1914-től vált elérhetővé az olvasók számára, amikor önálló raktárhelyiséget kapott.

Végezetül szeretnénk köszönetet mondani mindazoknak, akik a kötet létrejöttében segítettek: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak és az ELTE Bölcsészettudományi Karán működő Atelier Európai Társadalomtudományok és Historiográfia Tanszéknek sokoldalú támogatásukért, továbbá a kötet megszületésében pótolhatatlan szerepet játszó kutatószeminárium és a későbbi olvasószemináriumok tagjainak. Munkánk hibáiért természetesen nem őket terheli a felelősség, de hogy vállalkozásunk eredményre vezetett, abban nagyrészt övék az érdem.

Budapest – Érd, 2010.

Kovács Ákos András (ELTE BTK) – Szűcs Zoltán Gábor (ME BTK)

I. fejezet

DIÉTA

Az utóbbi időkben újra megélénkült az érdeklődés a kora újkori magyar rendi alkotmányosság legfőbb intézménye, a 18. századi diéta iránt. Szijártó M. István nagyszabású intézménytörténeti monográfiája és az általa vezetett kutatócsoport munkája, valamint Jean Berenger hasonló irányú, de nagyobb időtávot átfogó kutatásai, Poór János és Kecskeméti Károly 1796 utáni időszakra vonatkozó munkái egyaránt azt a benyomást erősítik, hogy a rendi országgyűlések felépítésének, résztvevőinek, eljárási szabályainak, a diéták eseményrendjének tanulmányozása révén közelebb juthatunk a kora újkori politikai kultúra jobb megértéséhez.

Az alábbiakban bemutatandó szövegek 1790 utánról valók és sok tekintetben nem is tekinthetők tipikusnak a 18. századi diétákat kísérő gazdag diskurzuson belül. Úgy is mint nyomtatványok, úgy is mint egy relative hosszú szünet utáni első országgyűlésre készült szövegek, úgy is mint – egy-két esetben legalábbis – a felvilágosodás eszméinek képviselői. Mégis, rendkívül informatív, érdekes dokumentumok ezek, amelyek rávilágítanak a 18. századi politikai kultúra néhány jellemzőjére: így az ország felekezeti megosztottságára (és általában a vallás által a mindennapi életben betöltött szerepre), a klasszikus műveltség szerepére, a diéta kettős arculatára (arra, hogy egyszerre volt intézmény és ünnepi esemény) stb.

Tormássi János*

EGYNEHÁNY PRÉDIKÁTZIÓK

MELLYEKET A' KÖZELEBB EL-MÚLT ORSZÁG-GYŰLÉSÉRE FEL-SEREGLETT
 ÚRI RENDEK ELŐTT BUDÁN ÉS POSONYBAN EL-MONDOTT TISZTELETES
 TUDÓS TORMÁSSI JÁNOS ÚR A' HALASI RÉFORMÁTA SZENT EKKLÉSIÁNAK
 EGYIK NAGY ÉRDEMŰ LELKI PÁSZTORA.

A' MAGA KÖLTSÉGÉN PEDIG KI-NYOMTATTATOTT DOBOS ISTVÁN,
 Ó BUDAI PRÉDIKÁTOR PESTHENN.

Nyomtattatott, Patzkó Ferentz' betűivel 1791.

(részlet)

IX. PRÉDIKÁTZIÓ,

A' MAGUNK SZERETETÉRŐL.

II. Tim. 3: 12. *Légyen tudtadra Timotheé! Hogy az utolsó Napokban lesznek az emberek a' magok szeretői.*

Hogy hogy? Hát szükség azt jövendőlni az Apostolnak, a' mi mindenek előtt tudva vagyon? Hogy az emberek szeretni fogják magokat, holott míg emberek lesznek az emberek, magokat nem szeretni nem lehet. Hát lehet, a' mi magunk szeretete *character*e valamely idő szakaszának? Holott Világ kezdetitől-fogva megvált az meg-is leszsz Világ végezetéig. Im-azt mondja az Apostol: hogy az emberek az utolsó napokban magokat szeretők lesznek: de hát az előtt, hát valaha nem azok voltak-é? Hát veszedelmes idő az, a' melyben szeretik magokat az emberek? Jaj úgy tehát örökké veszedelmes időkben kelletik élni. De vallyon inkább nem az-é a' veszedelmes idő? Nem azok-é az utolsó napok, a' melyekben az emberek még magokat se szeretik? Hiszem akkor a' természet fel-fordúl: Ugyan ki-szeretne élni az ilyen Emberek között?

Ennek a' nehézségnek a' könnyítésére szolgálna meg-mondani; Mitsoda alkalmatossággal írta Sz. Pál a' Letzkét Timótheusnak? Mit ért az utolsó napokon, ártalmas időkön, és embereken, a' kikről szól? De a' nehézség egész el-hárítását egyedül az ember maga szereténe; ennek a' sarkalatos, de némi-némüképpen

* Szinnyei József szerint 1744-ben született és 1814-ben halt meg. Kecskeméten, Debrecenben, Genfben tanult. Az 1790-91-es országgyűlés református prédikátora. 1808-tól szuperintendens.

homályos materiának a' fel-világosításában találván meg: a' rövidségre minden lehetőképpen való igyekezetem kényszerít; a' mellesleg-valókat el hagyván, egyenesen a' dologhoz kezdeni, azt előbb summássan fel-téven: hogy az Apostol az Éfézusi Ekklesia ifjú Predikátorát Timótheust, előre kívánja vala meg-íteni a' felől: hogy az a' buzgó Felebaráti szeretet, mellyel most az ő Halgatói egymáshoz viseltetnek, és a' melly szint' olyan közönséges mint ditső tzimere vala az első Keresztényeknek; nem sokára (az utolsó napokon, sokszor a' Sz. Irók, a' nem sokára következő időt szokták érteni) nem sokára mondom – nem csak el-hül, hanem olyan vétkező magok szeretetére-is változik, melly sok gonoszokat okozván, az akkori időket ártalmassokká teszi. Ezt kellett előre meg-érteni Timótheusnak, hogy tudná magát akkor mihez tartani? És éppen nem azt: Millyenek lesznek az emberek, majd az ítélet előtt? Azt is értette kétség kívül olvasván a' Sz. Letzkét, melly után menten azt találta az 5. és 6. v. hogy az ilyen embereket el-kéne kerülni: jelen-voltak hát Timótheus idejében, különben hogy hogy kerülhetett volna-el azokat? Mi szükség-is lett-volna néki ezt parantsolni.

Ezt előre képpen meg-értvén kezdem az embernek maga szeretetéről-való elmélkedésemet. Ez a' materia! az egész *Morális Theologiának* rövid summája. Az, mert oka és kút-feje minden tselekedeteinknek. Ugyan-is ha úgy gondoljuk az embert mint-egy okos szerszámot, e' benne a' rugó, nem lévén semmi olyas az indulatokban, a' mire ki-ne terjedjen, mind a' vétkeknek, mind a' virtusoknak Anyja. Ha vétkezünk, azért vétkezünk, mert kelletlenül fellyebb szeretvén magunkat, azokhoz a' színes jókhoz ragaszkodunk, mellyek Istentől el-szakasztanak. Ellenben, ha el-kerüljük a' bűnöket, és jót tselekszünk, az Istenhez ragaszkodunk; mikor pedig ő hozzá ragaszkodunk; vallyon nem magunkat szerettyük-é? Hiszem az Isten a' leg-főbb jó, az ő egyességében a' leg-főbb boldogság, ő érdemi a' mi szeretetünket. Így lévén a' dolog, látni-való, hogy a' magunk szeretete tudománya, az erköltsi tudománynak egész summája: mellyet másodszer azért említek, hogy annyival inkább meg-nyerhessem figyelmetességeket.

Az embernek erről a' maga szeretetéről elmélkedvén, azt kell leg-először-is meg-visgálni: ha szabados, és magában gondoltatván vétek nélkül-való indulat-é az?

F. Sokan az erköltsi tudomány Mesteri közzül úgy szólnak, mintha azt akarnák mondani: hogy az ártalyságban vétkező dolog: mivel egyenesen ellenkezik az Isten és Felebarátunk szeretetével: mellyre nézve azon kéne lennünk minden módon, hogy ki-szagatván magunkból ezt a' kárhozatos indulatot, azzal az Isten és Felebarátunk szeretetének helyt adjunk. De ez helytelen vélekedés. Mert hogy az ember a' maga szeretetéről egészszen, le-mondjon, a' sem *nem szükség*, sem *nem lehet*. Azt mondom:

a.) Hogy nem szükség: Mert az törvényes és ártatlan indulat, csak hogy a' maga határában maradjon: Osztán annyira közönséges, hogy nints teremtés, a' melly egyszer szerethet, hogy ne szeretné magát. A' leg szentebb emberek szeretik magokat: és vallyon nem ezt teszi-é fel az Idvezítő, azt parantsólván, hogy úgy

szeressük Felebarátunkat, mint magunkat? Sőt nem csak ezt teszi-fel, mikor így szól; hanem még helybe is hagyja ezt az indulatot; különben nem tehette volna azt, ama nagy és el-múlhatatlan tisztünknek, a' Felebaráti szeretetnek régulájául. Több az, hogy még Ádám-is szerette magát az épség állapottyában. Szerette: mert mikor halálnak halálával fenyegette-meg őtet az Isten, ha a' megtiltott fáról eszik; világossan felelte, hogy fél és irtózik Ádámtól a' haláltól: Miért félt és irtózott pedig, ha magát nem szerette-volna? Sőt többet mondok? Im maga az Isten nem csak szereti magát, hanem mint-hogy vég-nélkül-való szeretetet érdemel, véghetetlenül-is szereti. Ki merné hát többé ártalyságban kárhozatni a' maga szeretetét; holott a' magában, a' tökéletes szentség kútfeijében és regulájában az Istenben-is fel-találtatik?

De ne menjünk annyira, csak azt gondoljuk-meg: Mellyek a' tulajdon magunk szeretetének a' munkái? Jó lesz a' maga gyümöltseiről esmérni meg ezt a' fát. Senki se tagadhattya, hogy a' magunk szeretete, leg-inkább és leg-először ezekre hajt bennünket; hogy kívánjuk életünk fel-tartását; hogy mennél tökéletesebbek lehetünk, olyanok óhajtsunk lenni; hogy végre szeressük tulajdon boldogságunkat, melly ebből áll, hogy a' gonosztól meg-szabaduljunk, ellenben birjuk a' szükséges jókat. Úgy de hát nem szabados dolgok-é mind ezek? Ha nem az, azt kell mondani: az a' kötelessége az embernek; kívánni semmivé-való lételét, óhajtani bár csak ő rakva-volna hibákkal, es így bűnökkel; mivel ezek a' minden hibák között leg-tetemesebb hibák: né hogy valami módon boldog légyen, inkább kívánni a' maga boldogtalanságot a' mi igen nagy képtelenség. Immár mi következik ebből? Az, hogy valamint leg-fővebb és közelebb-való munkái a' magunk szeretetének, ártatlanok: úgy maga a' magunk szeretete természetére nézve ártatlan: azért-is nem szükség azt egészszen levetkezni.

De már tovább mégyek, 's azt mondom. Nem csak nem szükség egészszen le-vetkezni a' magunk szeretetét; hanem igen szükség le nem vetkezni. Mert különben mi lesz-é Világból? De mi lesz-é Vallásból-is? Ugyan-is vallyon mi az, a' mi a' másokkal-való jó télelre hajt engemet? Az a' belső törvény; hogy én azt tselekedjem másokkal, a' mit szeretnék, hogy mások én velem tselekedjenek. Ehol a' magam szeretete! Mi az, a' mi meg-illett engemet a' más nyomorúsága látására? Az, hogy magamat teszem annak a' nyomorútnak a' helyébe; érzem melly keservessen esne nékem az az inség, szeretem Felebarátomban a' magam képemet: ehol a' magam szeretete! Mi tartóztat engemet, hogy annyi kárt ne tegyek másoknak, mint a' menyit tehetnék? Az, hogy ne tselekedjem én azt másokkal, a' mit nem akarnék, hogy mások én velem tselekedjenek. Ehol a' magam szeretete! Sőt vallyon fell-álhatna-é a' társaság, ha az emberek nem szeretnék magokat? Éppen nem. Mert úgy é hogy nem lehet társaság törvény nélkül? Úgy de ki látott olyan törvényt, a' melly mellett jutalom vagy büntetés nem-volna? Mert lesz-é pedig énnékem mind büntetés mind jutalom, ha magamat nem szeretem? Amattól nem irtózom, ezen sem kapok? Nem lesz-é hát nékem

többé társaság a' társaság, nem leszsz egy embernek is maga szeretete nélkül; és így magunk szeretete nélkül nem léssen társaság-is.

Lássuk most a' Vallást. Ennek egy fő részé az Isten ditsérete imádása. De mit ditsérném én az Isten velem közlött áldásaiért, ha nem szeretem magamat? Mit imádkozom el-vejendő javaiért, ha nem kellek magamnak? Mit reménylek hozzá, ha mind egy, akárhogy legyen ezután dólgom? Mind egy pedig, ha nem szerettem magamat. Az Isten törvényére nézve-is így lenne a' dolog. Nem félek fenyegetéstől, nem bizom ígéretében, nem támaszkodom gondviseléséhez, nem, egyiket sem tselekszem, ha nints bennem a' magam szeretete. Végre: ehol az Évangéliom summája: a' ki hiszen idvezül. De én a' hitet semmibe hajtom, mind az azt követő idvességgel, ha nem szeretem magamat: Jól mondotta azért egy régi Szent Atya: Vedd-ki az emberből a' maga szeretetét, már el-rontóttad a' poklot: tegyük hozzá: el a' Menny-Országót-is. Mind ezekből eléggé meg-tettzik: hogy nem csak nem szükség, de még igen káros-is-vólna egészen le-vetkezni embernek a' maga szeretetét. Sőt azt mondtam fellyebb.

b.) Hogy azt le-vetkezni nem-is lehet. Oka: mert ez az indúlat természeti, még pedig nem a' meg-romlott természetből foly; hanem magából a' természetből, úgy a' mint ki-jött az Isten kezéből. Bizony nem azért szerettyük magunkat, mert azt gondoljuk, hogy úgy kell annak lenni, nem azért, mert a' hasznos, igaz és gyönyörűség dolog: hanem azért, mert nem szeretni tsupa lehetetlenség.

Azt mondog: ha ki-nem lehet szaggatni magunkból a' magunk szeretetét; de leg-alább el-lehet titkolni; a' minthogy lám mennyire igyekeznek azon e' Világgal élni tudó emberek; virtusnak tartván, ha valaki úgy viseli magát, hogy tselekedeteiből leg-kisebb maga szeretete sem tettzik-ki. De vallyon jól-esik-é, mikor így esik?

F. Az Isten Fiajának egy kiváltképpen való minéműségek az együgyűség, melly ezzel a' magunk színlesével egyenessen ellenkezik. De vallyon mi szükség-is így palástolni a' magunk szeretetét? Vagy vétkes az, vagy ártatlan. Ha ártatlan, nem szükség rejtegetni: ha vétkes, nem rejtegetni, hanem ki-szaggatni kell a' szívből. Azt mondog igen, de vaj mi nem tettzik ám a' másoknak, hogy én szeretem magamat: azért kell színeskednem. Mások, mások Atyamfia! De az Isten, Vallyon nints-é valami a' te magad szeretetében, a' mi ő Felségének tettezenék? És vallyon nem mondhatatlanul inkább kell-é azon igyekezned, hogy az Istennek, mint az embereknek kedveken járj? No mit tsinálsz hát? Hadd-meg a' magad szeretetéből, a' mi az Istennek tettzik, szaggasd-ki, a' mi ellene való; majd azt nyered vele, hogy mind ő Felségének mind az embereknek kedveken léssesz. Mert bizonyos, hogy a' nem tettzik az embereknek, hogy magunkat szerettyük, hanem hogy igen rendetlenül és modja felett szerettyük: éppen e' nem kell pedig az Istennek-is. Ha hát itt jobbitást teszünk, mind Isten mind emberek előtt kedves leszsz a' magunk szeretete.

Azt mondog: De ha igaz, hogy tsupa természeti indúlat a' magunk szeretete, talám nem-is regulázhatni azt: a' mikor haszontalan leszsz annak a' megjobbitására-való minden igyekezetünk? Igen is, a' mi tsupa természeti a' magunk

szeretetében, annak ugyan Urai nem vagyunk: de valami sok nem természeti van abban: Ilyenek p. o. minden rendetlenségei és hibái, mellyeknek a' mi igazságtalanságunk és vakságunk az oka, nem a' természet. Így lévén a' dolog: meg kell különböztetni a' magunk szeretetét, annak a' modjától. Nem áll a' rajtunk: szeressük-é magunkat, vagy se? De rajtunk áll, hogy szeressük? Jól-é vagy rosszúl? Ítélettel-é vagy értelem nélkül? Úgy-é hogy ilyen vagy pedig amollyan jókat keressünk annak az indítási után? Éppen mint a' gondolat: nem tehettyük, hogy ne gondolkozzunk: de már azt tehettyük, jól gondolkozzunk-é vagy rosszúl? Sokáig-é vagy egy két szempillantás alatt? Egész magunk reá adásával-é vagy csak futtában? És ehol e' már a' magunk szeretetéről-való elmélkedés veleje! Meg-tanúlni: Mellyek azok a' hibák az ember maga szeretetében, mellyek azt vét-kessé teszik? És így, miket kell nekünk elkerülni, ha azt akarjuk; hogy a' magunk szeretete mind Isten, mind emberek előtt ártatlan és helyes legyen?

A' nagyobb hibák im' e' következők: 1.) Tsak magát szeretni az embernek. 2.) Tsak magáért szeretni mindent. 3.) Fellyebb szeretni magát az Istenél 's Felebaráttjánál. 4.) Annyira szeretni magát, hogy magát éppen ne esmérje. 5.) Nem csak azt szeretni magában, a' mi tellyességgel nem méltó a' szeretetre; hanem 6.) Még azt-is, a' mi méltó a' szeretetre, nem annak a' rendi és igazság szerént szeretni. Azt mondom.

1-ször. A' tészí vét-kessé a' magunk szeretetét ha tsupán csak magunkat szerettyük, mintha ugyan magunkon kívül semmi szeretetre méltó se vólna-é Világon. Szörnyű nagy hiba! Mert hiszem, tettzik ugyan az Istennek, hogy szeressük magunkat: de úgy hogy ötlet és az ő kedves Fiajít-is szeressük. Ha immár e' törvény alól ki akarjuk venni magunkat, magunkon kívül senkit nem szeretvén; jól-van! De az igazság kívánja, hogy hát viszont senki se szeressen minket-is. Vallyon pedig jó lenne-é ez minékünk? Éppen nem: hiszen, ha az Isten nem szerett, ugyan mi leszsz bellőlünk? Hová lészünk-el, ha vissza veszi tollunk, a' mit adott? Sőt ha azt nálunk meg-hagyná-is, de ha új jótéteményeket nem ad; oda vagyunk. Az emberek segítségét ha gondoljuk: igaz, hogy már a' nélkül nem annyira szükölködünk: de csak ugyan nem lehetünk a' nélkül-is, a' leg-gazdagab-bak, a' leg-hatalmassabak se lehetnek, Mert annyi rajtunk a' szükség! Olly kevés telik magunktól azoknak a' ki-pótolására, hogy ha mások nem segítenek, el-kell vesznünk. Így lévén a' dolog, szükségünk van reá, hogy az Isten szeressen, és hogy az emberek segítsenek. Mi illendőbb, mi igazságossab dolog azért: hogy viszont mi-is szeressük az Istent és Felebaráttinkat?

2-szor. Akkor válik bűnössé a' magunk szeretete, mikor szeretünk ugyan másokat; de csak azért, mert hasznát érezzük: nem azért szerettyük, hogy mi ő velek, hanem ők mi velünk tégyenek jól: a' mikor magunkat, ollyan egyedül-való 's végző tzélnak tesszük-fel, a' mellyre minden kívülüttünk-való dólgo-kat akarunk igazítani. Hogy e' bűnbe ne essünk, arra kéne szoktatni magunkat, hogy az Istent tartanánk szüntelen szemünk előtt, mint ollyan leg-főbb és egyedül való tzélt, a' mellyre intézni kéne, minden kívánságainkat, tselekedeteinket,

sőt még mi magunkat-is. De hogy hogy lehetne az? Így p. o. az okos Kereszténynek azért kell kívánni az életre szükséges jókat, hogy éljen: de azért kell élni, hogy az Isten ditsósságát, elő-mozdíthassa, Felebarátinak pedig használhasson. Ehol két vég; egyik közelébb-való mint a' másik: sőt ha igazán akarunk szólni: egyik nem annyira vég, mint eszköz a' vég el-érésére: Az én végemnek, mikor eszem iszom, az Isten ditsósságának kell lenni; de hogy az Istent ditsóit-hessem, élni kell: amaz a' vég, tzél; emez eszköz.

Meg-vallom nehéz az embernek minden dolgában így tenni utolsó tzélul az Istent; nehéz de azért hogy nehéz, semmivel kevesebbé nem szükséges, és ez az a' mi az Evangéliom tudományat minden efféle tudományok felett magasztalja, hogy az arra taníttya az embert: Mi legyen minden ő tselekedeteinek törvényes vége és tzélja? t. i: az Isten ditsóssága: a' szerént a' mint szóll Szent Pál: hogy *akármit tselekeszünk, mindeneket az Isten ditsósságára tselekedjünk*. 1. Kor. 10.31. De ugyan, mi haszna-is volna jót tselekedni, ha rossz végből tselekednénk? Hiszem azzal rosszszá válna a' jó tselekedet. Az-is igaz, hogy valamikor az Istenen kívül, úgy tzélozunk valamire mint leg utolsó végre a' mi tselekedetinkben; mind annyszor azt a' dolgot bálványul emelljük; melyet az isten soha büntetetlenül nem hagyhat. No veszszen hát az olyan maga szeretete az embernek, mely tsak magára vonson mindent; mert ez nem tsak bálványozás, hanem egyszer-šmind olyan méreg, mely a' leg-jobb tsélekedet-is meg-veszegeti, bűné teszi.

3-szor:) Akkor is rosszszúl szerettyük magunkat; mikor magunkkal együtt szerettyük ugyan az Istent és Felebarátinkat, de nem úgy a' mint kellene: mivel p.o. az Istenél magunkat jobban szerettyük el-annyira hogy inkább akarjuk őket meg-sérteni, mintsem hitván Világi hasznunkban kárt vallanánk. Hogy ez igen nagy bűn, mind a' természeti okosság, mind az Isten beszéde olly világossan taníttya, hogy azt Keresztények előtt hosszsza mutogatni éppen szükségtelen. De Felebarátunk szeretetére nézve másképp vagy a' dolog. Ugyan-is öszve-vetvén azt, a' magunk szeretetével, nem hamar láthatni-által: Vallyon tartozom-é én inkább szeretni Felebarátomat, mint magamat? És ha ollykor igen, ollykor nem: vollyon mikor tartozom és meddig; mikor nem?

F. Meg-vallom, hogy nem könnyű itt mind a' két részsze ki-mutatni a' határt: de tsak ugyan nem lehetetlen, ha e' következendő jegyzésekre halgatunk.

1-ször: Az Isten sehol se parantsolta, hogy inkább szeressük magunknál Felebarátunkat: megelégszik vele, ha úgy szerettyük mint magunkat. Itt-is pedig nem kell gondolni; mintha áltállyában egyenlő szeretetett kívánna: elég ha hasonló szeretettel viseltetünk erántok: úgy hogy a' mely jókat kívánunk magunknak 's dolgozunk-is érettek; ugyan azokat kívánnyuk és szerezzük meg-nékkik, ha módunk vagy. Külömben ha az én bódogságom Felebarátom bódogságával úgy ütköznek öszve, hogy vallamelyiknek a' kettő közzül el kéne maradni, ha ugyan mind a' két részről mindennek egyenlők; inkább tartozom dolgozni a' magam; mint Felebarátom bódogságát: p. o. ha ollyan deszkáról – volna a' szó – a' mellyen egy magam ugyan ki-verekedhetem, a' hajó-törésből, de kettőnk-el

nem bir; hanem ha nagyobb jussa vagy a' hozzám a' másikkal; jól teszem, ha nem engedem néki a' darab deszkát, hanem magam foglalom el. Bizony ha a' Felebaráti szeretet engemet az illyen esetben, arra kötelezne, hogy a' deszkát a' másikkal engedjem: ugyan azon Felebaráti szeretett ötet viszont arra köteleznék, hogy nékem engedje: a' mikor egyikünknek se szabad volna réa-ülni – hanem mind a' ketten el-vesznék.

2-szor: A' Felebaráti szeretet, minden kifogás nélkül minden emberekre ki-terjed; de tsak ugyan nem rontya el azokat a' köteleseket, melyeket vagy a' természet, vagy a' kegyelem szerzett az emberek között: Úgy hogy, meg-áll és marad az az Évangéliom, sőt természet törvénye: hogy a' kihez nagyobb kötelesem vagyok, eleibe kell azt tennem az idegen és távol-való Felebarátomnak. Ezen a' régulán építi Sz. Pál a' maga parantsolattya, mikor azt mondja: *Min-denekkel, de kívált a' hitnek tselédivel jól-tegyetek*: Gal. 6, 10. És még mikor a' Pogánynál alább valónak itéli azt, a' kinek a' magáéra gondja nintsen. E' hát igaz. Úgy de ki az az ég alatt, a' kihez én ollyan közel vólnék mint magamhoz? Senki. Nó bizony senkit se tartozom hát én az emberek közzül annyira szeretni mint magamat. Mindazonáltal tsak ugyan.

3-szor: Igaz az-is, hogy nem mindenkor, és mindenütt szabad magunkat jobban szeretni Felebarátunknál; határa van ennek a' szabadságnak, és ezt a' határt kell immár most ki-mutatnunk. Azt mondom: tsak akkor szabad magunkat jobban szeretni felebarátunknál, mikor az mind a' kettőnknek ugyan azon természetű szükségünk vagy; és még b.) mind a' kettőnk szükségé egyenlő. Mert ha az elsőbbre nézve külömben van az állapot: úgy hogy valamely ideig való jóm el vesztésével, nagy és örökké-való jót szerezhettek Felebarátomnak; már akkor bizonyos, hogy inkább tartozom őtet szeretni mint magamat. Oka: mert itt nem egy természetű jókról van a' kérdés, apróság lévén e' Világi élet az idvességhez képest: a' honnan világossan parantsolja Sz. János: hogy a' *mint a' Kristus az ő életét tette mi érettünk; úgy mi-is tartozunk a' mi életünket a' mi Atyánkfiáért*. I. Lev. 3: v. 16. Érti azoknak az idvességeket: mert a' Kristus-is a' mi idvességünkért holt-meg. De ha egy felől magam, más felől Felebarátom Világi életéről: vagy egy felől az én idvességem, más felől az ő idvessége felől-vólna a' kérdés: tartozom a' magamét eleibe tenni az övének. b.) Akkor szerethetem magamat jobban Felebarátomnál, mikor az a' szükség, a' mellyben vagyunk mind a' ketten, éppen egyenlő szükség p. o. ha a' kietlen pusztában nem-vólna több egy darab kenyerménél sem nékem sem felebarátomnak; nem tartozom néki adni a' magamét: de ha nékem felesleg-is van mit enni, az én Atyámfia pedig szükségét szenved, vétkezem, ha nem részeltetem: *A' kinek világi gazdagsága vagy, és látándja az ő Atyafiát valami nélkül szükkölni, és bé-zárándja az előtt az ő szívét, mi módon marad-meg abban az Istennek szerelme?* I. Ján. 3:17.

4-szer: Meg-kell érteni: hogy lelki gonoszságról lévén a' szó, tellyességgel nem tartozom magamnál fellyebb szeretni Felebarátomat, ámbár egyenlő-vólna a'

gonosz, és egyenlő képpen nyomna-is bennünket: Úgy hogy, ha nem mondom egy Atyámfiait, de ez egész Világot meg-menthetném-is a' bűntől, tulajdon bűnöm által; még sem kéne bünt tselekedni. Mert örökké való igazság: *Nem kell rossz-szat tselekedni, hogy jó következzen belőle:*

IV-szer. Ha valaha, ugyan akkor szerettyük ám rosszszúl magunkat, mikor a' magunk szeretete miatt magunkat tellyességgel nem esmérjük. Közönség-essen-is ugyan szükség az embernek tudni: mi igaz, mi nem? Mivel az ítéletbe való meg-tsalódás azon fellyül hogy mindenkor szégyen, még nagy és számtalan gonoszakat-is húz maga után. De kivált hogy magunk körül ki-tapogassuk az igazat, és magunkat meg-esmérjük; már a' múlhatatlanul szükséges minden maga javát kívánó embernek: hanem hogy ebben egy-kiváltképpen-való akadály a' magunk szeretete. Mert ha ezt egyszer a' maga határán kívül botsáttuk, majd annyira viszz, hogy soha se tudjuk: mik vagyunk mi? Mink van? Vagy mi nélkül szükölködünk? Ugyan-is, el-hiteti velünk, hogy mi ilyen amolylan tálentomokkal birunk, ha semmi nints is benne: vagy ha van, úgy mutattya, hogy sokkal nagyobb mértékben birjuk azokat, mint a' mint birjuk. Továbbá el-hiteti velünk ez a' rendetlen magunk szeretete: hogy mi e' vagy ama' hibáktól üresek vagyunk: vagy ha tettzetőbbek azok, nints sem el-titkolhatná, leg-alább sokkal kisebbeknek festi, mint a' mekkorák. Végre tulajdon érdemünk körül-is tsufol, jádszotatt azt képzeltevé, hogy mi sokkal nagyobb ditséretet 's becsületet érdemlenénk, mint a' millyennel mások viséltetnek erántunk hol mi tehetségetskéinkért, melyek pedig az igaz Virtusnak vagy tsak arnyéki v. sókszor arnyéki sem.

Ennek a' maga szeretétől-való rút meg-vakittatásnak minden nap úntig láthatni a' példáját az emberek között. Meg-van e' mind azok körül a' testi dólgek 's minéműségek körül, valamelyeket tsak nagyoknak 's ditséretesnek tart é'világ: de kivált a' kegyesség dólgában hatalmazott-el ez a' nyavallya. Mert ki a' közölünk, a' ki a' maga hibáit mind egyig önként meg esmérje? Ki, a' ki meg-valja, ha más fel-fedezi? Ki az a' ki olyan szent volna valósággal, mint a' millyennek képzeli magát? Vallyon nem olyan aprólékosságnál fogva tartják-e inkább az emberek szentebbeknek magokat, a' melyeknél sokszor sokkal nagyobbakat 's többeket tselekesznek az újjászületlenek; a' kik pedig minden ilyen színés jót-selekedeteik mellett tsak ugyan el-kárhoznak?

Mit gondoltok! Mi lehet ennek a' nagy maga meg-tsalásának az oka? Ehol melly nagy a' külömbség, a' között az ítélet között, mellyet magunk, és a' között, mellyet mások tesznek felőlünk? A' magunk tüköre óh minek nem mutat magunkat? Mikor mások igen kitsiny és együgyü teremtéseknek ítélnék: magunk előtt hegyek, mások előtt pedig tsak mustár magok vagyunk. Mitől van ez a' nagy ítélet-béli külömbség? Azt mondod: Attól, hogy mások tele lévén irigységgel, a' mi sok 's nagy azt-is semminek vagy kitsinynek látták. Meg lehet, hogy úgy vagyon: de hát téged nem foglalt-e el a' magad rendetlen szeretete? Hát te a' miatt, nem soknak 's nagynak látod-e, a' mi valóban kitsiny-és, keves. Közönségesen úgy szokott lenni, hogy nagyon betsüli az ember, a' mit szeret és a' mi kedves előtte, annak az árra

's méltósága felől igen sokat tart. De é' nem jól esik: mert az igazság és a' jó rend azt kívánja: hogy előbb betsüljünk valakit 's azután szeressük; 'a szeretetnek a' betsület gyümölsének kéne lenni, a' betsületnek pedig nem a' szív vétkes hajlandósága, hanem az értelem világa és vezérlése után kéne származni az emberben: a' melly ha egyszer meg-lenne, e' két nagy jót nyernénk meg egyiket, hogy tsak azt szeretnénk a' ki megérdemli a' szeretetett; a' másikat, hogy a' szeretet nem vakitana-meg bennünket a' körül a' személy körül, a' kit szeretünk; a' melly külömben tsalhatatlanul meg-esik mindenütt ugyan, de leg-inkább magunkra nézve, mikor előbb szerettyük, mint esmérnénk magunkat: A' melly mitsoda nagy oktalanság légyen, nem szükség mutogatni.

Mert valyon ki nem láttya, hogy nagy bolondság azt szeretni, a' mit nem esmérünk? Vagy úgy szeretni, hogy tellyességgel ne esmérjük azt? Jobb-lésszsz inkább azt jegyezni-meg: Melly veszedelmes dolog így szeretni magunkat. Mivel innét a' következik, hogy soha magunkat meg-nem jobbíthattuk. Ugyan-is hogy igyekez-ném én bizonyos hibáim meg-jobbítására, ha azt hiszem, hogy nintsenek bennem azok a' hibák? Hogy igyekezem bizonyos virtusok meg-szerzésére, ha úgy tartom, hogy én már bírok azokkal? Hogy akarnám magamat bódoggabbá s tök-keletessebbé tenni, ha meg nyugodnám benne, hogy én eléggé boldog 's tökéletes vagyok? Ezen-felyül mihelyt a' magunk szeretete meg-vakít, menten kevélyekké leszünk. Mert mikor többet tartunk magunk felől, mint kellene, nagyobbra-is betsüljük magunkat, mint a' mennyit érünk: A' mellyből a' leszsz, hogy előszször ugyan tsak magunkban ítéljük magunkat érdemessebbeknek másoknál, a' kik-ről t. i. nem olyan meg vakítva, nem teszünk ítéletet: de azután ki-üti magát belőlünk ez az ítélet tétel, midőn mind beszéddel, mind magunk viselésével, mind nézésünkkel ki-mutattuk, hogy semminek tartunk másokat magunkhoz képest; és mikor ennyire ment a' dolog, már akkor mi nyilván kevély és fel-fuvalkodott emberek vagyunk. Innét vagyon, hogy sokszor öszvé-zavarjuk a' kevélységet, a' magunk vétkes szeretetével, minthogy valóban olly közel-is hajt ez a' két vétek egymáshoz, hogy alig lehet meg-küloböztetni. De azért tsak ugyan különös vét-kek ezek: mert bizonyos, hogy lehet magunkat szeretni kevélység nélkül: így sze-retik a' Szentek, így szerette Ádám, így maga-is az ldevezítő: hanem akkor származik a' kevélység a' magunk szeretetéből. mikor az a' maga kényére és sebességére botsátattván, és az Isten kegyelme által nem reguláztatván, bennünket el-ragad és a' magunk helytelen nagyra tartására viszen.

V-dik. Hiba, melly miá vétkesség válik a' magunk szeretete, azt szeretni magamban, a' mi szeretetet nem érdemel. T. i. minden emberben van szeretetre, van gyűlölségre méltó. Szeretetet érdemelnek a' természetnek azok az ajándé-ki, melyek még a' bűn után is meg-maradtak bennünk, és ezek még az újjászü-lettetlenekben-is fel-találtatnak. De ilyen szeretetre méltók kivált-képpen a' kegyelem munkái, a' melyek Isten-kepe, és tsak a' Hivekben vagyon. Ellenben, ha valami gyűlölséget érdemel, bezzeg azt érdemelnek ám a' bűnők, a' mi természe-ti tudatlanságunk, meg-veszett hajlandóságaink, bűnös indúlataink. Az Ördög

munkái ezek az emberben; azért-is; nints semmi az ég alatt, oly gyűlölségre méltó, mint ezek. Melly nagy oktalanság tehát ezeket ápolgatni, szeretni és gyönyörködni benne. Erre viszz pedig számtalanokat a' magok szeretete.

Ugyan is nem látunk-e olyan embereket; a' kik mint egy koszorút kötnek magoknak az ő gonoszságokból, nyilván dítsekedvén azokkal. De ha, Istené a' ditsőség! Ritkák az ilyen magokat bűnben hánytató Doegek, sokkal többben vagynak olyanok, a' kik szépítéssel akarják a' bűnt virtussá tenni, erőssen mentegetvén azokat. Még olyanok is elegen találtnak, a' kik, a' mit másban kárhoztatnak, azt magokban ditsérik. Mind erre nem szükség keresni a' példát az emberek között. De tsak ugyan ez a' leg-közönségesebb nyavalya: hogy meg-esmérjük tulajdon hibáinkat, sokszor mások előtt is meg-valjuk; de még sem igyekeznünk azoknak a' meg-jobbitásán, inkább azon vagyunk minden-képpen, miképpen tölthessük kedvetek ezeknek a' romlott indulatoknak és kívánságoknak. No immár így tselekedvén; nem azt mutattuk-e, hogy szerettyük mi azokat? Sőt inkább, mert mi a' szeretet, ha a' nem szeretet? Hibás indulatinktól semmit meg-nem fogni, valamit tsak kívánnak és valamivel tsak azokat magunkban inkább inkább meg-gyökerezethettyük?

Így lévén a' dolog, világos, hogy valaki azt szereti magában, a' mit nem kéne, nem jól szereti magában, a' mit nem kéne, nem jól szereti magát, és vétkes annak az ő maga szeretete. Bizony ha okossan akarjuk magunkat szeretni; nem tsak az, hogy tulajdon hibáinkat nem ápolgattuk, hanem gyölöljük-is, és azon lészünk minden erőnkkel, miképpen menekedjünk-meg azoktól, olyan indulattal viseltetvén azok eránt, a' minéművel a' nyavalyák és fájdalmak eránt viseltetünk; mellyeket soha se zavarunk-össze azokkal a' részekkel, a' mellyeket terhelnek, azért-is minden módon igyekeznünk tagjainkat azoktól meg-szabadítani. Így kéne tselekedni a' bennünk lévő hibákkal is: annyival inkább, hogy azok sokkal veszedelmessebbek levén, sokkal inkább gyűlölünk kéne, mint a' test fájdalmait.

VI-szor. Hatodik hibája az ember maga szeretetének: Másnál kevesebb szeretni azt, a' mi inkább meg-érdemli a' szeretetet. Ugyan-is nem elég, nem szeretni magunkban, a' mit nem kell; nem elég tsak azt szeretni, a' mi az Isten keze munkája, és az ő kegyelmétől vagyhan ezen felyül szükség a' szerént a' méltóság szerént szeretni, a' mellyet adott annak az Isten. Ezt hozza magával az igazság, a' melly szerént egyenlőképpen szeretni azokat a' dolgokat, a' mellyek nem egyenlőképpen érdemlik a' szeretetet: vagy nem egyenlő-képpen szeretni azokat a' mellyek egyenlő szeretetet érdemelnek, nagy hiba: Mert ez az ellen az örökké való törvény ellen vagyhan, a' melly azt kívánja: hogy a' mi indulatink és tselekedeteink, olyanok legyenek a' minémű azoknak a' dolgoknak a' természete, a' mellyek körül foglalatoskodnak. A' honnan kijő: hogy hát a' ki jobban szereti azt, a' mi kisebb, szeretetet érdemel, annál, a' mit ő kevésbé szeret, nem tsak annyiban vétkezik, a' mennyiben az, a' ki azt szereti, a' mit nem kell; hanem ennyiben-is, hogy jobban szereti azt, mint kellenék, a' mi látni-való, hogy kétszeres bűn.

De akármilyen bűn, elég az, hogy igen közönséges. Ehol testből, Lélekből állunk mindnyájan, és minthogy szabad, sőt kell magunkat magunknak szeretni, kell szeretni mind testünket, mind Lelkünket. De valy mi különböznek ám ezek a' mi szeretetünk tzéljai. A' test ingyen sem ér-fel a Lélekkel: No az igazság kívánja azért, hogy mi-is oly különbbséget tartunk a' test és a' Lélek eránt-való szeretetünk, azoknak a' hasznok keresésében-való gondjaink és szorgalmatos-ságaink között, a' minémű a' különbbség ezek között a' mi szeretetünk tzéljai között. Így kéne lenni, de nem úgy van, és alig van valaki, a' ki ebben ne vétkezne. Leg-alább bizonyos, hogy azt mutattya az emberek élete, hogy ők annyira betsülik a' testet a' Lélek felett, a' mennyire kéne a' Lelket a' test felett.

Mert vallyon miben foglalatoskodnak leg-inkább az emberek? Abban é, hogy a' Lélek nyavalyáját gyógyíthassák? A' minéműek a' tudatlanság, az erőtlenség, igazságtalanság? Abban-é, hogy meg-szerezzék néki azokat a' jókat, a' mellyek nélkül szűkölködik? P. o. a' jó értelmet, az erőt, a' szentséget. De hogy! Nagyobb reszént nem-is gondolkodnak az effélékről; sokan, ha gondolkoznak-is, tsak úgy mint mikor villámlik; ritkán esik az, és igen hamar el-múlik. De bezzeg mit nem tsálnak a' test kedvéért? Jól tartják azt minden nap, sőt gyönyörűségesen, de még hizlalják-is: hogy őrzik minden kedvetlen változásoktól! Hogy igyekezik ki menteni, ha valami fájdalom érte! Immár mi ennek az oka? A' vétkes magunk szeretete. Nagy hiba ez: orvosolni kell, ha jót akarunk; különben az ilyen igazságtalanok vallyon láthatták-e az Isten Országát? I. Kór: 6.

De nem mind e', még a' többi. Ha újjászülettettek vagyunk, bizonyos, hogy hát életünk vagyhan: egyik testi, a' melly után Ádám fiai vagyunk: a' másik Lelki, a' melly szerént az Isten maga fijaivá fogadott bennünket. Ennek a' kétféle életnek, ugyan két-félék a' javai; a' mellyeket, ki nagyobb, ki kisebb mértékben, de mindnyáján birnak a' Hivek. A' testi élet javai ezek: a' jó familiából-való születés, a' szép ábrázat, az értelem, a' bölts ítélet-tétel s egyebek. A' Lelki életnek pedig ilyen javai vagynak: a' mi fiúvá-való fogattatásunk, meg-igazulásunk, és a' Sz. Léleknek mind azok a' kegyelmei, mellyek a' Menny Ország jüssosivá téznek bennünket. Immár kell-é mondanom: hogy e' két élet között, és azoknak a' javai között, mondhatatlanul nagyobb különbbség vagyhan, mint a' millyen vagyhan a' test és a' Lélek között a' természet rendiben? Ki merné azt állítani: hogy tsak leg-kisebb proportio-is vagyhan az elől számlált jók között? Mit kéne hát e' szerént tselekedni az embernek? Azt, hogy azok közzül mind egyiket a' maga helyén és rendében szemlélnék: és a' miképpen szabad dölgozni e' Világi élet javaiért; úgy leg-nagyobb, hogy azt ne mondjam egyedül-való gondjait, szorgalmatosságokat a' Lelki élet javaira kéne fordítani.

Kéne A! De vallyon úgy tselekeszünk-e? Ítéltétek-meg ezekből: Vallyon olyan érzékenyek vagyunk-e, mikor szenved a' belső ember, mint mikor a' külső meg-sértetik? Érezzük-e annyira, mikor a' kisértetek mérge el-futtya ártatlanságunkat, mint mikor valamely nyavalya tüze emészt? Vallyon olyan fel-háborodással vesszük-e, ha valaki ostromolja Istentől lett születésünket, mint a'

millyennel vennénk, ha valaki nemességünkben gántsolódna? Úgy és annyira buzgunk-e az Isten Háza virágzásán, 's terjedésén, mint tulajdon házunk, hazánk bódgólásán? Mindenek felett pedig meg van-e bennünk az a tartózkodás, a' melly szerént úgy őrizkedünk, a' leg-kisobbtól-is valami Mennyei hivatalunk ellen-vólna, mint attól őrizkedünk, hogy valamit Világi rangunk 's characterünk ellen ne tselekedjünk? Azt mondom A! Itéljétek-meg-ezek szerént ti magatokat, és valjátok-meg: hogy a' mint igen nagy, úgy igen közönséges hibája az, a' magunk szeretetének, hogy a' miket szeretni kell-is, és szeret, nem tudja a' maga rangja 's érdeme szerént szeretni.

Ézek azok a' hibák A! a' mellyeket el-kell távoztatnunk, ha akarjunk, hogy ártatlan és törvényes légyen a' magunk szeretete. Nem akarnók-e pedig? Sőt azok után, a' mellyeket hallottunk, nem akarhatnók-e? Azt kívánja az igazság, hogy akarjuk. Nem tselekednénk-e, a' mint az igazság kíván? Holott ha jó és okos emberek vagyunk, az igazság egyik indítója a' mi akaratunknak: kivált mikor a' szükséggel együtt jár, mint e' dologban jár; szint' olyan szükség lévén, mint igazság, a' magunk szeretete tisztítására és egyenesítésére. De ha sem igazsággal, sem szükséggel nem gondolnánk-is; ugyan nem gondolhatnánk-e, a' haszonnal, ha és még emberek vagyunk? Immár mitsoda és millyen haszon nem következik abból, ha a' magunk szeretetét, meg-szabadítván elől számlált erőtlenségeitől, az okosság és isten beszéde regulájához intezzük és igazíttjuk? Azt nyerjük azzal, hogy meg-világosíttatván a' felől: mi légyen jó mi-nekünk és használatos? Egy-szer'smind az igazság, kegyesség, és Felebaráti szeretet alá-lévén vettelve, nem tsak bűnre nem hajt, hanem hozzá hasonlíthatatlan eszköz-is léshén; idvességünk elő-mozdításában. Mert természettel arra viszen, hogy mennél tökéletesebbek lehetünk, olyanok óhajtsunk lenni: és minthogy nints tökéletesség, kegyesség, és meg-szenteltetés nélkül, ezekben a' drága kegyelmekben részesít. Arra viszen, hogy tellyes erőnkkel dölgozzuk bódogságunkat: és minthogy az igaz bódogság az Istennel-való egyességben áll, hathatós műhszer léshén annak a' meg-nyerésére. Arra viszen, hogy irtózzunk a' gonosztól: és minthogy mints nagyobb gonosz mint a' bűn, meg-őríz attól bennünket: Egy szóval nehéz meg-mondani, mi nélkül fogunk szűkölködni, ha úgy szerettyük magunkat a' mint kell: a' magunk szeretete lévén az Anya mind a' vétkeknek, mind a' virtusoknak. Oktassuk azért azt, és egyengessük azok szerént, a' mellyeket hallottunk: sőt kérjük az Istent, hogy maga igazgassa mindenkor ezt a' mi tselekedeteink *principiumát*, hogy az, az ő Neve szentelésére, és a' mi idvességünkre tzelosztassa minden mi tselekedeteinket. Ámen.

2.

Pálóczi Horváth Ádám*

BORONKAY JOSEF DIÉTAI ORÁTZIÓJA MAGYARÚL

1791.

Apud Misericordiam.

Ezt pedig tudotokra adom, hogy nem ditsérlek abban titeket, hogy nem haszonnal, hanem kárral gyűltök egybe; mert, mikor egybe-gyűltök a' Gyülekezetbe, hallok hogy vissza vonások vagynak ti közöttetek.

S. Paul. I Kor. XI. v. 17. 18.

BARÁTOM!

Imé itt van a' Nemes Somogy Vármegye egyik követjének Boronkay Jósefnek Orátziója magyarúl; méltán kívántad azt hogy az nemzeti nyelvünkön-is olvastathasson, mert ez tsupa Szent írás, az pedig nem jó idegen nyelven a' mint bizonyítja Szent Pál I. Kor 14. rész. Hanem mivel az, híhető, hirtelen készülvén sok helyen homályos vólt; a' mint tudtam meg-magyaráztam; sok helyen az Orátor el-is-hagyott benne; azokat is ki pótoltam; de hogy az Orátio folytatja, úgy maradjon a' mind mondatott, tsak jegyzésképpen raktam ki a' Tóldalékok, és magyarázatot; a' mint a' számok, egytől fogva hatvanháromig mutatják.

Hogy a' Szent Írásból annyi Textust czítálok, az az oka, mert azokat, az Orátor, a' hoz tartván, hogy néki táltva van a' Biblia Olvasás, nem bátorkodot mind ki-rakni.

Olvasd tehát haszonnal, és élly szerentséssen. Költ Posonyban. 1791ben Febr. 10dik napján.

a' Te jó Barátod. m. p.

Atyám! botsásd-meg nékiek, mert nem tudják mit tselekesznek.

Lukáts. 23. v. 34.

* A szerteágazó szépirodalmi és dalgyűjtői munkásságról ismert Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820) már 1790-től az országgyűlések aktív résztvevője volt, melynek köszönhetően több megye táblabírájává vált. Az országgyűléseken a legkülönbözőbb kérdésekhez szólott hozzá, és több röpiratot jelentetett meg (lásd a fejezet következő szövegét).

A' nép, melly setétségben jár lát nagy világosságot.

Esa. 9. v. 2.

Et medicus ægrotum, et Imperator exercitum, et Gubernator nautas decipit, nec quidquam in hoc mali est.

Maximus Tyrius.

Audet, et ausus erat Reges incessere dictis Tersites, etiam per me haud inpune protervus.

Ovid. Metam. L. XIII.

BORONKAI BORONKAY JOSEFNEK NEMES SOMOGY VÁRMEGYE' KÖVETJÉNEK MAGA-KI-NYILATKOZTATÁSA. Az eránt a' kérdés eránt, ha valyon a' Valás' dolgában Ő Császári és Királyi Felségétől, 1791ben, Januariusnak 18dik napján a' Magyar Országí Karok' és Rendehez le küldetett Czikkely, közönséges Törvénné tétethetik-e? *Mellyet* tett, és mondott az Ország Gyűlésén, még *pedig* Elegyes öszve-ülésben a' Méltóságos Fő Rende és Tekintetes Karok előtt 1791ben, Febr. 8dikán.

Szívvvel hiszünk az igazságra, és szájjal teszünk vallást az idvességre.

Rom. 10. v. 10.^a

Félek, hogy halgatni annyi, mint meg-egyezni; – az ilyen ügyekben nints Gyanúság nélkül a' halgatás – Mert igaz okonn vádoltathatunk, ha halgatással kedvezünk a' hibának.

S.Cælestin. PP. in Def. S. Aug. adversus Massilienses. b

Midőn minden más állat arcza a' Földre néz; az embert fel-emelt fővel teremtette, s úgy akarta, hogy az, az eget nézze, és a tsillagok felé emelje fenn álló arczulatját.

Ovid. Metam. L. I. c

^a Tévelyegtek, mivel-hogy nem tudjátok az Írásokat, sem az Istennek hatalmát. Math. 22. v. 29. Mark. 12. v. 24.

^b Meg-némülék és nem nyitám meg az én számát; mert Te tsekedted Uram! Sólt. 39. v. 3. 20. – A' Bölts az Ő elméjére veszi a' parantsolatokat, Salam. Péld. 10. v. 8. beszédét okosan forgatja 10. 13. 14. Nem beszél hijjába valókat. Job. 15. v. I. 3. a' böltséssel tart. Péld. 13. v. 20. A' bölts értelmesen igazítja a' maga száját Péld. 16. v. 23. meg tartóztatja beszédét. 17. v. 27. 28. és halgat 11. v. 12.

^c Saxa -- Faciem traxere virorum – Inde genus durum sumus -- Et documenta damus, qua simus origine nati. Ovid. Metam. L. 1. Conf. Ovid. Metam. L. XV. Nec nisi perdidit alium, placare voracis, Et male morati poteris jepunia ventri.

A' Kegyelmes Királyi *Resolúciónak* mindjárt elején, azt méltóztatik a' Király Ő Felsége fel-venni: hogy midőn semmi reménység nem volna a' hoz, hogy a' Vallás dolgában egy-mással az ellenkező Felek meg egyezhessenek¹ a' pörnek végképpen leendő el-igazítására, az Apostoli Felség meg-kérettetett legyen: és ugyan azért nem volna egyéb hátra, az egyességnek a' szívek' öszvebékeltetésének tökéletesítésére, hanem hogy a' hogy a le-küldetett czikkely Törvénné tétetődjön.² Mindnyájunknak tisztelnünk kell az igazán Felséges Szívnek ezt a' Kegyelmes akaratját, melly szerént a' békességet, tulajdon Jobbágyainak szívek egyesítését elő mozdítani igyekeznek: De valyon lehessen e ezt a' kegyelmes K. Szándékot csak mesziről-is tellyesíteni; és valyon az Ország Rendjeinek a' fel-küldött *Repräsentatióba* zárt kívánságaiknak, az Ő Fellségétől le-küldetett czikkellyel elég tétetődött-e? Ezeknek nyilván való tételére, mindeneket nyomossabban meg-kell-tekinteni, és megvizsgálni.³

Az valóban a' Hiv Hazafi; az a' maga Fejedelméhez hűséges, a' ki a' maga szívének tiszta egyenességével jelenti-ki tulajdon értelmét; és mindenkor szemei előtt tartván leg-főképpen Istenéhez tartozó kötelességeit úgy fedezi-fel a' dolgot, a' mint azt lelki esméretében érzi.⁴ Ezt kívánja a' maga Teremtésétől, maga a' Természetnek alkotója; a' Teremtő, ezt kívánja maga az Igazság, ebben áll főképpen az Emberiségnek jussa; – Mihelyest az égre tekintünk, a' honnan kegyelmet nyertünk, az egyedül idvezítő Romai közönséges Hitnek⁵ már a' mi Első Királyunknak Szent Istvánnak idejétől lett el-fogadására; és a' melly Törvényes hitet, a' fegyvereknek tsattogási között is szorossan meg-tartottunk⁶ ne botsássuk azt

¹ Nem is-lessz mind addig, valamig, a' Pápista, és Catholicus között, az Istennek okos tisztelése és kísértése között, a' Jó keresztyén és Farizeus között, az Isten ügye és magunk' szent keresete között, az okos buzgó és vak buzgó között különbséget tenni mindnyájan meg-nem-tanulunk.

² És ezzel ugyan a' Királyt sem kell vala fárasztanunk, mert elég időnk volt hozzá a' *Diéta* kezdetétől fogva; – A' ki a' szép időt el-tarisznyázta, adjon számot róla.

³ Csak, hogy már erre, sem a' választott közbíró, sem az egyik peres fél, nem kénytelen reá állani.

⁴ És itt van az egész hiba. – Formálni kell elébb vagy okosítani, helyes érzésűvé-tenni a' Lelki esméretet, azután lehet annak szava után halgatni; – A' millyenek a' dologról való képzéseink olyan a' képzések-esmérete; *qualis Perceptio, talis Conscientia*. Mirabeau: S'il est contraire a' la morale d'agir contre la conscience, il ne l'est pas moins de se faire une conscience d'après des principes faux et arbitraires. L'obligation de faire sa conscience est antérieure a' l'obligation de suivre sa conscience. Les plus grands malheurs publics ont été causés par des hommes qui ont cru obeit a' dieu & sauver ses ames.

⁵ Ennek nagy magyarázat kell.

⁶ És magunkat sok szeretséssébbek' nevetségére ki tettük, mikor azt sem tudtuk, mit őltalmazunk, s mit üldözünk, és talám csak annak tellyesítésére tsattogattuk a' fegyvert, a' mit az Írás mond: Szükség lenni szakadásoknak mind világ végezetéig: Oportet esse hæreses usque consummationem fæculi.

által magunk neveiknek, kik ezen ország' Gyűlésén jelen vagyunk kissebbségével, és örökös szégyenével a' maradékra⁷ – Megtekintvén azért az Ország *Representatióját*; nem kell annak szavainak egy részit, hanem az egész foglalatot fel-venni: Azt mondatik tudni illik ott: hogy a' Tisztel. Papi Rend, és azonkívül a' RCatholicusoknak nagy része⁸ mely magát alá írta, már jelentette: hogy az ő Felségének elsőbb, a' múlt 1790dik esztendőben Novemb. 7dik napján' költ, 's a' vallás dolgában ki adott rendelése úgy, a' mint fekszik, az Ország' Tövény tzikelyeibe, bé-nem iktattathatik: Ez a' szó, *úgy a' mint fekszik*, nem a' teszi, hogy a' szók változzanak, hanem maga a' dolognak valósága, és állatja: mely ha meg-visgáltatik, nyilván ki tetszik, hogy ebben az utóbbi, e' folyo 1791dik esztendőben Január 18dik napján költ Királyi Resolútióban-is, olyan, a' dolognak valóságára tartozók találtnak, a' melyek, ha nem nyilván-is de valóban mellesleg az Isten, és Haza Törvényeivel ellenkeznek.

⁷ A' kik, ha Ötven esztendő múlva, a' *Dietai* Historiában a' mi egymás ellen való törekedéseinket olvasni fogják, el-nem hiszik, hogy a' Catholicusok és Protestansok ugyan azon egy Istent imádták, és azt az Istent pedig mindenik, a' ki természetében egy, szelmélyében három.

⁸ Nem ártott volna itt a' Számot-is ki tenni.

3.

Pálóczi Horváth Ádám

A MAGYAR ASSZONYOK' PRÓKÁTORA, A BUDÁN ÖSZVE GYŰLT RENDEKHEZ

1790.

(részlet)

Hasznot lehetne e belőle többet várni, mint kárt? Ha az Asszonyok a' Polgári közönséges Gyölekezetekbe be-botsáttatnának, 's az Országos Tanácskozásokban is jelen lehetnének; nagyon gondos Kérdés: 's Magyar Ország' eddig volt igazgatása' módjához-képpest sokkal nehezebb reá meg felelni, mint arra: hogy a' szép Nemnek kedvellését némü-némü imádásra, a' nekik való kedvezést, elsőségre, 's azt a' Társhoz és Nemes Teremtéshez illő Szabadságot, melyet ők sok szép tulajdonságaikkal méltán érdemelhetnek, határozatlan hatalomra változtatni, vagy válni engedni, egy szabad Nemzetnek Ditsósság e vagy gyalázat? – Gondos kérdés mondom: és különböztetés nélkül nem is lehet reá felelni: lehet azomban úgy, hogy a' Férjfiak' elsőségéből is semmit el-nem-von a' felelet, 's az Asszonyokat is némü-némü érzékeny öröme gerjesztheti a' Javallás.

Olvashatni mind a' régibb, mind az újabb Írásokban olyan példákat az Asszonyok között, melyek erősségül szolgálhatnak, hogy nem tsupa *szép nem* az ő nevek, 's nem tsak gyönyörűségekre teremtettek, hanem olyan Derékségeik vannak, a' melyek, minden Nemre való tekintet nélkül nagy Embert illetnek. Miolta a' Világ, a' maga' természeti állapotjából ki vetkezett, 's annak leg-Nemesebb lakosi Törvényes Társaságban kezdetek élni: semmi sem tesz egy egy Embert nevezetesebbé, mint a' *Tudomány*, és a' *Hadi Virtus*, értvén ezt mindeniket a' legszélesebb értelemben; a' Tudomány által nevelkednek a' szép mesterségek, az segíti az elmét a' Találmányokra, egy szóval a' tartja a' Lelket a' Társaságban, 's az különbözteti az Embert a' Barmoktól: a' Hadi virtus pedig (ámbar azt a' kéntelenség tette derékséggé) a' Fejedelmek' és Országok perosztója, 's nem tsak tsupa erőt foglal magában, hanem a' szívnek és elmének sok meg-betsülhetetlen különösségeit. Mindenikben meg-mutatta már a' Világnak az Asszonyi Nem, hogy ő is felségesen van alkotva a' Teremtőtől. Voltak ő közöttök is Hadra termelt *Penthesileák*, *Dark Johannák*, otthon bölts, kívül Vitéz *Deonok*, ha szinte Rómárontó *Juliusok*, 's világ-győző *Sándorok* nem voltak-is. Voltak szerentsésen Uralkodó *Ersébetek*, *Mária Theresiak*, *Katalinok*, ha szinte Országot állító 's emelő *Friderikek*, *Henrikek*, *Mátyások*, 's *Filepek* nem voltak is; Voltak 's vagynak

az Igazgatásban bõlts *Sorel Agnesek Medicea Katalinok* és *Mariák Pármai Isabellák* (ki vajha tovább élt volna, mint az Ura) ha *szinte Péterek Riseliők, Mazarinok. nem* voltak is. Voltak 's vagynak a' különös Tudományokra nézve is nagy hírt nevet érdemlett *Surmann Anna Mariak, Daniel Polikszénák, ámbár a' Leibnicz'* éles elméjével 's *Neuton'* mélységes eszével nem bírtak is. Magok a' Ferjfiak nagy tan-könyvekben jegyeik-fel a' tudós Asszonyok' neveiket 's tisztelik emlékezeteket. A' Francziák hat százra számlálják a' magok' Nemzete' szépei közül a' Tanultabbakat, szint úgy mint a' tsillag-visgálók az üstökös tsillagokat, melyek annyival drágábbak, hogy ritkábbak. Mi lehet az oka? 'S mi hívja van Természetiek állatjának, hogy sem arra a' számra, sem a' tökéletességnek arra a' pontjára nem juthatnak a' melyre a' Ferjfiak? A' mint okát nem tudom, úgy a' gyakorlatlanságot sem tehetem okául. Isten tudja a' ki őket teremtette. – Tudom azt, hogy maga a' tisztelendő de babonás és mesés régiség, még az Isteni méltóságot is a' Ferjfiaknak és Asszonyoknak egy formán osztogatta; noha a' mint Ditsősséget 's elsőséget, úgy a' nagyobb erőt is, és hatalmas a' Ferjfiaknak adta mikor azt költötte: hogy szült Júnó is Férjfi nélkül Gyermekeket, egy Virág' szaglásától meg-terhesedvén, nemzet Jupiter is, és egy szersmind szült a' tulajdon maga agya-velejből Asszony nélkül; de Júnó tsak kisdedet, tsetsemőt, Jupiter pedig egész emberkori termetű, 'Sisakos, pánczélos Minervát.

Ritkább tehát az Asszonyi Nemben, 's kisebb mértékű is akármi olyan Derékség, a' mi a' közönséges Társaság fenn-tartására, 's boldogítására meg-kivántatik; mint a' Férjfiakban. De elegendő ok e ez arra; hogy őket a' Férjfiak a' Polgári igazgatóságból ki tagadják? Nagy kérdés, ha egy királyné koronát viselhet, 's jól is igazgathat; nem látom által miért ne igazgathatna jól, 's ne viselhetne mind a' Törvényes, mind a' Polgári igazgatásban hivatalokat a' koronán alól is: holott ott szemmel-látás, 's első fül után igazgatna, nem úgy, mint néha eddig Az Isten' beszéde ugyan, el-tiltotta az Asszonyokat, hogy közönséges helyen ne taníttassanak; Magyar Ország pedig jól tudjuk mennyire meg-hasonlott, mikor Maria a' 'Sigmond' Mátkája, asszony léttére királynak koronáztatott; 's ki is mutatta utóbb Mária a' királyságra, a' nagy bosszú állás kívánsága miatt alkalmatlan voltttát, mikor Horváth Jánost, és annak Társait, maga esküvése ellen, ki keresett halál' nemével kegyetlenül meg-ölette. – De a' Szent Irás' parantsolatját erre a' tárgyra vonni nem merném, Maria' példáját pedig azzal ki-mentem, hogy hibázhat a' Férjfi is, és azomban egy Asszony, a' többi hibássá nem teheti.

Vétkezne azomban egyenességem ellen akárki, ha azt vélné; mikor az Asszonyi Nemnek az ilyenekre is alkalmas voltttát emlegetem; hogy ez Irásban leg-elöl fel-tett kérdésem oda czéloz: mintha az Asszonyi Nemet, különös újság-be-hozás-képpen, a' Törvény-tévő, 's Polgári Társaság' igazgató székekhez akarnám mint Bírakat ültetni. – Országunk állapotja, sokkal alább vetette ennél a' *szép nemzet*. Eleink magok szerzetek magok Hazát és Országot; az Asszonyokat, mint a' Nemzet' szaporodása' ezközeit, 's házi foglalatosságokra, nem pedig Hadi vagy Polgári hivatalokra rendeltetteket, úgy tartották. Sőt a'

mit nyilván ki-kell mondanom, első Öseink Scithiából hozták e azt a' rendt-tartást vagy hogy hol vették? De valóban Feleségeik felett olyan elsőséget tartottak, hogy még ma is a' Maradéknál, a' Magyar Asszony, nem *én emberemnek, én Férjfiamnak* mint a' Német, hanem *én Uramnak* nevezi a' maga Férjét, úgy hogy a' már rendbeszedett 's törvény alá vett igazgatás alatt is, van olyan környülállás, mellyben Törvény szerént meg-engedtetett a' Férjfinak, hogy a' maga Feleségének fejét keresse, nem pedig meg-fordítva.

Azomban azt, vagy feledékenységnek lehet nevezni mind Nemzetünkben, mind másutt is, hogy a' Polgári igazgatásnak módját 's törvényeit Asszonyainak sem tudni sem hallani nem szabad, vagy leg-alább nem szokás. Holott az tudni való, hogy Nemes Asszonyaink nem bében fogadott szolgálóink, sem nem örökös rabjaink, hanem Testvérink, véreink, sőt utóbbi törvényink' engedelme mellett Atyáinknak szint-úgy mint a' Férjfiak örökös, Ősi vagyonjaiknak birokosi, és még a' tsupa Férjfi ágot illető jószágokból is, nintsenek egy átallyában kirekesztve. Hát miért ne volna illendő: hogy tudják, 's hallják azok is a' mi rendelkezéseinket, tanátskozásainkban jelen legyenek, és ha a' vér 's a' Törvényöket testvérinkké, és így sok tekintetekben Polgári Társaságunk' Tagjaiva tette; ne legyen Kárpit alá takarva előttök az: a' mit, valamint a' magunk, szint úgy az ő hasznokra 's szerentséjekre dolgozunk.

Távoly légyen azomban ismét, hogy ez az erősítő ok, tanátsosi Hivatal, vagy székek ülő Bíróságot adjon az Asszonyoknak: mert ha jussok vagyon is nekik az örökséghez, a' Nemességhez, a' Hazafisághoz; de szinte azok a' Férjfiak a' Magyar Törvény szerént az ő jussaik' fenn tartóji, a' kiknek birodalma alá rendelte a' Teremtő, még az időnek kezdetében. Vagynak ugyan játszi eszü Férjfiak, a' kik még nagyobb méltóságot ajánlottak az Asszonyi Nemnek, mikor az javallották: hogy jó volna az örökségnek átallyában, nem Férjfi, hanem Leány ágonn szállani a' maradékra: De valamint ezek, tsak olyan tréfás okokat tudnak adni javallássoknak, hogy e' szerént az örökség is *Successio*, a' mint az örökös is, mindenkor bizonyosabb lenne; és a' Derék Férjfiak is a' Nemre, 's vagyonra való tekintet nélkül kapósabbak volnának: úgy szinte, ezen Méltóságnak fenn tartására, sok Amazonnak kellene elébb születni Országunkban. Csak oda megy hát ki minden javallásom: hogy mivel az Asszonyok sem nem olyan ostobák, hogy a' közönség' javát meg-ne-értenek; sem nem olyan semmik Országunkban, hogy Társaságunk' tagjainak ne tartatathatnának, illendő volna őket mind az alsóbb, mind a' Felsőbb Polgári Gyűlésekbe be-botsátani, 's meg-engedni: hogy Férjeiknek Tanátskozásait, Törvény-tételeit szinte úgy halgathassák, mint az Iró Deákok 's olyan köz-rendű Férjfiak, a' kik nemesek ugyan és Hazafiak; de nem arra vagynak az Ország' szertartása szerént rendelve; hogy széket üljenek, 's a' dologhoz szóljanak.

Helyes okok e' azok, mellyekkel ezt az állítást erősítem; nem vélem; hogy valaki tagadásképpen felelne. – Szabados kívánás, 's igaz jusson épült; tsak az a' kérdés: hogy haszna lenne e' több, vagy kára? – Az az: a' dolog magában igazságos, és nem törvény ellen, legalább nem természeti törvény ellen való: de vallyon

az Ország' állapotjában nem okozna e valamely káros változást: szükség tehát renddel feljegyezni, mind hasznait, mind alkalmatlanságait ezen javallásnak:

Az tudni való, hogy mindnyájan Asszonytól születettünk. – A' külső tselekedetek a' szokást, a' szokás az indúlatokat változtatja, formálja, rontja, és javítja, a' környül állásokhoz, és érzékenységekhez-képpest. – Az Anyákból a' szokás, az indúlat, a' természet, észre vehetetlenül által származik a' Fiakba, – és mivel az okos Lélek, a' durva, de még is Isteni hatalommal egy remek eszközzé teremtett test által, annak szerszámai által dolgozik: ha testünk Anyánkból származik; meg-szerezzük magunknak még a' setétebb világban Anyáink indúlatit, hajlandóságait, sőt a' testnek szoros egybenkötötése, miatt, még a' Léleknek tehetségeit is. – Tapasztalásonn épült igazság ez, 's a' ki egyszer ez nagy mindenségben nem éppen járatlan, nem tagadhatja. – Nem mondom ezzel azt, hogy Polikszénának Poéta vagy Philosophus fija születtesen; mert nem születik az Voltérnak is: De tsak igaz az: hogy könnyebb az éles, ki tsinosított elméjü Asszony' gyermekéből a' nevelés által nagy embert faragni, mint a' tsuda botból *Mercuriust*. – Ha tehát azoknak az Asszonyainknak, kiket nagy részént, vagy a' ház körül való alacsony foglalatosságok közé rekesztettünk mind eddig; vagy a' mi már leg-több, némelly nagyobb, de nem valamely el-tökélt tárgyra intézett Társaságokba bocsátottunk, a' hol magokat, tsak az indúlatok' színlésében, beszéd-és test-mozgatásbéli magok alkalmaztatásában gyakorolhatták; elméjüket nagyobb, mélységesebb, 's nehezebb által-látású dolgokra fordítottjuk; olyan Helyekre bocsátjuk, a' hol a' Helynek 's Gyülekezet' érdemének tekintete el-felejteti velek azt a' vonzó erőt, mely inkább a' Férjfiak' alkalmaztatását kényszeríti az Asszonyok kedvéhez, mint ezek' elméjét amazok' érdeméhez; lassanként, észre vehetetlenül változnak a' puha indúlatok, erősödnek a' könnyű gondolkodások, meg-érleltetnek a' lágy erkölcsök, magassabban repdes az elme, mélyebben és szélesebben ki-terjeszkedik az ész, meg-isméri magát a' dagadt szív, egy-szóval tökéletesedik az egész ember' állattja. – 'S ki hiszi már el; hogy az ilyen Asszony nemesebb, és emberedettebb hajlandóságú gyermekeket ne fogadjon 's szüljön, mint a' ki még azt sem ismerte: miben áll a' Férjfiúi derékség? – Az ő vérét és nedvességét szívja a' gyermek, által veszi vér-járását, be-szívja indúlatait, 's azokkal már előre Nemes gondolkodásra készítettik; 's hát nem elég ok e ez, a' fenn ki tett javallásra? – Éppen úgy megy pedig a' dolog utóbb a' nevelésen is; nem neveli az ilyen Asszony többé gyermekét olyan kárhozatos puhasággal, mely annyira el-hatalmazott Nemzetünkben; maga viselésével-is tanítja fenn gondolkozni, okosann ítélni, kelleténél többet nem szólni, mindent előre jól meg-gondolni. Az emlékezet és képzelődés segítik a' Lelket, sok és helyes képzeteknek meg-szerzésére, 's öszve fűzésére. – Az Anyák, kik természettel kedvesek gyermekeik előtt, tsak beszéd közben-is olyan nemes képzelődésekkel tölthetik be gyermekeiknek elméjét; ha egyszer magok nemesen emlékeznek 's képzelődnek; hogy a' tsupa neveléssel, nem holtig való boldogtalanságot mint eddig, hanem megöröködött virtust (melly maga jutalma magának) szereznek gyermekeiknek.

De magoknak-is nagy Méltóságot, 's jóról való ismertetést szerzenének Férjfiaink azzal; ha be-botsátván Tanáts-házaikba, az Asszonyokat, hallatnák, 's szemmel-láttatnák velek, éles elméjüket, a' dologba való mély-belátásokat; mert akár mely elmés beszélgetést tegyen akár ki a' különös Társaságokban; nem olyan méltóságú az, mint a' sok öszve-vetett javallásokból 's hozzá szóllásokból tsinált választéves. – Méltán szent helyek a' Polgári Gyülekezetek – a' hol az Ország' hasznáról jó Lélekkel tanátskoznak, jelen van ott az Országok' alkotója, a' Fő-hatalom. – Nintsen-is az olyan Gyülekezetekben, némű-némű meg-embere-dett félelem, 's okos tartózkodás nélkül még az-is; a' ki kívül meg-tartóztathatatlán indúlatú Ember. Ott bámúlhat a' szép Nem, melynek kedvessége úgy meg-tanulta maga után vonni az indúlatokat, az Isten' keze' mívén. Millyen a' Férjfiúi szív? 'S mennyivel ditsősségesebb dolog ott jól tudni szóllani, mint a' nyájas Társalkodásokban élesen, és édesen. – Sőt egyszersmind sok forró indúlatuaknak zabola gyanánt volna az Asszonyoknak jelen-léte; hogy se a' harag 's bosszúság, az elmét az igaznak el-látásában ne gátolja, se a' nyelv az ész, meg ne előzze: tartanának tőle, hogy az Asszonyok, kiket gyengébb edényeknek tartunk ki ne ismernék vagy szívek' vagy eszek hibáját.

A' leg-ditsősségesebb haszna az Asszonyok jelen-létének, még ez lehetne: hogy ott Hazánknak nagyait nemzeti nyelven hallanánk beszélni, 's magok-is mind édesednének a' nyelvhez, mind tökéletesednének benne, 's utóbb kis gyermekeikkel-is, tsak feledékenységből-is magyarul beszélnének; sőt többszöri gyakorlása a' Gyülekezeteknek, azt tenné; hogy önként-is magyar hanghoz szoktatnák gyermekeik' nyelvét; hogy majd ha azok-is ilyen nagy Gyülekezetekbe mennek idővel ne ejtsenek idéltlen hangokat, 's ne tördeljék a' Magyar szót; hanem úgy tanuljanak magyarul előre, mint a' kiknek nem Bétsben, sem Frankfurtban, sem a' Párisi nemzeti Gyűlésben, hanem Magyar Gyülekezetekben van a' dologhoz szóllójok.

Már tehát ezek, ha több nem volna is, elegendő hasznai annak, ha a' Asszonyok a' Gyűlésekbe be-botsáttnak. Nem tagadhatni, hogy lehet tartani, némelly alkalmatlanságaitól is ezen javallásnak. Közönségesen azt hiszik az Asszonyokról, 's nem tagadják magok is magokról, hogy nem titok tartók. De-hát-hiszen nem titok az Ország' java, az Ország' tagjai előtt. 'S hat a' Férfiak mind némák e? Nem-is szükség olyan Gyülekezetekbe sem Asszonyt, sem Férjfit a' kinek oda-szóllója nints, vagy reá nem tartozik, be-botsátani, a' hol titkoson tanátskoznak. De a' közönséges Gyülekezetekbe miért ne lehetnének jelen? Alkalmatlanság volna talám az-is, hogy némelly el-allyasodott indúlatuaknak maga-viselete meg nem egyezne az olyan közönséges helyeknek Szentségével; – De sőt inkább azt lehet ítélni; hogy itt, a' tsendes maga alkalmaztatást, 's nemes Tartózkodást úgy megtanulnák, hogy ezután a' Templomokban is az ég felé járna az eszek, sze-meik, 's testtek' mozgási (a' kiknek eddig nem volt is) szemérmetes lenne, ölbe 's karonn kis kutyákat nem hordanának be, úgy okoskodván, hogy ha egy Ország' gyűlésébe nem szabad, nem szabad a' Templomba is. – Ezen kívül, nem is azt teszi ez a' javallás; hogy szanaszét, minden rend és törvény nélkül be-járjanak a'

Tanáts házba az Asszonyok; – kell ennek rendjének lenni, mind a' maga-viselésre, mind a' Nemre nézve: vagynak a' gyűléseknek elől ülőji, a' kik meg-választhatják mind az időt mind a' személyeket, a' kik, és a' mikor meg-jelenhessenek 's be botsáttassanak. A' különösen ki rendelt személyek közé senkit sem botsátanak; a' közönséges Gyülekezetekbe pedig az ollyakat, a' kiknek rangjuk, Születések Nemes vólttok, meg-engedi, hogy Nemes Társaságba legyenek; magok' viselése is pedig botrányozást nem okoz. – És éppen ez is fogja az Asszonyi nem előtt köz Gyülekezeteink' érdemét fellyebb emelni, mint vagy a' játék színben, vagy a' nyájas Társalkodásokban való öszve gyűléseket. – Szükséges tehát, hogy alkalmas és ki rendelt időben, a' Gyűlésnek elől-ülője szabad-be-menő-levelet osztogasson ki az ollyan Asszonyságoknak, a' kik minden tekintetben érdemesek arra, hogy egy illyen nagy Gyülekezetben jelen-lehessenek, mert tudni való az: hogy a' Rend a' Lelke mindennek. – Ezek úgy tartom elégségesek arra: hogy az Asszonyoknak halgató hely engedtesen az Ország' Gyűlésén – elégségesek arra, hogy az ellen-mondások el-háríttassanak, és az itt szólló Asszonyok Prokátorának, se Replica, se Triplica ne kelljen – elégségesek arra: hogy ezen újságnak, de valóban szabados, és kár nélkül fel-állítható szokásnak Rendet szabjanak. Csak az van hátra, hogy a' Férjfiaktól, kik akarmint tagadják, bizony betsülik a' szép Nemet, engedelmet nyerjen; a' szép Nemtől pedig szó-szóllásáért, 's tiszteletéért szeretetet érdemeljen.

Sign. Budæ 28. Julii 1790.

a' Javalló.

4.

Gvadányi József*

A' MOSTAN FOLYO ORSZÁG GYŰLÉSÉNEK SATYRICO CRITICÉ VALÓ LEÍRÁSA

A' MELLYET EGY ISTEN MEZEJÉN LAKÓ PALÓCZNAK SZÍNLÉSE ALATT ÍRTA
AZON BUZGÓ SZÍVVEL BÍRÓ HAZAFI, A' KINEK PENNÁJÁBÓL FOLYT KI
A' FALUSI NOTÁRIUSNAK BUDÁRA VALÓ ÚTAZÁSA; EZEN MUNKÁJÁT-IS
NÉGY SORÚ VERSEKBEN HAZÁJÁNAK ÉLEIBE TERJESZTETTE
1790. ESZTENDŐBEN, BAK HAVÁNAK 25. NAPJÁN.

*Lipsiában, Wéber Simon Péter költségével 1791.
(részlet)*

Neminem verba, sed facta feriant.

Boëtius.

Nemzetem!

Bátorkodom elődbe ezen csekély munkámat terjeszteni, a' mellynek ugyan munkálása és illy hoszúra való terjedése soha ennyire nem ment volna, ha a' történet arra nem kényszerített volna. Több igaz Hazánkfiával én is Budára az Ország Gyűlésére időztetvén, mint hogy a' Gyűlesteül gyakran sok szűn napok vóltak, a' mellyeken tsupán néminémű dolgoknak munkálása Deputátziókra bízattatott. Ezen napok nagy Ünalmomra vóltak, mivel én Hazánk dolgainak folyamattját szakadatlanul szerettem volna halgatni; és így, hogy a' restségnek párnáján szüntelen ne heverjek, ezen munkámnak első Tzikkelyét írtam, de koránt sem olly fel tétellel, hogy tovább folytassam, hanem igazán meg valván, tsak önnön magam időm töltésére. Én aztat egy régi jó Uramnak, 's kedves Barátomnak adtam, ennek annyira meg teczett,

* A korszak íróival élénk levelezést folytató Gvadányi József (1725–1801) a családi hagyományokhoz híven katonaként életének nagy részét végigharcolta, majd az 1790-es években Nyitra vármegye megyegyűléseinek résztvevője volt, emellett pedig személyesen is megjelent az 1790–91-es országgyűlésen. Ennek beszámolójaként írta meg a fenti költeményt.

hogy nem csak néhányszor aztat le íratta, és Budán el osztogatta, de még Nagy Szombatba is el küldötte. Többik között, más Jó Uramnak (ki is Királyi Tanácsos) Pestre látogatására által menvén, asztalkáján a Pasquillussokat vizsgálván, aztat ezeknek száma között találtam. Én ugyan soha életembe egy Pasquillust sem munkáltam, mert soha Felebarátomnak betületében nem gázoltam, és ötet nem ótsárlottam, de e' mellett a' ki csak kevéssé ért a' Pasquillusoknak munkálásához, által fogja látni, hogy azon Tzikkelyt Pásquillusnak éppen nem lehet venni; de légyen Lúd ha kövér. Azon jó Akaró Uraimtól, kik azon Tzikkelyt olvasták, körül vétettettem, és addig únszoltattam, míglen nékiek meg nem ígérték, hogy azon Tzikkelyt annyi Tzikkelyekkel fogom szaporítani, míglen az egész Dietát azokban ki nem énekelem. De mind azon által, ezen csekély munkám az egész Dietát nem foglallya még is magában, hanem csak azon dolgokról szól, a' melyek történtek mind addig, a' meddig Felséges Királyunk, koronázása után, Pozsonyból Bécsbe vissza ment, de nem is foglalhat többeket, mert magam is mindgyárt másod napra Isten mezejére haza mentem. Talám fog találkozni olly jó Lelkű Hazafi, a' ki munkámat bővíteni fogja egész Ország Gyűlésének bé zártáig.

Nem reményelem, hogy munkám valakit meg sértsen, mert abba foglalt dolgok koránt sem elmém szüleménnyei, tsupán azoknak versekbe való kötéssek munkám: e' mellett, valaki Budán az Ország Gyűlésen vólt, kéntelenítetik meg vallani, hogy minden dolgok, mondassok így folytak ottan; valamint ki tettem. Hogy pediglen az Iffütség, különössen pedig Hazánknek Szép Neme kedvessebb ízléssel olvashassa; helyjel helyjel némelly tréfás eseteket iktattam bé, a' melyek egyszer is, másszor is, valamint Budán, Pesten, úgy Pozsonyba is történtek. Egy hosszas vadászat is azok száma között vagon, mellynek ide való bé tétele, talám sokaktól nem fog helyesnek találtatni: ki is maradott volna ez; ha ennek bé iktatására is, nem kényszerítették volna. Ezen vadászatnak versekben való le írása, már két esztendő előtt munkáltatott általam, de soha sem akartam könyv nyomtató prés alá szorítatni, hanem Jó Akaróimnak kérésseiktől meg győztetvén, ide foldosztam bé. Reménlem mind azon által, hogy azok előtt, kik Diánnának áldozni szoktak, és a' kik a' vadászathoz értenek, olvasása únalmas nem lesz.

Aztat is kéntelenítetem meg vallani, hogy sok Deák szókat kevertem munkámba, de rész szerint azért cselekedtem, hogy némelly ígéket mind példának okáért: Sanctio Pragmatica, a' Magyar Szó Tárokba nem lehet találni, illyeneknek pedig körül írássok, mind érthetetlenek, mind pedig felette nehezek, a' kötött írásba. Más részről pedig követtem a' közönséges beszédnek módgyat, és a' dolgoknak könnyebb meg értődéssét: ugyan csak, hogy az Hangzás, a' versek végén ne hibázzon, a' mennyire lehetett, olly Magyar szavakat igyekeztem keresni, hogy leg alább az utolsó betű hasonló légyen a' hangzásban a' Deák szónak utolsó betűjéhez.

Lehet az is, hogy tiszta magyar szavakkal végződő verseimbe is az hangzásban hibák fognak találtatni, de csak az az egy vigasztalásom vagon ezek iránt, hogy a' régi Gyöngyössi Istványa (ki is Magyar Virgilius, vagy Ovidius vólt) munkájában is találtatnak illyen apró hibák. Ezek felet pedig; írjon le valaki egy dolgot hosszassan, négy sorú versekkel, és ne Ritmuuszozzon két sorúakkal, örömmel fogom olvasni, ha minden illyen hibácskától tiszta leszen munkája. Igyekezetemet leg alább nemzetem ved jó névvel, és hátesd el magaddal, hogy egyedül néked áldozom Magyar Vérrel buzogó szívemet, és vagyok

Nemzetem

Költek Sikámbriába Rák Havának 27. napján, végezödték
Písó várossába Bak Havának
25. napján 1790-dik esztendőbe.

Örökös Híved 's Tisztelőd.
Istenmezei Polgár.

Toldalék

Történhet; hogy valaki azt az ellen vetést fogja tenni, hogy az Üllések napjait rendel ki nem tettem, és sok aprólékos dolgokat is ki hagytam volna. De erre, könyű a' felelet. Én Diáriumot nem írtam, a' melly dolgok fontosok vóltak, mind ki tettem, és az egész nyár ezekről való kiabálásban, és tökéletes vég nem érésben múlt el Budán: az aprólékos dogokat mi illeti; De modicis non curat Prætor.

ELSŐ TZIKKELY

Az én lakó helyem Istennek Mezeje,
Mátra meget fekvő, helységek eleje,
Ebben vagyok én a' Polgároknak feje,
Mivel tudom; mi a' törvénynek veleje.

Én ugyan Regálist, menni Diætára,
Nem kaptam: de még is fel jöttem Budára,
Hogy lássam az Urak az ország javára
Miként munkálódnak, tartandó hasznára.

Szállásomat vettem én a' Casinóba,
Gondolván, lesz részem ottan minden jóba,
Ehetem is, ha lesz pénzem a' zacskóba,
Traktér van az alsó contignátioba.

Az Ország Háza is ettől meszsze nincsen,
Tsak gyalog mehetek, annyi pénzem sincsen,
Hogy hintót fogadgyak, 's világ rám tekincsen,
Bundás polgár lévén, nevéssen és incsen.

Első Gyűlés mint vólt az Ország Házába,
Urak mindgyárt mentek onnat parádába
Tsak gyalog; szent Szűznek, az ő Templomába,
Ügyöket ajálván ennek oltalmába.

Itten *Veni Sancte* pompássan tartatott,
Szent Lélek ereje bár itt hívattatott,
Szent malasztya még is kevésnek adatott,
Mert álnok szivekre ez le nem szállhatott.

És így szent tüzétől kevés szív gerjedett,
Az Haza dolga is vékonyan terjedett,
Ha egy jól szólt, már más ennek nem engedett,
Rák lábon ment minden, 's az Haza szenvedett.

A' Præseselek ellen itt excipiáltak,
Hogy Jósef Hivei vóltak kiabáltak,
Végtére ugyan csak arra reá áltak,
Hogy Provisorie ők præsiedeáltak.

Kevés Napok múlva, egy hólnapja lészen,
Hogy edgyütt az Ország, de semmit sem téssen,
Isznak, esznek, hogy ha szakács vagyon készen,
Az Hetz, és Theátrum, legjobb hasznót vészen.

Nem is tartatott több, még ött Sessionál,
De kiáltás még is mind a' két Táblánál
olly felette nagy vólt, mint vala Románál,
Midőn népét ölte Nagy Károly falánál.

Mind felső, mind alsó Táblánál meg áltam,
Deputátiókat menni, 's jönni láttam,
De hogy dolgaiknak Velejét visgáltam,
Hogy új Bábel tornyot építenek, találtam.

Kívánta egy Tábla, hogy ki kell nyomtatni
A' Diáriúmot, 's keresztül futtatni
Egész Európán: 's aztat meg mutatni,
Hogy Magyar is tudgya esztét fitogtatni.

A' más Tábla erre reája nem állott,
Tsak írásban légyen, arrúl prédikállott,
Végtére ugyan tsak, még is árra szállott,
Magyar, 's Deák nyelven, nap fényt ez hogy látott.

A' kik a' Státusok hiteket le tették,
A' Magnássokat is ők erre készítették,
Illy lánczal Hazához kötve lévén vélték,
Mind egy úton fognak járni, azt itélték.

Ezek nagyobb részi az hitet le tette,
De a' ki közölök a' koncezát féltette,
Fülett, 's fej le ütve, halgatott mellette,
Ki Promotiót vár, azt az hideg lelte.

Kérdem: illy dolgok é Hazánk szabadsága?
Avagy ebből áll é nemünk bóldogsága?
Illy dolgoktól füg é leg főbb Méltósága?
Ez é törvényinknek ő hathatósága.

Ugyan tsak mind a' két Tábla észre vette,
Hogy Ország dolgait gyengeség felette,
E' képpen folytatni, azért fel is tette,
Hogy a' Diplomához fogjanak, rendelte.

Fel vették e' munkát, immár a' Státussok,
Tartatnak általok három Circulussok
Kár: hogy itt is vannak olly Politicussok,
Kik hajszált hasgatnak, tsupa criticusok.

Mert a' nagy dolgokban, tsak politizálnak,
Illyek nem építnek, hanem critizálnak,
A' magok el hittek, az Egekig szálnak,
Leg rosszszabbak, a' kik apostolizálnak.

Ideje Diétán nincs a' Missiónak,
Theológiának, sem Religiónek,
Ezekhez közti van a' Mindenhatónak,
Itt fel venni dolgát kell Hazai Jónak.

Hidgyen ki ki, a' mint hinni maga akar,
Ki bánhattya, hogy ha maga alá kapar,
Rendin a' szénája mint lészen, úgy takar,
Ha teste nem viszket, más testét mért vakar.

Orosz, Lutheránus, szint úgy a' Pápista,
Az Anabaptista, véle a' Deista,
Ariánus, Görög, avagy Kálvinista,
E' Companiával a' Naturalista.

Mind rá fér Cháronnak az ő hajójára,
Ki is téski őket a' Styxnek partyára,
Hogy ha éltek magok lelkeik kárára,
Plútóhoz el viszi, őket Diétára.

A' Vallásnak dolgát tehát ne vizsgállyuk,
Hazánk boldogságát benne nem talállyuk,
Harmoniánk rontjuk, eztet ha piszkállyuk,
Mérges tüzes hevét soha ki nem álllyuk.

Még Inquisitio* nem jött bé Hazánkba,
Felebarátinkat azért venni ránczba;
Mert hitben nem egyek, velünk úgy mint tánczba,
Azért vessük őket tömlöczbe, és sánczba.

Sőt fel állott abba, a' szép türedelem,
Légyen hát egy más közt, az igaz szerelem,
Uralkodó Vallást ne érje sérelem,
Hazánkat sem éri így a' veszedelem.

Szabadságinknak légyen ujittássa,
Adó-Fizetőknak el igazitássa,
A' kereskedésnek elő mozdítássa,
Nem más, tsak Anyai nyelvünk gyakorlása.

Szükség a' Törvény is, hogy meg jobbithasson,
Minden régi szokás helyre álltasson,
Nyóltz esztendőbéli mind ki irtatasson,
Űző eszközivel Poklokra hajtasson.

Erősítésünkre légyen Garantiánk,
Nem más, hanem önnön, mi saját Armádánk,
Maga Fiaiból állítsa fel Hazánk,
Ördögtől se féllünk, ha lesz ilyen bástyánk.

Hazához, Királyhoz, hitet ez le tegye,
Háborúban Király hova tettzik vigye,
Országban lakását békességben vegye,
Nem más Nemzet, tsak ez gyümölcstünket egye.

Palatínust is kell, az Hazának tenni.
Ollyan Méltóságot kell erre fel venni,
Ki nagy Vezér és bölcs, gazdag is fog lenni,
Ki mint kardal, észszel, mindent tud rendelni.

Hazánk több Oszlopi mind ollyak legyenek,
A' kik nem éhessek, nem telhetetlenek,
Igaz Hazafiak, és nem idegenek,
Nem iffiak, régen országrúl értenek.

* Itt az Inquisitio néven értetődik azon Inquisitio, a' melly Spanyol Országba uralkodik.

Ezek közt ne légyen vallás különbsége,
Sem Nepotismusnak álnok mestersége,
Characternek pénzrel való nyeresége
Hanem érdem légyen ennek tárgya, 's vége.

Ezek meg történvén, kit nekünk ég adott,
Mária Trézsia Méhébe fogadott,
Mivel egész világ hirdeti, hogy áldott,
Kegyelmes, és kegyes, másik Leopoldot.

Ültessük fel Hazánk Királyi székére,
Tegyük szent koronánk fel kenet fejére,
Esküdjünk minnyájan az ő hivségére,
Kész ő is esküdni Hazánk törvényére.

Ha ezek meg esnek, Isten mezejére
Haza mégyek, kedves lakássom földgyére,
Fel fekszem szobámnak fült kemenczéjére,
Ott eszem sült tököt szájjamnak izére.

5.

Hunyadi Ferenc*

DIÉTAI PRÉDIKÁTZIÓK

MELLYEKET A' KÖZELEBB EL-MÚLT ORSZÁG-GYŰLÉSÉRE FEL-SEREGLETT
ÚRI RENDEK ELŐTT BUDÁN EL-MONDOTT *HUNYADI FERENTZ* A' DEBRETZE-
NI REFORMÁTA SZENT EKKLÉSIÁNAK EGYIK NAGY ÉRDEMŰ LELKI PÁSZTORA.

A' MAGA KÖLTSÉGÉN PEDIG KI-NYOMTATTATOTT DOBOS ISTVÁN,
Ó BUDAI PRÉDIKÁTOR PESTHENN.

Nyomtatott, Patzko Ferentz' betűivel 1791.

(részlet)

II. PRÉDIKÁTZIÓ.

*Szent Letzke: Nehem. 2 : 3. Miért nem volna szomorú az én országom, ha az
a' város, mellyen az én Atyámnak koporsóik vagynak, elpusztított, és
annak kapuit tűz miatt meg-emésztettek?*

K A. Semmi nints ez idő szerént a' miről több volna a' beszéd, mint az igaz,
Hazaíuságról. Mindeneknek teli szájok ezzel; de kevesen vagynak a' kik ezt
érténék, miből álljon, leg-kevesebben vagynak, a' kik tselekednék azt a' mit e'
kíván. Halljuk ezt az emberek szájokból; de nem látjuk tselekedeteikben. Figyel-
mezzünk azért ez órában a' Néhémiás példájára, úgymint a' kiben én egy való-
ságos Hazafinak tökéletes Pédáját találok, ha a' mi Letzkénk szavait mind az
előtte mind az utána valókkal öszve vetem.

Vólt ez a' Férjfiú születésére nézve 'Sidó, és hihető hogy Babilonban született
a' Fogság idejében: hol arra a' méltóságra emeltetett, hogy Artaxerxesnek a' Per-
siai Királynak Pohárnakja lett. Bátor már az előtt Czirus Király által a' 'Sidóknak
Szabadság engedtetett vala a' Haza menetelre, 's Jérusálemnek meg-építésére,
és az meg-is lett; de az ő szomszédjaik vele szüntelen ellenkeztek, háborgatták
őket. Mikor azért Néhémiásnak hírül vitték volna, hogy a' fogságból meg-szaba-
dult és haza ment nép nagy nyomorúságban és gyalázatban vagyon, annak-fe-
lette az idegen nemzetek által Jérusálemnek kőfalai el-rontattak, kapui tűzzel
meg-égettettek, ezen igen el-szomorodék, annyira, hogy a' Király is észre venné

* Hunyadi (Szabó) Ferenc (1743–1795) evangélikus püspök. Tanulmányait Diószegen,
Debrecenben és Bázelen végezte, majd egyházi karriert futott be, 1791-től a tiszán-
túli kerület püspöke.

az ő ortzáját, és mikor kérdené a' Király; miért szomorú? Akkor tartá a' Királlyal azt a' beszédet, melyet el-olvasék: *Miért nem volna, úgymond, szomorú az én ortzám 's a' t.*

A' Hazánkhoz-való szeretet olyan indulat, melyet a' Természet írt bé a' mi sziveinkben, a' józan-okosság parantsol, a' Szent Írás helyben hágy, a' magunk tulajdon haszna javasol, az igazság meg-kiván, és a' mellynek sok nagy lelki emberek eleitől fogva ditsősséges példáit adták előnkben a' követésre. Ugyan-is mennél bővebb mértékben lakozik valamely szivben a' virtus, a' tisztesség, a' betsületesség, annál inkább uralkodik abban a' Haza szeretete; ellenben nintszen alávaló lelket bizonyosabban mutató jel, nints embert jobban meg-nyalázó dolog, mint a' Hazájának ellenségének lenni.

Nem tsak *Néhémiásnak*, hanem minden jó embernek szívében vagyon, nem tudom mitsoda titkos és édesdeden-való vonattatás az eránt a' föld eránt, mellyben az ő *Atyáinak porai* nyúgosznak. Úgy tettik hogy virágok-is szebbek nőnek, a' szőlő tőnek vére-is édesebb abból a' földből, mellyről tudjuk, hogy a' mi régi eleink azt vérekkal meg-festették. Kedvesebb az a' levegő ég, mellyet valaha áldott emlékezetű Atyáink és Anyáink-is szívának-bé az ő örökon.

Nem tsak a' bölts *Plátó* adott azért hálákat az ő Isteneinek, hogy ötet emberre és nem barommá, Göröggé és nem barbarussá, Áthénásbelivé és nem Thébásbelivé hagyták születetni; hanem mindenikünknek szívében vagyon valami belső gyönyörűség és kedves meg-nyugovás azon, hogy a' mi Nemzetünknek véréből lett a' mi származásunk.

A' hol mi lételünket vettük, 's a' napnak világát leg először látni kezdetünk, a' hol minket az édes anyai karok ápolgattak és emlők tápláltak, a' hol az áldott atyai kezek neveltek, a' hűséges Tanítók Istennek esméretére, és minden tisztességes tudományokra bé-vezéreltek, a' hol világi javainknak, betsületünknek, és minden szerentsénknek 's bódogulásunknak első fundamentumát vetettük; mi volna a' mivel eléggé meg-mutathatnánk ahoz a' helyhez-való háladatossá-gunkat egész életünkben?

Az Isten nem akarta, hogy mi erdőkön pusztákon lakjunk, hanem hozzánk hasonló emberekenek társaságában, mihelyt tehát annak a' társaságnak egyes-ségében adtuk magunkat, ha akarunk élni annak javaival, ha azt kívánjuk, hogy annak óltalma alatt, életünk, jószágunk, betsületünk, Feleségünk, gyermekeink bátorságban légyenek, tehát már többé nem mi magunkéi vagyunk egészen, hanem az-é a' társaságé-is, és ahoz köteleztettünk, ahoz tökéletes szeretettel, hűséggel, engedelmisséggel tartozunk viseltetni.

Melly Hazához való Szeretetnek, mitsoda munkái légyenek abban a' szivben, mellyben igazán buzog, lássuk már *Néhémiásnak* példájából.

1. A' Hazájához való szeretet okozott *Néhémiásban annak nyomorúságán való Bánatot és szomorúságot*, mellyet még a' Király-is az ő ortzáján ész-re-vett. Jaj annak a' ki nevetet, és mindenféle vigasságokra testiségekre reá érkezik akkor, mikor az ő Hazáján az Istennek mindenféle ostora vagyon. Jaj

azoknak a' kik nem szánják a' Józsefnek romlásit. Amos. 6. Jaj azoknak a' kik meg-esmérhetik a' magok ábrázatját abban a' tükörben, mellyet eleikben tett a' maga idejebélieknek Esaiás Próféta. Esa. 27 : 12. 13. *Mikor, úgymond, az Úr a' seregeknek Ura hívna titeket sirásra, jajgatásra, magatok megkopasztatására, és gyász ruhában való öltözésre, imé öröm és vigasság vala, ökröknek le-vágása, juhoknak meg-ölése, hús étel, bor ital, kik ezt mondják vala: Együnk igyunk, mert hólnap meghalunk.* Ha én meg gondolom, mit tselekedett az ő Hazáját szerető Nehémiás, hogy tudniillik olyan fényes Udvarban mint az Artaxerxesé volt, magának jól lévén-is dolga, még is az ő Hazafiainak nyomorúságán sirt és kesergett, és a' Persiai Királynak drága borai között-is, az ő Hazáján való könny-hullatások tették az ő italát, sőt mindnyáján a' jó szívu Izraeliták ő vele egybe gyűlvén, bőjtöltek sákokban öltözvén, és fejeikre port hintvén; Ha meg-gondolom mit tsinált az ő Nemzetét szerető Esther Aszszony mimódon gyűjtött össze minden Sidókat Susában, és se nem ettek se nem ittak harmad napig, sőt ő-is noha Királyné volt bőjtölt az ő Leányival; ha meg-gondolom mimódon bőjtöltették Ninivében még a' harmokat-is, mikor az Isten a' várost veszéllyel fenyegette; meg-vallom, nem tudom mire lehessen azt magyarázni sok magokat úgy nevező Hazafiakban, ha az ő értekek és sorsok felett pompáznak az öltözetekben, és vigan lakoznak a' vesztegetésig, mikor sok helyeken egész falukban sem találhatik egy gabona kenyér, nints egy marék búza liszt, nints annyi, mennyit egy reggel ők a' fejekre hintenek: minden a' szükségét, éhséget kiáltja, 's ők magok-is szájjal. Hogy lehet ezt meg-egyeztetni a' Nemzet nyomorúságán való szomorúsággal és szánakozással; a' hol pedig a' Hazának más tagjain-való szánakozás nints, hogy lehessen ott a' Hazához való szeretet? Én nem értem: ellenben miért lehetne azokat igaz Hazafiaknak és Nemzetek javát szeretőknak tartani, a' kik nemzetünk sok bűnein meg-illetődnének, magokat meg-aláznák, azt külső Jelekkel meg-mutatnák, bőjtöt hirdetnének magoknak, kenyereket megszegnék az éhezőknek, már azt jól értem.

2. A' leg-első indulat, mellyet gerjesztett *Néhémiásban* ez a' Hazáján való szomorúság; volt a' *Kegyességnek indulatja*. Ugyan-is a' szomorú hirt meg-hallván mindjárt imádkozott Istennek, így szólván: *Kérlek Uram figyelmezzék a' te füled a' te szolgáltnak és szolgáltnak könyörgésekre, kik kíványák félni a' te nevedet és adj kérlek a' te szolgáltnak ma jó előmenetelt, hogy nyerjen kegyelmet ama férfiak előtt. Nehem. 1 : II.* A' leg-első ajtó tehát mellyen ő zörget, még a' Királyé előtt is, az Isten kegyelmének ajtaja. Ebben a' kegyes tselekedetben úgymint a' Hazájáért való imádságban látok én egy igaz Hazafit, egy köz jót igazán szerető embert. Ellenben szűnjenek-meg Hazájok szeretetével ditsekedni, valakik a' Hazájokért imádkozni leg-első és fő kötelességeknek nem tartják, mint-hogy az azt el-mulatóknak az Ország Törvénye büntetést nem rendelt, és mint-hogy azt képzelik talán hogy ők Hazájok bódogítására mennyei segedelem nélkül-is elégségesek, mivel minden a' jó politikán, az okos tanátson 's az ő böltsességeken áll. Hijjában igyekezik a' *Néhémiások* meg-építeni a' Várost,

mellyben az ő Attyaiknak koporsóik vagynak, *ha az Úr nem építi azt.* 'Sólt. 127. Mit tselkedett Ábrahám még Sodoméért-is, a' hova az ő Familiájának tsak egy része t. i. az ő Attyafia Lóth vette vala magát? Imádkozott. Mit tselekedett Móses, mikor az Isten haragja az Izrael ellen fel-gerjedett? Imádkozott, és még erre-is ment: *Uram botsáds meg-ezeknek bűnöket, hogy ha meg-nem botsátod, törölj ki engemet a' te könyvedből a' mellyet irtál.* 2. Mós. 32. A' Hazájáért való imádkozás tehát az igaz Hazafinak egy bizonyos jele. Mivel pedig az Isten a' bűnösöket nem szokta meg-hallgatni, és egyedül tsak az igaznak buzgó könyörgése felette igen hasznos Ján. 9. Jak. 5. tehát látni való, hogy senki nem lehet valóságos Hazafi, valaki nem kegyes, igaz és Istenfélő ember; igen gyenge oszlopa a' Hazájának minden, valakinek a' lelkén sok vagyon olyan, a' melly miatt az Isten eleiben nem mér bátran járulni szüntelen, az ő Hazájáért való könyörgések által.

3. Ez a' Hazáját szerető ember Néhémiás, annak boldogítására való minden törvényes eszközöket elő vészen, és tellyes bátorsággal, de nagy okossággal-is él azokkal. Azt a' kedvességet mellyben ő volt a' Király és Királyné előtt maga Nemzete hasznára fordítván, kéredzik Jerusálemben, hogy azt a' várost meg-építhesse; Leveleket kér a' Királytól, mellyekkel Sanballát, Tóbiás és Nemzetének más ellenségei ellen erősködhessen, és magát azok előtt rettentessé tehesse. És noha a' Király öneki ilyen keményen szóllott: *miért szomorú a' te Ortzád? Ez nem egyéb hanem a' te szívedben-való gonosz,* és noha ezen szókra igen meg-félemltet; de azért féltében a' jó ügyet el-nem hagyta, hanem kimondotta világosan a' maga szomorúságának okát, a' Nemzete sebet sebek lenni nem tagadta. Azután, Királyától szabadságot nyervén, Jerusálemben hazament, és mind a' fellyebb említett nyilván-való ellenségeivel a' 'Sidó Nemzetnek, mind annak árulóival, minémű volt Éliasib a' Papi Fejedelem, bátran szemben szállott, 's minden akadályokat meg-győzván, Jerusálemet meg-építette. Illyen a' Hazáját igazán szerető ember. Bizonyos ő lelkében a' felől, hogy, ha Néhémiás az ő régi attyainak koporsóik mellett-is buzgott, azokat-is tisztelte, és nehezen szenvedte annak a' városnak el-pusztulását, mellyben azok voltak (holott mit ártottak azoknak a' poroknak akar tűz akar fegyver?) ha Néhémiásnak ez vétkül nem tulajdonított: annyival inkább az olyan Hazafiak ditséretesek és jó uton járnak, a' kik Attyaiknak régi Törvényeiket, Jussaikat és Rendtartásaikat tisztelik 's azokhoz ragaszkodnak, a' kik régi attyaiknak örökségekben-való tsendes lakásokat, azoknak vallásokban-való békességes meg-maradásokat kívánják, és az minden tzéljok hogy *Attyaiknak koporsóikban* ők-is azokután békességben mehessenek. Meg-győzvetván ezeknek helyes voltáról az igaz Hazafi, nem hallgat ott a' hol szóllani kell, és az igaz ügyet nem szégyenli akárki előtt-is oltalmazni de törvényesen. Bár kemény és meg-hajthatatlan legyen-is az ő neve sokak előtt; de semmiképen nem hunyorít azokhoz kik a' köz jónak meg-romlására igyekeznek, hanem ellent áll azoknak, de tsendesen, és minden vakmerőség, minden háborúságra tzélozó indulatok nélkül. Ugyan-is el-törölhetetlen arany betűkkel

reá vagyon metzve az ő szívének tábláira: *Féljed az Urat szerelmes Fiam és a' Királyt, és a' pártütőkkel ne elegyitted magad.* Péld. 24 : 21. *Ismét: minden Lélek a' felső Hatalmasságnak engedelmes legyen.* Róm. 13 : 1. Úgy fel-vagyon az ő szeretete és hűsége osztva a' közönséges Társaság között mellynek tagja, és az Uralkodó között, ki annak Feje; hogy Néhémiással, az ő Népének nyomorúságát-is meg-meri panszolni, mér azon sirni; de ugyan azon Néhémiással, függ-is az Uralkodótól minden alázatossággal, és a' köz sérelemnek orvoslását attól várja békességes türéssel.

4. A' Hazájához-való szeretet, *egybe kötötte Néhémiás szívét a' több Izraelitákkal,* a' Fő-emberekkel, Papokkal, Hadnagyokkal, kiknek így szólla; *Jertek építtük meg a' Jerusálemnek köfalait;* és azok-is mindnyájan nékie engedének. Mikor én az ő könyvének 3-dik és 4-dik Részében olvasom, mimódon volt ő közöttök fel-osztva az egész Város kerítésének, azon-való Tornyoknak, kapuknak építése, hogy építesse egyik Fő-ember a' harmok kapuját, másik a' Halak kapuját 's a' t. mikor olvasom hogy az ellenségtől-való féltékben az Ifjoknak egy része az építésben munkálkodik vala, a' másik dárdákat és paisokat tart vala kezében, mikor olvasom, mimódon járta és kerülte maga Néhémiás őket; mimódon biztatta a' Munkában: úgy tetzik mint-ha valamely serényen dolgozó Méheknek szép társaságát látnám. Oh melly méltók a' Hazafi névre azok, a' kiknek szívek és lelkek így egy-é lett a' szeretet által! ott vagyon az igaz Hazafiúság, a' hol az Elöljárók tudnak-is mernek-is parantsolni 's igazgatni, de az alatt valok-is készek nagy örömmel engedni; a' hol az Népnek Fejei tudnak ki-menni és be-jönni a' Nép előtt, de a' Nép-is kész őket követni. Nem mondja a' külső munkálodásra teremtett kéz az észszel dolgozó Főnek, az az, az Elöljáróknak. *Nem szűkölködöm te nálad nélkül;* de azok sem mondják a' kezeknek és alatt való lábaknak: *Nem kellett nekünk.* 1. Kór. 12 : 21. akarmint fáradjatok, lankadjatok, el-romoljatok a' munkában nem gondolunk veletek: hanem inkább úgy vagyon ott minden, mint az emberi testben, az az: sok ugyan a' tag, de egy az értelem, egy az akarat, mind azokat egyben-kötötte az egymás szereteti: Valaminthogy a' Haza nem a' Mezők-ből, Hegyekből, Erdőkből, folyó-vizekből áll, hanem emberekből; úgy a' Haza szereteti nintsen ottan, a' hol nints az emberekhez való szeretet, kik annak lakosi. Mondhatja valaki hogy szereti Hazáját; de meg-lehet ez tsak azt teszi, hogy szereti a' *Hazájának földjét,* mert annak hasznával 's gyönyörűségeivel él, és így ő szereti akkor tsak magát, még hát ezért nem Hazafi, hanem a' tészí ötet azzá, ha igazán szereti, tiszteli, minden ő felebarátit kik annak lakosi, és azoknak javát úgy munkálódja mint a' magát.

5. A' Néhémiás Hazafisága minden *Interessentia* vagy maga hasznának keresése nélkül-való volt. Ki hihette volna-el hogy Néhémiásban a' Jerusálem el-pusztulásán-való szomorúság, és ahoz a' városhoz-való szeretet igaz és valóságos volt volna; ha ő tsak azért kért volna engedelmet annak meg-építésére, hogy azomban a' maga hasznát keresse, méltóságát nevelje, a' maga tulajdon szerentségét építtse? De nem tsak az, hogy ő a' gazdagulást nem kívánta, és a'

Királytól néki engedtetett hatalommal, méltósággal a maga hasznára nem élt, nem csak az hogy el-nem tapodta az alatta-való népet; sőt azt se kívánta ki, a mi őnéki a Királytól volt rendelve, vagy a mint maga mondja: *tizenkét esztendeig a Fejedelemséghez-való kenyeret nem ette. Nehem. 5 : 14.* ellenben a magából a közönséges szükségre sokat adakozott. Mitsoda ellenvetéseket nem tehetett volna nékie, az ő maga szereteti, az ellen az útja ellen Jerúsálem felé, melyre őtet a Hazájához-való szeretet ösztönözte? P. o. hátha míg én oda lakom Jerúsálemben, lassan-lassan el-felejtkezik én rólam a Király? Hátha távollétemben más nyeri el azt az Udvari nagy hivatalt, melyet most viselek? Meg-lehet hogy gyanúságban ejtik a Királyt hűségem felől, s el-hitetik vele hogy Jerúsálemet azért építem s erősítem, hogy a Király ellen a Sidókkal pártot üssek; meg-lehet mikor vissza-megyek, többé a Király magához nem botsát, s nem lesz úgy osztán többé senki őltalmazója a 'Sidó nemzetnek e hatalmas Király előtt. Milyen meszsze út az melyre én szándékozom, mennyi költségben fáradságban fog kerülni? Mennyi ellenség vár engem készen, kik miatt életem-is veszedelemben foroghat? De mind ezeken a gondolatokon felül-emeli őtet az ő Hazájához való szeretettel telyes nagy Lelke: mert a kiben az meg vagy on, nem lehet annak szívében *interessentia*. A köz jó ugyan-is az, és nem a magá-é, a melyre ő ki-válóképen néz. Nem hogy ő amaz alávaló lelkekkel még maga fogyatná, pusztitaná és lopná azt a közönséges társaságot, melynek magát tagjának tartja; sőt mindenét kész fel-áldozni annak javáért. A ki szereti ugyan Hazáját és buzog a mellett, de csak úgy mint az Efesusi Ötvös Demeter buzgott a Diána ditsőssége mellett, kiről olvassuk *Tsel. 19.* hogy maga is kiáltotta ugyan és másokkal-is kiáltatta ezt: *Nagy az Éfésusbéli Diána* de nem a Diánához-való szeretetből, hanem a maga hasznáért, mert ki tsinálván ezüsből a Diána Temploma formájára holmi Kapolnátskákat, abból nagy nyereséget vett; a ki mondom csak így szereti Hazáját, az az ember az igaz Hazafiaknak ditsó Laistromában igen kitsiny lészen. A ki szereti ugyan Hazáját, s javát munkálódja, de csak azért hogy mások őtet tsudálják, magasztalják, és ebben Jéhút követi, ki mikor az Izraelt fel-háborító Akháb Házának pusztítására menne, az után találván Jónadábot, monda annak: *Jere és lásd-meg mint állok boszszút az Úrért! 2. Kir. 10 : 16.* el-árulván magát ezen szavaival hogy ezt nem az Úrért tselekedte, hanem azért *hogy láttassék*: az ilyen is az igaz Hazafiaknak Laistromában igen kitsiny lészen. De a ki úgy szereti a maga Hazáját, hogy ha az ő hozzá háladatlan-is néki gonosszal fizet-is, akkor-is hűséges ahoz, mint amaz Áthénásbéli nagy Hadi Vezér Aristides, ki mikor irigységből számkivetésbe küldetnék, kezeit fel-emelvén, kérte az ő Iste-neit, hogy az Athénásbéliek hadi dolgait olly szerentséssé tegyék, hogy Aristides soha eszékbe ne jusson, ne szorullynak reá: az ilyen az igaz Hazafiaknak seregében nagy lészen.

6. A Hazájához való szeretet arra indította Néhémiást, hogy az *abban el-hat-almozott bűnöket ki-irtsa, a sok rendeletlenségeket helyre hozza.* Tudta ugyan-is ő azt hogy semmit nem ér Jerúsálemnek *kőfalait* újjítani, ha ama *lel-*

ki-Ház, mely áll az Istent igazán félőkből, nem épül, sem az ő Attyainak *koporsóit építeni*, míg magok az emberek olyanok lészen Jerúsálemben mint a *meg-fejérettetett koporsók*, kívül szenteknek láttszanak, s belől rakvák minden istentelenséggel; tudta hogy haszontalanság a *kapukat építeni*, ha a kapukban igazság nem szolgáltat ki. Ezen okon, Esdrással s más törvény tudókkal az Isten Beszédét a népnek közönségesen olvastatta, magyaráztatta, a népet meg-térésre indította *Nehem. 8.* Nem csak a földben nyugovó *Attyait* szánta ő, hanem az ő *élő szegény atyafiait-is*, kiknek a Gazdagok a nagy drágaságban, gabonára költsön pénzt adván, azokat felette nagy usorával terhelték, úgy hogy kénytelenítettek mezeiket, szőleiket el-adni, Fiaikat leányaikat rab-szolgákká tenni. Néhémiás ezt eltörlötte, a gazdagokat keményen meg-feddette, igazságra, szeretetre intette. *Néhém. 5 : 1 – 12.* Ámbár a 'Sidók el-hagyták vala ekkor a Bálvány-imádást, de a bálvány-imádókkal Ammónitákkal s a t. öszve-házasodtak, annyira hogy e miatt sok gyermekek a született nyelveket sem tudták, hanem az Azótbélieknek és más Pogányoknak idegen nyelveken beszéltek. Ezért-is Néhémiás ő velek eléggé feddözött, egynehányat közülök meg-vert, azoknak hajokat ki-szaggatván, és esküvessel kötelezte, hogy többé azt nem tselekeszik. *Néhém. 13 : 23 – 25.* A 'Sidók a Szombatot annyira megrontották, hogy azon bort sajtoltak, gabona kévéket hordottak, s mindent árultak Jerúsálemben; Néhémiás e gonoszért-is velek feddődött, és szombat napokon a kapukat bé-záratta *Néhém. 13 : 15 – 19.* A Léviták jövedelmét, Dézmáját a Nép bé-nem adta, mely miatt azok Jerúsálemből a falukra el-oszlottak, s az Isteni tisztelet a Templomban fogyatkozást szenvedett; ezt-is Néhémiás helyre-állította *Néhém. 13 : 10.*

Valóban mind jó Hazafit mutató tselekedetek! Az a Hazánknek igaz szeretése, ha annak nem csak testi, hanem lelki javát-is munkálódjuk, abban az Isten ditsősségét elő-mozdítjuk; ha másokat sem engedünk, a mennyire rajtunk áll, azt tselekedni, a mi az Isten törvénye ellen vagy on, s magunk se tselekeszszük azt. Ama vitéz p. o. ki Hazája ellenségének váraira oroszlányi bátorsággal fel-hág, élete veszedelmével-is az ellenségre reá-ront, azt őli vágja, Hazáját szeretőnek tartatik; méltán-is: de hogy-ha égre kiáltó káromkodásával, fajtalan-sá-gival, mások ellen-való patvarkodásával, az Isten haragját édes Hazájára vonni meg-szünnék; úgy lenne igazább Hazafi. A mely Elöljárók, Tisztviselők, az törvényt ugyan és az igazságot ditséretesen ki-szolgáltatják, mint valóságos atyai a népnek annak külső békességét tsendességét szívesen munkálódják, annak mindenben bővséget tsinálni, kereskedését két kézi mesterségét jó folyamotban venni igyekeznek; de arra sem mi gondjak nintsen, mimódon tanulnak s neveltetnek a gyermekek, mint vagynak az oskolák, jó és tiszta erkölcsű-é a nép, nem hagyattattak-é el a Léviták, Egyházi szolgák, az Isteni tiszteletre tartozó dől-gokkal fel-hagynak, a szombatnak meg-fertéztetését el-nézik, a szegényt a gazdagoktól el-nyomattatni hagyják; meszsze maradnak Néhémiástól. A mely Egyházi Szolga vagy Lelki Pásztor gondos ugyan arra Néhémiás példája szerént, hogy a Templomok ékesen fel-épüljenek, az Ekklesia jövedelmei ne-kisbebbüljenek,

de nem arra adja tellyes tehettségét ugyan azon Néhémiásnak példája szerint, hogy az Isten Törvényének Könyve nagy nyilván olvastatván és magyaráztatván, a' tudatlan község a' Sz. Irást értse *Néhém.* 8 : 8. és eképen a' Szent Léleknek élő Templomai a' Hitben és a' kegyességben épüljenek; a' ki építi ugyan nyelvével a' lelkeket, de rontja kezének tselekedetivel, botránkoztató életével; mi-módon tarthatik az ilyen igaz Hazafinak? A' melly Polgár vagy lakos, az adót dézmát 's a' t. meg-adja ugyan, és minden közönséges terheket hűségesen hordoz, mint a' Néhémiás idejebeli 'Sidók-is segítségül voltak a' Jerusalem építésében; de arra nem vigyáz, hogy neveltetnek gyermekei, lesznek-e azokból jó Hazafiak, hasznos emberek, igaz Keresztények; a' ki a' Néhémiás idejebeli 'Sidók példája szerint a' nálánál szegényebeken könyörölni nem tud, azokat húzza vonya, a' ki rosszsz életével botránkoztató maga viselésével az idegenek előtt nemzetét gyalázatosá teszi: mimódon volna az ilyen igaz Hazafi, nem láthatom által.

Imé K. A. ezekből áll az igaz Hazafiúi szeretet, mellyet Néhémiás példájában kívántam rövideden előtökben adni. Azt mondá az Isten egykor Ezékiel Profétának: *Embernek Fia! eredj mennny el az Izraelnek Házához; nem olly népekhez küldelek tégedet, kiknek nem érthetnéd beszédét. Bizonyára ha azokhoz küldöttelek volna tégedet, azok-is meg-hallgattak volna; de az Izrael Háza nem akar téged hallgatni.* *Ezék.* 3 : 5. 6. Atyámfiail! Hogyha én a' Haza szeretetiről prédikállottam volna ama régi idegen nyelven beszéllő Pogány népeknek, a' kik Isten nélkül, réménység nélkül voltak, minden bizannyal tolmács által-is meg-hallgattatást, és jó elő-menetelt ígérhettem volna magamnak. Hogy-is ne azoknál, a' kik között ezen virtust a' leg-felsőbb grádusra vitt Hérósok találtattak? Kik között élt ama nagy lelkű *Fócion*, a' kit háládatlan hazája méreg italra büntetvén, ezt izené a' fogságból fiának, hogy az Áthénásbelieknek, e' nagy méltatlanságért gonoszt ne-kívánjon; Kik között találtatott ollyan Fő ember, a' ki valamely föld indulás által esett nagy föld hasadásban vagy árokban lovastól belé-ugrott csak azért, mert az ő Jövendő mondóik azt állították, hogy örökké fog tartani a' Római Birodalom, ha abban a' mélységben azt vetnék, a' ki nekik leg-kedvesebb emberek; Kik között találtatott ollyan Király, hogy az ellenség tábora közzé ment, 's meg-ölettetni kész vólt, meg-értvén a' jövendő mondóktól, hogy az a' nép fogna győzni a' mellynek Királya el-esik a' hartzon. Minden bizonynyal az ilyen emberek között kedves lett volna a' Haza szeretetiről való Beszéd, és nagy foganatja lett volna annak. De mit mondok? mimódon ne lenne nagyobb ti közöttetek K. A.? Mimódon ne *hallgatná ezeket az Izrael Háza?* Hogy ne tselekednétek ti örömet azokat mellyekről fellyebb szóllottunk, kik ezeket tudjátok nem csak a' természetből, hanem a' Sz. Irásból-is? Kik között Hitnek Ágazatja ez: *Hiszem a' szenteknek egyességét.* Kik a' ti Pólgár társaitokkal nem csak egy valamely földi városnak közönséges társaságának lakosi és tagjai, hanem meny nyei Pólgárok-is együtt vagytok, és ama magasságos Jerusalem-is Menyben mindenikönek Anyánk *Gál.* 4 : 26. kik között *egy az Úr; egy a' Hit, egy a' Kereszt-ség.* *Efes* 4. kiknek prédikáltatik mindennap ama felebaráti szeretetnek, ama

maga népe eránt-való buzgóságnak hallatlan példája, az Úr Jézus Kristus, ki a' *maga életét mint jó Pásztor; adta az ő Juhaiért.* *Ján.* 10.

E' nagy példára hallgatván a. o. legyen kész minden a' köz jót tellyes szivből elő-mozdítani az ő hivatalához képest. Az Istenfélő Elöljárók Néhémiásnak nemes Lelkével bírván, munkálódjának azokban, mellyeket kíván ahoz a' Hazához-való szeretet, mellyben az ő mind természeti mind hit szerint való *Attyaiknak koporsói vagynak*, és azokban nyugovó jó Attyaikat, azoknak ditséretes példájoknak követése által igyekezzenek nekünk fel-támasztani és magokban meg-eleveníteni. Az alatt valók engedjenek ezeknek nem csak a' félelemért, hanem a' lelki esméretért-is. Mindnyájan könyörögjünk a' Jerusalemnak békességéért, és foglalatostok annak lelki építésében nagy serényen, mind addig, míg nem a' halál által egyikünk elébb, másikunk későbbben el-költözzvén a' földi Hazából, egybe találkozzunk végezetre, és együtt örvendezünk ama *Városban, mellynek fundamentoma vagyon, mellynek építő mestere és Teremtője önnön maga az Isten.* 'Sid. 11 : 10. kinek szent Neve legyen áldott örökkön örökké Amen.

II. fejezet

IGAZGATÁS

A korszakra vonatkozó kutatás hajlamos megfeledezni arról, hogy volt egy olyan aspektusa is a 18. századi magyar politikának, amelynek modern megfelelője talán a policy, a közpolitika vagy a közigazgatás lehetne, s amelyet a kortársak politiának, igazgatásnak, administrációnak vagy Polizeynak neveztek. A következő jelen fejezetben felvonultatott szövegek a korabeli politikának ezt az – eddig inkább az orvostörténet, hadtörténet, neveléstörténet által vizsgált – oldalát kívánják bemutatni. Van bennük szó siketek és némák intézetéről, nyugdíjról, kórházakról, katonaság és civil lakosság viszonyáról és számos más egyéb ügyről, amelyek nem csupán a mindennapi gyakorlatban, de a sonnenfelsi Polizeywissenschaft keretei között a tudományos reflexió tárgyaként is a politikai figyelem középpontjában kerültek a század folyamán. A fejezetben bemutatott példák mind gyakorlati jellegűek, s ez nem csak a szövegválogatás általános szempontjaiból következett, lehetett volna ugyanis magyar nyelven elméleti jellegű szövegeket is találni e témakörben (ha nem is sokat). Így azonban talán világosabb lesz, hogy ezek valóban olyan kérdések voltak, amelyek foglalkoztatták a 18. század emberét.

Haffner Mihály*

SZABAD KIRÁLYI PEST VÁROSA

'NEMES TANÁTSÁNAK ÉS KÖZÖNSÉGÉNEK SZÓLLÓ PROJECTUM EGY
ALKALMATOS BETEGEK' ISPOTÁLYÁNAK FEL-ÁLLÍTÁSÁRA, BÉ-SZERZÉSÉRE,
ÉS TARTÁSÁRA.

1793.

(részlet)

ELŐ-JELENTÉS

Ez a Lokális irás az ő eredetét a Nemes Városi Tanács' szeretettel ki-nyilatkoztatott, serkentő kívánságának, a közönség óhajlásának, és a már való-ba sürgető szükségnek, – hogy Pestnek egy jó rendű és eléggé való Ispotálya legyen; – tulajdoníthatja.

Eleinten csak egyedül a Városi Tanátshoz, mint hivatalbéli kötelességem vólt intézve. – ez igen-is kilátszik belőle; 's azért-is leg-kevesbé sem vágyodik a' könyv-szerzők produktumainak tulajdonságára és formájára az *egész leg-kevesbé a' tudós Világ előtt*. – Ebből a' tekintetből; és továbbá kihez és mi dolog mellett szóll; kéri a' szerző a' kegyes Olvasót, hogy azt meg-ítélje.

Némelly jó gondolkozású Polgárok és a' közönséges boldogságnak barátjai, a' kik előtt a' Tanátsnak kegyes kívánságit ki-nyilatkoztattam, és projectumomnak első lineájit elő mutattam, azt hitték, hogy a' közönséges buzdításra jó, a' fel-állítandó Ispotály fundusnak pedig szaporább volna, ha az egész Publikum ezen javaslasimmal meg-esmértettetnék. – Óhajtották, és tanátslották nékem ezen írásnak nyomtatását.

Tudom, beh tökéletlen ezen javaslasom a' nagy Publikum által-látásának; de mivel ezen férfiaknak helyes vélekedések szerint, a' köz hasznú dolognak siettetése, és javallasimnak végbe vitele némünémüképpen az ő gyors és közönséges ki – hirdettetésén áll; mivel továbbá igen sok embereknek meg-mentése egy jó Ispotálynak menél előbb való fel-állításától függ¹ tehát ezen jó Polgárok

* Haffner Mihály orvos, Pest városának kórházigazgatója és tiszti főorvosa, a Rókus Kórház első igazgatója 1798-tól egészen 1806-ban bekövetkezett haláláig.

¹ Nagy, veszedelmes, chirurgiai operatziókat a' mi mostani Ispotályunkban nem

kívánságának engedek, abban a' reménységben, hogy szándékomat, hasznos lenni, leg-alább egy részént, de kivált az ez eránt valóba gondos és el-tökéllett Magistratusnak munkás hozzá fogásával támogattatván; és a' segedelmes, indúlatból jól tévő Pesti Polgárságnak öszvességes ereivel segítettén! el-érendem.

Egy jó, számos meg-nem romlott betegekkel meg-telt Ispotály Pesten, az Országnek magának-is egy nevezetes szüksége: mert ebből annakutánna a' Medica Facultás, és főképp az ő praktika oskolája, sok rendbéli hasznót és illendő tökéletesítést szerezhetne magának. A' tanuló Orvosok és Seb-Orvosok azután az oskolán kívül-is eszre vételt tenni, és külömbféle esetekről tapasztalást szerezni képesek vólnának. A' mi mostan meg-útált, tsak a' leg-inségesebb szegénységtől keresett szabad Ispotályunkból a' medica-oskola semmi eléggé való, a' szükséggel meg-egyező segítséget nem várhat, minthogy többnyire tsak az el-senyvedtebb, el-romlott, avagy el-haló nyomorútlak, lépnek-be hozzánk. – Szintolly kevesbé lehet a' mi Ispotályunkban igazi eszre-vételeket és tapasztalásokat, a' mesterségnek hasznára és gyarapítására tenni, mivel minden nyavalyák egy illy egésségtelen, és sokfélében hiányos Ispotályban, sok rendbéli szokatlan, természet ellen való változásokat szenvednek.

Pesten Májusnak 4dikén 1793.

bátorságos meg tenni, mivel egésséges levegőnek, illendő jó eledelnek, tisztaságnak, és arra való tartásnak hijjával, felettébb veszedelmesekké, 's nem ritkán halálosokká lesznek. Ugyan azon okokból, azok az igen nehéz sebbe esettek-is szánakozásra méltók, a' kik gyógyíttatni az Ispotályba hozattatnak nekünk. – A' Nemes Tanács itten melleleg az erőszakoson meg-sebesített szegényekről emlékezhetik: – kiváltképpen a' gonosztévők ellen való igazság ki-szolgáltatására nézve!

2.

Hrabovszky György* (ford.)

A SZENT LUTZAI ÚJ SZÁLLÓKNAK EREDETEK

'S SZAPORODÁSOK AZON TÖRVÉNYEKKEK EGYÜTT MELLYEKKEL VIRÁGZÁSOKAT ESZKÖZLI IV. FERDINAND A' KÉT SZITZILIAI ORSZÁGOK KIRÁLLYA 1792.

(részlet)

ELŐ-JÁRÓ BESZÉD

Midőn ama Nagy KATALIN Orosz Tsászár-Asszony új Törvény-könyvel kívánt Birodalma Virágzását 's Alatta-valóinak boldogságokat keresni: bámultt Europa, tapsolt a' Törvény-tévőnek, tsudálták minden Nemzetek férjfiúi törekedését. De midőn a' Déli Olasz Ország Fejedelme az ő alatta-valóinak kegyes Attyok FERDINÁND, ki a' békesség páltzójával nem a' kegyetlenség vesszejével kívánja boldogítani szerette Népét, a' kinek szárnyai alatt nem esmér az Ország több ellenséget a' tüzet okádó hegyeknél; midőn ez a' kegyes Fejedelem a' Semmiből – egy parányi de boldog népet gyűjtött, melyet nem Törvénnel, hanem akképpen kíván vezetni, mint az édes Atya vezetí Gyermekét böltsességgel, a' Kristus tudománnyából merített okoskodással; midőn ez a' Fejedelem azon kevés óráit, melyekben az Ország gondjaitól pihenést vehetett, arra fordította, hogy nevelje, oktassa, főképpen példájával vezesse 's ha hibázott attyai-képpen dorgálja népét, vallyon meg-jutalmaztatott-e' hasonló tapsolással hálsége? Esmérik-e' vóltaképpen a' külföldiek ezen kegyes Atyának ember-szerető szívét?

Láttuk ugyan a' jó Fejedelmet közöttünk, ki egésszen magához vonta szívünket, a' mint meg-nyerte oda-haza Alatta-valóinak szívüket; láttuk Bétsben, a' hol kegyes Sogoránál ditsőült LEOPOLDUNKNÁL öt hónapig mulatott, láttuk HITVESÉT is, a' mi el-felejtethetlen TRESLÁNK képét, de el-tűnt hamar szemünket elől e' FELSÉGES PÁR, haza-ment az Övéihez, hogy szakadatlanul munkálja boldogságokat.

* Hrabovszky Görgy (1762-1825) evangélikus lelkész. Tanulmányait Sopronban, Wittenbergben és Halléban végezte. Jelentős munkát végzett külföldi könyvtárakban magyar irodalmi művek után kutatva.

Magyarok! Emeljünk még egy Oszlopot e' Nagy Felségnek, hogy bennünket annyira szeretett, emeljünk új Oszlopot az által, hogy Magyar földünkbe kívánjuk ültetni azon bölts Törvényeit, melyeket szabott a' Sz. Lutzai Kolóniának 's a' mellyek meg-érdemlik, hogy tükörül szolgáljanak minden polgári Társaságoknak, hadd tiszteljék FERDINANDOT Hazánkban azok-is, a' kik nem látták, a' kik ember szeretetének 's mindenekhez való le-botsátkozásának tanúi nem lehettek, hadd mondhassák minnyáján tapsoló szájjal: boldog Nép az, a' mellynek illy Fejedelme vagyon, 's a' melly hűséggel és fej-hajtással kívánja fel-váltani édes attya szeretetét!

A Fordító,

A' KÖNYV FOGLALATJA.

A Sz. Lutzai új Szállóknak eredetek 's szaporodások.
A jó Rendnek fenn-tartására szabott Törvények.

Első Szakasz. Mit kelljen a' Lakosoknak távoztatniok.

- §. I. Senki meg-ne sértse felebarátját személyében.
- §. II. Senki meg-ne károsítsa felebarátját tulajdonában.
- §. III. Senki se kissebitse felebarátját jó hire 's nevében.

Második Szakasz. Mit kelljen a' Lakosoknak tselekdniek általjában?

- §. I. Jót tégyen ki-ki ember-társával, ha szinte ellensége-is.
- §. II. Tsak az érdem tehet külömbséget a' Sz. Lutzai Lakosok között. Tökélletes egyenlőség a' viseletben. A' ruhában való bujaság keménnyen tilalmaztatik.

Különössen,

- §. I. Az Uralkodó Fejedelmre nézve.
- §. II. A' Fejedelem Tisztviselőire nézve.
- §. III. A' Házasságról.
- §. IV. A' Házasokról.
- §. V. Szülékről.
- §. VI. A' jó nevelésről.
- §. VII. Az örökségről.

- §. VIII. A' Gyermekekről.
- §. IX. A' Testvérekről.
- §. X. Az Inasokról.
- §. XI. Azokról a' kik valamely jó-téteménnyel élnek.
- §. XII. Az Ifjakról.
- §. XIII. Az Öregekről.
- §. XIV. Az Elöljáróktól, választatásoknak idejéről 's kötelességekről.
- §. XV. A' himlőnek bé-öltéséről 's a' betegektől közönségessen.
- §. XVI. Az Elöljárók választásának módjáról.
- §. XVII. Az el-szegénykedett Tagokról 's a' Társaságnak a' végre gyűjtendő alamisnájáról.
- §. XVIII. A' Temetésről és a' gyászról.
- §. XIX. A' Haza-szeretetéről.

Harmadik Szakasz. A' Tisztségekről.

Negyedik Szakasz. A' vidéki Mester-emberekről.

Ötödik Szakasz. Azoknak büntetésekről közönségessen, kik a' Törvényt meg-szegik.

May József*

INTÉZET EGY SIKETEKET ÉS NÉMÁKAT NEVELŐ OSKOLÁNAK FEL-ÁLLÍTÁSA VÉGETT

MAGYAR ORSZÁGBAN MAY JÓZSEF A' BÉTSI TSÁSZÁRI SIKETEK,
ÉS NÉMÁK OSKOLÁJOKNAK IGAZGATÓJA ÁLTAL

(részlet)

A' Siketeket, és Némákat nevelő Oskolának fel-állítása az egész emberi Nemzetre nézve, nagyon fontos dolog. Az ilyen Siketek, és Némák, a' hallásbéli tehetség nélkül jöttek a' Világra, vagy pedig mindgyárt akkor el-vesztették azt, minekelőtt beszélleni tanultak volna; és így az ő természeti állapotokban hagyatva tsupán emberi képek maradnának. Tudatlanságban neveltetnek fel, 's úgy élnek halálokig. Az ő elmebéli tehetségeik homályban, 's majd minden tehetetlenségben maradnak, minthogy őket az ő állapotokhoz intézett tanítás által senki sem hozza mozgásba. Még tsak képzelettyek sints, a' jó erköltsről, hanem az indulat-tyoknak 's testeknek tulajdonságaik szerint tsupán természettyeiknek ösztönét, 's hajlandóságait követik, ha más erő által azoktól el-nem vonattatnak. A' mi még leg-szomorúbb állapot, a' Szent Hitben-is életek fogytáig tudatlanok maradnak. Valamint az oktalan állatok, úgy nevednek fel, 's mind a' Hitre, mint az erköltsre, mind a' házi fogalatosságokra, mind az egész emberiségre nézve, mintegy el-veszve maradnak: ámbár eszközök vagynak, mellyek által mind a' természeti, mind az erköltsi tehetetlenségből fel szabadíthatnak.

Minden embert szerető Felebarátnak szíve, hálaadatos köszönetre hevül fel, ama' nagy Lelkű Nemes Magyar eránt, a' ki jóltévő meg-határozott akarattját ki-nyilatkoztatá, hogy a' Magyar Országi Siketek, és Néma gyermekeknek, tanításokra-is egy Oskola állíttatnék fel, mellyben azok a' szerentsétlen Teremtések, hasznokat vehető emberekké, 's jó Keresztényekké változtatódgyanak által. A' Bétsi Tszászári Királyi Siketek, és Némák Oskolájában annak fel-állítatásától ólta, száznál többen taníttattak-ki, a' kik az emberi társaságnak hasznos tárgyaivá lettek. Némeltyek a' Kantzelláriák mellett írászók, mások jeles Rajzolók, és Képírók; mások ismét külömbféle Kézi-Mesterségekre taníttattak, mellyekben

May József • Intézet egy siketeket és némákat nevelő oskolának fel-állítása végett

Inasi esztendőjüket ki-töltvén, majd mind Legények, majd mind Mester emberek keresik élelmeiket.

A' fellyebb mondottakból minden emberi érzékenységgel 's a' Siketek, és Némák eránt szánakozással bíró ember, tsak néminémű meg-fontolással-is mélyen által láthattya, melly igen szükséges minden Országban, hogy egy Siketek, és Némák Oskolája állíttassék fel, mellyben az olyan szerentsétlen, de a' tanításra alkalmas gyermekek fel-vétetődgyenek.

Már most az a' kérdés fordul elő: Honnan tehessen egy Siketeket, 's Némákat Nevelő Oskolának fel-állítására, 's fenntartására meg-kívántató költségeket öszve szerezni? Minthogy a' Status, a' mint látható, annyi szerentsétleneket nem bódogíthat, mert az ő jótéteményének határai egyéb aránt-is, elég láthatatlanul ki-terjedtek. Által hágná a' szeméremnek, és illendőségnek határját az, a' ki az Uralkodó Felségnek jóságához folyamodnék, hogy ez minden örökös Tartományokban, egy egy Siketek, és Némák Oskoláját állíttasson-fel.

Minekokaért bátorkodunk a' híres, és Nemes Magyar Nemzetnek, némelly módokat a' meg-visgálás végett eleibe terjeszteni: Ezeknek teljesítése semmit sem foglal magában, a' mi az erőltetésnek tsak árnyékát-is képzelhetnének, avagy mutatná; nem foglal semmit magában, melly által valaki, a' szegénny Siket, és Néma gyermekek bódogításokért többre unszoltatnék, mintsem *tehetsége* engedi, avagy *akarattya* hozza magával.

Az emberi Társaság öszvekapsoltatásának fő tzéllya, hogy egymáson segíthessünk, 's a' közönséges gyarapodást eszközöllyük. Mindenik tagja tartozik a' társaságnak tzéllját az ereje, 's tehetsége szerint elő-mozdítani. Emberek lévén a' Siketek, és Némák-is; méltó, és igazságos bizodalom lehet az ő Felebarátyaiknak segedelmekhez, 's ugyan ez okból mi-is telyes bizodalommal reménylünk mindeneknek gyámolító segedelmét. Fogatosabb szószóllók lehetnek a' Siketek, és Némák mellett a' Lelki Atyák, a' kik mind az Istentől, mind az emberektől a' jó tselekedetnek fel-serkentésére rendeltettek. Az ő kezeikben vagynak azok a' hathatós eszközök, mellyek által a' felebaráti szeretetnek, 's a' könyörületességnek teljesítésére mindenek fel-buzdíttathatnak; hogy így a' szerentsétlen embertársaink, mind testi, mind Lelki gyámolításokat meg-nyerhessék.

Ha valaki a' Szent Házasságba lép 's az öszve-esküvés után magát bé-íratattya. Vajmi szép alkalmatosság ez a' Lelki Atyáknak, hogy az örömben hevült személyeket, a' felebaráti segedelemre fel-buzdíttsa, melly által az ő házassági öröm napjok, mint egy az Isten előtt-is, meg-koronáztatik, ha a' szegény Siket, és Néma gyermekeknek, az ő kedvek, tetszések, 's vagyonokhoz képpes valami Alamisnát szolgáltnak.

Hozzátok fordulunk először-is szánakozásra méltó szerentsétlen Szülék, a' kik egy vagy több Siket, és Néma gyermekeiteket vajmi fájdalmasan kell

* A bécsi siketnémák számára fenntartott intézet igazgatója.

szemlélnetek, minthogy sziveiteknek érzékenységeit szerentsétlen magzatyaitokkal nem közölhetitek, és a' kik előtt gondolattaitok – is örökös titokban maradnak. Vajmi sok álmatlan éjtzakákkal küszködtek, mit tévők legyetek nyomorútt szótalan gyermekeitekkel, hogy adhassátok tudtokra az Isteni esméretet, az ő jótéteményeit, 's egyéb kötelességeket, és miképpen fogtok felőlők halálotok után-is gondoskodni? Vajmi örömet adtatok volna, a' ti házasságostok napján, valami kevés ajándékot, egy olly Siket, és Néma gyermekek Oskolájának fel-segállítására, mellyben, mind a' ti, mind más szerentsétlen gyermekek, valamint a' Hitnek ágazataira, úgy más Polgári kötelességekre, 's mesterségekre-is taníttatnának. Nyítvagynak a' házassúlóknak szíveik az illy öröm napon a' jótéteményre, mind a' Fő Uraságok, mind a' Nemesek, mind a' Polgárok, mind pedig a' földmivelők között mindeneknek; kétség kívül ki-ki örömet fog ez nap, az Isten előtt valami kevés ajándékkal kedveskedni, a' lelki Atyának kezébe, hogy a' Siket, és Néma gyermekek-is, újabb életet nyerjenek, melly jó tétemény, mind a' szenvedő emberiség, mind pedig az Isten előtt kedves áldozattá válik. Senkire nézve sem határoztatik meg, mit adgyon? És mennyivel kedveskedgyen? Ki ki a' maga érzékenysége, felebaráti szeretete, s tehetsége szerint ad, a' mit adhat, a' menyire tetszése ki-terjed. Némelyektől 10 kr. nevezetes ajándék leszsz, ellenben mások 10. fl. adván-is, ezt még tsak nem-is érzik. Valamint egy garasért, úgy egy aranyért-is mindennap felhatnak az Isten eleibe a' Siketeknek, és Némáknak 'könyörgéseik, az ő forró esedezéseik, hogy a' Mindenható Atya Jóltévőjüket, és azoknak maradékait, Isteni ereje szerint meg-áldgya, óltalmazza, és adott jótéteményeiket ezer annyival vissza fizesse.

Egy tulajdon más nevezetes alkalmatosság-is van még, a' Siketek, és Némák mellett való szószóllásra a' lelki Atyák előtt, Sz. Márk Evang. 7. rész, 31-37. vers, Pünkösöd Ünnepe után következő 11-dik Vasárnap, midőn a' mi Meg-váltó Urunk a' 10. Városoknak határ szélénél egy Siketen, és Némán olly Atyai képpen könyörült. Alig lehetne egy Prédikázióknak foglalattya e' Sz. Naphoz képest alkalmatosabb, termékenyebb, és illőbb; mint esztendőnként, a' Keresztény Hiveket ennek emlékeztetere, és teljesítésre fel-serkenteni, hogy ők-is az Úr Jésusnak példája szerint, a' ki egy Siketet, és Némát a' nép közül magához hívatott, és az ő könyörülő, 's fel-szabadító szavát ki-mondá, úgy a' népek is az illyen szerentsétleneknek segedelmekre buzdulnának.

Még más esetek-is vagynak, a' mellyekben az embereknek szíveik a' jótéteményre hajlandók, és készek, ha az Atyai indulattal emlékeztető Papi személy az illyen nemes hajlandóságot érlelni, 's telyesedésére segélleni kívánja. Illyen Siketek, és Némák szerentsétlenséget enyhítő alkalmatosságok

- a) Valamelly nem remélylett örökségnek, vagy váratlan szerentsének meg-nyerése.

- b) Esztendőnként a' Szent Házassági napnak elő-fordulása, midőn kiki hálákat adhat az Istennek, ha házánál, vagy vérei között egy szerentsétlen Siket, és Néma sem született.
- c) Valamelly gyermekeknek hallások el-vesztése, vagy meg-némulás alkalmatosságával.
- d) A' Testamentomnak készítésekor.
- e) A' Betegségből való fel-gyógyulás után.
- f) Valamelly Szentegyháznak, vagy Templomnak fel-szentelésekor, avagy más öröm napon, midőn az öröm köszönet, reménység, és bűnön való töredelmesség után, a' jótéteménynek szikrája mindeneknek szíveikben uralkodik.

Ha e' szerént az egész Közönség, a' Siketek, és Némák a' mi szerentsétlen felebarátaink nyomorútt állapotoknak enyhítésére, és közöttünk hasznos Polgárokká lehető fel-segélésekért egy Siketek, és Némák Oskolájának fel-állítását elő-mozdítani kívánja, az egész Országának hasznára, szükség, hogy lelki Atyának kezébe adandó pénzbeli segedelem, az e' végre készült, *Protokolba* béíratassék, melly e' szerént vagyon el-intézve.

HADI REGULAMENTUM

MELLYET NEMES HEVES- ÉS KÜLSŐ SZOLNOK TÖRVÉNYESSEN ÖSZVE-SZÖ-
VETKEZETT VÁRMEGYÉK, MAGOK HELYSÉGEI LAKOSSINAK TULAJDON
SZÜKSÉGEKRE MAGYARRA FORDÍTATTAK ÉS KI-NYOMTATTATTAK. BUDÁN.
1747.

(részlet)

MI MARIA THERESIA,

ISTENnek kegyelmességéből, Magyar, Cseh, 's Horváth Országoknak, Dalmatiá-
nak és Sclavoniának Királynéja, Austriának Ertz – Herczeg, Burgundiának pedig-
len, Brabantiának, Styriának, Carinthiának, és Carniolának Herczeg Asszonya,
Habsburgnak, Flandriának, Tyrolisnak, és Goritiának Gróffja, Lotharingyiának,
és Barrumnak Herczeg, Hetruriának, Nagy Herczeg-Asszonya, &c. &c.

Minnyájoknak, és kinek-kinek a' Mi General-Lieutenantunknak, Feld-Mar-
challusinknak, Cavallerie-Generalissainknak, General Feldzeug-Majstereinknek,
General-Feld-Marchal-Lieutenantinknak, Gernerál-Hadi Strázsa-Mestereinknek,
Coloneullusinknak, és azok Hely-tartóinak, Fő Strázsa-Mestereinknek, Kapi-
tányainknak, 's azok Helytartóinak, Zászló-tartóinknak, Káplárainknak, Quar-
tély-Mestereinknek, akár mely Status, Dignitas, és Tisztlességben lévőeknek, a' kik
ezen parancsolatinkat látni, olvasni, avagy hallani fogják, a' mi Királyi kegyelmes-
ségünket, és minden jókat. Tinéktek kegyessen jelentjük: Anyai gondviselésünknek
fő szorgalmatossági kívált abban foglalatzkodnak, hogy Isten kegyelmességéből
reánk szállott Országok, és Tartományok minden alkalmatossággal, a' mennyiben
tudnia-illik a' Vitézlő Rendünk állapotja, üdőnek mivólta, köz, és különös cse-
dességnek meg-tartása, szüksége engedi, hajlandó indulatunkat, és kegyességün-
ket tapasztaltalják; Melly végre-is kedves Magyar-Országunknak a' Contributio, az
az adakozás dolgában, nem tekintvén Királyi A'erariumunknak állapotját, a' mint
az alább meg-írtt rend-tartásnak módgya mutattya, oly segedelmet, és könnyeb-
séget kegyelmessen engedtünk, hogy meg-tartván az igasságos fel-vetésnek egyen-
lőségét, reája esett terhét nem fogja nehézséggel viselni. Mivel az Excessusoknak
és Gravameneknek alább irandó, és meg-tartandó hadi fenyték alatt ellent állani
kívánunk, és parancsoljuk.

Előszőr: Hogy a' Vitézségnek Gereralis Dislocatiojában jó rend állittassék,
minekutánna Magyar-Országunkban el-helyheztetendő Ezerek, vagy-is Rege-
menteknek számát ki-rendelendgyük, és a' Királyi Magyar Helytartó Tanácsunk
azoknak, a' Districtusok, és Vármegyékben léendő el-osztatása, és helyheztetése
eránt való szándékát, és vélekedését Nékünk bé-nyújtya, felőle pediglen további
resolúciónk ki-adattatván, említett Helytartó Tanácsunknak intimáltatni fog. Azon
Tanács pedig az Ezerek, vagy-is Regementeknek oly formán lett el-osztatását
el-rendeltt helyére az alatta lévő Provincialis Comissariatusság által assignálni
fogja; akkoron, miglen kegyes Resolúciónk szerint Vitézink köbül, vagy téglábúl
azon Vármegyékben, kiknek úgy tetszeni fog, fel-állítandó Kazarmákban hely-
heztetnek, mind addig, és azután-is se Colonellus, se Vice-Colonellus, se Fő Strá-
zsa-Mesterünknek, akár az Lovas, akár Gyalog, és minémű nemzetű legyen, sza-
bad lészen téli statióját, melly ő néki ez, vagy amaz Vármegyében, Város, vagy
Districtusban rendeltetik, hírek, 's akarattyok kívül változtatni, vagy másuvá vin-
ni: Ugy szintén Századosok, vagy-is Kapitányok, Hadnagyok, és Zászló-tartók, a'
kis Stábben, úgy neveztetett alsóbb Prima Plánában foglaltatott akár mely nemű
és rendű Tisztek, és köz Katonák: Nem különben ágyuk eszközei, Annonarius, és
szekerezések Tisztei, a' Vármegyék, és Városok által, a' melly Quartélyok alá vet-
tetett helyek, az helységek minéműsége szerint nékiek ki-mutatattanak, leg-ottan
az adó-fizető lakosok, tanáltató alkalmatosbb házaival meg-elégedvén, kemény
büntetés alatt változtatni nem merészellyék. Holott pediglen a' mennyire lehet
kinek Hadi rendihez képest mértéklett, és az Helységek Bírói által ki rendeltt
alkalmatosságon kívül valamely jobbítást tétetni kívánnának, saját költségeken
aztat tétetni tartozzanak: Főképpen mivel Mi a' Curiákat, Nemesi, Parochialis,
Iskola, Major, Sör, és Korcsma Házakat tellyességgel a' Quartélytól mentteknek,
és szabadosoknak lenni akarjuk, senki ezeket maga akarattya szerint lakására
foglalni, annyival is inkább a' Fourérok, vagy mások, kemény büntetés, és kár-
vallásnak meg-térítése alatt ne bátorzkodgyanak; És hogy mind a' Vármegye, és
Városbeliek az adó-fizetők házai ki-mutatásában, vagy új alkalmatosságok csinál-
tatásában, és a' Vitézek azoknak kívánása, és el-vevésében magokat alkalmaztat-
hassák, és rendben vehessek, még 1727-dik Esztendőben 28-dik Novemberben az
eránt költt rendelés fog meg-tarttatni. Hogy tudnia-illik:

Egy Colonellus, vagy-is Obersternek maga számára három,	
cselédgyei számára pedig két szobája legyen, öszveséggel	5
Vice-Colonellus, vagy-is Oberst Lieutenantnak magának három,	
cselédgyeinek pedig egy szobája legyen, mind öszve	4
Fő Strázsa-Mesternek hasonlóképpen annyi	4
Kapitánnak magának két szobája, cselédgyének egy	3
Hadnagynak magának egy, másika cselédgyének	2
Zászló-tartónak hasonlóképpen annyi, ugymint	2

Ezen elő-számláltt alkalmatosságokon kívül, minden meg-nevezett Tiszt par-tékájának alkalmaztatására egy kamora: Istállók pedig kinek kinek Regulamen-tum szerént engedtetett lovai számához elegendők, és mennél kevesebb költség-gel lehet fel-állítandók adattatni fognak; azt hozzá tévén: ha hogy az meg-mondott alkalmatosságok egy helyen nem találtnának, az az: egy adó-fizető fundussán egy rendiben: akkor a' Vármegyék, és Városok Tisztei által más szomszéd külö-nös funduson lévő alkalmatosságok ki-mutatásával elégedgyenek; semmiképpen pediglen más új épületeket magok nagyobb alkalmatosságára csináltatni, vagy fel-állítása fejében a' községgel eránta alkura lépni ne merészellyenek: Holott pedig az ilyen szabott alkalmatosságok állapottyában az Hadi Tisztek, és haza-beliek között villongások támadnának, olytaténok az Hadi, és provincialis Comis-sariátusság által elintézendők, és le-csendesitendők lesznek. A' Városokban, és Kazármákban mindazonáltal a' Quartélyok rendiben eddig meg-tartatott mód, továbbá-is meg-maradgyon: hozzá adván azt: Valameddig a' Királyi épületek az Erősségekben lévő Vitézség számára fellyebb jelentett illendőség szerént elég-ségesek, mind addig a' Quartélyoknak terhe a Városokra ne háramollyon; sőt az Erősségek Commendánsi olytatén épületeket senkinek, a' Quartélynak bonifi-catiója büntetése alatt bérben ki-adni, vagy tulajdon felettéb-való szükségére-is alkalmaztatni ne merészellyék. Ha pedig egynémelly Vármegyék magok gremiu-mában dislocáltt Vitézlkö rendet határiban össze-húzni akarnák, és kívánnák, aztat az Hadi, és Királyi Magyar Helytartó Tanácsunk tudtával, és akarattyával szabadossan cselekedhetik, rendeltetvén a' végre a' Vármegyék által alkalmas, és szükséges alkalmatosságok, az az: A' Tiszteknek Hadi characterihez képest való (a' mint fellyeb említettett) lakóhelyek alább irtt tűzelő fával, a' köz katoná-nak pedig kívántató ágyi ruhával, és a gazdájával köz világ, és tűz hasznával. Nem külömben kenyér, meszárszék, és korcsmával; ezt-is hozzája adván: hogy az étel, és ital vétele, és meg-szerzése miatt ne kellessék távul-való helyekre járni, hanem ezek közlül hozzattatván árultathassanak, és mértékletes árán meg-vé-tethessenek, a' végre piaczkok rendeltetvén: végezetre szükség, hogy a' Regula-mentum szerént assignáltatott, és jelen lévő lovak számára istallók, téli abrak, széna, és szalma: Nyárban pedig füvelő hely, vagy fű, és ennek fogyatkozásá-ban ugyan széna, és három holnapra való abrak rendeltessék, mellyel a' Vitézlkö Rendnek-is meg elégedni-kellettik, a' mint ezek a' következendő punctomokban meg-magyaráztatnak.

A' mi pediglen a' Generalisok Quartélyát illeti, a' mennyiben azok mindenkor Regementek mellett lennének, akkor nékik valamint szintén a' Colonellusoknak Quartélyt kellett adni, nem vétetödvén az eránt Neme, és Generalisi caractere tekintetben. Ha pediglen nincsen mindenkor Regementénél maradása, olyan-kor ordinaria Quartélyt kívánni nem lészen szabad; Mindazonáltal ha némelly-

kor csak a' Regementéhez essik fordúlása, ott késsésének idejéig a' Vármegyék, Városok, és Districtusok ideig való szállással tartoznak. Innen vagy, hogy a' Regementeknél, kinek Generalissai vannak, a' Generalisok mint Colonellusok, emezek mint Vice-Colonellusok, ezek ismét mint fő Strázsa-Mesterek, ezek utóly-lyára mint Kapitányok Quartélyok dolgaiban fognak alkalmaztatni: semmikép-pen pedig ezek közzül, azon okbül, hogy vagy egyike, vagy másika Regementnek Commendansa légyen, az már elő-számláltt alkalmatosságának rendin kívül mást kívánni, vagy felváltásában valamint ki-zsarúlni mérészellyen.

RÖVID ELŐ-ADÁSA

AZON FŐ-ÁLLÓMÁNYOKNAK, MELYEK SZERÉNT A' MAGYAR ORSZÁGBÉLI
TISZTVISELŐ SZEMÉLYEKNEK, EZEK ÖZVEGYEINEK, ÉS ÁRVÁINAK SZÁMÁRA
SZERZETT, ÉS Ö TSÁSZÁRI, ÉS KIRÁLYI FELSÉGE ÁLTAL HELLYBEN
HAGYATOTT PENSIONALIS INSTITUTUM FEL-ÁLLÍTATOTT
1798.

(részlet)

§. 1.

Ezen Istitutum, vagy-is inkább a' végett öszve kelendő Társaság, hogy annak öszve szerzendő pénzbéli Fundussából, a' Társaságnak meg nyomorodott, 's szolgálatra alkalmatlan Tagjai, ezeknek Özvegyei, 's Gyermekei tápláltassanak, I. Januáriusban 1797. Esztendőben vette kezdetét. Ugyan ezen Társaságba fő vétetődnek minden Tisztviselő Személyek, Professorok – minden Religióra való tekintet nélkül, és ahoz képest mind a két Rituson levő Görög papok, mind a két Evangelica Vallást követő Egyházi Személyek, a Tanitokis, tsak hogy mind ezek 50. Esztendőnél korosabbak ne legyenek, és egyéb aránt még jó egészséges állapottal birjanak.

§. 2. ezen Institutum, vagyis Társaság két Osztály-béli Tagokból állandó.

§. 3. A' ki ezen Institutum-béli Társaságba' fel vétetődni kíván, mindennek előtte szükséges: hogy

- A' végett írott Jelentést-azon biztos Deputatiónak, mely az iránt Budán fel állíttatott, és leg ottan folytában tartatik, nyújtson bé, ebben meg határozván azon Osztályt, a melyben számláltatni kívánczik; ugy szinte
- A' keresztelő Levelét, a' melyből korbéli üdeje hitelesen ki tetszhessék; azon felyül pedig
- Egészséges, és nem beteges állapottyának valóságát bizonyító – különösen a' Megye – vagy Város-béli Orvos által ki-adandó Levelet;

Melly Jelentésre, és más féle a' fent nevezett Deputatiohoz igazítandó Levelekre való nézve meg kívántatik; hogy azok *franco*, az az: egészszen ki fizetettve adattassanak a' Postára.

§. 4. Mind azoknak, a' kik ezen Institutum-béli Társaságban fel vétetődnek, a' valóságos fel vételekrül, és a' Társaságba lett bé iktatássokrül írott bizonyító Levél fog a' Deputatio által ki adatni.

§. 5. A' Társaságnak mind egyik Tagja, ugyan az első Osztályra való nézve – Két Száz Forintokat; a' második Osztályra való nézve pedig Száz Forintokat (titulo prastationis radicalis) az az: a' Fő-Betétel nevében az Institutumnak Fundussába le fizetni tartozik. A' ki mind azonáltal ezen *Fő-Betétel* nevében le téendő sommát azonnal, 's egyszerre, sem pedig négy részekben le nem fizethetné, annak, és más olyannak meg engedtetik: hogy azt-maga meg erőltetése nélkül, ha hamarabb nem lehet, tsak négy, és fél Esztendőnek el folyása alatt, részenként le tehesse, úgy mind azonáltal, hogy a' részenként fen, 's hátra maradandó sommátul, az egész le fizetésnek napjáig, Öt Forintbéli Interest Száztul, esztendőnként, fizetni, és ezt két izben, mindenkor fél, 's fél Esztendő múlva le tenni tartozzék; azon kívül

§. 6. Köteleztetik a' Tarsaságnak mind egyik Tagja, ha a' fent tett Jegyzés szerént – az Institutumnak első Osztályába iktattya magát, 16. forintokat, ha pedig a' második Osztályába, 8. Forintokat esztendőnként az Institutum kássájába fél esztendőről félesztendőre előre fizetni, mely második rendbéli Be-tétel, *esztendőnként téendő Fizetésnek* fog neveztetni. De még ezen kívül is.

§. 7. és 8. Kiki a' Tarsaságnak Tagjai közül ha Harmintz Esztendőnél korosabb, tartozik mind egyik Esztendőért, melyet 30. felül számlál, különösen 16. Forintokat az első, és 8. forintokat a' második Osztályban, le fizetni, mely harmadik rendbéli Fizetés Esztendőbéli Pótolásnak neveztetik; az illetén Esztendőbéli Pótolás sommájának le Fízetésére pedig ugyan azon §. 5. ki szabott Üdü, és Mód meg engedtetik.

§. 9. Ha valamelly Tagja a' Társaságnak az *esztendőnként téendő* 16. respective 8. Forintokból álló *Fizetést*, úgy az 5. procentualis Interest a' *Fő-Betétel*, és *Esztendőbéli Pótolás*, sommainál – a' ki szabott fél esztendőbéli rátákban le nem teszi, annak, és más ollyannak azon felül még egy fél esztendőbéli Terminus engedtetik, azután pedig, ha az alatt sem fogja le fizetni, ki olvasván nékie, mint egy a' Társaságból ki állott Tagnak, a' *Fő-Betétel*, és *esztendőbéli Pótolás* nevében ő általa mind addig le fizetett sommát, vissza tartván ellenben, az esztendőnként való Fizetéseknek, és Interesteknek Fjében le tett Pénzeket, a' Társaság Tagjának számából ki fog töröltetni.

§. 10. Az Institutumnak minden Pénzei, ki számlálván azokból az Institutum kormányozását érdeklő költségeket, a' Királyi hiteles Tárházba (ad Fundum Crediti Regio-Cameralis) öt procentualis Interestre fognak bé adatni.

§. 11. A' Társaságnak Tagjai – tulajdon személyek szerint, mint pedig ezeknek Özvegyei, és Árvái – a' következő esetekben fognak az Institutum Fundussából, vagyis kássájából pensionáltatni:

Tulajdon személyekre való nézve: ha a Társaságnak Tagjai további szolgálásra egészen alkalmatlanok léendének, és azt biztos Orvosi hiteles levél által meg bizonyítják:

Ezeknek Özvegyei – mindgyárt Férjeknek halála után;

Árvái pedig, ha neveletlen, és egészszen Árván maradnak.

§. 12. Valamint az Institutumnak pénzbeli Fundussa nevedni fog, ugy szinte, és a' szerént a' Pensioknak mennyisége is szaporitatni fog.

Az első Esztendőben, mely kinek kinek a' Társaságba való bé iktatásátul számláltatik, a' Társaságnak Tagjai sem magok, sem pdig Özvegyei, s Árvai pensiot nem kapnak. Ellenben, ha egy valaki a' Társaságnak Tagjai közül más esztendőre fordúlván bé iktatásának üdeje, avagy a' szolgálatra alkalmatlan léendene, avagy pedig meg halna, akkor vagy ő maga, vagy pediglen Özvegye, tiz esztendőig egy más után esztendőként.

Más ezekre következő tiz esztendőig – esztendőként.....

Mind ezeknek el folyása után pedig, az az: 21. Esztendő múlva, mind fogytáig, esztendőként.

Pensiot fog kapni.

A' mi az Árva, és neveletlen gyermekeket illeti, ezek közül kinek kinek a' fent meg jegyzett Pensioknak negyed Része fog járandani mind addig, miglen a' férfi gyermekek az huszadik esztendőt, a' Leányok pedig a' tizennyoltzadik esztendőt fellül nem halladták, és az alatt nyötelen, hajadon, és gyámol nélkül maradnak. – Hogy ha pedig egy némelly Társaságbéli Tagnak, és Özvegyének halála után több, mint négy Árvái maradnának, akkor ezek, minnyájokat öszve értvén, az Attyok, vagy Annyoknak egész Pensioját fogják húzni.

§. 13. Azok az Özvegyek, kiknek Férjei már, ugy mint Pensionisták, az Institutumnak Fundusából Pensiot húztak, akkor, mikor az esztendőbeli Pensiojuk az első Osztályban 300. és 400. Forintokra nyölendene, 300. Forintok helyett tsak 200. Forintokat, és 400. forintok helyett tsak 300. Forintokat; a' második Osztályban pedig 150. Forintok helyett tsak 100. Forintokat, és 200. Forintok helyett tsak 150. Forintokat fognak pensióul nyerni; és az Árva gyermekek is tsak ugyan ezen mérték szerént fognak az Attyok, vagy Annyok pensiojából részesülni.

§. 14. és 15. Az éképpen fel osztott Pensiokra, és más egyéb az Institutumnak rendes kormányozására, és Igazgatására szükséges költségekre, két *Harmadrésze* az esztendőként téendő Fizetéseknek, és két *Harmadrésze* az Interesteknek fognak forditatni, egy *Harmadrésze* pedig tsak ugyan ezen most említett két rendbeli jövedelmeknek – a' Királyi hiteles Tárházba: (ad Fundum Credi

Regio-Cameralen) Interestre fog bé adatni. Azomban, ha történne, hogy a' felyebb említett két – két Harmadrész jövedelem – a' Pensioknak ígéret szerént való ki fizetésére elegendő nem volna, ebben az egy különös, és nem reménylhető esetben, a' mellytül ugyan azért tartani nem kell, a' Pensionisták valamennyire kisebb Pensiokkal meg elégedni kéntelítettnek.

§. 16. ha mind azonáltal a' körülállások ugy hoznák magokkal, a' kifizetendő Pensioknak ki potolására, azon fent meg jegyzett félre tett, és Interestre adott jövedelmbeli Pénzek is elő vétetődnek.

§. 17. Ha a' Társaságnak valamely Tagja meg hal, annak halálát az Özvegyen maradandó Aszszony a' fent említett Deputationak meg jelenteni, és egyszer's mind mindazt, mint pediglen törvényes Öszvekeleéseket meg bizonyítani, az az: mint ez éránt, mint amaz éránt hiteles bizonyító Leveleket bé küldeni tartozik. Ugy nem külömben az árván maradandó Gyermekek, midőn Attyok, avagy Annyok meg haland, szüleinek halálát szinte úgy béjelenteni, 's mint e' felül, mint pedig korbéli üdejeokrül bizonyosság tenni, az az: e' felül keresztelő Leveleket, a' ma felül pediglen hiteles bizonyító Levelét bé nyújtani tartoznak.

§. 18. a' Pensiok fél, 's fél esztendőként rend szerént irott Quietántziák mellett fognak ki fizetődni. Ugyan azért szükséges; hogy az ollyatén Quietanziákban a' Helység, vagy Uradalom Elöljárói által mindenkor hitelesen fel jegyeztessék, hogy a' Pensionált ez elöt *Tisztviselő személy*, minden hivatalbeli foglatosság nélkül, – az *Özvegy Aszszony* férj nélkül, az az Özvegységben, – az *Árvák* az elől adott számmal minnyáján – nyötelen hajadon, és gyámoltalan állapotban éljenek.

§. 19. 20. és 21. Ha valamelyik Tagja a' Társaságnak az Institutumtól el távozni és abból ki állani kívánna, annak a' Fő-Betétel, és *Esztendőbeli Pótólásnak* nevében mindaddig le fizetett Pénzek vissza fordittatnak, más név alatt tett Fizetéseinek sommá ellenben az Institutum Fundussának javára le tarttatik.

§. 22. és 23. Ha történne; hogy valamelyik Tagja a' Társaságnak üdö jártával viselt hivatalyából ki vétkeztetne, és ez által az Institutumbéli Fizetéseknek le rovására tehetetlenné tétetne, akkor az ollyannak két esztendőbeli üdö engedtetik, de ugy mindazonáltal: hogy annak el folyása után, az hátra maradott Fizetések okvetetlenül le tenni tartozzék, minthogy, ha tovább is arra tehetetlen léendene, az Institutum Tagjain Lajtromaból ki töröltetik, ki kapván az 21. Pontban meg határozott, és mind addig tett Fizetéseket.

§. 24. Ha a' Társaságnak valamely Tagja, légyen az szolgálatban, vagy szolgál nélkül, meg halna, mindekelötte akár a' Fő-Betételnek, akár az Esztendőbeli Pótólásnak sommáit, vagy pedig az Interestek – és Esztendőként való Fizetés nevében téendő pénzeket egészszen meg adta volna; abban a' történetben, az e' féle hátra lévő pénzbeli sommát, a' vissza maradandó Özvegy, vagy pedig Árvák le tenni tartoznak, minthogy külömben, és annak le Fizetése előtt az Institutum

Javában, az az Pensiojában nem részesülhetnek, vissza nyervén mindazonáltal az 21. Pontban meg határozott, és mind addig az Institutum Kassájába bé fizetett pénzeket.

§. 25. Ha valamelly Tagja a' Társaságnak csak nehéz betegségében házasodna meg és csak ugyan ezen betegségében meg is halna, akkor az hátra maradandó Özvegye Pensiot az Institutum kassájából nem reménylhet. Ugy nem különben.

§. 26. ha valamellyik Tagja a' Társaságnak ötven Esztendő korában házasodna meg, és harmintz esztendőnél fiatalabb személyt vészen magának Feleségül, akkor az illy tén Aszszony Férje halála után, minekelötte az harmintz esztendőket el nem éri, Pensiot az Institutum Fundussából nem nyerhet.

§. 27. Akár mely már pensióban levő Társaságnak Tagja meg házasodhatik ugyan de az illetén pensionált Tagnak Özvegye Pensiot az Institutumtól nem várhat.

§. 28. Ha valamelly Tagja a' Társaságnak criminalis gonosz-tétel végett vádatván az olyan maga személyére való nézve az Insitutumból egy általyában ki zárattatik, el vesztvén minden addig bé fizetett pénzeket ; mind azon által a' felesége és gyermekei ha az említett gonosz tételben nem részesültek, a' Fő-Betétel, és esztendőbéli pótolás nevében le fizetett summákat vissza nyerhetik, avagy pedig; hogy ha ezen pénzeket az Institutum Fundussában ben hagyni, és az Esztendőnként való Fizetéseket utóbb le is tenni akarnák, a gonosz tévő Tagnak halála után pensiot is kaphatnak.

§. 29. A' Pensióban lévő Özvegyek, a' mennyire azoknak Személye az Institutumot illeti, e' következő Feltétel alatt mehetnek férjhez, ugy mint:

- a) Ha olyan férfival kelnek össze, a' ki az Institutumnak tagja, az egész egy esztendőbéli pensiojokat egyszerre, s előre ki kapják.
- b) Ha pedig az Institutumnak Tagja nem volna, akkor vagy a' férjhez meendő Özvegy Aszszony bizonyos somma pénzel általyában egyszerre, s utollyára ki égettetik vagy
- c) A' Férje, ha az Institutumbéli Társaságba bé állani szándékozik, meg lévén különben ahhoz szükséges tulajdonságai, abba fel vétetődik a' nélkül, hogy a' Fő-Betétel név alatt meg határozott somma pénz az Institutum Fundussába le tenni tartozna ; vagy pedig
- d) A' Férjhez menendő Özvegy aszszony bizonyossá tétetik; hogy ezen utóbbi férje is előbb meg hálván, az előbbeni pensiojába vissza fog állitatni.

§. 30. Mihelyest a' pensiookban lévő Árvák, nevezetessen a' férfi Gyermekek az huszadik, a'leányok pedig a' tizenennyolczadik esztendőt fellül halladják, azoknak pensiojok fizetése meg szűnik, és az Insttutum fundussának Javára vissza fog tartatni.

§. 31. 32. 33. 34. és 37. Ezekben a' Pontokban le irattatik, és meg határozattatik az Institutumnak kormányozása, és jó karban való meg tartásának módja, s

fundamentoma; mellyre való nézve a' Felséges Királyi Magyar Hellytartó Tanács annak Inspectioját magára vólolta, és annak egyik Tanátsossa ezen Institutumnak Præsesse lévén 12. Személybül, és Tagokbul álló Deputatioval, Assessorokkal együtt a' Munkákat folytattya, és kormányozza.

§. 35. & 36. Az Institutum Társaságnak Tagjai azon pénzbeli summákat, melyeket a' köz kassába fizetni tartoznak, az ő hozzájuk leg közelebb lévő Camera-lis Kássákban le tehetik, a' holis jövendőben-kivánságok szerént – a' ki járandó penziojokat is fel vehetik.

Költt Budán a' Társaságnak 1798. Esztendőben 11. Januariusban tartott Köz Gyűlésébül.

III. fejezet

GEOGRÁFIA, STATISZTIKA

Válogatásunkban a 18. századi eszmetörténet-írás egyik kedvelt témáját, földrajz és politika kapcsolatának irodalmát bemutatandó, a 18. századi Magyarország Európa, sőt távoli világrészek kortárs percepciójáról árulkodó szövegek kaptak helyet. Olvashatunk tankönyvrészletet, verses országleírást, úti beszámolót, népkarakterológiát, statisztikai zsebkönyv fejezeteket, politikai geográfiát. Megismerkedhetünk tehát a korszak földrajzi irodalmának műfaji sokféleségével, s a különféle szövegek, amelyek közé nyelvi okokból számos klasszikus darab nem kerülhetett be, akár meg is lephetik az olvasót széleskörű tájékozottságukkal. Egy „kakukktórást” is elhelyeztünk ebben a fejezetben: Dési József beszámolója az új világ hét csodájáról nem a fizikai, hanem a spirituális világba kalauzolja olvasóját. Úgy gondoltuk, a földrajzi metaforika és a kegyességi irodalom népszerűsége olyan fontos elemei a kora újkor irodalmának, hogy kár lenne kihagyni a válogatásból.

Baranyi László*

RÖVID MAGYAR GEOGRAPHIA*Pestenn, Nyomt. Trattner Mátyás betűivel.*

1796.

(részlet)

XIX. SZAKASZ.**ÁFRIKÁRÓL.**

I. AFRIKA Határa Nap-keletről a' Veres Tenger; Délről a' Szeretsen Országi, vagy *Oceanus Meridionalis*; Nap-nyugotról az *Atlanticum* Tenger; Északról a' Föld közép-Tenger. Innen világos, hogy Afrika szinte egy Sziget volna, a' Tenger közt lévő egy darab 18. mértföldnyi széles földdel egybe nem ragadna. Afrika Európánál jó darabbal nagyobb.

II. Vizei:

- a) 1) A' Föld-Közép-Tenger, lat. *Mare Mediterraneum*. 2) A' Szeretsen Tenger, lat. *Mare Æthiopicum*. 3) A' Veres Tenger, lat. *Mare Rubrum*. 4) Az Atlanticum Tenger, lat. *Mare Atlanticum*, az ellenében lévő Afrikai Atlas nagy hegyről vészi nevezetét.
- b) 1) A' Bornó, v. Bournó Tó. 2) Zaire, és Zember két Tó; egy-másba ragadva.
- c) Nevezetesebb Folyó Vizei: A' Nilus, és Niger.

III. ÁFRIKA XVI. Fő-Részekre osztatik, úgy-mint:

(...)

- C.) BILEDULGERID Földe; hossza 700 széle 100. mért-föld. Sok Pálma-gyümölcs, vagy Egyiptomi szilva terem benne. XV. Tartományokból áll.
- a) Barkan Pusztája, Ascar Helységével. b) Teorregu. c) Fessen, népes Tartomány. d) Gademes. e) Biledulgerid, alkalmas nagyságú Ország,

* Baranyi László (1729-?) magyar királyi testőr, városi tanácsos. Debrecenben, Sárospatakon, majd Halléban tanult jogot és teológiát. Jelen volt az 1751-es országgyűlésen, majd Bécsbe került a királyi testőrséghez (1760-1763). Ezután városi tanácsosként visszatért Debrecenbe.

- Tunis Respublikának adózik. *f)* Guargala, és *g)* Techort, mind kettő Algir Respublikának adózik. *h)* Zeb Ország, Királya az Algiriek Adó-fizetője. Itten a' víz szűk, a' gabona kevés, de Egyiptomi szilva sok terem. Lakosai leg-inkább Teve hússal és téjjével élnek. *i)* Tegorarin. *k)* Thouet. *l)* Segelmesse. *m)* Tasset, a' Marokkói Tsászár Vasallusi. *n)* Dahra. *o)* Tafilette, és *p)* Sus, egyenesen a' Marokkói Tsászáré, mint fellyebb meg-mondódott.
- D.) ZAARA Pusztája; Hossza 700, széle 150. mért-föld, X. Tartományai-val, úgy-mint: *a)* Zanhaga Ország, vagy inkább száraz fövenység, Lakosai kunyhókban laknak. *b)* Azoat, ez-is igen pusztás. *c)* Tegaza Tartomány, híres Sós-kútja vagyon. *d)* Zuenziga, azon nevű Fő Várossával, melyben Királya lakik. *e)* Gogden. *f)* Targa Ország azon nevű Várossal. *g)* Lempta Ország. *h)* Berdoa, tolvajos, és igen meleg Ország. *i)* Borno, jó Ország, azon nevű Várossával. *k)* Gaoga az utolsó Ország.
- E.) NIGRITIA. Hossza 700, széle mint-egy 300. mért-föld, *Nigritia* nevét, a' mint tartják, vagy Lakosai Fekete-létektől (Szeretseny Orzágnak egyik része lévén) vagy a' *Niger* Folyástól vette, mely-is ezen Ország közepén foly által.

Ez a' *Niger*, vagy Nigir, Nijar Folyó-víz, a' Nilus után leg-nagyobb Afrikában. Egy azon nevű Tóból ered, vagy mint mások akarják, a' *Maberia* Tóból, nem pedig mint ez előtt hitték, azon Forrásokból, a' melyekből a' Nilus kezd folyni. Azonban ennek-is meg-van azon tulajdonsága mint a' Nilusnak, mert ez-is Juniushan ki-szokott önteni, és a' körülötte lévő földeket és Völgyeket el-borításával meg-kövériti; és minekutánna több Folyásokkal egyesülne, négy ágain az Atlanticum Tengerbe foly.

A' mi Elosztását illeti: Nigritia XVI. Országokra szakad, ú. m.

- 2.) GUANGARA Ország, azon nevű Fő-Várossával, a' mely népes, nagy és jó Város Királyi palotájával.
- 3.) CASSENIA Ország; Cassenia alkalmas nagy Várossával, melyben lakik a' Király.
- 4.) CANO Ország. Ebben Cano, v. Cana, népes Fő-Város, és Királyi Residentia.
- 5.) AGADES Ország. Itten: Agades; erős Királyi Kastély Várral. Gazdag kereskedők lakják.
- 6.) TOMBUT tehetős Ország; Királya Tombut Városban lakik, tzipra Kastély Várában.
- 7.) GUALATA v. Galata Ország, köles és árpa bőven terem bene, marha legelője jó. Ebben: Arguin, Tengeri Erősség, a' Frantziáké.

- 8.) GENEHOA Ország, kitsiny, de földje termékeny, Genehoa benne a' Fő-Város és a' Király lakó helye.
- 9.) JALOFFI, magános és jó hadakozó Nemzettség, 's Királya vagyon, Férjfiái mezitelen járnak, Aszszonyai ketske-bőr elő-kötöt viselnek. Itten: Goree egy Sziget a' Frantziáké, S. Iaquet az Anglusok Erőssége.
- 10.) GAMBIA, termékeny Ország, Julietto fő-helyében lakik a' Regens.
- 11.) BIFÁRA, jó Föld, Lakossai nagyobb részént Barom Pásztorok, kunyhókban hol itt hol amott tanyáznak. Ebben: *Cachus* a' Portugallusoké, *S. Andreae* a' Hollandusok két Erősségei.
- 12.) MELLI hegyes Tartomány, Meliti Fő-Városában 6000. Ház vagyon.
- 13.) MANDINGA, nagy Ország, Mandinga derék Várossával.
- 14.) GAGO Ország, sok arany-Bányája és jó földje van, itten: Gagó soval kereskedő nagy Város.
- 15.) GUBER Ország, azon nevű, Királyi lakó Várossával.
- 16.) ZEGZEG Ország; Királya Zegzeg Városában lakik.
- 17.) ZANFARA, tulajdon Királya van, Zanfara Városa környékén sok rozs terem.

Nigritiában ugyan sok pusztta vagyon, de azért elég termékeny. Van gabonája, ris-kásája, indigója, fűszerszáma, pamutja, igen sok aranya, ezüstje, és reze, és sok Óriás-kigyója. A' Lakosok feketék, szántásból és vetésből élnek, Halásznak, Vadásznak. Az Európaiakkal arannyal, ezüsttel, elefánt-foggal sőt emberekkel-is kereskednek, egyik a' másikat el-lopja, el adgya 60,000ret vésznek-meg esztendőként ezekről az Európaiak, egyet meg-vésznek 90. Talleronn. Mikor meg-vészik őket, le-vetkeztetik mezitelen, és mindent el-vésznek tőlök a' mivel meg-ölhetnék magokat. A' Hajónn sokan a' kétségbe esés miatt a' Tengerbe ugrálnak. Mikor Americába a' nagy dolog miatt el-szöknek, a' lábát el-vágják nékiek. Ha. munkájokat el-nem végzik, 3. újni vastagságú bőr-korbáttal verik őket.

Ezek a' feketék Maurusok, magas termetűek, szép fogok és szikrázó szemek vagyon. A' hajok és szakálluk gyenge, hasonló a' göndör Bárány Szörhöz, a' Véneké fejérek. Gyenge bőrök vagyon ugyan, de magok erőssek és minden dologra alkalmasak, szépszóval mindenre lehet őket venni, bőröket különbb-külömbb-féle vágásokkal és színekkel fel-tzifrázák. A' tántzot leg-inkább szeretik; musika eszközök tsak bőrből készült, vig-kedvűek, a' jövődöröl és hólnapról nem gondolkodnak.

- F.) NUBIA Ország. Hossza 120, széle 140. mért-föld. Ennek a' *Nilus* melylyékén való része, a' hová kis-szokott önteni, mindenféle életet és tzükornádat meg-terem, sok Barmokat és szép fekete Lovakat nevel; de a'

más hegyes és sovány pusztás részét alkalmasint csak a' vad állatok használják. Az itten található Tevék felettébb erősek, és az Ásiaiaknál sokkal nagyobbak. A' kitsiny-neműek pedig (*Dromedarii*) olly győzők és sebess-menésűek, hogy egy nap alatt hátánn el-lehet rajtok menni 20, 30. mért-földet; kevés takarménnyal élnek, és a' szomjuzást napokig el-győzik. Az Ország Respublika, és 100,000. fegyveres embert ki-állíthat; de még sem birhatván veszedelmes Abyssinai Török szomszédival, mindenkor azon van, hogy velek barátságban lehessen.

Nevezetescbb Várossáiból: 1.) Dongala, a' Nílus mellett, 10000 fából és agyagból épült Házaiban számos köz-nép, és sok kereskedő lakik. 2.) Jalak, a' Nílus Szigetében lévő szép Város. 3.) Nubia v. Nuabia, a' Fő-Város, sok házak vagynak benne, te csak egy Contignátziosak és sással fedettek.

Nubiában sokat bir a' Török-is. A' Nubiabéliek, ki-pallérozott, és jó gustusú emberek.

G.) ABEX Tenger-Szél: Széle mint egy 50, Hoszsza 100. mért-föld. Igen heves, egészségtelen és néptelen Ország, sok benne a' Hegy és a' Vad-állat. A' benne fel-találtatóknak a' leg-java, Hebenum fa, melly-is erdőiben csoportosan nő. El-osztása két részből áll, ú. m.

1.) BAFARZAN, v. *Bafrazan*; az Északi része, a' Török Tsászárhoz tartozik. Itten: Suquan v. *Suaquen*, Révpartal, a' Bassa ebben lakik.

2.) DANCALI, a' Déli része; Királlya van, de az, hol a' Törökök, hol az Abyssinusok Vasallusa; holott: Vella, jó épületű Város, a' Királyi Residentia.

H.) AJAN, *Littus Maris*, vagy Tenger Szél. Széle 100, Hoszsza 200. mért-föld. E' már külömb Abexnél, mivel földé termékeny, marha legelője jó, arany és ezüst Bányái-is gazdagok vagynak. Fel-osztatik négy Országokra, ú. m.

1.) ADEL Ország; magának vagyon Királlya, és a' Török Tsászár protégálja. Ebben: Adela, az Ország közepénn a' Király Lakó-helye.

2.) ADEA Ország: Szántó és Legelő földé kövér, rend-kívül nagy marhákat és jühokat nevel. Ennek-is Királlya van, de az Abissinaiaknak adózik. Ade a' Fő-Várossa, és a' Király Lakó helye.

3.) MAGADOXO Ország: Ennek-is magános Királlya vagyon, a' ki még mindenkor fenn tartotta Szabadságát, népének Vitézsége által. A' Tengernél fekvő Magadoxo a' Fő-Városa, és a' Király Residentiája. Indiába és Arábiába nagyon üzi a' kereskedést, esztendőben egyszer hires Vásár-is esik benne.

4.) BRAVA Respublika: Van Ambrája, Ezüstje, és Arannya. De mivel a' Portugallusok a' Szomszédságban ide fészkeltek magokat, azoknak minden esztendőben 4000. font arany Adót ad. Brava, vagy *Barama*,

a' Fő-Várossa, elég népes, s Lakossai gazdagok, nagyobb részént kalmárok:

5.) ABYSSINIA Tsászárság, Lat. *Imperium Abyssiniae*, v. *Habessiniae*, máskülömben *Aethiopia* vagy Szeretsen Országnak-is neveztetik; noha széles értelemben Áfrikának az egész közép része mondatik annak. Hoszsza 230. széle 120. mért-föld. A' Nílus ezen Országban kezdi folyását két forrásaiból.

Ez ollyan Ország, mellyben mind a' Levegő-ég egészséges, mind a' földé, (kivált térsége folyásai ki-öntésétől) termékeny, hogy sok helyekenn esztendőben háromszor-is lehet aratni. A sok gabonánn kívül terem még itten fige, malosza, nád-méz nád, tzitrom, narants, gránát-alma, bor, méz, viasz, temjén, mirha, babir-levél, só, pamut, és len. Hegyeiben sok gazdag, arany, ezüst, fekete-ón, és vas, Bányák vagynak. Folyó vizeiből-is szedik a' sár-aranyat. A' szelid barmok közzül vagyon ketskéje, juha, marhája, lova, tevéje, és Erdőiben nyúl, szarvas, vad-disznó, Dán-vad, majom, elefánt, oroszlán és tigris; folyó-vizeiben pedig krokodilus és Tengeri-Ló.

Az El-osztása ezen Országnak nehéz. Némellyek Abyssiniát, és Szeretsen Országot egynek vészik, a' szerént Abyssinia nagyra-is terjed-ki. Mivel pedig a' Valósággal Abyssiniának fel-osztatását akarjuk meg-tudni: leg-alkalmatossabb lészen először a' Szeretsen Országhoz számláltatni szokott Országokat és Szabad nemzettségeket elő-számlálni, a' mellyek:

I. A' XXII. Országok, mellyeknek rész szerént külön Királyok vagyon, rész szerént az Abyssinai Tsászár Vasallusi, mint következnek: 1.) Alaba. 2.) Almula. 3.) Amano. 4.) Anquin. 5.) Bahargamo. 6.) Belon. 7.) Buzana. 8.) Dobas. 9.) Gingiro. 10.) Granze. 11.) Gumar. 12.) Macaco. 13.) Magaza. 14.) Marrabet. 15.) Matanea. 16.) Mujaco. 17.) Niememaye. 18.) Sangara. 19.) Sennar. 20.) Sufgamo. 21.) Ximente. 22.) Zendero.

II. A' XVIII. Szabad Nemzettségek, a' kik majd itt, majd amott szoktak el-terülni, ezek: 1.) Babargamo. 2.) Balli. 3.) Barganasse. 4.) Batrazana. 5.) Beckla. 6.) Caffers. 7.) Fungenes. 8.) Galani. 9.) Gesche. 10.) Giacksfs. 11.) Gumar. 12.) Jages. 13.) Mahaola. 14.) Marabet. 15.) Mugar. 16.) Schankakla. 17.) Mopenda. 18.) Vamba.

Már most Másodszor tekintsük-meg Abyssinia XXX. Országokból álló Osztályait, ú. m. 1.) Amara. 2.) Angot. 3.) Bagemder. 4.) Baly. 5.) Bizamo. 6.) Bugna. 7.) Combat. 8.) Connet. 9.) Damot. 10.) Dawara. 11.) Dambea. 12.) Enarea. 13.) Fatagur. 14.) Gafat. 15.) Guiche. 16.)

Gan. 17.) Ganz. 18.) Gedin. 19.) Gojame. 20.) Gombo. 21.) Gong. 22.) Gurache. 23.) Jfat. 24.) Samen. 25.) Set. 26.) Sewa. 27.) Schat. 28.) Tegre. 29.) Walacka. 30.) Wed. Ezeknek Húsa tsekély jövedelmű lévén, lássuk a' tizét, ú. m.

- 1.) *Xinienche* Ország: Amasen, Lakosokkal bővös, Fő-Várossával.
- 2.) DAMBEA Ország: Ebben: Gondár, nagy Város, a' Tsászár leg-inkább ebben lakik.
- 3.) SAMEN Ország, Nubia Határában.
- 4.) TEGRE Ország, Sabain és Fremone Városival.
- 5.) ANGOT Ország, azon nevű jó kereskedő Városával.
- 6.) BEREMDER Ország, azon nevű Várossával.
- 7.) AMARA Ország; holott: Amara Hegyek között való Város, Amba-Gveken nevezetű Kastélyvárral, melyben ez előtt az ollyas nagy Fejedelmi vérek tartattak, a' kiket a' Thronustól el-kivántak zárni.
- 8.) GOJAME Ország, Sacala Várossával, a' melly a' Nilus két forrásához közel van.
- 9.) Xoa Ország.
- 10.) ENAREÁ Ország, Bocha leg-jobb Várossával.

Abyssiniában ered a' Nilus vize. Hegyes Tartomány ugyan, de termékeny. Itt a' Lakosok igen régi eredetűek, 's magokat *Séba* Királynétől, és *Salamontól* származottnak lenni mondják. A' IV-dik Sekulumban keresztyénekké lettek. A' Lakosok feketék, el-mések, sátorokban laknak, az Uraknak selyem és pamut ruhájok vagyon, a' szegényeknek bőr. Az Abyssinusok az eleven állatból egy darab húst ki-vágnak, és azt nyersen meg-eszik. Kedves eledelek a' juh vérébe mártott béles. Abyssiniában sok apró Királyok vagynak, de ezek egy *Négus* vagy Tsászár alatt vagynak, a' ki Despota. A' Vallások keresztyén, de a' mellyben sok Pogány Cerimónia vagyon. Van Pátriárkájók és sok más apróbb Papjok és Remeték. Az Ur Vatsorájával élnek; Hiszik a' Purgatoriumot, és sok Innepjek vagyon.

(...)

XX. AMERIKÁRÓL.

(...)

- I. AMERIKAI Szabad Respublika. Ezen Tartományban a' Levegő-ég egészséges, és földje igen termékeny. Van gabonája, lene, kendere, dohánnya, gyümöltse-is bőséggel. A' barmok tenyészése szerint a' marha, és ketske-bőrről való kereskedése hasznos. Hellyel, helyel találattik veres réz, vas, és fekete-ón. Erdői között sok, és nagy darab ültetett Szőlők vagynak. Méz, viasz, és Gummi nélkül nem szűkölködik. Ezen Tartományban sok-féle jó vadat, halat-is, 's tőke halat-is lehet találni.

Az Amerikai Szabad Respublika XIII. Tartományokra osztatik:

- 1.) Tartomány VIRGINIA, hajdan Marcosa, mellyet Ángliai Hajós Sereg Fő-Vezéri, Dracke, és Kayleigh, Ersébeth királynéjok tisztességére, a' ki szüzességben holt-meg, neveztek Virginiának. Földe olly igen termékeny, hogy egy Indiai Rozs-szemről ezeret terem. A' Virginiai Dohány-is híres. Nevezetesebb Helyei között: 1.) Pemejok, ez ehhez Vad Lakosi Fő-Várossa. 2.) Williamsburg, ennek-előtte Jamestown, Jacobipolis, jól meg-erőssített, és itten Fő-Városa, mellyet 1607-ben az Angolok építettek. 3.) Pauhatan, a' Vad Lakosok' Ország.

Virginiában tsak-nem minden házon vagyon Menkő-húzó rúd, mellyet Franklin állított-fel. Virginiában esztendőnként 60,000. Oxfot Dohányt művelnek: egy Oxfot téssen 5. mázsát.

- 2.) MARYLAND. Terra Mariae X. Grófsággal. Sok jó Dohánya, és Tőke hal van benne. Itten Anapolis a' Fő-Város. Híres Baltimore-is kereskedéséről.
- 3.) PENNSILVANIA, lat. Svetia-Nova. Szélessége 40, Hoszsza 60. mért-föld. Nevezetesebb Helyei között: 1.) Filadelfia, nagy és szép, 's itten Fő-Város, jó ki-kötő helyel, a' betegek számára Ispotály vagyon benne. Fladelfia Fő-Várossa az egész Respublikának. Van benne 5000. Ház és 40,000. Lakos. Palotái között leg-nevezetesebb a' Congressus és Város Palotái, és a' közönséges Bibliotheca. Az Ángliai Püspöki Ekklesiának van itt 1. Temploma, ugyan annyi a' Presbyteriána Ekklesiának-is más-féle Reformatusoknak 1.) a' Lutheránusoknak I.) a' Kátolikusoknak kápolnájok, a' Quackeroknak az Ana-baptistáknak I.) a' Hernuhtiánusoknak-is 1. Híres Universitások van itt a' Reformatusoknak, Itt van helye a' Túdós-Társaságnak-is; a' Quackeroknak-is vagyon Gymnasiumok; a' kereskedés és Fabrikák virágoznak. 2.) Neu-Frankfurt Várossa, mellyben egynéhány Malmok, Üveg-huták,

- és Téglavetők vagynak. 3.) Neucasid, Erősség, alkalmas Rév-parttal. 4.) Ujj-Jersey, hosszában 40, szélességében 20. mért-föld Tartomány, Christina Fő-Várossával. 5.) Schester. 6.) Sermanton; Penisylvániában olyan nagy a tolerancia, hogy a ki csak Istent hiszen Lakosnak bé-vészik; a ki pedig keresztyén, minden Tisztségre léphet.
- 4.) Ujj York, lat. Eboracum Novum. Minekutánna 1667-ben a Hollándusoktól el-nyerék az Anglusok, Ujj Yorknak nevezték, lat. Eboracensis Nova Provincia. Szélére s hosszára mint-egy 60. mért-föld. Jó gabona termő és marha legelő földé vagyon. Helyeiből: 1.) Ujj York, lat. Eboracum Novum, megerősített jó Város Rév parttal. Yorkban 4000. Házak vagynak, Filadelfia után való Város. A Hollándusoknak van benne 2. Templomok, az Anglusoknak-is kettő, a Németeknek I, a Frantziáknak-is, Quackereknek I. Lutheránusoknak I, Hernhutianusoknak-is I; Van Academiája, melly 1751. épült, Bibliothekája. 2.) Albánia jó Erősség. 3.) Matuvats, vagy T Lange Eyland, egy hosszúságára 3, szélességére 6. mért-földnyi Sziget, mellyben a Tengeri Tsigákból jó-féle Portzellán készül.
- 5.) MASSENKHUSTSBAIN, mint-egy hosszában 60. szélében 30. mért-föld. Van gabonája, gyümöltse, dohánnya, barma, Hala, Vada, s Vad-állatja, és Tengeri Hajókhöz-való alkalmas fája. Ebben: 1.) Boston, szép és nagy s itten Fő-Város, rév-parttal, mellyben nagyobb bátorságért éjtzakánként világosító Lámpások vagynak, Lakik benne 25000. ember. 2.) Cambridge, jó Város, Fő-Oskolája, és Amerikai betűkkel való könyv-nyomtató Műhelye vagyon.
- 6.) ROOD EYLAND, mellyben sok Quackerek laknak. Leg-jobb Helye Newport, Lakossai igen jó-féle posztót és portzellánt készítenek.
- 7.) NEUHAMBshire. Ebben Patzput, Fő-Várossa ennek a Tartománynak.
- 8.) KONNECTIKUT, azon nevű folyójával. Fő-Várossa Ujj-London, jó ki-kötő hellyel, sok Fábrikái vagynak. Hires még Ujj Rév-part Várossa-is.
- 9.) UJJ YERSEI; sok Tengeri, Tzédrus, és Kender terem benne. Leg-jobb Városotskája Pertamboi, 200. Ház vagyon benne, Lakossai Anglus Hollándus. Német, és Svéd Mester Emberek.
- 10.) DELAUARE; Vilmickton a Fő-Várossa. Betelben, Hebronban, Heidelbergben, Emmausban, és Schedeben Hernhutianusok laknak.
- 11.) ÉSZAKI KAROLINA; Vilmickton ennek a Fő-Várossa. Itt vannak még Salem és Betania Szállások-is.
- 12.) DÉLI KAROLINA. Hires Bora, Selyme, Dohánnya, és Indigie terem. Fő-Várossa Schareilton, Filadelfia után negyedik, 16,000. ember lakik benne. Van benne Tudós Társaság, mellyet Franklin fundált.

- 13.) GEORGIA. Fő-Várossa Savenna, van benne 800. Ház. Ebenesern, ezt a Salisburgi Németek ülték-meg.

A Respublika földé 41,000. négy szegű mért földet foglal magába. Tsak ez az egy Szabad Ország vagyon Amerikában. Az előtt az Anglusok Coloniája volt ez, s igen nagy hasznót vettek abból az Europai Anglusok; mint hogy pedig őket az Európai anglusok szabadságával bírni nem engedték, el-váltak 1772-ben az Europai Anya-Angliától, s mind addig hadakoztak velek, a Frantz, Hollándus, és Spanyol és kivált Franklin és Vasingthon segítsége által, míg 1780-ba szabaddá nem lettek.

A Misisippi igen nagy Folyó vizen kívül 10. más nagy Folyók-is keresztül-folyák.

Minden-féle Búza és Ris-kása terem ezen Tartományokban; Vasa, Reze, Indigie, és Tzitroma igen sok vagyon; Bora és mindenféle drága Gyümöltse-fája-is.

A Lakosok három-félék, ú. m. *Europaiak*, ezek többnyire Anglusok, de vagynak ezen kívül közöttök tsak-nem minden Nemzetből születtek, Amerikai Haza-fiak, és Afriaki Morok, kik az Anglusok alatt rabok voltak.

A Kereskedés, Mesterségek, és Tudományok nállok virágoznak; a Reformátusoknak 5. Universitásaik vagynak, más Vallásbélieknek-is vagynak apró Oskoláik.

Közönségesen Anglus nyelven beszélnek.

A Lakosok 4. millióra számláztatnak. Ezek közzül 3. millió Europai.

Az Igazgatás formáját a mi illeti: Minden Tartomány magában egy kis Respublika, mert mindeniknek Tanátsa vagyon, minden Törvényt tsak a *Congressus* hozhat, ez izenhet hadat, köthet békességet, követekeket küldhet, és adót kérhet. A *Congressusba* minden Tartomány 7. követeket küld. Minden Tartománynak tsak egy voksa vagyon; arra, hogy valami meg-áljon, nyóltz Tartomány voksa kívántatik-meg; ha pedig adóról van a szó, akkor kilentznek kell meg-egyezni.

Mindenféle Vallás egy formánt szabados ezekben a Tartományokban ugyan; mindazonáltal nagyobb részént a Lakosok Reformátusok, ezek pedig háromfélék: Püspökiek, Presbyterianusok, és más Országbéli Reformátusok, nevezetesen Németek, Frantzok, Lengyelek, és Hollandusok. Sokan vagynak a Quackerek, és Hernhutianusok-is, kevesebben a Mnemoniták, Anabaptisták, és Lutheránusok; Vagynak némelly helyeken Katolikusok-is.

Vetsei Pataki István*

MAGYAR GEOGRAFIJA

AZ-AZ, EZ EGESZ VILAG NEGY RESZEINEK, (...) EUROPÁNAK, ASIÁNAK,
AFRIKÁNAK ÉS AMERIKÁNAK (...) LE-IRÁSA.

Nagykároly, 1757.

(részlet)

TIZEDIK SZAKASZ.

JÁPONIA ES ASIÁNAK VÉGSŐ FÖLDEI.

ASIÁNAK, sőt az egész Világnak Napkelet felől Csinán túl legutólsóbb Részére, mellynél továbbá már semmi Föld nem találhatik, vagyon Japónia azon nevet viselő más Szigetekkel együtt, az Ég sarkának 31-dik garádusától fogva a' 40-kig olly Föld, melly felől a' régiek semmit sem tudtak, hanem a' mostaniak a' mi időnk ditsőségére találták ezt fel, a' melly igen nagy és hatalmas Imperiom az Európabélieknek álmélkodására vagyon. Lakosai azt mondják magok felől, hogy ők a' Csinabéliektől vették volna eredeteket, kiktől mindazonáltal esrköltsökre nézve igen különböznek, kik egyébaránt igazságnak és igazmondóságnak szeretői, mértékletesek, fehér testűek, és erős Emberek, földig érő öltözetben járnak, melyet ezelőtt mintegy 74-Esztendőkkel a' Belgák megkedvelvén, onnan kihozata-nak, azért-is már ma nálok igen közönséges kezdett lenni; sőt nem csak ő nálok, hanem ő általok majd mindenütt Európában is az Emberek már ma bevették, 's ez Országának örök emlekezetire Japonica nevét-is kívánják megtartani; sok Feleségűek ugyan a' Japóniabéliek; de a' nős paráznaságot nem szenvedik, igen jeles magok alkalmaztatók mindnyájan, hanem ebben megjegyztettek, hogy a' tettetes színmutatás közönséges légyen nálok, főként az Európabéliek ellen, kiket gyomorból gyűlölnék az egy Belgákon kívül, kiket ellenben igen kedvellenek.

E' bódog Föld, mint szinte a' több Napkeleti Országok-is igen bővökő-dik Arannyal, gyöngyökkel, selyemmel, náddal, Rhabarbarummal és egyéb drágalátos jókkal, Tengere felette halas, és gyöngyökkel gazdag, az eledelre

* Vetsei Pataki István (?-1743) református lelkész, bihari, majd szatmári prédikátor, az 1740-es évek elején katolizál.

való jónak mindenütt bősége vagyon benne, mindenféle állatokkal, madarakkal telyes, igen hasznos volna az Európabélieknek vélek ha lehetne szabad kereskedést tartani. Magának vagyon Japóniának igen hatalmas Tsászára, kinek Birodalmában a' mint mondják LXVIII. Királyok vagynak, e' nagy Imperatornak minden Palotái Arannyal fedettekbe, ki felől azt-is méltó megjegyezni, hogy ötöt a' maga Jobbágyi majd felyebb imádják mint az Isteneket, ugyanis ha közönséges Helyre kitalál menni egész Népe a' földre szokott leborúlni előte, különben nemis lévén szabad előte megállani.

Vallása ez Országának egészen bálványozó Pogány Vallás, annyira hogy magát az Ördögöt imádják a' Tsillagokkal és a' Nappal együtt, mindennek házi Bálvány Istene vagyon, Templomaik tsak nem Aranyból valók, a' Napnak Oszlopokat emelnek, 's Lovakat szentelnek mint régen Babilóniában tselekedtek a' Káldensok 's a' régi Persák; sokan Emberekkel-is áldoznak, e' dologban a' mint a' 'Sidók-is régen ten tselekedtek, magok Magzatjoknak sem kedveznek. Fő-Papjok vagyon, kit Dajrusnak hívnak, olly nagy hatalmu, hgy az Imperatornak-is törvényt és rendet szab eleibe, Szerzeteseik-is sokan vagynak, mind Férfiakból, mind Szűz Leányokból, az áldozó Papjaikat Bonzinak hívják, kik mezítelen lábbal fekete ruhában járnak, de a' Napkeletiek' szokások szerint felettébb fajtalanok.

A' P. Jesuiták 1549-ben Csinából bémentenek Japóniába a' Keresztyéni Hitnek terjesztésére, sokra-is mentenek volt jó szándékjokban, mert 1696 ban már 600000. Embereket megtérítettek volt kik mindazonáltal 1614-től fogva 1640-ig, midőn ár ezt gondolták, hogy a' Tsászárt-is majd megtérítik a' Pogány Papok által elárúttattak, mint ha az Imperator ellen pártolást akarnának indítani, azért is iszonyú nagy üldözés által az egész keresztyénség közöttök el töröltetett, sőt 100000-nél többen a' Pogány Hitre vissza térítettek, a' Papok megégettettek, a' Portugallusok is közzülök kiverettettek annyira, hogy már ma nékiek még tsak oda sem szabad fejek vesztesége alatt menni, hanem ő helyettek az Országot a' Belgák járnak, úgy mindazáltal, hogy magokat ők-is nem Keresztyéneknek, hanem Hollandusoknak nevezzék, 's nem-is szabad Keresztyénnek közöttök lakni; hanem, nem régen a' Belgáknak engedtek egy Rév helyet, úgy hogy más Nemzetséget közikbe ne végyenek, ezek is ha mi Könyvek nálok vagynak, az Hajónak alsó részeiben szokták erejteni, hogy ne-is gyaníttassanak Keresztyéneknek lenni, melyet mindjárt megtudnának a' Könyveknek szemlélésekből.

A Japóniai egész IMPERIOM három Szigetektől áll, melyekben LXVIII. Országok vagynak: Első Szigetje a' Tulajdonképen való JAPÓNIA vagy Nipponia; hossza nagyobb 200; széle 70. Mért-földeknél, ebben vagynak LV. Országok és Királyok, ennek sőt az egész Imperiomnak Fő-Városa JEDO, mellynek Házai mind Arany pléhekkal vagynak befedezve, az Imperator' Várában: gerendák, oszlopok, ágyak, asztalok, tiszta vert Aranyból vagynak, 30000. Palotásai mind

selyem öltözetben állanak. Más Város Meaco, itt lakott hajdan az Imperator, most a' Fő-Papjok lakik benne, melyben 35 Templomok vagynak tiszta vert Arany fedél alatt. Második Sziget XICOCA, hossza 45; széle 30 Mértföld, itt IV. Országok és Királyok vagynak; Fő-Városa DEMBO.

Harmadik Sziget XIMO, hossza 60; széle 30. Mértföld, itt IX. Országok és Királyok vagynak; Fő-Városa FIGEN, ezen alól vagynak még több kis Szigetek-is a' Rák jegyig, minéműek: Cocos, Clavi, Fuego, Hermanni; Mágusok' Országá: Zelándia, Amsterdám, hasonlóképen Észak felé: Ixnoxima, Toi; 's n' t. Mellyeknek némellyikében tüzet okádó Hegyek-is vagynak, ezek mind a' Japóniai Birodalomhoz tartoznak.

Japónián fellyül találtattak még a' múlt Százban tovább is némelly Földek, az Égnek 41. garádusától fogva a' 250-dik garádusáig a' Napkeleti Oceanusban, de még sem lehetett világosan megtudni, hogy Szigetek-é, vagy hogy a' Földel valahol megegyezzenek, 's mitsoda Nemzetség lakja, a' Portugallusok és Belgák a' partjait szemlélhették, láttak benne szoros tengeri Torkolatokat. Ilyen az AEson földe, vagy Jedsó, mellyet némellyek Szigetnek, mások pedig csak Sziget másának mondanak, de akár mi légyen igaz az felőle, hogy Felette nagy Föld légyen, mellyen túl tengeri Torkolat vagyon, és azután vagyon a' Belgyiomi (Ordók') vagy Társaságnak Szigetje; azután a' Frisiai tengeri Torkolat, azután az Indiai kereskedő Compániának vagy Társaságnak földe, ezen fellyül Robben Szigetje, még ezen fellyül taláztatott Napkelet felé egy, melly Békeségestűrés Fejének hivattatik, ezen túl pedig még eddig senki nem vólt, azért is ez Asiának Napkelet felől való határának tartatik.

(...)

HETEDIK SZAKASZ

SCYTHIA

A Töröknek Asiabéli országainak, Persiának, Indiának; sőt Chinának is észak felől való részeire valamennyi Föld vagyon Asiában, mind Scythiának hivattatik, iszonyú nagy ország, annyira hogy Asiának harmad részét elfoglalja; az egész világban nintsen hozzá hasonló nagy birodalom, mert Moszka Országtól fogva, melly-i Európának a vége, az Oceanus utolsó Napkeleti Tengerig, hosszúsága tart 1000; a' szélessége pedig Indiától fogva a' jeges Oceanusig 600 Mértföldet, és elhat szintén az északi hideg részéig e' Világnak, 's meghatároztatik Napnyúgot felől Moszkva Országnak kietlen pusztáival; Dél felől a' Caspium tengerrel, Per-

siával, a nagy Mógol öreg Birodalmával és Chinával; Észak és Napkelet felől a' Világ végén való Oceanus Tengerrel.

A' Scytháknak a' nevek emlékezetes az egész Világon, úgy neveztetnek az ő ábrázatjoknak komor és kedvetlen tekintetiről, igen nagy és népes Nemzetség annyira, hogy sok Historicusok által 600 Nemzetségekre osztattak-el, kik közzül sokan azon egy nyelvel és erköltsel, sokan ismét egymástól különbözőkkel éltek. Ezekről vették az eredeteket sok Európai nemzetségek, kik közzül nevezetese a Törökök, Tatárok, Géták, Magyarok, Bolgárok és többek e'félek. Ma már ez az egész föld a Tatár nevű folyóvíztől Tatár Országnak még pedig, hogy az Európai kis Tatár Országtól, Asiai nagy Tatár Országnak neveztetik. Régenten mind a Görögök, mind a Rómaiaktól, mint más egyéb Népek is barbarusoknak, az az, paraszt, sivatag Népnek tartattak; de nem olly képtelen parasztok, tudatlan ostoba erköltstelenek vóltak, a' mint sokan ítélték felőlök; mert igaz ez a' Scythák felől, hogy ők a Természet világánál többre mentenek a jóban, mint a Görögök minden tudós Philosophusaiknak tanítások által annyira, hogy a' mint Justinus felőlök írja: Plus illis profuit viciorum ignorantia quam Græcis cognitio virtutis. E' felett e' Nép soha idegen Nemzetségeknek nem szolgált; sőt a Párthiai és Bactriai Birodalmot ők fundálták, Cyrust, Dáriust meggyőzték, Nagy Sándort semminek állították, megútták, a' Romaiak soha nem mertek reájok támadni. Pogányok ugyan, mint e' Világon lévő egyéb Nemzetségek, de soha öntött vagy faragott Bálványt nem tartottak, a Házassági életet megbetsülték, az Hadakozásnak mesterségét tanútták, A' Tudományoktól sem irtóztanak sokan közzülök, sőt Filósófussai vóltanak, az Igazságnak reguláit tanútták, és sok egyéb ditséretre méltó dolgok találtattak közöttük, a' honnét Pál Apostol-is megkülömbözteti őket a Barbarusoktól, Kol. 3:11. Ma sem mind egyeránt sült Parasztok, mert noha sokan mint régenten-is pusztákon, szekér hátán laknak, Városban való lasástól iszonyodnak, prédálással élnek, Barom Pásztorságot követnek, de sokan Királyok alatt is vagynak, rendes Törvényes mint más Népek, a' Tudományokat-is ha igazak a' telaztiók gyakorolják, Oskolákat tartanak, sőt a' Természetnek Törvényét tanúlják, ennyi sokféle Nemzetségeknek különböző ő vóltok s' paraszt tudatlanságban ez ideig maradt, Országok szerént elég helyes dolgok ezek ő közöttök.

A' Földe az ő nagyságához képest különböző természetű néhol: mint Északra igen hideg; azért-is kietlen tóvány és pusztá, másut melegebb és alkalmasabb a' termékenységre, terem apró Barmokat, fűszerszámokat és értz nemeket is, gyöngyöket, selymeket, riskását, de a' bor esméretben sintsen nálok. Méze is bővön vagyon és hsznos füvei; főként Rhabarbarum, mindenek felett pedig gazdag Nusztal, melyből sok Nemzetségek adóznak, és olly részei is vagynak nevezetesen Északra, mellyek épen alkalmatlanok a' lakásra, minden megszűnés nélkül a' Havak esvén a földre. E' Részekről jöttek-ki hajdon a'

Magyarok először, jobb Földnek keresésére, sőt ma is ez Országban egész Nemzetségek járnak, kelnek helyből helybe ezereként is 'a Földnek terméketlensége miatt, és ez ilyen előbb odább járó seregek az ő nyelveken Hordáknak nevezetnek, kétség kívül a' Hordozkodástól, mivel ezek hordozkodni szoktak föld nélkül mindnyájan megelégedvén a' préda nyereséggel; a' fegyvert igen tisztelik; a' Magyarok-is, a' mint mondják a kardot mint Isten vagy talám ez alatt a' Hadakozásnak Istenét imádták, mivel ők nem annyira nyílasok mint kardosok voltanak, azért-is mikor Hadba készültenek, kivont kardot hordoztanak szerte széllal közöttök, úgy hirdettek hadakozásra való lármát és készülőt, e' lévén Vitézek' egybe gyűjtéseknek a' módja. A' Magyar Nemzet egy volt közöttök a nagy Nemzetségek között, kik csak magok jöttek ki mindnyájan annyi sokféle Nemzetségek között a' Keresztyének közé, kétség kívül azért, hogy a Kristus világosságával megvilágosíttatvának Isten által, azért is már ma ott sehol nem találtaik Magyar, mint némelyek vélekednek, sem Magyar nyelv ott nintsen, a' mint ezt már régen Nemzetünk ditsósága Mátyás Királyunk serény szorgalmatossága megvisgálta s' világosságra hozta.

Külső Igazgatásnak rendi sokaknál semmi nints, és sem Királyoktól, sem Fejedelmektől nem függnék, de ellenben sokak is vagynak rendes királyok alatt, némelyek pedig kik Európával határosok vagynak a' Moszkák, némelyek az Indusok; de legtöbben a' Cathajabéli hatalmas Tsászár alatt, a' ki Acythiának utolsó határiban Napkelet felé 600 mértföldekig parantsol és uralkodik, és közönségesen nagy Kámnak hivattatik, de ez a' Föld nem igen esméretes mint-hogy felette meszsze vagyon, a' Népe is kegyetlen; nem is tanátson az Európabélieknek közöttök bújdosni, jární 's kelní, a' Missionarius és szarándok barátok sem örömet mennek közikben, szintén úgy a Kereskedők-is félnek közöttök jární.

A' Taurus hegye csak nem egész Scythián által mégyen, melly néhol Caucasusnak, néhol pedig Imáusnak hivatik; vagyon még egy nevezetes Alchai nevű Hegye, a' mellyen minden Scythiai Királyok szoktak eltemettetni. Vagyon egy Loop nevű kietlen Pusztája-is, mellynek a' hossza 100 mértföld. Tavai sokak és nagyok, ezek leghíresebbek: Kithár és Aunibi. Erdei 50 mértföldekig sok helyen elnyúlnak. Pusztáinak vége hossza nintsen. Folyó vizei: Obius, a' melly az Északi Tengerbe foly, Volga, a Caspiumba szakad, egyéb angy Folyóvizek-is szakadnak az Oceanusba, mellyek felől mind eddig igen keveset vagy többnyire semmit sem, annyival is inkább semmi bizonyost nem tudtak az emberek, hanem egy bizonyos Amstélodámi Fő-tanát Úr Vetsenius, ezen Százban személye szerint Scythiában menvén azt megvisgálta, és haza jöven Világ eleibe bot-sátotta Scythiának, nevezetesen Cathaja' esmértelen részeinek le-írását, sőt Tábláját, vagy Mappáját.

Vallások nagyobb részént Pogány Vallás, noha öntött vagy faragott képet nem tisztelnek; hanem Teremtett állatokat, némelyek közülök nevezetesen a'kik Európához és Persiához közelebb laknak Muhamed Vallását követik; a' kik pedig a' Caspium Tenger melyékén laknak, azok közül Keresztyének-is vagynak. A' Pogányok tisztelik a' Napot, veres posztót és ' mint már fellyebb is említettem a' kardot, vagy az alatt Márs vagy a' Hadakozásnak Istenét. Vagynak sokan olly istentelenek-is közöttök, kik a' meghóltakat élőfákra felakasztják, néhol pedig megészik, az Öregeket megölik. 'Sidók-is sokan vagynak Persiához közelebb való részeiben. Tsudállatos dolog a' XII-dik Százban Venetiai Márcus Pál nevű Barát, Scythiának Tenduli nevű legutólsóbb Tartományában Keresztyénekre találkozott, kiknek Typográfiájok is volt, el is lehet hinni, hogy igaz lett légyen; mert Hyeronimus' idejében a' Hunnusok, és már egyéb Scythiai Nemzetségek-is Keresztyének voltak, kik azután idővel fajúltanak-el a Kristus' esméretitől.

Hajdan ez az egész Scythiai nagy Föld a' mennyiben esméretes volt, az Imaus hegyén kívül, és belől való Részekre osztatott fel; és noha ma-is vagynak oly Nemzetségek benne, kik felől igen keveset, vagy többnyire semmit-is nem tudhatni, sivatag paraszt fene Pogányok lévén 's azért bizonyos Országokban sem laknak, hanem járnak 's kelnek alá s' fel, még is mindazáltal a' Földnek leiróji egész Scythiát V. Részekre osztják, és ezek szerint a' Nemzetségeket benne megkülömböztetik, elkezdvén Európától épen az Oceanusig.

Első Része nevezetetik Pusztás Tatár Országnak, mely Moszka Országtól fogva a' Caspium Tengerig Észak felé pedig a' jeges Oceanusig fekszik. Itt számláltattak régenten többek 200 Nemzetségeknél, kik közül valának a' Magyarok is, a' kik-is e' Földnek Észak felé való részén az Obius Folyóvíz melyékén laktanak, ezen Földnek ma már némely részét bírja a' Moszka; mióta 1561. és 64-ben Cásán és Asztrakán Országokat János Balás elfoglalta, méltó ezen két országokról azt is megjegyezni, hogy itt olly fehér só mint a' jég, sőt mint a' kristály légyen. Itt e' részén vagyon még Bolgár Ország-is, mellynek-is egy része a Moszka Birodalma alatt vagyon. Itt laknak a' 'Samojédák is, kik az Halottakat felakasztják, ennek szomszédjában laktak a' Magyarok, kik az Halottakat ugyan nem; de a' Tolvajokat e' napig is felakasztják, 's őket ha szinte Móses által az Isten a' maga népének világos Parantsolatban kiadta-is, mindazáltal más sok Keresztyénekkal együtt el-nem temetik. Itt vagynak még más Országotskák-is, mellyek Nusztokkal igen bővölködnek.

Második 's tovább való Része: Zagatája vagy Usbékia, fekszik Persia és Caspium Tenger mellett, innét származtak a' Támerlános hada, ki közel egész Asiát meghódoltatta, és már mosta' Maradéki Északi Indiákon uralkodván nagy Mogoloknak hivattatnak. Itt vagynak az Izraeliták' Nemzetségeinek is maradéki, kik Gózából elszéledtenek, Keresztyének-is nem kevesen találtaik közöttök,

Tatár királyok uralkodnak benne. Fő-Városa SAMARKAND, Tamerlános Hazája, ez egy Városban tsuda ennyi sivatag paraszt Pogányok között hogy Oskola is nagy légyen.

Harmadik Része hivattatik Turchestitnának, ez, az Elsőnél közelebb esik Napkeletre Indiai szomszédja felé, innét származtatnak a' mint fellyebb-is már említém 1048. táján a Törökök, kik sok kóborlások és tolvajkodásokért (a' mint hogy a Törökök és Scythiai nyelven tolvajt tészén) a' Scythiai más Nemzetségek által ki-hajtatnak, s ezután együtt-is másutt-is szévedezvén 's tolvajkodván, a' Saracenusok őket bérben megfogadták, hogy mellettek hadakoznának, kiken idővel erőt vettenek és őket elnyomván már most ők uralkodnak. E' részben sok Országok és Nemzetségek vagynak, kik közül nevezetes a' kis és a' Nagy TIBÉT Országok: mellyben vagyon Hallal igen bővös tó, Kithai a' neve, a puszták végetlenek benne. Fő-városai: 1. TIBÉT. 2. TONKÉR.

Negyedik leghatalmasabb Része Napkelet felé legmeszszebb: Cathája, melly minden benne lévő Nemzetségekkel tulajdon Tsászára alatt vagyon, hivattatik Cathájabéli vagy Gantaischiai, vagy-is Kalmakiai Imperatornak, kinek olly nagy hatalma vagyon ha igaz, hogy Táborban kiszállíthat 1000000; az az, egy ezernyi ezer Embereket, szomszédja a' Chinai Birodalomnak, mellytől tűzkövekből épült 300 mértfödekgig tartó hallatlan kőfállal különböztetik meg, e' kőfalhoz e' Világon sohol nintsen hasonló, Cathájában vagynak többen 100 Nemzetségeknél és sok Országoknál, mellek közül ezek nevezetesebbek: Tanguithi, Gog, Ough, Cheruth. Ezeknek a' többinek-is azon Imperator alatt Királyaik vagynak, kik felől az Európabéliek egyebet nem tudnak, hanem hogy idegen Istent imádnak és vastag bálványozó Pogányok, egész cathája bővölködik selyemmel és Rhabarbarummal megterhelt szekerek minden Vásárra ezerenként állanak-bé. Ez az egész Imperiomnak Fő-Városa, az Imperatornak Lakóhelye, mellynek kerületi 5. mértföld, őrzik e' Várost 100000 Vitézek.

Ötödik és legutolsó Része Scythiának a' régi Tatár Ország, e' felől legkevesebbet tudnak a' Földnek leírói, igaz felőle, hogy leghidegebb és sivatagabb, fekszik Észak felé a jeges Oceanusig, a' mint írják 200 Nemzetségeknél többen lakják, kik Vadállatoknak készületlen bőrével fedezik magokat. Semmi Városaik és semmi Törvények vagy jó szokások nintsenek; barmaikkal együtt zabbal élnek. Lovaik noha kitsínyek; de igen ditséretesek és bővön vagynak, mellyeket más Tatárok-nak-is egyéb Jóságokon szokták eltserélni. Pénz helyett üveg Golyóbisokkal élnek; méz 's a' szerint viasz bőséges nálok. Halak-is sok vagyon, tellyes lévén a' Tatár Országi Oceanus Czethalakkal-is, itt foly a' Tatár nevű Folyóvíz, mellyről az Európabéliek egész Scythiát Tatár Orzágnak hanem igen helyesen-is nevezték, legkevesebb Scythák lakván ezen Víz' környékén; Alchai Hegy is itt vagyon, mellyen még a' meszsze Földre való Tatár Királyok-is temetkeznek, és tsuda illy

sivatag tudatlan Pogányokban, hogy ők olly nagy Oszlopokat, Pyramisokat még pedig szüntelen újabbakat újabbakat építenek az ő Temetőhelyeikre, mellyeket még az Egyiptomi nevezetes Oszlopok sem haladnak-meg. Vagynak néhol falutskák benne; de a Királyok vagy Szekerekben, vagy Vadállatoknak nyers bőréből épített Sátorokban laknak; egymás közt barátságosok, tsuda dolog Isten nélkül való Emberek lévén a' Házasságot még-is megbetsüllik más Északi Pogányok szokások szerint sok Feleségeket mint a' Törökök sem tartván. Megjegyzésre méltó dolog rólok, hogy a' Gyermekek szülő Asszonyok helyett a' Férjfiak fekszenek 42. napokig gyermekágyat, még pedig nem szabad akarat és játék, hanem szokás szerint.

3.

Dési József*

KERESZTÉNY PARADITSOM

MELLYBEN AZ UJJ VILÁGNAK HÉT EMLÉKEZETES ÉS SZENTSÉGES
TSUDÁJIT, A' RÉGI VILÁG, HÉT TSUDÁJINAK RENDI SZERÉNT. A' SZENT
ÍRÁSOKNAK ÉS KÜLSŐ HISTÓRIÁKNAK VILÁGA MELLETT, A' KERESZTYÉN
MAGYAROKNAK LELKI MULATSÁGÁRA, ÉS IDVESSÉGES VIGASZTALÁSÁRA

ÉRTELMES MAGYAR VERSEKBEN FOGLALNI IGYEKEZETT,

ES A' NAGY ISTEN' SOK FORMÁJU TITKOS BÖLTSESSÉGÉNEK
ÉS DITSÖSÉGES URALKODÁSÁNAK MAGASZTALÁSÁRA MINDENK ELEJIBEN
TERJESZTETT DÉSI JO'SEF, MAROS SZÉKI REFORM. TRACTUÁLIS
NÓTÁRIUS, ÉS MOSTAN SOMOSDI PRÉDIKÁTOR. DEUS NOBIS HAEC OTIA
FECIT. VIRG. KOLO'SVÁRATT,

*Nyomt. a' Reform. Kollegium Betüivel KAPRONTZAI ÁDÁM által, 1782-dik
Eszterdöben. Magyar-Kossa Sámuel Könyvtára T-SZT-MÁRTON
(részlet)*

Istenes Olvasó!

A Kegyesség, a' mint eleitől fogva az igaz kamarán költ, és a' bünösöktől
külön választatott emberek érzékeny vigyázással tapasztalták, sőt gyakor-
lott példájukkal-is bizonyították, magában-is igen kedves, bajos, és idves-
séges dolog, melly nélkül az emberi élet és az Isteni külső tisztelet egészen
hijjában valósággá, sőt útálatossá változik; de még-is sokkal kedvesebb
és gyönyörűsebb lesz, ha szívre ható, elmét újjító, erköltsöket jobbító,
és mint egy meg-lelkesített beszéddel vagy stillussal adattatik előnkben,
melly az akuszékony elméket és hívalkodó érzékenységeket a' Kegyesség'
munkájára tapasztalható-képpen serkenti és serényíti, sőt azoknak tseleke-
dettel való meg-mutatására ditséretesen ösztönözi.

Ugyan-is, valamiképpen, Gratior est pulcro veniens e corpore virtus, sok-
kal kedvesebb az ékes és jeles testben lakó nemes elmének virtussa, úgy
a' Kegyességet-is igen kedvessé teszi annak elmés stilussal és kedves

influentiával való elő-adással, melly az Apolló Tanítványinak igen ritka és
különös tulajdonságának tartatik. Teljes reménységgel vagyok e' szerént az
íránt, hogy midőn az újj Világnak, az az, a' Keresztény Anya-Szent-egy-ház-
nak minden seculumaiban és periodusaiban, az ISTENi Bölts Hatalom által
végeben vitt nagyságos és tsudálatos dolgokat, Nemzetünk nyelvében készült, és
a' Pegasus' forrásában vékonyan részesült penna által íratott Magyar Versek-
ben látni és olvasni a' kegyes és értelmes Olvasó le-ereszkedik, olyan szent
örömmel fogja olvasni 's experialni, e' Bethlehemi Mezőben készült Paradit-
somot, a' minémü buzgó szeretettel plántáltatott, és Ditsőséges Keresztényi
Vallásunknak hasznára 's terjedésére közönséggé tétetett. És ha keve-
sen találtnak-is, a' kik illetén óltoványos kertekben és virágos táblák-
ban magokat és az ISTEN' Várossát gyönyörködtessék, leg-alább ennek lelki
örömmel való szemlélésére, és idvességes haszon vételére a' szeretetnek és
békességnek Lelke által naponként fel-serkentessének. Sőt bátorodom is a'
régí Istenes Poétáknak szokások szerént, bizonyoson jövendőlni, hogy míg
a' Kegyesség egészségben lészen az Egeknek Palládiuma alatt, valamint az
Alcinous, Hesperus, Vénus, Adónis kertyeiben készült hívalkodó versetské a'
Circé poháriban gyönyörködő emberek előtt a' magok kedvességeket mind
eddig, el-nem vesztték, úgy ez a' PARADITSOMi KERTETSKE-is megtalálja
a' maga svádáját és kedvességét a' Sz. Kenyerekhez szokott érzékeny Olvasók-
ban, különösen pedig azokban, a' kik a' földi Praditsomnak mérges gyümölt-
seitől és áll-ortzás kígyóitól meg-tsalattatván, a' szüntelen zöldellő Élet fájá-
nak gyümöltseiben és leveleiben idvességes orvósságot keresnek. Menny-bé
azért K. O. ezen PARADITSOMi KERTETSKÉben, és ha valamit ennek Táblíji
között találhatt, a' mit lelkednek öröme és idvességére fordíthatt, ird-fel
szívednek táblájára, és adj ditsőséget a' Nagy URnak, a' ki tsuda dolgokat
tselekszik egyedül, és kérjed ő Felségét velem együtt, hogy a' maga szentsé-
ges ígéretei szerént tselekedje-meg e' Világnak utolsó részében, hogy e' Világ-
nak minden Országai légyenek a' mi URunké és az ő KRISTUSÁé ki mind
örökkön örökké uralkodik. Mikor pedig ezen PARADITSOMot látogatod
örüly az URban, hogy Paraditsomba jöhettél, és pokolba vagy Egyiptomba
visza menni ne kívánozzál, hanem tellyes erővel azon igyekezzél, hogy az
ISTEN' Templomának vagy Oszlopoi vagy Élő Kövei közzé bé-íratassál, és
meg szabadulván a' latrok' barlangjából, lakozzal ki mondhatatlan öröm-
mel abban a' ditsősségben, a' mellyet az ISTEN készített az öt szeretőknek.
Légy jó egészségben.

(...)

* evangélikus prédikátor, a marossszéki egyházkerület jegyzője.

Az Ujj Világnak Hét Tsudáji.

ELSŐ TSUDA.

Az Igazságnak Napja, a' Napnak Oszlopa.

38. Bámult a' Nagy Világ Hét Tsuda Dolgokon,
Sok kints vesztegető friss multságokon,
Mesékkal elegyült 's költött ujságokon,
Füstbe 's porba mentek tündér Országokon.

39. Mind ezek, 's több illyek, mint árnyék el-múltak,
Ditsösség poltzáról mind a' porba húltak.
Élnek a' Könyvekben, nálunk meg-avúltak,
Délyestre mentenek homályban borúltak.

40. Álljunk-fel már mi-is talpunk' tenyerére,
E' régi Halmoknak sziklás tetejére,
Fordítsuk elménket Lelkünk' örömére,
A' meg-ujjult világ' Egére 's Földére.

41. Tenger itt a' Tsuda, de tsak hetes számmal
Tartom, és rajzoló ezeket pennámmal,
Kérlek, olvasd jól meg, nem tsak immel-ámmal,
Nem beszéllek Mesét, nem játszom tréfámmal.

42. A' leg-első Tsudát egy Szent Szüz Méhében
Az Egek formálták Titkok' Remekében,
Mint egy ISTEN' Fiját Attya kebelében,
Tartották 's tisztelték Ditső személyében.

43. Esmérte a' Nagy Ég e' Fiját URának,
Az Attya nevezte örökös Társának,
Minden dolgaiban Főbb Tanátsossának,
A' Nap alatt lakók igazság Napjának.

44. Talált e' Személyben a' Nyáj Pásztorára;
Talált e' Nagy világ igaz Birájára,
Az ISTEN Országá Királyi Papjára,
A' Munkás kegyesség méltó Jútalmára.

45. Életnek Beszéde van' e'nek szájában,
Az Élet' Kenyere terem Országában,
Van' Élet' Kút-feje Szent Tudományában,
Találsz Élet' Könyvét az Élet Fájában.

46. Ispotály e' Világ, imhol az Orvosság,

E' kintses Tárházban van' igaz gazdagság,
Halál, Pokol ellen újj élet 's szabadság,
Királyi Páltzája Irgalmas igazság.

47. A' Világ vadas Kert, ez pedig Oroszlány,
Rettegi Hatalmát mind Tigris mind Sárkány,
Még-is Hiveihez szelid mint a' Bárány,
Ellenségeihez mint kösziklás Márvány.

48. Ég alatt több illyen Fiu nem született,
Birodalma alá Menny 's Föld rekesztetett,
Ditsösséges Hire égis terjesztetett,
Lelkével minden Test újjult 's élesztetett.

49. Nints nyelv, melly Munkáit számba foglalhassa,
Nints penna, Tsudájit, melly elő-adhassa,
Nints olyan Kép-író, ki le-rajzolhassa,
Örül Menny, Föld, Tenger, bár tsak imádhassa.

Gróf Teleki Domokos*

EGYNEHANY HAZAI UTAZÁSOK

LE-IRÁSA TÓT ÉS HORVÁTH ORSZÁGOKNAK RÖVID ESMÉRTETÉSÉVEL
EGYGYÜTT. KI ADATOTT G. D. T. ÁLTAL.

Patriam illustrare, cuin possis, nolle scellus est

Nyomtattatott Bétsben, MDCCXCVI.

(részlet)

Az Erdély Diszes Magyar Társaságnak, melyben a' Hazának oszlopai, BETSÜL-
LÖT TUDOSSAI ÉS NAGYRA IGYEKEZŐ FIAI A' Tudományok' gyarapításá-
ra, És az Anyai Nyelv' pallérozására 's terjesztésére: ez által pedig A' Nemzeti
Characternek állandó fenn tartására 's ékesítésére egybe szövetkeztek az ide
foglalt Tudósításokat ajánlja az író.

ELSŐ UTAZÁS

Egy erdélyi nemes ifju hazafinak Magyarország' felső résziben tett utazásának
le-írása.

Pestről egy jó Baráttal; mint utazó-Társommal 1793-ban Junius Hónapjá-
nak első napjaiban el indultam útra, hogy Magyar Ország felső részében, némely
Vármegyéket bé-járván, ezekben Magyar országnak, mind természeti, polgári, 's
gazdasági állapottját, mind pedig Nevezetességeit meg látnám, és hasznos
tapasztalásokat gyűjtenék.

Útamra ki szabott időm rövid, a' fel-tett utazás-beli kerülés pedig ahoz képest
nagy volt. Azért-is mindeneket eléggé, a' mint talám kellett volna, sem meg nem
visgálhattam, sem ki nem tudakolhattam. Utazásomnak le-írásában éppen ezért

* gróf Teleki Domokos (1773-1798) iskoláit Marosvásárhelyen kezdte, majd Benke
Mihálytól tanult ásványtant, mely egész hátralévő életében foglalkoztatta. 1788 és
1791 között a bécsi egyetem hallgatója volt, majd Pesten folytatta tanulmányait.
Három éves utazását követően a marosvásárhelyi királyi tábla ülnöke volt. 1798-ban
a jénai mineralógiai társulat elnökévé választotta.

nem eléggé bőv. sőt hiányos tudósítások lesznek. Azonban arról sem kell el felejt-
kezni, hogy a' mindjárt le irandó Utazást, Ifju, és nem meg-értt koru Ember tette.

Az első napon Pestről Szirákig jöttünk, a' mely helység Pesttől nyóltz mért-föld-
nyire esik Nógrád Vármegyében – a' jobb Faluk mellyeken által mentünk, voltak:
Pétzel, Bagh, Verseg. – Pétzelig az Út valamint Pest Vármegyének nagyobb részé-
ben mindenütt, soképpen Pest Várossa körül, felette homokos; azontúl pedig nem
tsak jó, hanem kellemetes-is. Mert az Utazó szép völgyekben, erdőkben, és kies
téreken mégyen. A' Vetések-is immár Pétzelen túl, meg-mutattyák, hogy fekete
földben, 's nem homokban teremnek. Szirák egy Falu melyet G. T. J. Úr bir.
A' vidéke szép, és fekvése völgyben vagyon. A' Kastély nagy, és alkalmatos; hegyen
fekszik hegy oldalban. A' helységbéli lakosok Evangelicus Tótok.

Szirákrol Sáros Patakra siettünk mely-is oda két napi járó föld, az ott tar-
tandó Collegiumbéli Examenre. Sáros Patakra menve Heves, és Borsod Várme-
gyén mégyen az Utazó keresztül. A' jobb Helységek melyek útjában esnek: Etséd,
Kápolna Kövesd (mely-is MezőVáros) Kersztes. Etséd, és Kápolna közt Gyöngyös
mellett mégyen el az út, a' mely Város a' felette lévő nagy Mátra hegyével balra
marad. Köröm nevű kis Falunál az Utazó Zemplén Varmegyébe ér, és Szerentsen,
Liszkán, két derék Helységeken keresztül, Sáros Patakra érkezik.

Sziráktól fogva Patakig, igen szép vidéken jöttünk, erdős hegyes, völgyes
helyeken 's már az aratást váró gabonával bővölködő téreken.

A' Mátra hegye tájjéka különösen szép vidék. A' Hegy-alya pedig (melyről alább
lészen szó) melynek hosszát Szerentsről menett jól el-láthattuk, az alatta lévő
Falukkal együtt igen szép nézést adott, és közelebbis látván a' Hegyeket (Patakra
menett az Hegy-alyának szélessége mellett menvén) nagy ki terjedéseken, és a'
mindenütt különös szorgalmatossággal mivel szőlőkön nagyon gyönyörködtem.

Patakra el érkezvén mindjárt más-nap a' Refor. Collegiumban a' fél-eszten-
dönként tartatni szokott rendes Examen el-kezdődött. Első dolgom volt hogy
ebben meg jelennyem. A' halgató Gyülekezet igen számos volt, mind a' Nemesség,
mind a' más Rendűek részéről. A' tanuló Ifjuság-is pedig nem kis sereget tett.
Az Examen következő módon folyt:

Fel gyülekezvén a' Curatorok, és minden renden, 's mind két nemen lévő Hal-
gatók, a' Tanító a' tanító Székbe fel álván, egy kis Megszólítóbeszédet és könyör-
gést mondott, minekelötte az éneklő kar szép harmóniával, egy az Examen tár-
gyát illető, és éppen az Examenre készített Eneket el-éneklött volna; melyek
után az Examináltatandók nevenként elé-szólíttattak; kik is a' megnyit csak a'
meg határozott rövid idő engedett, igen rövideden meg kérdeztettek. – A' fel-
sőbb Tudományok Halgatói, némely ki tett Thesiseket, vittanak és óltalmaztanak,
és feleltek akár melyik Halgatónak Ellenvetéseire, a' kinek ezeket tenni tettzett;
a' Classis-béli Tanulók pedig tsak a' Tanítónak kérdéseire feleltek. Igen nagy

számmal lévén kivált a' Classisbéli Tanulók, majd tsak nem egy néhány szóból álló feleletet mondott mindenik, és a' leg-tovább szóllónak felelete-is alig tartott két Minutát. Ezen Examináltatásban való siettséget pedig az arra ki szabott rövid idő okozta, mely mind öszve három napot tett; és ez az Examen formájára nézve ugyan Examen volt, de valóságosan ezt a' nevet nem érdemli. Ugyan tsak nekem az bizonyították hogy mér két héttel a' rendes Examen előtt, a' Classisbéli Tanulók arra ki-küldött. és ki rendelt első Deákok által a' magok Classissokban bővebben és kéményebben szoktak examináltatni.

Az egész Exámenből annyit mindazon által lehetett észre venni, hogy mind a' Deákok, mind a' Tanulók az eléjekben adott dolgokat jól megtanulták; de ugy láztott, hogy sokak inkább tsak könyvnélkül tanulták volt meg feleleteket, mint a' dolgot értették.

Nékem kiváltképen a' Vallásnak, mint egy az Emlékezetet terhelő és tsak azt foglalatoskodtató Tárgynak folytatása, és annak nem egészen tziel szerént való tanítása módja, nem éppen tettzett. Szükség volna minden Reform. Collegiumban a' vallásnak tanittatásában igazittást tenni.

Minden matériának el-végződése, vagy minden ujj Classisnak fel jötte után a' más Classisnak Tanítója egy kis megszollitást tévén, ismét hármóniában énekelnek. Nékem ugyan az ének igen tetszik; de annak felette gyakor elé-fordulását, és hoszszas tartását, az ugy-is kevés időnek el vesztegetésére tartom lenni.

5.

Enessey György*

A' TZIGÁN NEMZETNEK IGAZI EREDETE, NYELVE,
TÖRTÉNETEI

MOST LEG-ELŐSZÖR HOSZAS FELEDÉKENYSÉGBÜL VILÁGOSSÁGRA
HOZATTAK, ÉS RENDBEN SZEDETTEK, E. G. NAGY-GYŐR VIDÉKI MAGYAR
ÁLTAL.

Komáromban, Weinmüller Bálint' betűivel. 1798.
(részlet)

2 Mozsos III. V. 7. – 10.

Terhes szolgálóból a' Zsidó Nemzetnek Mózsos Vezérje volt;

A' kínos haláltól a' Dsédán 'Seregnek szabadétója Lóth:

Irva van Mózsosnek nagy emlékezete;

Fenn marad Lóthnak is jó tselekedete.

1. Mozsos XIX. V. 19. – 23.

Jámbor Olvasó Barátunk!

Ezen Dsédán, vagyis az úgy nevezettni szokott mái Dzigán Nemzet, jóllehet az ő meg romlott Természetére, és benne meg rögzött szemtelen szokásaira nézvest; Egy azon fölöttébb meg vettetett és alá való Népek láttassék-is; mindazonáltal első Eredetére, egy azon Ember minden más egyébb Emberi állattal; E' végre szá-nakodásra méltó inkább az ő sorsa, és nem gúnyúlásra. Emlékezetes ezeknek eredete; Élő-például lehet mindanyájunknak az ő siralmas esete. És jóllehet ama' régi Zsidóság hatalmas Vezérjének Mózsosnek, az ő tellyes hitelt érdemlő köny-veiben fell jegyzett elől-adása szerint; az *Emimek*, és *Zanzumim*, vagyis azon fölötté régi *Ruhéma*, és *Zunezán* nemzet, valaha nagy és sok nép vala, e' mellett magass;¹ a' mellynek-is ama *régi Kánán Pogányok földjén* más egyébb *ama*

* Enessey György (?-1801) Győr megyei táblabíró.

¹ 3 Mozs. II. V. 9.-11. 19. – 21. 37.

Khámtúl származott Oriáss szomszéd Nemzetekkel.² Különösen ama *Zsoár mező-földi*, és annak hegyes és völgyes gazdag környékén volt hajdani *Bélách nevezetű Országa*, *Oriássok földjének* hasonloképpen tartatott.³ Tsudálhaty-tyuk meg-is mai napon, mik legyenek *azoknak apró maradéki*. – Meg-átkoztatott ama *kegyes Noe Pátriárchátul*, az ő atyátul mindjárt eleinten *Khám*.⁴ az Jehova Isten ellen vétkezvén az ő Egyik maradéka, Zsodoma, Gomorha, Adama, és Zseboim lakossai; rettenetes Égi-tűz által meg emésztettek. Az *életben maradt*, ugyan ezeknek szomszédságában lakoszó *Zsoáriaknak* pedig, a' kiknek-is az Jehova, egyedül az hozzájuk szaladott ama *kegyes Lóth Pátriárcháért*, akkoron meg kegyelmezvén;⁵ Utóbb azon Felséges Úr által azoknak *régi Lakó földje és Országa*, ugyan *Lóth maradékinak*, úgymint az Moabitáknak és Amonitáknak örökségül, és lakásul adatott; ki üzvén az Úr amazokat, ezeknek színek elől, és *el szélesztvén őket örökös például* széles ez Világra; a' kiknek-is valóságos *fajzattya ezen mái Dzigán Nemzet*. Mellynek-is Eredete, nyelve, és egyéb Élete' folytárul, bővebben fog szólni, *ím' ezen tsekély írásunk*. Isten éltetvén, és erőt 's egészséget engedvén; azon leszünk, hogy kedves szülött Hazánknak, *ama Nemes Győr Vármegyének*, ritka, és emlékezetes Régiségeit (Antiquitates & Memorabilia Comitatus Jaurinensis) közre botsássuk; Költ 1797-ben.

amaz nevünket viselő
Curialis Helységben.

Enessei György. Mp.

² 4 Mozs. XIII. 18 28. – 30. 34.
Mozs. III. 3. 11. 13. Jozsué XII. 4.
³ 1 Mozs. XIV. 2. 5.
⁴ 1. Mozs. IX. 21. – 26.
⁵ 1 Mozs. XIX. V. 18. – 23. 36. – 38.

Szatzmárnémeti Pap István

MAGYAR ORSZÁG VERSEKBEN-VALÓ RÖVID LE-IRÁSA

MELLYET AZ OSKOLAKBAN TANULO NEVEDÉKENY IFJATSKÁK
TANITTATÁSOKRA SZ: NÉMETI PAP ISTVÁN RENDBEN SZEDETT
'S MOST MÁSODSZOR KI ADOTT.

A' FELSÖBBEKNEK ENGEDELMEKBŐL. NAGY KAROLYBAN,

Nyomtatott: Sz: N: Pap István által. 1760-dik Esztendőben.

4. Mós. R. XIII. V. 38. A' Földre, a' mellyre küldöttél vala minket, el-mentünk, *sőt azt meg-szemléltük*, de az bizonyára téjjel és mézzel folyó Föld.
2. Mós. XX. Tiszteljéd Atyádat és Anyádat, hogy hoszszú ideig élhess azon a' Földön, a' mellyet a' te JEHOVA Istened ad tenéked.

E' VILÁGNAK NÉGY NEVEZETESEBB RÉSZEIRŐL.

E' Nagy roppant Világ oszol négy Részekre:
Hires EUROPA okos Nemzetekre;
Ásia, Áfrika, Pogányi rendekre,
Ámerika, száraz; 's Tengeres vizekre.

EUROPÁRÓL közönségesen.

EUROPÁT inkább lakják Keresztýének,
Meg ülték számtalan lakos Jövevények,
Ebben mennyi Ország, annyi sok Törvények
Vagynak, 's pénzel telnek sok üres erszények.

*EUROPA egy Szűz-Leánynak
formájában adatik elő
A' GEOGRAPHUSOKTOL.*

A' Geografusok egy Szuz formájára,
EUROPÁT irták gyémánt oltárára:
Veg Portugalliát nyomták homlokára,
Szép Spanyol Országot fényes ortzájára;
Arany almás melyén Frantziák 's a' nyakán;
Németek, Lengyelek szép kartsú derekán,
A' Magyarok pedig fellyül jobb-ágyékán,
Múlatnak Törökök e' Szűznek hátúlján.

Jobb kezén Olaszok, balon Britannusok,
Tánczolnak sokfelé Nemzetek: Anglusok;
Két hónalyja alatt Belgák, Helvétusok
Szorongnak, mivel ott sokak a' lakosok;

Három Ország ült fel terde kalátsára:
Dánia, Svétzia, és Norvég határa,
Muszkák szoknyájára ragadtak 's lábára,
Ne tágits e' Szűzön; jutsz Magyar Országgra.

*MAGYAR ORSZÁGROL
közönségesen*

Én-is hát e' Szűzhöz közelebb vonúlok,
A' jobb vékonyához ha engedi nyúlok,
Kedves laktunk földét vizgálni indúlok,
Meg látván ezt, osztán többekre fordúlok.

*MAGYAR ORSZÁG
mitsoda Országokkal határos.*

Lengyel Ország erre Észak részről dűl;
Austria pedig Napenyészet felül;
Az Adriaticum tenger Délről kerül;
'S Fekete tengerre Napkeletről terül.

*MAGYAR ORSZÁGNAK
nevezetesebb Folyó-vizei, álló;
sőt ki-folyó Tavaírol.*

Magyar Ország bővös nagy Folyó vizekkel:
Balaton, Fertő-Tók, 's más sok ezerekkel:
Dráva, Mura, Rába, Rábtzás tók erekkal.
Mellyekből halakat hordhatsz szekerekkel.

Duna, Tisza, Nyitra, Garan, Ipoly és Vág,
Tártza, Hernád, Sajó, Ung 's másokkal Nagy ág,
Bodrog, Zagyva, Samos, Kraszna is a' mint hág,
'S Maros, Brettyó, Temes, Kőrös Tiszába vág.

*MAGYAR ORSZÁG
Régenten mitsoda nevezetes Ré-
szekre osztatott fel.*

Régen virágjában míg vólt: Pannónia,
Erdély, Croatia, 's véle Sclavonia,
Dálmátzia, Moldva, Bulgár, 's Románia,
Egy vólt Valachia, Servia 's Bosznia.

*MAGYAR ORSZÁG
mostani nagyobb Részekre v: felosztása.*

Most három nagyobb részt foglal-bé határa,
Egyike Dunán túl, másik a' Dunára,
Fekszik a' harmadik innen a' Tiszára,
Igy telik negyvenhat Vármegyék számára.

*II. A' Dunán innenvaló Rész,
a' mellyben vagynak:*

I. POSON VÁRMEGYE.

Most minémű rendben a' Vármegyék vagynak,
POSON Vármegyének elsőséget hagynak:
Poson, Szent györgy, Bazing fok bõlts fejű agynak,
Helyt ad Vereskő, Szent, Modor, Szombat-
(Nagynak.

TRENTSÉN Vármegyében van Trentsén, Ilov
Betzko, Ujhely, Ugrotz, Posztós-Muv Pokova
Hever földén szélllyel sok jóféle kova,
Melyből szikrát hány Thót patkós Lábó Lova.

NYITRA Vármegyében esik Nyitra, Galgótz,
Szakóltza, Szerda-hely, Ghymes, Ujhely, Bajnótz,
Leopóld vára hol, el kél sok gyapjú 's kótz,
A ruhátlan testet fedi szűtt szűr, darótz.

Tovább következik ÁRVA kis Vármegye,
Kinek szántó földje nints annyi mint hegye,
Azért-is szűk Nyárban mind szunyogja 's legye,
Búzája sem terem hogy azt tisztán egye.

Ötödször az Utat hogyha tovább méred:
TUROTZ Vármegyében: Túrótz, Pronát éred,
Sklabinya Béla, Nész Pál, Szent Mártont esméred,
Srubbya ferdőjében hevitheted véred.

LIPTO Vármegyét érsz ne tágíts e' végén,
Rózemberga, Liptó-Ujvár nints hévségen,
Szent Miklós, Szent Iván, kap szép Feleségen,
Liptscha Arany bánya hol bé-omlott régen.

SZEPES Vármegye-is Északra tétetett,
Késmárk, Szepes, Lőtse, Várally hol helyhetett,
Igló Szomólnakkal ki nem rekesztetett,
Tizenhárom Város zálogban vettetett.

SÁROS Vármegyében vagyon Bártfa, Sáros,
Kis-Szeben, Eperjes, Sóvár, Kapúváros,
Makovitz, és Sebes holott minden árros,
Melly beteg erszénynek igen nagyon káros.

UNGVÁR Vármegyében bő bort te ne keress,
Ha szomjazol innya ros pálinkát szeress,
Palótz, Vinnán, Ungvárt ha jársz patkót veress
Lovadra; kő-vánkost hogy fejedre ne vels.

MÁRAMAROSSAL tíz Vármegyére telik,
Mellynek hirét öt kis Városok nevelik:
Sziget, Úr-mező, Visk, Tétső, Huszt emelik;
S' Hegyeiből a' sok kő-sót szegdegelik.

BEREG Vármegyére fordúl hol Munkátson,
Tsudálkozhatsz széellyel sok aszszony Takátson,
Beregszász, Váriban, Kaszonon a' rátson,
Hol az aszalt szilvát ott éri Karátson.

Siess hamar menni ZEMPLÉN Vármegyére:
Zemplén, Sáros-Patak, Tokaj, Mád hegyere;
Tartzal, Tállya, híres jó borok tövére,
Hol egy átalag bor majd egy ember bére.

ABAUJ Vármegyét ha jól meg-visgálad:
Kássa, Szentz, Regérztzel Nagy-Idát számlálad,
Szántót, Szepsit, Göntzöt, Bodókót találod,
Szikszót, 's álmélkodva hegyeit tsudálad.

Fordúlj alább BORSOD Vármegyét nézd körül,
Mint a' Tisza vize folytában tekerül,
Hol Borsod, Keresztúr s' Ónod széellyel terül,
'S a' Miskóltzi borban sok kantsó meg merül.

SZOLNOK Vármegyével együtt vagyon HEVES,
Hol Szarvaskő, Gyöngyös, Eger híres neves,
Hatvan, JÁSZSÁG, KUNSÁG búzája is bőves,
Szólnok; Mátrán bort lelsz, mert szőlője leves.

Szegletre BODROG Vármegye tétetett,
Holott Szeged, Szénta, és Bodrog helyhetett,
Palánkával, Futak, Titúl építetett,
Hol a' Tisza-vize, Dunában eredett.

Fekütt BATS Vármegye a' Duna hosszára,
Jo egynehány Helység szállott a' partyára.
Hol a' többek között találssz: Báts 's Bájára,
'S az most számosúlló Baja Városára

El ne hadd e' tájon híres Péter Várán
'S Zombort; kik ez Százban szabatságok árrát
Le tették; 's odébb nézd Kárlóvit határát,
Kinek ihadd borát; mert nem valod kárát.

Nagy hírű PEST, PILIS, SOLT Vármegye egy test:
Buda, Szentendrő, Vátz, Szódfalu, Tseppel, Pest;
A' jó veres bortól hol meg vidúl sok rest,
Meleg feredőben kiket ér hajnal 's est.

Szigetben Rátzkevi, Makád, kívül van Sólt,
Tzegléd, Kőrös, Dömsöd, miólta vagyon 's vólt,
Ketskemét, sörével sok éh torkot meg ólt,
Tas, Vetse, Kis-Kunság kenyerere egy jó fólt.

A' Pesti szék terjed épen Kalotsáig,
Kit az Ersekvég bír régtőlfogva máig,
Patatich építé Hajossát hóltáig,
Ki most őket lakja; bírja jobb sorsáig.

NOGRÁD Vármegyében menj faradt vagy noha,
Itt Fülek, Gáts, Bujak bé fedte zöld moha,
Nógrád, Losontz, Szétsén, Gyarmat és Pásztoha,
Hol eddig az Anya még nem vólt mostoha.

BARS Vármegyét szemed ha látni kívánnya,
 Ujítja: Bars, Léva, Körmözt és Uj bánya,
 Szentbenedek, Vrebelyt Zsitva elől hánnya,
 Ez huszadik tovább menj senki nem bánnya.

ZOLYOM Vármegyét érsz jó úrra akadván:
 Hol Zólyom, Korpona, Liptse, víg leszsz Radván,
 Besztertze' Breznyó Bányát hozzá adván,
 Király meg nem szűkül ezek meg maradván.

Tellyes hegyekkel HONT Vármegye határa:
 Hol van Rima Szombat, találhatsz szitára.
 Osgyán, Deregely és Tsábrág O Várára,
 Selmetz, Baka, Béla, Aranyos bányára.

GÖMÖR Vármegyében ha kik el-mehetnek,
 Mivel Lovak sártól lassan ügethetnek,
 Eben épült Murány, Gömör, Rosnyó, Tsetnek,
 Jólsva, Pesótz, Rátkon sok vasat vehetnek.

Már TORNA Vármegyét végre a' mint járom,
 Torna, Szendrő, Szádvár fordul elő három,
 Fel 's alá járásban talám lesz is károm;
 Azért e' részetskét én-is tsak bé-zárom.

*II. A' Tiszán innét-való Rész,
 a' mellyben vagynak:*

I. TEMES VÁRMEGYE V. BÁNÁTSÁG.

Második részére Országunknak térek,
 Tiszán innen szállok talám ha meg-férek.
 Le-irom mint lehet valamire érek,
 Kegyes Olvasótól engedelmet kérek:

TÖMÖSVÁR, Vármegye vagy Bánátus széle,
 Tömösvár, Orsova, Ujpalánka véle,
 Káránsebes, Pantsov hol Nemzet sokféle:
 Török 's Magyar kardnak sokszor tsorbúlt éle.

TSANAD Vármegyét egy helyből-is ki látod,
 Hol Tsanádót, Makót ha el nem botsátod,
 Rátzok közzül lészen egy vagy két barátod,
 Jó tüzelő fával terhelheted hátod.

Itt ARAD, ZARÁND DAL ódalaslag marad:
 Boros-jenő, Zaránd, Sólyom, Lippa, Arad:

Pétska, Világos-várt, Ménest ha el járod,
 Jó borral öntözhedd torkod ha meg szárad.

BÉKÉS Vármegyét is majd fel járdogálom:
 Gyula, Békés, Tartsa, Gyarmat és Szeghalom,
 Határin midőn ad Isteni hatalom
 Vagyon, Búza, Árpa, sok Köles 's Zab halom.

Fordúla előmben már TSONGRÁD Vármegye,
 Ebben Tsongrád, Szentés; Vásárhely jó megye,
 Fel-hízik pusztáin sovány Sőre szegye,
 Magyar 's Német begye nő, tsak vegye, 's egye.

BIHAR Vármegyén ki egy fordulást téssen,
 Nagy várad, Püspöki, Bihar, Szent-jób lészen,
 Diószeg, Székelyhíd, Margita e' részen;
 Jó fejér-bor várja szomjú torkát készen.

Erre énekelget szántóka 's patsirta,
 Léta és Deretske, Kaba itt helyt irta,
 Debretzen már régen magát külön irta;
 Zöld Palástyát eddig hol Oskola birta.

SZABOLTS Vármegye-is Nyírséggel itt forog:
 Kisvárdá Kállóval, Szabolts vízzel tsorog,
 Bátor; Hajdu Város: Nánás, Polgárd, Dorog,
 Szoboszló, Böszörmény, Hadház, Pirts nyomorog.

UGOTSA Vármegyén épült Kankó Vára,
 Tur-Terebes, Szőlős, Halmi, Ugotsára,
 Mehetsz innét; hol jutsz elég gyümölts-fára,
 Hogy ha ásitozol szilvára 's almára.

Nézd el már helyeit SZATMÁR Vármegyének:
 Szatmár, Károly, Megyes, Nagy-bánya hegyének,
 Tsudálhadd nemeit aknai értzenek,
 Arany 's Üst-pénzt verő számtalan művének.

Betsüld Esed táját bővös halairól;
 Erdődöt; Bélteket kedves borairól;
 Ezeknek határit maktermő-fáiról;
 Oláhos Lakosit vidám tántzairól.

KRASZNA, közép Szólnok Vármegyét találod;
 Menj Somlyó 's Hadadba hogyha nem sajnálod,
 Zilaj, Krasznán lovat végy ha pénz van nálad,
 Ezen Vármegyéket hamar meg-számlálod.

III. A' Dunán túl-való Rész,
a' mellyben vagynak:

I. MOSON VÁRMEGYE.

Mégyek Országunknak harmadik Részére,
Miképen Vármegyék a' Duna mentére,
Hajolnak 's kerülnek Styria szélére.
Ezeknek vigyázok mint lehet rendére.

MOSON Vármegyén leszsz első uton a' sor:
Hol Moson, Oroszvár, Koptsin, Ovár jókor
Elől-fordúl; hol jó a' Sopronyi ó-bor,
Kitől a' Lakos-nép magyar nyelvet sodor.

Ered GYŐR Vármegye alább egy kevéssel,
Hol épült Győr vára erős kerítéssel,
Tseszneg vár 's Szent Márton jeles hegy 's tetéssel,
Koronzó híres lón Kurtz vezetéssel.

KOMÁROM Vármegye Dunán által hata,
Itt Komárom, hol még nem nyert Török tsata,
Tsalló köz; Aranyos, kívül esik Tata,
Mellyet Theodátus Olasz fundáltata.

ESZTERGOM Vármegye következik immár,
Hol Demes Esztergom esik 's Érsek ujjvár,
Magyar, Thót, Németet kerületi bé-záz,
Kikre talál a' ki ebben fel's alá jár.

Menj alább érkezel TOLNA Vármegyében,
Tólna, Simon-tornya, Sárvice mentében,
Tallsz Földvár, Szekszárd, Debáta helyében
Hol a' jóféle bor üt ember fejében.

BARANYA Vármegye Országunknak sarka,
Siklósban, Harsányban elég bő a' szarka,
Péts, Szeged, Nagy-falu sok Nemzettel tarka,
Mohats hol el-lankadt kardon Magyar marka.

SOMOGY Vármegye csak egyet tekerül.
A Balatom mellett Devetsérre kerül.
Komárom Híd-véggel, más több helyeket szül,
Holott Somogy Vára egy magas hegyen ül.

Fordúlj tovább FEJÉR Vármegye szélére,
Tsókakő, Fejérvár Országunk fejére,
Pátka, Pázmánd, Pákoz, Vértes erdejére,
Azután juthatsz ez Vármegye végére.

VESZPRÉM Vármegyének a' ki hírét hallja,
Itt Veszprémet Pápát főknék tapasztalja,
Peremartont, Váson, fíjainak vallja,
Nem tész difficultást benne Eger allja.

SZALA Vármegyének itt egyik oldala,
Kanisa, Egerszeg, Zványi Thovár fala,
Serény Vár és Szent Gróth; hol folyó víz Szala,
Sok jó Helységeket magához foglalja.

Fellyebb menő útát már VAS Vármegye vár:
Pinka-feld, Szombat-hely, Kőszeg, Német Ujjvár;
Szent Gothárd, Mogyorókerék, Körmönd, Sárvár,
Léka, János-háza, Dömölk, Tsó, Eör's Vas vár.

SOPRON Vármegyébe innét már az út tér,
Hol Sopron, Kis marton, Kapuvár, Nemeskér,
Ruszt és Rába közte tovább ki útát mér,
Juthat, 's mind ezekben azután véget ér.

VÉGE

Hogy ezen Leveletske-is üressen ne maradna; 's a' nevedékeny IFIATSKÁK is még gyenge korokban édes HAZÁNK Országgló KIRÁLYT' neveiket; sőt kik, mikor, hány Esztendeig viselték légyen Szent Koronánkat elméjekben bé nyomhatnák, tetszett egy bizonyos Könyből b.e. Apostoli Királyink Neveiket ide e' rendben fel jegyezni:

<i>Országglások'</i> <i>kezdeté.</i>	<i>A' Királyok Nevei.</i>	<i>Országglások' Esztendeji</i>
1000.	1. Sz.István I. Keresztyén Király.	38.
1028.	2. Péter az Országból kiverettetett.	2.
1043.	3. Aba, Péter: ismét vissza fogadt.	2.
1046.	4. I. András.	15.
1061.	5. I. Béla. 3.	
1063.	6. Sz. Salamon.	11.
1074.	7. I. Geiza.	3.
1077.	8. Sz. László.	18.
1096.	9. Colomannus vagy Cálmán.	19.
1115.	10. II. István.	18.
1132.	11. II. Béla.	10.
1141.	12. II. Geiza.	20.

1161.	13. III. István.	12.
1172.	14. II. László.	Hónap 6.
1172.	15. IV. István.	Hónap 5.
1174.	16. III. Béla.	23.
1196.	17. Imre. 8.	
1204.	18. III. László.	Hónap 6.
1205.	19. II. András: hires Privilegiomiról	30.
1235.	20. IV. Béla.	25.
1270.	21. V. István.	2.
1272.	22. IV. László.	8.
1292.	23. III. András.	11.
1301.	24. Wentzel.	4.
1305.	25. Bavariából való Othó. le-tétettetett a' Királyságból.	5.
1310.	26. Robert Károly.	32.
1342.	27. Nagy Lajos.	40.
1382.	28. Mária. 2.	
1384.	29. II. Károly.	Hónap 3.
1387.	30. Sigmond egyszersmind Tsászárr	51.
1438.	31. I. Austriai Albert, Tsászárr	2.
1440.	32. I. U. ladislaus v. I. Lengy: László:	4.
1444.	33. Corvinus János.	8.
1452.	34. V. László.	6.
1458.	35. Corvinus Mátyás.	32.
1490.	36. II. U. ladislaus v. Lengy: László.	26.
1516.	37. II. Lajos Mohátsnál el-esté s a' Törökök Budát el-vették.	10.
1526.	38. Zepolya János I. Ferdinánddal uralkodott	14.
1540.	39. I. Ferdinánd Tsászárr tsak maga uralkodott Zepolya halála után	24.
1564.	40. II. Maximilián Tsászárr.	12.
1576.	41. II. Rudolf Tsászárr.	32.
1608.	42. Mátyás Tsászárr.	10.
1618.	43. II. Ferdinánd Tsászárr.	19.
1637.	44. III. Ferdinánd Tsászárr.	20.
1657.	45. Leopoldus Tsászárr a' ki a' Törököket kezdette kiverni az Ország 1683. szállott a' Török Béts alá.	48.

1705.	46. Josef Tsászárr.	6.
1712.	47. III. Károly, a'ki VI. Károly Tsászárr é'vertéki a' tör. Az Orzágb:	28.
1741.	48. Mária Theresia már ditsóségesen országló Királyunk, kit is az Úr Isten éltessen 's Országát Nemzetségről nemzetségre Terjeszsze forró indulatomból kívánom.	

7.

Decsy Sámuel*

OSMANOGRAFIA

AZ AZ: A' TÖRÖK BIRODALOM TERMÉSZETI, ERKÖLTSI, EGY-HÁZI, POLGÁRI, S HADI ÁLLAPOTTYÁNAK, ÉS A' MAGYAR KIRÁLYOK ELLEN VISELT NEVEZETESÉBB HADAKOZÁSINAK SUMMÁS LEÍRÁSA. DECSY SÁMUEL, FILOSOF. ÉS MEDIC. DOCT. ÉS AZ OD. FRANKFURTI KIR. TUD. TÁRSASÁG TAGJA ÁLTAL.

Nyomtatott Nemes Kurtzboeck Josef Ts. K. Könyv-nyomtató és Könyvtáros betűivel. 1788.

(részlet)

§. 2.

Az Osmani Birodalom illy állandóságának erős oszlopai, a' mint némelly történt dolgok vizsgálói meg-jegyzették, a' fanatizmus, a' vak engedelmisség, a' népesség, a' despotizmus, a' politika, a' jó gazdálkodás, és a' rendkívül kemény fenyték. *Első* a' fanatizmus, az az, a' vallásbeli vak buzgóság. A' muszlimok tökéletesen el-hitették azt magokkal, hogy az uralkodó Sultánok, nem csak a' földi ditsőségben, hanem a' mennyei kegyelmekben-is valóságos örökösei Mahomet Profetának; azért-is azoknak nem engedelmeskedni, azoknak minden vagyonokkal, életekkel nem szolgálni, ditsőségeket nem óltalmazni, leg-nagyobb szentség-törésnek, meg-botsáthatatlan véteknek tartják, olly véteknek, melly miatt soha a' Mahomet Proféta igirt paraditsomában nem részesülhetnének. Ennek felette, valahányszor az Osmani udvar ellenségei, 's nevezetessen a' Keresztýennek ellen fegyvert fog, mindenkor a' Mahomet szent tudománya palástyával szokta titkos szándékát fedezgetni, mindenkor ki-szokta a' Mahomet rongyos zászlóját a' tartományokra küldeni, mellynek szemlelésére a' vak buzgóságú muszlimok, kik az uralkodók' ravasz mesterségét által nem látták, el-hagyván kedveseket,

* Decsy Sámuel (1742/45–1816) orvos, Pozsonyban és Sárospatakon végezte tanulmányait, majd Németországban és Hollandiában hallgatott orvostant. Ezután Bécsben telepedett le. Sokat tett a magyar nyelv terjesztéséért, a bécsi Magyar Kurír szerkesztője volt.

házok népét, vagyonokat, hazájokat, és mindeneket, seregestől futnak az ellenség ellen, még pedig olly álhatatos fel-tétellel, hogy készebbek egy lábíg életeteket fel-áldozni, mint a' Mahomet vallása ditsőségét meg-homályosítani engedni; nem tsuda tehát, hogy az Osmani Birodalom mind ekkoráig-is olly erős fundamentomon állott.

§. 3.

Második oszlopa, a' muszlimoknak az a' gondolattya, melly szerint uralkodó Fejedelmeket, nem csak Mahomet testiképen való örököseinek, hanem minden isteni malasztokkal fel-ruházott, tsalhatatlan, győzhetetlen teremtéseknek lenni tartják, és olyanoknak, kik valamit gondolnak, szólnak, akarnak, mivelnek: mindeneket isteni sugallásból, Mahomet Proféta szent tanatsából, parantsolattya-ból szólnak, akarnak és mivelnek, illyen Fejedelmeknek pedig nem engedelmeskedni, a' mint ők hiszik, annyit tenne, mint az Istennek magának nem engedelmeskedni, Mahomet Proféta parantsolattját meg-vetni. Eleve el-láttam ugyan én azt, hogy az Osmani történt dolgoknak olvasói és tudói előmbé azt fogják gördíteni, hogy, ha a' muszlimok uralkodó Fejedelmekről illy értelemmel vóltak vólna, 's vólnának még ma-is, nem hánytak vólna le azok közül annyit uralkodó székekből, nem küldöttek vólna azok közül egynehányat Mahomet Profetához, nem halatna még ma-is annyi pártoskodás az Osmani tartományokban? Az igaz, hogy az Osmani Birodalom első fel-állításától fogva, a' zenebonáskodó kösség egynehány Sultánt megfosztott uralkodó székitől és életétől-is; de kiknek ingerleséből tselekette ezi? Nem a' nagy Musti, nem az Ulehmák, vagy tövény tudó és magyarázó személyek sugallasából e', kik a' kösség szívét, lelkét, akarattját markokban horgyák, kik közösségessen az Isten beszéde talmátsinak, Mahomet Proféta leg-hűségesebb szolgainak tartanak, mindenkor ezek tsabitották-el a' tudatlan kösséget, mindenkor ezek hitették azt vélek-el, hogy azok a' bódogtalan uralkodók az Isten 's Mahomet Proféta szent hagyományit megvetették, a' vallást meg-úndokították, a' Birodalom kormányára e' vagy ama' tselekedetekkel magokat alkalmatlanokká tették. A' mi pedig a' tartománybeli pártoskodásokat, zenebonákat illeti, azoknak nem a' kösség uralkodó Sultanaikról való bal-gondolattya, hanem a' hely-tartó Basák elviselhetetlen kegyetlensége, 's fösvényisége vólt oka. Tudjuk a' historiából, 's alább meg-is fogjuk mutatni, hogy az Osmani Birodalomban senki pénz nélkül nem bódogúlhat, méltoságra nem léphet; minthogy azért a' hely-tartó Basák hivatalokat nagy summa pénzen vásárollyák, azokban pénz 's ajándék nélkül állandók nem lehetnek: kéntelenek törvénytelen úton és módon pénzt gyűjteni, igazgatások alatt lévő népet nyomorgatni, vagyonoktól erőszakosan-is megfosztani, mellyet a'

szegény kösség nem szenvedhetvén, életét el-szánnya, zenebonáskodik, párot üt, és a' nehéz igát illy formán akarja nyakáról le-hányni. A' ki az Osmani historiákat szemessen meg-olvassa, fogja beszédem igasságát tapasztalni.

§. 4.

Harmadik oszlopa e' Birodalom állandóságának a' *Népesség*. A' mint e' munkám első részének második szakaszában meg-jegyzettem, nintsen ugyan a' lakosok száma, és az Osmani tartományok nagysága, bövsége, termékenysége között semmi proportio egyenlőség, és azokban nem 72. hanem 100. milliomm ember-is könnyen el-lakhatna, 's élélhetne. De így-is melyik Európai Fejedelemnek van annyi jobbágya? Fels. Urunk II. JÓSEF minden tartományban 24. a' Muszka Birodalomban 24. Frantzia Országban 20. Angliában 16. Borussiában 12. Spanyol Országban 8. milliomm lakosok számlaltatnak, és így három Európai uralkodó Fejedelemnek sins annyi népe, mint magának az Osmani Sultánnak, kik közzül mindenkor 5. 's 6. száz ezer embert-is fel-fegyverkeztethet, és ezek-is nem kerülnek néki annyi költségébe, mint az Európai Fejedelmeknek egy 's két száz ezer emberből álló serege, mind azért, hogy azoknak nagyobb része, p. o. az Asiátikusok magok költségeken 's prédából élnek; mind azért, hogy azoknak egy jó részét a' hely-tartó Basák mind békesség, mind hadakozás idején tulajdon költségeken tartják.

§. 5.

Negyedik oszlopa a' *Despotismus*, az az, a' tellyes hatalommal való uralkodás. Az egész Osmaniában, a' Sultánon kívül, nints egy szabad ember-is, nints egy-is, a' kinek vagyonán, személyen tellyes hatalma ne volna az uralkodó Fejedelemnek, egyetlen egy sins, a' ki leg-ártatlanabb élete mellett-is bátorságosan lehetne, a' kinek oka ne volna az attól való rettegésre, hogy az uralkodó kegyetlenségének, telhetetlen fősvénységének elébb vagy később áldozattyáva ne lehessen. Magok az uralkodó házból született Fejedelmek-is holtig való rabságban élnek, abban-is szemek, szájak jarására a' Seraili kemek szüntelen árgusi szemekkel vigyáznak, ha magokat leg-kissebben gyanuságba ejtik, minden irgalom nélkül Mahomet kebelébe küldetnek. Még nagyobb veszedelemben forognak a' nagy méltóságú személyek és fő tiszt-viselők, egy leg-kisebb emberi gyarloságból esett hibájokért méltóságokból le-hányatnak, szám-ki-vetésbe küldetnek, vagy meg-fojthatnak. Senki háza népének, maradékinak nem gyűjthet, az uralkodó

Sultán minden jobbágya vagyonának örököse, és a' maradékoknak tsak annyit hágy, a' mennyiből mint közönséges emberek élhetnek. Senki a' törvény igasságára nem támaszkodhatik, nem biztathattya magát élete ártatlanságával, a' Sultán akarattya a' törvény, és a' Mahomet Proféta adott törvényinek magyarázója, talmátsa, mellyeket, mihelyest maga hasznával ellenkezőknek lenni tapasztal, szabadossan meg-változtathattya, a' természet törvényeit-is tsak annyiban isméri igasságosoknak lenni, a' mennyiben néki hasznosak, azokat minden lelki-is-méret vádolása nélkül meg-rontya, és telhetetlen indulatihoz mérsékli.

§. 6.

Ötödik oszlopa a' *Politica*, az az, az Osmani uralkodó Fejedelmeknek, és a' birodalombeli fő tisztviselőknek messze látó elméssége. Elégge nem győzöm tsudálni, hogy ott, a' hol a' tudományoknak kevés betse van, a' hol az uralkodás mestersége, és a' mélységes tudományok közönséges oskolákban nem taníttatnak, a' hol kitsinytől fogva nagyig mindnyájan, vagy a' háremi értetlen asszonyoktól, vagy leg-fellyebb az ostoba pendel örző fél emberektől neveltetnek, a' hol a' jövődöbeli uralkodók minden emberi társalkodásról el-rekesztetvén, a' hét tornyos vár kő-falai között élnek, és egész ifjuságokat puhaságban töltik-el: olly elmés, olly messze látó, 's olly bölts kormányozók találtnak. Egy Európai udvar se tudja az Osmaniainál belső és külső dolgait elméssebben, szerentséssébben kormányozni, egy se tudja az eszközöket jobban meg-választani, és magát az időhöz, alkalmatossághoz és környűl-állásokhoz jobban alkalmaztatni. Az Ország kormányát, a' tartományok igazgatását többnyire olly személyekre bizza, kik gyermekeségektől fogva a' Serailban neveltetvén, a' vak engedelmességhez szoktak, az uralkodó Fejedelmet mint földi Isteneket úgy nézik, kinek akarattya, parantso-lattya által hágni szentség-törésnek tartanak, és ha találkoznak-is némellyek, kik sorsokkal meg-nem elégedvén pártoskodnak; de mivel sem rokonságok, sem barátai nintsenek, senkitől segedelmet nem várhatnak, igyekezetekben nem bődögülhatnak. Külső dolgait sem tudja egy udvar-is elméssebben és nagyobb szerentsével kormányozni. Némellyek ugyan az Osmanokról úgy gondolkoznak, hogy ők közönségesen indulatosak, bosszusak, magokról sokat állítók, kérkedők, fősvények és szabad nyelvűk.

Mind igaz ez a' kösségről; de hogy a' fő tisztviselők hasonló indulattal bírnának, azok kik őket közelebről ismerik, 's nevezetessen BUSINELLO tagadja, 's felölök azt írja, hogy náloknál sem engedelmesebb, sem alázatosabb, sem adakozóbb, sem tettetőbb nemzet nints ott, a' hol kell; jól tudják ők azt, hol kell magas, hol alacson hűron beszélni; tudják, hol kell fenyegetéssel, hol szép szóval élni,

tudják, hol és mikor kell fősvénykedni, és hol 's mikor adakozni, a' kiktől semmit nem tarthatnak, nem-is reménylhetnek, azok iránt gögősek, hidegek, fel-fuvalkottak, bosszúsak: ellenben a' kiktől félhetnek, valamit várhatnak, azokhoz emberségesek, tsendesek, és a' hízeltetésig engedelmesek, senki nálloknál a' tettetés mesterségét jobban nem érti. Jól ismerik minden koronás Fejeknek természetét, indulattját, hajlandóságát; jól tudják minden külső birodalomnak jövedelmét, hadi erejét, egy-mással való barátságát, frigyét, tzélyát, jól ismerik külső és belső állapotját, tudják, mellyik Fejedelem barátságára támaszkodhatnak, mellyikkel kellessen hadakozni, és mellyikkel békességben élni, a' hol kell, ott sem a' jó szót, sem a' költséget nem szánnyák, azokat, kiknek hasznokat vehetik, igiretekkel, ajándékokkal pártokra vonnyák. De vallyon miképpen tanulhatta-ki az Osmani udvar az Európai Fejedelmeknek titkát, e' vagy amaz ország állapotját, holott, a' mint tudva vagyon, sohol-is rendes követeket nem tart? Az igaz, hogy pompás követekre pénzt nem veszteget; de tart titkos görög, örmény és zsidó kémeket, kik a' kereskedés színe alatt mindenféle emberekkel társalkodnak, sokat látnak, hallanak, és titkos utakon, módokon a' Divánnak mindeneket bé-sugnak. A' rendes követeket minden jól ismeri, velek szóba nem áll, azoknak-is se rangjok, se méltóságok nem engedi, hogy közönséges kaffee-'s bor-házakba járjanak, mások együtt beszélgetésére figyelmezzenek, hogy az idegen Fejedelmek hadi seregét, gyakoroltatását, készületét visgallyák, minden újjal mutatna reájok: ellenben azok az Osmani titkos kémek, mindenütt meg-fordúlnak, mindent szemlélnak, hallanak, senki töllök beszédében nem tartózkodik; egy szóval, többet érnek az Osmani udvar ily titkos spionai, mint akármely pompás, és nagy méltóságú Európai Követek.

§. 7.

Hatodik oszlopa a' jó gazdálkodás. A' közönséges gazdálkodásra két nevezetes dolgok kívántatnak: *elsőben*, hogy a' közönséges költség a' jövedelemnél nagyobb ne legyen, és *másodszor*, hogy a' jövedelemnek kút-fejei a' közönségnek romlást ne okozzanak. Mind kettőre szemessen vigyáz az Osmani ministerium, esztendei költsége nem tsak felül nem múllyá jövedelmét, hanem inkább minden esztendőben egynehány millomot gazdálkodik, és ritkán esik-meg, hogy költsönzött pénzre szorúlyon, akkor-is nem idegen tehetős köz-társaságokhoz; hanem vagy a' Sultán különös erszenyéhez, vagy a' tsászári moskék' temerdek töke pénzéhez folyamodik. A' közönséges hivatalbeli személyeknek szükségtelen száma és fizetése által sem szokta a' birodalom jövedelmét erőtlennitni, hanem inkább azt gazdagítani. Senki Osmaniában pénz nélkül közönséges hivatalra nem léphet,

abban pénz nélkül sokáig állandó nem lehet, úgy annyira, hogy a' közönséges hivataloknak vásárlása gyakorta az esztendei jövedelmet jóval felül haladja. Az ily hivatalbeli személyek tett költségeknél vissza-szerzésére, törvénytelen utakat, módokat gondolnak-ki, az alattok valókon kegyetlenkednek, azoknak véres verejtékeket erőszakosan-is el-ragadják, és mint-hogy hivatalokban való hosszas megmaradhatásokhoz reménységek nintsen, minden gondolatokat, tehetségeket arra fordítják, hogy két, három esztendő alatt milliombokat gyűjt-hessenek. Az ily erőszakos gyűjteményen a' kösség fel-háborodik, és a' hely-tartó Basák' telhetetlen kegyetlenségét nem szenvedhetvén, pártoskodik, kinek le-tsendesítésére az udvar a' Basáknak fejeket elűteti, és nagy gyűjteményeket a' birodalombeli kints-tárba bé-sepri. Ritka példa, hogy valamely tartománybeli helytartó gyűjteményével tsendesesen élhessen: vagy attól meg-fosztatván, szám-kivetésbe küldetik; vagy gazdag kintsét életével együtt elveszti, és ha valakin máson, rajtok tellyesedik-bé Dávid Profetának ama szent szava: *Sokat gyűjt, sokat rak össze, de nem tudja kié lesz végre.*

§. 8.

Hetedik oszlopa a' kemény fenyték. Semmi Európai tartományban nints keményebb fenyték, mint az Osmani Birodalomban, ottan mindegy, akár emberi gyarolóságból hibázzon valaki, akár el-tökéltet szándékból, mind kettőnek zsöldja a' halál, a' birák keves külömséget tesznek a' nagy és kis bűnök között, mind kettőt egy-aránt büntetnek. A' bűnöst sokáig nem tömlöztözik, rá haszontalan nem költnek, tselekedete visgalásával időt nem vesztenek; hanem egy két bizony-ság szavára, és a' nagy méltóságú 's vagyonú embereket tsupa gyanúságból-is Mahomet próféta udvarlására küldik. Tagadhatatlan dolog, hogy sokan ártatlanul szenvednek, tsupa irigységből, gyanúságból vesztik-el élteket; de az Osmani Birodalomban, a' hol minden dolgok erőszakosan mennek, a' hol annyi-féle nemzettségek laknak, a' hol a' lakosok olly indulatosak, a' hol annyi erőszak-tételek vagynak: az ily kemény és hirtelen való fenyték el-kerülhetetlenül szükséges. Ezen keménységnek a' Birodalomra nézve kettős haszna van: *elsőben*: a' jobbágyok a' büntetéstől való félelem miatt a' despotismushoz szoktattatnak; *másod-szor*: sok következhető rendeletlenségek, törvényteleniségek, lopások, gyilkosságok el-távoztatnak.

§. 9.

Nyoltzadik és utolsó oszlopa, az Osmanoknak *a' katona életről való nemes gondolattya*. Az egész világon nints *a'* hadi állapot oly nagy bétben, mint az Osmani Birodalomban. Magok *a'* Sultánok, leg-ottan, hogy uralkodó székekbe ülnek, magokat *a'* köz Jantsárok seregébe szokták bé-íratni, ezeknek példáját követik minden fő és alaton sorsú emberek, *a'* kinek csak ép keze lába vagyon, magát ifjúságától fogva *a'* hadi dolgokban gyakorollya, az Osmani ifjúságnak minden mulattsága, ditsőssége áll: *a'* versent való futásban, küszködésben, lovaglásban, tzélra való lövöldözésben, fegyver forgatásában, és hegyes tör hajigálásában s. a. t. mely testbeli gyakoroltatása által *a'* hadi sanyaruságok el-viselesére alkalmatossá tétetik, és mivel senkit születése, nemzete, atyafisága nem bódoghathat: hadi virtusai által készít jövődöbeli szerentsejére magának útát. Innen vagyon az Osmani hadi sereg' bátorsága, *a'* viaskodásra való készsége, serénysége, minden veszedelmeknek meg-utalása; *a'* ditsősségre való vágyodás, *a'* jutalom reménysége, és *a'* kemény hadi fenytéktől való félelem leg-nagyobb ösztönei az Osmani hadi sereg rend kívül való bátorságának és vitézsegének.

§. 10.

Ha igaz az, hogy *a'* fanatizmus, despotizmus, *a'* kemény fenyték, vagy inkább *a'* kegyetlen uralkodás, az Osmani udvar politikája, oeconomiája azon Birodalom bódogságának, 's állandóságának eszközei, miért nem követik az Európai uralkodó Fejedelmek *a'* török ministerium, titkos fő Tanács maximai? Miért nem állítták uralkodások alatt való tartományokat hasonló lábra, *a'* virtust még az ellenségben-is ditsírni 's követni kellene? *A'* fanatizmus, despotizmus, az Osmani udvar minden politikája 's oeconomiája oly szoros égyességben vagynak *a'* mahometána vallással, hogy *a'* ki a török ministerium maximáit követni akarná, szükség volna elsőben-is, mind magának, mind uralkodása alatt való tartományoknak *a'* Mahomet Proféta tudományát bé-venni, és annak tsalhatatlan igazságáról tökéletesen meg-győződni. *A'* fanatizmus annyira ment Osmaniában, hogy az uralkodó Sultán nem csak Mahomet Proféta testi örökösének, hanem Isten *vicariussának, másának, földi istennek, Isten valóságos árnyékának* tartassék, *a'* kinek parantsolattya meg-fojtatni *a'* leg-ártatlanabb életű ember-is fő ditsősségének tartya, *a'* ki felől *a'* muselmanok azt állítták, hogy valakit ez meg-ölet, martiromi koronát kap, és minden kétség nélkül egyenesen *a'* Mahomet paraditsomába bótáttatik. Ellenben az Evangéliom világánál járók más értelemben vagynak uralkodó Fejedelmek felől, el-hiszik ugyan azt, hogy

Istentől rendeltetett fő tiszt-viselők; de nem hiszik, hogy azok *a'* törvényen túl léphetnének; hogy *a'* természeti társaság 's isteni törvények által *a'* bünösöknék büntetésére 's az ártatlanoknak óltalmára ne köteleztetnének; nem hiszik, hogy az uralkodók valakit ok nélkül meg-büntethetnének, annyival inkább vagyonoktól 's életektől meg-foszthatnának. *A'* despotizmus az evangeliomi igazságokkal egy-átallyában ellenkezik, *a'* despota tselekedetinek zsinór-mérteke nem *a'* törvény, igazság, köz jó, és uralkodása alatt való népeknek bódogsága; hanem maga szabad tettzése, önnön haszna, holott egy despota sem mondhatta maga felől, hogy minden hiba nélkül való volna, hogy minden tselekedete *a'* természet, 's Isten törvényével meg-égyezne, hogy minden indulatoktól üres volna. Az Osmani udvar *politikája* arra tzéloz, hogy az uralkodó Fejedeleme *a'* familiák romlásával, veszedelmével, kárával gazdagúllyon, hogy *a'* jobbágyok baromi állapotban maradjanak, nyomorgattassanak; *a'* helytartó Basáknak, fő tisztviselőknek, *a'* nép ellen való kegyetlenséget azért nézi bé-húnyt szemekkel, hogy alkalmatosságot nyerhessen azoknak meg-fojtatására 's kints tarának *a'* szegény lakosok véres verejtekével való öregbítésére. Egy szóval, *a'* töröki politika szerint, nem az uralkodó született *a'* köz társaság bódogságáért; hanem ez amannak hasznáért, melyet sem *a'* természet, annyival inkább az evangeliomi törvény helybe nem hagyhat. *A'* köztársaság kormánya nem tudatlan 's minden gyakorlás nélkül való embereket, hanem olyakat illet, kik *a'* hosszas gyakoroltatás, törvény 's igazság tudása által *a'* köz jó előmozdítására, alkalmatossá tétettek, kik *a'* törvény keménységét jószággal mérsekelni, *a'* támadható tüzet bölts rendelkezések által elől-tani, és *a'* közönséges békességet fen-tartani tudják. *A'* kemény fenyték ugyan minden jól rendelt társaságokban szükséges, és azok nélkül fel-sem-álhatnának; de hogy az apró hibák *a'* nagyokkal hasonló büntetést érdemellyenek, hogy *a'* vádoltatott személy minden eleve való visgalás nélkül büntetessen, *e'* már meg nem egyezhet *a'* józan okossággal, *a'* bün és büntetés között mindenkor proportionak, egyenlőségnek kell lenni, *a'* hol pedig *a'* fenyték *a'* bünnél nagyobb, ottan nintsen semmi igazság, ott *a'* büntetésnek tzéllya nem *a'* bünös megjobbítása, hanem annak veszedelme. *A'* hol ilyen *a'* törvény, ott az irigység nem nyugszik, ott az ártatlanok *a'* bünösökkel egyaránt szenyvednek, nintsen, *a'* ki csak egy szempillantásig-is bátorságossan élhessen 's az előbb vagy később reá következhető veszedelemtől ne retteghessen. – Mind ezekből ki-tettzik, hogy az Osmani udvar maximái igen hibások, *a'* józan okossággal 's evangeliomi tudománnyal ellenkezők, következésképpen nem méltók, hogy azokat egy keresztyén uralkodó Fejedeleme-is kövesse.

MAGYAR ALMANAK

MDCCXCIV–IK ESZTENDÖRE, MELLYBEN AZ ESZTENDÖNEK,
HÓLNAPOKNAK, HETEKNEK, 'S NAPOKNAK JÁRÁSÁN, A' HÓLDNAK
SZOKOTT VÁLTOZÁSAIN, A' NAP MINDENNAPI FEL-KELÉSE 'S EL ENYÉSZÉSE
IDEJÉNEK SZOROS FEL-JEGYEZTETÉSÉN KIVÜL, MINDEN EURÓPAI EGYHÁZI, 'S
VILÁGI FEJEDELMEKNEK KÖZÖNSÉGESSÉN, KÜLÖNÖSEN PEDIG A' KÉT MAGYAR
HAZÁBAN KÖZÖNSÉGES HIVATALOKAT VISELŐ HAZAFIAKNAK NEVEIK FEL
VAGYNAK IRATTATVA D.D.S. ÁLTAL.

E' KÖNYVNEK AZ ÁRA KÖTETLEN 40 KRAJCZ. *BÉTSBEN*,

*Nyomtattatott Schrämbl Ferentz Antal Cs. K. szabados Könyvnyomatónak
műhelyében.*

(részlet)

ELŐJÁRÓ BESZÉD.

Mihelyt a' két Magyar Haza prédikátoráva tétettem, mindgyárt azon kezdetem gondolkozni, miként kellene, 's lehetne az újságok olvasásában gyönyörködő Publicumnak ezen nemes foglalatosságát foganatosabbá tenni, 's egy rövid utat készíteni Európa jelenvaló állapotjának esméretére, mely nélkül lehetetlen annak történeteit, és változásait illendőképen érteni. Hogy leg alkalmasabb eszközök légyenek ezen fel-tételnek elérésére a' Geográfia, Historia és Politica, senki kétségbe nem hozhattya; de mivel sokaknak sem idejek, sem hivatályok, sem világi szorgalmatosságok, sem egyéb környüállásaik nem engedik ezen hasznos és szükséges tudományoknak gyakorlását: summásan kelletik nékiek azokat a' dolgokat szemeik eleibe terjeszteni, a' mellyeket mások sok munkával, és költséggel szoktak magoknak meg szerezni.

Egy illeten munkátska a' *Magyar Almanak*, mellyből minden Európai birodalmaknak hosszúságát, szélességét, nagyságát, népességet, vallását, igazgatásának formáját, esztendei jövedelmét, belső és külső erejét, szárazon és tengeren lévő hadi seregeit, gazdagságát, kereskedését, világi boldogságát, folyásban lévő arany- ezüst- és réz pénzeinek nemeit, mint valamely világos tükörből egygy-szeriben által lehet látni, és meg is itilni. Továbbá, mind a' historiáknak, mind a'

mindennapi történeteket magokban foglaló közönséges leveleknek, mellyeket mi *újságoknak* szoktunk nevezni, értékre igen hasznos, és szükséges az Európai fejedelmi Házaknak, uralkodó fejedelmeknek eredeteket, neveiket, születéseket, 's uralkodásoknak idejét, más fejedelmi házakkal való vérségeket, és égygységeket tudnunk. Erre való tekintetből jegyzettem fel jelenvaló munkátskában minden Európai egyházi és világi fejedelmeknek neveiket, familiájokat és rokonjaikat, még pedig az A. B. C. szerént hogy ekképen minden mutató tábla segítségével nélkül fel lehessen azokat találni. Talám egyetlen egy nemzet sins Euróában, a' melly illeten foglalatú könyvetskét ne készítettett volna magának; hát mi nemes indulatú és gondolkozású Magyarok alábbvalók akarnánk e' más pallérozott nemzeteknél lenni?

Mit használna minékünk Európának, sőt az egész roppant világnak esmérete, hogyha édes Hazánk mellyben születünk, neveltünk, élünk, és társalkodunk, dolgainak tudásában jövevények volnánk, ezeknek tudása nélkül valójában nem ditsőségünkre, hanem örökös gyalázatunkra szolgálna minékünk más Európai birodalmaknak esmérete. Hazánk mivoltának sarkalatos tudására tartozik minden abban lévő felsőbb, 's alsóbb méltóságú, és rangú rendeknek és tisztviselőknek ismeretek. Ezen végnek eszközlésére kívántam Magyar Hazánk mind egyházi, mind világi nevezetesebb tisztviselőinek neveiket ezen munkátskámba bé iktatni, nem tsupán azért, hogy nevenként esmérjük őket, avagy, hogy későbbi maradékaink olvasván ebben öseiknek neveiket, ditselkedhessenek azoknak fényes érdemeikkel; hanem leg inkább azért, hogy ügyes bajos környüállásaink közt tudhasuk, kihez kellyen ez, avagy ama vármegyében folyamodnunk, és így, a' mit e' nélkül költséges oda való utazásainkal kellene végbe vinnünk, egy 's két sorból álló írásunk által is el végezheessük.

Meg vallom, hogy nem olly tökéletes e' jelenvaló munkátskám, mint a' miképen én magam kívántam, 's talám a' N. Publicum is reménylette volna, lehetnek ebben ollyatén dolgok, mellyek kevés hasznót láttatnak az olvasónak igirni, és talám ollyaténok maradtak ebből ki, mellyeknek tudása inkább tsiklandoztatta volna őket, mint p. o. a' Magyar fő iskolában és akadémiákban lévő közönséges tanítóknak, és a' magyar gyalog és lovas hadi seregeknél szolgáló felsőbb és alsóbb rangú tiszteknek neveik. Az elsőbb tágy későtske ötlött elmémbe, a' mellyet ha élek, következendő esztendőknben el nem halgatom; a' utolsóbbat kén-telem voltám a' jelenvaló háborús környüállások közt, a' midön gyakorta való változás történik a' regementeknél, el mellözni, és olly időre halasztáni azoknak fel jegyzéseket, a' mellyben emberi módon gondolkozván, nem lehet a' mindennapi változástól tartani.

Minekelötte mostani hivatalomnak gyakorlásához, az az, az újság íráshoz fogtam volna, olly fel-tétellel voltam, hogy Európának *Statistikáját*, melly nélkül

még eddig kedves Hazánk szükölködött, nemzeti nyelvünkön ki adjam; de mivel mostani foglalatosságaim miatt arra nem érek: el tökellettem magamban, hogy ha a' kegyelmes egek életemnek, egészségemnek, és pennámnak kedvezéndenek, minden esztendőben egy birodalom állapattyát fogom a' *Magyar Almanakban* le írni, mellynek az én képzelődésem szerint, az a' hasznos következése leszen, hogy esztendőnek el forgása alatt, a' leg égyügyübb elmejü olvasó is meg fogja azt tanulni, és így lassan lassan, minden Európai Birodalmaknak esméretére el-jut. Ezen első ki adásban, e' világ alkotmányának summás le rajzolása után, Európának közönséges *Statistikáját* irtam le, mellynek tudása nélkül lehetetlen volna az abban lévő országoknak mivóltát fudamentomosan érteni.

Mivel pedig mind az Európai fejedelmi hazákban, mind nemes Hazánk tisztviselői közt, minden esztendőben sok változás szokott történni; arra való nézve, hogyha a' N. Publicum jelenvaló munkámat jó szívvvel vejéndi, minden esztendőben meg fogom ezt újjítani, minden történendő változásokat ebben fel jegyezni, és valamiképen most, úgy ezután következő esztendőkben is, valameddig t. i. a' két haza trombitása lehetek, ingyen fogom ezt, a' Magyar Kurir Érd. olvasóinak meg küldeni, másoknak pedig olly óltsó árron botsátani, hogy a' leg szegényebb sorsú emberek is magok meg erőttetések nélkül meg szerezhessenek.

Utólyára azon esedezem a' két N. Magyar Haza előtt, hogy ennekutánna mind az egyházi, mind a' világi hivataloknál történendő változásokat jókor, az az, leg fellyebb Kis Asszony hólnapjának végeig ne terheltessék tudtomra adni, hogy ekképen én is még az ó esztendő végeig el készíthessem, 's meg küldhessem jelenvaló munkátskámat. Töbnire a' N. Publicum tapasztalt kegyességébe ajánlom mind magamat, mind pedig ezen köz jóra tzélozó igyekezetemet. – *Irtam Bétsben, Böjtmás Havának 25-ik napján 1794-ik esztendőben.*

IV. fejezet

ÜNNEP

A fejezet szövegei a 18. századi magyar politika kultúrájára oly jellemző, habermasi kifejezéssel, reprezentatív nyilvánosságba engednek betekintést. Olvashatunk főispáni beiktatásról, a török kiűzésére való emlékezésről, a korona hazahozataláról, koronázásról, nádori bevonulásról, amely események némelyike szokványos, némelyike kivételesnek mondható volt a század folyamán, de amelyek mindegyikéről elmondhatjuk, hogy a reprezentatív nyilvánosság működésének jellemző példáit képviselték. Míg több más fejezetben az általános szövegválogatási elvek révén kivételes, nem átlagos szövegeket vonultattunk fel, e fejezet szövegei sokkal „hétköznapiabbak.” A kor emberének nyilvános életét az ilyesféle ünnepek át- meg átszöötték, ezek a politikai cselekvés talán leglátványosabb formái voltak, nem kell tehát meglepődnünk (hogy kéziratos formában), az üdvözlőversek, ünnepi énekek, ünnepi szónoklatok és prédikációk szinte átláthatatlan tömegét alkották és nagy számban maradtak ránk mind a mai napig.

Rosenbacher Ferenc*

ÖRVENDETES LANTOSTKA

MELLYEL A' TEKÉNTETES NEMES POSONY VÁRMEGYE GYÖNGY KÉPÉT VISELŐ
NAGY LELKŰ, MÉLTÓSÁGOS, NEMES, ÉS NEMZETES KORONA-ŐRZŐ VITÉZSÉGET
BUDÁRA VALÓ POMPÁS JÖVETELEKOR MEG-TISZTELÉ ROSENbacher FERENTZ

Pesten, Trattner Mátyás betűjével, 1790.
(részlet)

(...)

Nézd amott, hogy fénlík, egy gyöngy Harmatotska,
Azt vélnéd hogy égből szállott angyalotska,
Ez Amadé Thádé gyöngyörű Grófotska,
Szent Koronánkhoz jött vitez ör-állótska.
Még tsak nyoltz tavaszon nyílt ez virágotska,
Láng szinnel vegyes Hó, Rósa kis Bimbótska.
Hires Varmegyénknek leg nagyobb Reménye,
Gróf Amade Háznak Kintse, gyöngye, Kénnye,
Méltóságos Anyja, 's Attya szeme fénnye,
Szépségnek tüköre, Erkölsök ösvénye.
Noszsz a Pajtás! jer őrizni a Magyar Szent Koronát,
Mind kis vitez Pogánt üzni hija Gárda-Katonát.
Szép a' feje szép Kalpaga szép Zaphir öltözete,
Ki nyílt Rósá szép ajaka absolonka termete.
Szeme, szája, szemöldöke, szép ártatlan élete.
Mikor hasad a szép hajnal, Piros szinnel aranyoz,
Várkony felé gyöngy sűgárrál fénlík sűt, és harmatoz,

Úgy kelt-fel e' gyöngy Hajnala, melly eddignem
sűthetett,
Nyoltzvanodban lett világa, még eddig nem
fénlhetett.

* Rosenbacher Ferenc (1758-1822) piarista áldozópap és tanár, Pesten teológiát tanult, Vácott és Debrecenben tanított grammatikát, később pedig a Pálffy-család nevelője, majd a kőszegi líceum tanára lett. Tanári pályáját Privigyén fejezte be.

Lobban tűztől kiki láttja Vármegyénk gyöngy
Harmattyát,
Méltóságos attyát álgya, ebben pedig mag-
zattyát.

Édes *Néktárt* Magyar Músa tsépegtetett szívében,
Lengedező Zephyrusa minden jot fúj lelkében,
Mint a' szagos Rétetskére jönnek a' szűz mé-
hetskék,
Ugy e' mézszáj-szemetskére repdesnek ez né-
petskék.

Kék szemében tsillagoznak *Zafirok* talentomi,
Rósa száján jádzadoznak, *Rubín* fundamentomi,
Buzog benne, ambár gyenge, a' szép Magyar Grófi
vér,

Boldog Hazánk! ha illy zsenge szivben-is meg
gyúlt az Ér.

Gyöny teste szép erköltsökkal szépen öszve egyesült,
Músa-kilentz-szüzetskékkel szép Esze meg-je-
gyesült,

Pallás fia nagy elmével; minden jóból közösült,
Scytha vére nagy Nemével még öszve nem ve-
gyesült.

2.

NYÁR KEZDET

AVAGY A' BUDAI ÖRVENDETES KORONÁZÁS.
SZENT-IVÁN-HAVÁNAK HATODIK NAPJÁN MIDŐN FERENTZ KIRÁLY
Ő FELSÉGE KORONÁT FEJÉRE VÉVE, 'S FELESÉGE,
VIRÁGOZVÁN VÉLEK HAZÁNK BÉKESSÉGE,
KÉSVE JÖJJÖN AZ Ő ÉLETEKNEK VÉGE.

Pesten, Nyomtatott Trattner Mátyás betűivel. 1792.
(részlet)

(...)

A' mit a' kezdett javunkra azt véghez nem viheté,
'S mást támaszt fel e' hasznunkra, a' ki azt meg teheti,
Azt mit Mósés tsak mutata, Utunk Kanahán felé,
Ez Jó'suénk, el juttatja majd nemzetünket belé.
Tsak igaz az hogy él mennyben a' Magyarok Istene,
Tapasztalhatjuk mindenben, hogy hatalmas Istene,
Légyen hálá Nagy Nevének, hogy fel-hozá fényünket,
Attya helyett Kís Népének meg tartá FERENTZÜNKET.
Kivel napunk derült égre, 's gyújtot olyan világot,
Hogy ezen nagy fényességre hódítja a' világot.
Sőt a' hód tölt fényessége, véle edjütt világít,
Véle fénylik Felesége, örvendj egész Világ itt.

(...)

Oh tsudára méltó Felséges Király Kép!
Kinek látására hódol sok ezer Nép.
Felséges FERENTZ, jo Atyánk, draga Kintsünk!
Méltó, Haza! hogy ez Felségre tekintsünk.
Oh Kettős örömet ösztönöző Felség!
Királyné Asszonyunk, Felséges Feleség!
Méltó, hogy vigadjon Hazánk minden Népe,
Mert jó edés Anyát mutat ennek Képe,
Amazon, vonása az ábrázatjának,
Olyan, millyen tsak kell Magyar Királynak.

Emezen tündöklík olyan szép tellyesség,
 Millyet más nem bírhat, tsak illy' nagy Feleség.
 De még a' vízből is úgy ragyog sűgára,
 Hogy kaprodzik szemem rá nezve fokára.
 Mindenkinék pedig, mert e' Felséges Pár,
 Ugyan azon egy kék ég boltozaton jár.
 A' Napot könnyebben se lehetne írni,
 Mint ezeket; már nem lehet pennám bírni.
 Mondhatnám ugyan itt, kiket fellyűl múlna
 Ez, ha szabadságom erre messzebb nyúlna.
 Hogy Görög Országnak vólt bár hét bölts Feje;
 De ez mind azoknak maga a' veleje:
 Hogy Hómlokán sorban Minerva és Pallás,
 Márs, Themis, és ama' keresztényi Vallás:
 Hogy van Batorsága mind a' Bellonának,
 Hector' 's Achillesnek, 's Sándor Katonának:
 Hogy annak is képe szelidség, kegyelem,
 Magzatit szerető Anyai szerelem!
 Hogy mind a' kettőben ártatlan vigasság
 Lakik, 's *Grátziákkal* vegyesült igazság:
 Hogy minden beszédek *Ambrosia* mézze,
 'S Válakkal Atlások, bár akárki nevezze:
 Hogy az ő járások, 's minden mozdulások,
 A' Magyar szíveknek kedvek 's ujjulások:
 De elég tzelomra, ha mondhatom e' szót:
 Hogy egy lummában lelsz ezekben minden jót.
 Békesség, szeretet itt kísérő szolgál,
 Magyar javára néz ennek minden dolga.
 Tsak egy ez a' kettő, azért hát ha szollok
 Egyről, egyben kettőt érts, mit én gondolok.
 Nemes Királyunknak, bár akar ki lássa,
 Ez a' Magyarok közt méltán rendelt mássa.
 Párisként hát ennek lehet a' jutalma,
 Nem tsak maga ama' drága arany alma.
 Hanem Korona is, 's a' Sceptrom mellette,
 Mert ez mind azokra érdemes felette.

Sőt amaz Országunk kintse a' Korona,
 Melly magára mennyi fényt, gyászt annyit vona,
 Fényt mikor Királyok ditsó fejekre szált,
 Homályt pedig mikor azonoktól meg vált,
 Mondhatom, ha mostan száll ennek fejére,
 Jut általa olyan vidám idéjére,
 Hogy vesztett fénnyeit itt rakásra szedi,
 Mellyekkel gyásszait örökre el-fedi.

3.

Szrógh Sámuel*

ÖRÖM-INNEP

MELLYET FELSÉGES FŐ-HERCZEG SÁNDOR LEOPOLDNAK ORSZÁGUNK'
PALATINUSSÁNAK BUDAI LAKHELYÉBE LETT BÉ-JÖVETELI' NAPJÁN A' VER-
SEK' ELEJIN TÜNDÖKLŐ FELSÉGES NEVEKNEK SZENTELT SZRÓGH SÁMUEL

Pestenn, Nyomtattatott Pátzko Ferentz bötőivel. 1791.

Felséges Vendégek jöttek ma Budába,
Hajdani Királyok' Lakó-Várossába.

Egy FERENTZ, jövendő Atyja a' Házának,
Ki-jelét-is adta már Anyaságának;

Le jött Károly Herczeg-is LEOPÓLDUNKAL,
Felséges HERCZEGI PALATINUSUNKAL;

Sokat váraoztunk magass Személyjére,
'S két Herczeg Bátyjával meg-is jött végtére.

Édes reménységünk be meg-fizettetett!
Ime, hármásával ki-elégítettett!

Gondok oszlojatos! Bánatok szűnjetek!
Bús Szívek, még ti-is ma örvendezzetek!

El érted már egyszer Árva Buda Vára,
Hogy végre szert-tettél a' Király' Fijára,

SÁNDOR LEOPÓLD fog te benned lakozni,
'S volt árvaságodat helyre fogja hozni.

* Szrógh Sámuel (1763-1829) ügyvéd, Borsod, majd később más megyék táblabírája, emellett miskolci színházvezető és mecénás.

Fényleni fog Buda kedves Herczegével,
'S Ez-is kérkedhetik fényes Lakhelyével.

Ezek hát azok a' Felséges Vendégek,
FERENTZ, KÁROLY, SÁNDOR, ő Fő Hertzegségek:

Rajzold-le, ha tudod, tollam Érdemjeket,
'S Add-elő a' mai buzgó örömeiket.

Elsőben FERENTZNEK mennj idvezlésére,
Fordulj a' Korona Nagy Örökössére!

Ne felejtse-d-el, mit tett Felséges ATYJÁNÁL,
'S mint viselte magát a' múlt Diétánál:

TZedrusi Vállára fel-vette terhünket,
'S Előmozdította hanyatló Ügyünket.

Közbenjárója volt egy Nemes Nemzetnek,
Kit rozszzakaróji csak-nem el-temetnek.

Oltásróji ellen Szabadtságainknak,
Maga Pártfogója lett Igazságainknak.

Rá ismért a' Népre, a' mellyet Előtte
Sokképpen festettek-le annakelőtte;

Oly meg-indulással volt akkor erántunk,
Hogy azért Önéki mind Oszlopot szántunk,

Nemes haragját-is mutatta azokhoz,
Kik rozszz szívvel vannak a' Híy Magyarokhoz.

Az által a' Király' szívét Országához
Az Országét hajtá újra Királyjához.

Hathatós jelt adott hozzánk szerelméről,
'S Uralkodásbéli nagy Böltességéről;

Ekkor mutatta-ki azt a' mesterségét,
Hogy tudja meg-nyerni a' Nép' kedvességét;

Reá talált azon útra 's okosságra,
Melly által a' Köz Jó jut állandóságra;

TZéljául Magának tévén a' Kegyelmet,
Látta, hogy csak e' szül Hitelt és Szerelmet.

Előltre tudja már, hogy Szeretet nélkül,
Az Engedelmesség erőttetett, 's meg-hűl.

Gondold-el most, Magyar: ezt a' Fő-Hertzeget!
Imádd: és mondj áldást Reája eleget!

Ülteds-fel majd egykor Királyi-Székedben,
'S az Ő Kormányján fogsz örülni lelkedben,

Nagy Atyja, a' Király, léssz az Ő Példája,
A' kinek a' Kormányját a' Világ csudálja,

Kívánságod szerint fog Ez veled bánni:
'S Áldást fogsz MÁSODIK FERENTZRE kívánni.

KÁROLY LAJOSNAK-is Ő Herczéségének
Tapsolunk hozzánk lett meg-érkezének.

Álmunkban se vártuk, hogy illy Fő-Hercegek,
Lésznek Budára a' Kísérő-Seregek.

Reménytelen tehát; 's azért még kedvesebb,
Jelenlétek annál gyönyörűsegebb,

Olvassa Felséged bár mindnyájunk' Szívét,
Mindenütt meg-látja ott tisztelő hívét:

LYányok, Ifjak, Vének, egy szóval mindenek
Fő Hertzezségedet látni örvendének.

Fel-szokott buzdúlni a' Nép' indulatja,
Ha maga Királyját 's Hertzegjét láthatja;

Önkényyén meg-hajol előtte 's tiszteli,
Kivált ha jó hozzá, az Égig emeli,

Hogy ne imádnánk hát Hertzeg KÁROLYUNKAT,
A' Kiben képzelük Felséges Urunkat?

Erre-is Királyunk' jósága ki-hatott;
Mert minden Hertzegje tőlle taníttatott.

Reád is bizzuk hát, Fő-Hertzeg, magunkat;
Vedd most-is kegyesen magasztalásunkat;

TZifra idvezléssel ha nem tisztelünk-is,
Tudom, elég Néked egyenes szívünk is.

El-felejtethetlen lésszen a' Hazánál,
Hogy Palatinusunk Bé-iktatásánál

Grátziánk lehetett Fő-Hertzezségtekhez:
'S Hálaadók lésszünk ezért Felségtekhez.

Segítsd a' tollamat, oh érzékenységem!
Hogy vigye véghez egy még kötelességem',

Áldja-meg ő híven azt a' Fő-Hertzege,
Kit egy egész Ország ma vígan emleget,

Nádor-Ispányunknak írjon Érdeméről,
'S a' Magyarak Hozzá való Szerelméről!

Dítsérlek Hazám, hogy Palatinusodnak,
Magad Köz-Biródnak 's Vitze-Királyodnak,

Ohajtottad 's tetted SÁNDOR LEOPÓLDOT;
A' késő Nyomtúl-is vészel ezért 'Soldot.

Régen kellett volna néked arra menned,
'S Illy Hatalmas Kezest Pártfogóddá tenned-

Lehetetlen mondék! Palatinust tenni,
'S LEOPÓLD Hertzegnek ő néki nem lenni?

Elébb Ennek kellett világ' piatzára
Bé-lépni 's meg-nőni Magyarok' javára.

Oh áldott Nyereség! nyertünk egy Hertzeget,
A' Kiért mindnyájan áldhatjuk az Eget.

Palatinust végre ismét választhattunk,
Bár egy Fertály Százban a' nélkül hagyattunk;

Olyant választhattunk, a' kinek Felsége
Illy Sérelmünk' helyre-üti Hertzege!

Le-írnám Nagyságát, ha kitsiny nem lennék,
'S Kissebséget Rajta ez által nem tennék.

De kegyes Herczeg Ez: nem fogja sajnálni,
Ha csekélységem fog Rólla predikálni,

Festegetni merem azon Érdemeket,
A' mellyek meg-hatják a' Magyar szíveket,

Ő Hertzegegeről ki mondom azokat,
Mellyek hozzá hajtják mind a' Magyarokat.

Hétszáz hetven kettő 's egy ezer folyása
Vólt, hogy Hertzegünknek történt származása;

Egy olyan felséges Hónapban született,
Augustus Császárnak a' melly szenteltetett.

Remek része vala az Olasz Országnak,
Melly életét adta e' Fő Méltóságnak;

TZimeres Várossa vólt az Toskánának;
A' hol termett, 's hívják, szép Florentziának.

Első 'Sengéjében már Ifjúságának,
Jelét adta hozzánk hajlandóságának;

Generálisnak is olly móddal tétetett,
A' melly néki 's nekünk téssen tiszteletet:

Itt járván Idvezült Jósef, Atyja-Bátyja,
Magyar öltözetben e' Herczeget látja,

Prezentíroz abban Felséges Bátyjának,
'S Ez Őt téski Magyar Generálissának.

Akkor tiszteltetett-meg Regementjével,
A' melly ma-is kevély LEOPÓLD NEVÉVEL.

Látod-é Nemzetem! még Olasz Országban
Járt már Fő-Herczeged a' Magyar nadrágban.

Azólta is nyilván mutogatja Szíve,
Hogy a' Magyaroknak Herczege Hive.

Találhatsz erre jelt minden lépésében,
De főképen a' múlt Ország-Gyűlésében.

Itt bizonyítá-meg, melly igaz Kezessünk!
'S Láttuk, hogy tovább-is szemet kire vessünk.

Nem hagyja Ő tenkre tenni az Országot,
A' mellyhez Maga-is tarthat igazságot.

Ugy fogja azt önnön szeme tapasztalni,
Hogy Irígyi szokták a' Magyarat vádolni.

Sajnálni 's érzeni fogja sérelmeit,
'S kegyesen bé-köti eshető sebeit.

Utálni tanulja az olly tanátsokat,
Mellyek el-nyomatnák a' Hív Magyarokat.

Nemesseink felől sem fog úgy itélni,
Hogy ezek nem készek Királyjokat félni,

Kegyetleneknek sem tartja Jobbágyikhoz,
'S kevélyeknek egyéb Lakos-társaikhoz.

Édes Hazám! nézd itt Palatinusodat:
Oh dítsérd! oh dítsérd a' választásodat!

Le jött már Budára, Maga Lakhelyére:
Oh légyen közöttünk lakása kedvére!

Jertek, Igaz Magyar Szívek, áldozzatok!
Ez a' ti leg-első Hazafitársatok!

Ennek tömjénezzünk, 's kívánjuk egy szívvel;
Születése-napját békével érje-el!

Nagy Herczegek, (mondjuk) Hazánk' Oszlopjai,
Éljetek, Felséges Királyunk' Fijai!!!!

Ezer áldásokat végyetek mi töllünk,
Későn tünjetek-el Uraink előllünk.

Késő Nyomunknál-is éljen Nagy Nevetek:
Éljetek, Herczegek, sokáig éljetek!!!

4.

Hermán József*

A' GYALÁZATOS EGYENETLENSÉG

ÉS DITSÓSÉGES EGYESSÉG, *MELLYET A' TÖRÖK POGÁNY IGÁJÁBÚL*
KI-SZABADÚLT GYŐR VÁROSA VISZSZA-VÉTELÉNEK ÖRVENDES EMLEKE-
ZETE NAPJÁN (MIVEL AZ IDŐNEK ALKALMATLANSÁGA MIATT A' SZOKOTT
PROCESSZIÓ ÉS PRÉDIKÁTZIÓ A' BÁSTYÁN MEG-NEM TARTATHATOTT)
A' TEKÉNTETES NEMES GYŐRI KÁPTALAN TEMPLOMÁBAN SZÁMOSSAN
ÖSZVE-GYÜLT EGYHÁZI, HADI, NEMESI, VÁROSI, FŐ 'S ALATSONY REND-
BÉLIEK ELŐTT ÉLŐ NYELVEL MAGYARÁZOTT, ÉS HALLGATÓINAK KIVÁN-
SÁGÁRA NYOMTATÁSBAN KI-BOTSÁTOTT HERMÁN JÓSEF, MEG NEVEZETT
KÁPTALANNAK KANONOKJA, KOMÁROMI MEGYÉNEK FŐ ESPERESTYE,
TEKÉNTETES GYŐRI SZENT SZÉKNEK, ÉS TEKÉNTETES NEMES GYŐR
VÁRMEGYÉNEK TÖRVÉNYES TÁBLA BIRÁJA, ASSESSORA,
1759-DIK ESZTENDŐBEN, HÚSVÉT KEDDEN.

*Nyomtatott Győrben, Streibig Gergely János Királyi,
Püspöki és Városi Privil. Könyv-nyomtató által.*

PAX VOBIS. *Luc. 24. v. 33.*

Békesség néktek.

A Minémű örvedetes jó hírrel vigasztala halálán meg-háborodott félelmes szívű
Tanítványit fel-támadása után Kristus, ugyan azon Kristus szavaival köszönt-
lek titeket e' mái hálá-adó ünneplések alkalmatosságával GYŐR Városának
Fő 's alacson rendbéli, Egyházi, 's világi, Nemes, és nemtelen Lakosi, röviden
tsak azt mondván: PAX VOBIS: Békesség néktek. Melly köszöntésem által, nints
nékem szándékom mái napon azt a' békességet hirdetnem, mellyet ISTEN és
ember között szent halála által szerzett Kristus, vagy a' mellyet e' mostani zűr-
zavar háborús időben az egymás ellen hadakozó Keresztény Fejedelmek között
mind annyi sok vérontás, rablás, és pusztítás után már régtől fogva óhajtvá
kíván Europa, hanem azt a' különös békességet, avagy-is békességes egyességet

* Hermán József (1723-1769) győri kanonok és apát, lelkeszként Győrben dolgozott, ké-
sőbb Győr vármegye, valamint Komárom vármegye táblabírája, korának ismert szónoka
lett.

kivánom néked Nemes GYŐR Városa, a' melly nélkül mind eddig szűkölködvén, sok külömbféle vissza-vonásokban mái napig-is dúlsz, fúlsz, és nyúghatatlan-kodol. Ezt pedig nem károdra hanem hasznodra, nem szabadságod sérelmére, hanem reád következendő romlásodnak el-távoztatására kivánom 's óhajtom, mivel nem tsak a' Pogány, hanem a' keresztény Böltsék, és a' régi Szent Atyák-is közönségesen azt tartják, hogy akármely Városnak őrizetére, őltalmára, és meg-tartására, nints hasznosabb, erősebb, és állhatatosabb bástya, mint a' Városiaknak egyessége, és tsendes szép békessége. Ez erősítte a' kőfalakat, és bástyákat, ez távoztatta az ellenségeket, ez tartja-meg a' Városokat, ez őrizi és őltalmazza a' Városi szabadságokat, úgy hogy, valaki valamely Városban az egyességet fel-bontani, gyűlölni, és üldözni láttatik, az nem gyarapodását, nem elő-menetelét, nem boldogulását, kívánnya a' Városnak, hanem nyilván-való kárát és veszedelmét. Ezen okból mondgya bölts Cassiodorus: *Omni regno desiderabilis est tranquillitas* (Lib. I. variarum Epist. I.)¹, hogy nints az az Ország, nints az a' Tartomány, nints a' Város, mellynek kívánatos nem volna az egyesség, mivel: *Per banc et populi proficiunt, et utilitas gentium custoditur* (Idem ibid); mivel ez által veszi elő-menetelét a' kösség, a' nemzetségek haszna, és érteke-is ugyan ez által tartatik, és őriztetik, el-annyira, hogy akár melly kőfalas bástyánál-is erősebben őrizi, 's őltalmazza a' Városokat az egyesség.

Innénd vala, hogy midőn egy a' Romaiak közzül Spárta Városát mindenfelől kőfal nélkül nyitva látván (Plutar. In Apoph Lacon, Erasm. Lib. I. Apoph), azt kérdé Agesilaustól Lacedaemoniak Királyától, hogy a' sok ellenségnek meg-szál-lása, és ostromlása ellen miért nem kerített-bé ezt a' hires és nevezetes Várost erős kőfallal, annyival-is inkább mivel könnyen ki-telnék egy illy gazdag Király-tól, nem tsak a' kőfal, hanem akár melly mesterséges bástya-is? Meg-felele erre a' Király, és a' Lacedaemoniakra úgymint Spárta Városának lakosira mutatván azt mondá: *Hi sunt Spartae civitatis mœnia*. Imé ezek az egy akarató, egy értelmű, egy szívű Városiak, ezen Városnak kőfalai, és bástyái, a' kik még magok között egyet értenek, kőfal és bástya nélkül sem féltik Városokat, mivel: *Omni muro est inexpugnabilior concordia* (Idem ibid). Az egyesség erősebb, és győzhetle-nebb minden kőfalnál, és bástyánál. Ezzel fenyegette Cyrus Királyt-is Callicratidas, a' ki hogy Cyrus Királytól a' Görögök hadi szükségére pénzt kölcsönözne, háromszor akart a' Király eleibe menni, és mivel a' Király egyszer sem botsátotta maga eleibe, megboszszankodván a' Királyra Callicratidas Udvari Tisztjei előtt azzal ijesztette a' részeges Királyt, hogy mihelyest vissza-tér Spárta Városában, mind addig nem nyugszik, míg össze-nem békélteti a' magok között viszálykodó Görögöket, kik ha össze-békélvén egyet értenek, minden ügyökben olly szeren-

csések, és boldogok lesznek, hogy soha Cyrus segítségére nem szorúlnak, sőt talám még önnön magát Cyrust-is Országától meg-fosztják. Értésünkre akarván adni, hogy a' melly Országban, Tartományban, és Városban a' nép között az egyesség fel-találtatik, azt egy könnyen az ellenség meg-nem szállja, tudván hogy az egyesség olly meg-győzhetetlen erős bástyája a' Városoknak, mellytől még a' Pogányok-is félnek 's rettegnek.

Ettől fél, ettől retteg mái napig-is a' Török pogány, kinek kezében talám soha GYŐR Városa nem esett volna, ha ezen Vársonak akkori Fő Hadi Vezére alatt-való népével kiváltképpen a' Magyarokkal egyet értett volna. Arra való nézve, akár ki mit tartson GYŐR Városának elvesztéséről, és vissza-vételéről, mellyekről mái napon kell szőllanom; én mindazonáltal szabadon hagyván ez eránt kinek kinek az ő ítéletét, és elme-futását, tsak azt tartom és mondom, a' mit mondott volt Numantia Városáról ama' hires 's nevezetes Celtikabéli Fejedelem Tyresius, a' kitől midőn Scipio Africanus Numantia Városának meg-vétele után tudni kívánta, hogy miért veszett-el Numantia Városa, a' ki mindenkor győzedelmes volt? mind győzedelmének, mind el-vesztésének okát akarván adni Tyresius, tsak azt mon-dá: *Discordia exitium, concordia victoriam praebeuit* (Brus. Lib. 2. c. 4.). Hogy valamint az egyenetlenség veszélyt, úgy az egyesség mindenkor győzedelmet szerzett Numantia Városának. Ezt tartom, ezt mondom én-is GYŐR Városának mind el-vesztéséről, 's mind vissza-vételéről, hogy tudni-illik a' mennyi kárára volt GYŐR Városának a' fel-adásban egy Német Fő-vezérnek a' Magyar, és Német vitézekkel-való vissza-vonása, és egyenetlensége, annyi hasznára volt a' vissza-vételben a' Német, és Magyar Fő-Vezéreknek össze-fogó ereje, és egyessége. És ez rövid summája mái beszédimnek, melly két részből fog állani. Az első részben meg-mutatom, melly káros, és veszedelmes, nem tsak a' Városokban, hanem a' Táborokban-is az egyenetlenség, és vissza-vonás, mivel ez vesztette-el GYŐR Városát. A' második részben meg-magyarázom, melly hasznos és kívánatos minden Városnak, és Hadi Seregnek az egyesség, mivel ez vette-viszsa GYŐR Városát. Az első arra fog ösztönözni, hogy az egyenetlenségtől, és vissza-vonástól melly a' Városokat és táborokat rontani, és fogyasztani szokta, minden rendbéli-ek ójják, és őltalmazzák magokat. A' második azért ajánla az egyességet, hogy az által Városunk mindenféle ellenségtől ezután-is annál bátrabban meg-tartassék. Mind egyik, mind másik résznek igazságát míg GYŐR Városának el-vesztéséből, és vissza-vételéből meg-bizonyítom, szokott figyelmetességeket el-várom.

Világ teremtésétől fogva senki az egyenetlenségnek, és vissza-vonásnak nagyobb kárát nem vallotta, mint Mennyeknek-Országában az Angyali Karok, ki között egyetlen egy grázda Angyalnak vissza-vonása, melly nagy kárt tett, ki nem tudgya? Azt tudni-illik; hogy a' Mennyei Lakosoknak harmad része le-vertetvén, pusztává tétetett Mennyeknek-Országá, és annyira el-pusztult, hogy

¹ Az eredeti példány jegyzetei a lapszálon találhatók – a szerk.

az embereket e' földön kellett egyben-keresni az ISTEN fiainak, és azokkal a' meg-csorbúlt Mennyei Karokat bé-tölteni. 'S azért mondgya Üdvöztőnk *Luc. 15.* hogy el-hagyta a' pusztában a' kilentzven kilentz jühát, az az: az el-pusztult Menny-Országban, az Angyaloknak nagyobb részét, hogy így a' melly lakást fel-bontott a' vissza-vonó Angyaloknak egyenetlensége, helyre hozza az embereknek egyessége, egyenlő értelme, és egyben-kaptsolt szeretete. De óh fájdalom! Mitsoda ritkább az emberek között-is, mint azt hallani, hogy egyek, egy akaratúak, egy szeretetűek, egy szívűek az emberek? Nem de nem mihe-lyest két Ura vólt a' földnek Ábel és Kain, mindgyarást meg-hasonlottak, és Kain Ábelre támadván mind addig intselkedett utána, míg ki-csalván a' mező-re agyon nem verte. De mi haszna következett belőle? Az: hogy a' kié vólt a' Világnak hason-fele, vissza-vonása által el-vesztvén minden örökségét, szé-les e' Világnak csak egy leg-kisebb szegletében sem vala békességes maradása. Adta volna az ISTEN, hogy édes Magyar Hazánkban Elei-is annyiszor magok között meg-nem hasonlottak volna, ki tudgya? Talám soha, se a' Pogányság, se az Eretnekség Apostoli Szent Hazánkban bé-nem szökött volna. De óh szív repesztő nagy keserűség! Ki nem olvasta? Hogy mind egyik mind másik szin-tén akkor csúszott-bé Magyar Hazánkban, mikor Hazánk fiai között a' Magyar Koronáért leg-nagyobb villongások valának.

Innénd vagyon az a' régi bé-vet szokása a' Kereszténység meg-eskütt ellen-ségének a' Török Pogánynak, hogy valamikor a' Kersztényeken győzedelmet vesz, és győzedelméért hálákat ad az ISTENnek, mindenkor hálá-adó könyörgésében a' földre borulván mindcnek felcött leg-inkább arra kéri Mahomet által az ISTENT, hogy azután-is támaszson a' Keresztények között viszszálkodó grázda párt-ütő-ket, a' kik egyenetlenségeket, és villongásokat szerezzenek közöttök, el-hitet-vén magával hogy soha könnyebben meg-nem verheti a' Kersztényeket, mint ha magok között viszszálkodnak 's egyet nem értenek. Plinius jut itt eszemben a' ki bizonyos madarakról az írja: hogy ezek soha más fákon magoknak fészket nem vernek, hanem csak azokon, a' kiket vagy a' menykő, vagy a' szélvész ketté hasít. 'S ki nem láttya? hogy szintén illy ragadozó fortélyos madár a' Török Pogány, a' ki ha valamelly Országban, Városban vagy Tartományban bé-akar ütni, csak azt lesi 's várja, hogy azon Orzágnak, Tartománynak vagy Városnak Fő és köz népe között szélvész és menydörgések, az az : zenebona és villongások támadgyanak, és leg - ottan reájok üt, és sokszor vér-ontás nélkül-is fészket ver magának azon Országban, Tartományban és Városban. Így vert fészket magának a' Szerecse-nek egyenetlensége által Asiában Ottomán. Így vert fészket magának a' Görögök szakadása által Európában Ámurát. Így vert fészket magának Hazánk fiainak viszszálkodási által Magyar-Országban Bájázet. A' hol három-száz esztendőktől fogva annyira meg-tollasodott ez a' mezítelen nyakú nap-keleti vad Kánya, hogy

nem egyszer, hanem többször-is által 's meg által repülvén Országunkat, ritka Várost hagyott-el röptében mellyben ideig óráig fészket nem vert volna magának.

Illy fészke vala a' többi közzül GYŐR Városa, melly alá ezer öt-száz kilentz-ven negyedik esztendőben olly rettenetes nagy roppant táborral nyomakodik vala Sinan Bassa, hogy ha a' fegyveres Törökök és Tatárok számát tekintem, kik öszveséggel valának csak nem száz ezeren, igazán mondhatom, hogy nyögött terhe alatt a' föld melly hordozta, úzték a' vizek folyásokat, a' mellyeken által-köl-tözött, meg-vesztegetődött a' levegő-ég dögleletes gőzölgésétül; érzették rettenetességét minden elementomok, és az elől-járó ágyuk tüzének szemeket könyvez-tető darabos fustét látván meszszirúl GYŐR Városának Lakosi, sirás és jajgatás hallatott mindenfelől a' Városban, és a' félelemnek nagy vólta miatt maga-is a' közönséges természet irtózást szenvedvén, csak nem mindnyájan szaladásban keresik vala szabadulásokat. De haszontalan vala minden ereje hatalma és fortélyja az első ostromlásban Sinan Bassának, mert holott leg-erősebb részét a' Bástyáknak, melly akkor Tót Bálint Bástyájának, most pedig Vár-bástyának nevezetik, a' Tatárok által alattomban meg-ásatván puska-porral fel-vetette, jöllehet hogy ennek öszve-omlása által nagy rést tört ugyan a' Városban Sinan Bassa, de mivel ez által a' Városi öszve-fogó Magyar és Német fegyveres nép-nek erejét meg-nem törhette, félben hagyván a' Város ostromlását, egész táborát Mátyás Herczeg táborára, melly a' Győri Dunán túl Sziget-közben vala, fordította, és holott a' Likocsi Duna parthoz érvén, senki se a' Tatárok se a' Törökök köz-zül a' sebessen folyó Dunának meg-dagadott habjai közzé paripáját ugratni nem merte, reá szánta magát a' Tatárok Fejedelme Gazis, és hogy a' többieknek-is jó példát mutatna, maga ugratta paripáját leg-elsőben a' Dunában, kit látván a' többiek csoportossan utána tódulának, és a' Dunán által-usztatván, nagyon kez-dék rablani égetni 's pusztítani a' Sziget-közi helységeket. A' honnét a' Magyo-roktól vissza-verettétvén, és szaladásokban három ezren magokat a' Dunában ölvén; mivel nagyobb része a' többi meg-futamodott Tatároknak Rába-közben méne rablani, ezt a' Tatároknak veszedelmét és el-oszlását a' Győri bástyákról meg-sajditván GYŐR Városának Fő Hadi-vezére Hardek, és még akkor Pálfi Mik-lóssal Magyarok Hadi-vezérével, ki Mátyás Herczeg táborában vitézkedik vala, egyet értvén, ki-indúla GYŐR Városából egynéhány száz gyalog és lovas népével, és Pálfi Miklósnak öt ezerből álló Seregével öszve-kaptsolván magát, reájok ütének a' többiektől el-maradott hulladék Tatárookra, a' kik a' Duna mentében az új sánczokban az ágyukat őrzik vala, és meg-szalasztván őket, olly rettenetes és veszedelmes hartzban ereszkedtek a' reájok ütő Budai Bassával, és Begler-bék Sinan Bassa fíjával, hogy noha reggeltől fova délig egymást sok véres tsa-pások között szorossan hajtogatta mind a' két Tábor, ok vetetlenül a' mienk lett volna még-is a' győzedelem, ha a' Komáromi Sajkások tett ajánlások szerént a'

mi táborunk segítségére korábban el-érkeztek volna: De mivel ezeknek Vezére nem egyezvén Hardekkel, és Pálfi Miklós rendelkezésével, meg-hazuttolta paroláját; és veszedelmére táborunknak szántsándékkal késedelmeskedett, addig-is míg el-érkezett Sajkás népével, olly ditséretessen viselte magát ebben a' hosszas és kemény ütközetben Pálfi Miklós, hogy öszve-kapván egy véres szájú Törökkel, maga egyedül mind addig tsatázott véle, míg tsatázó Török társát Dersfy Ferentz Magyar vitéz agyon nem lőtte; önnön maga pedig Pálfi a' hartz közepében keveredvén, készebb volt sebessen a' hartz helyérül vissza-térni, mint sem seb nélkül gyalázatossan magát meg-adni.

Melly szerentsétlen ütközet után annyira el-idegenedett a' Magyaroktól Hardeknek tsalárd szíve, hogy keveset bízván a' Magyarok vitézségében, önnön maga-is a' Komáromi Sajkások Vezérével együtt egészszen el-állott a' Magyarok egyességétül. Melly idegen szívét a' Magyarokhoz csak hamar ki-is mutatta Hardek; mert meg aprósodott rongyos seregével Mátyás Herczeg Táborából győzedelem nélkül vissza-térvén a' Városban, mihelyest Mátyás Herczeg GYŐR Városának védelmezését a' Pogányságnak tovább-való ostromlási ellen tellyességgel Hardekre bízta, leg-ottan Hardek (nem tudni gyűlölségből-e Nemzetünk-höz, vagy más egyéb boszszúságból) ki-botsátván a' Városból a' Magyaroknak nagyobb részét, tsak két-száz Magyarságot hagyott maga mellett a' Városban. Melly Magyarokkal való vissza-vonását és egyenetlenségét Hardeknek meg-értvén Sinan Bassa, annál nagyobb bizodalommal kezdé másodszor-is ostromlani GYŐR Városát mennél kevesebb Magyarokat hallott a' Városban lenni, által-látván, hogy a' melly Várost mind eddig se véres hartzal, se az ágyuk tüzével meg-nem vehette; azt Hardeknek Magyarokkal való vissza-vonása és egyenetlensége által, mind ezek nélkül-is könnyen és igen-is könnyen magáévá teheti. 'S nem-is tsalatkozott-meg reménségében; mert alig kezdé újra a' Városnak második Bátyáját (melly a' vér-bástya mellett Sz. Márton eránnnyában vagyon) lövöldözni, immár-is Perlinnel a' Pattantyusok fő tudós Mesterével a' fel-adásról kezdé gondolkodni Hardek.

De mi szükség még a' Város fel-adásáról gondolkodnod Hardek? Nem tudod-e mit ír? Mit ígér? Mire int? Mire emlékeztet mindennapi Levelében Mátyás Herczeg? Nem veszed-e mindennapi parantsolattyát, hogy a' Várost egy átallyában fel-ne adgyad? Hanem addig-is, míg el-érkezik a' Cseh-Országi és Morvai lovas és gyalog segítség, melly már útban vagyon, minden tehetség szerént általmazza, a' mi hitedre és betsületedre biztatott? Nem hallod-e mint kér, mint reménkedik a' Városnak meg-tartásáért nagyobb része a' Városnak? Nem látod-e mint ajánla utolsó csöpp vérig kiki közülök készségét a' viadalomra, tsak a' Város fel-ne adassék? Mit félsz tehát? Mit rettegsz? Miért nem értesz egyet Herczeggeddel? Miért nem tartasz a' városnak nagyobb részével? Miért követed egy

két ravasz embernek tanátsát? Ki tudgya? Talám előre megkente tenyereket az ellenség, azért sürgetik kéntelenség nélkül-is a' fel-adást? Meg-lásd, hogy ez által nem tsak betsületedet, hanem életedet-is Koronás Urad 's Fejedelmed előtt el-ne veszessed. Mert ha a' városban szorúlt népnek erejéhez nem bízol, miért állottál-el a' magyarok egyességétül? Miért botsátottad-ki szántsándékkal ezeknek nagyobb részét a' városból? Miért hagytál olly kevés Magyarságot a' városban? Vedd hasznát már azoknak a' kik a' Magyarok egyességétül el-idegenitettek. Nem de nem míg ezekkel egyet értettél, míg számossabban általmazták ezek a' várost, meg-ijedvén öszve-tartó egyességteltül a' Pogányság, el-állott első ostromlásátul? De mivel tudgya, hogy fel-bomlott közöttetek az egyesség kötele, mivel észre veszi hogy a' város meg-tartásában sem egyezel a' városiakkal, mit reménlhet egyebet? Hanem hogy ez a' te visszázkodásod és egyenetlenséged, egynéhány nap múlva munka és fáradság nélkül-is kezében adgya GYŐR városát. Nem sokára úgy-is történt; mert nem akarván egyet érteni se Herczegével, se a' város nagyobb részével Hardek, mind addig tanátskozott Perlinnel nem különben mint Absolon Achitofellel, míg ez által a' Magyarok közül Ormondi Jánost ezeres Kapitányt, a' Németek közül is egynéhány Tiszteket maga részére hódétván, ezeket-is a' fel-adásra tellyességgel reá nem bírta; és így mindekutánna a' fel-adás Levelét nem tsak tulajdon maga, hanem ezeknek-is kezek írásával és petsétyével meg-erősítette volna, azt Perlin által tsak hamar ki-küldé a' Törökök táborában Sinan Bassához. Illyen örvendetes jó hírre ki volt vigabb mint Sinan Bassa? A' ki mennél jobban félt és rettegett a' városi fegyveres Népek öszve-fogó erejétül, és egyességétül, annál nagyobb hálá-adással vette hogy Perlin tanáts-adására se a' Herczeggel. Se a' városiak nagyobb részével egyet nem értvén Hardek, mind ezeknek akarattya ellen-is fel-adta a' várost, és hogy ennek kulcsait Beglerbék által minden vissza-vonás nélkül kezéhez szolgáltatatta, tsak könnyen el-lehet hinni, hogy jutalom nélkül nem hagyta mind egyik mind másik el-áruló Judásnak, az az: nem tsak Hardeknek, hanem Perlinnek-is hozzája mutatott, de talám még előre pénzen vett hívségét.

Eredgy már óh álnok visszázkodó Vezér! Fel-adtad gyalázatossan a' várost, takarodgyál-ki sietséggel a' városból, és ne-is várd hogy itt érjen az idegen Pogány vendég, a' ki ha bé-jön a' városban, és meg-láttya mind az eleségnek bővségét, mind a' fegyveres népnek elegendő számát, mind a' bástyáknak erősségét, ki tudgya? Talám mind ezekből maga-is meg-isméri helytelen tselekedetedet, és a' Győri fogoly nép helyett önnön maga-is tzégéres büntetéssel meg-boszszúlya rajtad ezen városnak gyalázatos fel-adását? De a' fel-adás után nem-is késett a' városban Hardek, hanem tsak hamar Perlinnel ki-takarodván, Mátyás Herczeghez az Ovári várban sietének. De hová siettek óh szemtelen Vezérek? Mitsoda ortzával mertek a' Hertzeg eleibe menni, a' kinek akarattya és parantsolattya

ellen fel-ádtátok a várost? Miképpen állíthattátok kéntelenségteket? Holott önnön maga az ellenség-is nem győzi álmélkodással tsudálkozni ezt a ti hirtelen fel-adásokat. Vélték-e hogy büntetés nélkül marad fel-adástok? Meg-se gondollyátok; mert nem nyúgszik mind addig Mátyás Herczeg, míg dél-szinre nem hozza hit-szegő zimborátokat. Ezt pedig meg-bizonyítván, ki menthet-meg titeket a gyalázatos haláltúl? A mint hogy nem-is kerülte-el se egyik se másik meg-érdemlett méltó büntetését; mert Hardek keze el-vágásával, Perlin pedig a nélkül a Bétsi piartzon Hóhér pallossa által vesztette-el fejét. Így szokott tudni-illik fizetni nem csak a városokban, hanem a táborokban-is a viszszaalkodó Vezéreknek a viszsza-vonás, és egyenetlenség: Így szoktak ez által el-veszni az Országok Városok és táborok. Illy gyalázatosan veszett-el egy viszszaalkodó Vezérnek viszsza-vonása és egyenetlensége által a Romai Birodalomnak arany Kúltsa Nagy-Győr Városa, ezer ötszáz kilentzven negyedik esztendőben Szent Mihály havának huszon kilentzedik napján.

De a mennyi kárára és veszedelmére vólt Győr városának egy Vezérnek viszszaalkodása, és egyenetlensége; annyi hasznára és szeretséjére szolgált más két Fő Vezérnek össze-fogó ereje és egyessége. Szent ISTEN! Ki tudná meg-mondani, melly buzgó fohászkodásokkal, melly sűrű könyhúllatásokkal, melly keserves jaj szókkal várták Győr városának fogoly lakosi szabadulásokat? Hányszor zörgették azért az egeket? Hol a Királyi Profétával, hol Jeremiással fel-kiáltván: *Recordare Domine quid acciderit nobis! Intuere, et respice opprobrium nostrum. Haereditas nostra versa est ad alienos, domus nostrae ad extraneos* (Jerem. 5.). Emlékezzél-meg Uram, mi történt rajtunk! Tekintsd-meg és lásd-meg gyalázatunkat. A mi örökségünk idegenekre szállott, a mi házaink külső pogány nemzetre. *DEUS venerunt Gentes in haereditatem tuam, et polluerunt Templum sanctum tuum* (Psal. 78.). Könyörülly mi rajtunk kegyes és irgalmas ISTEN! Mert imé a te örökségedben-is bé-jöttek a Pogányok, meg-fertőztették a te Szent Templomidat, le-nyomták igaz tiszteletedet, el-rotnották parantsolatidat, be-hozták a bubajos Alkoránt. Ezt hirdetik, ezzel káromollyák Szent Nevedet, erre hitegetnek bennünket. Meddig, meddig haragszol Uram reánk? Meddig meddig engeded ezt a dühös Pogányt rajtunk uralkodni? Imé már negyedik esztendője, hogy meg-szűntek a Szent Helyeken az áldozatok, még-némúltak városunkban a Lelki-tanítók, és mi nem különben mint a barmok minden testi és lelki vigasztalás nélkül ki-mondhatatlan sarczoltatásokat, szidalmazásokat, hajtogatásokat, erőszakos hurczoltatásokat éjjel nappal tűrünk, szenvedünk. Nem de nem te vagy az a kegyes, és irgalmas ISTEN, a ki ha egyszer a földhöz sujtod népedet, másszor fel-meled, ha egyszer meg-szomorítod, másszor meg-vigasztalod, ha egyszer bünteted, másszor segíted, és mivel nem haragszol mind végig, hanem a Kereszténység mellett ugyan csak fel-állasz, és a maga erejében biza-

kodó Pogányságtól tellyességgel el-nyomatni nem engeded, mutasd-meg kiket választottál a mi szabadulásunkra? Kitsodák azok az össze-fogó s egyet értő Vezérek, a kik vitéz fegyverekkel ennek a dühös ellenségnek erejét meg-rontsák, fel-fúalkodását meg-alázzák? kik által viszed végben, hogy ennek a Pogányságnak két-szarvú czimeres hőldgya vérrel pirúlyon, fegyvere meg-szégyenülyön, tárogató-sípja szomorú nótát fűjjon? Kiknek engeded azt a győzödelmet, hogy ez a patyolatos fejü katzér nép, ama kétfejű Nagy Sasnak körmei közzé essék? Ezeket a győzedelmes Vezéreket ha talám ti-is tudni kívánnyátok? Ide ide erre a fel-állított képre függeszszétek szemeiteket, és holott ezen M. Gróff Pálfi Miklóst le-rajzolva láttjátok, mit gondolhattok mást egyebet, hanem hogy ez a hajdani Magyar vitézek fegyveres czimere; és ezzel egyetemben M. Gróff Schvarczemburg Rudolf a Német hadi seregnek híres és nevezetes Fő-vezére vala az az egymást szerető Dávid és Jonatás, az az egymást értő Orestes és Pylades, az az egymást segítő Craterus és Antigonus, a kik mivel nem egy, hanem több ütközetekben meg-fordulván mindenkor tapasztalták, hogy akár mennyi ezerből álljon a tábor, akár mennyi vitézek állyanak rendben, akár mennyi mesterségek legyen az ellenség meg-verésében, de ha tanátsban különböznek a Vezérek, és kiki másfelé von, nem csak meg-nem verik az ellenséget, de magokat-is egészen el-rontják. Innénd vala, hogy minekutánna a tanáts tartásban egyenlő akarrattal el-végezték magok között Schvarczemburg és Pálfi, hogy Győr városát a Török igájából ki-szabadítsák, olly állhatatos vala ezek között az egyesség, hogy a hadi rendelésekben soha semmit egymás hire, akarattya, és tanátsa nélkül nem tselekedtek. Azért is valának olly szerentséssek, hogy alig értek a város belső kapujához, leg-ottan Sámson ereje nélkül-is ki-emelték sarkából a vas kaput.

Ugyan-is vallyon mitsoda üvöltések? Mitsoda ordítások? Mitsoda ropogások? Mitsoda tsattanások? Mitsoda bömbölések ezek, mellyek Győr városában éjtszakának idején hallatnak? Talám ugyan meg-hallgatta a Győri fogoly népnek alázaatos könyörgését az ISTEN? Talám szabadulásokra el-is hozta már a keresztény Sereget? Talám már vijják-is a várost? Talám bé-is törték a vas kaput? Talám már bé-is nyomakodtak a városban? Talám már vágják és kontzollyák a Pogányokat? Talám már véreket-is ontyák a Győriekért a Magyar és Német vitézek? nints különben; mert ISTENnek bölts rendeléséből egy kersztény Győri rabtól, a ki a Török engedelmeiből a falukon keresi vala sarczát, ki-tanulván Schvarczemburg és Pálfi, hogy vakmerő bizakodásából olly bátran lakik Győr városában Ali Bassa, hogy éjtszakának idején a városnak külső kapuit gyakorta istrása nélkül-is nyitva hagyja. Ali Bassának illy gondatlan vigyáztatásától meg-bátorodék mind egyik mind másik Fő-vezér, és el-tökéltett fel-tett szándékokban nem késven, követkekezendő éjtszakán éjjel tájban a hirtelen bé-borúlt homályos hőldnak setétes palástya alatt öt ezer száz-ötven válogatott Magyar és Német lovas

és gyalog katonákkal Győr alá a Fehérvári kapuhoz tsendessen nyomakodtak, és mivel nem csak a külső kaput závár nélkül, hanem a középső fel-vonó hidat-is le-eresztve találták, nagy sietséggel a harmadik bé-zárt vas kapunak szegeztetvén a Petárdát avagy-is tölgy-fa ágyut, olly szerentséssen lövették-ki azt, hogy annak tüzes ereje bé-törvén azonnal a vas kaput, egyik szárnyát öszve 's meg öszve szaggatta, a másik szárnyát pedig három-száz lépésnyire a városban bé-vétette. Ezt nagy vidámsággal látván Schvarczemburg, csak hamar bé-sietteté a gyalogságot, Pálfit pedig a lovasokkal a kapu előtt hagyván, egyik részét a gyalogságnak a piarczra, másik részét a bástyákra rendeli vala.

Illy nagy zajra fel-serkenének azomban mély álmokból a városnak keresztény és pogány Lakosi, és nagyon meg-ijedvén ezen a Pogányok, és öszve-tsipásodott álmos szemmel imide amoda kapdozván, végtére ugyan csak fegyvert fogának, és nem különben mint az erős bortúl felgyúlladott részeg emberek, avagy mint kölyköktől álmokban meg-fosztatott agyarkodó medvék, olly fene dühösséggel rohanának a Keresztényekre, kiváltképpen pedig négy fel-tűrdzött mezítelen karú Jancsárok, a kik nem csak mind a két kezekben, hanem vérrel tajtékozó szájakban-is fogok között kardot tartván, mint a látott vértől meg-dühösödött Elefántok fel-dúlván 's által-törvén a keresztény Sereget, szanaszét ütötték, verték, vágták, kotzolták, ölték, 's tapodták a Keresztényeket, el-annyira hogy a le-vágott, fel-kontzolt, el-esett, holt és fél-holt testek között bokáig és fellyebb-is a keresztény vérben gázolván, a piarczról háromszor verték vissza a Fehérvári kapuig a mi gyalog népünket. Mit tselekedgyen illy nagy veszedelemben Schvarczemburg, ki adhat néki elegendő tanácsot? Egyet értvén mindazonáltal Pálfi Miklóssal, meg-mutatta mind egyik mind másik ditsőséges maga viselésével mennyi ereje legyen a Keresztények meg-egyezzett fegyverének a dühösködő pogányság ellen. Mert mihelyest az ütközetnek illy szerentsétlen folyamattya Tököli Sebestyén által értésére adta Pálfinak Schvarczemburg, nem hagyta segítség nélkül meg-hítt Német Barátyját Pálfi, hanem azonnal le-szálván paripájárúl gyalog méne katonái előtt a városban, és a kapuhoz közelítvén ekképen biztatá őket a meg-fárasztott gyalogság segítségére: Kardra, kardra Keresztények! Kardra kardra Magyar vitézek! Imé magatok-is láttjátok, hogy tőlünk függ egyedül a városnak meg-szabadulása. Mutassátok-meg azért régi Magyar vitézségteket, ne legyetek olly idegenek hazátok fiaihoz, hogy szabadulásokért utolsó csöpp vérig szívessen hartzolni ne igyekezzetek. Tudgyátok, hogy hitünkben, betsületünkben áll e véres hartznak ki-menetele, azon emberkedgyetek tehát: *Ne inferamus crimen gloriæ nostræ* (I. Mach. 9.), hogy félelmes bátortalanságtokkal ne tegyetek szégyent a mi ditsőséges Nemzetünkön. Illy biztató szavait hallván 's elől-járó jó példa-adását látván Pálfi Miklósnak a lovas nép, annyira meg-bátorodott, hogy kiki le-ugorván paripájárúl, és

hüvelyéből ki-rántván kardgyát, gyalog Vezérét követte, és mindnyájan egy szível lélekkel: *Sicut leones ignem spirantes* (Flavius Joseph. De bello Judaic.). Mint a tüzes Oroszlányok se tűztől se kardtól nem tartván, olly vitéz módon menének a keresztény vérben telhetetlenkedő Jantsároknak, hogy a kaputól vissza-szorítván, és baromi erejeből ki-fárasztván őket, végtére ugyan csak öszve 's meg öszve vagdalták.

Melly rettenetes bé-köszöntésére Pálfi Miklósnak annyira meg-rémült az öszve-tsoportosodott Török és Tatár pogány nép, hogy mindnyájan a piarczról el-szélledvén, és a győződelem felől kétségben esvén, némellyek Ali Bassával a bástyákra, mások a puska poros tornyokban, sokan Omeraga Török vezérrel a várban futamodtak. De haszontalan vala Pálfi Miklós előtt minden menedék helye a Török és Tatár pogánynak, mert a kit a hartz helyérül sok keresztény vér-ontással ki-nyomott, el-űzött, el-kergetett, azt se a bástyákon, se a várban, se a puska poros tornyokban üldözés nélkül nem hagyta. 'S azért is a kik a puska poros tornyokban vették magokat, azokat fegyveres kézzel mind addig őriztette, míg a puska port önnön magok vesztére fel-nem gyújtották, és mivel ennek fel-gyulladásá által a pogányokkal egyetemben sok keresztények-is holt elevenen a levegőégben ragadtattak, öszve-ütközvén a pogányok teste a keresztények testével úgy látszatott, mintha a levegő-égben-is egymással hadakoztak volna. De Ali Bassa sem őrizhette-meg magát a bástyán lévő ágyuk között Pálfi Miklósnak pogány vért szomjúhozó fegyverétől, a kit minekutánna Jakasics bástyáján, mely a Fehérvári és Bécsi kapu között a Rába hidgya felé szolgál, sok számos Törökökkel és feles Jantsárokkal a Mahometnek fel-áldozott volna, a meg-nevezett bástyáról a várnak fordítván az ágyukat, valamennyi Törökök és Tatárok a várban el-rejtve valának, mind egy lábíg tulajdon magok vérekben fúllasztotta-meg őket. És így mivel annyi sok pogány vérrel nem csak földét áztata-meg Győr városának, hanem a Duna vizét-is bőven meg-festette Pálfi Miklós, kérdezze már bár valaki: *Quare rubrum est indumentum tuum?* (Isai. 63.). Miért veres Pálfi Miklósnak öltözete ezen az ő képén? Mit jelent vállán az arany lántzos tsákány? Mit hüvelkében a gyémántos gyűrű? Mit oldalán a zomántzos kard? 'S mit felelhetek erre igazabbat, hanem minthogy a veres szín vér-ontással szerzett győzedelmet, a tsákány meggyőzhetetlen erős vitézséget, a gyűrű egyességet és szeretetet, a kard pedig hivséget szokott jelenteni, ki nem láttya, hogy Győr városa viadalomban mind hivségét Királyához, mind szeretetét Hazájához, mind egyező szívét Német Pajtársához, mind meg-győzhetetlen erős vitézségét ellenségéhez annál világossabban ki-mutatta Pálfi, mennél nagyobb vér-ontással esett vissza-verte Győr városának, ezer öt-száz kilentzven nyöltzadik esztendőben, Böjt-más havának huszon kilentzedik napján.

Oh áldott szerentsés és a' Győriektől fehér jeggyel jegyzendő esztendő! Mellyben Magyar-Országának Arany Almája, Austriai Háznak erős Bástyája, Nemzetünknek bátorságos Lakó-helye híres és nevezetes Nagy-Győr városa meg-vétegett. ISTENé ugyan a' ditsőség és ditséret, hogy a' Magyarok és Németek fegyverét össze-kaptsolván diadalmassá tette, és Hazánknek egyik fő várát Győr városát, a' nap-keleti fene-vadnak éles körmei közzül kezünkben vissza-adta. De ISTEN után kinek tulajdoníthattuk ezt az örök hálá-adásra méltó nagy győzedelmet, hanem ezen két egyet értő Német és Magyar diadalmas vitéz Bajnoknak M. Gróff Pálfi Miklósnak, 's M. Gróff Schvarczemburg Rudolfnak, kik között mivel mind végig meg-maradott állhatatosan az egyesség, mind egyik mind másik olly örök emlékezetre méltó győzelemmel koronázta Győri hart-zát, hogy valamint Istraél fő-vezérét Josué mái napig-is tsudálja az egész utána való világ, hogy a' napot sebes mentében meg-állítván, tovább lépni nem engedte meg-hagyván néki: *Sol ne movearis* (Jos. 10.). Nap meg-ne mozdúly. Ugy 's nem különben Pálfi Miklós és Schvarczemburg Rudolf-is nem ugyan a' napot, hanem a' nap-keleti dühös pogánynak mind fellyebb s' fellyebb siető czimeres hólgyát Győr városának meg-vétele által annyira meg-állították, hogy mioltától fogva Győr városa annak szarvai közzül ki szabadúlt, soha azúta Győr városához tsak közelíteni sem mérészel ez a' Magyar-Országi rablásban meg-állítatott telhetetlen hól: *Luna ne movearis*.

Mind ezekért 's más több próbált vitézségtekért, hogy érdemes ditséretetekben bővebben nem foglalatoskodhatom, meg-botsássatok győzedelmes Vezérek, mert úgy tetszik hogy már el-érkezett az idő, melly arra láttatik inteni, hogy mivel el-értem tárgyát beszédemnek, rövid intéssel azt bé-is fejezzem. Elég legyen azért mind ditséretedre, mind nevednek örökké fen-maradandó ditsősségére M. Gróff Pálfi Miklós, hogy a' kit Győr városának meg-vételéért MAXIMILIANUS Császár arany pohárral méltóztatott meg-betsülni, annak nevét 's erkölcsét viselő Méltóságos Csemetéjét maga mellé vévén Koronás Aszszonyunk MARIA THERESIA, Felséges Magyar Udvarának királyi pennáját egész Hazánk örömére, szerentséjére és bódogulására tellyes bizodalommal reá bizta.

Tégedet pedig számossan össze-gyűlt fő 's alacsony rendbéli kedves Győri népem, a' ki Nemes Szabad Királyi Kúltos Várasod vissza-vételének örvendtes emlekezetét mái napon különös hálá-adással tartod és üllöd utólyára-is tsak arra intlek; mivel meg-értetted, miért veszett-el várasod, és mint térítettett vissza? Ha azért azt kívánod, hogy az ellenség kezében mársoha ne essék, szükség, hogy attúl ójjad 's óltalmazd magadat, a' mi által elveszett, tudni-illik az egyenetlenségtől és visszálkodásoktól, azt pedig mindenek felett szeressed, a' mi által kezedhez vissza-tért, tudni-illik az egyességet és tsendes szép békességet. Egygyez az ISTEN törvényével, egygyez az Egyházi, Hadi és Nemesi Renddel,

egygyez tulajdon magad városi népeddel, 's mind ezekkel meg-egygyezvén, és egyet értvén, el-hidd, hogy: *DEUS pacis et dilectionis* (2. Cor. 13.). A' békességnek és szeretetnek ISTENé meg-szálla várasodat, minden sérelmes ügyedet szerentségre fordította, 's el-nem távozván tőled, mindenekben úgy kormányozza Elöljáródat, hogy se külső, se belső ellenség erőt és hatalmat ne vehessen rajtad. Ez az a' békesség Keresztények, mellyet fel-támadása után tanítványinak annyiszor ajánlott Kristus. Ezt kívántam én-is e' mai álá-adásnak alkalmatosságával minden Rendbélieknek hirdetni, 's mélyen szivekben gyökereztetni. Ezért kell minden igaz Magyar haza fiának kérni és imádni a' békesség Urát ISTENét mindenkor ugyan, de kíváltképpen e' mostani súlyos nehéz és veszedelmes háborús időben. Oh Atya és Szent Lélek között örökké uralkodó békességnek ISTENé! Szerelmes Meg-váltó Jésusunk! *Pacem te poscimus omnes* (Virgil. Lib. I. *Æneidos*). Imé mindnyajan a' kik egy Országban, egy városban lakunk, és néked híven szolgálunk, te hozzád folyamodunk, tégedet kérünk, néked könyörgünk, adgy tovább-is békességet hazánkban, adgy egyességet városunkban, adgy egyenlő értelmet Hadi táborunkban, hogy Vezérink magok között egyet értvén, az ellenséget vagy ditsősségesen meg-győzzék, vagy kívánt békességre kinszerítsék. *Fiat*. Ugy légyen. Amen.

5.

MAGYAR POEMA

MIDŐN NAGY MÉLTÓSÁGÚ GRÓF NÁDASGY FERENTZ HORVÁTH ORSZÁGI
BÁN Ő EXCELLENCIÁJA MAGA FIÁT GRÓF NÁDASDI FERENTZET
SZÉKES-FEJÉR-VÁRMEGYÉNEK FŐ-ISPÁNNYÁVÁ KIRÁLI NÉVBEN TETTE.
1779.

Pesten, Nyomtatott Anna Mária Eitzenbergerin Betűivel.

A' Vers-Szerző festi Gróf Nádasdi Ferentzet az Horváth Országi Bánt Székes Fejér-Vármegyének határjánál egy zöld fa alatt gondolkodásban elmerülve ülni, hol a' Magyar Hazának hajdani viszontagságait, midőn a' Törökök által szörnyen pusztítottak, régi Nádasdiaknak pedig véres veritékével gyakran védelmeztetett, elméjében forgatván, már sohajtóz, már ismét az Ország-nak mostani boldogságát tekintvén, sohajtásit örömmel felváltja. Hirtelen változással a' zöld fa helyében Ditsóság Temploma nyílik, mellyben magát Fiával Gróf Ferentzel találván, Ezt a' Nemes Fejér-Vármegye Követtyeinek által adja, és Királi névben Fő-Iszpánnak teszi.

Az Horváth Országi nagy Bánról beszéllek,
Kit nemes Hazámnak határán szemlélek,
A' ki Hazájának ügyével küszködven
Meg-hadja még vérét Nemzetünknek nevének.
Álmombúl serkenek: ondjátok Szüzeim
Melly tsuda látásra nyílnak-fel szemeim?
NÁDASDI FERENTZET egy terepély fánál
Láttam, hool néha lép, 's végre oldalánál
Le-ül, gondolkodik, homlokát kezére
Botsátván, fájdalmak gyűlnek nagy szívére.
Könyvei szeméből ortzáján tsorognak,
Érzékenységei mellyébe zokognak.
Igy el-merült szive mély gondolkodásba,
Vezette lelkemet szürnyű bámulásba.
Lassú beszédekben fájdalmit hallattya,
Emlékeztvén arról, mi szivét faggattya.

„Régi Magyar Haza, régi NÁDASDIK
Úgy mond szomoruan: és Ti mostaniai
Kik vagytok szívemen. Sulyós emlékezet!
Mitsoda habokon hánykodott e' Nemzet?
Boldog, óh boldog sors, most nyugszik magába,
Lebeg határain 's szunyadoz álmába,
A' mély békességgel altatja szemeit,
Tsendessen mivelvén termékeny mezeit.
Gondos ekéjével sétál környékében,
Hol a' vadság mosdott ősei vérében.
Gyarapittya javát Pomona kertéből,
Szedi gyümölteit a' bővség öbléből.
Örömmel könyvei áztatják artzámat,
Hogy látom fel-derült fényében Hazámat.
Itt hagyom-el Hazám, mert már életemnek
Végsőbb esztendei szólnak szívemnek.
Ah szomorodott sors! El-borít keservem,
El-hadjam-e' Hazám? el-múlik-e' Nevem?”
Ekképen küszködven Bajnoki szívével,
Oszlopozza lankadt fejét jobb kezével.
Ekkor sok fájdalma szívére szakadva
Fujta sohajtásit, gyakran meg-akadva.
Azomban hirtelen meg-zendülést hallok,
Mellyre meg-rettenvén kitsint hátrább állok.
Templom nyílt előtttem, mellynek közpébe,
Ott láttam NÁDASDI FERENTZET fényébe.
Alatt Vitézeknek sisakji heverték,
Fellyül sok borostyán koszorúk lebegtek.
Szörnyű értz oszlopok állottak fel-nyulva,
Hol neveket láttam mélyen fel-rajzolva.
Közöttök egy oltár hintve zöld ágokkal,
Hol Musák áldoztak mennyei hangokkal;
Valaki pennával, kardal ragyoghatott
Éltébe, neve itt szüntelen hallatott.
Achillest, Homerust, Herkulest ott láttam,
Virgiliust, Titust közöttök találtam,
Szemlélttem nagy Lajost, együtt Hunyadival,
Ki Fiát ölelte véres karjaival,
Ott voltak Scipiók, Tamur, Attilával,

Ott láttam Pompejust, Sesostrist, Scillával,
 Közöttök mulattak Plato, Szokratessel,
 Tudós, és Bajnaki több ezer Nemessel.
 Azalatt a' Templom menyezeti nyílik,
 Kárpityai zengnek, 's magos bolyta fénylik.
 Az örök végzés testben fel-öltözvén
 Szál egekből, magát nap fénnel fedezvén.
 Aranyos sugárin függött jövősevbe,
 A' világ tsudálva nézte tünésébe;
 Le-száll, és NÁDASDI FERENTZET fedezi,
 Arany pallástyával létit védelmezi;
 „Oh vitéz! mond: ki még gyötrődött magába,
 Nézz-fel a' Distóság örök Templomába.
 Űzd-el fájdalmadat, töröld-meg szemedet,
 Ne hullasd ortzádon tovább könyvedet.
 Reá marad véred a' Magyar Nemzetre,
 Én pedig fel-metztzem Nevedet ez értzre;”
 Avval egy oszlopra ilyen jegyzést téssen:
 A' Horváth-Országi Bán Neve itt lészen
 NÁDASDI, hogy soha az igaz Magyarok
 El-ne felejthessék e' Vitézben Attyok.
 A' végezés osztán szárnyaira kelvén,
 Fel-kél a' zengés közt sugárain tűnvén.
 Ekkor az érdemes ditsósság Nimfája,
 Kinek borostyánbul állott bokkrétája.
 Nyájosan közelit a' Templom helyéhez,
 Egy Ifjat vezetvén NÁDASDI FERENTZHEZ.
 Hazája tzimere vólt melyére metzve,
 'S Ifiú homloka koszorúba kötve.
 NÁDASDI! ekképen a' Nimfa szóllitya,
 Kire a' nagy Vitéz szemeit fordittya.
 „A' végezés küldi ez ajándékokat,
 Hazádnak tedd benne hív áldozatodat.”
 Nézi az Ifiat, ki hozzá közelitt,
 Félve tévén felé reszkető lépésit.
 Dobogott érzékeny szive örömében,
 Látván ajándékát Fia személyében.
 Atyai tsókokkal illeti karjában,
 Kit a' ditsósságnak ölel Templomában.

Az Ifjú ölelvén Attyának térdeit,
 Alázatos tsókkal tiszteli kezeit.
 A' Templom, a' Nimfa egyszerre el-tűnnek,
 Meddig NÁDASDIK magokban örülnek.
 Végre ülésekből emelik magokat,
 Néznek, és előttök Nemes Magyarokat
 Látnak állani, kik felére könyveznek,
 Felére örülnek, és a' Bánra néznek.
 Festik sziveiket külső tekintetben,
 És a' köz örömet egygyes öltözetben.
 Ekkor a' Bán Fiát jobb kezénél fogta,
 És a' Magyaroknak elől állította.
 „Ehol van reátok el-maradott vérem;
 Mond könyvező szemmel:” barátságok' kérem,
 „Hazátok ügyébe vezessétek éltet,
 Boldogítsa ő-is NÁDASDIK Nevét.
 Legyetek hív hozzá, mint hív Hazafihoz,
 Ki értetek tudom sohajtással áldoz.
 Ne felejtétek-el Attyáinak véréit,
 Mellyben keresse ő közöttetek bérít.
 Én majd életemnek jutok küszöbéhez,
 Es Elisiumnak virágos kertyéhez:
 Hogy töviscimről szedhessem rósámat,
 'S baj-vívásim után vegyem koronámat.
 Meg-lankadott vérem készül hidegedni,
 Kéntelenittetem sorsomnak engedni;
 Ah igaz Magyarok ne felejtétek-el,
 Hogy mindég buzogtam értetek szivemmel.
 Királom' véremmel igazán szolgáltam,
 Tronusáért éltem' ezerszer áldoztam.
 Ezeknek érdemi tudom fenn-maradnak,
 Ámbár hogy el-fáradt ereim lankadnak.
 Szolgálatotokra meg-hagyom véretem,
 Ehol van NÁDASDI, viseli Nevemet.
 Te pedig NÁDASDI Fiam ne felejtse-d-el
 Soha, hogy NÁDASDI, 's Magyar vagy véreddel,”
 Ekkor Fő-Ispánt ad Fejér Vármegyének
 Hálát adván együtt örök Istenének.

Mátyási József*

AKKORI GONDOLATOK

MIDŐN A FELSÉGES KIRÁLYI HERTZEG,
MAGYAR ORSZÁG NÁDOR-ISPÁNNYA JÓSEF, A' FELSÉGES OROSZ CSÁSZÁR'
LEÁNYÁT ALEXANDRA PAULOWNÁT EL-JEGYZETTE. 1799.
SZERZETTE MÁTYÁSI JÓSEF.

Pesten, Nyomt. Trattner Mátyás' betűivel. 1800.

Hæ nugæ seria ducent.

HORAT. de Art. Poet. v. 451.

HALGASS emberi Nem! Szót halljunk Magyarok!
Ne lármázz háború! Beszélni akarok.
Jelenést mutattak a' mesék' Isteni,
Mellyet nem láthatott, a' ki nem isteni.
Te azért, ki által titkokat szemlélek,
Mennyei tolmátsom! Apollói lélek!
Add édes Hazámnak általam tudtára,
Mi történt oda fenn allföldünk' javára?
'S tündér látásodnak fess testet kezemmel,
Hadd bámúlja az is, ki néz pusztá szemmel.

A' földnek, mellyen már vértől száraz nyomra
Keresve lép a' láb, undorodván gyomra,
Olly hideg lelte-ki temérdek tetemét,
Mellytől majd le szórta minden élők nemét.
Még a' szomszéd Menny is olly rázást szenvedé,
Hogy *Jupiter'* boltja néhol meg-repede.

* Mátyási József (1765-1849) ügyvéd, 1796-tól 1803-ig gróf Fekete János titkára volt, ezt követően pedig Pesten ügyvédként dolgozott. Ezután Kecskeméten telepedett le, s ott is halt meg 1849-ben.

Érezvén a' nagy Úr ingadozni egét,
A' gondviselésnek kárlátó üvegét
Orrára fel-tette, 's képét gondos rántzba
Szedvén, nézte hol tört szem az örök lántzba.

A' mint szemlélgeti a' roppant üreget,
Hall nyögni, 's jajgatni valami beteget.
A' függő világok' remekebb ezrei,
'S benne az éltető dolgok' kötése
Mind épek valának – Végtére e' szemét
Földnek neveztetett dombra veti szemét,
'S még két okulárt rak orr-portzogójára,
Három kellvén e' kis sár-pont' látására,
Hát bé van ágyazva, mint egy szerű, haddal,
Nyüzsög egymást ölő ember forma vaddal;
Dögtől üres helyet alig lehet lelteni,
Nem győzvén már a' sír, tenger, 's madár nyelni;
A' fosztott anyáknak, s' özvegyült menyeknek
Átka zúgolódva rohan a' mennyeknek;
Az eget barnítja gyúladások' füstje,
Sül a' nap' arannya, s' tsillagok' ezüstje;
Nem tudja a' rémült hold, mi lelte nénnyét,
Hogy veres világgal költsönözi fénnjét;
Mint az úzóbe vett fogoly fáról fára,
Repdes a' békesség kőről kősziklára;
Tengeren, szárazon, hegyen, völgyön halál!
'S az ijedt bátorság bűvő helyt nem talál.

Kivált az, a' kiért *Kisaszszony* korába,
Istenségét rejté bika állortzába,
A' vén *Europa* ébreszté figyelmét,
Ízelvén még annak hajdani szerelmét.
Hát a' régi kedvest székből hanyatt dülve
Látja, 's pofozástól ortzájit kékülve;
Öszve zavaródott, még ugyan koronás
De megtzimbált fején, a' díszes haj-fonás;
Kakas kaparékká váltak szép gyöngyei;
Vért buzognak fakadt mejjének díszei;
A' jobb és bal karján meg-váogatott erek'
Tsatornáin folynak két veres tengerek;

Czitroma férgesül, fonnyadoz körtvélye;
 Hónallyiba esett a' mirígy veszélye;
 Nadályok elődnek népekkel viselő
 Hasán, 's tzombjaiban el-száradt a' velős;
 Szoknyáját az esés artzára forgatta,
 Fara sérült, 's meg-tört a' szék is alatta.
 Oh *Jupiter!* téged' ekkor mi lelhetett?
 Minden érzi, a' ki valaha szeretett.

El-tsóválja fejét, a szakállát törli,
 'S magában a' dolgot ilyenképpen pörli:
 „Be sok bajom esik azzal a' gaz Földel!
 Ember! ki bízta rád, hogy nemedet öld-el?
 Nem jól neveztelek, kőtől szakadt fajta!
 Kár, hogy *Deucalion* háta megé hajta.
 Te sárkány fogrol költ *Kadmusi* vetemény!
 Mert ember nem lehet vérehez olly kemény.
 Hát azért készült-e világim abrontsa,
 Hogy a' mester mívét az inas el-rontsa?
 Teremtetésedet már egyszer meg-bántam,
 'S bánom-is, hogy akkkor magvad szegni szántam.
 Többé nints kegyelem, esküszöm egemre!
 Végső veszedelem! készülj a' rozsasz nemre.
 Lételre, 's földemre méltatlan az okos,
 Kit oktalannak tart, érdemesbb birtokos;
 Mivel állat társát e' szeretni tudja,
 'S hogy esze nints, azt tsak az eszes hazudja.
 A' víz már lágy ostor: mennykövim hülljatok!
 Állatot, ha lelkes, élve ne hagyjatok!
 Lassan! Gyarlót illet a' hirtelen boszszú,
 Úgy léssen a' tűrés isteni, ha hoszszú.
 Élsz féreg! És élted köszönd *Európának* –
 De egybe kell gyűlni az Ég tanácsának.”

(...)

Osztott Jóság lévén az ég' Uradalma,
*Zeus*nek sints mindenre magától hatalma.
 Valahányszor azért *Juris kérdést* ráznak,

Szükség egygyütt lenni *Alsó Felső Háznak*.
 Annnyival inkább most, mivel a' föld ősi,
 A' tanátskozásnak mindnyájan közös.
 Ilyenkor nem szokás hívó levél 's Követ,
 El-sütteti tehát a' láрма menykövet.
 Egybe kik hintókra, kik nyergelt szelekre
 Ünek, kik rakodnak posta fellegekre,
 'S értvén már a' jeltől a' bajt lenni nagynak,
 Gondolatnál elebb az Udvarnál vagynak,
 Le-szálván bé-térnek a' nagy palotába,
 Hol tizenkét szék volt rakva két sorjába
 Hoszszú asztal mellé; a' nagy Úr leg-elől
 Le-ül, 's a' Mágnásság jobbja balja felől,
 Az apróbb Istenség fenn állva marada.
Halljuk! mond *Jupiter*, 's illy szókra fakada:

„Urak és Aszszonyok! Már gyakran érzettük,
 Hogy az embert tsupán bajnak teremtetjük.
 Ímé a' természet a' törvényt meg-tartja,
 A' tűznek zárja van, és a' víznek partja.
 Urat esmer minden élő 's érzéketlen,
 Tsak az a' por hamu kevély 's engedetlen.
 Olly láрма tsapódott a' földről fülembé,
 Hogy már a' *Gigások* kápráztak szemembe.
 Futtomban, (mert rázta mennyemnek kárpitját)
 Záratlan felejtém a' végzések' nyitját.
 Napkelet Nyúgtora, Dél támadt Északra,
 Nemes szabadságok fordúlt erőszakra;
 Ártásra használják nyert okosságokat,
 Társaikon úzik uralkodásokat.
 Iparkodnak egymást dög asztagba rakni,
 Mintha egy világon tsak egynek kén' lakni.
 Mint aratás után a' tarló kévékkel,
 Teríte minden hely holt test töredékkel;
 A' madár, vad, gödör, tenger, 's annak hala,
 Egy le-ölt emberi nemet már fel-fala;
 Mint az irtott erdőn a' ritka fa tövek,
 Sok dúlt városokból úgy hagyattak kövek;
 Hát ha addig ölnek, míg egy marad maga,
 'S Egünkbe-is halált gőzöl döggök' szaga;

A' barmok 's vadak-is, noha nem beszélnek,
 Üldöztetvén, inkább kínlódnak mint élnék;
 Kéntelenítettnek hartzokban hullani,
 'S emberi az kényért élet-kárt vallani;
 A' zajtól a' szárnyas bátran nem repülhet;
 Szabad úszásának a' hal nem örülhet;
 'S a' lyukakban lakó állatok' föld vára,
 Nem lehet azoknak elég oltalmára.
 Nyomorult *Europa!* Az a' régi kedves,
 Tulajdon vérenek özönétől nedves;
 Felejthetlenebb még az ő szerelme,
 Mint sem bosszúllatlan' maradjon sérelme,
 Urak! ha tovább-is nézünk bé-hunyt szemmel,
 'S zabla nélkül bánunk az emberi nemmel:
 Félő, hogy még annak dölyfös *Bonapártja*
 Magát *Óriási* pártütésbe ártja.
 Már is sok el-alélt, gondviselésünket
 Kétli, sok egészszen tagadja létünket;
 És ha segedelmünk lesz késő vagy puha,
 A' történetre száll rólunk minden ruha.
 Nosza hát Istenek! láttassuk hogy vagyunk,
 'S kis hibát el-nézhén, nagy bűnt rá nem hagyunk;
 Hadd vesszen az ember, 's könnyebbüljön tőle
 A' föld; vagy a' szent tűz haljon-ki belőle;
 Tudnillik, vagy vegyük vissza szabadságát;
 Vagy toldjuk egészsre darab okosságát.
 Melly tzélra szükséges alább gyülekezni,
 Mert látható bajrol könnyebb értekezni."

Név szerént-is vádolt néhány földieket,
 Mint örök háborút szerző mestereket:
 De azt csak egy Isten, 's egy égben merhette –
 Végre a' halgatást zsibongás követte.
Tartsuk-meg az embert! egy szájjal kiálták,
 'S a' panaszt illetén felelettel válták:
 „Nem rossz mivoltában annak természete,
 A' fő Jótól, 's Jóbol lévén eredete;
 Úgy volt ő formálva, hogy szeresse társát;
 Nyert elég állatot, mellybe döfje nyársát,

'S előtte a' bő föld: e' szerént ki hinné,
 Hogy azt erőszakra a' szorultság vinné?
 Nem költ, mint a' plánták, magbol vagy gyökérből:
 Mért gyűlölködne hát, származván egy vérből?
 Engedődött ugyan derék szabadsága,
 De illő határt szab abban okossága;
 Mást tett hát belőle marakodó férget,
 Tolvaj nem égi tűz forralja e' mérget.
 Hogy na Fábrikánkban ollyá készült volna,
 Úgy-is a' rossz' oka tsak ránk háromolna.
 Istenek vagyunk mi, nem Isten emberek,
 Nem illnek markunkba öldöklő műszerek,
 Ha tetszett tsinálnunk mindent változóvá,
 A' mi romlik tegyük, mert tehetjük, jóvá.
 Száljunk-le, 's a' gonoszt lássuk honnét fakad.
 Talám majd a' bajnak szépen vége szakad."

V. fejezet

HALOTT- BÚCSÚZTATÓK

A kora újkor reprezentatív nyilvánosságában egy ember (legyen az uralkodó, világi vagy egyházi személy) életének nem a halál az utolsó eseménye. S ahogy arra Brady felhívja a figyelmet, a halál nem is egyetlen pillanat, hanem egy elhúzódó búcsúfolyamat kezdete, amelynek a számos vendég részvételével megtartott temetés maga is csupán egyik állomása. Ebben a fejezetben 1750 és 1797 közötti származó prózai és verses szövegeket gyűjtöttünk, amelyek részben nyelvi megfogalmazásaik, részben szerzőik személye, de természetesen mindenekelőtt a búcsúztatott személy kiléte folytán bepillantást engednek a hosszú 18. század politikai kultúrájába. A szövegekből értesülünk a megholtak életéről, a temetés társadalmi-politikai funkciójáról és arról a század folyamán lassanként átalakuló kulturális háttérrel is, amelybe illeszkedve elnyerték értelmüket az itt kiválasztott szövegekben többnyire egyházi, de bizonyos esetekben világi személyek által elmondottak. Számos, a kor politikai gondolkodásában fontos szerepet játszó gondolatot megtalálunk a búcsúztatókban (pl. Csáti Dánielnél a társadalmi egyenlőség és egyenlőtlenség problémáját, Szalaynál a katolikus és protestáns közösségek viszonyát, a magisztrátus feladatait, Miklósnál a keresztyén politikus jellemzését, Benyáknál az alattvalói hűséget, Alexovicsnál a hazafiság kérdését, Cziráknál a pallérozottságot).

A kora újkori halotti búcsúztatók iránt az utóbbi években itthon főként történeti kommunikációelméleti, illetve gender szempontok szerinti érdeklődés figyelhető meg. Hosszabb távon azonban további kutatásokra lehet számítani részben a külföldi példák alapján, részben a szövegekben felhalmozott és kiaknázásra váró társadalomtörténeti (a politikai elit családi kapcsolatait illető) adattömeg miatt. Mivel azonban a halottbúcsúztatás végső soron olyan társadalmi-politikai normák megfogalmazását jelenti, amelyekkel az emberi életet annak végpontján szembeállítani lehet (ideértve természetesen azokat a teológiai és morális kereteket is, amelyekbe az ilyen normák műfaji okokból ezekben a szövegekben beágyazódnak) az esztétikátörténeti (kultúrtörténeti, történeti antropológiai stb.) perspektívák is igen ígéretesnek tűnnek.

A szövegek megértése szempontjából lényeges, hogy azokat mindenekelőtt két konvenciórendszer, az egyházi búcsúztatókat a homiletikai elmélet és praxis, a világi szövegeket a retorikaelmélet határozta meg. Továbbá, hogy ha nem is mindig a szövegalkotás elmélete, de a tematika, a képviselt normák és a temetési rítusok szintjén döntően meghatározták a halottbúcsúztatókat a protestáns-katolikus szubkulturális különbségek. E különbségek nagy hangsúlyt kaphattak egy olyan, vallási elképzelésekkel átszőtt esemény során, mint a temetés.

1.

Szalay György*

DRÁGALÁTOS HALÁLA

VAGY-IS CSENDES ÁLMA, BOLDOG ÁLTAL-KÖLTÖZÉSE, ÉS BÁTORSÁGOS ÖRÖK NYUGODALMA MÉLTÓSÁGOS PADÁNYI BIRÓ MÁRTON¹, URAMNAK, VESZPRÉMI PÜSPÖKNEK, AZON NEVŰ T. N. VÁRMEGYE ÖRÖKÖS FŐISPÁNNYÁNAK, FELSÉGES ROMAI CSÁSZÁRNÉ, ÉS APOSTOLI KIRÁLYNÉ KEGYELMES ASSZONYUNK VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS TANÁCSÁNAK Ő EXCELLENTZIÁJÁNAK, MELLYET SZOMORÚ HALOTTAS POMPÁJÁNAK ALKALMATOSSÁGÁVAL ÉLŐ NYELVEL MAGYARÁZOTT VESZPRÉMI ANYA-TEMPLOMBAN SZENT MIHÁLY HAVÁNAK TIZEN ÖTÖDIK NAPJÁN FŐ-TISZTELENDŐ SZALAY GYÖRGY, POSONYI KÁNONOK, BUDAI SEMINARIUMNAK PRÆFECTUSA.
Budán nyomtatattatott Landerer Ferencz Leopold által 1762, eszt.

Cum dederit dilectis suis somnum: ecce hæreditas Domini. Psal. 126.

Midőn az szerelmesinek álmot ad: imé az Úr öröksége.

Transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. Psalm. 41.

Által-megyek a' csudálatos hajlék-helyéhez, mind az Isten házáig.

Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodo jam dicit spiritus, ut requiescant a laboribus suis. Apocal. C. 14.

Bóldogok a' halottak, a' kik az Urban haltak-meg:
Mostantól-fogva mondgya a' lélek, hogy megnyugodgyanak az ő munkájoktól.

* 1730-ban Szilvágyon született, Nagyszombatban tanult. Galántán pap, Pozsonyban kanonok volt. 1767-ben halt meg.

¹ Padányban született, 1693-ban, veszprémi püspökként, 1767-ben halt meg. Közéleti működésére egyaránt jellemző a királyhűség, a katolikus egyház újjászervezése és a nagy botrányt kavaró *Enchiridion* című munkájában megfogalmazott protestáns-ellenesség.

Melior est mors, quam vita amara.

Jobb a' halál, hogy sem a' keserves élet.

Ecclesiastici c. 30.

Ma' régi bölcsek Tertullianus a' mindenneknek végét szakasztó keserű halál felől azt mondotta: *Mors est ultima quæstionum omnium*, a' halál minden kérdések között leg-utolsó; azt tartotta tudnia illik, 's állította az említett Bölcs, hogy széles e' világ mintha egy nagy roppant iskola volna, a' mellyben minden ember felől külömb külömb-féle kérdések szoktak támasztatni: meddig él itt e' világon az ember, csak nem minden nap kérdeztetik: Ez kicsoda, minémő, és mellyen ember? Úr-e vagy szolga? Király-e vagy koldus? Nemes-e vagy nemtelen? Gazdag-e vagy szegény? Tudós-e vagy tudatlan? Szép-e vagy rút? Jámor-e vagy gonosz? Egésszéges-e vagy beteges? Ifjú-e vagy öreg? De mihelyest valakire az halál el érkezik, azonnal meg szűnnek, 's el-enyésznek mind azon, 's mind a' féle kérdések: mivelhogy a' meg-hólt se nem Úr, se nem szolga, se nem Király, se nem koldus, se nem Nemes, de nem nemtelen ember, se nem gazdag, se nem szegény, se nem tudós, se nem tudatlan, se nem szép, se nem rút, se nem jábor, se nem gonosz, és a' többi, hanem csak halott: *ecce defunctus efferebatur* Lucæ cap. 7. imé egy halott vitetik vala ki. Ama' nagy Próféta Moyses-is a' teremtsérről irt könyvében, midőn elő-hozza életét, 's állapotját az első embereknek, kirúl csak így fejezi-bé irását: *et mortuus est*, és meg-hólt. Honnénd a' halál minden kérdések között leg-utolsó: mert a' halálkor a' halott felől minden kérdések el-vegeződnek.

A' Duna, Tisza, Dráva, Száva, és más folyó vizek meddig a' tengerbe bé-nem folynak, fent tartják neveket, de holott abba jutnak, el-vesztik azt, és már se nem Duna, se nem Tisza hanem csak tenger: Nem külömben az ember, meddig a' halálba nem esik, fent tartja maga titulását, 's nevét, de abba esvén el-veszti azt, és már nem egyéb, hanem csak halott. Nem héába éneklő Koronás Próféta ötven hetedik Soltárában az meg-hóltak felől, hogy *ad nihilum devenient tanquam aqua decurrens*, Psal, 57. hogy semmivé lesznek, mint az alá folyó víz, az-az: valamint a' tengerbe alá folyó víz el-veszti nevét, és mint egy semmivé lesz, úgy az ember a' halál birodalmában esvén elveszti nevét, és mint egy semmivé lesz. Ezekkel meg-egyezvén ama' bölcsek Jesus Syrach Fia talán ugyan azért mondotta a' felvett ígéket a' halál felől: *melior est mors, quam vita amara*, jobb a' halál, hogy sem a' keserves élet: mert az mindenknek egyaránt végét szakasztja, abban nincsen uraság, nincsen szolgálat, nincs királyság, nincs koldusság, nincs gazdagság, szegénység, nyomorúság, betegség, bú, bánat, fájdalom, gyöt-relem, és keserűség.

A' halál felől közönségesen azt tartják, hogy egy kedvetlen, és egy nagy rossz a' kedvetlennek, és rosszszak között: de nem azt tartotta Apollo bálvány, kit a' régi pogány Görögök Istennek tarották, és Isten gyanánt imádták. Emlétti egy bizonyos Historicus, hogy Delphis Városában vala egy igen nagy drága templom, hol az hamis idegen Isten Apollo bálvány tiszteltetett, de az avultság miatt már már le-omlandó vala. Ezt látván a' pogány görögök közül két nevezetes fő úri gazdag emberek, úgy-mint Trophonius, és Agamedes, azon templomot nem kevés költséggel, és fáradsággal egészen újra fel-építették. Meg-készülvén pedig, és végbe menvén az épület, az idegen Apollo Isten igen kedvessen vette ezen csinálmányt, és szabadságot ada Trophoniusnak, 's Agamedesnek, hogy bizvást kérnének a' minémű jutalmakat kívánnak, az igen-is meg-adatik nékik: azok azt felelték, hogy nem kérék ők más jutalmát költségeknek, és fáradságoknak, hanem csak azt adgya-meg Apollo, mit leg-jobbát lehetne embernek adni, és a' mi leg-jobb volna az embernek. Apollo azért, hogy kéréseknek eleget tenne, meg-adá nékik, a' jutalmat. De minémű jutalmat gondoltak? Nem egyebet, hanem a' halált: mert hetedik napra, minek utána vígan együtt mulattak volna, mind a' ketten hírtele-nül a' templom ajtajában leestének, és e' világból ki-múltanak. Így a' költségeknek, munkának, fáradságnak jutalma vala, a' munkától és fáradságtól-való meg-mentés, és meg-szabadulás.

Méltóságos, fő fő, közép és alacsonyabb renden lévő Egyházi és Világi szomorú Halgatóim! Ehez némő némőképpen hasonló dolog történt e' gyászos kopor-sóban előttünk meg-hidegült tagokban fekvő, fáradhatatlan buzgóságu, Istenes életű, véghetetlen szorgalmatosságu, nagy elméjű, ritka ajtatosságu fő-Pappal, Veszprémi Püspökkel, ugyan azon T. Nemes Vármegyének örökös fő-Ispánnya-val, Felséges MARIA THERESIA Romai Császárné és Apostoli Királyné kegyel-mes Aszszonyunknak valóságos belső titkos Tanácsával, Méltóságos PADANYI BIRÓ MÁRTON Urral ő Excellenzájával. Ez látván, hogy Püspöki Megyéjében, 's jószágiban némelly tempolomok úgy-mint az egy igaz élő Istennek házai igen meg-avultak, szenyesedtek, és rongyolottak: azok közül maga tulajdon költsé-gével, 's fáradságával kiket meg-újítottatott, kiket pedig fundamentomból fel-épít-tetett, a' mint a' Sümeghi gyönyörűséges roppant templomot is Urunk Üdvözi-tőnk mennybe menetelének emlékezetére, és tiszteletére. Várta valamind eddig költségének, szorgalmatosságának, fáradságának jutalmát, és imé Nagy Bóldog Aszszony ünnepe után következő napon, úgy-mint az el-múlt hólnapnak tizenhatodik napján, életének 67-dik esztendeiben meg-adta nékie, az Isten ötöt e' világból ki-szóllítván. Már most el-hiszem, tapasztallja a' bölcsek mondásának igazságát: *melior est mors, quam vita amara*, jobb a' halál, hogy sem a' keser-ves élet: annál-is inkább pedig jobb a' halál az életnél, hogy az Isten-félőknek, az igazaknak, minémű vala ezen Méltóságos Püspök halála nem egyéb, hanem

csak csendes édes álmom, bódog által-költözés, és állandó bátorságos nyugodalom. E' három cikkelyből építem-fel halottas beszédemet, hozza csatolmány az Úrban el-alutt Méltóságos Püspöknek, a' mennyire nálom tudva vannak, Istenes szép erkölcsöit, és sok nagy jószágos cselekedetét. Halgassátok!

A Rtabánusnak a' Persák Királyának idejében kérdeztetvén egy Æschilus Poeta: hogy miben állittaná 's helyheztené e' világon élő embernek bódogságát? Azt felelte: *in somno*, az álomban: okát-is adta: mert (ugy mond) se a' kedvező, se az ellenkező dolgok nem háborgatnak bennünket, a' mikor aluszunk. Méltabban lehet azt mondani az igazaknak halála felől, mert ezeknek halála után Szent János Apostol, 's Evángyeliista tanítása szerint Apocal. C. 21. *neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra*: se jajgatás, se kiáltás, se fájdalom nem leszen többé, se a ' testet, se a' lelket semmi nem ostromolya. Édes csendes álmom tehát a' halál az igazakra való nézve. Annak ismérte Királyi Próféta Szent Dávid, a' ki napjában hétszer mondott dicséretet az Istennek: Ez egykor lelkében örvendezvén, a' 117-dik Sóltárban így énekelt az úrnak: *Dextera Domini exaltavit me, Dextera Domini fecit virtutem: non moriar, sed vivam*, Psal 117. az Úrnak jobb keze fel-magasztalt engemet, az úrnak jobb keze erőt cselekedett, nem halok-meg, hanem élek. Micsoda beszéd ez? Királyi Próféta! Talán el-feleltkeztél előbbi kérdésedről, ahol azt kérdezted: *Quis est homo, qui vivet, et non videbit mortem*, Psal. 88. Kicsoda az ember, a' ki él, és halált nem lát? Nem feleltkeztem azt mondgya Dávid, sőt tapasztalom, hogy minden embernek meg-kell halni: hát mért mondod magad felől, hogy meg nem halsz, hanem élsz? Azért mondgya K. Halgatóim! Hogy ó az igazak közül való volt, úgy-mint Istennek szíve szerint-való férfiú, az igazaknak pedig halála nem valóságos halál, hanem merő édes álmom Chrysologus Szent Péter mondásaként: *Sanctorum mors somnus est*: A' Szenteknek halála álmom. Ezt még tovább-is erősíti Dávid mondván a' 126-dik sóltárban: *Cum dederit dilectis suis somnum: ecce hæreditas Domini*: Midőn az szerelmesinek álmodt, az-az midőn az szerelmesinek el-hozza utolsó óráját: Imé az Úr öröksége a' mennyei bódogság. Isaiás Próféta-is ilyen értelemben vagyon az igazak halála felől: mert ez a' megholt Szenteket, 's igazakat így szólítja-meg: *Expergiscimini, et laudate, qui habitatis in cinere*: C. 26. Serkenyettek, és dicséretet mondgyatok, kik a' porban laktok; itt ezeket nem állítja a' Próféta holtaknak, hanem csak el-aluttaknak: mert az aluvok szoktak fel-serkentettni, és ébresztettni. De mit mulatozunk olly sokáig az ó Testamentomban? Lépjünk által az újra, itten-is fogjuk olvasni ezen igasságot: Lázár Mária Magdolnának, és Mártának Bátyja noha már negyed napig fekütt a' koporsóban, még-is mindazonáltal önnön maga a' Kristus nem mondgya, hogy megholt Lázár, hanem aluszik: *Lazarus amicus noster dormit, sed vado, ut a somno excitem eum* Joan. C. 11. Lázár a' mi barátunk aluszik, azont mondgya Sz. Lukács Evángyéli-

sátánál a' Synagoga-fejedelmének meg holt leánya felől: *non est mortua puella sed dormit* Lucæ C. 8. nem holt-meg a' Leányzó, hanem aluszik. Ilyenek az igazak, és Isten félők, a' kik ámbár láttatnak-is meg-halni, nem hálnak-meg, hanem alusznak, *Sanctorum mors somnus est*: a' Szenteknek halála álmom.

Mit mondgyunk már ezen Méltóságok Püspök Úrnak Ő EXCELLENCZIÁNAK haláláról? Álom-é, vagy sem? Igenis hogy álmom: mivel hogy ő Jobb Pátriárkával *homo rectus, ac timens Deum, et recedens a malo* Job. C. I. igaz ember, és Isten félő, és a' gonosztul el-távozó, Ő ama NAGY PAP, *qui in diebus suis placuit DEO, et in tempore iracundie factus est reconciliatio* Ecclesi. C. 44. a' ki maga napjaiban tetszett Istennek, és igaznak találattott, és a' haragnak idején békelytetésse lett. Ő a' másik Oniás fő-Pap, a' ki az írásnak bizonyosága szerint *vir bonus, et benignus, verecundus visu, modestus moribus, eloquio decorus, et a puero in virtutibus exercitatus, manus protendens, orabat pro omni populo*: 2. Macha. C. 15. jó és kegyes Férfiú, szemérmetes tekintetű, csendes erkölcsű, és ékes beszédű, és gyermekségétől fogva a' jószágos cselekedetekben foglalatossodó, kezeit fel-emelvén imádkozott az egész népért. Leg-először-is pedig tekintsük-meg születésének helyét: született szegény Nemes Szüléktől, PADÁNYI névű Nemes Faluban, Csallóközben, Nemes Posony Vármegyében, a' melly akkor telyedes teli vala Kávinista Lakosokkal, és most-is nagyobb része azokból áll. Idején korán azomban meg-halálozván az édes Atya, az Annyának, a' ki jó Keresztény Katolika Aszszony vala, gondviselésére juta. Ez észre vévén, hogy nem jó volna Isáknak Ismaellel együtt játszani: és mintha szüntelen az kiáltatták a' fülébe: *fugite de medio Babylonis, et salvat unusquisque animam suam* Jerem. C. 51. fussatok-el Babylonból, és ki-ki szabadítsa-emg maga lelkét, fogá a' Gyermekeket, el-vitte Árok-szállásra Romai Katolikusok közébe, és ott Keresztényi módon, az igaz Hitben, Isteni félelemben, és más jó erkölcsökben fel-nevelte őtet, mind addig, meddig a' Tisztelendő Péter Jésuitáknak Oskolaiba menne. Itten ő nála senki nem Isten-félőbb, nem ajtatosabb, nem jámborabb, nem tökéletesebb a' jószágos cselekedetekben, nem serényebb a' tanulásban, nem iparkodóbb a' tudományokban el-any nyira, hogy már akkor ki-mutatná, melly nagyra menendő volna. Midőn azonban látná idejét, hogy valamely Statusba bé-lépne, a' Szent Lélel vezérlése által az Egyházi-hivatalyra ada magát, minek utána a' Kiss-Papok között elégséges tudományt szerzett volna mind magának igazgatására, mind másoknak tanítására, 's vezérlésére, Bicskére el-küldetett Plébánosnak, és Lelki-pásztornak a' Kálvinisták közébe. Mondám Bicskére, mint valamely új Oskolába, a' hól meg-kellett nékie tanulni a' szenvedést, és békességes tűrést: néha a' Kálvinistáktól háborgattatott, néha a' népnek engedetlenségétől, néha többet evett, és ivott volna, néha más Keresztei-is vóltanak, mind ezeket békességes tűréssel elszenvedte, és Szent Márton Püspökkel csak azt mondotta: *Domine non recuso laborem, fiat voluntas tua*. Uram nem

írtódom a' munkától, és szenvedéstől, legyen te akaratod. De nem engedte az Isten, hogy sokáig tönkögdyék ebben a' kemény iskolában nem engedte, hogy szenvedési jutalom nélkül sokáig maradjanak, nem engedte, hogy a' gyertya világosság sokáig véka alatt maradjon, hanem hogy inkább világoskodgyék mindeneknek, ötöt a' Méltóságos Veszprémi Püspök magas gyertya-tartóra tette Kanonoknak Veszprémi Káptalomba bé-vévé. Még magasabb gyertya-tartóra helyezett ötöt Felső-ges hatodik KÁROLY Romai Császár, és Király, a' midőn ötöt Veszprémi Præpostnak, és Tekéntetes Királyi tábla Prælátusának Kegyelmesen választatta. Felső-ges Aszszonyunk pedig MARIA THERESIA, dicsőségesen Országló Királyné Aszszonyunk kívánván követni édes Attyának nyomdokit, és Kegyelmet ki-önteni, ötöt leg-magasabb gyertyatartóra tette, Veszprémi Püspökséget nékie adván, és azután ötöt maga Valóságos-Belső-Titkos-Tanácsába Kegyelmesen rendelve mind ezen nagyra meneteleket, akár ki minek tulajdonítsa, szabad én miáttam: tulajdonítsák némellyek, dicséretes maga jó véselesének, mások fedhetetlen életének, némellyek ritka tudományinak, és buzgó Prédikálásának, mások alázatosságának, Angyali tisztaságának, irgalmatosságának, lángadozó Isteni 's felebaráti szeretetének, és más számtalan virtusának, 's jóságos cselekedetének: én pedig egyébként nem tulajdonítottam, nem-is tulajdoníthatom, hanem egyedül a' tellyes Szent Háromság-hoz-való különös-égő tiszteletnek, és szüntelen ajtatosságnak; ő még Plébánus ezt nyilván ki-mutatta prédikálván dicsőséget, hirdetvén dicséretét a' tellyes Szent Háromságnak, áldván ötöt mindenkor, magasztalván mindenütt, és el annyira terjesztvén tiszteletét, hogy nincsen Veszprémi megyében helység, nincsen templom, nincsen város, nincsen falu, nincsen ház, nincsen úca, nincsen mező, a' hól nem dicsértetnék a' tellyes szent Háromság, a' hól ének szóval ő néki nem zengedeznének: öregek, Iffiak, Férfiak, Aszszonyok, nagyok, és kicsinek, teli torokkal kiáltják: Dicsőség Atyának, és Fiúnak, és Szent Lélek Istennek; miképpen kezdetben vala, most, és mind örökkén örökké. Szüntelen éneklik a' Seraphim Angyalok: Szent, Szent, Szent a' Seregeknek Ura Istene: Maga üdvözült Méltóságos PÜSPÖK, mint a' el-felejtkezett volna Méltóságáru *prævenit cum psallentibus* Psal. 67. elől méne az énekesekkel együtt, azokat csak nem minden nap énekelgetett, áldotta, dicsérte, és magasztalta a' tellyes Szent Háromság egy bizony Istenséget: Ah bizony nagy buzgóság! Megmérhetetlen alázatos ajtatosság! Mondom: nem annyira a' többi jóságos cselekedetek, a' 'mellyekben gyermekségétől fogvást foglalatoskodott árasztatták reá az Istenek testi, és lelki áldását, a' ennyire ezen Szent Háromságnak mindennapi tisztelete, dicsérete, áldása és magasztalása. Ez ez leg-inkább cselekedte, hgy meg-ne halljon ezen FŐ-PAP, hanem élyen, ez cselekedte, hogy csendesesen el-alugyék: *non est mortuus, sed dormit* nem holt-meg, hanem aluszik, és bódogul által költözött a' melly második része beszédemnek.

Nyilván tudgyuk, hogy Urunk Üdvözítőnknek halála igen keserves, kegyetlen és iszonyú vala: mindazonáltal még-is önnön maga halálát által-költözésnek, által-menetelnek mndotta lenni: *Seiens JESUS, quia venit hora ejus, ut transeat ex hoc mundo ad Patrem* Joan. C. 13. tudván JÉSZUS, hogy el-jött az ő órája, hogy által-menne e' világból az Attyához, maga Tanítványit végig szerette. Nem különben más Isten-félőknek-is, és igazaknak halála által-költözés, által-menetel. Job Páriárka, a' ki együgyü, igaz, Isten-félő, és a' gonosztul-távozó ember vala, maga halálát által-költözésnek nevezi: *expecto, donec veniat immutatio mea* Job. C. 14. várom míg el-jöj az én által-költözésem, Maga jövődő haláláru szolván Koronás Próféta Szent Dávid, a' 41-dik Soltárban azt mondgya: *transibo* Psal. 41. által-megyek. De hová? Talán egyik várából a' másikba? Egyik jóságából a' másikba? Nem: *transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum DEI*. Átal megyek a' csudálatos hajlék helyéhez mind az Isten házáig. Innend ezen soltáros Próféta azt éneki az igazaknak haláláru: *pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus*. Psal. 115. drágalátos az Úr színe előtt az ő Szentinek halála. Miért drágalátos? Azért, hogy e' nyomorúság völgyéből által-mennek, a' gyönyörűségre, a' szomorúságból az örömrre, e' világból az égbe, e' száradokságból a' Mennyei-házába, e' földi hajlékból az örökké-való hajlékba, az Isten-házába.

Fáraónak Egyiptomi Királynak parancsolattyából egyszersmind vettettek a' tömlöczben a' Pohárnokok előtte-járója, és a' Sütőknek mestere, és ismét annak rendeléséből egyszersmind a' ketten abból ki-vetetének, de különböző ki-menetel: mivelhogy a' Pohárnokok előtte-járója kedved tanált Fáraónál, és az előbbenyi tisztbe vissza helyeztette ötöt, a' sütőknek mesterét pedig akasztó-fára kárhoztatta, 's fel-akasztatta. Ez a' világ, a' mellyben élünk, és nyavalgunk, hasonlő a' tömlöczhöz, mellyből a' halál által ki-vitetünk, de különböző ki-menetel, némellyek bódogul, némellyek bódogtalanul, a' kik bódogul; által-költöznek a' halálból az életre, által mennek a' Mennyei Attyához, annak Országába, dicsőségébe, és bódogságába. Most nem igen régen ülettük Nagy Bódog Aszszony napját a' ki e' világból által-költözött, vagy-is dicsőségessen fel-vitetett Mennyben. Oh melly nagy szerencséje történt ez előttünk-feküvő FŐ-PAPNAK! Mivelhogy különös Tisztelője, sőt Fia volt Nagy Aszszonyunknak, nem hadta-el magátul ötöt, hanem azt kívánta, 's akarta, hogy az Ünnepet követő-napon, utánn által-költözzék, által-mennyen a' Mennyei örömbé, az örök Dicsőségbe. De mi szerzette nékie ezen bódog által-költözést, és által-menetelt? Nem más, hanem a' bódogságos Szűznek tisztelete, és ehez-való gyakor ajtatossága kívül, az ő szent Élete, és sok-féle tökéletes jóságos cselekedeti.

Vallyon nem olyan Püspök volt-e ő, a' minémőt kíván Nemzetségek Doktora Szent Pál Apostok. *1. Timot. C. 3.* Igen-is olyan volt. A' Püspöknök fedhetetlennek kell lenni: olyan volt ő: mert élete, másoknak épülete, és példája

vala. A' Püspöknek józannak kell lenni: józan volt ő mind ételében, mind italában. Okosnak, bizonyítták okosságát fontos beszédi, meg-rostáltt írási, prédikációi. Diszesnek: az-az a' Püspöknek külső-képpen-is mind öltözetében, mind teste-ál-lásában tisztességesen kell magát viselni: úgy viselte ő magát. Szemérmetesnek, és magát meg-tartóztatónak; nem irtozott ő semmitől jobban, mind a mosdatlan beszédektől, és tisztátalanságoktól. Gazdálkodónak: soha nem vólt ő se tékozló, se magának-való, hanem valamire vólt, örömet közöltte mind gazdagokkal, mind szegényekkel Tanítónak: vak, siker, és néma, az a' ki tanítási felől szóllani nem tud: meddig az Isten szeme-világának fogyatkozásával meg-nem látogatta, Szent Pál apostollal *non cessavit die, ac nocte monens unum quemque Acto-rum*. C. 20. meg-nem szűnt éjjel, és nappal tanítani, oktatni, intvén mindene-ket. Nem kell a' Püspöknek lenni részegesnek: ő részeg emberre sem nézhetett, azt gyakorta mondván Szent Pállal: *atyámfiái Sobrie, juste, et pie vivamus in hoc Sæculo ad Titum*. C. 2. józanon, igazán, és ajtatossan éllyünk e' világon: nem verekedőnek, hanem csendes erkölcsűnek; valóban csendes erkölcsű vólt ő *mitis, et humilis corde* Matth. C. II. szeléd és alázatas szívű; mikor valaki gonoszságáért meg-érdemlette-is, nem egy könnyen verette azt, hanem kemé-nyebb dorgálással meg-elégedett. Nem verekedőnek, nem fösvénynek: gyűlölte ő szívből a' pörlekedést, vetekedést, és vissza-vonyást, kedvellette az egyességet, a' melly a' békességnek kötele, a' fösvényiséget pedig mint valamely bálványi szolgálatot mindenkor futotta. Végteére a' Püspöknek kell lenni maga házára jó gondviselőnek, az-az gondgya légyen arra a' Püspöknek, hogy szolgálai, cselé-dik, és alatta-valói józanok, jámborok, és csendes erkölcsűek legyenek, azok-ban semmi feslettség, semmi gonoszság ne láttassék, ne hallassék. Ebben sem hibázott Istenben el-nyugodott Méltóságos PÜSPÖK: mert olly vigyázással és gondviseléssel vólt azokhoz, hogyha valakit észre vett feslettül élni, beszélni, káromkodni, vagy már rosszat művelni, azt azonnal udvarából ki-tiltotta.

Kívánczik-e még több ezen Méltóságos PÜSPÖKNEK dicsiretére? Immént eléltém felőle, hogy ő nem vala fösvény, hanem inkább gazdálkodó, most azt mon-dom alamisnálkodó: Tellyes vala. Ályatok elő ti szegény Püspökségbéli Jobbá-gyok, és mondgyatok-meg: a' midőn meg-szorúztatok, vagy gabonából, vagy más-ból, ki segétt, és könyörültt rajtatok? Nemdenem ezen Méltóságos PÜSPÖK? Vallyatok-meg ti-is Házi-szegények? Nemdenem tapasztaltatok-e az ő könyörülő bőv kezét? Jöjjetek elő ti-is szegény Atyafiai, és ne tagadgyatok-el: nemdenem e' nem csak meg-térített benneteket az igaz Hitre, hanem ruházott, táplált, és más-ként-is segített benneteket. Hól vadtok ti igyefogyott Koldusok, a' kiket gyakorta meg-ruházott. Szent Márton Püspök felől azt mondota Kristus: *Martinus hac me veste contexit*: Márton ezzel a' ruhával bé-fedett engemet, ugy nem különben mondhatták azon szegény koldusok: MÁRTON VESPREMI PÜSPÖK ezekkel

a ruhákkal bé-fedezte mezételenségünket, ő ruházott meg minket. Hól vadtok ti-is kolduló Szerzetesek? Kiket magától alamisna nélkül soha el-nem bocsátott.

Nem győzném elő-számlálni az ő adakozásit, költségít, és alamisnálkodásit, mellyeket tett Templomokra, templomi eszközökre, Plébániákra, és Plébániábéli házoknak épületire, azért azokat csak el-hagyom; de az Veszprémi Semináriumot, a' hól a' Papi-iffiuság neveltetik, taníttatik, és oktattatik, semmiképpen el-nem hallgathatom: kinek kell tulajdonítani ennek épületét? VESZPRIMI MÁRTON PÜSPÖKNEK; kinek kell tulajdonítani, hogy abban az Papi-iffiak taníttatnak, ruháztatnak, étellel, itallal tápláltatnak? Az ő Istenes adakozásának: tudni-il-lik: magától el-húzta, 's ide fordította pénzét, és keresményét; kinek kell egy szó-val tulajdonítani, hogy már az Veszprémi Püspökségben az Plébániákan elégséges, és tanúlt Plébánusok, Lelki-pásztorok, és Tanítók vannak? Nem másnak, hanem MÁRTON PÜSPÖKNEK. Hogy most más Püspöki-megyére Plébánusokért nem szorúlyunk, köszönhettyük ő néki, köszönhettyük, és ezekre nézve eggyyszer 's mind méltán mondhattuk, *transivit* által-ment, által-költözött a' mennyei para-dicsomba. Itt Veszprémben el-planáltatott ő az Isten-házában, az Annaszentegy-házban: már most által plántáltatott a' Mennyei-házba, a' hol sok lakó-helyek vannak: *plantatus in domo Domini in atrii domus DEI nostri florebit*. Psal. 91. Az Úr házában el-plántáltatott, a' mi Istenünk háza-pitvariban virágozik, és mindenkoron-is fog virágozni.

A' Bóldog által-költözés, által-menetel után következik az állandó bátorsá-gos örök nyugalom. Eszembe jött megint Dávid Prófétaának mondása, a' hol azt mondotta a' száz tizen ötödik Sóltárban: *pretiosa in conspectu Domino mors Sanctorum ejus*: drágalátos az Urnak színe előtt az ő Szentinek halála. De miért? Meg-felel mézzel-folyó Szent Bernárd és azt mondgya *quia requies est post multos labores*: mert a' sok munkák után nyugalom: valamint a' Kris-tus az igazaknak fejedelme gyermekségétől fogvást, élete sottáig sok munkában ment által, sokat túrt, szenvedett, fáradozott, nyughatatlankodott: szintén úgy az igazaknak e' világon sok munkákon kell által-menni, sok nyomorúságot, nyug-hatatlanságot, izetlenséget kell szenvedni, először magától az Istentől, a' ki őket külömb-féle háborúságok által próbállyá: az után az ördögtől a' ki őket szüntelen késérti, a' világtól, a' ki őket kiszebbíti, gyálázza, és üldözi: utólyára a' csiklándoztató testül, a' ki mindenkor a' lélek ellen kíván, és rugdalodik. Azért a' mikor azokra el-érkezik a' halál igen drágalátos az, mert nyugalom a' munkák után: A' halálban vége szakad minden háborúságoknak, nyomorúságoknak, fáradsá-goknak, vége szakad minden izzadásoknak, és nyughatatlanságoknak: a' mint Szent János-is taníttya Jelenési-könyvének, c. 14. *amodo jam dicit spiritus, ut requiescat a laboribus suis*: már mostantól fogva mondgya a' lélek, hogy meg-nyugodnak az ő munkájoktól.

Ama' Böles tanít minket, és int, hogy mértékellyük magunkat az igaznak, az Isten-félőnek, halálán, és ne igen sírassuk: *modicum plora super mortuum*. Ecclesi. C 22. Kevezzé sírassd (úgymond) a' halottat. De emiért sírassuk kevezzé? Hallyátok az okát: *quoniam requievit*, mert nyugodott. A' mikor az Istentelen, gonosz és a' bűnben meg-senyvedett ember meg-hal, méltán lehet őtet siratni, mert az örökké való nyughatatlanságra mégyen, de a' mikor az igaz, az Isten-félő meg-hal, inkább lehet örülni: *quoniam requievit*: mert el-nyugodott, mert bátor-ságos nyugalomra kapott.

Nem egyszer csudálkoztam a' régi pogány Rácoknak szokásán: Azok az embernek születésén sirtanak, halálán pedig vigadoztak, énekeltek, czifra drága ruhákban öltözködtek, és vigan vendégeskedtek; Nem fejtegetem most, hogy mi okra való nézve, cselekedték azt? Énnékem úgy látszik, hogy mink inkább sirhatnánk a' gyermekek születésén: mert minnyájan eredendő bűnben születtenek: azon kívül számtalan nyomorúságokra születettnek: ellenben pedig örülhetnénk az igazaknak halálán: mert a' mikor meg-halnak, számtalan veszedelmektől, nyomorúságoktól és magától a' vétektől meg-szabadúlnak, és a' mennyei paradicsomba mennek, holott kiki azt éneklí Koronás Prófétával: *haec requies mea in seculum seculi* Psal. 131. ez az én nyugalomon örökkön örökké. Arany-száju Szent János bizonyos szerzetes férfiakról beszéli, hogy együtt lakván a' Kastromban tiszta szívöl egymást becsülik, szeretik, kedvellik, és még-is mikor valaki közülük meg-hal, semmi bánat, semmi siralom nincsen, hanem minden felől öröm, és vigasság: *si nunciatum fuerit, quod unus ex ipsis mortuus est, multum ubique letitiae, voluptatis multum*, ha értékre esik, hogy egy közüllök meg-hólt, mindenütt nagy vigasság, nagy gyönyörűség. Örülének ezen Szerzetesek Társok, 's Attyok-fia halálán, mert el-hitték, hogy ez életnek nyughatatlanságiból által-megyen az bátor-ságos örök nyugalomra: Ez vala oka, miért örültenek légyen halálkor a' Szerzetesek; ugyan azon okra való nézve nekünk sem kell igen siratnunk az igazak halálát, sőt inkább minden Isten félő jó keresztény embernek örömost várni kell az halált. Örömmel kérte azt, várta, fogadta amaz öreg jámbor Simeon *homo justus, et timoratus* Lucæ c. 2. igaz, és Isten-félő ember, ki minekutánna ölebe vette volna az Üdvözítő kisded Jesust, és egyszer 's mind meg-érzené maga halálát, ilyen vig éneket kezdett: *nunc dimittis servum tuum Domine secundum verbum tuum in pace*, most bacsátod-el Uram a' te szolgádot a' te igéd szerént békességben. Vigadoz Simeon maga előtt látván a' halált, a' mi tanúságunkra, hogy az igazaknak nem kell félni a' haláltól, sőt örömmel várni, mert nyugalom.

Szent Ambrus Doctor gyakran mondotta: *non timeamus mortem*, nem félünk a' haláltól, Micsoda? Nem félsz a' a' haláltól? A' halál böles Aristoteles mondásaként minden rettenetes dolgok között leg-rettegetesebb? És még sem félsz tőle? A' halál mindenektől el-választ, és még sem félsz? Nem: *non timeamus mortem*,

quoniam requies est, nem félünk a' haláltól, mert nyugalom. Tudván azt a' mi Fő-Papunk-is, Istenben el-nyugodott Méltóságos Veszprimi Püspöki, hogy nyugalom a' halál, Szent Márton Püspökkel *nec mori timuit, nec vivere recusavit*, se meg-halni nem félt, se élni nem ártallott. Nem félt, nem irtozott meg-halni, *O beatum virum!* Óh bódog férfiú! Ki magának még élteben megkésztítt a' koporsót, meg-szerzi takarítására való ruhákat, el-készítítt czimerit, gyertyákat, és szövétnekeket, az bizonyára mondhattya: *non timeo mortem*, nem rettegek, nem irtózom a' haláltul. Illyen volt a' mi üdvözült Püspökünk, ki mindeneket, a' mik temetésére szükségesek voltak, idején korán élteben el-készítítt. *O beatum virum!* Óh bódog férfiú! A' ki így báran mondhatta: nem félek a' haláltól, mert bátor-ságos örök nyugalom, amely ugyan-is Nagy Bódog Aszszony nap után hétfőn virattakor meg-adattatott nékie.

Nemzetek Doctora Sz. Pál Apostol második Timotheushoz, maga szerelmes tanítványához írt levelinek második részében árta ínti 's kéri őtet, hogyha el-akarja nyerni a' mennyei koronát, munkálkodgyék *sicut bonus miles Christi JESU*. 2. Tim. C. 2. mint a' Kristus JESUSNAK jó vitéze, okát-is adgya, mert úgy mond: *et qui certat in agone, non coronabitur; nisi legitime certaverit*, a' ki bajvivásban tusakodik-is meg, nem koronáztatik, hanem ha törvény-szerént tusakodik. Nem külömben én-is mai napon azt mondom: ha ki el-akarja venni az bátor-ságos örök nyugalomát, szükséges, hogy azért munkálkodgyék, izzadgyon, fáradgyon, mert másként el-nem veheti azt. Állapodgyunk-meg itt egy kevezzé Méltóságos VESZPRÉMI PÜSPÖKE, és lássuk az ő temérdek nyughatatlanságát, munkáit, izzadásit, és fáradságit. Oh én Istenem! Melly nagy feneketlen mélységbe ereszkedem, midőn ezekről akarok szóllanom: mert ugyan-is én azokat vólta-képpen meg-számlálni nem tudom, csak önnön maga tudgya az Isten, a' ki még lépésit-is az embernek meg szokta számlálni. minden Lelki-pásztornak, annál-is inkább a' Fő-Pásztornak kettőért kell munkálkodni, és fáradozni úgy mint maga Lelkének üdvösségéért, és a' reá bizattatott nyájnak üdvösséért. Hogy törvény-szerént munkálkodott maga üdvösségéért, bizonyítták az ő eleven hite, erős búzgó reménysége, Isteni, és felebaráti égő-szeretetet, a' Isten, 's Anyaszent-egyház parancsolatinak szorgalmatos meg-tartása, a' Szent Sacramentomoknak ajtatos gyakorlási, testinek sanyargatási, gyakor imádsági, böjtölési, alamisnálkodási, és sok egyéb jóságos cselekedeti. Hogy pedig nemalább-való módon munkálkodott a' reá bizattatott nyájnak üdvösségéért-is, tik Veszprimiek, és Veszprémi Püspökségben-lévő Juhok lehettek tanú-bizonyságok, kiket üdvösséges tanításival, gyakor prédikálásival, oktatásával, írott Könyveivel, jó példa-adásával, mint egy kézen-fogva vezetett a' jóra, az üdvösségre, el-vonszott benneteket a' gonosz-ságtól, vezérlett az isten parancsolatinak ösvényére, és a' hitben meg-erősített. Hát tik hól vadatok Kristus aklán kívül-járó Juhok, szomszéd attyafiaik?

Oh mennyit hirdette te néktek ezen Apostoli férfiú az Isten igéjét, óh mennyi könyveket írt az igaz hitnek meg-ismérésére, és a' tin tanúságtokra! Óh hány-szor tejet adott innotok: az-az a' Keresztényi tudományt hány-szor adta előtökbe, óh mennyit fáradozott a' ti meg-térésekben, és lelketek üdvössége meg-szerzésében! Titeket titeket Hagymás-kérik különösen meg-szóllítlak: óh mennyit izzadott, fáradozott ez a' ti üdvösségtékért! Hány-szor feddett, kért, íntett, hogy álljatok el az Ægyiptomi veres-hagymától, fokhagymától, pár hagymától, és tér-jetek vissza a' gyönyörű, édességes mánnára! Nem-is estek bizony heába az ő munkái izzadási, és fáradsági: mert számtalanon az ő tanításira meg-ismervén tévelygéseket, el-hagyák azt, és meg-tértenek az igaz üdvözítő Romai Katolika Hitre. Ha Padvai Szent Antalt ez illetén buzgó prdékállakért lehetett monda-ni: *area testamenti, et malleus hæreticorum* frégy szekrényének és eretnekek pöröllyének, én sem vétek azzal, ha őtet annak nevezem: *area testamenti, et malleus hæreticorum* frégy szekrényre, és eretnekek pöröllye.

Majd csak nem el-felejtettem mingyárt Püspökségének kezdetében tartatott látogatását, és visitatioját, annak alkalmatosságával-is ki nem mondhatom, mely nagy szorgalmatossággal, 's fáradsággal falukról falukra kereste az el-tévelyedőt Juhokat, nem is szűnt-meg addig meddig fel-nem találta, vállaira nem vette, és bé nem vitte az Kristus JÉSZUS aklába. Szűk volt bizonyra Veszprémi Püspö-ki megye az ő apostolkodásának, és fáradhatatlan fáradságának, ki-hatott neve, hire Apostoli buzgoságos munáinak nem csak Magyar Országra, hanem, egész Romáig tizten negyedik BENEDEK Szentséges Romai Pápa eleibe, ki néki írott Apostoli Kegyelmes levelében mind azon Apostoli buzgoságos munkákért, és fáradozásokért kivált-képen meg-dicsérte, 's egyszer-is mind ébresztette, intette őtet, hogy tovább-is munkálkodgyék mint a' Kristus Jébusnak jó vitéze.

Még eleget monhatnék meg-érdemlett dicséretére, de végtére csak azt mondom felőle, a' mit JÉSZUS Syrach Fia Simon Fő-Papról az Oniás firául írtt vala: *Simon Oniæ filius Sacerdos magnus in diebus suffulsit domum. Ecclesi. C. 50.* Simon Oniás fia, a' Fő-Pap életében támogatta a' házat: úgy a' mi FŐ-PAPUNK-is tellye életében támogatta a' házat, az-az, az élő Istennek Annya-szentegyházát a' Hiveknek helyes igazgatása által, prédikállási tanítási, írási, és jó példa-adási által szorgalmatosan támogatta, és most-is támogatná, ha úgy nem járt volna mint Eleázár Sarua fia kiról emlékezik *1. Machabæorum c. 6.* Ez olly vitézi módon viselte magát Antiochus Eupator Király ellen az ütközetben, hogy nem csal a' leg-nagyobb Elefántot meg-ölte, hanem még több ellenséget-is öltt volna, ha őtet le-esvén az Elefánt a' földre Bálvány nehéz testével el-nem nyomta volna, hasonló-képpen ez az FŐ-PAP még most-is támogatná az Annya-szentegyházat, ha őtet ama' Bálvány Elefánt az kegyetlen Halál el-nem nyomta volna, 's élete-fonalát mérges kaszájával el nem vágta volna. Eddig szóllottam ő

felőle mint FŐ-PAP felől, már most szóllok mint FŐ-ISPANY felől mint FŐ-PAP ki-monhataatlan-képpen munkálkodott, az Isteni, lelki és mennyei dolgokban, mint FŐ-ISPANY felől mint FŐ-PAP ki-mondhataatlan-képpen munkálkodott, az Isteni, lelki, és mennyei dolgokban, mint FŐ-ISPANY pedig az világiakban, és testrekben. Ha én halgatok-is; tudgya az egész Tekéntetes Nemes Vármegye, mely igen kívánta elő-mozdítani a' közönséges jót, mely igen kívánta Felséges Aszszonyunkat Kegyelmes szándékit tellyesíteni, mely igen sürgette az igaz-ságnak ki szolgáltatását, úgy, hogy senki ő miatta ügyében rövidséget soha nem szenvedett. Gazdagok, és Szegények, Árvák, és Özvegyek örömmel menének elő-le; Szent Jobbal: *Oculus fuit cæco.* Job. C. 29. szeme volt a' vaknak, *pes claudo, pater pauperum* lába a' sántának, Attya a' szegényeknek.

Mivel tehát így munkálkodott, nyughatatlankodott, izzadott, fáradozott, illen-dő volt, sótt talán igazságos-is, hogy elvegye a' nyugodalmat, a' mint-is hogy Nagy Bóldog Aszszony Octávája alatt, a' kit kivált-képpen mindenkor tisztelt, meg-nyu-godott az ő munkaitól, *requievit*, el-nyugodott; és el-vette a' bátorságos örök nyu-godalmat.

Honnénd mind ezekre-való nézve méltán mondhatom felőle először: *non est mortuus sed dormit*: nem holt-meg, hanem aluszik, és örök emlékezetül ezen verseket írhatok Koporsójára:

*Híres BIRÓ MRTON, FŐ-PASZTOR Veszprémben,
Érdemes FŐ-ISPANY, azon Vármegyében
Meg-nem hóltt, aluszik teste csendességben,
A' Lelke pedig él, ég dicsőségében.*

Másodszor mondhatom *transivit*, által-költözött, által-ment, ezen Versekkel együtt.

*Tökélletes FŐ-PAP, gyors ajtatosságra,
Irgalmas, és serény az adakozásra,
Azért-is által-ment órák Bóldogságra
Isten Hajlékinak nagy vígaságára.*

Mondhatom harmadszor *requievit* el-nyugodott és ezen Verseket rajzolhatom:

*Tellyes Életében sokat munkálkodott
Istenért, és annak kedvéért fáradozott,
Magáért, másokért szüntelen izzadott,
És immáron Teste, Lelke meg-nyugodott.*

Meg-nyugodott: és azért mivel magától ki nem telyhetik, én általam végső búcsút vészen mondván: Leg-előszőr-is zokogó szível, és keserves szóval búcsúzom Te töled Dicsőségessen Országló Felséges MARIA THERESIA Romai Császárné, Apostoli Koronás Magyar Királyné, fölöttébb Nagy kegyelmű aszszonyom! Ester királyné Asverus Király Palotájába bé-menvén, ilyen-képpen szóllott hozzája: *Valde mirabilis es tu Domine, et facies tua plena est gratiarum*. Ester. c. 15. Igen csudálatos vagy te Uram, és a' te Orezád tellyes Kegyességgel; de hihető, hogy azt vagy hizelkedésből, vagy féltében mondotta, én pedig FELSÉGES ASSZONYOM! Igazán, és tiszta igaz hűséges szívemből mondom, hogy igen csudálatos vagy te ASZSZONYOM, mind szavaidban, mind cselekedetidben, és a' Te Orezád tellyes kegyességgel; szólhatnak e' felől minden igaz Hív Jobbágyid, és Szólgáid, de én különösen szólhatok, a' kit Veszprémi PÜSPÖKKÉ, FŐ-ISPÁNYA, BELSŐ-TITKOS-TANÁCSÁVÁ tettél, és más egyéb Királyi-kegyelmekkel érdemem felett Kegyelmissen illetél. Mit adhatok mind ezekért egyebet, hanem hogy térd-hajtással, mélységes álaatossággal meg-köszönjem Királyi kegyelmidet, Jó-téteményidet, és azt mondgyam Gabellussal *benedicat te Deus Israel*. Tobia. C. 9. Áldgyon-meg tégedet az Israelnek Istene a' te Felséges Császári, és Királyi-Férjeddal együtt, *et videatis filios filiorum vestrorum usque in tertiam, et quartam generationem, et sit semen vestrum benedictum a' DEO Israel*; és lássátok a' ti Fiaitoknak Fiait, harmad, és negyed izég, és meg-áldattassék a' ti Magotok az Israel Istenétől, a' ki szerencsésé tegye fegyverteket, hogy ellenségeken győzdelmet vehessetek, és az után szerecsésen járjatok, és országollyatok. Tudom FELSÉGES ASZSZONYOM, hogy mostani Haborúnak alkalmatosságával, sok szív-béli győtrelemeket szenvedsz, tudom, hogy Anyai-képpen törődöl mi érettünk, ággodól, bánkodol az iszonyú költségen, Tartományoknak-pusztításán, és a' sok Vér-ontáson, tudom, hogy Judith Aszszonyal száma-nélkül, hól Templomokban, hól Rejtek-szobaidban fel-emeled, az Úr Istenhez kezeidet; és buzgó szível, lélekkel könyörögsz, hogy a' Te fő ellenséged szégyenüllyön-meg *ejus superbia amputetur*. Judit c. 9. annak kevésége vágattassék-el, és jöjjen-el a' kívánatos Békesség, tudom (mondám) mind ezeket, és mind azonáltal, még sem igen tapasztalod könyörgésidnek, óhajtasidnak, és imádságidnak fogannattát. De meg-ne ütközzél ebben FELSÉGES ASZSZONYOM! Mert bűneinkért még el-nem jött az Isten könyörülésének ideje, el-jön bizonynyal mikor megsem gondolod, csak légy álhatatos, *confortare, et esto robusta* Josue c. I. erősödgyél, és légy vastag, *et dabit tibi Deus petitiones cordis tui*. Psal. 36. és meg-adgya néked az Isten a' szived-kérésit, és ugyan e' végre én Áldásomat-is nyújtom, és Oziás FŐ-PAPPAL végső-képpen azt mondom: *Dominus sit tecum in ultionem inimicorum nostrorum* Judith 8. az Úr légyen veled a' mi ellenségeinkön-való boszszú-állásra. Isten hozzád.

Búcsúzom te töled-is Nagy Méltóságú Gróff BATTYÁNYI LAJOS, ARANY-GYAPJAS-VITÉZ, Magyar-Országnak PALATINUSSA, 'S VICE-KIRÁLLYA, édes Hazánknak édes Attya, és Gyámola Nagy jó Kegyelmes Uram! Amaz Nagy Császár bódlog emékezetű ötödik KÁROLY szokta mondani, hogy az jó Fejedelem, az jó igazgató az Országban, és Tartományban, a' kinek Kereszt Neve Ádám, Vezeték Neve Ábrahám: az-az a' ki dolgoss, munkás mind Ádám, igaz, ajtatos, hív és engedelmes mint Ábrahám. Kegyelmes Uram! Éppen ilyenre akadtunk Excellenciádban: a' midőn Nagy-emlékezetű Felséges Császár és Király hatodik KÁROLY Excellenciádat udvari, Magyar Országi Cancelláriussá tette: bezzeg serényen munkálkodott Excellenciád a' Király mellet, az Ország, és annak szabadsága mellet, serényen bezzeg a' közönséges jónak élő-mozdításában, serényen a' magános dolgokban-is, kiváltképpen én mellettem el annyira, hogy Isten után egyedül Excellenciádnak tulajdoníthatom Püspökké-lételemet: kiért az Úr Isten hoszszú egésséges étellel, és minden testi, 's lelki bódogságokkal áldgya-meg Excellenciádat, és mivel én eddig se elegendőképpen meg-nem köszönhettem, se meg-nem halálhattam ezen kegyes munkálkodását, és más vélem közlött sok kegyelmit, fizesse-meg a' minden jóknak meg-fizetője az Irgalmas Úr Isten. Nem külömben Ábráhamat találtunk Excellenciádban, a' midőn Palatinussá közül akaratul választatott: Igazat, mind Ábrahám: mert semmit úgy nem szomjúzik Excellenciád, mint a' közönséges igazságot, és annak ki-szolgáltatását, ajtatossat: mert az Isteni tiszteletben, az igaz üdvözítő Hitnek óltalmazásában, annak terjesztésében, és külömb-külob-m-féle jószágos-cselekedetekben buzgó, és fáradhatatlan, Hívet: mert hív mind FELSÉGES ASSZONYUNKHOZ, mind az Országhoz; engedelmesset: mert engedelmeskedik mind az Isteni-törvényeknek, mind az Királyi-parancsolatoknak, egy szóval ollyast találtunk Excellenciádban, a' kinél jobb nem lehet; Azért-is Excellenciádnak emlékezte légyen áldásban. Isten hozzád.

Töled-is búcsúzom Méltóságos Veszprémi Püspök, 's Fő-Iszpany NAGY-MANY-
NYAI KOLLER IGNACZ URAM, kedves Coadjutorom, Segítőm és Successorom: Szent Pálnak igen nagy kedvében volt Tykikus, és azért Colossa-béliekhez így irtt föle: *Charissimus Frater, fidelis minister, et conservus in domino* Colos. C. 4. Szerelmes Atyámfia, hív szolgál, és szolgál-társom az Urban. Te hasonlóképpen Méltóságos Püspök-társom az Urban. Te hasonlóképpen Méltóságos Püspök társom, nem csak nagy kedvemben vóltál, de inkább tégedet szívemben hordoztaltak, azért-is így szóllítlak-meg: Szerelmes Atyámfia, hív szolgál, és szolgál, vagyis Püspök-társom az Urban. És valamint Szent Pálnak segítője vala Timotheus, ki felől emlékezik Romaiakhoz irtt levelében: *Timotheus adjutor meus* Rom. C. 16. Timotheus az én segítőm, úgy nékem-is te valál segítőm, de már most Successorom ma lettél. Kérlek, segíts holtom után-is, ha talantán szükségem volna reá, és tégy hasznos áldozatot érettem. Igen örülnek az Atyák, midőn láttyák magok

successorát a' tisztben vagy jószágban Nem különben örültem én, midőn tégedet úgy-mint successoromat láttalak, veled nyájaskodtam, és társalkodtam. Dávid Király örvenedzett azon, és áldotta az Istent, hogy életében láthatta fiát Salamont úgy-mint sucessorát a' Királyi székben: *Benedictus Dominus Deus Israel, qui dedit hodie sedentem in solio meo videntibus oculis meis*. 3. Regum. C. 1. Áldott az Israel Ura Istene, ki ma királyi székemben ülőt adott szemeim láttára. Néked mint segítőmnek köszönöm jó akarodat, fáradságodat, köszönöm, hogy Püspöki terhemet magadra vetted, és kötelességemet bé-töltötted: mint successoromnak pedig azt mondom: látod, hogy *ego jam delibor* 2. Tim. C. 4. én már meg-áldoztatam, az-az ki-költözöm e' világból, és nékem tovább itt maradnom nem lehet: hanem *prædica verbum*, predikállyad az ígét, légy rajta alkalmasosan, alkalmatlanul, feddőgyél, esedezzél, dorgály minden békességes tűréssel, és tanítással: *attende tibi, et universo gregi*, Actorum c. 20. vigyázz magadra, és az egész nyájra, mellyen tégedet a' Sz. Lélek Püspökké tett, az Isten Anya-szent egyházát vezérteni; *nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate*, I. Timot. C. 4. senki iffiuságodat meg-ne utállya, hanem légy példája a' hiveknek a' beszédben, a' nyájaskodásban, a' szeretetben, a' hitben, a' tisztaságba, és így *bonus eris Minister Christi Jesu* Tim. C. 4. jó szolgálja léssz a' Kristus Jesusnak, és a' Pásztorok fejedelme meg-adgya néked az el-hervadhatalatlan koronát. Isten hozzád.

Titeket sem felejtethlek-el fő tiszteletre méltó Nemes Kaptalomon érdeme és tudós férfiak! A' kiket egyen kívül mind én választottam, ide helyheztettem, és fel-emeltem. Tik vóltatok: *Fratres mei charissimi et desideratissimi, gaudium meum, et corona mea*, Philippens c. 4. Szerelmes és kíváncsú Atyámfiak, az én örömöm, én koronám, titeket hittalak az én szorgalmatosságomnak részére, tik vóltatok az én segítőim az én Pásztori gondoskodásomban, a' mint szent Pálnak segítői valának Márk, Aristarchus, Demas, és Lukács. Tik az én Assessorim. Tik a' veszprémi anya-szent-egyháznak tagjai, én feje; már én ugyan el-estem, de a' miatt fej nélkül nem maradtatok, mert szemeitek láttára Succesort hagytam néktek: ezt halgassatok, ő tőle függjete, engedelmessek legyetek, tisztellyétek, véle egyet értsétek: mert máskint igen illetlen és rút dolog volna, ha a' tagok a' fővel egyet nem értenének. Hozzám pedig hálá-adók legyetek, rólam gyakorta emlékezzetek, és érettem hasznos áldozatokat tenni el-ne mulassátok. Köszönöm azonban segítségteket, fáradságtokat, gondoskodástokat, kiért áldottak legyetek az Uról. Isten hozzátok.

Búcsúzómon töletek-is Tekéntetes Nemes Veszprém Vármegyének érdemes Tiszt-viselői: Tőled kedves Vice-Ispányom, töletek Assessorim, Szolga-Bíráim, Eskütyeim, és egész Nemesség. Tik olyanok vóltatok, és vagytok mint *castorum acies ordinata* Cant. C. 6. a' táboroknak el-rendelt serege, tik velem

együtt, a' ki fő kormányozótok vóltam mindenkor mint egy istrázsát állattatok Felséges Aszszonyunk szolgálattyaért, a' közönséges jóért, az adozó szegénységnek könnyebbítéséért, és az igazságért; továbbis mind azokra szorgalmatosan vigyázzatok, kiváltképpen az igazságra: *quod justum est, judicate Deutor. c. 1*. a' mi igaz, azt ítélyétek: úgy meg-halgassátok a' kicsint mint a' nagyot, a' szegényt, mint a' gazdagot, semmi különbség ne légyen a' személyekben, *quia Dei judicium est*, mert az Isten ítélete: a' ki megadgya néktek az igazságnak koronáját. Isten hozzátok.

Meg szállítalak titeket-is édes Fiaim Kristus szőlőjében miveskedő a' napnak terhét, és hévségét viselő Tisztelendő Plébánusok, lelki Tanítók, és Pásztorok. Tik vagytok azok, a' kik terhemet könnyebbítettétek, tik vagytok, kik magatok jó viselésével, buzgó ágával a' reátok biztatott népnek oktatásával; és jó példa adástokkal meg úntt életemet örömmre hoztatok. Ennek utána-is *sic luceat lux vestra coram hominibus* Matthei c. 5. úgy világossodgyék a' ti világosságtok az emberek előtt, hogy lássák a' ti cselekedetiteket, és dicsőítsék az atyátokat, ki mennyekben vagyon. *Pascite, qui in vobis est, gregem 1. Petri 5*. legeltessétek az Istennek közöttetek való nyájat mind az Isten ígéjével, minden jó példa-adásokkal, legeltessétek (mondám) gondot viselvén nem kinszerítésből, hanem szabad akarattól, sem úgy-mint uralkodván az Úr örökségén, hanem példa lévén a' nyájnak szívből, és mikor meg-jelenék a' Pásztorok Fejedelme, el-veszitek a' dicsőségnek el-hervadatlan koronáját. Rólam pedig az imádságban, és áldozatokban el-ne felejtkezsetek. Isten hozzátok.

Búcsúzómon töletek-is vér szerint-való Atyámfiak: kiváltképpen te tőled Nemzetes, és vitélő PADÁNYI BIRÓ ISTVÁN, T. N. Posony Vármegyének Tábla Birája, és a' te Hitves-Társodtúl kedves Menyem-Aszszonytúl, PESTVÁRMEGYEI ANNA Aszszonytúl: minekelőtte többet szöllyak, először-is Püspöki áldásomat nyújtom hozzátok mondván: *Deus misereatur vestri, et consenescatis ambo pariter sani* Tob. C. 8. az Isten könyörüllyön rajtatok, és vénhedgyetek-meg mind a' ketten együtt egészségben. Az után te hozzád fordúlok édes Öcsém! Meg-kell emlékezned, hogy én térítettetek-meg tégedet az igaz üdvözítő hitre, én tanítottalak, én neveltelek-fel emberségre. *Permane in eis, quæ didicisti, sciens a quo didiceris* 2. Tim. C. 2. Maradgy-meg mind azokban, a' miket tanultál, tudván, hogy kitől tanultad. Meg-kell arról-is emlékezned, hogy nem csak tanítottalak, hanem magamtól el-huzván nagy költséggel ruháztalak, iskolába jártottalak, minden szükséges és hasznos tudományokban tanítottalak, azon kívül még alkalmas jószágot-is szerzettem néked, nem azért, hogy a' hivságokat hajhazzod, szabadobban ély, és tobzodgyál, hanem hogy szegény, de régi Nemes Familiánkat tudományiddal, tökéletes magad jó-viselésével, és más egyéb jó cselekedetekkel illeszszed és elevenítsed. Ezt cselekedvén nem léssz el-fajultt Atyámfia. Most

pedig *vade in pace*, menny-el békességben, ély sokáig szerencsésen, és érettem szüntelen imádkozzál. Isten hozzád.

Végtére búcsúzom tőletek édes Juhaim, Fiaim, Leányaim, a' kiket a' Krisztusban nemzettem, tőletek hiv szolgálaim, cselédim, jobbágyim, a' kik éjjel nappal hiven szolgáltatok, és tőletek-is minden népek, a' kik temetésemre jöttetek, már többé az én orczámot senki közületek nem láttya, hanem kiki imádkozzik érettem, és azt mondgya: nyugodgyál békességben. Én pedig minek-előtte el-vállom tőletek nemezségek Tanítójával Sz. Pál Apostollal: *commendo vos Deo, et verbo gratiae ejus Actorum c. 20.* ajánlok titeket az istennek, és az ő malasztya igéjének, és egyszer 's mind azt mondom: Áldottak vagytok ti az Urtól, a' kik ez irgalmasságot cselekeszitek én velem, és el temettek engem. Isten hozzátok.

Indulsz már látom, indulsz Méltóságos Püspök e' mai Szent Pappal Nicomedes Mártírral, nem ugyan a' mártíromságra, mellyen már által-mentél, hanem az örök nyugalomra, a' mártíromságnak pálmájára, és koronájára. De mit mondek szomorú Halgatóim! Tehát Mártir is vólt ezen Méltóságos FŐ-PAP? Igenis az vólt, és pedig jó Mártir, mind nevével, mind cselekedivel: nevével? Mert Martinus Biró, BIRO MARTON annyit téssen mint *bonus Martyr*, jó Mártir; cselekedetivel pedig, mert ámbár meg-nem ölettetett-is, mind-azon-által az igazságért, az igaz hitért sok háboruságokat, nyomorúságokat, üldözéseket szenvedett, és pedig nagy békességes tűréssel szenvedett; kétség-kívül magát-is a' halált kész lett vólna el-szenvedni. Ah azért jó Mártir vedd-el ezen koronát-is, tegyed az Apostoli koronához, mellyet az Apostoli munkáid által nyertél, és így ezen kettős koronával meg-koronáztatván nyugodgyál békességben, a' meg-dicsőült Szentekkel mind örökén országoly Mennyben, a' hova és annak el-enyészhetetlen szent világosságába ezen Szent Templomnak, a' kiben FŐ-PAP valál, Pátronussa az Úr seregének zászló tartója dicsőséges Szent Mihály Arkangyal vezessen bé. ÁMEN

2.

Cziráky Antal*

GYÁSZOLÓ BESZÉD

MELLYEL MÁSODIK LEOPOLD MEG-BOLDOGULTT FELSÉGES TSÁSZÁRT,
ÉS KIRÁLYT A' PESTI MAGYAR TÁRSASÁG' GYÜLEKEZETÉBEN, SZ. GYÖRGY
HAVÁNAK 12-DIK NAPJÁN 1792-DIKBEN A' DÉNESFALVAI GRÓF CZIRÁKY
ANTAL KIRÁLYI DEKRETÁLIS KAMÁRÁS, ÉS UGYAN AZON NEMES TÁRSASÁGNAK
ELÖL-ÜLŐJE, ÉLŐ SZAVÁVAL MEG-TISZTELTE

Pesten, Fűskúti Landerer Mihály betűire.

Opes Regum, corda subditorum.

A' Királyok kintse, az alatt-valók' szive.

L. Ts. K. tz.

Minden tsinosb országokban a' tudományos Társaságok meg-szokták jelesebben tisztelni az ő Fejedelmeket nem csak élte' idejében, hanem hólta után-is. Tar-toznak ők azzal kiváltképen: minthogy a' Fejedelem minden, de főkép' a' tudománys Társaságoknak Fő-kormányozója. Minket ha ez az ok nem kötelezne-is, reá bír az hálá-adóság, hogy LEOPOLD, boldogultt koronás Urunk' tiszteletére meg-szóllamljunk. De vallyon találhatunk-e hozzá fogható kesergő szózatokat, a' mellyek elrémult, el-ámúlt, meg-némúlt nyelvünket fel-öldhassák, határtalan szív-fájdalmunkat ki-magyarázhassák? Meg hólt, pedig hirtelen hólt-meg MÁSODIK LEOPOLD Királyunk! Meg-hólt Magyar Nemzetünknek szerelme, és szerető-je! Meg-hólt – Ez a' véletlenül meg-zendült, hozzánk onnan fellyül bé-roppant szó olly menny-ütő kőhez hasonlíta, a' melly minden leg-kisebb setét felhő, villámlás, dörgés jelentése előtt szörnyű harsanással bé-üt, mindent meg-rendít, el-rémít.

Igaz való ez; de miért juttatom újlag eszünkbe azt a' rettentő szempillantást, mellyben a' szív-szorongatás csak nem el-fojtott bennünket? Haszontalan immár, haszontalan minden kesergés. Arra törekedjünk most inkább, hogy azon meg-halálozott jó Királyunknak Magyar Nemzetünkhöz ki-fejezett szeretetét e' Magyar

* 1772-ben született és 1852-ben halt meg. Arisztokrata. Jogász társaival alapította meg a pesti Magyar Társaságot. Később számos megye adminisztrátora, tárnokmester majd országbíró. 1839 után állam- és konferenciaminiszter, vagyis a birodalom legszűkebb vezető testületeinek tagja.

társaságunkban hálá-adó emlékezettel tiszteljük; 's mutassuk-elő jábor indulatink' társjából minden lehetőképen azt a *Királyok' kintsét*, a melyet LEOPOLD az ő Tsászári Királyi tizmjének választot; sok Tsászárok 's Királyok felett pedig meg-is érdemlett. És külön-külön szóllván: meg érdemlé ezt az a minket igazán kedvellő Felség még velünk éltekor; tőlünk el-válása után-is meg-érdemli.

El-mellőzöm én itt, a mint eszre vehetitek, a meg-bóldogúlt Fejedelemeinek minden egyéb Hertzegi, Királyi, Tsászári halhatatlan nagy érdemeit, melyeket Toskáni nagy Hertzegségben, Római Birodalomban, 's más sok-féle tartományokban rövid idő alatt szerzett maga örök emlékezetére. Tsak Magyar nemzetünkhez ki-mutatott szeretete határozza-meg magyar szívekhez intézett szólamlásomat. Az a szeretet tudniillik, a melyet LEOPOLD még úgymint koronás Királyunk élt, személye szerént jelessé tett; az a szeretet, a melyet, hogy vele együtt meg-ne hallgasson, Fő Hertzegi Fiaiban meg-örökösített.

A józan értelemről igazgattatott szeretet nem hajól egy könnyen ahoz, a kit jól nem esmér; a kit ellenben méltónak lenni már elegenden ki tanúlt, ahoz nem tsak hajól, hanem mintegy vonattatik, 's édesdeden el-ragadtatik. Ez így lévén; nem tagadom én, hogy a ditső Királynak szíve egy némelly ideig nem igen hajlott a magyar nemzethez szeretetére. De tsudálhatjuk-e azt? Vallyon titok-e mi előttünk, mennyit okozhat, mennyit akadályoztathat emberi szívben a nevelés, a foglalatosskodás, és más temérdek elő-forduló környül-állások.

Kik valának LEOPOLD körül az ő első gyermeki zsengejétől fogva? Udvari szokás szerént többnyire olyanok, a kiktől a Magyar nemzethez se nyelvét, se jó erköltséit, se nagy érdemeit ki-nem tanulhatta. Nevendék ifjúsága könyvekben, írásokban, igen sok rétű tudományokban mintegy testestől, lelkestől egészen el-merült; ezek valának az ő minden órái leg-kellemetesb foglalatossági, úgy annyira, hogy még a testvérei-is, ha valakitől valamely tudós új nyomtatvánnyal tiszteltetnének, azt szokták val egymás közt mondani: „Ezt ismét jó falat lészen LEOPOLD' számára”. Illy nevelés, illy foglalatosskodás mi alkalmatosságot nyújtott Néki arra, hogy a Magyar szívekkel közelebb meg-esmérkedhetnének? Sőt vallyon minő indító oka lehetett volna-is akkor ez illetén esméretség' szerzésére: a mely, élvén még, 's ditsőségesen országolván szerelmes Anyja; előtte lévén a Magyar koronához törvény szerént hivatalos bátyja: talán tsak únalmas viszonytagságokat vonhatott volna fejére? Fel-nevekedett állapotjában a Florentziai uralkodásra emeltetvén, még sokkal meszszebb esék Magyar hazánkról; nem-is gondolkodék ott egyébről, hanem tsak hogy birtoka alatt élő Népét bóldogíthassa, a mint valóságosan meg-is bóldogította. JÓSEF Tsászár' és Király' ki-múlása viszsza-időzte hozzánk onnan LEOPOLDot. De bóldog Isten! Emlékezhettünk-e rettegés nélkül az akkori zűrzavar környül-állásokról, melyekbe LEOPOLD' tsendességet szerető 's egészen meg-szokott szíve egyszer's mind verdődött. A Török háború,

alsó Német országi mérges zenebona, Prusszus, és még más hatalmasságoknak hadi készülleti, kemény fenyegetési, közelítő bé-ütési: szint annyi hegyes török valának, amellyek által-szegezék LEOPOLD' jó lelkét. Leg-inkább pedig gyöttré őtet, hogy birodalmának nem tsak többi részeit nyúhatatlanságban, hanem még Hazánkat-is nem tudom mi viszsza-vonó kedvetlenségben találá.

Már, ha azt tekintetbe se vesszük, hogy valamint a szerentséesebb embereknek, úgy a szerentséesebb népeknek-is vagynak mindenkor vetélkedő társai, irigyei, ellenkezői; ha, mondom ez, és több e'féle eszünk ágába se ütköznék: tsak az elébbiekből-is következképpen mit hozhatunk-ki: én ugyan azt: hogy valóban nem tsudálható, hogy az e' képen neveltetett, sok-félében mindenkor foglalatoss, és végtére igen ellenkedő sok környül-állásoktól ostromoltatott LEOPOLD szeretete jó ideig nem felette hajlott a Magyar Nemzethez.

Ez mindazáltal meddig tartott? Tsak addig: míglen ezt a Nemzetet jobban meg-nem esmérte; míglen Országunkba, sőt országunknak tsak szélső városába nem lépett. Oda bé-érkezvén szemlátomást tapasztalta LEOPOLD a Magyar hív népnek az ő Királyi kedvellésére érdemes minémüségét, igaz tulajdonságát. Láta, mi diszes nagy készületekkel fogadtatik, mi szivességgel tiszteltetik, mi hívséggel környékeztetik, akár melly felé fordúla. Hallá nappali, éjjeli örvendező, magasztaló szavait; álmélkodva szemlélé felséges szolgálatjára mindenkor kész buzgóságát. Mi nagy vigasztalás áradott-el Atyai szívében, midőn az Ország' színe, félre tévén ősi tövös gyökeres választó szokását, LEOPOLD SÁNDORT, LEOPOLD Királynak igen kedves Fő Hertzegi Fiát, Nádor-Ispánságra kíváná, 's egyesült fenn-szóval, vidám szabadsággal ki-is hirdeté. Ez a Magyar szívektől a királyi Házhöz nyilvánosítatott jeles bizodalom úgy látszott, mintha LEOPOLD szívéből tövöstől kiszakasztott volna minden, 's akár honnan termett idegenséget, és azt tiszta Atyai szeretetre kisztette volna. Ki-fénylett ez az ő utóbbi feletéb kegyes tekintetéből, szava' járásiból, jótéteményinek nagy vóltából.

Emlékezem, óh bóldogúlt Királyunk! Mi kedvellő szemekkel tekéngettél ama, környülötted, tengeri habok gyanánt, tolduló számtalan fiaidra, holott meg-koronáztattál; mintha az a Magyaroknak régi nagy kintse, szent István' koronája, ugyan ez apostoli szent Királynak Magyarokhoz viselő forró nagy szeretetét fejedről szívedre, szívedről egész hív népedre özon-képen el-árasztotta volna. Emlékezem, hogy az akkoron indítatott éjszaki vígasságokban mindenkor éjféltájig jelen valál; hol egyet, hol mást kegyelmesen szóllítál; az öszve-gyúlt Magyar-ságnak szemlélésében gyönyörködvén, 's ezzel a temérdek súlyos gondoskodásokban meg-fáradt elmédet enyhítvén, nyúgosztalván. Emlékezem azon mindnyájunkat újlag nagyon le kötelező szavaidról-is, melyekkel épen ez illetén egy gyülekezetben ama' mindenkori mély tisztelésünkre felettébb méltó Nápolyi Királyt bartáságosan szóllítád: *Látom*, mondván, *látom*, *hogy meg-van még a'*

Magyarokban az én Házaamhoz' s Véremhez az a' tisztelet és szívesség, mely-lyet hajdan Anyámhoz viseltettek, mikor az ő Fejedelemségét fenn-tartották.

Olvassuk, ha tetszik, még nagyobb bizonyodásunkra, Ő Felségének mind az új Nádor-Ispányunhoz, mind a' Fő-Rendekhez intézett gyakor és felette kies beszédit, leg-ottan meg-győzöttetünk, hogy mivel a' nyelv a' szívnek magyarázója; LEOPOLD, a' ki a' Magyarokat olly szíves indulattal hiv népének, igen kedveseinek, édes fiainak nevezte; a' ki Béts felé kéntelenítetvén elmenni, 's nem sokára ismét hozzájuk vissza-térvén, kegyelmesen ki-mondá, hogy minden pompás kísérés nélkül közök-be jó, nem mint Király alatt lévőihez, hanem mint Atya az ő édes fiai ölébe; a' ki egy szóval, saját bizonyítása szerint, tellyes bizodalmát a' Magyarok' szívében helyeztette; hogy, mondtam, az a' LEOPOLD Nemzetünket már igazán szerette.

Jól tudom azonban, hogy a' szeretetnek, főképen pedig a' Királyi, és egy egész Nemzetre terjesztendő szeretetnek leg-hitelesb tanúbizonysági a' jótétemények. Sok-féle nagy sérelmit, és szint olly sok szerű terh-viseléseit fájllá Nemzetünk már számos esztendőkh által; amazoknak meg-orvoslását, emezeknek meg-könnyebítését óhajtá leg-inkább az ő új kegyes jó Királyától. És im' ugyan itt tündöklött-ki leg-fényesebben LEOPOLD' szeretete a' Magyarokhoz. Juttassuk tsak egy 'kevesé eszünkbe azt a' szemeinket gyönyörkedtető, de belső érzésünket-is egyszersmind nagyon gerjesztő látást: midőn LEOPOLD ditsőséges koronázásakor Posonyi külső piatzon egy ékes alkotványra fel-állván, 's bal kezével urunk' feszületét, jobbjával pedig három úját ég felé emelvén, Istenre, és az ő Szenteire meg-esküvők: hogy az Országnak minden Rendeit az ő szabadságikban, jussaikban, törvényes jó szokásikban meg-fogja szentül tartani. De emlékezzőnk-meg arról-is egyetemben, minémű nem tsak füleinket, hanem szíveinket-is által-ható fenn-szókkal fogadta volt mind ezeket, mind a' többit. Tsöpögtek szemeinkből a' könnyhúllatások, mert úgy tűnők előttünk, mintha nem a' nyelve igazította volna lángoló igéjait, hanem a' nyelvén fekvő szíve.

És hogy valóban a' szíve szóllott, meg-bizonyítják ezt minden utóbbi tselekedeti, bölts és hathatós rendelési. Meg-orvoslá a' Nemzetnek sérelmit, terheit meg-könnyíté még az akkori Gyűlésben, a' mennyire ez hamarjában ott ki-telhetett; a' mennyire pedig némellyek' ki-gyógyítása húzmosb időt kívánna, olly hathatós rendelkezéseket tőn, hogy a' következő, 's mentül elébb lejendő Ország' Gyűlésében mind egykül egyik óhajtott állandó épségre hozattatnának. Nem bot-sátkozhatom én itt mind azoknak külön elő-számlálásába: mert lehetetlen volna illy rövid idő alatt belőlők ki-fejtdődnöm. Közönségesen azonban mind öszve vévén, bátorodom azt kimondani: hogy a' miket sok esztendőkh folytatában ország-ló Királyaitól meg-nem nyerehetett a' Magyar Nemzet, azokat e' parányi idő alatt bőven meg-nyeré LEOPOLD' szeretetétől. De noha most azokat halgatással el-kell mulatnom; két igen tégéres jó-tételt mindazáltal, a' mellyel LEOPOLD

Nemzetünknek mind naggyát, mind apraját le-kötelezte, hogy külön ne említsek, magamat nem tartóztathatom.

Egyik az, hogy a' békés LEOPOLD felette szükséges nyugodalmat szerzett édes hazánkknak, és nem tsak ama' tűzzel vassal fenyegető keresztény nagy Hatalmakat le-tsendesíté, hanem a' pogány Törököt-is meg-békélteté. Visz-sza-tetszett ugyan sokaknak ez a' békességszerzés; de LEOPOLD tekintetbe vévén Hazánkknak a' három esztendő által dühösködő háborúból származott sanyarú állapotját; marhától, éltetéstől, 's még föld-mivelőktől-is fottiglan ki-fogyását, naponként gyarapodó szükölködését, és szegényülését: inkább kívánt akármi sovány békességet jól meg-állapítani, mint sem akármi kövér, de kedves népének vérét ki-szívó, kedves országainak utolsó tsepp zsírját ki-szopó hada-kozást, és az önként-is mindenkor bizonytalan győzelmeket folytatni. Inkább akarta szépen meg-mívelt 's mindenekkel bővelkehető hazánkat bátorságos nyú-godalomba helyeztetni, hogy sem birodalmát némelly pusztá, vagy tsak pusztítókkal 's gyilkosokkal tellyes vidékekre tágasítani. E' jó-tételnek nagy voltát tsak az egy esztendei kellemes gyümöltseiből-is bőven érzik már az Országnak minden részei; és hová tovább még sokkal bővebben fogják tapasztalni.

Nem tudom már; ha ennék kisebb jótétemény volt-e eme' másik: hogy LEOPOLD tsak nem halálán fekvő nemzeti nyelvünket fel-támasztotta, jobb éledésre, szapora elő-menetelre kegyelmesen el-útasította. Régtől fogva szüntelenül óhajtá nyelvének nagyobb bétst 's virágzását a' Magyar nemzet, mindenkor kárba veszett óhaj-tása, és a' helyett, hogy annak szerentséje fellyebb emelkedett volna, naponként alább szállott. Kitalattatott volt már, a' magyar ruházattal együtt, többire minden fő házakból, királyi városokból, itélő 's tanátskozó szék-helyekből. Tsak némelly megyékben, jószágokon lakozó Nemes Uraságoknál, mező-városokban, falukban, kalyibákban tenegette lappangott. Sőt már ahoz közelít vala, hogy mintegy vétek hibájól állítatnék el-annyrá, hogy akármi alkalmatos, tudós, érdemes lett volna-is valaki, ha mindazonáltal az egyébaránt ugyan bötsös, és országunkban-is nagyon hasznos Német nyelven nem szolgálhatna, semmi nevezetesb tisztí hivatalra fel-ne érhetne; sőt még a' ditséretesen viselt hivatalból-is ki-szállítatnék.

Méltán panaszkodik ez eránt az egész Ország, és LEOPOLD által-hatván e' panasznak igaz ügyét, nyomos fontos mivoltát; jó szíve-is egyszersmind meg-illetődvén, mit nem tselekevék, hogy ezt a' mi szegény, meg-vetett, 's tsak nem szám-kivetett nyelvezésünket jobb karba tehetné, 's régi honnyában meg-állapíthatná? Nem tsak jóvá hagyá, hogy az országos, és törvényes munkák magyar nyelven-is mindenütt folytattathatnánk; nem tsak ajánlá a' közönséges végzéseken annak gyámolítását, 's elő-mozdítását: hanem semmi költséget se kémelvén, valamint e' Tudományok Mindenségéhez, úgy az Országnak többi fő és az iskoláihoz tudós magyar Tanítókat parantsola illendő fizetéssel állítatni; sőt hogy önnön leg-főbb

személye minden fő méltóságok' szemébe hathatós példát szolgáltatna, maga kedves Tsemetéjének magyar Tanítókat rendele tulajdon Tsászári, Királyi udvarában.

Kedves Magyar Társaság! Nem tudom lát-e még valamit, a' ki mind ezekből világosan által nem láthatja, hogy azon ditső Királynak szeretete az egyszer jobban meg-esmért magyar Nemzethez nem csak hajólni, hanem vonattatni is tapasztaltatott, 's édesdeden ragadtatni. De mi vígasztalásunk volna most az ő olly fényesen ragyagott szeretetében, ha az jó Királyunkkal együtt világból ki-költözvén illy hamar el-hagyot volna bennünket? Nem, épen nem hagyott-el; vídülünk bizvást, a' mennyire lehet ő mostani szomorúságunkban; el nem hagyott egészen. Mert ime LEOPOLD, hogy az ő olly sok-féle-képenki-nyilatkoztatott szeretete még hólta után-is nálunk fenn maradna, azt örökös Fiaiban meg-örökített.

Ezt hogy rövideden 's még-is nyilván felvilágosítsam, több nem szükséges, hanem csak hogy egy felől azon drága jó Atyánk Nemzetünkhez nagy szeretetet jelentő intéseit; más felől pedig ezen drága jó fiaknak szint' olly nagy szeretetet nyilatkoztató magok alkalmaztatásit elő-állassam.

Halljuk e' végett LEOPOLD Király' beszédeinek némelly kis részeit, melyekkel új Nádor-Ispányunkat mint Király és Atya igen fontosán integetve szólíttá; inhol örök emlékezetünkre méltó igéji:

„A' Nádor-Ispányi tehetséget, és kötelességeket az ország' törvényes rendelkezési nyilván való szövegekkel meghatározták. Ezeket hogy Szerelmetességed utolsó pontig bé-teljesítse, és maga előtt mindenkor szentül viselje, nem csak mint Atya javalluk, hanem mint Király akarjuk-is. Csak azzal téend eleget mind a' Rende kivánságának, mind a' Mi Királyi jó vallásunknak, ha tiszt-viselését minden részeiben meg-elégíti. Soha ne hátrálja Szerelmetességedet az a' vér szerént való egyesülés, a' melly a' Fiút Attyával össze-szerkezteti; mert Mi a' hív Rende előtt ki-valljuk: hogy Mi az ő Hozzánk viselő tiszteletét a' Nádor-Ispányi kötelességeknek mennél szorgosabb bé-töltéséből fogjuk mérsékelni.”

Illy Atyai integetések nem voltak-e szinte annyi fogatos oltó ágak, melyekkel LEOPOLD maga szépen tenyésző szeretetét egy jó Fiú' szívébe mélyen bé-oltotta, 's bé-is gyökereztethette, Úgy lett valóságosan; igen jó gyökeret kaptak, hamar virágoztak, bőven gyümölcsozta. Elő tanúink ebben az Ország' Rendei, a' kik ez új Nádor-Ispánnak hazánk' javáta tellyes erővel törekező buzgóságát, fáradozását, Attyánál gyakorlott közben-járást elég nem köszönheték, eléggé nem magasztalhatták. De hová kell más tanú-bizonyosság, mint maga LEOPOLD Király? A' ki midőn az Ország-Gyűlések' bé-fejezésekor a' jóvá hagyatott, 's királyi alá-írásával meg-erősített köz végzéseket, úgymint, önnön felséges vallása szerént, úgymint az ő kedves Magyar népéhez viselhető szíves indulatjának örök bizonyoságit, a' Fő-Hertzei Nádor-Ispánnak kezébe nyújtá, ugyan ő néki ez Hazánkért gyorsan véghez vitt hív munkálkodását igen kegyesen meg-

hálálá. „Vedd, mondván, vedd egyszer'smind édes Fiam Atyai hálá-adásomat, melyet, minthogy ezen nemzetnek le-kötelezett hitedet híven meg-állottad, 's mivel úgy el-járták tiszteben, a' mint Én kívántam, 's Tennen magad-is fogadtad, a' te Atyád ez hív Rendeinek, kiket-is ő úgy tekint, mint kedves fiait, szemek láttára néked bizonyít”. – Mi nagyobbat mondhatott LEOPOLD Király' szeretete a' fiúi szeretetnek örök fel-gerjesztésére?

Igaz ugyan, hogy az elő-hozott szép intések egyáltalában csak a' SÁNDOR LEOPOLD-ot illették; de vélhetjük-e, hogy azokat FERENTZ, akkori Fő-Hertzeg most már Felső Királyunk, nem hallotta? Vélhetjük-e, hogy ezekből édes Attyának Magyarokra ki-terjedett nagy szeretetét által nem hatta? Vélhetjük-e, hogy ezekből édes Attyának Magyarokra ki-terjedett nagy szeretetét által nem hatta? Vélhetjük-e, hogy szinte úgy, mintha Őtet-is egyenesen illették volna, szívéhez nem botsátotta? Az a' kegyes jó FERENTZ! A' ki felől méltán bizonyíthatom, hogy előbb szívelette a' Magyar nemzetet, mintsem az Ő Attya: mivel azt sokkal előbb, és jobban esmérte; sőt még azt-is: hogy ez a' drága fiú előbbször ültette a' Magyarok szeretetét jó Attyának szívébe, és azt csak további viszont az a' jó Atya maga jeles intései, hatható példái által ez jó Fiú' szívében meg-öregbítette.

Tudják leg-jobban Országunkan fő Naggyai, minő buzgósággal fogta pártját FERENTZ a' Magyaroknak némelly hatalmasan ellenkező pártosaik ellen; mi szorgalommal iparkodott, hogy Attyának holmi bal vélekedésekkel meg-előzőtt, 's csak nem el-idegenített szívét hozzánk édesítse. Ki-tetszett ez nyilván mind tulajdon keze-írásából, melyekkel az Ország' Naggyait vígasztalta, bizonyosokká tévén őket, mi nagy szerentséjének, mi gyönyörűségének állítja, hogy az Ő előtte mindenkor kedves Magyar nemzetnek közben-járója lehet, és szószóllója. Ki-tetszett még sokkal nyilvánban az utóbbi szerentsés következtetésekből. Tökéletesen meg-engeszteltetett LEOPOLD Király' szíve, 's e' jó Fiúnak sükeres ügyellése, esz-közlése által reá bizattatván, nem csak mindent, a' mit az Ország régen óhajta kívánt, függő petsétes levelével meg erősítte; hanem, mintha újonnan fel-gerjedett volna, tiszta szeretettel kezde lángodozni, 's Fiai szíveit viszont gyújtogatni.

Mi nagy örömmel tölt-meg ez eránt FERENTZ Fő-Hertzegnek hozzánk önként-is igen kegyes indulatú lelke! Kilátszott ez szemeiből, szavaiból, egész arztolatjából, valahol az Ország' Rendeivel, vagy egyéb Hazánkfiával szembe érkezett; ki-látszott, mikor az Ország' Gyűlésének végső ülésében megjelenvén szorgalmas fáradozásának már meg-érett gyümölcseit fájditá. Ki-látszott előttünk-is, midőn szerelmes ötsét e' nemes Vármegyének Fő-Ispányságában helyeztette; ki-látszott végtére, midőn ötsével egyetemben Budán magyarok között, míg lehetséges vala, olly örömet mulatot, nyájaskodot, vígadot, mintha Ötsöstül Országunk' ölében született, köztünk neveltetett volna. Szerentsés Haza! Miken nem réményihetsz illy új Királyodtól, a' kinek szíve még Fő-Hertzei létében így

gerjedezet fiaid szeretetére, 's naponként ingerelteték, öregíteték jó Attyának halhatalan szeretetétől.

Légy azért örökkön örökké áldott, óh boldogútt jó Királyunk! A' ki meg-nem elégedvén azzal, hogy velünk éltedben a' Magyarokat, mihelyt érdemes tulajdonságaik vólták közelebből meg-esméréd, mint igaz híveidet, mint igen kedvesidet, mint édes fiadat nyilván valósággal szeretted; hanem ugyan e' szeretetedet, tőlünk el-válásod után-is meg-maradandó vigasztalásunkra kegyes Örökösídben örökösét tetted. Légy áldott! És vedd jó néven ez új Társaságnak igaz szívbeli hálá-adását! Nemzetünkre árasztott számtalan jó-téteményid között nem vala utólsó az el-enyészéséhez már közelgő Magyar nyelvünk fel-éledése; a' melly által tsak most kaphatott életre ez a' régen szükséges, régen óhajtott Magyar Társaság. Ez okra nézve felette méltó, hogy mindjárt' még első tsirájában-is örök emlékezetedet kartsú értéke szerént bé-szentelje. Sok nagy érdemekkel gazdag lelket, ámbátor nem kételkedünk, hogy az már ISTENnek színe előtt vígad, mindazáltal részünkről-is a' Mindenható URUNKnak bé-ajánlottuk; tetemedet pedig, 's még hamvaidat-is hálá-adó említésekkel fogjuk áldani egész végső pihenésünkig. De kiváltképen jelesé téendjük, míglen élünk, minden ki-telhető tiszteletünket, szívünkben égő szeretetünket, meg-győzhetetlen hívségünket a Te hátra maradott, 's Nemzetünket szinte úgy mint Te, igazán szívellő Fiaidhoz; és ezt a' tiszteletet, szeretetet, hívséget, a' hol a' szükség meg-kívánja, vérünk ontásával-si meg-bizonyosítjuk. Illy szívű magunk viseléséből lássák 's tapsztalják minden nemzetek, hogy LEOPOLD Királynak kintse igazán léve, 's lészen ezen-túl-is a' Magyarok szíve.

3.

Csáthi Dániel*

AZ HALÁLNAK MINDEN EMBEREKKEL EGY-ARÁNT KÖZ-VÓLTÁRÓL

VALÓ RÖVID ELMÉLKEDÉS MELLYET NÉHAI JÓ EMLÉKEZETŰ MÉLTÓSÁGOS
GENERALIS BELEZNAI BELEZNAI JÁNOS¹ FŐ-ÚR FELSÉGES KORONÁS
KIRÁLYUNK, ÉS TSÁSZÁRNÉNK EGY GENERÁL-FELD-MARESCHAL-
LEUTINÁNTJÁNAK, ÉS EGY LOVAS NEMES MAGYAR REGEMENTNEK VITÉZ
COLONELLUSÁNAK MEG- HIDEGEDETT TESTE EL-TEMETTETÉSÉNEK
ALKALMAOSSÁGÁVAL TETT, ÉS MONDOTT CSÁTHI DÁNIEL, A' HELVÉTI-
KA CONSESSION-LÉVŐ NAGY KÖRÖSI EKLÉSIÁBAN A' KRISTUS JESUSNAK
EGYIK EGYÜGYŰ SZOLGÁJA, ÉS A DUNA MELLYÉKÉN AZON CONFESSIO
LEVŐKNEK SUPERINTENDENSE.

*Pilisen, az ÚR Háznak első Udvarában, M. DCC. LIV. Esztendőben,
Karátson havának 8dik napján.*

BUDÁN, Nyomtatott landerer Ferentz leopod által, 1758dik Eszt.

(részlet)

Tim. I. 18. 19.

Vitézkedjél ama' jó vitézséggel, meg-tartván
a' Hitet, és a' jó lelki esméretet. s' a' t.

Filipp. I. 21

Ennékem élni, Kristus; meg-halni pedig nyereség

Pld. XX. 7.

* Csáthi Dániel 1703-ban Szikszón született, belgiumi és németországi egyetemeken tanult. 1752-ben lett a dunamelléki református egyházkerület szuperintendense (püspöke) és 1757-ben halt meg, vagyis Beleznay János búcsúztatóját halála után jelentették meg nyomtatásban.

¹ Beleznay János (1673–1754) tábornok kuruc majd császári tiszt, református vallású. Családjában számos katonatiszt szolgált, fia, Beleznay Miklós pedig katonai rangján kívül a református egyház főgondnoka is lett.

Ha az igaz szüntelen jár az ő tökéletességében; boldogok lesznek az ő fiai, ő utána

SZENT LETZKE Prédik-Könyv. VIII. Rész. 8. v.

Egy ember sem uralkodhatik az ő maga lelkén, hogy meg-tartsa az ő lelkét, és semmi hatalmasság nem fog a' halálnak napján, és ez ütközetben semmi a' nyil, és a' tusakodás nem szabadítja-meg azt, a' ki azzal él.

ELÖL-JÁRÓ-BESZÉD

Tsudálkozásra méltó dolog az, e' Világon, hogy ámbár az egész emberi Nemzetség egy vérből teremtett, *Tsel*, XVII.26. és így azon Szüléktől származott legyen: mind az által oly nagy különbség vagyon az emberek között. p. o. egyik Úr, másik Szolga, *Efés*. VI. 5. úgy hogy a' szolga valamikor talál uralkodni, úgy tetszik, mintha föld-indulás lenne. *Péld*. Xxx. 22. Egyik, (hogy mindenek rendesen legyenek I. Kor. XIV. 40. és a' Nép vezér nélkül ne legyen, mint a' halak, és a' tszuszó-mászó állatok, *Hab*. I. 14.) egyik mondom, Király és Elöl-járó, a' másik pedig Jobbágy, és alatta-való. *Péld*. VIII. 15.16. Egyik bölts, másik bolond. *Péld*. X. 8. Egyik gazdag, másik pedig szegény, és mindeniket az ÚR szerzi. *Pld*. XXII. 2. Némelly, testének állapotjára, vállától fogva 's feljebb, egész Seregnél-is magasabb, mint Saul. I. *Sam*. X. 23. másik alacsony, és kitsiny, mint Zákheus. *Luk*. XIX. 3. sőt, a' mi nagyobb, oly különbözők az emberek ábrázatajokra nézve, hogy könnyebb talám fekete hattyút találni, mint mindenekben megegyező ábrázatú, két 's annyi-val-is inkább több embereket.

Mind-azon-által, e' Világra-való bé-jövedelekre, és ebből-való ki-mentelekre nézve, mindnyájan úgy meg-egyeznek, hogy semmi dolog egymáshoz hasonlóbb ne legyen, mint ezekben az emberek. Mindenek ugyan-is a' természetnek rendi-szerént, és gyarlóságban születetnek. *Sólt*. LI: 7. a' honnan Aszszonyi-állattól születetteknek mondattatnak, *Jób*. XIV. L. Nem különben mindeneknek életét halál követi, melyet vagy elébb, vagy utóbb, vagy tsendesen, vagy erőszakosan, de egyszer meg-kell bizonyosan kóstolni: úgy hogy, nintsen ebben Személy-válogatás, akármelly rendük között: nem mondhatja senki, ÚR vagyok, hatalmas vagyok: mert, *Én mondtam, Istenek vagytok, és a' Magasságosnak fiai ti mindnyájan. De minden kétség nélkül mint egy Köz-ember meg-haltok, és mint akár ki, ti Fejedelmek el-húlotok*. *Sólt*. LXXXII. 6.7. *Ne bizzatok a' Feje-*

delmekben, az embereknek fiaiban, kikben nintsen szabadításra-való erő. Ki-mégyen az ő lelkek, és ők földde lesznek, az napon el-vész mindne ő gondolat-jok. *Sólt*. CXLVI. 3.4. Ez a' bűnért mindenen uralkodik, sőt királykodik. *Rom*. V. 14. és rettegésnek Királyának mondatik. *Job* XVIII. 14. nem mondhatja senki: várakozz, most nem érkezem. Nem foghat ki azzal: hogy még a' második s' harmadik ordel el-nem érkezett, nem vagyok készen. E' végre ez, az üdvezítő Úrnak tanátsa. *Luk*. XII. 40. Ti-is azért legyetek készek, mert a' melly órában nem, gondolnátok, abban jó-el az Embernek Fija. Erről téssen a' Szent-Irás nyilván-való tanubizonyságot, mikor akármelly nevezetes embereknek-is ezt teszi utána; *És meg-hala, és meg-hala*. Ugyan ez halandóságnak valósága és el-kerülhetetlensége bizonyittatik a' mi Letzkénkben, midőn így szól a' Bölts prédikátor: *Nints olly ember, a' ki uralkodnék a' lelken* 's a'. t.

A' hol summáson az íratik-meg: Hogy semmi úton és módon senki-is az halált el-nem kerülheti. Részenként pedig:

Ez az igasság Elsőben fel-téttetik. Másodszor pedig bizonyos erősségekkel meg-próbáltatik.

I. Az Elsőt ebben adgya-elő a' Bölcs Prédikátor: *Nints olly ember, ki uralkodnék a' lelken*, hogy megtartoztassa a' lelket. Melly beszédekben (I.) szól lélekről. (2.) azon-való uralkodásról, és (3.) ezt az uralkodást a' lelkén való uralkodásról, és (3.) ezt az uralkodást a' lelkén mindenekről tagadja.

1. Mivelhogy a' melly szóval itten a' lélek kitéttetik, *szelet-is* téssen. *Péld*. XXVII. 16. és XXX. 4. mondatik: *Kitsoda szedte az ő markában a' szelet?* Némellyeknek úgy tetszik, e' legyen értelme: Hogy a' szélen senki, 's ha ellenbe fu, ahoz tudó hajósok-is nem uralkodhatnak, és azt meg-nem tartóztathatják. Ilyen formán tanít az Úr-is, *Ján*. II. 8. *A' szél, a' ból akarja, fű, és az őszavát hallod, és nem tudod, honnét jó, és hova mégyen*. Lásd *Jón*. I. 4. 6. Verseit-is. De rendesebben magyaráztatik a' fordításban, hogy itt érettség embernek *az ő maga lelke*, melly másutt-is ezen szóval tétetik ki. Mint *Jób*. X. 12. és XXXIV. 14. Ez ugyan-is úgy vagyon emberben, mint valamelly élesztő szél és lehellet, melyet Isten lehellett embernek órában, I. *Mós*. II. 7. *Jób*. XXXIII. 4.

2. Mit téssen ezen a' lelken uralkodni? A' kinek valakin, s' valamin uralkodása vagyon, vagyon jussa és hatalma; hogy azzal úgy tselekedjek, a' mint akarja. Mint az Isten, mivel Mennyeinek és földnek Úra; mindeneket, melyeket akar, azonban tselekeszik, *Sólt*. CXV. 3. Így tselekesznék az uralkodó Méltóságok-is. *Mát*. VIII 9. azokkal, a' kik alattok vagynak. Uralkodhatik ugyan valaki, más értelemben, sőt tartozik uralkodni a' maga lelkén. *Péld*. XVI. 32. annak indútatit zabolán tarván: de itt uralkodni kinek-kinek a' maga lelkén annyit tenne: hogy embernek maga

- hatalmával, a' lelket a' testel-való egyességben vagy tovább tartani; vagy a' halálban elbotsátani, vagy nem botsátani, szabad akaratjában volna.
3. Azt mondja a' Bölts Prédikátor: *Igy a' maga lelkén senki nem uralkodhatik*; ugyan-is a' mint senki önnön magának lelket és életet nem adhatott, mint erről taníttatunk. *Jób. XXXIII. 4.* és az életet-is hogy valaki tovább vihesse, s' halálát halaszthassa, nem teheti. *Tsel. XVII. 28.* Így a' léleknek a' testül-való el-válásán-is semmi ellenkező hatalma nintsen. Lásd *Sólt. XLIX. 10. 11. Hogy örökké éljen, és rothadást ne lácson, azt nem teheti, sőt láthatja ki-ki, hogy böltsék a' bolondokkal, 's az esztelenekkel egyaránt meg-halnak. Péld. II. 17.* és ez az uralkodás egyedül Istené, a' ki őt és elevenít. S' a' t. I. *Sam. II. 6.* Ezért mondja a' Bölts Prédikátor. Egy ember-is nem uralkodhatik úgy, *hogy meg-tartóztassa a' maga lelkét.* T. i. midőn ez, a' testből ki-hivattatik és attól el-szakasztatik abban ellent nem állhat. S' így tartóztatá-meg Abigail Dávidot, a' vér-ontástúl. I. *Sám. XXV. 33.* Így vétetik e' szó, a' láboknak a' gonosznak ösvényétől-való meg-tartóztatásáról. *Sólt. CXIX. 101.* De még ez Ige által, úgy adattatik elő a' lélek, mint a' melly a' testben mint egy tömlőzben úgy tartóztatik. Így tartóztatta vala Sédékiás Király Jeremiás Prófétát. *Jer. XXXII. 2.3.* Világosithatni ezt abból, a' mi vagyon *Rom. VII. 23.* hogy a' jó lélek úgy vagyon a' bűnös testben, mint egy Rab a' tömlőzben; az Isten pedig, a' melly időt meg-határozott, abban el-botsátja ezt. *Luc. II. 28.*
- II. Második részében már a' Szent Letzkének, világosabban ki-tészi a' Bölts Prédikátor, a' feljebb-való beszédekkel hová tzelezzon, midőn azt mondja: *Semmi hatalmasság vagy uralkodás nintsen, nem fog a' Halálnak napján.* És ezt erősségekkel bizonyítja.
- Először emlékezik *Halálnak napjáról.* A' nap téssen meg-határozott időt. Valamelly nap pedig annak a' dolognak napjának mondatik, a' melly azon a' napon esik p.o. mellyen valaki jót lát, jót rémén; jó napnak. Lásd I. *Sám. XXV. 8.* a' melyen vigad és vendégeskedik, vigasságnak és lakodalomnak napjának. *Est. VIII. 17.* és IX. 19. Így már a' halálnak vagyon napja, szintén úgy, mint a' születésnek. *Préd. VII. I. t.i. az-az idő, a' mellyben valaki születik, vagy meg-hal. Préd. III. 2.* Ezzel hát jelentetik: hogy az ember életének napjai meg-határozottak. Lásd *Jób. XIV. 5.* annak még órái-is mint egy elmérettettek: mert egy araszninak vagy egy tenyérninek mondatnak *Sólt. XXXIX. 5. 6.* Úgy hogy ezt valakinek halasztani 's tovább terjeszteni nintsen hatalmában, és uralkodásában; hanem a' melly órában Isten ezt elhozza és parancsolya, senki nem mondhatja, mit *tselekszel?* *Préd. VIII. 4.* és ez egyedül Isten kezében vagyon *Sólt. XXXI. 16.* Kerüli vala ezt Ácháb, az Izraélnek Királya, sőt e' végre öltözetit-is meg-változtatta val; de a' felől meglöveték a'

hartzban, és meg-hala. I. *Kír. XXII. R.* sok esztendőket igér vala magának ama Gazdag-is; de tsak a' közelebb-való éjtzakát-is nem alhatá-ki, hanem meg-kérék lelkét ő tőle. *Luk, XII. 20.* Ezt teszi hát, a' mit mond a' Bölts: *Nints hatalmasság vagy uralkodás a' halálnak napján.*

Másodszor: E' fel-tett igasságot erősségekkel bizonyítja. 1. Azt mondja: *Nints, vagy semmi a' nyíl ez hartzban.* A' hívó embernek élete e' világon hartzolás és vitézség. *Jób. VII. I.* Vagynak ugyan-is ő nékie sok ellenségei, kikkel kell tusakodni és hartzolni. Illyen mindeneknek felette az ördög. T. *Pét. V. 8.* Kinek a' hitben-való erősség által ellene kell állani V. 9. illyen ellenség e' világ, és a' testnek kívánságai-is, mellyeket hasonlóképpen meg-kell győzni. Lásd. I. *Ján. V. I.* és I. *Pét. II. II.* Illyen utoljára a' halál-is és utolsó ellenségnek neveztetik. 1. *Kór. XV. 26.* és ezen-is az Hiveknek, a' Kristus által győzedelem adatott, hogy mind örökké ő rajtok ne uralkodjék. I. *Kor. XV. 55. 56.* De hogy még-is a' testi halálon valaki erőt végyen, semmi hadi-eszközzel nem tselekedheti. E' világi hadakozásokban, és vitézi-játékokban, a' kik nyilakkal szoktanak lövöldözni; magokat-is óltalmazák, az ellenségnek-is ártatnak, 's az ellen álhatnak. Lásd. 2. *Sam. XVIII. 14.* a' hól meg-íratik, hogy Joáb Absolont meg-ölé, nyilat lövén szívében. Így lövé-meg nyilhoz-tudó férfiú Achábot. I. *Kír. XXII. 24.* De a' halál ellen akár mint igyekezzen valaki; sem óltalmazó nyíl nintsen, sem az ellenkező nyíl, sem-mit nem ér: hatalmassabbak ugyan-is az Istennek nyilai. *Sólt. XXXVIII. 3.* és *Sólt. SLVI. 10.* Ő el-töri az ivet, és a' kopját-is meg tsonkítja.

1. Szélesebben ki-terjed pedig a' szónak, melly *nyilnak* fordíttatik, ereje: úgy hogy értethessek azon valamelly eszköz, melly a' hadakozásban el-vagy ki-botsáttatik, mint a' szablya, dárda, és egyebek. Lásd. 2. *Kron. XXIII. 10.* mert ezek által-is ember a' halálban magát meg-nem menti. *Sólt. XLIV. 7.* *Nem az én kéz-ivemben bízom, és az én fegyverem nem tart-meg engemet.* Továbbá, nem botsáttathatik ez hartzban más, valaki helyett, mint sokszor 'Söldosok a' Nemesek helyet: mert az Atyafi az atyafiat meg-nem válthatja. *Sólt. XLIX. 7.* Sem senki, mint sokszor a' kemény hartzokban, midőn meg-szoríttatik, szaladással és futással tartja-meg életét, el-nem futhat a' halál előtt. Lásd. *Sólt. CXXXIX. 7.-10.* és *Álmos. IX. 1-4.* *Hová mennék a' te lelked előtt, és a' te ertzád előtt hová futnék? Ha a' mennyben mégyek, ott vagy, ha koporsóban vetem az ágyamat, ott-is jelen vagy. Ha olyan szárnyaim volnának-is, mint a' hajnalnak, és a' tengernek utolsó határánál laknám-is; oda-is a' te kezéd vinné engemet, és a' te jobb kezéd meg-fogna engemet.*
2. A' fel-tett igazságot a' Bölts Prédikátor így erősíti: *A' tusakodás nem szabadítja-meg azt, a' ki azzal él.* Tusakodással, viaskodással szoktanak a'

Hadi-Vitézek élni, és sokszor ezzel magokat meg-mentik, az ellenségen pedig erőt vésznek. Mint ezt Vitézek jól tudják. Ide néz a Szent Apostol, midőn azt írja Timótheusnak. 2. Tim. II. 5. *Ha tusakodik-is valaki, nem koronáztatik-meg, hanem ha igazán tusakodik.* Akár mint tusakodjék. Azért valaki az halállal; de annak kezéből magát meg-nem mentheti: mert, *Kitsoda az élők közül, a' ki meg-nem halna? Kitsoda szabadíthatja meg magát a koporsótól? Sólt.* LXXXIX. 49. Így taníttatunk az Üdvezítő ÚR JÉSZUS Krisztusról-is, hogy halálos hartzában tusakodott, és Angyal által-is erősítettett, de ugyan a' mennyei tanátsnak végezése-szerént, a' halált el-nem kerülte. *Luc.* XXII. 44.

Ha pedig a' szókat az ő erejek szerént tésszük ki, így kell mondan: *És a' hitetlenség meg nem szabadíthatja az ő Urat, vagy a' kik bírják azt.* Mintha mondaná: Így gondolkodhatnék a' hitetlen ember, hogy, mint életében sokszor erőszakos gonosságával másokon erőt vett, és nékie senki ellene nem állhatott, így tselekedhetik a' halállal-is: de e' vélekedést-is meg-czáfolja a' Bölts, ez-is az halálban semmit nem ér. Lásd és vesd össze. *Péld.* X. 2. *Luk.* XVI. 9. *Sólt.* XLIX. 9.10.

4.

Klobusiczky Péter*

HALOTTAS BESZÉD

MELLYET AZON ALKALMATOSSÁGGAL MIDŐN NÉHAI NAGY MÉLTÓSÁGÚ NAGY KÁROLYI GRÓF KÁROLYI ANTAL¹ ÚR Ő EXCELLENTZIÁJA (PL. TT.) NEMES SZATHMÁR VÁRMEGYEI KAPLONY NEVEZETŰ HELYSÉGBEN SZENT FERENTZ' SZERZETÉNEK OTTAN LÉVŐ TEMPLOMÁBAN MINT EZEN MÉLTÓSÁGOS FAMILIÁNAK TEMETŐ-HELYÉBEN 1791-DIK ESZTENDŐBEN SZENT MIHÁLY HAVÁNAK 26-DIK NAPJÁN GYÁSZOS EGYHÁZI SZERTARTÁSSAL EL-TEMETTETETT. UTÁNA VALÓ NAPON MONDOTT KLOBUSICZKY PÉTER A' KALOTSAI ÉRSEKI KÁPTALANBAN KANONOK, ÉS FŐESPEREST 'S MÉLTÓSÁGOS GRÓF KOLLONITZ LÁSZLÓ KALOTSAI ÉRSEK Ő EXCELLENTZIÁJÁNAK HÁZI KANONOKJA.

Pesthen 's Posonybann, Patzkó Ferentz betűivel 1792.

(részlet)

(...)

Ezen tőlünk el-távozott Méltóság Országunknak nagy Oszlopa volt. A' mellyet midőn mondok senki beszédemnek egész folyamottya alatt a' Fejedelemnek, és a' Hazának javát egy mástól el-ne szakaszsa. Egybe kötötte ezt az uralkodó Isten, a' kitől van minden hatalmasság; egybe kötötte az Országlásának, és az Országoknak tulajdonsága. Akkor böl dog a' Fejedelem, mikor böl dogok az ő Országai; akkor böl dog az Ország, mikor böl dog az ő Fejedelme: mert nem két Lélek, hanem tsak egy Lélek elveníti, boldogítja mind a' Főt, mind az egyéb Tagokat. Azért midőn az el-nyogodott Urunkat Országunk' nagy oszlopának nevezem; értem ez által azon különös érdemeit, a' mellyeket mind a' Fejedelemnek, mind

* Klobusiczky Péter (1752–1843) kalocsai érsek. Tanulmányait Nagykárolyban, Kassán és Nagyszombatban végezte, 1773-ig a jezsuita rend tagja. 1787-től Kollonics László kalocsai érsek titkára, 1790-től kalocsai plébános és kanonok, ilyen minőségében küldöttként a diétán is részt vesz. 1821-től kalocsai érsek. Az 1770-es és 1780-as évekből sok halotti prédikációját ismerjük.

¹ Károlyi Antal (1732–1791) 1758-tól Szatmár megye főispánja. Részt vett az északkeleti megyék áradó folyóinak szabályozásában és e területek betelepítési munkálataiban. 1787-től a magyar királyi testőrsereg kapitánya. 1759-ben megkapta a Mária Terézia-rend keresztjét, 1791-ben pedig az Aranygyapjas Rend vitéze lett.

a' Hazának részére tett; illy értelemben nevezem, és hirdetem ötet országunk 'nagy oszlopának: oszlopának, akár ötet a' Vitézi, akár a' Polgári sorsban tekintsem. Mind a' két rendbéli életnek tulajdon buzgóságát úgy egybe kaptsolta vala; hogy benne az erős Vitézben buzgó Polgárja, a' buzgó Polgárban erős Vitéze volt Országunknak. Szakaszszuk-el egy mástól ezen két nemes indulattyát, és lássuk különösen, mit tett a' Vitézi, azután mit tett a' Polgári sorsban Hazájáért.

A' mi az elsőt illeti, tekintsük az esztendőik száma szerint, minémű hivatalokat viselt a' Hadirend között. Hogy az alacsonyabbakat ne említsem, 1755-ben nemes Eszterházy gyalog Seregének^d Ezredes Kapitánnya, és ég abban az esztendőben ugyan azon Seregnek^e vezérő ezredes kapitánnya, 1758-ban^f Hadi Fő Strázsa Mester, 1769-ban^g nemes Bethlen Farkas Seregének Tulajdonosa, 1766-ban^h Fő-Hadi Vezérnek helytartója, 1787-benⁱ Fő-Hadi Fegyvertár Mester lett.

Ezek voltak azon ditsőséges hadi-hivatalok, mellyeket viselt ezen el-temet-tett nagy Vitézünk. A' mellyekt midőn emlitek, ne ítélje valaki, hogy ezekbe ötet, a' mint ez némelykor meg-eshetik, tsak az Ő Eleinek érdeme helyhezette. Meg-érdemlette volna, kétség kívül, Eleinek érdemére nézve-is ezen nagy jutalmakat. Mert, ki nem tudja, mit nem tettek Hazánknak bődögülésére, minden akadályokat meg-győző vitézségekkel mind egyéb Ősei, mind különösen ama' nagy melékezetű KÁROLYI SÁNDOR, a' mi halottunknak nagy Attya^k Fő-Hadi Vezér, és a^l Tizantúl való részeknek Fő Kapitánnya, a' kinek köszönhettyük leg inkább az 1711-dik esztendőbeli nevezetes, és Hazafiainknak több vér ontását megszüntető Szathmári frigyételt, mellyet annak leirói a' szerzőjére, és helylyére nézve méltán KÁROLYI frigyételnek kívánnak neveztetni? Mit nem tett meg-tántoríthatatlan vitézségével, költségével, fáradságival ugyan azon Hazánkért amaz igaz magyar Lelkű Gróf KÁROLYI FERENTZ, a' mi Halottunknak édes Attya,^m Királyi Tálnok Mester, ésⁿ a' Lovas seregnek Fő-vezére? Ezeknek buzgóságokat, erősségeket, diadalmokat nem mondom, ha ditsérni, se ha tsupán elől számlálni kellene-is; egy egyedül el-foglalná az Ő Maradékok' tiszteletére kirendelt rövid üdömet. Engedgyétek-meg, nagy tekintetű Hadi Vezérek, hogy ma érdemeteket, amellyeket örök emlékezetben tart édes hazánk, alázatos hal-

^d I. Legionis pedestris Eszterhazyanae Colonellus.

^e Ejusdem I. Legionis Colonellus commendans.

^f Generalis Campi Vigiliarum Praefectus.

^g I. Legionis Brethlenianae Proprietarius.

^h Generalis Campi Mareschalli Locumentenens.

ⁱ Supremus Rei Tormentariae Praefectus.

^k Generalis Campi Mareschallus.

^l Partium Trans-Tybiscanarum Supremus Capitaneus.

^m Dapiferorum Regalium Magister.

ⁿ Equitatus Generalis.

gatással tiszteljem, és midőn Maradékokban azon vért, azon szívet, amellyet tölletek vett, magasztalni fogom, ebben tikteket-is magasztallyalak.

Nem tsupán Őseinek tulajdoníthattya, mondám, az Urban el-nyugodott Vitézünk, hogy az említett fő-hivatalokra fel emeltetett. Maga-is KÁROLYI volt, Maga-is Károlyi szívvvel, Károlyi vérrel, Károlyi vitézséggel birt. Meg-mutatta eztet, midőn a' Hadi jövedelmének nagyobb részét többnyire az alatta való szűkölködőbb Vitézeire fordította; meg-mutatta eztet, midőn az utolsó Burgusi Háborúban maga tulajdon fáradozása, és minden némű ösztöne által Országunk' védelmére olly nagy számú hartzoló Vitézeket szedett egybe, 's Hadi táborunkhoz kaptsolt; meg-mutatta eztet, midőn a' Burgus Király Hadgyának 1778-ban Cseh Országba való be-ütése alkalmatossággal, azon majd husz ezernyi számú fegyveres vitézek közzé, a' kikkel magyar Orzágnak. Egyházi, és világi sorsú Nagygai, Vármegyéi, Jászok; Kunok, Hajdú, és Szepesi városok, és a' különös Nemesek Fejedelmünknek hartzoló seregét meg-erősítették. Ő is száz mindenképpen fel-fegyverkezett Lovas vitézeket maga költségén felállíta: meg-mutatta eztet, midőn a' reá bízott Hadi rendeléseket, titkokat a' Hadi Vezérekhez az Udvarhoz, a' külső Fejedelmekhez tökéletes hívséggel, éjjeli, és nappali ki-mondhatatlan sietséggel hordotta.

De vegyük szorosabban az Ő tulajdon hadi erköltsét. Mennyünk vissza egy kevésse gondolatunkkal azon vérengző üdökre, midőn a' hét esztendei háború alatt tűzben volt. Hadi népünknek nagyobb része. Tegyük szemünk eleibe azon szörnyű ütközetet, melly 1756-ban mind szent Havának első napján a' mi, és Fridrik Király' fegyverben álló tábora között *Lobositz*a mellett ment véghez, a' mellyben reggeli hét órától fogva, délutáni három óráig egygyik rész amásikát vesztegette, ölte, vágta, kontzolta. Állott ezen tűzben Gróf KÁROLYI ANTAL-is, mint Nemes Eszterházy seregének^o vezérő Fő-Kapitánnya. Űzte vitézségét mint egy három óráig ezen tűzben, és a' körülette süvöltő golyóbisokat, sótt a' mellette le-esett tulajdon több vitézeit nagy szívvvel nézte, mind élni, mind halni Hazájáért kész lévén. Midőn így viaskodik; az ellenkező táborból egy ágyú golyóbis olly közzel lövettetett-el mellyéhez, hogy ennek ereje által le éjtetett, és mellyében olly romlást kapott, hogy órrán, száján, fülén nagy mértékkel adná-ki Fejedelméért, Hazájáért buzgó vérét, és tovább, mint egy esztendeig, sinlené magyar szívű bajnokságát.

^o Colonellus Commendans.

HALOTTAS BESZÉD

MELLYET AZON ALKALMATOSSÁGGAL, A' MIDŐN NÉHAI NAGY MÉLTÓSÁGÚ BÁRÓ ORCZY LŐRINTZ¹ FELSÉGES URALKODÓ FEJEDELEM GENERALIS HADI-FŐ STRÁZSAMESTERÉNEK SZENT ISTVÁN KIRÁLY NEVÉRE SZERZETT VITÉ-
ZI REND COMMENDÁTORÁNAK EMLÉKEZETE MÉLTÓSÁGOS FAMILIÁJA ÁLTAL NEMES SZABAD KIRÁLYI PEST VÁROSÁNAK FŐ-TEPLOMÁBAN GYÁSZOS EGY-
HÁZI SZER-TARTÁSSAL TISZTELTE, ÉLŐ NYELVEL MONDOTT ALEXOVICS BASILIUS ELSŐ REMETE SZENT PÁL SZERZETBÉLI PAP, ÉS A' FENT-NEVEZETT SZENT-EGY-HÁZBAN AZ ISTENI IGÉNEK MAGYAR HIRDETŐJE KIS-ASZSZONY HAVÁNAK 10-DIK NAPJÁN 1789-DIK ESZTENDŐBEN.

Pesten nyomtattatott Patzkó Ferentz Által

(részlet)

Dilectus Deo, et hominibus; cujus memoria in
Benedictione est. *Eccl. 45. v. I.*

*Szerelmes volt az Istennél, és az embereknél; kinek
Emlékezete áldásban vagyon.*

A tökéletes, nagy érdemű, jó téteményekkel jeles Férfiakat közönséges siralom szokta sirba követni. Meg-halálozott Abner, Dávid Királynak meg-hitt Baráttya: 's vallyon mi történt? *Fel-emelé szavát Dávid, sira az Abner koporsóján: sira pedig az egész nép-is.*¹ meg-halálozott Sámuel, Isten prófétája, és Fő-papja: 's vallyon mi történt? *Egybe-gyüle egész Israel, siraták őtet, és el-temeték az ő hazá-*

* 1744-ben született, ortodox hitről tért meg a római katolikus vallásra. Pálos szerzetes lett. Tanulmányai után Pécsen, Nagyszombatban tanított, majd a szerzetesrendek feloszlása után a pesti egyetem hitszónoka és tanára lett. Kora neves szónoka és hitvitázója.

¹ 1718 és 1789 között élt. Báró, katona (egészen tábornokságig vitte), abaúji főispán (1784-ben vonult vissza), korának ismert költője.

^I Reg. 3. V. 32.

^{II} i. Reg. 25. V. I.

jokban, Ramatában.^{II} Meg-halálozott Matatiás, Judás Makabeus, Jonatás, simon, a' választott Népek Hadi-Vezérei: 's vallyon mi történt? *Siratá őket az egész Israel Népe nagy sirással.*^{III} Gyászolt, kesergette, sok napokig jajgatta.

Meg-halálozott, meg-halálozott MÉLTÓSÁGOS ORCZY LŐRINTZ BÁRÓ, GENERALIS: 's mit látok? Mit szemlélek? Mit tapasztalok? Ah! Egybe gyűlt meg-sereglett tsoportal e' Templomba minden Rend, minden Nem, minden Kor, az Ország Színe, a' Magyar Nemesség, sajnállya, kesergi, sirattya tziperes Halot-tunkat, egyenlő Tisztességgel, 's Köny-hullatással áldoz néki.

De ály-meg, Dűtső Nemzetem! Szüntesd keserű bánatodat, tartóztasd köny-veidet, fájdalmaidat enyhétsd. Ha van mái napon okod a' szomorúságra; van bizonnal sokkal nagyobb okod a' vigasztalásra. Igaz, Uraim, olly Urtól fosztat-tunk-meg, a' ki jóllehet zöldellő öszséggel ditsekedett, mégis igen hamar hagyott-el bennünket. Igaz, Uraim, olly Úr mult-ki közülünk, a' kinek közöttünk-való tár-salkodása mind példa volt minnyájunknak, mind kívánatos gyönyörűség. És ez méltó oka bánatunknak. De ne csak ezt tekéntsük: gondoljuk-meg azt-is, hogy a' Boldogult GENERALIS ÚR egyszer 's mind olly Úr volt, *cujus memoria in benedictione est, kinek emlékezete áldásban vagyon*, 's áldásban-is léssen, valameddig Hazánkban egy igaz magyar léssen. És ha ezt meg-gondoljuk, nem kell-e vallyon fájdalunkat enyhítenünk? Nintsen-e vallyon vigasztaltatásunkra derekas okunk? Szüntessük tehát bokros bánatunkat, 's inkább áldguk, ditsír-jük, magasztaljuk MÉLTÓSÁGOS ORCZY LŐRINTZ Néhai BÁRÓ, 's GENERÁ-LIS Ő NAGYSÁGÁT, *kinek emlékezete áldásban vagyon.*

Kinek emlékezete áldásban vagyon? De miért vagyon áldásban? Miért Ura-im? *Dilectus Deo, et hominibus, Szerelmes volt az Istennél, és az embereknél;* azért az ő emlékezete áldásban vagyon. Igen-is, érdemes Halgatóim! ORCZY LŐRINTZ *Dilectus Deo, et hominibus*, Szerelmes volt az Istennél; Szerelmes volt az embereknél. Szerelmes volt az Istennél; mert tökéletes Keresztény volt. Szerelmes volt az embereknél; mert nagy Haza-fi, igaz Polgár volt. Nem érdem-li tehát, hogy az ő emlékezete áldásban légyen? Láttátok, Uraim, mit akarok ma Boldog Emlékezetű GENERALIS URUNKNAK örök ditsíretére hirdetni. Úgy tetszik, nem-is mondhatok ennél nagyobb ditsíretet felőlle. Ő nagy Haza-fi, igaz Polgár volt. Ő tökéletes, igaz Keresztény volt. Mint nagy Haza-fi, igaz Polgár, sze-relmes volt az embereknél. Mint tökéletes, igaz Keresztény, szerelmes volt az Istennél. Mind a' kettővel azt érdemlette, hogy örök áldásban légyen emlékeze-te. Nagy Haza-fi, igaz Polgár volt; erről szöllok az I. Részben. Tökéletes, igaz Keresztény volt, erről beszéllek a' II. Részben.

^{III} I. Mach. 2. V. 70. etc.

Uraim! Ha eleget nem teszek várakodástoknak, kérlek, tulajdonítsatok ezt, elsőben az én gyarlóságomnak; azután az üdő felette nagy rövidségnek; semmi-képpen pedig a Boldogult GENERÁLIS ÚRNAK; kinek nagyságos érdemei' hirdetésére, és dítséretére sokkal különb ember kívántatott volna nálamnál.

ELSŐ RÉSZ

Ha Báró OCZY LŐRINTZ, a' ki 1718. Esztendőben, Augusztusnak 9-dik Napján, PETROVAI SUSANNA Asszonytól, Báró ORCZY ISTVÁN Attyától született: Ha Báró ORCZY LŐRINTZ, a' kinek szép Attyának Attya JÁNOS, Pest Vármegyei Nemességnek Vezérő Kapitánya volt, 's a' Törökök nagy sokaságától nyomtatván, a' Pesti egyik kapuban, a' meg-tolakodott sokaságtól el-gázoltatott, és életét végzette: ha Báró ORCZY LŐRINTZ, a' kinek szép Attya GYÖRGY, szent Gothárdnál a' Török' előtt el-esett; Nagy Attya pedig GERGELY, Buda Várának a' Töröktől lett vissza-vétele alkalmatosságával sebeket vévén, Egerben meghalozott: ha Báró ORCZY LŐRINTZ, a' kinek Attya ISTVÁN, ezen Századnak elején, mint N. Heves Vármegyének Vice-Ispánnya, azon háborgos üdőkben, a' Hazának, és Koronájának nevezetes, és hasznos szolgálatot tett; Török ellen vitézkedő seregekkel Temesvár, és Belgrád vételein, és vivásain jelen volt; Később, mint Jászok Fő Kapitánya, a' Tisza körül eredett Péro támadását maga vezérlése alatt felfegyverkezett all-földi népnek seregével le-tsillapította; FELSÉGES KÁROLY Tsászár által Báróságra emeltetett; és nem sokára (I) az *Imperialis* Báróságot el-nyerte; a' Királyi Táblának egyik Birája, és *Vice-Judex-Curiae* volt; 1736-ban támadott Török háborúban az Hadak élelmét szerző, és igazgató Választottja volt az Országnak; és holtáig sok példás jeleit adta igaz haza-fiúi szeretetének: Ha, mondok, Báró ORCZY LŐRINTZ, illy nagy Atyának Boldogult Fia, sokat ett a' Hazának; eleget-tett a' házán-kívül való magános polgár-társainak; mindent etett maga házi népének; kétség-kívül nagy Haza-fi, igaz Polgár volt. Úgy vagyon pedig, Uraim, Boldogult Báró ORCZY LŐRINTZ sokat tett a' Hazának; elegett tett a' házán-kívül-való magános polgár-társainak; mindent tett maga házi népének. Ki tagadhattya tehát, hogy nagy Haza-fi, igaz Polgár volt?

Sokat tett a' Hazának. A' Hazán mind a' Fejedelmet, mind az Országot értem. Mit nem tett mind a' Fejedelemért, mind az Országért ORCZY LŐRINTZ? Volt üdő, melyben a' most Uralkodó Ausztiria Háznak Országai, és Koronái veszedelmekben forgottak; 's melyben, a' mint ezt a' Németh Irók-is vallyák, úgy fel-indult koronás Fejedelmének szomorú ügyén a' Nemes Magyar Vér, hogy az Ország-Gyűlésén, ki-vont kardokkal. Egy szívvel lélekkel, minnyájan kiáltanak: *Moriatur pro Rege nostro M. Theresia*, hallyunk-meg a' mi Királyunkért M. Teresiáért.

Ekkor ORCZY LŐRINTZ-is fel-állott Fejedelme mellett: kardot kötött, lóra ült, az Ország törvényes *Insurrectioja* mellett fel-fegyverkezett, egyik Lovas Magyar Sereget vezérlette. Támadott ismét háború 1756-ban? Akkor egy egész Lovas *Regementet*, Jász, Kun, és Hajdú Városi Népekből állított-fel; mely az ő kormányozása alatt, a' Burguson, több nevezetes hartzokban diadalmat nyert; és mind Dresda vételében kivált-képpen különböztette magát, mind magába az ellenség Fő-Városába, Berlinbe, az Hadak mostani Fő-Vezére, Gróf Hadik, Igazgatása alatt, bé-rohant, és győzedelmesen onnan vissza-is tért. Ugyan 1756-dik Esztendő-béli háborúban ő Felségének egy egész *Compániáját* Nemes Nádasdi *Regementének* ajándékon fel-lovasította. Lengyel Országban 1769-dik Esztendő táján uralkodó dög-halálról, hogy Országunk védelmeztethessék, a' szélső Vármegyék az Ő gondos kormányozása alá rendeltetvén, ohajtott tzéllját elérte. A' Felső Magyar Ország folyó-Vizeinek igazgatására rendelt *Commissiot* mind a' Fejedelemnek, mind az Országnak kedve szerént el-végeztette. 1778-ban egészen fel-fegyveresített, 's lovasított katonákat állított. N. Máramaros Vármegyében, a' majd tsak nem éhen haló népet sok számú gabonával, sokkal ótsóbb mint folyó árán, meg segítette. Úgy e' most folyó háborúban-is, Ő Felsége' hadakozó Népe táplálására számos életet adott. Valahová tsak, és akár mely nehezebb állapotokban, serény, és sigazságos Báróra, vagy Intézőre szüksége volt a' Fejedelemnek, gyakorta egészségének, s házi dolgainak rövidségével-isk, szolgált a' köz jónak.

Ennyit, ennyit tselekedett a' Fejedelemért, és az Országért ORCZY LŐRINTZ. Nem tett tehát sokat a' Hazának? Nem sok, egészségét, vérét, életét fel-áldozni? Nem sok, az Országot dög-haláltól meg-örizni? Nem sok, jövedeleminek fels részétől magát meg-fosztani, 's a' Fejedelem', és az Ország hasznára, és javára azt fordítaná? Mit tsudálljuk, mit tsudálljuk tehát, hogy illetén több hasznos tetteit megismervén a' Fejedelem, elsőben GENERÁLISSÁ, azután N. Abaúj-Vármegyének ADMINISTRÁTORÁVÁ, ismét azután FŐ ISPÁNNYÁVÁ, végre szent István Király Nevére szerzett Vitézi Rendnek COMMENDÁTORÁVÁ tette őtet.

Valamint pedig sokat tett Hazájának ORCZY LŐRINTZ, úgy a' házán kívül-való magános polgár-társainak eleget tett. Uraim! A' ki igaz Barát; a' ki tudós Haza-fiak' Betsüllője, 's Szeretője; a' ki mindenkhez tellyes nyájassággal betsüllettel, emberséggel, az, úgy tetszik, eleget téssen a' házán-kívül-való magános polgár-társainak; mert a' mi a' bőkezűséget, és adakozást illeti, annak másutt léssen helye. Illyen volt pedig az, a' kinek dítsíretire én ma itt felállottam.

Igaz Barát volt. A' Nagyok közönségesen keveset tudnak a' barátságról. Magosb állapottyok azt viszi végbe, hogy egyebek vagy nem járultak hozzájuk, vagy tőlök meg-vettetnek. Inkább vigyáznak arra, hogy tiszteltessenek; mint sem hogy a' sziveket meg-vegyék. Vagy ha tudgyák-is magokat szerettetni; de ők magok nem szoktak egyebeket igen szeretni. Nem volt ezek közül ORCZY

LŐRINTZ. Ő igaz Barát volt. Titeket hüllak itt bizonyságul, a' kik e' nagy Embernek barátságával éltettek, és szívét tapasztaltatok. Ismértetek valakik, a' ki a' barátság szent kötelességeit hivebben, bizonyosan, tökéletesben teljesítette? Emlékezzetek meg róla, 's vallyatok-meg: ha vallyon nem mutatta-e mindég magát hozzátok, mint igaz baráthoz illik? Avagy hideg lélekkel nézte-e a' ti hasznokat? Érzéketlen volt-e a' ti szerentsétlenségtekre? Ki-beszélte-e a' vele közlött titkaitokat? Meg-szomorított-e valaha benneteket az ő bennetek való bizodalmatlansága? Tapasztalátok-e benne, leg-kisebb változóságot, álhatatlanságot? Kivánta-e tőletek, hogy, mint rabok, fügjetek az ő kinye-kedvétül? Ha valamiben magát lekötözte néktek, drágán árulta-e néktek maga szolgálattját? Ő szeretett, és szeretettni kívánt. El-mulasztott csak leg-kisebbet-is, a' mivel ezt a' tárgyat meg-üthette? 'S volt valaha egy Ország' Naggya, a' ki ezt a' tárgyat szerentsében megütötte? Akarom mondani: voltak valaha egy Ország Naggyának több választott jó baráti? Több magok hasznát nem kereső jó baráti? Több baráti, a' kik őtet csak magáért kedvellették? Több baráti minden rendben, az Udvarban, az Udvaron kívül, a' táborban? 'S hogyan szerették őtet az ő baráti? Ugy, mint a' Nagyok szoktak szeretettni? Maga haszon keresésből, Városi okosságból, kintelenségből? Ő tsupán csak azért szerettetett, mivel hogy szeretetre méltó volt.

Betsülte, szerette, segéttette a' tudós hazafiaikat. Itt, Uraim, elév arról kell meg-émlékeznünk, hogy Ő maga a' Boldog Emlékezetű GENERALIS ÚR ritka elmével, éles ítéllettel, sok nemes Tudományokkal birt, 's tündöklött. Mi volt előtte ismérten? Mit nem tudott ő tökéletesen a' temérdek sok dolgok közül, melyeket meg-tanult? Mi volt a' Cedrus lától fogva egészen az Isópig, azaz: az Isteni dolgok leg-méltóságosb Tudományától fogva egészen a' Szántas-Vetés leg-kisebb Titkaiig, a' miről okosan nem beszéllett volna? Tudta ő a' Hadi-mesterséget, birta a' szép Tudományokat, forgott a' Historiában, értette a' Városi Tudományt, a' Haza', 's a' Természet' Törvényét. Mit nem olvasott ő? Miről nem beszélett, 's ítélte ő, mint Tanito-mester? Ha a' tanátsban ült; mely meszsze látott a' városi dolgokban? Mennyi módokat tudott mutatni a' végezetett dolgo szerentsés ki-vitelére? Mely tisztelendő, 's ellen-mondást nem szenvedő volt az ő vélekedése? Ha a' tanult Férfiakkal beszélgetett; mitsoda észbe-vevéseket nem tett az ő okoskodásik mellé, és mennyi előre-bé-vett hamis ítéletektől nem szabadította-meg őket? Ha a' Könyv-írók tanátsot kértek tőle; mely nagy betsülletekre vált, ha ő munkáikat helyben hagyta; 's mely igen reménlették ő, hogy az ő jóvá-hagyása után Írásik mindenkrül jóvá hagyattatnak. Egy szóval, az ő gyönyörűséges Munkái, melyeket magyar versekben ki-botsátott, meg-tzáfolhatatlan bizonyági Tudományának. Tehát ritka elmével, éles ítéllettel, sok nemes tudományokkal tündöklött MÉLTÓSÁGOS ORCZY LŐRINTZ.

'S mint hogy ezekkel tündöklött, a' tudós Haza-fiakat betsülte, szerette, segéttette. Kivel nem leveezett ő közölök? Kit nem emlegetett, ditsírt, égig magasztalt az Ország Naggyai előtt? Kit nem ösztönözött többekre ajándékival? Hány Tanítóknak nem rendelt esztendő-n-ként-való fizetést? Hányak' Magyar Írásit nem botsájtotta nyomtatásba maga költségén, melyek egyéb-aránt soha a' köz világosságot nem látták volna? Allig volt Magyar Könyv-szerző, a' ki munkáját ORCZY LŐRINTZNEK bé-nem ajánlotta volna: mely nyilvánágos jelenség, hogy betsülte, szerette, segéttette a' tudós Hazafiaikat.

De nem csak igaz volt Barátihoz; nem csak betsüllője, szeretője volt a' tudós Haza-fiaknak; hanem effelett tellyes folt nyájassággal, betsüllettel, emberséggel mindenekhez. A' Méltóságok ritkántészik magokat közönségesekké, ritkán nyájasak. Mivel őket magas Rendjek a' többi emberktől oly meszsze távoztattya, igen ritkán történik, hogy hozzájuk közeléteni akarjanak; O! ha az illyenek ORCZY LŐRINTZtől tanúlnának; mert nem szégyen mástól tanulni. Ő nagy Ember volt mind Vérrére, mind viselt Tiszteire, 's Dolgaira nézve; 's mit tselekedett még is? Beszédbé állott akar-kivel; nyájaskodott akár-kivel; kegyesen, emberségesen bánt akárkivel. Meg előzőtt betsüllettel mindeneket, 's minden tehetséggel azon volt, hogy magához bátorítson, édesétsen mindeneket. Már ehez hasonlót tette magát, már amához leeresztette magát, már ennek ki-nyilatkoztatta magát, már amarra bizta magát, altallyában mindenekhez alkalmaztatta magát. Mint nem iparkodott, hogy Méltóságtól meszsze úzza a' kevélységet, mely az emberi nagyságnak soha nem szerez öregbülést; de a' Nagyokat igen sokaktól meg-fosztja. Kiki hozzá félelem nélkül járult. Senki tőle a' nélkül el-nem ment, hogy együgyűségét, nyájasságát, közönségét ne tsudálná.

Nem-is volt ez benne kép-mutatás, vagy tsupádon-tsupa szokás, hanem valóságos jó erkölcs. Ő közönséges volt; de nem rút alázatosságból, hanem nemes szívből, nem hívságból, hanem szeretetből; nem betsület-kívánásból, hanem szánakodásból; az az, szerette a' köz népet, hogy tőle szeretetessék: de *szerettetett*-is a' köz néptől, mivel azt szerette. Ő közönséges volt; de nem mint sokan a' Nagyok közül, a' kik tettetik, hogy azok; de se nem készek másoknak szolgálni, se nem jól-tévők: Ő tettében az volt; és a' köz néptől nem másért kívánt szeretettni, hanem hogy véle jót tehessen; hogy kiki bátorlodgyon kényi könyörögni, és szükségét eleibe adni. Ő közönséges volt; de hogy ítélő Bírója legyen az alacsonybanknak, hogy veszekedéseiknek végét szakassza, hogy őket egy-mással meg-békéltesse. Ezeknek élő bizonyági a' mi Városunknak lakosi, 's polgári. Igaz Barát volt tehát ORCZY LŐRINTZ. Betsüllője, 's Szeretője volt tehát a' tudós Hazafiaiaknak ORCZY LŐRINTZ. Tellyes volt tehát mindenekhez nyájassággal, betsüllettel, emberséggel ORCZY LŐRINTZ. Tehát eleget tett a' házán-kívül-való magános polgár-társainak ORCZY LŐRINTZ.

Végre, mindent tett maga házi-népének. A' Tselédes-embernek házi-népe Feleségéből, Magzatából, Szolgáiból áll. Mindent tett ezeknek ORCZY LŐRINTZ. Jó Házastárs volt. Jó Atya volt. Jó Úr volt. De mennyi sebeket újítok én meg, midőn ezeket emletem? Nem érzi úntáig egész Méltóságos ORCZY FAMILIA sullyát annak a' tsapásnak, mely ma őtet érte? Így, így vesztjük-el, édes Istenem, a' legdrágább tárgyakat! Így múlnak-el a' leg-kedvesebb kötéseik! Így fordulnak keserűségekre mind azok, a' mik leg-nagyobb kedv-töltésünket szerzették! 'S a' Hit' reménségén kívül semmit egyebet nem hagynak magok után, hanem csak egy szerelmes emlekezetet, emly midőn látszatik bánatunkat enyhéteni, agságunkat, fájdalmunkat örökösíti.

Uraim, jó Házastárs volt ORCZY LŐRINTZ. Két-Hitvese vala. Az egyik, POD-MANITZKY JUDITZ, már régen vette jutalmát érdemének. A' másik BÁRÓ LAF-FERTH ANNA, napról napra előbb meg előbb mégyen az érdemekben. Ezek szőlyának, (ám szólhat az Élő). Ezek szőlyanak, mint viselte magát hozzájuk szerelmes Párjok. Nem tarotta-e meg nékik szentül a' házasság-béli hivségeit, Nem kereste-e mindenben tetszéseket, kedveket? Nem tartotta-e őket mindig nagy tekintetben? Nem vőlt-e, szomorúságokban vigasztalójok, szükségekben segédtőjok, akár minémű bontakozott állapotokban istápjok? Ugy-e' hogy Hitves-társai mindig nyugodalmat találtak tekintetében, gyönyörűséget beszédjében? Ugy-e, hogy Hitves-társai semminémű mulatságokban nem leletek oly kedv-töltést, mint az ő szép erköltsében? Ugy-e, hogy szíve mindig nyitva volt előttök, nem volt semmi titka, hanem ha baja történt? Mellyet a' szeretet csak azért atakart-bé, hogy kettős fájdalommal taját ne érezze. Ő már ditsőült Lélek! Tudom, tudom, hogy most azt tapogatom, a' mi egész életedben leg-kedvesebb volt előtted; 's noha már bé-is mentél a' boldog Lakásba, tudom még-is, hogy érzéketlen nem lehetsz annak a' tiszta szeretetnek emlegetésére, mely az Isten szemei előtt-is egy nagy részét teszi örök érdemidnek: A! vesz Ditsőséged székéből egy nyugotó szemet özvegyen maradt Hitvesedre, mely itt kesereg, sir utánad; és könnyebbítsd mennyei vigasztalással szívének mély fájdalmát, melyben a' te képed örökön fog élni.

Fiakat, Leányokat adott néki Isten. Első aszszonyától két Fia. JÓSEFET, és LÁSZLÓT; Leányokat hármát, SUSANNÁT Generális SPLÉNYI GÁBOR, ANNÁT Gróff HALLER PÉTER, MÁRIÁT Báró VETSEY MIKLÓS Feleségeit. A' másodiktól egy Fia ISTVÁNT, és TERÉSIÁ Leányát, Gróff KEGLOVICS ÁDÁM Házastársát.

Minő Atya nem volt ő ezekhez? Nem szóllok arról a' gyenge szeretetről, melylyel szerelmes Magzaithoz lángolt; 's mellyet ők soha elegendő-képpen nem fognak meg-síratni, én soha elegendő-képpen nem fogom le-rajzolni: hanem mekkora szorgalommal nem viselte gondgyokat? Nem elég, hogy legjobb, 's leg-tökéltesb Tanítókat választott nevelésekre; Ő maga formálta őket kisdedségeikben, hogy a' nevelés sokkal nemesb legyen benne méltóságos Eredetelnél. Azon iparkodott,

hogy a' szép erköltsre, a' bletsülletre, a' magas gondolatokra Ő maga adgyon első ösztönt nékik. Ugy szólván, gyermekké tette magát gyermeki mellett, csak hogy nékik meg-mutathassa, hogyan legyenek üdő jártával Böltsek. Nagyok, Igazak, Ember-betsüllők, Mértékletesek, egy szóval, ollyanyok, a' minő volt édes Attyok. 'S vallyon elérte-e kívánt tárgyát igyekezetének? Erről ítéllyetek, nem az én beszédemből, hanem az ő Gyümöltseiből. *Ex fructibus eorum cognoscetis eos*^I az Apát az ő Magzaiból ismérjétek meg: kiket mind az által talán meg nem bántok, ha nékik magyarán ki-mondom, hogy ha ők Attyoknak szerettek bletsületet; de Attyok nékik előbb szerzett ditsőséget.

Mit mondgyak már az ő szolgálóhoz-való jó voltáról? A' nagy Urak többire azt hiszik, hogy mindenenk ő-érettek teremtetek, és a' többi emberek csak azért vannak a' világon, hogy az ő kevélységek, vagy kények 's kedvek terhet viselleyk. A' melly hatalommal bírt ORCZY LŐRINTZ, azt ő csak magára fordította. Melly kegyesen, emly engedelmesen nem bánt Tselédgyeivel? Úgy mondván, semmit nem kívánt tőlök. Fel-sem vette fogyatkozásokat, ha tsupán csak ő maga szenvedett rövidséget. Inkább akarta alkalmatlanságikat el-tűzni, mint sem szereteteket meg-sértetni. Az ő nagy lelke soha ki nem lépett természetes tsendességéből. Sőt annyira ment kegyességében, hogy tsupán csak a' Tselédnek hozzá-való szeretete gátolta, hogy az, az ő jóvoltával nem élt vissza. Inkább baráttya látszatott lenni embereinek, mint sem Ura; azért tselédgyeinek nem-is volt nagyobb gyönyörűségek, mint sem mikor körülötte foroghattak, avagy véle utazhattak. Olly személyeknek nézte őket, a' kiknek az ő szerentségében kell részesülniük, nem pedig ollyanoknak, a' kikből tsúfot úzzön, vagy a' kik az ő rendetlen indulatinak szolgáló legyenek. 'S így példájával dél-szinre hozta, hogy a' nagy Úrak, a' mi igen ritka, még a' szolgálók között-is Barátokat találhatnak.

Illyen ember volt ORCZY LŐRINTZ. Sokat tett Hazájának: eleget tett a' házán-kívül-való magános polgártársainak: minden tett maga házi-népének. Tehát nagy Haza-fi, igaz Polgár volt. Tehát szerelmes volt az embereknek. Tehát az ő emlékezete áldásban vagyon.

Azonban, ha ő csak nagy Hazafi, igaz Polgár volt volna; ha ő szerelmes csak az embereknél volt volna; igen keveset tett volna, és én felőlle igen kisdéd ditsíretet mondtam volna: mert Kristus' mondása szerént, *Nonne et ethnici hoc faciunt? Nem ezt mivelik e' a' pogányok-is?*^{II} A' kikiről ama' nagy lelkű, 's álméklodtató tudományú Doktor Sz. Ágoston ezeket mondgya: *Laudantur, ubi non sunt; cruciantur ubi sunt*, ditsértetnek, a' hol nintsenek; kinoztatnak, ahol vannak. ORCZY LŐRINTZ nem csak szerelmes volt az embereknél, hanem

^I Matth. 7. V. 20

^{II} Matth. 5. V. 47.

az Istennél is; mert nem csak nagy Haza-fi, igaz Polgár volt, hanem tökéletes, igaz Keresztény is. A' mi a' Beszédnek II. Része.

MÁSODIK RÉSZ

Báró ORCZY LŐRINTZ tökéletes, igaz Keresztény volt Ő szerelmes Halgatóim! Ha az üdő, és a' ti békességes-tűrőstek engedné, hogy mind el-mindgyam azt, a' mint boldogult GENERÁLISUNK Kerszténységéről mondhatnék; meddig nem kellene még beszélnem? De mulik az óra, és én a' ti Emberségtekkel nem akarok vissza-élni, azért erről, mentül summásban, 's rövidebben lehet, úgy fogok szóllani.

Báró ORCZY LŐRINTZ tökéletes, igaz Keresztény volt. A' ki eleget téssen mind Istenének, mind Felebaráttjának, tökéletes, igaz Keresztény. Eleget tett mind Istenének, mind Fele baráttjának ORCZY LŐRINTZ. Tehát tökéletes, igaz Keresztény volt.

Eleget tett Istenének. Leg-elsőben, mely erős, mely meg-tántoríthatatlan volt az ő Hite? Szabad igazat mondanom, Uraim? Minű üdöket élünk? Nemde most a' Religio játékja lett a' feslett életnek, vagy a' hamis tudománynak? Nemde most az ember majd csak nem annál istentelenebb, mennél nagyobb elméjű? Nemde most istenben hinni, gyalázat az elmének, és a' nemes szívnek? Nemde most embernek, ha az áll-nép közé nem akar számláltatnia, a' hitetlenesség által kell magát a' kösségtől különbeztetnie? Nemde most leg-többen, a' kik csak egy tudományt sem tanultak-ki gyökeréből, azt káromollyák, a' mit nem értenek; magokat annál böltsebbeknek tartják, mennél vakmerőbbek; a' Religióról kételkednek, jól lehet belőlle semmit sem tudnak; hitelenség Tanítóivá tészik magokat, minek-előtte, Hit Tanítványi voltak volna; és az Isteni Böltesség ellen támadnak, nóha még az emberi böltiséget sem bírják? Hányadikról lehet most mondanunk: Ennek az embernek vagyon Religiója? Nem lehet tagadás benne; illy botrányoztató üdöket élünk.

'S mint viselte magát e' veszedelmes üdökben ORCZY LŐRINTZ? Meg-tántorodott Hitében? El-vetette Religioját? Besülte, *követtek Voltért, Russót, Bailt, Horust*, 's az emberi nemzetnek több efféle dög-halálait? Távul légyen. Tudta ő, hogy az emberi elme mindeneket által nem láthat, meg nem foghat. Értette ő, hogy ember az Isten útait csak annyira ismérheti-meg, mennyire azokat Isten néki ki akarja nyilatkoztatni. Látta ő, hogy, ha ember a' Hit igáját leveti magáról, szint' abba a' mélységbe, szint' abba a' bizonytalanságba hengeredik, melyet tapasztalt az engedelmisségben. Észre vette ő, hogy a' hitelenség' állatásai nem világosbak, nem értelmesbak a' Religio Titkainál; és hogy, ha ember hinni nem akar, a' hitet el-veszti, a' nélkül, hogy ezzel elméje valamit nyerjen, 's által-lá-

tása nagyobra nőjön. Jól tudta mind ezeket ORCZY LŐRINTZ; azért Religioját szentül meg-tarotta, értelmét a' Hit' engedelmissége alá hajtotta, a' Religio titkait betsülte, tisztelte, imádta. A' mi több olly indulattal volt a' Religiohoz, hogy ki-mindhatatlanképpen szomorítaná szívét a' mostani világ', mindenűvé kiáradott, feslettsége. Reszkedett ez az egyeb-aránt bátor Férfiú, mikor meg-gondolta, hogy az Anya-szent-egyház' kebelében nevelkedett emberek, olly vakmerőjül vetemednek a' hitelenségre. Százszor, nem egyszer panaszolkodott keservesen erről; 's úgy tetszik, hogy szint' azt a' fájdalmat érzette magában, melyet ő maga a' Religio annyi sok sebeiből szenved. Ez igen hitelesen tudva vagyon előttem.

Mekkora volt az ő Istenhez való Bő-kezúsége? Sokat adott néki az Istren; ő-is sokat kívánt adni az istennek. *Erdé-Kövesden, Ijszászon, Ivánkán, Eörsön, Erken, Vad-kerten, Ortziban, Tisza-szalókon* Templomokat épített ditsőségedre, Lelki Pásztorokat fondált egy-nehány Helységeiben.

Melly nagy vólt benne az Isten' Igéjének szomjúsága? Akár hol járt, akár mennyi dolgok állották körül, akár melly alkalmatlan vola az üdő, valameddig birta magát, az Isten Igéjének halgatását el-nem mulasztotta. Tanúlt, böltés Úr volt; de ezzel nem törődött. Otthon olvashatta volna a' szent könyveket, 's elmélkedhetett volna; de ezzel nem törődött. Sokszor gyarlók, együgyűk voltak az Ige' Hirdetők; ezzel sem törődött. Tudnia illik, tudta sz. Pál Apostolból, hogy, *Placuit Deo per stultitiam Prædicationis salvos facere credentes*,¹ Isten azokat a' kegyelmeket, melyek az emberi meg-térésre, jobbúlásra, üdvességre szükségesek, nem kötötte sem a' szent könyvek' olvasásához, sem a' szent dolgok' elmélkedéséhez, sem semmihez egyébhez; henem csak a' hirdetett Igének halgatásához; azért akár-minű volt a' Tanító, el-járt szorgalmatosan a' Tanításra. Ha elméje nem tanult valami újat; leg-alább szive érzett valami újat. Ha gyarló volt a' Tanító, meg-gondolta, hogy az isteni Ige, akár melly alkalmatlan szájából jöjjön-is, isteni Ige; azért mindenkor tisztelendő: az isteni Ige, akár mesterséges pompával, akár együgyü-képpen adassék előnkbe, isteni Ige; azért mindenkor egy erővel bir: az isteni Ige, ha nem jeles, gazdag, nemes tsatornán folyik-is hozzánk, isteni Ige; azért mindenkor szent, és felséges: meg-gondolta, hogy ha Isten hajdan már egy hitván bokor által, már egy méltóságos felhő által; már az ékesen szólló Isaiás által, már az együgyü Amos tsordás által szóllott, az egy formán Isten Igéje volt, azért nem tett válogatást a' Tanítóknak: csak az Isten' Igéjét szomjúhozta; 's ennek okáért a' Tanítókat szorgalmatosan halgatta.

Mit nem mondhatnék még attól, hogy Ő Istenéhez buzgó nagy ájtatossággal viseltetett. Ki nem volt Ő, mikor az Isten házában, az Úr szemeien jelent-meg? Ki nem volt Ő, mikor a' szent Gyónáshoz járult? Ki nem volt Ő, mikor az Oltárhoz

¹ I. Cor. I. V. 21.

közelített, hogy az Angyalok kenyerét vegye magához? Ah! Bizony alig találkozott valami hasonló ájtatosságához. Ah! Bizony példája volt az egész Kereszténységnek. Mit nem mondhatnék még arról, hogy Istenét úgy viselte szemei előtt, hogy soha azt tenni nem akarta, a' mire őtet Lelki-ismérete egészen reá nem birta. Pere volt egy valakivel. A' Törvény nagy somma pénzt ítél néki: de mivel igazságáról tökéletesen bizonyos nem volt lelki-isméretében, a' le-olvasztott pénzt, a' Biró *Sententiaja* után, sem akarta fel-venni, vissza adta. Mit nem mondhatnék még arról, hogy Ő magát tellyességgel az Isten akarattjára hadta; a' minél többet ember nem tehet az Istennek. Gyakran meg-vallotta az ő választott Lelki-attyának, hogy, noha mindene vagyon, kész még-is mindenét el-hadni, szívesen meg-hal, valamikor tetszik ez az Istennek. Mit nem mondhatnék még arról, hogy Ő Isten előtt nem csak akár hogyan kívánta magát meg-alázni; hanem egész életében el-követett bűneinek egy-szerre-való Gyónásával; a' mit kivált-képpen utolsó betegségében vitt véghez, s a' mellynél nem lehet nagyobb alázatosság. A' ki mind ezeket meg-gondolja, ugy-e, hogy annak nem lehet tagadnia, hogy Boldogult ORCZY LŐRINTZ eleget tett Istenének.

Lépjünk már az utolsó tikkelyre, melynek ámbátor leg-hosszasabbnak kellene lennie, leg-rövidebb. Eleget tett Fele-barátságának. Az a' szánakodás, melylyel a' Jézus Kristus szűkölködő tagjaihoz viseltetett ORCZY LŐRINTZ, ezer alkalmatosságokat nyújtott néki azon jeles tselekedetekre, melyekkel a' Gazdagoknak Menny-országot kell meg-venniük. Mivel Ő mindeneket önnön szemeivel nem láthatott, hiteles embereket választott, a' kik minden némű szegényektől tudakozódnának, őket fel-keresnék, s bő alamisnákkal rajtok könnyebbítenének. Jertek, jertek ide Ti gyámoltalan Özvegyek. Ti éhen holt szegények, Ti miny-nyájan, kik ugyan az emberi nemzet sepreinek, moslékainak tartattok; de kik Boldogult GENERÁLISUNK' szeretetének mindég leg-drágább tárgyai voltatok. Jertek ide, keseregjete, sirassátok ennél az Halottas ormos Épületnél azt az adakozó Kezet, mely már az halál mérges lehelletétől meg-fonnyadt; s mondgyátok-el nekünk mind azokat a' nyomorúságokat, melyeket az meg-szüntetett; mind azokat a' segedelmeket, melyeket az nyújtott; mind azokat a' sebeket, melylyeket az meg-gyógyított, mind azokat a' panaszokat, melyeket az meg-állított. Nem jöttök-elő? Halgattok? Talán attól féltek, hogy Gyámoltok' boldog hamvait meg-bántyátok, ha azokat az Alamisnákat ki-jelentitek, melyeket Ő éltében az alázatosság' szent palástjaival olly szorgalmasan fedeztetett? De én ettől nem tartok. Egy-felől Ő már vette jutalmát hozzátok-való felebaráti szeretetének, s adakozásának, azért nints veszedelem, hogy az érdemet el-veszejtse. Más-felől Urunk mondása: *Ugy világoskodgyék a' ti világosságtok az emberek előtt,*

^I Matth. 5. V. 16.

hogy lássák a' ti jó tselekedetiteket, és ditsőítsék az atyákat, ki mennyekben vagyon.^I E kettőre nézve, bátran lehet ki-beszélnem a' mit adakozásáról hitelesen értettem.

'S mit értettem? Értettem, hogy valaki házához kéressel ment, onnan ugyan üresen el-nem ment. Értettem, hogy valaki az útzán meg-szóllította, bő-kezségét tapasztalta. Értettem, hogy majd csak nem valahányszor a' Templomból ki-jött, az ajtónál kéregető koldusoknak pénzt nagyobb darabokban osztott. Értettem, hogy a' házi szegényeknek, kivált a' Nemesbeknek, a' kik nyomorúságokat ilyen szókkal szokták ki-magyarázni: *fodere non valeo, mendicare crubesco*,^I kapálni nem tudok, koldúlni szégyenlek; olly bő alamisnákat nyújtott, hogy a' szűkölködéstől meg-menekednének.* Mennyit nem küldött a' szegények Institutomába? Mennyivel nem segítette Városunknak kár-vallot lakosait mind ez' idén, mind tizen-négy esztendő előtt az ár-vizek alkalmatosságával? Mennyi mérő gabonát nem adatott a' szűkölködőknek? Ah! Bizony Attya volt a' gyámoltalanoknak, Táplálója volt a' szegényeknek.

Eregy most Keresztény, kérdezd, hová lettek ORCZY LŐRINTZ kintsei: hová lettek? *In caelestes thesauros manus pauperum deportaverunt*,^{II} a' mennyei kintses-tárházba vitték-be azokat az ügye-fogyottak, a' koldúsok kezei. Eregy most keresztény, kérdezd, mire költötte ORCZY LŐRINTZ jövedelmeit: mire költötte? *Eleemosynas illius enarrabit omnis Ecclesia sanctorum*,^{III} az Ő alamisnáit hirdeti, beszél a' szenteknek minden gyülekezete. Eregy most keresztény, kérdezd. Hová tette ORCZY LŐRINTZ gazdagságait: hová tette? *Ubi neque cerugo, neque tineae demolitur; ubi fures non effodiunt, nec furantur*,^{IV} oda, a' hol sem a' ro'sda, sem a' moly meg-nem emészti; a' hol a' lopók ki nem ássák, s el-nem lopják. És ez, itélem, oka annak, hogy az Isten-is, a' ki a' szegények személyében tiszteltetvén, soha magát embertől nem hadgya adakozással meg-győztetni, ezer annyit, temérdek gazdagásokat adott ORCZY LŐRINTZNEK.

Ládd, MÉLTÓSÁGOS ORCZY FAMILIA, minű volt MÉLTÓSÁGOS ATYÁD. Nagy Hazafi, igaz Polgár volt: Tökéletes, igaz Keresztény volt, Nagy Hazafi, igaz Polgár volt; mert sokat tett Hazájának; eleget tett a' házán kívül-való magános polgár-társainak; mindent tett maga házi Népének. Sokat tett a' Hazának; mert néki fáratságait, jövedelmeit, egészségét, vérét, életét nem egyszer fel-áldozta. Eleget tett a' házán-kívül-való magános polgár-társainak; mert igaz Barát volt; tudós Hazafiak szeretője, betsüllője volt; mindenekhez nyájassággal, betsülléssel,

^I Luc. 16. V. 3.

* 30. 40. aranyonként, 100. aranyon-ként, 500. forintoként adott a' meg-szorultaknak.

^{II} Ecclesia in offic. S. Laor.

^{III} Eccl. 3. V. II.

^{IV} Matth. 6. V. 20.

emberséggel tellyes vólt. Mindent tett maga házi Népének; mert jó Házastárs volt, jó Atya volt, jó Úr volt. Ezeket láttad a' Beszédnek I. Részében. Tökélletes, igaz Keresztény vólt. Mert elegett tett istenének; eleget tett Fele-barátságának. Eleget tett Istenének; mert Hitét, Religióját hiven meg-tartotta, ki-öntötte kintseit az Isten ditsőségére nyoltz Templomokat építvén, betsülte, tisztelte, szomjúhozta az ő szent Igéjét, buzgó ájtatossággal viseltetett hozzá, irtózott Istene, 's lelki-mérete ellen valamit tselekedni, tellysséggel az Isten' akarattyára hagyta magát. Eleget tett Fele-barátságának: mert kezét ki-nyitotta a' szűkölködőknek, tenyerét ki-nyújtotta a' szegényekre, gazdagságit ruházta a' mezételenekre. Ezeket láttad a' Beszédnek II. Részben. Tehát szerelmes vólt az Istennél; szerelmes vólt az embe-reknél. Tehát az Ő emlékezete áldásban vagyon.

Ne keseregjed tehát, ne sirasd, ne jajgasd Boldogult Atyádot MÉLTÓSÁGOS FAMILIA: inkább vélünk együtt áldgyad, ditsőítsed, magasztallyad. Tartsd ugyan őtet mindig friss emlékezetedben; de nem hogy ki-muláson aggodgyál, hanem hogy nemes erköltséit szemeid előtt viseljed, és a' mint ekkorig tselekedted, úgy ennek-utána-is szép példáját kövessed. Nem lehet a' magzatoknak nagyobb ösztön a' jóra, mint sem édes Attyok ditsiretes példája.

Ti pedig, Uraim, hallyátok, és vegyetek tanúságot. O melly kevésre betsüllí ember halálos ágyán mind azokat, a' miket a' Világ leg-inkább tsudál, a' Győzedelmeket, a' Természet ajándékát, a' Titulosokat, a' Böltességet, a' nagy Elmét! O melly üresnek, 's örök feledékenységre méltónak látszik akkor lenni, Isten nélkül, még az az Élet-is, melly az emberek előtt leg-ditsőségesb! Mekkora balgagságot talál ember akkor abban a' böltességben, melly bennünket nem vezet az Üdvességre. Akkor az Isten mindennek, és az ember Isten nélkül semminek látszik lenni. Nints néki része az örökké-valóságban, hanem csak az Isten által, a' Hit által, a' Kegyelem által. A' magas Poltzok, a' Győzedelmek, a' Betsülletek, és Méltóságok, a' Természet ajándéki, a' Titulosok csak az üdökhöz, csak egy felhőkhöz vannak kötelezve, melly el-enyészik. A' Név lehet a' Historiákban. A' Tselekedetek lehetnek Értzen, és Márványon. Egy tsekély szeletske ki-fogja azokat törülni. A' Halhatatlanság csak a' Jámoroké, csak az Igazaké, csak a' valóságos Keresztényeké. Egyedül azok a' Nevek nem fognak el-mulni, mellyek az Élet' könyvében vannak fel-jegyezve. Valami a' világból való a' világgal el-múlik. Csak te magad, édes Istenem! Maradsz-meg örökké. Boldog tehtá az az embre, a' ki csak te hozzá ragaszkodik, a' ki csak azt szeretei, a' mit mindenkor kell szeretnie; a' ki csak azt hajhásza, a' mi őtet soha meg-nem tsallja; a' ki nem él merő kotzkára, és vak szerentsére, hanem a' ki az ő halandó életének napjaiból örökké-tartandó napokat szerez magának. AMEN

6.

Báthori Gábor*

A' SZÉNTÉKNEK IGAZ TISZTELETEK

VAGY OLLYAS HALOTTI TANÍTÁS MELLYET A' NÉHAI NAGY MÉLTÓSÁGÚ RÓMAI SZ. BIRODALOMBÉLI GRÓF SZÉKI TELEKI JÓSEF¹ ÚR' Ő EXCELENTZIÁJA' A' FELSÉGES RÓMAI TSÁSZÁR ÉS KORONÁS APOSTOLI KIRÁLYUNK ARANY KOLTSOS HIVE', BELSŐ TITKOS TANÁTSOSA', A' MAGYAR ORSZÁGI SZENT KORONA EDJIK ŐRZŐJE', T. N. UGOTSA VÁRMEGYE' FŐ ISPÁNJA', A' HELY. CONSESSIOT TARTÓ EKKLÉSIÁK DUNA MELLYÉKI SUPERINTENDENTIAJA FŐ CURATORA' 'S A' T. NAGY LELKÉTŐL EL-SZAKASZTATOTT TESTÉNEK KOPORSÓBA LETT TÉTETTESÉSE ALKALMATOSSÁGÁVAL, AZ ORSZÁG FŐ RENDEINEK JELEN-LÉTEKBEN, PESTEN, A' GYÁSZOS UDVARBAN, SEPTEMBERNEK 4-DIK NAPJÁN 1796-DIK ESZTENDŐBEN TETT BÁTHORI GÁBOR AKKOR A' D. PATAJ, MOST A' PESTI REFORMATA SZ. EKKLÉZIA LELKI PÁSZTORA.

Pesten Nyomtatottattott Trattner Máttyás berüivel. 1797.

(részlet)

ELSŐ RÉSZ

Ne nézze ki ki csak a' maga hasznát, hanem egyeseknek hasznokat-is. Erre inti Szent Pál a' Filippibélieket, és azokkal együtt minket-is *Fil.* 11. 4. Ez olyan régula, hogy a' ki ezt meg-rontja, az az emberi társaságnak törvényeit fel-forgatja, sőt az emberi természetet le-vetkeztvén, magát a' barmokhoz hasonlóvá, vagy azoknál is alább valóvá teszi. Egy régi Filozofus *Aristotelés* azt mondta: *Homo est animal politicum, az ember társaságra, együtt való lakásra teremtetett.* Helyesen: de az-is bizonyos, hogy az emberek között a' társaság

* Református pap, 1814-től dunamelléki szuperintendens. Színnyei szerint 1755-ben született és 1842-ben halt meg. Kecskeméten, Debrecenben, németországi és svájci egyetemeken tanult.

¹ Ismert politikus, ung megyei főispán, II. József alatt tankerületi felügyelő. Fiatal korában külföldön (Svájcban, Németországban) tanult. Híres műveltségéről, matematikai érdeklődéséről, kiterjedt külföldi intellektuális kapcsolataról. Jelentős könyvtárat gyűjtött, számos tudományos vállalkozást támogatott. Cornides Dániel történész a személyi titkáráként működött.

soha fen nem állhat, hanem ha egymásnak szolgálunk és használunk. Meg-val-lom, hogy nem egy formán hajthat minden ember hasznát a' közönséges tár-saságra: mind az által, minden kifogás nélkül, kötelessége mindennek, hogy a' maga ereje és tehetsége szerint a' köz jót elő mozditani igyekezze. *A' mi képen vettétek az ajándékot, a' képen sáfárkodjatok abból egy másnak, mint az Isten külömb külömb féle ajándékának sáfári,* azt mondja az Apos-tol I. Péter. VI. 16. Vóltak is eleitől fogva, vagynak még más, Istené a' ditsőség, kik hazájoknak, Nemzeteknek, és annak a' társaságnak, mellynek tagjai, vagy egy vagy más képen hasznos szolgálatot tettek és tesznek; némellyek tanát-sokkal, mint a' Fejedelmeknek *Ministereik*; mások a' törvény és az igazság ki-szolgáltatásával, mint a' *Dicasteriumoknak* Bírái és Assessoraik, némely-lyek tanátsokkal, mint az Ekklesiáknak és Oskoláknak Tanítói, sokan fegy-vereikkel, mint az Országoknak és Tartományoknak vitézeik és katonáik. Soha ezeknek érdemeiket én nállam senki nagyobra nem tudja betsülni, ha hivata-likban hűséggel és szorgalmatossággal el-járnak: mindazáltal ez ellent nem áll-ván, azt mondom, hogy semmi féle tagjaiból oly sok és szembe tűnő hasznokat a' Társaság nem vesz, mint a' Szent, kegyes és Istent félő emberekből. Ugyan-is

1. A' Szent Emberek e' világnak világossági, azt mondja az Idvezítő Mát. V. 4. És így olyanok ezek, mint a' szemek az emberi testben, mellyek vezetnek azt az egyenes úton, az el-tévelyedéstől, botlástól és el eséstől meg-óltalmazták. Míg az emberek a' *Compas*-t fel nem találták, melly szerint igazgathatták a' tengereken járók a' leg-nagyobb setétségben-is a' magok útjokat, nagy tornyot tsináltak a' tenger közepén egy magas kő sziklára, mellyet *Pharus*-nak világosságnak neveztek, mivel abban éjtsza-ka sok szövétnekek és métsék gyújtattatván-meg, ezek által jel adattatott a' hajókázóknak, merre tartás útjokat, hogy valamely veszedelmes helyre, kő-sziklára ne menjenek, hajó törést ne szenvedjenek. Éppen ilyen *Pha-rus*-ok, világosságok a' Szent emberek ezen a' világon, *szövétnekek* ezek a' gonosz és el-fordult nemzettség között, kik között fénylenek, mint a' világosító állatok e' világon. *Fil. II. 15.* Igaz ezekről, a' mit Jób Patriarcha mond magáról. Jób. XXIX: 15. hogy ezek a' vakoknak szemek; az Isten útaira vezetvén a' tudatlanságnak és veszettségnek setétségétől meg-va-kittatott bűnösöket, midőn úgy fénylik ezeknek világosságok az ember-ke előtt, hogy ezek látván azoknak jó tselekedeiket, ditsóit a' meny-nyei Atyát. Mat. V. 16. Valamint azért a' föld kerekése, a' nap és annak világa nélkül, nem egyéb volna rettenes sivatagságnál, mint kezdetben, míg a' pap nem világosította ékesség nélkül való és pusztá vólt az: így az emberi társaságok, az országok és tartományok szent és kegyes Emberek nélkül, latroknak, gyilkosoknak és más meg-veszett istenteleneknek gyü-

levész sokassága, e' földnek haszontalan terhei vólnának. Nohát a' kegyes életű emberről sokkal méltóbb jussal mondhatjuk mi azt, a' mit a' termé-szeti naptól és annak világáról mond Salamon *Pred. XI. 7. Édes a' világos-ság, és jó a' mi szemünkkel nézni ezeket a' napokat.*

2. Azt mondja az Idvezítő Mát. V. 13. hogy a' *Szentek e' földnek savaí.* Ditsóséges hasonlatosság! Mert ezzel világosan elől adja a' Kristus, mit tselekszenek a' kegyes emberek e' világon, és melly múlhatatlanaúl szük-ségesek ezek arra, hogy a' föld el ne vesszen. Tudjátok hogy a' sónak két különös haszna vagyon. Az első az, hogy a' só ízt ad az eledelnek, nem tsak, hanem azt tanítták a' Physicusok, a' természetes vizsgálók, hogy akármiben íz van e' világon, mind az a' sótól vagyon, és így ezek szerint telyes erőben igaz, a' mit mond Jób Patriarcha: *Vallyon valami étket eszik e' meg az ember só nélkül?* Jób. VI. 6. Második haszna a' sónak az, hogy az a' testet a' rothadástól, büszhödéstől meg-óltalmazza, azt épség-ben meg-tartja. Épen ezeket tselekeszik a' kegyes emberek e' világon. Ezek adjak-meg az emberi társaságnak, az Ekklesiának savát, izét, ezek teszi azt Isten előtt kedvessé, ezek óltalmazzák az embereket a' bűnnek és veszettségnek rothadásától. Innét, a' bűnöket, még a' titkos vétkeket-is el-távoztatni akaró és a' naponként nagyobb szentségre törekedő ember-nek azt a' tanátsot adja egy pogány Filozofus *Seneka*, hogy az válaszszon egy nagy Szent embert *Kátót* és gondollya azt úgy, mintha mindenkor vele vólna, látná tselekedeteit, sőt gondolatit-is, ez, azt mondja, leg-tök-életesebb eszköz lehet a' bűnök el-távoztatásokra.* Tehát *Seneká*-nak értelme szerint, még többek a' Szentek, mint a' só, mert a' só tsak akkor óltalmazza a' testet a' rothadástól, mikor vele van: ellenben a' Szen-tek még akkor-is tartóztatják az embereket a' vétkezésitől, mikor távol vagynak. De nem töltöm tovább az időt egy Pogánynak ámbár külömb-ben helyes gondolattal; talállok az Isten beszédében a' mit mondjak. Azt paratnsolta Isten régenten az Izráel népének: *Minden féle áldozatot sóval meg-sózz, és a' te ajándékdától soha el ne maradjon a' te Iste-ned szövetségének java, minden te áldozatodban só légyen.* 3. Móz. II, 13. ha ez a' parantsolat tsak azt tenné, a' mit a' betű mutat, Istenhez illetlen vólna, és nem érdemlené hogy meg-hármaztasson az áldoza-tok meg szóztatásokról való rendelés. Értsük-meg hát a' dolgot. Isten ez által a' parantsolat által azt akarta jelenteni, hogy egyedül a' szent-ség és kegyesség az, a' melly az áldozatot ő előtte kedvessé teheti. Ezzel a' drága sóval meg-hintetve lévén Ábel áldozatja, kedvet talált Isten előtt;

* Sen. Ep. XXV. P. 483. Ernest.

ki-maradván pedig ez a só Kainéból, megvettetett. Azt mondja a Római ékesen szóllásnak attya *Cicero*,* hogy az Isten semmiben annyira nem gyönyörködik, mint az emberi társaságokban, a városokban: meg-enge-dem ha azokban só, szent kegyes emberek vagynak, de útállyá, meg-veti, sőt el-veszti ha ezek köztők nem találtnak. A' mi nyelvünk 's beszédünk bár akár melly ditsőséges ajándéka légyen a' jó Istennek, a' melly nélkül az emberi társaságok vagy egészszen lehetetlenek, vagy legalább felett híjánosok volnának: mindazáltal só nélkül ezek-is Isten előtt kelletlenek, sőt útálatosok. A' honnét Sz. Pál Apostol ezt parantsollya: *A' ti beszédetek mindenkoron sóval meg-sóztatott légyen. Kol. IV. 6.* Minthogy azért illy múlhatatlan a' só mindenben; a' Szentek pedig e' földnek *savai*, a' mint az Idvezítőtől hallánk: látja minden melly szükségesek a' Szent és kegyes emberek e' világon, ennek meg-maradására. A' régiek rozsosz *Omen*-nek, szerentsétlen jelnek tartották, ha akar melly esetből a' só tartó az asztalon el-dült, és az abban vólt só ki-ömlött.** Meg-vallom, hogy ez haszontalan és balgatag babonaság vólt. De bezzeg nints abban semmi babonaság, ha mi nagy veszedelmet várunk magunkra, mikor látjuk, hgy a' földnek sarai a' Szentek a' halál által eldöntetnek, ezek a' drága sók a' földnek pora közzé elegyítettnek. Óh hogy vólna ez babonaság, holott maga Sz. Dávid látván a' Szent emberek halálokat, mint nagy veszedelmet magára váró ember fel-kiált: *Tarts-meg Uram! Mert el-fogyott a' Szent, el-fogytak a' jól-tévők az emberek fiaik közzül.*

3. Többre megyek már, és azt mondom, hogy a' kegyes és Istent-félő emberek azok, a' kik Istennek e' gonoszban fekvő világ meg-büntetésére fel-emelt kezeit tartóztatják, és e' földet az utolsó el-pusztittatás ellen óltalmazták. Midőn Jerusálemnek veszetsége az Isten igazságát mintegy erőltette és ösztönözte, hogy pusztítsa-el azt a' Várost, ennek a' büntetésre késedelmes Felségnek irgalmassága keresve kereste abban az igaz embert, a' ki el fordítaná a' közelgető veszedelmet. *Keresék*, úgy mond, *közzülök valakit, a' ki a' sövényt meg-épitene, és állana a' törésen én előmbe a' földért, hogy el ne pusztítanám azt, de senkit nem találék. Ézék. XXII. 30.* Ama' szövetség Angyala az Isten fia, midőn le-szállott e' földre 'Sodomának el-vesztésére, hogy ezt a' rettenetes *executio*t el-végehesse, sürgette Lótót, hogy minél előbb hagyja-el 'Sodomát és mennyen Soárba: *Siess, úgy mond, szalad oda; mert nem tselekedhetem addig semmit míg oda nem jutsz. 1. Mos. XIX,* az. Nem tselekedhetem! Mitsoda beszéd

ez? Hát van valmi olyan, a' mit a' véghetetlen Isteni hatalom nem tselekedhetik? Valósággal Keresztyének, Lótnak szentsége és kegyessége oly *oppositiot* sőt *repulsiot* tett az *executio*-ban, hogy az véghez nem mehetett egyébként, hanem Lótnak abból a' helyből való el-mozdittatása által. Így midőn az Izrael veszetségének mértéke bé-telvén, Isten nem halaszthatta tovább annak meg-büntetését, hogy valami módon az abban az időben élt kegyes ember és Próféta Jeremiás könyörgésével meg ne gátolná a' büntetést, Isten meg-parantsolta néki, hogy ne könyörögjön: *Ne könyörögj, úgy mond, e' népért, hogy valami módon jót ne tegyek véle. Jer. XIV, 11.* Ugyan mitsodának kellett hát annak a' veszetségnak lenni, amely miatt isten ilyen beszédekre szakadt: *ha én előttem állanának Móses és Sármuél-is, az én szívem még sem hajlana e' Néphez. Jer. XV. I.* Vagy mikor azt mondotta: *Ha ama' három férfiu léssen-is e' földön: Noé, Dániel és Jób, ők az ő igazságokkal tsak a' magok lelkeket szabadíthatják-meg. Ezek. XIV. 14.* De ilyenkor-is, midőn az el-hatalmazott veszetség miatt, lehetetlen tovább az Istreni büntetést, egészszen el-távoztatni, leg-alább azt a' nagy hasznot teszik a' Szentek, hgy azokért Isten könnyebbíti a' tsapást, meg-rövidíti a' nyomorúságnak idejét. Ezt az Idvezítő bizonyítja. Ugyan-is midőn jövendő a' Jerusálem végképpen lejendő el-pusztittatásáról, és azt rettenetes színekkel le-festette, azt mondja: *Ha azok a' napok meg nem rövidítették volna, a' mindenestül fogva el-veszne minden eber, de a' választattakért meg-rövidítették a' nyomorúságnak napjai. Mát. XXIV, 22.* Meg-esmeri a' Szenteknek ezt a' meg-betsülhetetlen hasznokat, az Isten Ítéletének szomorú idején Esaiás Próféta, ezt mondván: *Ha a' Seregeknek ura meg nem hagyott volna közöttünk egy kevés magot t. i. a' Szentek közzül, úgy jártunk volna mint a' Sodomabeliek, lettünk volna hasonlók Gomorához. Esa. I. 9.* Látjuk hát melly szemlátomást igaz, a' mit egy Pogány Poéta mond: *Saepe in, uno plus est, quam in turba boni;* gyakran egy embertől több jó származik, int egész Sokaságtól. Sőt sokszor egyért egész gonosz soakságra nagy jó származik. *Mert a' bűnös meg-szabadíttatik az ártatlanért, és meg szabadíttatik ennek tselekedetének tisztaságáért. Jób. XXII. 30.* És így a' szent, kegyes és Istentfélő emberek, míg e' földön élnek, meg-annyi *Nóék* az első világban *Lótok* 'Sodomában, *Mósesek* az Isten ellen zúgolódó 'Sidók táborában, *Ezékiások* az ellensgtől ostromoltatott Városban, *Tau* betűvel meg-jegyzetett Szentek Jerusálemben, *Pálok* a' tengeri haboktól hanyattatott hajóban, *Illyések*, Izraelnek mind szekerei, mind lovagjai a' meg-veszett Acháznak és Jeza-belnek idejében. Hát mikor az illy erős Váraink, bástyáink le-rontatnak,

* Cicero in Somm. Chipion.

** P. D. Huet. De Sale Paris 1709 in

mikor az ilyen jól-tévőink és oltalmaink a' Szentek közzülünk ki-ragad-tanak, nem kívánja e' tőlünk mind a' természeti okosság, mind kívált a' kegyesség, hogy szent Dáviddal fel-kiáltunk: *Tarts-meg Uram! Mert el-fogyott a' Szent, el-fogytak a' jóltévők az emberek fijaik közzül?*

4. Nem csak a' veszedelmet fordítják-el a' Szentek az Ekklesiáról, az emberi társaságokról, még a' meg-veszett Istentelen emberekről-is, a' mint közelebb látánk; hanem a' mi ennél több, megnyerik azoknak az Istennek áldását. Jákóbnak kegyessége miatt áldás szállott amaz igazság-talan és bálványozó embernek Lábának házára és jószágára, a' mint ezt maga meg-vallotta Jákóbnak: *én, úgy-mond, meg-tapasztaltam, hogy meg-áldott engemet az Úr te érettek. I. Mós. XXX. 17.* Potifár Pogány és idegen Isteneket tisztelő ember volt, a' leg-vastagabb bálványozásnak helyén Egyiptomban, valmint az ő Királya Faraó, úgy ez-is az igaz Istent nem esmérte, annak még csak hírére sem hallotta, de még-is az ő kegyes és szent szolgáljéért Jósefért különös áldását érzette magán Istennek. Azt mondta ugyan-is az Írás: *Az Úr meg-áldá az Egyiptomi embernek hazát Jósefért, és az Úrnak áldása vala minden jószágán, mint a' házában, mind a' mezőn I Mós. XXXIX. 5.* Végre.

5. Azt a' hasznokat-is veszi a' szent és kegyes embereknek a' közönséges társaság, az Ekklesia, hogy ezek tellyes tehetségek szerént segítik a' szegényeket, az ügye fogyottakat és nyomorúttakat; a' szüleiktől és gyámolaiktól meg-szosztattatott árvák gyermekségeiktől fogva nevednek ezeknek házaiknál, mint Jób Patriarcha mondja magáról *Jób. XXXI. 18.* Olyanok ezek e' mai boldogtalan és siralmas időben a' szegények eránt, mint a' Sareptabeli Özvegy volt Illyés eránt, Sunamitis Eliseus eránt. Abdiás a' Próféták eránt, Tabuha az Özvegyek eránt. Nem sajnálják ezek amaz Évangeliomi özvegy Aszszonyal utolsó filléreket-is a' szegények számokra adni, azon igyekezvén a' Kritikus parantsolatja szerént, hogy *szerezzenek magoknak jó akarókat*, a' hamis, az-az, álhatatlan és bizonytalan Mammonból. *Luk. VII. 9.*

Imé ezeket 's több ilyen hasznokat vészi a' társaság az Ekklesia a' maga szent és kegyes tagjainak. Bezeg ha a' Szentség, kegyesség és Isteni félelem valakit a' testi haláltól meg-menthetne, ezek volnának azok, a' kik halhatatlanságot érdemlenének; de nem csak az, hogy e' részben más emberektől meg nem különböztetnek, egy forma állapotja lévén ebben a' tekintetben *az igaznak és a' gonosznak, tisztának és tisztátalan-nak Préd IX. 4.* hanem az emberi ítélet szerént leg-többnyire idejek előtt el-ragadtatnak. És ugyan azt akarom én megvizsgálni tanításom második részében.

7.

Miklós Sámuel*

IX. ORÁTZIÓ

A' KERESZTYÉN POLITIKUSRÓL MONDATOTT NÉHAI TEKINTETES
NEMZETES ÉS VITÉZLŐ SZATHMÁRY KIRÁLY GYÖRGY¹ FELETT.

Ω ανδξωπε μη χτεινε χξοσον!

O Homo ne occidas Cresum!

O Ember ne öld meg Krézust!

Erre a' rémítő kiáltásra szomorú Hallgatóim, mit gondoltok?

Gondoljatok edj olj fiút, a' ki kedves Atyját halálos veszedelemben forogni látván, ijedtében eképpen kiáltott fel: Sőt gondoljatok edj rémültt szívnek olj tsu-dállatos fájdalmát, melj a' születésétől fogva némának nyelvét megoldozta, és legelsőben Atyjának védelmére azon szókra indította. Ugyanis *Atis* volt az, a' ki jóllehet Anyja méhétől fogva, szintén fegyvert viselhető idejéig néma vala, még is midőn a' hartzon látá, hogy Krézusnak az ő Atyjának megölésére, Círusnak edj vitéze fegyverét felemelte, ijedtében megszólalván ezt kiáltotta.

Nem látok ugyan közöttetek, szomorú Hallgatóim, edj *Atist* is tulajdonkép-pen: de a' felől bizonyos vagyok, hogy sokan vagynak, a' kik, midőn vagy látták, vagy hallották, hogy az emberi nemzet' megesküött ellenségének az ördögnek erőss vitéze a' Halál T. *Szathmáry Király György* ellen utolsó szándékkal fegy-veres kezeit felemelte; e' nagy káron és veszedelmen rémüléssel megindulván így kiáltottak: Ó Halál Szathmáry Györgyöt ne öld meg! Kiváltképen pedig azok, a' kik ez Úrnak Atyai Hűségének, Jóságának igazgatásának és gondviselésének fiai voltak, az ő' élete megmaradásáért törekedtek, és sűrűen foháskodtak. Sőt, minthogy ma is igaz Horáziusnak ama' régi panasza. *Virtutem incolumem odi-mus; sublatam ex oculis quaerimus invidi:* a' jó embert míg köztünk van, gyű-löljük; ha pedig tőlünk elvételik, kívánjuk és sóhajtjuk: annakokáért hiszem azt is, hogy még azok, a' kiket az irigység ez Úrnak dítséretire nézve Átisokká, azaz

* A miskolci evangélikus iskola tanára 1763-tól 1787-ben bekövetkezett haláláig. 1761 és 1763 között külföldön (Bázelben) tanult. Kora híres szónoka, halotti oratióit össze-gyűjtve barátja, Barczafalvi Szabó Dávid adta ki 1790-ben.

¹ Az oratio maga is számos életrajzi adatot tartalmaz. Született 1703-ban, meghalt 1775-ben. Református nemes, a sárospataki kollégium főkurátora, Borsod vármegye alispánja és négy alkalommal is diétai követe.

némákká tett, megértvén az ő'életének végéhez való közeledését, legalább iljen szókra megindult az ő' nyelvek: kár lesz annak az Úrnak meghalni!

Óh melj szerentsés, melj hathatós vala Átisnak Atyja védelmére tett elré-múlt kiáltása! mert azonnal az elenség fegyverét megtartóztatván Krézus'élete megmarada. A' ami óhajtasink ellenben melj tehetetlenek, melj szerentsétlenek lettek legyen: Néhai T. Szathmáry Király György Úr' lélek nélkül való testében lássátok.

Nints egyebet már mit tennünk, hanem, hogy nevének még a' Piramisoknál is tartóbb oszlopokat emeljünk szíveinkben, és hogy halálából vett sérelmeinket, mind a' belső mind a' külső Társaságnak hasznos virtusainak háládatos emlegetésekkel enyhítgessük.

Szabadelgyen tehát most énnékem, T. szomorú Atyafiság a' ti' megedjezések-ből, és a' ti engedelmetekből N. és T. egész Halotti Frequentzia! e' nagy érdemű, és érdeméért halhatatlan emlékezetű Úrnak, minden névvel nevezendő Társasá-goknak hasznos virtusait, edj *Keresztyén Politikusnak* tekintete alatt leírnom. Azonban pedig ne várjatok tőlem, olj tökéletes kiábrázolást, meljben az említett Urat mint edj elevenen nézhetnétek: mert azt nem más, hanem csak egyedül az tehetné, a' kiben Néhai T. Szathmáry Király György Úrnak lelke minden tehetsé-givel és virtusival edjűtt némi nemű *Metempsychosissal* átal költöztetnék.

A' Politikus nevezet maga'tulajdon erejében vétettvén olj szélesen kiterje-dő, hogy az, akármelj emberi társaságnak akármelj tagját is jelenthesse. Melj szerint valamint a' nagyobb, felsőbb, és nemesebb társaságokban, Városokban, Vármegyékben, Respublikákban, Országokban és Impériumokban, mind a' fel-ső, mind a' közép, mind az alsó sorban helyheztek; úgy a' kisebbekben élők, a' szülékkal az azoknak gyermekeik, a' gazdákkal, azoknak az ő' cselédjeik edja-ránt Politikusoknak mondathatnak. Mostani eltzélt feltételünk mindazáltal, a' Politikus titulusnak ékességét, az alsóbbaktól elvonván, a' felsőbb társasá-goknak tagjaira határozza.

Ott is pedig nem mindent illet e' titulus; hanem csak azokat, kiket az Iste-ni bölts gondviselés, vagy természet, vagy kegyelem által úgy készített, hogy a' közönséges társaságnak boldogságát megszerezni, megtartani, és öregbíteni is, szerentsésen tudhassák.

Hogy pedig a' legalsóbb rendben álló rozsasz néven ne vegyék azt, hogy a' Poli-tikus titulusához nekik jus nem engedtetik; kérlelem őket bölts Plátónak ezen szavaival: *Omnes, qui in eadem civitate vivitis, fratres estis. Sed Deus, cum vos informaret, iis quidem qui nati sunt ad imperandum, aurum inmiscuit, iis autem, qui principibus in communi salute defendenda operam navant, argentum; agricoli vero, atque reliquis opificibus, aes est ferrum. Ita fit, ut cum ab eodem principio ortum habeatis, vobis similes plerumque generetis.*

Evenit tamen, ut ex aureo parente, interdum argentea soboles nascatur; ex argenteo aurea. Et similliter omnia ab aliis oriantur vicissim. Jubet igitur Deus, ut Principes ipsi primum ac praecipuique adeo magnam curam suscipiant investigandi et inspiciendi, quid in animis liberorum suorum inmixtum fit, ut nihil omninodiligentius animadvertant. Quod si aureum aliquid, aut ferrum, insitum in filiorum sensibus inspexerint: Non impediantur misericordia, quo minus illis munus eorum naturae conveniens assignent. et ad opifices aut agricolas dimittant. Sin ex illis rursus aureum, aut argenteum exstiterit; honoribus afficiant, et alios quidem ad Urbis custodiam et Imperium, alios autem ad Urbis auxilium et militam evocent. Infideatque in eorum mentibus, fuisque olim oraculo praedictum, civitatem tunc omnibus bonis evertendam, cum ea ferri aut aeris custodiae commissa fuerit. Mindnyájan (úgymond Plátó) a' kik azon edj társaságban éltek, atyafiak vagytok. De az Isten midőn titeket készített, azokban, a' kik Fejedelemségre születettek aranyat elegyített; azokban pedig, a' kik a' Fejedelmeket a' közjónak óltalmazásában szolgálatjokkal segítik, ezüstöt; a' földmivesekben, és egyéb mesteremberekben, rezet és vasat. Innen vagyon az, hogy mivel azon edj eredetből származtok, többnyire magatokhoz hasonlókat nemzetek. Megesik mindazonáltal az is, hogy az aranyszüléktől ezüst fiak, az ezüstből pedig, arany magzatok származzanak. És hasonlóan némelyektől minden félek születetnek. Az Isten annakokáért, azt kívánja, hogy a' Fő-Fő emberek legelső és legnagyobb gonddal azt tanulják ki, hogy az ő' magzataikban mi legyen elegyítve. Ha rezet vagy vasat tapasztalnak azokban, ne vigyc a' könyörületesség arra, hogy azoknak, az ő' természetekhez illő hivatalt és állapotot ne rendeljenek, és őket kézi mesterségre, vagy földmívelésre ne adják. Ha ellenben arany vagy ezüst leljend azokban; méltóságos tisztségekre emeljék; némeljeket a' társaság igazgatására, némeljeket pedig annak óltalmazására, és katonaságra állítsanak elő. És erősen benyomják azt elméjükbe, hogy az Órákulumtól régen megjövendőltetett az, hogy a' Társaság minden javaival edjűtt akkor vész el, midőn annak gondja, vagy vasra vagy rézre bízattatik. Így böltselkedik Plátó, Sókratésnek az ő' nagy mesterének neve alatt. Az aranyon és ezüstön pedig mit érthetett egyebet, hanem azokat az arany, és drága virtusokat, meljek a' Politikust ékesítik. Ellenben a' réz és vas mitsoda más, hanem azok az ostoba vaselméjű, és hitvány salakos réz indulatú Emberek, a' kik tsak arra alkalmasak, hogy *cum rastris et ligonibus philosophentur*; a' kapával és gereblyével böltselkedjenek. Illetné é hát ezeket a' Politikusi Méltóság? Mond meg mit ér *plumbeus in aurea vagina gladius*, az arany hüvelyben lévő ón kard? A' törvényes Respublika, hasonló az mesterséges és igen gyenge arany órátskához; mind kettőnek minden részei úgy vannak össze kötöttetve; hogy tsak edjik is megbántódván, az egész Systema vagy öszszve

alkalmaztatás elbomlik; olj gyenge pedig mind a' kettő, hogy valamint az órátskát edj helytelen hozzá nyúlás, úgy a' Respublikát edj éretlen vagy gondolatlan szó is elronthatja. De mitsoda edj órátka akármely drága legyen is az, ha edj emberi társasághoz hasonlíttatik? Még is ki volna az, a' ki órája igazgatását edj Cyklops brontes forma kovátsra merné bízni. Nem tréfára és nevetségre hozom elő (mert most annak helye nintsen) hanem arra, hogy mindenek megértsék azt, hogy a' Politikához a' goromba embereknek jussok nintsen: Tudniillik hitelre méltó Historikus írja, hogy történet szerint edj városban ivott estvének idején a' számár olly folyó vízből, melyben a' hóldnak ragyogó ábrázatja egészen meglátszatott: Azonban szokatlanul elfogyatkozván a' Hóld, midőn sem az égen sem a' vízben nem láttatnék, rikóltanak az emberek, és azt állítván, hogy a' Hóldat a' számár hörpentette fel, a' Bírák méltónak ítélték arra, hogy hasa kivágattassék, és a' hóld belőle kivétsessék. Risum teneatis Amici! Ne nevessetek szerelmesim! mert az ilyen ostoba számárhoz hasonló Bíraktól helyesebb ítéletet nem várhatni. Maradjanak hát magoknak a' vas salak emberek, és akkor üljenek törvényszéket, minekutánna agyok velejéből a' gorombaság, (ferali securi) Magistrátus szekertzéjével kivágattatik.

Fordítsuk már szemeinket elméinkkel edjűtt szomorú Hallgatóim azoknak arannyal és ezüsttel az Istentől meg elegyített embereknek seregekre, kikre a' Politzia bízattatott. Kiket midőn az emberi társaságnak első kezdeteitől fogva, a' mostani időkig megszemlélek, a' Politikusok' virtusaikon, és azokból származó Méltóságos ditsőségeken elbámúlván, kétségbe kezdem hozni, ha szóllanom é inkább, vagy hallgatnom volna illőbb. Mertmagamban jól érzem azt, hogy azoknak csak ezred részeknek kibeszéllését is erőmmel fel nem érem. Ti pedig a' kik előtt nékem Oskolai embernek szólnom kellene; mindnyájan politikusok lévén tartok attól, hogy Hannibálra találjak, a' ki ő' előtte a' Hadi Vezérek' virtusaikról *disserált* Phormióról azt mondotta: *Hogy ő ugyan sok bolondokat látott immár; de még ennél soha se látott bolondabbat.*

Megfogadom tehát Alciatusnak ezt a' bölts tanácsát:

„Dum tacet haud quidquam differt sapientibus amens:

„Stultitiae est index linguae voxque suae.

„Ergo premat labias, digitoque silentia signet,

'Et se se Pharium vertat in Harpocratem,

és Háropokratesnek, a' hallgatás' Istenének módjára, újjomat számra tévén, elhalgatok. És nem mivelek egyebet, hanem edj hasonlatosságot adok szemetek' eleibe, melyből a' Politikus Státusnak méltóságát közzületek kinézheti.

Nézzetek fel, kérlek, az égnek bóltozatjára, és azon a' világoskodó állatoknak egész táborokat a' naptól fogva, az utolsó tsillagotskáig vegyétek gondolóra; és a' minéműeknek azokat lenni találjátok, természetekre, helyekre, hasznokra és

végekre nézve e' Világba, pontban oljanok a' Politikusok, az Országló Fejedelmektől fogva az utolsóig az emberi társaságban. Ha az Isten azokat nem készítette volna; hijjában teremtette volna e' Világot. Vedd ki bátor a' napot e' világból, az ő' világosító társaival edjbe, mi lesz e' Világ? Azonnal minden dolgok összezavarodván azoknak mind szépségek, mind hasznok elenyésznek. Nem különben az emberi Nemzet és társaság, ha a' Politikusok nem volnának, edj esze veszett zűrzavar, és edj más között szüntelen háborgó sokaság volna, és nem egyebek, hanem *Cadmea militia* Kádmusnak kígyófogból teremt edjmást megölő katonái volnának az emberek.

Istentől adatott tzímereknék esmérjétek tehát velem edjűtt a' Fő és Politikus embereken a' tsillagokat, kik közül ezek napot, amazok hóldat, némeljek pedig közönséges tsillagot viselnek meljeiken, annak jelentésére, hogy ők valóságos Politikusok.

Ha kételkedtek ez eránt, ám haljátok meg, hogy maga a' Fejedelmek' Fejedelmek, a' maga' Híveinek azt ígéri, hogy ad azoknak *Hajnal tsillagot*. Sőt a' mi nagyobb, nem csak Bálán nevezi e' világnak Monárkháját Tsillagnak; hanem maga is ő' magát *Hajnaltsillagnak* titulálja.

Jól tudták ezt a' Pogányok, hogy a' Politikusok hasonlatosak a tsillagokhoz. Mert azokat, minekutánna e' földön az ő' dolgaikat az emberi társaságban elvégezték, a' tsillagok közzé, mint *Saturnust*, *Jupitert*, *Mercuriust* és másokat, nem csak helyhez tették, hanem Isteni tisztelettel is tisztelték.

De emelkedjete feljebb szerelmesim a' tsillagokhoz. Úgy é , hogy azok, nem sáros földi dolgok, hanem égi tiszta matériák? Többet és sokkal nagyobbat állítottak azokról a' Stoikusok, a' kik azt mondták, hogy a' tsillagok a' Jupiter Istennek részei.

Vastag ugyan én előttem ez értelem; de azt tudom és hiszem vallo, hogy a' tsillagok annak az égnek, melyben Isten lakozik, legnemesebb részei, szintűgy értettek a' Politikusokról e' dologban a' Pogányok, kik közül *Hesiodus* néhol azokat *Jupiter' fiainak*, néhol pedig *Istennek testvéreinek* titulálja.

Jól is vagyon; mert, ha az ember közönségesen, Isten' Nemzetsége; tsak azért, hogy Isten' képére teremtetett lelke vagyon: sokkal közelebb való Atyja fiai a' Politikusok az Istennek, úgy mint a' kiknek, más embereken az Isten hatalmat engedvén, azokat azokon Istenekké tette.

Az égen a' világosító állatok szüntelen való mozgásban vagynak. Tapasztaljuk a' napnak, hóldnak, plánétáknak keringéseikben; de a' több tsillagok felől is az égnek vizsgálói azt állítják, hogy azok közül tsak edj is soha meg' nem állapodik. Ámbár pedig szüntelen kerengjenek; mindazáltal el' nem hadják a' földet; a' melynek világosítására rendeltettek. A' nap körüljárja a' földet, hogy azt mindenütt megvilágosítsa, és annak edj részét sem hadja maga nélkül: mert

a' honnan eltávozik; ott azonnal ő' helyében az ő világával fénylenek a' Hóld és a' több tsillagok. Ott ugyan, a' hová érkezik a' nap, a' tsillagok világosságok elenyésznek; de nem azért, mintha elaludnának, és a' munkálkodástól megszűnének; hanem azért, hogy azzal néminémű képpen magokat a' nap előtt meg-alázzák, és megvallják azt, hogy ők is nem a' magok világosságával, hanem a' napával ragyognak.

Hasonlatosképpen a' Politikusok a' köz jóra vigyázástól meg' nem szűnnek, és nyugvás nélkül munkálodják az emberi társaságnak boldogságát. A' Fejedelmi Politikusok a' magok' birodalmokat nem csak elméikkel és gondjaikkal, hanem sokszor, mint hajdan Hadriánus Imperátor a' Római Birodalmat, lábaikkal is ösz-szejárják. Ha edj helyről eltávoznak, ott maradnak ő' helyettek az ő' képeket viselő alsóbb Politikusok; ottan pedig, a' hová érkeztenek, az alsóbbak edj kevés-sé megsűnnek, de nem azért, mintha gondjaikat a' köz jóról teljességgel levennék, hanem azért, hogy a' Politikusi Méltóságot ugyan annak a' kitől vették vala, egés-szen átaladják, és akképpen megmutatják, hogy ők nem a' magok személyekben, hanem az ő Fejedelmek' képekben viselik tisztségeiket.

Az ég' ábrázatjának leírásában, azok között a' tsillagok között, a' kik közösszokott a' Nap utazni és kerengeni, edj tsillagzat találtatik, melj Mértéknek nevez-tetik formájáról. Ezzel arra taníttatunk nyilvánosságosan, hogy a' Nap ugyan az ő melegével, a' Hóld az ő' nedvesítő hidegségével, és a' több tsillagok is az ő hasznos influxusokkal a' földet gazdagítják: mindazáltal, magok' használatos vóltokat, néha jéggel, néha záporokkal, szelekkel, dörgésekkel, villámlásokkal, menyköveknek hullásokkal is mérsékelik.

Nem külömben az Emberi Társaságban a' *Politikusok*, a' köz jót hasznos törvényekkel, jutalom osztásokkal, adakozásokkal, irgalmassággal, és kegyel-mességgel gyarapítják: de edjszersmind, ha a' szükség úgy kívánja, fenyegetéssel, büntetéssel, és a' gonoszoknak halálokkal is mérséklék Jóságokat; és akképpen, Felséges Király Asszonyunk' symboluma és példája szerint *Justitia et Clementia*, igazsággal és kegyelemmel igazgattatnak; jól tudván azt a' mit *Balbinus* Római Imperátor mondott vala: *Bonis nocet, qui malis parcit*: a' ki a' rosszszaknak ked-vez, az árt a' jóknak. Bizonyos is az, hogy valamint az igazság szülte és tartja a' társaságot úgy az igazságtalanság elveszti azt.

De még *Mársot* is fogadtanak magok közzé az égnek világosító seregei, és azzal is társalkodik néha a' Nap, és a' több Planéták és társalkodnak.

Az emberi társaságnak sints mindenkor békessége, szükség tehát a' Politiku-soknak is a' Respublika' óltalmazására fegyverről is gondoskodni, és ha szükség *Pertinax*nak ezt a' symbolumát, *Militemus*, azaz *vitézkedjünk* elővenni.

Én ugyan sem *Pythagorás* pogány Bólttsel sem *Majmonides* Zsidó Dok-torral nem tartom azt, hogy a' Nap, Hóld, Plánéták és több más tsillagok, egész-

szen okos lelkek vólnának, vagy legalább lélekkel bírván, az Istent, mindeneknek alkotójokat tulajdon képpen dítsérnék. De azt tudom, hogy az okos embert semmi teremtet dolgok olj nagy erővel az Istennek tiszteletire nem vezethetik, mint az égnek világosító állatjai.

Óh ember! tekints fel az égre, azokból, a' meljekeket ott látsz, megesméred az Istent. Órál a' Nap, ha reá nézel, és soha Cicero De *Natura Deorum*, az Istenek természetekről, úgy nem differált, mint a' néma Nap, tsak eszeddel figyelmezz rá. Szüntelen disserál ő, de az ő' témája tsak egyedül az Isten. Vidd távolabb sze-meidet, a' mint a' hóld, úgy a' Fiastyúk és a' Kaszahúgy az Istennek ditsőségét prédikálják, és mindenekeket az ő' tiszteletire únszolnak. Ám a' napkeleti Bóltseket is tsillag vezérlette a' Kristushoz; a' tsillag mutatta meg, hogy ott van az, a' ki által és a' kiért teremtetek mindenek; a' tsillag intette meg őket, hogy annak imádására elmenvén, ajándékokat vinnének ő' nékie.

Ah szerelmesim avvagy nem iljenek é a' Politikusok, a' kiket az Isten úgy állított elő az emberi társaságban, hogy az Istennek törvényeit ne tsak páirosra írának le, ne tsak magok' szíveikbe nyomnák bé, hanem azokat másokba is bétse-pegtetnék, és az engedetlenek ellen Istentől adattatott fegyverrel is óltalmaznák. Ki mondhat ennek ellene? avvagy nem a' Fejedelmeket tette é az Isten az Ékléz-sziának tútoriva; és a' Fejedelem Aszszonyokat szoptató dajkáivá. Nem úgy van é, hogy a' Kerestény anyaszentedjház is úgy testetik le a' szent Írásban, mint a' melj a' Napban egészszen felöltözött; a' hóld az ő' lábai alatt vagyon; az ő' fejét pedig a' tsillagok koronázzák.

Nohát keresztény Politikusok, az Istenhez kegyességet, az ő' Házához, melj az Eklézsia, Húséges tiszteletet, az ő' Pásztorhoz pedig szeretetet mutassatok, ha Politikus Antikrisztusnak találtatni, a' ti' Uratok előtt nem akartok. Erre köte-lez benneteket a' ti' ttimeretek a' Nap és a' tsillagok. A' napot felvezeti az égre a' hajnaltsillag, és egész útjában a' vezérli. Hajnal tsillag a' Krisztus: Napok a' Poli-tikusok: menjetej azért ő' utána, hogy ő' néki húséges követői lehessenek.

Utóljára, tsak ez edjet szükségem még említeni, hogy noha a' köz néppel nem tartok abban, hogy a' tsillagok az égről néhanéha lehullanak; mindazáltal, ha a' tsillagok hullanak az égről, nem azt mondom én, hogy akkor *rab szabadúl*; hanem inkább *rab kötötetik* akkor. Mert valamikor vagy a' Nap, vagy a' Hóld, vagy valamely tsillagzat rendkívül való változást szenvedett, a' köz társaság-ra vagy szomorú, vagy különös változás következett. Tele vagynak iljenekkel a' Históriák: de minek a' külső história' bizonyosága; holott maga az igazság szája bizonyítja, hogy vagy Jéruzsálemnek, vagy pedig az egész világnak is (akar mit érts, a' dologra mind edjet ér) elromlását megfogja jelenteni az, hogy a' nap meg-homályosodik, a' Hóld nem fénylik, a' tsillagok lehullanak az égről, és az egeknek hatalmasságaik megháborodnak.

Ah szomorú H. vajha igaz ne volna az, hogy midőn a Politikusok az emberi Társaságnak egéről kezdenek húlui, dülöngöznek akkor mindjárt a külső társaság' oszlopai, és a falak repedezni kezdenek: Egyszersmind a gyenge és magával tehetetlen Ekkleziásia, Títoraitól fosztódván, ragományra kitétetik.

Nagy kedvel és magam gyönyörködtetésével jártam eddig az Emberi Társaság' egének böltoztáján, nagy méltóságú Politikusok, a' ti' ragyogó tsillagaitoknak rendek között.

De mihelyen észre vettem, hogy onnan, edj *secundae Magnitudinis* Tsillag, a' földre leesett, nékem is minden kedvem elesett, és azzal edjűtt a' porban ténfereg éshaldoklik.

Bizonyára edj szép tsillag, edi *Keresztyén Politikus* vala a' míg éle Néhai T. N. és V. *Szathmári Király György* Úr.

Istentől készítettett ember volt ez, és olj ember, a' kiben olj bőséggel egyelítette a' természet és a' kegyelem által az ezüstöt, hogy azzal mind a' külső mind a' belső társaságot, mint valamely ezüstmánya gazdagíthatta.

Civilis virtusait ha tekintjük, meljekkel a' Haza' köz javának munkálódására készítetett, oljak azok, meljek azt érdemlették, hogy a' Nemes Vármegyétől 4. Gyűlésein az Országnak, úgy mint 1729-ben, 1741-ben, 1751-ben, és 1765-dik esztendőben, követséget viselt légyen; meljekben is a' reá bízott dolgokat úgy folytatta, hogy dítsérete Magyar Hazánk' fiainak szájakból soha örökké ki' nem szakad.

Tsókkolták is a' Hazának Főfő oszlop emberei seregenként ez idvezült Úrnak virtusait. Óh nagy Nevek- Méltóságos Palatinus, már idvezült Gróf *Bottyáni Lajos* Úr ő' Excellentiája; Esztergomi Érsek *Barkóti Ferencz* ő' Hertzegsége; Egri Püspökök, Méltóságos *Erdődy Gábor*, és *Eszterházi Károly* Urak, ő' Excellentiájok; Judex Curiae Gróf *Fekete György* Úr ő' Excellentiája; Fő Tárnakmester Gróf *Bottyáni Adám* ő' Excellentiája; Camerae Praeses, Gróf *Grassalkovits Antal* ő' Excellentiája; Gróf *Dőri Ferentz* Úr, Gróf *Koller Xaverius Ferentz* Úr ő' Excellentiájok; M. Personalis *Svetits Jakab* Úr ő' Nagysága; T. Consiliarius *Pétsi Gábor* és *Majtini Károly* Urak. Mind ezek a' Haza fénylő tsillagai, sőt, többek is, tsillag társaiknak ez idvezült Urat szeretettel elfogadták.

Civilis virtusait ugyan, ha mind ilj homályosan is, kimondanom ez halhatatlanságot érdemlő emlékezetű Úrnak, mind könnyű vűlt: De keresztény Politikus qualitasait leírnom *hoc opus, hic labor est*, ez ám valósággal nagy mesterség.

Ne is kívánjátok azt én' tőlem, mélységes alázatossággal instállok előttetek.

Ugyan is, ha az Isten' ditsőségének közöttünk romlásban forgó állapotját, és ez Úrnak élete ahhoz képest melj igen, ó melj igen szükséges volna, meggon-dolom, a' fájdalom, hogy többet rólla szóljak, nem engedi. *Curae leves loquuntur, ingentes stupent*. Annakokáért vagy megfojtódott szívemen tágiatsatok, hogy

mind az Oskoláknak gyarapításokban tett fáradozásait, mind az Ekkleziák' békességéért kiöntött imádságait, és zápor könyhúllatásait kimondhassam; vagy azzal elégedjete meg, ha 'a mit *Severus* Imperátorról hólta után mondot Róma' Városa, én is ő' rólla azt mondándom: *Illum vel nunquam nasci, vel nunquam mori debuisse*: az az, ő' néki vagy soka nem kellett volna születetni, vagy soka meg nem halni.

Ha származását tudni tőlem kívánjátok, az ugyan reám nem bízattatott; mindazáltal tsak a' menyinyire én tudom is, Eleinek virtusai nyújthattak, mind a' belső, mind a' külső Társágnak bőséges reménységet a' felől, hogy Néhai T. *Szathmári Király György* Úr oljan leszen, a' mitsodás vűlt életében.

Ugyan is, hogy feljebb ne emelkedjem, ez áldott Urnak nagy Atyja vűlt *Szathmári Király János*, a' kit virtusai oda emeltenek, hogy edjszersmind két Nemes Vármegyékben Vice Ispányságot viseljen.

Legközelebb pedig eredetét vette 1703-dik esztendőben, Édes Atyjától *Szathmári Király Miklós* Úrtól, olj Urtól, a' ki ékesen szőlásáért *Magyar Cicerónak* nevezetett, és edjszersmind N. Borsod Vármegyében Vice Ispányságot viselt vala. Édes Anyja pedig *Liptó Szent Miklósi*, és *Óváry Pongrátz Borbála*, életében Izráelbéli Nagy Anya vala. Ilj Szüléktől, Isten' kegyelmessége által, oljanná ford-máltatott a' mi' T. *Szathmári Király György*ünk, a' mitsodást most víz, ezután pedig vér tseppekkel sirathatunk.

Méltán is sirathatunk; mivelhogy rólunk gondját mind addig le nem vette, valameddig őtet a' mi bajaink halálosan ágyba nem szegezték.

Ott is pedig maga mellett, mind addig törekedett Isten előtt érettünk, míg az idvességes haláltól végképpen meg nem szorítottatott; mikor osztán: *Már tovább nem mehetek*: azt mondván, Istenének lelkét nagy engdelemmel visszaadta életének 73-dik esztendejében ezen folyó 1775-dik esztendőben Augusztus 26-dik napján.

Nem mégyek tovább én is beszédemben; hanem tsak bútsúzó kívánságait adom elő rövideden:

1. T. és N. *Márkus Falusi Máriásy Kristina* Aszszony, Néha T. N. és V. *Szathmári Király Adám* Úrnak kegyes özvegye! Utóljára bútsúzik tölled Néhai T. N. és V. *Szathmári Király György* Úr, és hogy a' te' kegyes özvegységednek nyögéseit vegye Atyai füleibe az Isten, kívánja.

Említett T. Aszszonyságnak Úr kedves gyermekei: T. N. és V. *Szathmári Király Pál* Úr, a' Császári és Királyi Felségeknek Kapitány Úr Hívek! Tartson meg tégedet az Úr, és a' maga' Házának oszlopává emeljen.

T. N. és V. *Szathmári Király Miklós* Úr, szerelmes pároddal és kedves gyermekeiddel edjbe! a' Ti életetetek' hajóját is oda kórmányozza a' Jehova, a' hól minden Szentek Aléluját énekelnek a' Báránynak.

T. és N. *Csebi Pogány Esztera* Ifjú Aszszony, Néhai, óh beh hamar Néhai T. és V. *Szathmári Király Ádám* Úr özvegye! az Isten maga karjaira végyen fel kedves *Jánoskád*dal edjűt, és arról soha örökké le' ne tégyen.

T. N. és V. *Szathmár Király József* Úrfi egyelítsen te' beléd az Isteni kegyelem anynyi ezüstöt és aranyat, a' mennyi edj keresztény Politikusnak ékesítésére szükséges.

T. és N. *Szathmár Király Katalin* kis Aszszony. Amrbósius a' szüzességet Angyalok kenyereknek nevezi; annakokáért ama' szűzek' Vőlegényjek e' kenyérre a' maga szerelmének édes borát itassa véled.

2. T. és N. *Szathmár Király Anna* Aszszony, Néhai T. N. és V. *Szeme-rei Szemere György* Úr kegyes özvegye! *Anna Klára Borbála és István* Úri gyermekeiddel, és unokáiddal edjűt. Szerető Atyádfia N. T. *Szathmár Király György* Úr, Atyafiságos kebelébe szorítván utóljára a' Menyei tárházakból bőséges áldásokat kér reátok.

3. T. és N. *Szathmár Király Zsófia* Aszszony, kedves életed' Párjával T. N. és V. *Kis Csóltói Ragályi István* Obrist Leitinánt Urral edjbe! Jól tudom melj keserves és terhes Néhai T. *Szathmár György* Úrtól való elválástok: mert az edj szív és edj lélek most szakadott ketté. De légyen meg az Úrnak akarata. Az én' bódog emlékezetű nagy Pátrónusom, köszöni körülötte való, mondhatom, Anyai dajkálkodásodat! szeretettedért, az Istennek Atyai szeretetét, mellette tett fáradságosért a' Menyei nyugalmat hagyja Testamentom szerint te' néked és tinéktek,

Említett Úri személyeknek Úri gyermekeik! T. és N. *Kis Csóltói Ragályi Borbála* Aszszony! T. és N. *Szkárosi Farkas Mihály* pároddal és *Judit, Zsófia, Erzsébet* kis aszszonyaitokkal edjűt! Tinéktek is b. e. kedves Úr Atyátok' fia, ez élet' pályájának megfutása után az Úr Krisztus' Kezeiből hogy jutalmat és koronát vegyetek, kívánja.

T. N. és V. *Kis Csóltói Ragályi István* Úrfi! Ifjúságnak zöldellő élő fáját olj magasra, és olj szélesre nevelje az égi harmat, hogy mind a' Hazának, mind az Isten' házának kedves gyümölcseit teremhess.

4. T. Kapitány T. N. és V. *Szathmár Királyi József* Úr; T. N. és V. *Szathmár Király András* Úr életed' párjával T. *Örményi Pintér Kata* Aszszonnyal; T. és N. *Szathmár Király Éva* Aszszony, Néha *Törös Zsigmond* Úr özvegye, edjszersmind ez Aszszonyságnak kedves Úri gyermekei, úgy mint: T. *Törös Katalin* Aszszony, Néhai *Kormos Ferentz* Úr özvegye. T. és V. *Törös Tamás* Úr, Hitveseddel T. *Gábor Anna* Aszszonnyal. T. *Törös Judit* Aszszony; T. *Téglási András* Férjeddal edjbe! Mindnyájatokat az egeknek Urok egyenlő szeretettel szeressen és ez élet után menyei hajlékiba befogadjon.

5. T. N. és V. *Szathmár Zsigmond* Úr, pároddal T. *Sándor Erzsébet* Aszszonnyal és gyermekeitekkel; T. *Szathmár Juliánna* Aszszony, T. *Sturmány András*oddal edjbe; T. *Szathmár Zsuzsanna*, és Néhai *Hamvai László* Úr' gyermekei közönségesen! Olj bőségesen fojjon reátok az egekből az áldás, hogy egészen elborítson benneteket.

6. T. és N. *Szilvási Mária* Aszszony, Néhai T. *Losontzi László* Úr kegyes özvegye!

Ez asszonyságnak mind két renden lévő Úri gyermekei: T. N. és V. *Losontzi László* Úr T. N. és V. *Losontzi Károly* Úr, szíveddel T. *Kis Csóltói Ragályi Judit* Aszszony. T. *Bónis László* Úr Hitveseddel; T. N. *Losontzi Klára és Mária* kis Aszszonyok! Ama Menyei vígyázó vígyázzon ti' reátok, és minden veszedelmet fordítson el rólatok.

7. T. *Szent Miklósi és Óvári Pongrácz Erzsébet* Aszszony, és az egész *Pongrácz* Famíliában befoglaltatott Úri személyek közönségesen! Légyetek oljanok, mint a' víz mellé plántáltatott élő fák, és semmi hűség a' ti' zöldségeketek el' ne süsse.

8. M. Gróf Szendrei *Török József* Ur, Felséges Udvari és Kamarai Consiliárius Ur! M. Grófné, Báró *Pfeffershofen Katalin* Aszszony! Életének végső határkövétől is visszafordul T. *Szathmári Király György* Úr, és a' ti' hozzá mutatott temérdek szereteteketek, az Isteni szeretetnek arántatok való kívánásával viszontagolja.

9. *Rádai, Szent Péteri, Szemere, Ragályi, Máriási, Motsári, Vay, Fáy, Fekete, Farkas, Szent Imrei*, T. Úri Familiák! Elment közzületek Néhai T. *Szathmár Király György* Ur, és *Georgiusból, Uraniussá* elváltozott. Titeket is, hogy még földön laktotokban, ama' Menyei Városnak Familiáivá és polgárivá tégyen az Isten óhajtha.

10. M. Consiliárius Tiszta Pál Úr! Életed' szerelems Párjával T. *Susztrik Eszter* Aszszonnyal edjbe! Tiszta szeretetet viselt mindéig arántatok N. T. *Szathmári Király György* Úr; mostan is tiszta szívből azt kívánja, hogy az Isten az irígy-ségnek minden molska ellen tisztán benneteket megtartsion.

11. Méltóságos Gróf *Galantai Eszterházy Imre*, T. N. Borsod Vármegyének Nagy Méltóságú Fő Ispánja; Nagy Méltóságú Hertzegi és Grófi Familiáddal edjbe! szíveli grátziátokat Néhai T. b. e. *Szathmár Király György* Úr, és valósággal kívánja, hogy a' hazának egén szerentsésen ragyogjatok.

12. T. N. Borsod Vármegye! N. Vármegye' T. Vice Ispánjai, T. N. és V. *Vizeki Tályán Pál András* Úr, és *Zadányi s Török Szent Miklósi Almási József* Ur; T. N. Vármegye' Fő Notáriussa; T. Táblás Urak, mindnyájan nagy érdemű Politikusok. Im látjátok, hogy edj tsillag közzületek leesék! köszöni barátságtokat, és hogy a' ti' életeteknek tsillaga későre merüljön a' halálnak vizeibe, kívánja.

13. Méltóságos Generális *Bereznai Beleznai Miklós* Úr, ez Hazában a' Helvétika Confessiön lévőknek hűséges Fő Kurátorok szerelmes pároddal edjbel Ez életnek háborgós szélvésztes teneréről immár maga kiszabadult N. T. Szathmári Király György Ur, szíven viseli még is az Ekklezsia' hajójának állapotját; kéri Jó Istenét azon, hogy Nagyságodat abban a' kormányban számtalan esztendőig megtartsa.

14. Venerabilis Tiszán Innen való Superintendentia és annak venerabilis Superintendense Tiszteletes Tüdös Szalai Sámuel Uram. Nem tetszett tovább a' Felséges Égnek, hogy Néhai T. Szathmári Király György Ur hűséges Kurátorunk köztünk légyen: de nem felejtette el még is dolgainkat, azért is kéri az Isten' fiát, hogy a' szeleket dorgálja meg, hogy azok sem tenéked, sem az Ekklezsiának ne ártassanak.

15. N. S. Pataki Ref. Kollégium és annak Tiszteletes Tudós Tanítói s Professoraí. Félhetnek a' Hajókázók; oda Paulnus a' kormányról: meghólt az Atya; sírhatnak a' fiak. Vislejen az Isten gondot a' maga' Hegyéről, és az eldült oszlop helyett erősebbeket állítson mellétek, Nagy érdemű de már idvezült Fő Kurátorok' nevével óhajtom.

16. Hangátsi és Nyomári Ekklezsiák! Ti néktek is N. T. Szathmári Király György Ur, koporsójának és szívének fenekéből azt kívánja, hogy a' békességnek Istene rontsa meg a' Sátánt a' ti' lábaitok alatt hamar.

17. T. N. Vintze Zsigmond és Máriásy Már Urfiak. Köszöni Néhai Nagy tekintetű Principális Uratok, mellette tett szolgálatokat; írja fel az Isten a' ti neveiteket is az egekben.

18. Hűséges tselédjei és Jobbágyi! Nyugszik a' ti' Jó Uratok: titeket is nyugtasson meg az Isten a' maga' nyúgodalmával.

19. Valakik tisztesség tételére feljöttek, tinéktek is nagy indulattal azt kívánja, hogy ti sem fosztassatok meg a' tisztességtől sem életetekben sem pedig a' halálban.

Vegyétek fel immár ez áldott testet, olj sok virtusoknak szállásokat kíséretetek szállására.*

* Az ide tartozó edj két sorok, magában a' megboldogult Tudósnak kézi írásában sem voltak feltéve.

8.

Benyák Bernát*

MAGYAROK SÓHAJTÁSAI AZ HALDOKLÓ NAGY MÁRIA TRÉSIÁHOZ

Szakad hát fonala esztendeidnek
Nagy Mária?
Dütsőséges Tselekedeteidnek
Ez a' dija?
Boldog Országlásodnak
A' Kormányja
Igy esik kezedbül?
Igy dülsz-é székedbül?

El-hagyhatod hivséges Magyaridat,
Édes Anyánk?
Ejtheted hozzánk végső Szavaidat.
Kegyes Dajkánk?
Indulsz: de nekünk folyúl
A' Nyavalyánk.
Mit távozol tőlünk?
Maradj tovább velünk.

Az ég' végzéseit bár engesztelnünk
Most lehetne!
Gyámolt dülésednek keservességünk
Bár tehetne!
Sohajtasunk olly erőt
Ma vehetne,
Hogy halált ne lássál,
Velünk maradhassál!

* 1745-ben, Komáromban született és 1829-ben halt meg. Piarista szerzetes. Híres a magyar nyelv terjesztéséről az oktatásban. Székesfehérváron, Vácott, Debrecenben, Trencsényben, Selmecebányán tanított.

Örökös hivségünk állított Oltár
Lesz Éretted,
Életünkkel azon szentelni nem kár
Te végetted
Halunk, hogy tarthassuk
Hosszasz élted,
Igaz ez a' szavunk,
Méglen tartand hamvunk.

Egek! Ti hattok bé szivünk' titkába
Tellyességgel,
Láttok bizodalmunk' indulatjába
Tsuda véggel;
Hajóljatok le-felénk
Kegyességgel:
Éljen Nagy MÁRIA,
A' Magyar óhajtja.

De jaj! Tsak el-dül koronázák Oszlopunk!
Siránkozzunk.
Szörnyü dolog! Oda régi Istápunk!
Fajdalmazzunk.
Terjedjen a' Világra
Ki panaszunk:
Még nem volt ilyen bunk,
Sem furni illy okunk.

Nagy Isten! Te tudod Templomidért tett
Fáradtságát;
Te tudod Hazánkért, 's Nemzetünkért vett
Gondosságát;
Tsudállják minden népek
Anyaságát:
'S ez nyom súly érünkre,
Gyötrelmet lelkünkre!

Mégy: mert meg-győzni az halandóságot
Tehetetlen,
Embernek lelni itt maradóságoz
Vélhetetlen;

Hogy pedig Anyánk meg-szünni,
Lehetetlen:
Maradsz tehát Anyánk,
Kegyességed példánk.

Nemzetek! Tekintvén magos egekre
Mit szemléltetek?
Uj Tsillagot tűnni minden szélekre
Nemde véltek?
Fel-szált a' Nagy TRÉSIA
Már, nézzétek.
Fénylett e' világon;
Hat most magosságon.

Igen mértékeljük Zokogásinkat
Uj fényeddel,
Kéleljük keserves Óhajtásinkat
Fenn-léteddel;
Tudjuk-is, hogy jót teszel
Hiv népeddel
Nem teszi az halál,
Ne légy, a' ki valál.

Noha tengerekig futott neveddel
Voltál ékes,
A' nagy elméket-is győzéd hirteddel
Még-is kegyes
Jobbágyidhoz maradtál;
Ezt szükséges
Márványokra tenni,
'S szivünkre metszeni.

Im' közöttünk gyászra hamar fordultak
Halálodért!
Tollaink a' bűnnek neki indultak
Ki-multodért!
A' fölséges Székek-is
Lőtt sirodért
Homályba szállottak,
Már sok jajt zokogtak

Nintsen tehetsége igaz szívünknek
Terhes bunkban,
Nem ér addig volta pihenésünknek
Bánatunkban,
Hogy Tetteid' hirdessük
Fájdalmunkban:
Mutatják könyveink,
Áldják Maradékink.

Örök példái sok Téteményidnek
Reményt adnak;
Érdemidnek egek, tudjuk, engednek,
'S meg-halgtatnak;
Boldogulásunkra-is
Fényt hoztanak;
Mert JÓSEF Királyunk
Él, Atyánk, és Urunk.

Hogy való Képe ő nagy erkölcsöknek,
Világ tudja;
Tündöklő Tüköre Fejedelmeknek,
Aztat valja,
Bizodalmunkat soha
Nem másolja.
Nagy TRÉSIÁT képzi,
Ezt, vagy Azt nevezi.

Ennek tehát térdet hajt már az Ország
Hívségébül,
Áldozatot visz a' gyászos polgárság
Szerelmébül;
JÓSEF! Téged a' Nemzet
Kér szívébül,
Kedvedbe Hiveid'
Vedd-által Népeid'.

VI. fejezet

ELÍZIUM

Fejezetünk egy jellegzetesen a modern politikai nyilvánossághoz tartozó műfaj, az elíziumi beszélgetések (és e műfaj mutációinak) termékeiből válogat. A hazai nyilvánosság- és sajtótörténet sajátosságainak megfelelően szükségképpen az 1790-es évek elejének magyar nyelvű röpiratirodalmára összpontosítanak az írások, hiszen ekkor születtek először nagy tömegben magyar nyelven ilyen jellegű szövegek. A lukánosi eredetű szatirikus műfaji keret ugyanakkor nem csak egy lényegét illetően modern jelenséget képvisel a hazai nyilvánosság történetében. Az elíziumi beszélgetésekre jellemző antik mitológiai utalások rendszere és a messzemenően kritikus hangvétel továbbörökítette és megújította a hazai politikai kultúrán belül nagy hagyománnyal rendelkező paszkvillusok és a barokk közköltészet motívumait, így nem csupán a kortárs német vagy francia sajtótermékek magyar megfelelőiként kell tekintenünk rájuk, hanem jól bejáratott, megszokott és a kortársak számára nagyon is ismerős formák és gondolatok kifejezőjeként is. Olyan szövegek ezek tehát, amelyek sokat elárulnak a megelőző évtizedek hazai politikai gondolkodásáról.

HOLTAKNAK POLITIKUS BESZÉLGETÉSEI

E' MOSTAN FOLYÓ 1792-DIK ESZTENDŐBÉLI NEVEZETESEBB TÖRTÉNETEK-
TEKRŐL A' VAGY AZ ÉLŐK, 'S HOLTAK KÖZÖTT KÖLTÖTT TITKOS LEVELEK'
VÁLTSÁGA

*Fordítottatott Németből. Pesten 1792-dik esztendőben,
A' Magyar Országí Német Kurírnak költségével.*

(részlet)

ELSŐ DARAB

Vasárnap, Boldog Assz. Havának első napján.

Equid? Nobis semper Gallia nocuit: Provincias Germaniæ avulsit; seditiones insur-
ravavit; luxum propagavit; & nunc? Poena talionis in se ipsa lacerata – adhuc
nocet.

Revolúció az Holtak' Országában.

A' dolog így történt. – A' nyugalomban lévő lelkek reá útván tsendes napjaik-
ra rész szerént a' KAGLIÓSZTORISTÁK társaságában, rész szerént pedig ama'
fényes KŐ-MIVESEK'; és ILLUMINÁTUSOK atyafiságában 's fel-forgathatatlan
szövetségében álván mindenféle izetlen projektumokat koholtak-ki, és számta-
lan sok, de értelem nélkül való szavakat ki-gondoltak, 's ki-metafizikáltak, nem
más okból, hanem hogy azt a' szép 's híres Elizeumi rendtartásakat, 's törvé-
nyeket gyökerestől fel-fordíthassák. Ki gondolhatta volna, hogy még idővel ama'
bölts MINOS illy helyre-hozattatlan gondatlansággal bé-magnefizáltassék. Egy
ilyen reménytelen változást itten ugyan senki még meg sem álmodhatott volna.

MIRÁBÓNAK a' Holtak Országában lett meg-érkezése után még rosszabbul
folyt a' dolog. Ő Kegyelme MIRÁBÓ Uram merő ihlésekről álmodozván számos
jövendő mondásokat kuruttyolt a' lelkeknek, 's fel-husztítá a' holtakat amaz igas-
ság szerető bölts MINOSRA, egész nap tsak az ő Tíránusága ellen lármázván.

A' szegény együgyü MINOS gazda mint a' kárt vallott Tzigány eleinten tsak halgatott, és ezen elme-bódulásnak mint időt, mint pedig helyet engedett. Oh szegény MINOS ha tudnád, hogy még miképpen fogsz járni!

Egyszerre tehát fellobbant a' Revolúció; az örödgök ki-eresztettek a' Pokolból; 's a' Fúriák ide 's tova kerengtek, mint a' Párisi Kofák, és a' halász Aszszonyok; egy szóval ki-énekeltetett, ki-lármáztatott, ki-dombóroztatott, 's ki-ördögöztetett a' Szabadság az egész halottak' országában. De ez még semmi.

Az első viadal volt a' Pokol ellen, a' holtak' győzhetetlen Basztillája ellen; és a' gonosztévők önként össze-szaladtanak ezen otsmány vakmerőségnek be-teljesítésére. Rhadamantus, a' ki itten Igazgató, és Kommendás volt, valamint Launay a' Basztillából, kényszerítettett futással magát meg-szabadítani ezeknek dühöségétől; és az a' gyönyörűsége szép Elizeum valóságos dombér-házá változott. Az öreg MINOS győzedelmü pompával bé-vitetett a' pokolbéli Nemzeti Gyűlésben, ki-is szegény féltében tüstént saját keze al-írásával meg-erősítette az új Elizeumi szabadságnak tikkelyeit, mely ki-fatsart al-írás után minnyájoknak kellett tántrolni, 's ugrálni, a' mint a' Nemzeti Gyűlésben dekretáltatott. A' mi több még maga-is a' szegény MINOS ugrált, de úgy, mint-a' kinek a' háza ég.

Látván MINOS a' holtak' országában a' Frantzia Revolúciónak eleven példa-képét, meg-határozta magát azon, hogy ezen Zenebonában tsak az erősebb rész fog győzedelmeskedni. Annak okáért össze-hívatta a' revolúziós lelkeket, és illy forma prédikátziót monda nekik.

ELIZEUMI ÁRNYÉKAK!

A' nagy JUPITERNEK uralkodásától fogva a' MAHOMET PRÓFÉTA erőszakos Országlásáig mindenkor az egynek Kormányozása, midőn tudni illik az egész népnek ítélete, kívánsága, és akarattya egy személlyre biztatik, leg-jobbnak, 's leg-hasznosabbnak lenni tapasztaltatott. Ti minnyájan az ARISZTOKRÁTZIA ellen lármáztok, és egy közös Kormányozást kívántok bé-hozni; nem voltak e' GÖRÖG Országnak Istenei merő ARISZTOKRATÁK? És még-is az ő Népeiknek nem hagytak e' ezek magok után bölts törvényeket? Nem de tőlök tanultátok e' minden tudományokat, törvényeiteket, 's rend-tartásaitokat? Azomban a' revolúziós lelkek mind ezekre tsak nevettek, és egymás után kiillantván a' Gyűlekezet' palotájából, magát hagyták MINOST.

Ekkor körül-tekintvén magát MINOS, ezen szókra szakadott. – Jól vagyon, látom már, hogy itten az erősebbik fog az ő igazságtalanságában nyertes lenni, és hogy a' tévelygő lelkek ehez ragaszkodnak; meg fogom tehát nekik mutatni, hogy meg-tsallyák magokat, 's szerentsétlenek fognak lenni.

RHADAMANTUS, és KÁKUS MINOS-nak fő-tanátsossai majd tsak nem Kétségben estenek, látván hogy az igazság-tételt többé nem folytathatták. Meg-panaszolták bajjokat MINOSNAK. Azonban, a' JUPITER' gutsmájára kérlek benneteket, mondá bölts MINOS, mért lehettek olly félénkek? Nem tudgyátok e', hogy ezen zűrzavar tsak az erősebbek akarattján nyugszik? Én ezek ellen még erősebb szerentsé vadászokat fogok állítani, és meg-fogjátok látni, hogy kevés idő múlva az egész játék-hely meg-változik. Én által-láttam ezt a' tévelygést, és nem akartam meg-hátrálni, mert szem-látomást, és nyilván-való tapasztalás által minden Nemeteknek meg-akarom mutatni, hogy az illyen helytelen igyekezet se szerentsesé nem teheti az embereket, sem pedig a' hatalom alól fel-nem szabadíhattya, mely alá születettek.

Meg-is tartotta fogadását MINOS. Jól tudta ő, hogy a' holtak Országában az Állatok' lelkei szintén úgy kifabuláztattak, ki-mesésztették a' Vers-szerzők által valaha, valamint az emberek' lelkei. Háromszor tehát meg-kerengetvén babonás páltzáját, minden állatok, úgy mond, ismérjék-meg az ő erejüket.

Oh Jupiter! Mitsoda fel-fordulás! mely változás, mely láрма, és zúgás vala itten! minden állatok Revolúcióba keverettenek; – Mitsoda? mondták a' Lovak, mi szegény állatok, mi kéntelenítettünk az embereket hordozni, és vélek tetszések szerént most nyargalni, most pedig ügetni; minékünk kellett mind eddig az ő terheket húzni, és a' mi már el-tűrhetetlen dolog volt, éjjel, nappal a' levelekre, 's utazókra a' Póstán várakozni. Annakutánna tsak vaktában néki ügetni; és azok az átkozott Posta-legények, a' kik még eddig egy tsepp ló-emberséget sem tanultak, ütöttek, vertek bennünket minden irgalom nélkül, hogy még a' tsiga-is kényszerítettett volna nyargalni, a' nélkül hogy az abrak eszében jutott volna – Oh átkozott gonosz emberek! Ők ugyan elég régtől fogva korbátsolták rajtunk az ő irgalmatlan ARISZTOKRÁTZIAJOKAT, de bennt fog most sülni mosatlan kanalok, hiszem mi erősebbek vagyunk, mint sem ők, – tehát ennek utána mi fogunk ő rajtok lovagolni, nyargalni, ügetni mint ők annak előtte mi rajtunk lovagoltak, nyargaltak, 's ügettek.

A Szamarak, és Öszvérek ugráltak örömben, és tsorda számra ide 's tova nyargaltak. – Mitsoda? mondták ezek, az emberek minket mind eddig leg-inkább terheltek-meg; bizonynyára mi nekünk kellett minden emberi esztelenséget hirtolni, 's még-is számtalan sok ütések szenvedni, ha tsak egy kevesebbet-is lassatskábban lépegettünk. – Óh érzékenytelen emberek! gyalázatos ARISZTOKRATÁK! ennekutánna mi fogunk titeket meg-terhelni, szinte hogy – I, a! I, a! I, a! I, a!

A Szarvasok, Vad-disznók, Őzek, sőt még a' Nyulak-is menykő módon lármáztak, és panaszkodtak egymásnak, hogy az emberek kegyetlen ARISZTOKRATÁK, mert ők a' szegény vadakat minden ki-gondolható fortélyokkal üldözik,

és puskával, fegyverrel szerteszétt pusztították. De tapasztalták ő kegyelmek a' mi erőnket, 's fortélyunkat-is! A' Madarak a' Szabadságról énekeltek. A' Kanári madárcák leg-inkább lármáztak, hogy az emberek meg-nem akarták szenvedni a' Basztillát, holott ők minden leg-kisebb madarkának-is Basztillát építettek. Bezeg e' volt ám még egy sikóltás az Állatoknak igazsága mellett.

A' Halak-is nagyon fel-háborottak; és meg-ígérték, hogy kevés idő alatt meg-fogják az egész emberi Nemet emészteni, tsak a' többi Állatok legyenek olly kegyesek, és az embereket mind a' vízbe-hagyítsák. Egy szóval, egy ki-magyarázhatatlan nagy sikóltás, bögés, nyerítés, ordítás, ugatás, 's t. vala itten, elannyira, hogy éppenségesen nem lehetet ki-tanulni, kinek legyen igassága; De minthogy az Állatok sokan lévén erősebbek voltak, és a' MINOS' babonás páltzája által minnyájan megismérték a' magok' erejeket, tehát kétség kívül-ő nekik volt igazságok.

Így tehát az Állatok' Revolúziója valóságos kezdett lenni. A' görbe szájú Sas így szállítá-meg őket. – Az emberek az ő emberi jussokat, 's törvényeket ki-filozofálták, tehát mi-is filozofáljuk ki a' mi jussainkat, és törvényeinket. A' mi törvényeinknek foganasabbaknak kell lenni, mert mi számosabbak, és erősebbek vagyunk. Annakokáért gyülekezet tartatott, tudni illik egy Állati Gyülekezet, és töstént meg-jelenének a' Farkasok, Medvék, Hiúzok, Pardutzok, Oroszlányok, és más több rabló Állatok, és fel-osztották magokat különmbféle Klubokra. E' volt ám még egy valóságos Confusio, és Öszve-zavarodás!

A' revolúziós emberek lelkei tsak el-bámultak ezen váratlan történeten, 's meg-sem mertek motszani, mert a' vad állatok erősebbek voltak, hogy sem ők. – Nagy Sándornak Butzefalása, és a' Száncho-Panchanak Rosinántya töstént kezdettenek jussokkal élni, és, ki hitte volna el? – Rozinante Mirabót; Butzefalus pedig Voltér uramat a' földre le-verték, fel-nyergelték; fel-kántározták, 's meg-sarkantyúzván betyárosan, ide 's tova nyargaloztak rajtok; és a' szegény Mirabó ekkor érezte legelőször-is a' Ló-arisztokrátiát, és a' mi több nem a' Don Quixotnak Hidálgója, hanem a' Scháncho Pánchának Rozinántya lovagolt rajta.

A' többi Állatok szinte ilyen mozdulásban voltak; és az Állati Revolúzió olly elől-menetellel nőtt hogy a' Kutya-polgári rend, az embereket meg-lántsolván, ugatásra, és ordításra ítélte volt.

Az Állatok-is tehát Gyülekezet tartottanak és pedig, tudni illik, egy valóságos Állati-Nemzeti Gyülekezetet. A' Róka Koma titoknak választatott, a' Szamárnak pedig az ő harsogó szava miatt, kellett a' Dekretumokat, rendeleteket, 's parantsolatokat ki-hirdetni; jól-is volt ehez mérsékelve ezen tisztség. A' számár tehát egy gyaluló széken ki-gyalulta a' szükséges törvényeket rendeleteket, 's parantsolatokat, és álmélkodásra méltó módon ki-gyalulgattá ezen reá-bízott tisztséget. El-hihetetlen dolog, melly tsúfot üztenek az emberekből a' revolúziós állatok. Öszve fogták először-is a' betyár fitykokat, fel-oldoztatták vélek tzipójek-

ról azokat a' nagy fényes tsátokat, és kényszerítették ezeket kalap helet, a' kalapokat pedig tzipó helet hordozni. Az aszszonyok' fejről le-húzták az újmodi feketőket, és frizurákat, 's kényszerítették a' férfiak'-gatyáját fejekre húzni. Még ama' félénk nyulak-is bátorkodtak puskát fogni, és az embereket lövöldözni.

Még Nemzeti Gárdát-is állították-fel az állatok. Ezen Seregek fel-állítására egy parantosolat gyalultatott, és hirdettetett ki a' szárnyos állatoknak. Ezen fel-séges rendelésre töstént öszve-gyülekeztek a' lúdak, kátsák, verebek, tsokák, varjuk, minnyájan sarkantyús tiszmban. Ez egy futó, vagy-is repülő lovasság volt, és igazán szollván öröm volt nézni ezen nemzeti állati Seregnek fegyver gyakorlásit. A' Ludnak akartak eleinten ezen hadi seregnél a' vezerséget viselni, de ez a' fő-tisztség köz akarattal egy Amerikai betyár Kakasra biztatott, minthogy már ennél a' Revolúciónak tudománya ismeretes volt. Minden ember tsudálkozott azon, hogy a' nemzeti gárda egyedül a' madarokból állítottatott-fel, de a' nemzeti gyülekezete az állatoknak ezt böltsen megfontolta, midőn így rendelte; mert tudni-illik, ha történetből egy visszont Revolúzió valamely részről támadna, ez a' könnyű Sereg alkalmasabb a' futásra, és a' tsata helynek tisztítására, már pedig ez a' tulajdonság különös betsülettyére szolgál a' nemzeti Katonaságnak, a' mint-is az idő meg-fogja mutatni.

Ezen rettentő készüléket látván az emberek lelkei, magokban szállottak, 's meg-bánták, hogy revolúziót kezdettek. Az egész emberi nemzet tehát követséget küldött a' MINOShoz kérvén ötet, hogy az előbbeni kormányozás módgyát helyheztesse ismét vissza. MINOS ezen követségre el-nevetvén magát, oh nyughatatlan emberek! úgy mond, én a' ti lármátoknak, 's zenebonátoknak mint időt, mint helyet engedtem; által-láttam én már régen mint ezt, mint ennek szomorú következtéseit, által láttam én azt-is, hogy meg-bánván vakmerőségeket még könyörögni fogtok hogy állítsam vissza az előbbeni kormányozatot. Az emberi lelkek ismét minden felül kiáltották, MINOS, oh drága MINOS állítsad ismét fel a' te kormány-székedet, 's Monárkhiádat; mitsoda? mondá MINOS, hát nem féltek immár, hogy magányosan uralkodó Király helyett Tyránnusnak fogtok szolgálni? Oh nem, felelének ezek, inkább Tyránnust akarunk hogy sem (Anarkiat) köz-kormányozatot. Ekkor-ismét MINOS háromszor vissza kerengtetnek hathatós babona-páltzáját, végét szakasztá a' revolúciónak, 's helyre-állíta az előbbeni rendtartásokat. Mely meg lévén királyi széke eleibe hivatván minnyájokat, így szólla hozzájuk.

Nemzetek, Népek, Nemzetségek!

Hallyátok szavaimat! Az igazságnak szavai ezek. A' mai böltsék meg-babonázták, a' ti vélekedéseiteket, visgáljuk meg, ha szerentségek lettetek e' ő általok, vagy ha reménylhetnétek e' ő töllek boldogulástokat? – Miből áll a' mai napi böltsesség?

Egy éretlen mende-mondából, egy izetlen szószaporitásból, egy meg-bódultt szerentsétlen elmének sótalan főzelékjéből. Mitsoda a mai böltseknek 's tudósoknak hires elme-futtatások? Egy tsinált út a szerentsétlenségre, a szükséges rendtartásoknak felforgatása, és a köz jónak kész veszedelme.

Visgállyuk-meg minnyájokat, kik Plátónak idejétől fogva haszontalan tsiribölések által éredem oszlopokat nyertenek a következendőkől. Ezeknek tételyek, bizonyítások, vélekedések ezer szerentsétlen következtetésekkel terhelték századgyokat. Azok a tsuda elmék semmit nem nemzetek a köz jónak elől-mozdítására, vagy gyarapítására, hanem számtalan szemelvény vesztesékekkel, hazug tudományokkal 's tsalfa tanításokkal nevelték mindenkor a népek között a nyughatatlanságot, 's fel-bontván minden bölt polgári rendtartásokat, a Zenebonára nyújtottak alkalmatosságot.

Ezek a motskos lelkek, némely szó szaporításokat, melyeket magok sem értettek jól, a régiektől költsönözvén, ezekből egy olly mérges tudomány koholtanak össze, melyek által minden Népek meg gyökeresedett bölt szokásai szükségképpen meg-vesztegettetnek. A Religió ez ilyen böltseknél egy valószínű semmi, és még-is ennek segedelme nélkül hol fog az emberek között a nemes erkölcs tartozkodni? E' nélkül a legböltsebb polgári törvények-is csak alig védelmezhetnek bennünket az ajtó-ragasztóig, hát ki fog védelmezni bent a házunkban? – Minen ember koholhat ki valamely gonosztságot midőn magánosan vagyon, és nem fél, hogy el-árultasson, már ha az ilyen gonosztévőnek otsmány végezéseit az ő lelke ismérete 's következendő-képpen a Religió meg-nem zabolázza, mely ereje lehet a polgári leg-szentebb törvényeknek, hogy az ilyen fűrfang gonosztévőt illendőképpen meg-rivaszthassák?

Mitsoda szerentsét nyert a világ a böltsektől? Ezek többnyire hogy hirt, 's nevet szerezhessenek magoknak, ama' régi köz, és minden kormányzatban bé vett vélekedéseknek ellent-állottak, 's mind törvényteleneket kárhoztattak. Egy Rúszo meg-akará mutatni, hogy az embereknek négy kéz lábon kellenék mint a nyúlaknak mászkálni. Egy Helvetzius azon igyekezett, hogy az Állatok felett való felsőségünket csak az 5 ujjaink' mesterségesebb mozgásaiban lenni, meg bizonyíthassa. Nem úgy Barátim! Ama' ki-nyílt elmék mindenkor azon igyekeztek, hogy a Kormányzatnak rend-tartásait fel-forgathassák, polgári zenebónákat, házi szerentsétlenségeket nevelhessenek. Az az egy Hertzeg Orleán, a kinek sem lelki ismérete, sem betsülete, sem erköltsé, a kin az egész Frantzia Országnak átka, 's gyűlölsége méltán nyugszik, a mai böltsek' Seregét kívánván vezérlni, határozatlan gonosztságai által egyszerre el-akará törölni Frantzia Országnak minden régi fényességét. Nintsen már semmi is szent a Világon. A Koronák függőben vagynak, a Kriályi páltzák össze törettettek: és a betsület, tisztesség, jámborság a köz népnek dühössége alatt sanyargattatnak, és a

mi több a gonosz-tévők, a gyilkosok, a rablók Tironust építenek magoknak az erköltsnek düledékeiből.

Köztünk fettegreget ama' hires Voltér, 's mire tanított bennünket? A Religiót megvetni, a törvényeket ki nevetni; és a történetekbe leg-gorombább hazugságokat bé foltozni. Hát Mirabó min fáradozott? Ő a leg-fényesebb Europai Király ellen sárral hagyított; ki-tsúfolta a Német törvényeket; kinevette a német szokásokat; feltette magában mindent megbizonyítani, mindent megerősíteni a tsendességen, 's nyugalomon kívül. Egy szörnyű szerentsétlenség homályosította azt a Századot, melyben ilyen rendetlen, és futó elmék fénylenek; ez ilyeneknek mosdatlan írásai mindenkor rettetik a Világot, a tsendességet össze-gázolják, és a polgárok szerentséjét egészen meg-emésztik. A nagy Jupiter őrizzen meg minnyájunkat az ilyen ritka elméktől! Minekutánna a bé-vett kormányzatok sok tapasztalások után a leg-hasznosabb módra meghatározottak, miért akarnak bennünket az új böltsek ismét a régi Pátriárkák kormányoztatya alá vissza vetni? Oh ha azt kívánják ők! Tehát szükség, hogy Ábrahám Századgyaiban vissza térjünk, és mostani szokásaink az azon időbeli ártatlan szokásokká vissza változzanak. Ezek a nagy lelkek tehát szerezték a Zenebonát. Sokaknak láttatik a Frantzia párt-ütés állandónak lenni; de jaj, már 3 esztendőktől fogva vesződnek a Frantziák a szerentsétlenséggel, 's nyakasággal; és szerentsés lett e' ezért a Frantzia Nemzet? Fel-fuvalkodva hadat izent Frantzia Ország a Német Birodalmi fejedelmeknek 14-dik Decemberben, a kik tudni illik a ki-vándorlattaknak nyugodalmas szabad szállást engedtek birodalmaikban. Egy szörnyű gondatlan Vakmerőség, mely nyilván meg-mutattya, hogy ama' nyughatatlan Frantziák nem isméri a Német Szabadságot. Hát nem egy ditséretes különböztető tulajdonsága az a Német Nemzetnek, hogy másokat is védelmezhet? Ez a szép Szabadság nem adhat e' tsendes Szomszédgyainak szállást, midőn ezek az ő különböző Vélekedések miatt a magok' nyájától üldöztetnek? Bizonyára ezen emberséget semmiféle Nemzet meg nem tagadhattya a Németektől. A ki a Német Birodalomban nyugodalmassan él, mintsen mit félljen a Német Kormányozattól, sőt bátran élhet szabadságával.

Szomorú dolog ugyan, ha midőn a német Birodalom az ő szomszédgyaitól; úgymint Frantziáktól kik minden Nemzetek törvényei ellen nem régenten Alzátiát a Német birodalomtól el-ragatták, bé-ütéssel, 's raboltatással fenyegetetik; – igaz ugyan, hogy nem lehet tüstént az ilyen dühösködő tsordának ellent állani; de mindazonáltal a Német mérsékletesség, 's böltesség már is láttatik egész fényességében.

KOBLENTZBÓL (Confluentia) 27-dik Dec. irtt levelek minden félelmet el-űznek a Német birodalmak hatásaitól. A Trevirai rendek ki-nyilatkoztatték félelmeket az ő jó Hertzegyeknek; ez a bölt atya látván félelmeknek valóságát.

Fiaim! mondá nekik, maradgyunk mi álhatatosak egy igaz német bátorsággal a' mi igazságos fel-tételeinkben, 's tegyük félre minden félelmünket. Én a' Frantzia nemezeti gyűlésnek fenyegetéseit a' német birodalmi fejedelmekkel közlöttem, várgyuk-meg, mit fognak ők nekünk tanátsolni. Fogom veletek közleni felelettyeket, és az ő tanátslások szerint fogjuk magunkat védelmezni.

És valójában: tegnap érkezett meg Bétsből a' régen várt felelet. A' Tsászár írta azt maga kezeivel. Ezen írásban biztattya a' Tsászár a' Treviriakat, hogy tegyék félre minden félelmeket. Ő úgy mond már rendelkezéseket tett, hogy Bender Generális 20 ezerekből álló sereggel a' Trevirai határokat védelmezzék, azonkívül még 80 ezereket rendeltem, kik a' Frantziákkal szembe szállyanak, ha a' szükség úgy hozná magával.

A' BEROLINI udvarnak hasonló felelettye minden órában várattatik. Valósággal mondhattya az ember, hogy a' Trevirai Hertzegség különösen különbözteti magát a' többi Német birodalmi fejedelmességek között. Ez a' tartomány az a' tengely, a' melyen Frantzia Országunk mostani Politikája forog. A' Német törvények erejében bizván midőn az ő népének boldogíttásában fáradozik ezen boldog tartománynak fejedelme, Sz. Kroa Úrnak, a' Frantzia nemezeti gyűlekezeti követtyének ilyen feleletet bátorkodik adni. Egy Frantzia Király, a' kis Jakabita Uraimék által vezetteti magát, egy Német Fejedelmet, a' ki, úgymint leg-közelebről való attyafia a' Királynak, a' ki-vándorlott Frantzia Hertzegeket igaz szívvel fel-fogattya üldöztetésekben, semmi fenyegetésekkel nem engedi magát fel-tett tzelától el-távoztatni. Ezen alacsonyyságot el nem szenvedheti a' Német szabadság; és a' német birodalomnak felsősége, tudniillik hogy illy nevezetes tagja veszedelemben juthasson.

A' Követ ki-elégíttetvén ezen bátor felettel, útnak indított, kétség kívül, hogy követségének következtetéseiről a' nemzeti gyűlekezetet tudósítsa.

Az Ausztiria, és Burkus Országi szövetségről.

BEROLIN 18-dikában a' Politikusok, és fejedelmi titkok' vizsgálói azt jövendőlek közönségessen, hogy ez a' szövetség nem leszen tartós. – Miért? Mert a' két résznek különbéle, sőt ellenne mind a' két résznek kell az ő fáját birodalmairól, azoknak tsendsségéről, 's boldogíttásáról gondolkozni? És egy szemmel azon hatalomra tekinteni, mely már csak nem az egész földkerekséget által fogja, hogy ennek köz segítségével határt szabhassanak? Mit nyert volna Ausztia, ha a' Törököket ki kergette volna Európából? Egy két pusztá tartományokat. De bezeg az Oroszok! Ezeknek nagy a' tengeri hatalmok, és evvel minden ki-kötő helyeken, minden folyó vizeken könnyen uralkodhattak volna. És így mindenkor egy részről Ausztia az Oroszoktól függött volna; ezek pedig annakutána szükségképpen egy jókora darabot Lengyelországból, és Ukrajnából az ő mostani birodalmokhoz kanyarítottak volna; és ki hátrálta, ki akadalszta volna meg őket?

Tíz esztendők múlva tovább mentek volna, és így miképp mérsékelhette volna magát Ausztia az Orosz birodalomhoz? Isten mentsem-meg ettől! Generalis Loyd Urnak jövendő mondása, hogy az észszaki Nemzetek meg-fogják Európát víz özön modgyára lepni, így bé-tellyesedne, és méltán lehet itten az Oroszokat érteni. Ki ki tehát hithesse el magával, hogy Ausztira és Burkus Ország szükségképpen kényszerítettnek birodalmokra vigyázni, és egy erős szövetséggel ezen Orosz víz-özönnek ellent állani. Kell nekik vigyázni, hogy az Oroszok semmi módon bé-ne keveredgyenek a' Lengyel Országnak mostani új rendtartásában, törvényében, 's úgy szólván Politziáiban. Lengyel Ország légyen mindenkor mint egy erős híd, mely a' Német birodalmat az Oroszokétól különböztesse.

2.

Kereszturi József*

MÁSODIK LEOPOLD MAGYAR KIRÁLY

ELEUTERINEK, EGY MAGYAR PROFÉTÁNAK LÁTÁSA SZERÉNT.
FORDÍTOTTA MULATSÁGBÓL. POZSONYI ÜRES ÓRÁJIBAN. SZ. SZ. A.¹
POZSONBAN

Wéber Simon Péter költségeivel 's betűivel 1790.

(részlet)

ELŐL JÁRÓ BESZÉD

A' mit az Úrnak nevében a' Proféta meg-jövedöltt, és bé-nem tellyesedik, azt az Úr nem beszéllette, hanem a' Proféta gondolta ki.
Mózsés V. Könyv, XVIII. Rész. 22. vers.

ELSŐ RÉSZ

*Eleuthery utolsó esztendejében a' Mária Therézsia Oszáglásának meg-jö-
vendöli a' Tsapásokat, mellyek jövendők a' Magyarok egész nemzettségére.*

Szavai a' Könyvnek, mellyet írt *Eleuthery az Árpádnak*^a Álmos fidnak, *Eleud fiának, Ugek fiának* nemzettségéből való, Mária Therézsia Országlásának utolsó esztendejében,^b mellyben egész Magyar Ország sírván siráncozott.

* Kereszturi József (1739–1794) jezsuita szerzetes, tanulmányait Varasdon és Grazban folytatta, Nagyszombatban grammatikát tanított, később pedig jogi pályára lépett. Élete utolsó évtizedében a bécsi udvarnál dolgozott, II. József adományozott számára nemesi rangot 1786-ban.

¹ A fordító, Szirmay Antal (1747–1812) iskoláit Sátoraljaújhelyen, Eperjesen és Kasán végezte, majd Zemplén vármegyében töltött be tisztségeket Pintér Márton főjegyző mellett, ezt követően pedig a Magyar Királyi Kancellárián dolgozott. 1787-ben az eperjesi királyi tábla ülnöke lett. 1790-ben és 1796-ban Zemplén megye országgyűlési követe. Az írói tevékenység egész életét végigkísérte.

^a Az az régi Magyar.

^b 1780.

Olvasta pedig Eleuthery szavait ezen Könyvnek füleibe az Ország Zászlós Urainak, és Nagygyainak, és füleibe a' Papjainak, és füleibe a' Nemesseinek, és füleibe a' Várossainak, és füleibe a' Népnek, a' leg-kisebبتől fogvást egész a' leg-nagyobbig, minden Pannonia lakosinak, a' Duna Vizének kerületiben, és Tiszának, és Drávának, és Szávának kerületeiben, a' Tátra magosságiban, és a' Ketskék Városának^c mélységében, és a' Tengernek partjain.

Azon időben szólla az erős Úr a' Seregeknek Ura én hozzám: kelj-fel Eleuthery, övedezd-fel a' te derekadat, és meny a' te Hazádban. Minden Nemzetségeket,^d és Királyi, és Mező Városokat, és Kerületeket, és Falukat járj körül. Kiált mindenütt nagy szóval, és hangossan: Valyon tehát meddig fog még a' ti álmodok tartani? Ó! Magyarok! Mikor serkentek már fell? Ímé én hoztalak ki titeket Schithiának földéből, monda az Úr, és által vittelek titeket a' Boristenes, és a' Tanais vízain, az Orszok földjén, a' Kárpátnak hegyein, a' ti ellenségeiteknek közepén, és bé-hoztalak titeket Pannoniának földére, a' téjjel, és mézzel folyó földre, hogy egyétek az ő gyümöltseit, és az ő javait. Én a' ti Uratok adtam a' ti kezetekbe a' leg-hatalmasabb Nemzetségeket, a' Tótokat, és a' Marahánokat, Blakkokat, és a' Bolgárokat, a' Pannoniusokat, és a' Kárinthusokat. Frigyet kötöttem veletek örökre, hogy ti legyetek nékem az én népem, és én néktek a' ti Istenek, a' hatalmas Magyarok Istene. De miképpen meg-homályosodott az arany, és meg-változott a' legjobb szín! Hol van a' ti Atyáitoknak áhítatossága? Hol az erkölcsöknek szent-sége? A' ti Templomaitok fordítottak az henyélőknek Synagogájává, a' ti itéllő székeitek a' kereskedőknek bolytaivá. Nintsen a' ki az Özvegyen, és az Árván, és a' szegényen, és a' jövevényen könyörüljön. A' ti Feleségeitek öltöztek Bossánába, és abrantsba, fel-ékesítették magokat pókhálókkal, és meg-festették Korommal az ő szemeiket. Fel-ruházkodtak idegen Nemzetségek ruháival, és sokan levetkeztek az ő tisztaságokat. A' ti Leányitok az ő annyoknak nyomdokiban járnak. Az ő kezeik üresek, az ő lábaik sikamlók, sokaknak az ő Ortzája mint a' Varga bőr, és nem tudnak meg-pirúlni. A' ti Fiaitok a' Ketskék után futkosnak. Az ő szavaik istentelenek, az ő lépéseik *tántorgók*. Hol vagynak az ősi erkölcsök? Hol az erősség? Hol az ártatlanság? Mind el-múltak ezek mint a' hó, mellyet a' déli szél el-olvasztott. Ollyanná lettek, mint az üresen hangzó értz, mint a' felhő víz nélkül, mellyet a' szelek ide 's tova hordoznak, mint az őszi terméketlen fák, mint a' kóborló tsillagzatok. Hallyátok én népem, hallyad Pannoniának földje, ti engemet el-hagytatok, és én-is el-hagylak titeket. Ímé jönnek a' napok, és nem fog tovább hivattatni gyönyörűségnek Országának, hanem meg-törésnek. Mert meg-török mindeneket, a' leg-kisebبتől fogvást a' legnagyobbikig. Meg-részegítem

^c Ketskémeth.

^d Nemzetségek által mindenütt értetődnek a Vármegyék.

a' ti Fejedelmeteket, és az ő Tanátsossait, és a' ti vezéretiteket, és a' ti Elöljáróitokat, a' Népek véneit, és Erősseit, és öszve zavartatik minden földetek. Küldök hozzátok Tséplőket, és tsépelni fognak titeket, szórókat, és szórni fognak titeket. Én, mondja az erős Isten, és Hatalmas Isten: Én étetlek titeket örömmel, és italt adok néktek az epének vizeiből. Én hozok reátok Nemzettséget meszszirol, szemtelen Nemzettséget, és kezében lántzokat hordozó Nemzettséget,^e kinek nyelvét nem tudjátok, se meg-nem értitek mit beszélnek? Ezek a' ti szántó földeteket öszve fottyák mint a' Sáskák, és meg-eszik a' ti vetéseket, és a' ti kenyereket, meg-fallyák a' ti nyájaitokat, és a' ti gulyáitokat, meg-eszik a' ti szőlőiteket, és a' ti kertyeiteket. Ímé én el-viszem ezen Országból a' ti szemeitek elől, és a' ti napjaitokban az örömmel szavát, az örvendezésnek szavát, a' jegyesnek szavát, és a' Mátkának szavát.^f

Jaj! Jaj! Jaj! mondam én Eleuthery, Uram Istenünk, meg-indult az én szívem testemnek közepette, meg-rendültek az én tsontaim, olyan lettem mint a' részeg férfiú, mint a' bortól el-ázott ember a' te szavaidnak ortzájától. Engedj-meg a' te Népednek, mert nem tudja mit tselekeszik!

Eleuthery én szolgám haljad szavaimat, mellyeket szollándok te hozzád ebben az órában, mondá az Úr. Nagy vétet vétkezett az én Népem én ellenem, a' maga Ura ellen, a' maga jól tévője ellen. Mind az által, mint az anya el-nem felejtkezhetik maga tsetsemőjéről, úgy én se felejtkezem-el az én Népemről. Mert meg-émlékezem, hogy én ötet az én Népemmé, és az én választott Nemezettséggemmé választottam régenten. És azért nem akarom, az ő el-vesztét, hanem hogy térjen-meg, és éllyen! Megtsapdosom ötet igen nagy tsapásokkal, meg-próbálom ötet, mint az aranyat az olvasztóban négy száz kilentz és hatvan heteknek forgása alatt.^g Meg-látom ha talán vissza térénd-é én hozzám az ő Urához Istenehez, és a' maga régi kovászát el-veti-é? Ha pedig nem, ki-vágom, és gyökereztül ki-irtom azon élő fát, melly gyümölsöt nem ad, és azon szőlő tövet, melly vad gyümölsöt hoz. El-vetem őket az én Orzám elől, le-törlöm nevét a' Magyaroknak a' föld színéről, jártatom őket gatyá nélkül és fel-öltöztetem őket bugyogókba, tzipellőkbe, és firinflibe, és az ő fejeikre teszek parókát, az oldalaikra pedig kötök kotz-perdet^h és tsúfjára lesznek a' szomszéd Nemzettségeknek, és őket ujjaiikkal fogják mutogatni, mondván: Hol vagynak azok az erős Magyarok? Hol az ő szabadságaiknak Levelei? Ezek azok a' szavak óh Magyar Országának Nemezettségei, mellyeket szólott hozzám az Úr ezen órában. Vessétek-el tehát

^e Az Inzsennéreket.

^f El-rontotta volt József Császár még a' jegyváltás is.

^g Annyi hetekig országolt József.

^h Leg-nagyobb büntetése a' Magyaroknak.

míg időtök vagyon, a' régi kovászt; hozzátok jó útra nem a' ti Elöljáróitokat, de feleségeiteket, és fiaitokat, és Leányitokat, hozzátok vissza a' régi szokásokat, adjátok vissza Templomjaitoknak az ő tiszteletit, a' Kormányzó székeiteknek az Igazságot, óltalmazzatok az özvegyeket, és az árvákat, és a' szegényeket a' ti jobbagyitokat. Betsüllyétek meg a' jövevényeket, mint a' ti Atyáitok tselekedtek. Él az Isten! Mert meg-könyörül rajtatok. Ti lesztek néki az ő népe, és ő néktek Istenetek egész az utolsó Nemzetségig; nem is lesz vége a' ti bódogságtoknak mind örökkén örökké!

MÁSODIK RÉSZ

Magyar Országának sírása, és meg-térése. A tsapások, mellyekkel tíz esztendő alatt látogatott Istennek könyörületességéből meg-szűnnek. Józsek Tsászár meg-hal.

A József Országlásának tizedik esztendejében az első hólnapnak huszonnyoltzadik napjánⁱ én Eleuthery, Cécius^j hegy alatt, mély álommal el-altatva alut-tam (mert vala mintegy éjfél után) és ímé az Úrnak Angyala le-szálván az Égről, mint a' mennykő hozzám el-jöve, és fejemnek üstökét meg-fogván, az Egeknek fel-hőji felett vitt engemet Győr felett, és Komárom felett, Esztergom felett, és Vátság felett, és engemet Attilának Várassában a' magas toronynak fedelére a' Gellérd hegyének által ellenibe, mint a' gyapjat, avagy a' madárnak tollúját, le-botsátott.

És ímé a' sok fiaknak annyok Magyar Ország, a' magos Torony fedelének szegletében ült magánosan, mint a' magános veréb a' ház fedelén. Az ő szeméből könyv hullatások tsordultak le, mint az essőnek vízei, az ő nyögései mint a' gerlitzének szava a' pusztában. Nem vala immár Korona az ő fején^k sem arany perczek az ő karjain, sem fülön függök az ő fülein, sem nyakszorító az ő nyakán. El-veszett minden ékesség az ő ortzájáról, és a' szívnek vidámsága el-távozott tőle. A' Bibor, és bársony el-változtak szomorú fátyollá, a' négy vizeinek jegyei^l meg-homályosodtak, mint a' holtstén.

Ell-merevedve sokáig, kezdette azomban mint az aluvó, midőn álmából fel-serken, a' szemeit fel-emelni. Körül néz délre, és Északra, Nap keletre, és Nap nyugotra, ha ne talán volna valaki, a' ki meg-vigasztalná őtet. De semmi részről

ⁱ 1790-ben 28-dik Januariusban vissza húzta József Császár minden tselekedeteit.

^j Bétsbe.

^k Mert el-vitette József Pozsonyból Bétsbe 13. Apr. 1784.

^l Magyar Ország Czimere.

nem jöve néki segedelem. Mélyen tehát a' mellyéből fohászkodott, és ki tsordúlván ismét könyhullajtásának zápora felkiáltt:

Jaj nékem! az Úrnak keze meg-illetett engemet, és senki nintsen, a' ki meg-vígasztaljon engemet.

Hova távozott az én fejemnek koronája? Hol van az én betsületem? Hol az én népem?

Széllzel szabdalták az én ruhámat, nagy jármot tettek az én népemre, a' böl-dogság az én földemről el távozott.

El-rontottak a' Királynak dühösségében az én erősségeim, és a' földre vet-tettek.^m

Az értz oszlopok; mellyek voltak az Úrnak házában, és a' Zsámolyok össze-törtetettek, az üstök, és a' Zsoltár könyvek, a' tsészék, és a' gyertyatartók, és a' füstölők, el-adattak; minden arany és ezüst edények, mellyek szolgálatban vol-tak, Siklusokra, és Drachmákra változtattak.

A' Szüzek, és Istennek szíve szerént való férfiak, mint a' juhok el-oszlottak, el-hagyta az üsző a' maga istállóját, és az ökör a' maga jászlát, és a' róka a' maga barlangját, és a' fetske a' maga fészket.ⁿ

Az Istennek szentségei meg-tapodtattak, és meg-fertéztettek, és a' papok let-tek siránkozókká, és meg-aláztattak.

Ki jött a' tsúf, és fene Nemzetség az hét Váraknak barlangjaiból. A' Vének, és az ifjak, a' szüzek, és a' férjnél lévők a' Papok, és a' népnek Fejedelmei hurt-zoltattak, mint a' juhok a' meg-ölettetésre. A' Maros vize emberi vérrel keverve tajtékzott.^o

A' hóld fel-emelte a' maga szarvát ellenem; reng a' Temes vize, hasadnak az Allion kősziklái; omlanak Pantsovának bástyái, az én fíjaim, kiket én szültem fegyvernek éli által el-vesztenek.^p

Délről a' száraztó szél el-jöve, és minden plántákat, és a' búzát, és a' gabonát, és a' tatárkát, és a' kölest, és minden füveknek nemeit el-vitte.

Üresek a' tsűrök, és a' vermek, lankadnak az emberek, és a' barmok, és a' tset-semő a' Dajkának ölében mozgatja ajakit, de nintsen mivel enyhítse éhségét.^q

A' mi fent maradt, a' katona meg-emészti, és a' ló hátra tekintget a' szénára, mellyet viszen, és a' szántó vető a' lisztre, mellyet fuvaroz.

^m Systema szerént min le-ronottak az erősségek.

ⁿ A' Szerzetesek és az Apátzák széllzel hajtottak.

^o Hora támadását jelenti.

^p A' Török háború, melly 1787-ben kezdődött.

^q A' nagy éhség, melly 1787-ben és 1788-ban uralkodott.

A' Sáskák repültek Északról, és Napnyúgotról, min téli időben a' havak, vagy mint a' fáknak ősszel le-hulló levelei; a' szántó földeken, a' réteken, és az erdő-kön mászkálnak, és a' lántz az aratást meg-fallya.^r

A' mi fent marad a' Sáskától, megeszi a' hernyó, és a' mi fent marad a' her-nyótól meg-eszi a' tsere-bogár, és a' mi fent marad a' tsere-bogártól meg-emészti a' ragya.^s

A' Várak, és Kastélyok, és a' házak, és a' kunyhók, meg-bélyegesztettek feke-te bélyeggel, és a' nyilazó monda: Ez lesz az én tzélom, mellybe lövöldözöm az én nyilaimat.^t

A' Bíráknak nyelve, és az Előjáróknak meg-némúlt, és nem érti a' nép a' szót, mellyet hall, és azért egygyik a' másikatól tudakozza: Mauhu! mitsoda ez?^u

A' nagy Nemzetségek meg-emésztették a' kitsinyeket, mint a' nagy halak meg-fallyák a' kitsinyeket.^v

A' Nemzetségek fejedelmei, a' Süvegeket, és a' páltzájokat fel-vették, ballag-ván az Úrnak nevében.^w

A hatalmas seprő ki-seprette a' Synagógákat, a' Tudósokat, és a' Pharizeu-sokat, az Írástudókat, és a' Törvénynek magyarázóit; az egygyik ide, a' másik amoda el-ballagtak.^x

És lettek a' Hajdúk az Uraknak uralkodóji, és a' nép előttök térdet hajtott.

Veszsző, és páltza az ő kezeikben, és a' Nemzetek, és a' népek lettek az ő láboknak zsámollyai.^y

A' Királynak halászszaz meg-vetette a' maga maszlagát, és a' halakat, és a' halatskákat össze gyűjtötte a' maga hálójában.

Óh! Ti mindnyájan, a' kik által mentek, lássátok, van é fájdalom, mint az én fájdalmam!

Jaj nékem! Mert el-hagyattattam mindenektől, és az én hazám-fiai lettek az én ellenségim.^{aa}

Fiaikat neveltem, ők pedig meg-vetettek engemet, és egész nap tsalásokat gondoltak én ellenem.

Hármosba össze font kötél, az ő kezekben, és kétélü pallos az ő szájokban.

^r Sáskák az Inzsennérek, lántz, a' mérés, melly annyiban került.

^s Dirigens, manipulans, Operans, Revidens, Calculans &c.

^t Numerica Conscriptio. Mi végre? Tudják a' Csehek.

^u A' Német nyelv.

^v A' nagy Vármegyék a' kitsinyekkel össze tsatoltattak.

^w A' Fő Ispányok.

^x A' Generális Gyűlések elmúltak.

^y A' Királyi Commissariusok.

^z A' Királyi Fiscus.

^{aa} Az áruló Hazafiak.

Áldott légy én Uram, a' mi Atyáinknak Istene, és ditséretes, és ditsőséges a' te Neved, mind örökké.

Mert igaz vagy mindenekben, melyeket tselekedtél a' te Népeddel, és a' te minden tselekedetid igazak, és a' te minden ítéletid egyenesek.

Mert vétkeztünk, és gonoszúl tselekedtünk, el-távoztunk te tőled, és nagyot vétettünk mindenekben.

És a' te parantsolataidat nem halgattuk, se meg nem tartottuk, se nem tselekedtünk, a' mint meg-parantsoltad nekünk, hogy jól légyen dolgunk.

De Te könyörülő Isten vagy, és a' Te könyörületességednek nintszen száma.

Gyógyíts-meg minket Uram, és meggyógyulunk, tarts-meg, és meg-tartatunk.

Szégyenüljenek-meg, a' kik üldöznek engemet, és én meg ne szégyenüljek; veszszenek el, és én el-ne veszszek.

Ímé a' te Néped meg-esméri a' maga vétkét, meg-esméri és soha nem tselekedéndi azt.

Ezeket mondván Magyar Ország, halgatásba merült. Mert a' siránkozás, és a' zokogások, meg-fojtották az ő szavát. Én pediglen állottam, mint a' kő, fájlalván az én anyámat, az én testvérjeimet, és az én húgaimat. És felméne az én szívemnek nyögése egészen az Égig, nem-is szólhattam egyebet, tsak: meddig uram én Istenem?

És ímé hirtelen kezdett egy felhő az arany folyóból^{ab} magosra fel-emelkedni, és két felé oszlott. Egyik része vitettetett nagy sebességgel mint a' nyíl a' Philisteusoknak mezőségén, és meg-állott Pest Városa felett.^{ac} A' másik része által menván az új Várnál, és a' Tatra és a' Mátra hegyeken, a' Zábor hegyén állapodott^{ad} meg. Ezen három felhők össze szállották, és ki-terjesztették magokat az egész földnek kerektségén, és a' Tartományokon, a' Kárpáth hegyeinek magosságától egészen a' tengerig, és a' Morva, és a' Lajta vizeitől, egészen a' Vaskapuig. És lőn nagy setéség az egész Pannónia' földén, és nagy rettegéssel reszketett minden élő. És ímé a' felhők, melyek az előtt feketék voltak mint a' holt szén, hirtelen veresekké lettek, mint a' Cinnabaris, és kezdett az egész tartományra hullani tűz az Égből, és minden új Törvényeket megemésztett, és a' föld-mérőknek jegyző könyveit, és a' Brullionokat, és az össze írásoknak számjait, és le-törölte a' föld színéről egészen a' népeknek útálatosságát.^{ae} Mindent pedig a' mi régi volt, a' mint az embereket-is, és a' barmokat, és a' házokat, és a' tsűröket, és a' föld gyümöltseit nem bántotta. És meg-ismérték az Úrnak hatalmas kezét minden

^{ab} Bihar Vármegyébe, az hól az aranyot hozó Körös foly.

^{ac} Pest Vármegye.

^{ad} Nyitra Vármegye; ezek leg-elsőbb ébredtek-fel Bihar, Pest, Nyitra.

^{ae} Meg-égettettek mind ezzek a' Vármegyék által.

népek, és imádták őket. Azok pedig, a' kik fel-emelték kezeiket az annyok ellen, el-rejtették magokat a' lyukakban, és barlangokban, és ezt kiáltották az hegyeknek: Fedjete-bé minket, és a' Völgyeknek: takarjatek-bé minket. Hallotta pedig a' népeknek, és a' nemezeteknek Fejedelme, a' Királyi székek magosságában ülven mind azon tsudállatos dolgokat, melyeket a' Mindenható, és Könyörülő véghez vitt a' maga válaszott népén, és meg-hasogatta a' maga ruhájit, és szívének fájdalmában elalult a' maga Attyaival, és el-temettetett a' nagy Városban,^{af} minek utána Országlott kilentz esztendeig, két hólnapig, és huszonkét napokig. És úgy a' fergetege az Úrnak, melly Északtól délig, és nap kelettől nap nyugottig vitetett, meg-szűnt.

^{af} József Császár halála, ki Bétsben temettetett-el.

Kereszturi József

ÁLOM MÁSODIK JÓSEFRÜL

NÉMETBÜL MAGYARRA FORDITVA

Nyomtatott Budán, Landerer Katalin Betűivel, 1781.

(részlet)

*Most közelebb olly dolgokat álmodtam,
Mellyeket méltónak itélek elbeszélni.
A' ki nem akarja olvasni, ám ne olvassa.*

JÓSEF Királyi székből ül vala, kinn az ég alatt, környül vétetve számlálhatatlan sokaságú Jobbágyitúl, férfi, aszszony, és mindenféle Rendektül, kik MÁRIA THERESIA kimúlásán való fájdalomoknak jelentése után, Ő NÉKI uralkodásának kezdetéhez jó szerentsét kívántak, és meghódaltak.

Azután monda JÓSEF: „Mostan, a' ki ti közzületek nékem valamit akar mondani, vagy beadni, mondgya, és adgya bátran, akármi legyen az, tsak hogy minden ember, rövid és kerek szóval éllyen, a' mennyire töle lehet, mert az idő rövid, és hamar eltelik”

Félvén azért, hogy nem jút minnyájoknak elég idő dólgaiknak elő beszéllésére, sokan kezdették egyszersmind mondani: „Ezer meg ezer dolgokat kellen kít behozni, kít eltörlni, kít változtatni, kít jobbitani; itt vagynak azok eránt való Projectumink 's a' t”.

„Rendel! Kiálta JOSEF, rendel! Ebbül a' kiáltozásból, melly a' fület sikett teszi, semmit nem érthetek, annyival inkább nem itélhetek. Meghaltatlak minnyájatokat, akár meddig tartson. Egyenként szólljatok azért, egyik a' másik után., – E' parantsolathoz szabák azért magokat ilyen rendel.

Leg elől állott három ember, egy kevéssé durva, és együgyü formájú, de felémelt fejü, és vidám ábrázatú, kik a' FÖLDMIVELÉSNEK, MESTERSÉGEKNEK, ÉS KERESKEDÉSNEK képét viselték. Ezek szorosan egymáshoz kaptsolva állottak, és a' FÖLDMIVES mint legöregebb, minden további Complementum nélkül így szóllott.

„Mint jámbor paraszt ember, én azt mondon TENEKED a' mi a' szivemben vagyon. Vedd kedvesen ezt, mint ma, úgy ezután is mindenkor, akárkitül, ha néha egy kevéssé parasztosan esik is; azoknak hidgy ám többet, a'kik a' beszéd közben

bátran REÁD mernek nézni mint én, nem azoknak a' kik szemeket le függesztik, mert az ritkán szokott igaz jele lenni a' tartozó Tiszteletnek, annyival inkább TE hozzád való igaz szeretetnek; gyakrabban rossz gondolatok lappanganak alatta”.

„Igy öszve kaptsolva látsz bennünket, mert valósággal elválhatatlanok is vagyunk egymástúl, és együtt tsak egy Egésszet tészünk. A' jót vagy gonoszt, mellyet közölünk egy érez, vagy szenved, minnyájan együtt érezzük, vagy szenvedjük”.

A' TE Pompáidból egyébkor mi egészszen kirekesztetünk, vagy legfellyebb ha azt megengedik, hogy mint köz nép távolról nézzük azokat; de ma, mivel minden természet szerint foly, elől állunk mint oszlopok. Itt is van a' mi helyünk, mert az egész épület mi rajtunk fekszik, és mi nálunk nélkül le is omlanék: úgy osztán a' Világból egy kietlen lenne, mellyben kevés emberek nagy nyomorúsággal élhetnének”.

„Mi szerzünk minden nemzeteknek, és így TENEKED is JOSEF, és a' TE Jobbágyidnak, mindent, a' mi a' szükségre, alkalmatosságra, gyönyörűségre megkívántatik, a' táplálásban, ruházatban, lakásban, és egyéb haszonvételben, vagy örömben, a' melly tsak egyenesen a' szívből vagy a' lélekből nem származik, de még az ilyenekben is, nevezetes szolgálatot teszünk, egy szóval, mi vagyunk a' nép szaporodásának, gazdagságnak, erőnek, hatalomnak, országok boldogságának kútfejei”.

A' TE Országidban virágzunk ugyan már, hol jobban, hol kevesebbé; de még koránt sem úgy, a' mint lehetne, Még képzeln sem tudgyák az emberek azt a' virágzó állapotot, melyre mi ezekben az Országokban felemelkedhetnénk; és az főképpen TETŐLED függ, hogy mi hasznosabbakká, vagy haszontalanabbakká légyünk”.

Úgy látszik, hogy jóllehet már régen lakunk minden Országokban, még a' JÓSEFÉBEN is, jóllehet számlálhatatlan könyvekben leirtak és visgáltak bennünket, még is azok közül a' kik rólunk Törvényeket és Rendeléseket tsínálnak, kevesen vagynak, ha ugyan vagynak némellyek, a' kik bennünket eléggé értenének; mert hiszen, ha értenének, sem itt, sem más helyeken nem bánnának olly gyakran velünk egészszen más módon, mint azoknak a' helyeknek legnagyobb java, és a' miénk kívánna.

Végzetlenülül többet érdemlünk mi, mint a'mit kérünk, vagy kívánunk. Kevés, de jó Törvényt! A' minémüt a' mi együgyűségünk mergérthessen, és a' mellyhez mi erőssen bizhassunk; – Szabadságot! Ha nem egészszen határ nélkül valót, legalábbis meszsze kiterjedőt, – bizonyos bátorságot! hogy a' mi igaz keresményünket senki tőlünk el nem veszi; – az Adónak sokkal job elintézését! mert az eddig való nagy káunkra vólt, most is arra vagyon, – óltalmat és segedelmet minden mi belső és külső ellenségeink ellen! hogy békességben és tsendességben

munkálkodhassunk valamennyire csak lehetséges; – mikor a' rendkívül való állapot, vagy a' szükség kívánnya, nem csak szóval való biztatást, hanem valóságos segítséget, előre való fizetést; – több tekintetet: Ebből áll, a' mit TÖLED várunk; és ezeket könnyű is nekünk meg adni.

Negyedik személy, a' ki ehez a' háromhoz mindenben nem kevésbé hasonlított, valamivel ugyan hátrább állott, de magát erősen ezekhez tsatolta, így szóllott:

Én a' HAJÓKÁZÁS képét viselem, és én-is tulajdonképen ehez a' Társasághoz tartozom. Ennek a' Társaságnak, és minden Országoknak felette hasznos vagyok. A' melly Országok, természeti okok miatt, engem be nem fogadhatnak, azok el-lehetnek ugyan nálam nélkül, de bajjal; és én bennem csak nem a' negyedik kerék hijával vagynak, kivált Európának mostani rendtartásában.

Némelly Országaidban épen nem, némellyekben kevésé vagyok esmeretes, egyben sem vagyok pedig eléggé befogadva, és jó gondviselés alá véve. Vagynak pedig azok közt, mellyeknek fekvése olyan, és vizek elég volna, hogy engem befogadhatnának és virágoztathatnának, sokkal jobban és inkább, mint még most gondoltatik. Ezt is, hogy lehessen meg? Úgy látszik nem tudják még az emberek elméjekkel megfogni.

„Ennek kezdésében lehetnek több vagy kevesebb nehézségek; meglehet, hogy az megkívánnya a' szorgalmatosságot, munkát, fárattságot, serkenketést, felleggéllést, és kiváltképp az Időt; de mind ezeket én bizonyosan csak hamar ezerszerte megfizetném, csak olyan lenne az, mint az igen termékeny földbe vetett jó mag. Gondolnám azért, én-is megérdemlem, hogy elmédet reám fordítsad”.

Utánna ezen négy személyeknek vólt külömb-külömbféle formájú embereknek egész serege, a' SZÉP MESTERSÉGEK és TUDOMÁNYOK képében, kik közül egy minnyájok nevével monda:

„Mi itt rész szerint lakosok, rész szerint idegenek vagyunk; azoknak a' kik előttünk szóllának, közelebbről vagy távolabbról való atyafiai, ő nékiek, és a' TE Országidnak, sok jó, hasznos, és kellemetes szolgáltatokat tehetünk, szeretnénk minyájan azokban maradni és virágozni, mi is megérdemellyük, hogy reánk tekintet legyen, és velünk jól bányanak”

Azután monda egy ember, ki az ORSZÁG JÖVEDELMINEK (Finantz-Wesen) képét viselte: Én velem minden Országoknak, 's a' TIEDNEK is, régi szoros esmerettségek vagyon, egész Bibliothekákat tésznek a' Historiák, Projectumok, Románok 's egyéb affélék, mellyeket én rólam írtak; minden nap ezrenként dolgoznak az én mezömöm; de még eddig senki sem tudott velem jól banni; számtalan sok tsudákat nemzettek velem; meglehetős formájú testet csak keveset, tökéletes épségű magzatot pedig egyetlenegy sem.

Rend szerint meg tétetett a' költség, mikor még a' sem tudatott, lesz-e miből, az az, hogy a' Népek lesz-e reá elég tehetsége? Valamikor újjab Adót kell felvetni,

a' melly kútfőre legelsőben találunk, azt nyitják ki, és merik, de vaktába, nem is nézik, ha nem romlik-e el, vagy nem fogy-e ki a' víz belőle? Jóllehet a' közönséges Társaságnak minden kútfőjei olly szorosan egybe vagynak köttetve, mint az emberi testben lévő erek; még is mindazáltal keveset, vagy soha sem vizsgálják, azoknak mitsoda közök vagyon egymáshoz? Vallyon az egyiknek merésével, nem állittatik-e meg, a' többeknek közönséges folyása? Nem volna-e jobb, azt a' mi kívántatik, más kútfőből, vagy egyszersmind többekből merni? Egy szóval, úgy tetik, még nints bizonyosan eltalálva, mire volna legjobb és legalkamatosabb az Adónak terhet tenni? És mennyit? Annál inkább nem tudatik pedig, az Adó beszédésének. Legrövidebb leg könnyebb, és legkevesebb költséggel járó módgya”.

„Mind ezek mintegy vaktába mennek véghez: holott pedig olly sok függ a' közönséges jövedelmeknek leg jobb igazgatásától, hogy, a' hol az nints, az Országának lehetetlen virágozni, és vagy elébb vagy utóbb, bizonyosan el kell süllyedni, mellyet a' tapasztalás ezer példákkal megbizonyított. Olly dolog ez, mellyet annál inkább tsudálhatni, és egyszersmind fájlalhatni, hogy ez az igazgatás, a' hozzá értőknek, valósággal semmi rend kívül való mesterségnek, vagy igen nehéz munkának nem fog tetzeni.

Egy Szüz Leánynak fohászkodása, ki magánosan álván, kezeit törí, és sírva az ég felé néz vala, magára fordítá JOSEFNEK szemeit. Hihető, hogy annak külső formája alatt valami Isteni dolgot látott, melly ÖTET megillette, azért meg kérde azt: „Ki vagy te? És mit akarsz?”

Zokogva felele az: „Én a' VALLÁSNAK képében vagyok; és jóllehet én, mint örökkévaló Valóság, mindenkor ifjú, szép, és kíváncsú vagyok, mindazáltal e' mostani időben vénnek, rántzosnak, söt gyermekinek tartatom. Úgy látszik, hogy felettébb reám úntak, talám azért, hogy a' mi bennem Isteni (mellynek gyökere mindazáltal most úgy, mint minden időben, minden szívben benne vagyon) olly sok emberi dolgokkal megegyítettett”.

Sokan, ha nem minnyájan, el jönnek ugyan meg gyakran az én oltárom előtt áldozni. Még érzem a' jó illatot, hallom a' szókat, kiáltásokat, melly veréseket; látom a' valóságot-mutató ábrázatokat, térdhajtásokat, és más sokféle külső jeleket. De jaj! Mind ezeket leg többen csak régi rendtartásból, szokásból, időtöltésből, képmutatásból, kéntelenségből, 's több efféle okokból tselekszik, meg nem gondolván, sőt nem is tudván, mit tselekesznek; és alig vagyon egynéhány vén aszszony, a' ki szívből tselekedné. Sőt, a' mi mindennél keservesebb, azok között is a' kik ez én szolgálmainak nevezik magokat, sokan vagynak, a' kik engemet beszédeikkel, és tselekedeteikkel, nem hogy tiszteletessé, de nevettségessé, és utálatossá tésznek.

„Ajánlom azért magamat hathatosan a' TE gondveselésed alá, mint az én ifjabb Öcséimet is, kik tántorogva hátam megett állanak. Mikeppen az én erőm

nagyon munkálkodik ő benne, úgy az övék is én bennem. Ha nékiek rosszszul van dolgok, nehezen eshetik meg, hogy nékem jól légyen. Az ő rendetlenségeik engemet is magok után ragadnak.

Kitsodák hát ezek a tárka barka tsillámló szerzetek? „kérdé JOSEF”. Miért fedik így be magokat, hogy semmi részeket nem láthatni? Mitsoda a ti kívánságtok?

„Mi vólnánk az ERKÖLTSÖK' képében, monda egyik mormolva a fátyolon által, de mi úgy el romlottunk, oly utálatosokká lettünk, hogy már semmi formánk nintsen, mi magunkat alig esmerjük, és szégyenlyük előtted JÓSEF, és a jelen lévők előtt magunkat megmutatni.

Tellyességgel zavarodásba jöttünk, és a mint látzik, hová tovább mind alább megyünk. A Polgári Társaságbeli Virtusokat és Tiszteket majd minden szivekből ki irtottuk; és ha azok még valahol találtatnak, rend szerint oly igen hijjánosok, hogy az Igazak elbámúlnak rajta.

A Haza szeretet szájában van még mindennek, de szívében kevésnek. Mondgyák ugyan még mindenek: *Készek vagyunk Hazánkért vérünket, életünket, jószágunkat örömmel feláldozni, míhelyt a szükség kívánja*. De kelnének csak reá a próbára, majd akkor nem sokan válnának, ha ugyan válnának némelylyek, a kik szavoknak megfelelének, és talám olyanok igen is sokan lennének, a kik belül hajlandóbbak vólnának azt elárulni, mint megmenteni, ha amazt magoknak nagyobb hasznával mint veszedelmével vihetnék véghez”.

„Gyermekekhez, emberekhez való szeretet, leg-töbбекben lágy meleg, sokakban hideg mint a jég, némelyekben pedig még annál is alább való. Meg esik, ó Istentelenség! megesik néha, hogy a fiú az ő atyát, az atya az ő fiát, a nével mondatott barát az ő barattyát, kevesen eladgya nemis sokat vélekedik rajta”.

„Az Igasságot, Jóságot, és Böltességet, mellyek az emberi boldogságra oly múlhatatlanul szükségesek, csak kevesen esméri; és rend szerint az a ki ezeket tiszteli, ha nem épen nyilván, allattomban kinevettetik”.

„Ezek a Palástok, mellyekkel magunkat befedezzük, és a mellyek ragyogásokkal a szemnek világát elveszik, valósággal mind csak tzondrák. Nevezik ezeket emberségnek, szép tisztességes maga viselésnek, s több affélének. De ezek alatt a nevek alatt rend szerint semmit sem szoktak érteni vagy gondolni, és ha néha értenek is alattok valamit, nem azt értik, a mit a szó jelentene, hanem a mi azzal ellenkezik”.

Példánakokáért: A gonosz embert jónak ditsérik, és a jó embert gonosznak szidalmaznak, a szerint a mint a halgató kedvesebben vészi: a barátságot és mindenféle szolgálatot egyenesen azoknak ígéri legbuzgóbban, a kiket leginkább nem szenvedhetnek, és a kikért leg-kevesebbet tselekednének. Ilyen hamis pénzt millionként találni mindenütt, mellyből csak egy sem egyez a másikkal, és

a mi leg-tsudálatosabb, sőt csak nem megfoghatóan a dologban, ez, hogy jól lehet ezeket minden ember hamisnak esmeri és valya, mindazáltal ezenként találkoznak, a kik jó pénzt gyanánt elveszik.

„A mi öregebb Nénénk, a ki csak most végzé beszédét, tehetne s tenne-is mi bennünk változtatást és jobbitást, csak magának vólna ereje. Az ő szolgálai tanítanak ugyan és prédikálnak néha néha mi rólunk, mint ő róla-is, de szinte oly kevés haszonnal, mert sokan közzülök gyakran oly lágy melegen, vagy oly viszsza-fordítva tselekszik, hogy az senkiben legkisebb változást sem tsinál. Mások azok közzül nem-is esmernek jól bennünket; kevesen vagynak köztök, a kik velünk sokat gondolnának. Minthogy az ő mi körülöttünk való szolgálattokat csak úgy nézik, mint tiszta mellesleg való szolgálatot, melly mindazáltal nehéz; tehát leg-örömebb maradnak az ő fő szolgálattok mellett, melly a Vallásnak Theoriája (Tudománya) mivel ez véghetetlenül könnyebb, legalább úgy a mint azt ők véghez viszik”.

„De vagyon itt mellettünk egy ember, egy nagy vastag könyvel. Azt mongya: hogy az a Polgári TÖRVÉNYKÖNYV és hogy abban nekünk való is vagyon valami. Vajha annak, és a val együtt a TE példaadásodnak, lenne sikere, melly minket jobbakká tenne; ha nem annyira-is, a mennyire kívánni kellene, leg-alább annyira, valamennyire csak lehetséges lészen”.

JÓSEF parantsolattára elő áll a ember az ő könyvével, meghajtja egy kevésbé térdét, és monda:

„Ebben a könyvben Törvények vagynak, mellyek nem csak az Erkölsöket illetik, hanem mind azokat a dolgokat, mellyekről az előttem való szóllottak, és talám még mások szóllani fognak. Valami ebben vagyon egy általlában arra való, hogy TE MAGADNAK, és a Te Jobbágyidnak boldogsága a legfelsőbb graditsra vitetessék, abban megtartassék, és minden. Jaj eltávoztatódjék”.

Jóllehet pedig ez a könyv felettébb hosszú, mindazáltal meszsze van attúl a tökéletességrül, a mellyre TE ötet most vitethetné. Némely kevés Törvények lehetnek olyanok benne, a mellyeket még most-is megtartani; de másokat és talám sokkal többeket, vagy meg kellene változtatni, vagy egészen eltörölni; másokat ismét talám hozzá kellene adni. Oly munka ez, melly nemcsak külömb külömb törvénytévöktől töldoztatott össze; a kik mind emberek, és így hibázhatók voltak, ha nem külömböző időkben is, mellyek közzül némelyek oly tudatlan, oly vad, és oly druva idők voltak, hogy semmi jót nem teremhettek, hanem ha talám vak szerentséből.

És a mi azokra a régi időkre hasznos lehetett is, ezekben a mostaniakban már semmiképen nem lehet. A törvényeknek ahoz az időhöz és állapothoz kell alkalmaztatni, a mellyben élünk; ezek pedig már azúlta sok ízben és egészen meg változtak, miúlta némely Törvények tétetődtek. Olyan-is igen sok

vagyon köztök, a' mi már most vagy rész szerint, vagy tellyességgel nintsen szokásban, hanem tsak úgy fekszik ott, mint holt állat.

Ezt a' könyvet azért, ezekkel a' kevés jegyzésekkel együtt, TENÉKED, JÓSEF olly véggel akartam benyújtani, hogy TE azt, bölts és igaz emberek segítségével figyelmetesen megolvashassad; abban mindent voltaképen, és józanan megvizsgálhass, a' mi sok, felesleg való, vagy káros, lefaraghassad, a' mi hijja, vagy a' mi hasznos lehet, hozzá adhassad, egy szóval, mind azokat a' változtatásokat, és jobbitásokat körülötte megtehessed, a' mellyek TENÉKED és a' TE Jobbágyidnak bódogságotokra hasznosok, és előmenetelesek lehetnek. Ha az által nagyot kissebbednék és vékonyodnék is, úgy talám még annyival jobbá lenne".

4.

Szirmay Antal

A' MÁSODIK JÓSEF AZ ELISIUM MEZEJÉN

(részlet)

A' József Császár halála közönséges érzékenységet okoz. Egy ollyan uralkodó a' ki a' maga uralkodásra való jutásának leg első szempillantásaitól fogva fáradhatatlan volt a' maga Tartományainak minden hibáinak orvoslásában – a' kinek Lelke minden előre bé szívott bal vélekedéseken felül hajazott – a' Lelki-isméret 's gondolkozás beli szabadságot helyre állította – és mindég nagy buzgósággal igyekezett a' maga Háza, hatalmának felmagasztalásán, és meg erősítésén, 's annak Ditsőségén – egész életében semmi veszedelemtől meg nem ijedt, és minden erejét testének 's Lelkének reá szánta, hogy a' maga sok féle fel tett szándékainak végét érje – mégis a' maga napjainak végén a' maga igyekezeteinek fel tett tzeljától ollyan meszsziére el maradt – azon felül utóllýára is e' világról való el költözése előtt annyi Szomorúságokon 's szenyvedéseken ment keresztül – egy illyen uralkodó, minden gondolkodni tudó embernek érzékenységet fel serkenti.

A következő Nemzettség tegyen ő rólla igaz ítéletet, az gyalázza vagy ditsérje meg minden ő Tselekedeteit 's fel tett szándékait – de a' ki igazat akar vallani, azt tsak nem tagadja, hogy ő bölcs és vitéz ember volt, és sokat kezdett ollyat a' miből az a' Tartományainak virágzó 's bódog állapottya következett, a' mi ugyan tsak fél oldalról látszik, de a' maga népét bódogítani kívánó nemes indulatból származott! Örökké emlekezetbe fog az előtt maradni az ő neve – ő szabadította azt meg a' helytelen vak bugzóság kemény uralkodása alól – ő szerzett annak Lelki ismeret és gondolkozás-beli szabadságot – ő mutatta meg az utat, a' mellyen annak már most tsak bátran kell előre menni, hogy a' maga Javát mindég nagyobb nagyobb tökéletességre, 's Bódogságát nevelhesse.

A' mi ezeket az együtt való beszélgetéseket illeti, némelly itt elő forduló dolgokra nézve nem szükség meg jedzéseket tenni, vagy mentségekkel élni. Gondolgya meg minden, hogy a' Lelkek az Elisium mezején nem pedig itt a' felső világon beszélnek – azért nem lehet ő töllük kívánni sem a' beszéd-beli illendőségét, sem azt hogy nagyon meg rágják a' szót minekelötte azt ki köpnék.

F.....

KHÁRON

Miólta az egyetlen egy Fridrik ide érkezett, azóta semmi nevezetes dolog nem tűnt szemembe a' világ felől való oldalon – de amott dél felől látom hogy valami levegő égbe fel száll alá, a' melly olyan mint egy üstökös csillág, a' mellynek haja 's farka van: kétség kívül a' Császár Második Jósef jön abba ide.

MÁSODIK JÓSEF.

Jó napot édes Kháronom – el tércké még én?

KHÁRON.

Az én tsónakom ugyan most úgy tele van, hogy majd el merül; de Felséged miatt nem fog el süllyedni.

JÓSEF II.

Mennyi árendát fizet Kend, Kháron Bácsa?

KHÁRON.

Semmitse Felseges Uram. – Mivel a' mit a' Lelkek nékem adogatnak, mind szabad akarat szerint való ajándék; nem férne az a' Minós igazságos vóltához, hogy a' mi az enyim ahoz közit tartana.

JÓSEF II.

Mitsoda Lelkek gyűltek ott össze a' túlsó parton?

KHÁRON

Felségedet várják; a' Felséged Aszszony Anyja Mária Theresia Császárné is köztök van.

JÓSEF II.

No – itt vagyunk már! Édes Kháronom emlékeztetnek okáért itt van egy Suserin – Ritka lesz ezután ez a' neme a' pénznek.

ELSŐ ÖSZVE TALÁLKOZÁS

MÁRIA THERESIA

Különösen örülök, hogy az én kedves Fijaimat, a' ki én utánam ditsőségesen uralkodott, a' Nagy Jósef Császárt, láthatom.

JÓSEF II.

Meg valloim igazán – szívesen kívántam volna, hogy Felségednek ez az öröme ez után húsz esztendővel esett volna.

MÁRIA THERESIA

Légy tsendességben! Lepöld mint végire hajtya 's tökéletességre viszi azt, a' mihez Te fogtál, 's abba kellett hagynod.

JÓSEF II.

Kivánon énis, reménylemis, hogy az én Ötsém, a' ki mint Fejedelem az egész Európának kedvébe van, a' maga népét 's Tartományait boldogítani fogja, a' melly nékem mindenkor egyedül való tzelem vólt.

MÁRIA THERESIA

Kintsem én azt el hiszem felölled. De mivel most csak magánosan vagyunk, kintelen vagyok meg vallani, nékem úgy tetszik, hogy a' Te újításaidhoz, javításaidhoz, igazításaidhoz igen hirtelen fogtál, minekelőtte még a' szükséges elegedendő készületek ezekre az hasznos újításokra készen lettek volna; a' vóltt annak az oka, hogy eleinte a' mint reménytelen esett rajtok, mindennek helyet adtak – de mikor azután gondolóra vették a' dolgot, a' Te ditsőséges uralkodásodnak a' vége felé minden béketelenkedett és ellent állott.

JÓSEF II.

Epen a' vóltt a' kiváltképen való oka annak is hogy az én egészségem annyira meg romlott. – Majd minden részeiben a' Tartományaimnak mozgólások támadtak – a' Belgák el szakadtak – a' Magyarok békételenkedtek – a' Mailandiak nyughatatlankodtak – Chek Országba mozgólásokra való készületek estek.

MÁRIA THERESIA

Keserves Jelek azok minden Fejedelmekre nézve, és a' Frantziák példájokat még minden Nemezettségek fogják keverni – De itt közelit hozzánk Frerentz Császár.

MÁSODIK ÖSZVE TALÁLKOZÁS

Az előbbiek: Ferentz Császár

FERENTZ Császár:

Jó szerentsével – Fijam Jósef!

JÓSEF II.

Atyam! – huszonött esztendő el forgása után ismét látod a' Fijadat – de a' ki úgy jött hozzád, hogy nem mindenek egyformán elégedtek meg vele.

FERENTZ Császár:

Mi okon Fijam?

JÓSEF II.

Mert az én halálom óráján nem sok okom volt rá, hogy az én fáradságos uralkodásom dolgainak folyamatával épen meg elégedjem.

FERENTZ Császár:

Ki küszködhetik az ellen a' mi ő reá ki vagyon mérve ! – A' Te igyekezeteid ditséretre méltók voltak – A' Te egyedül való szándékod mindég a' volt, hogy a' Te népednek elő menetelit 's boldogságát öregbítsed. Az Historiákba mindég meg marad néked az a' neved, hogy Te nagy és munkás Fejedelem voltál.

JÓSEF II.

Leg alább belső képen tsendes az én Lelkem, mert az én tzélom minden újjításaimbe 's igyekezeteimbe a' közönséges haszonnak elő mozditása volt – Az én képzelődéseim gyakran meg tsaltak engem – és most sok dolgot más formán folytatnék.

FERENTZ Császár:

Sokszor úgy látszik hogy tsalhatatlanul meg fog enni a' mit vár az ember, de a' dolog folytatása modja más formán ütt ki, és nem lehet az a' vége, a' melyet az ember magába fel tett. – A' ki Te utánnad fog uralkodni, majd jobb módját találja a' dolognak, 's jobban meg fözi magában hogy vigye véghez azt, a' mibe Te bele fogtál.

JÓSEF II.

Ha szájja izi szerint volna néki mind az, a' mit én magamban előre fel tettem! Annál igazabb nints semmi, hogy ha a' mi uralkodásunk alatt lévő minden Tartományok egy formán igazgattatnának, abból a' köz jó származna.

FERENTZ Császár:

Az igaz, hogy annál hönnyeben mozgásba lehetne ejteni az egész alkotmányt, és annál jobban 's hamarább virágzó állapotba lehetne helyheztetni minden Tartományokat – de az egymástól annyira külömköző vólta mind azoknak az Auszt-riai Házhoz tartozó Tartományoknak, sohasem engedi meg, hogy lábbra álhasson az az igyekezet, a' mellyhez Te olly igen ragaszkodtál – A' Magyarok – A' Lengyelek, - a' Csehek – a' Belgák mindég úgy fogják nézni a' ki azt próbálja, mint a' ki őket az ő Jussoktól és szabadságoktól akarja meg fosztani, és Járom alá vetni, és mindég lesni fogják az alkalmatosságot, hogy az ki vethessék nyakokból –

JÓSEF II.

Ha én még tovább meg maradtam volna a' felső világon, már el tökélettem magamban, hogy az egész Birodalomnak minden részeiből egy közönséges Gyűlést tartok, és reá veszem őket, hogy vegyenek be valamely egyenlő közönséges igazgatás módját.

FERENTZ Császár:

A' mostani környüállások szerint jó volna elől venni ezt a' Tanátsot; de féltö lenne, hogy az illyen közönséges gyűlés a' Frantzia kaptára ütödné, és a' Magyaroknak Lengyeleknek, Csehenek szabadságra való vágyakozások világosan ki mutatná a' fejét.

JÓSEF II.

Én meg vallom; aszerint a' mint most Európába forog a' dolog, inkább szeretnék a' Feje lenni egy ollyan közönséges társaságnak, a' melly belső erőn fundáltatik, és a' maga Fejedelmének illendő Hatalmat 's méltóságot ad, mint ugy uralkodni, hogy a' véghetetlen nehézségek soha meg nem szűnnek.

MÁRIA THERESIA

Amott jön az egyetlen egy Fridrik felénk – d'Argens és Voltaire van vele.

JÓSEF II.

Hogy mint van Felséged a' Királlyal?

MÁRIA THERESIA

Itt minden jól van egy mással, és itt Fridrik Király olyan jó Companiába való ember, mint e' felső világba volt a' maga Barátival.

HARMADIK ÖSZVE TALÁLKOZÁS

Az előbbiek. Az egyetlen egy Fridrik;
Voltaire, és d' Argens.

FRIDRIK.

Örvendek szívem szerint, hogy a' nagy József Császárt, ama Reformtort, itt láthatom. – Hanem valósággal nem gondoltam Kedves, hogy Felséged ilyen hamar utánam jöjjön.

JÓSEF II.

Ki mondhatatlán örömem vagyon kedves, hogy Felséged társaságába érkezhettem. – Mióta utoljára együtt voltunk, azóta sok változás esett oda fel.

FRIDRIK.

Azt hallom – meg lehetséges egyre másra megyen minden dolog, és énnekem úgy tetszik, hogy most minden Birodalmakon, 's igazgatások módján rövid időn sok változás fog esni.

VOLTAIRE

Úgy látszik, mintha Európának minden Nemezetei, mióta az egyetlen egy Fridrik el hagyta a' világot, rá untak volna a' Királyok egyedül való uralkodásokra.

JÓSEF II.

Épen az Úr Voltaire Uram a' maga írásai által élesztette fel mindenkibe a' szabadságra való vágyakodást, a' melyből származott a' mostani rendkívül való izgas mozgás.

FRIDRIK.

De mitsoda újságot hoz Felséged? – Mit tsinál az én Ötsém? – hogy viseli magát? – hogy gazdálkodik?

JÓSEF II.

Fridrik Vilhelm Király böltsen és szerentsésen uralkodik – a' Hollandosoknak tsendességet szerzett – Angliával, és Hollandiával szövetséget kötött – A' Lengyelek néki köszönhetik hogy ismét a' magok lábokra állottak – és azon van épen, hogy Lengyel Országgal is szövetséget szerezzen, a' mely szerint egy quadruplász Szövetség fog fel állíttatni.

FRIDRIK.

A' mind jó – De hát oda haza mint viseli a' Királyságot? – Hozza láté maga szorgalmatosan az igazgatás módjához? – Nem halgat az udvari hizelkedőkre? – Attyaé a' maga népének?

JÓSEF II.

A' maga Nagy Bátyjának nyomdokaiban jár fáradhatatlanul – böldegittya a' maga népét – őltalmazza a' maga Tartományait, és mindég munkás azoknak böldegóságoknak elő mozdításában.

FRIDRIK.

Örülök mikor ezeket hallom – Hát a' vallás felől való Rendelés meg vané még? – az nekem épen nem tetszésem szerént volt.

JÓSEF II.

Az tsak az országban virágzó Vallás meg maradása arant való buzgóságból származott volt, már nem figyelmeznék arra olyan szorossan.

d'ARGENS

Már a' tizenhétzadik Száznak vége felé nem igen lehet az embereknek meg határozva eleikbe írni mit hidjenek, és őket a' következő dolgoknak félelemmel tellyes virása 's reménylése által venni arra, hogy erköltsökre nézve jó rendtartók 's engedelmesek legyenek. – A' nevelésnek jobb módjai – a' jobb rendtartás – a' köldülésnek és a' földhöz ragadott szegénységnek el távoztatása – többet használ az emberek erköltsök meg javítására, mint minden egyéb a' féle eszközök, Minden rangban 's állapotban lévő emberek annyira meg világosodtak elméjükben, hogy lehetetlen őket többé Rendelések 's Szerzemények alá szorítani.

FRIDRIK.

Meg kell betsülni a' köresztyén vallást, és meg maradni a' mellett, tsak hogy senkinek Lelki ismertetén nem szükség erőszakot tenni, hanem gondolkodjon kiki szabádon.

FERENTZ CSÁSZÁR

De tsak vallyátok meg ti Böltsek, hogy ti a' ti tudományotoknak el terjesztésével okoztátok épen azt az elme szédelgését, a' melly most mindenütt uralkodik, a' melly miatt az erköltstelenség és vétkes szabadság annyira el hatalmazott, hogy azt gondolja minden, hogy a' gondolkozás béli szabadsággal együtt jár a' törvény nélkül való életnek szabadsága is, a' melly miatt világos hogy az emberek közt nagy kár és tévelygés vagyon.

VOLTAIRE

Felséges Uram! Mi azt sohasem prédikállottuk, hanem az egymásnak el türését 's el szenyvedését; és az igazgatások módjának meg jobbitását; hogy ollat kellene fel állítani, a' melly jobban meg egyezne természeti állapottyokkal az embreknek, a' kik mindnyájan úgy születtenek, mint szabadok – Ha ezt a' tudományt az emberek nem jól fordították a' magok hasznokra, mi annak nem vagyunk okai.

FRIDRIK.

Valósággal ha ezek az Apostolok azt nem prédikállatták volna, hogy el kell tünnünk egy mást – sok Nemezettségek ismét abban az ostobaságban este- nek volna vissza, a' mellyben heverték az elmúlt száz esztendőken – Hogy az elmének meg világosodása által fel serkentt az emberekben a' szabadságra való vágyakodásis, annak természet szerint úgy kellett lenni. En azt tartom leg jobban tselekednék a' Fejedelmek, ha most ezzel az alkalmatossággal élnének, és az alattok való nemzettségek meg egyezésével, rá vennék magokat, hogy az igazgatás módján változást tegyenek – mert a' régi mód szerint tsak ugyan nem maradhat az már soká.

JÓSEF II.

Énnekem ha tsak ugyan változtatást kellene tenni az igazgatás módján, hajlandóbb volnék az Angliai rend tartásra, mint arra a' mi most áll fel Frantzia Országba: a' királyi Szek Angliába, olyan méltósággal, ditsőséggel és Hatalommal bir, mint a' minémü meg kíváncsítanak annak az hatalomnak felséges vóltához, a' melly arra vigyáz, hogy a' parantsolatok meg tartassanak.

FRIDRIK.

A' Frantziákis jobban fognak még közelíteni az Angliai rendtartáshoz, 's azt is kerülni, a' mi abba hibás.

FERENTZ CSÁSZÁR

Amott jön a' Fő Hadi Vezér, Hertzeg Lichtenstein felénk.

NEGYEDIK ÖSZVE TALÁLKOZÁS

A' második József. Hertzeg Lichtenstein. Károly.

KÁROLY HERTZEG.

Sietek hogy alázatosan udvaroljak Felségednek.

JÓSEF II.

Minden tzerimónia nélkül! – Jó hirt hozok a' Hertzegnek a' mi hadi dolgaink felől.

KÁROLY HERTZEG.

Reménylem mindazáltal, hogy felséged nem a' Lógerből, vagy nem valami ütközetből költözött erre a' világra.

JÓSEF II.

Nem szinte – már darab ideig ismét Bétsbe vóltam Lascyval, és ott betegeskedtem, mivel a' Hadakozás miatt való sok strapátzia utol értt.

KÁROLY HERTZEG.

Kóburg Hertzegnek és Laudonnak a' győzedelmeiről, 's vitézségéről sokat hallottam az ide érkezett Lelkektől – Ezek a' Férjfiak óltalmazták meg az Austriai Ház betsületit, adja Isten, hogy mind a' ketten még soká tehessenek szolgálatot – mert most kétség kívül lesz szüksége Ausztriának a' vitéz Generálisokra.

JÓSEF II.

Ha azokból a' Jelekből lehet itélni a' mellyek az én ki múlásomkor fel tettek, most gondolkodóba lehet esni. – Egynehány Udvaroknak egymással való öszve szövetkezések – Frantzia Ország külső állapottyának meg változása – az én Tartományimba való belső békételenségek 's nyughatatlanságok – ezek miatt mind lehet félni hogy valami Fordulás ne essen –

KÁROLY HERTZEG.

En azt gondoltam, hogy Felséged a' békesség hírét hozza ide; mert a' Törökkel már most tsak meg kell békélni, hogy az Austriai Háznak tele ne legyen mind a' két keze, 's jobban hozzá láthasson ahoz, a' mihez már most kell nyúlani.

JÓSEF II.

Ha más Fejedelmek meg nem akadályoztatták volna a' Békesség szerzést, már eddig meg volna: most pedig már félek, hogy nem nagy hasznával fog esni az én Háznak, a' mit el foglaltunkis nehezen marad meg nállunk.

KÁROLY HERTZEG.

Azok a' sok felé való kapások a' mellyeket most némelly Europai Udvarok az Ausztriai Háznak okoztak, a' Török Császár kedvéért, alkalmasint olyanok, hogy azok miatt a' két Császári Udvaroknak hadi dolgaik nem folytathatnak olyan elő menetellel mint kellene.

JÓSEF II.

Már azon hadd törje a' fejét az Ötsém Leopóld; majd utánna lát Ő, hogy az Ausztriai Ház Ditsőségébe tsonkálás ne essen. – De a' mint látom, külön válik amott Fridrik Király, és ide jön.

5.

Baloghy József*

ELSŐ MÁTYÁS KIÁLY LEVELE A' HOLTAK MEZEIRŐL A' MAGYAROKHOZ

Pestenn, Nyomtatott Patzkó Ferentz Betűivel 1790-dikbenn.

Alme Sol

Possis nil Urbe Roma visere maius.

Horatius.

Bár szivárványid kegyes égi nap! ne
Szünjönék többé falain Budának
Jáadni, a' FEL-KENTT' Koronás Fejéről
viszsza ragyogván:
Ugy Fejér mennyhez Buda majd emelni
Fogja.

BALOGHI József Egri Kis-Pap

Mátyás boldogságot a' Magyaroknak!

Hányszor vérze egyek! sebesült szívem, mikor értém,
A' nép-törlő viszszonegás mire vitte Hazámat,
Most a' durva Török mint, 's hogy ragadá Buda kintsét;
Most hány ezret vitt örökös rabságba, miképpen
Irtá nemzetemet, hallottam sírva zokogván.
Szívem epedtt ezekenn: de harag-könynyekre fakadtam,
Háborodott lelkem, 's érzésim kínba merültek;
A' mikor értettem, hogy romlására sietne
Önként Népem. Melly sokan ah! még Nagyjai közt-is
Hagyták össöknek nyelvét! Ezzel ne talámtán
Mint a' *Romaiak* hagyták a' nemzeti kényt-is,^a

* Baloghy József (?–1809), egri pap, líceumi alkönyvtárnok, az egervári prépostság segédje.

^a A' nemzeti kényen értetődik itt, a' Nemzet ditsőségének kívánása, eztet ha erköltsök által keressük, ditséretet érdemlünk, és akkor egy jó erkölts (virtus) a' nemzeti kény, (der edle National Stolz) hogy eztet a' Nyelv egygysége nemű nemű képen neveli,

Félek igen; jaj! mert ugyan-is már ez ha ki-vészen,
 Olyan az Ország mint a' test lélek, vagy az óra
 Indító kerekke nélkül. Szent Záloga minden
 Népnek volt anya-Nyelve tehát. – Ezt szólnia szebben
 Bélyegjeknek minden nép fő-rendjei tartják.
 Félős Ügyed azért (ne tsudáld) rettent, netalám mint
 A' kevesült méhek, tőkéstől végre ki-veszszél. –
 Nem rablyak ugyan a' törökök kintsed: de nagyobb szám
 Költözik Országodból a' Nap-nyúgoti tájra
 Olly szerekért, mellyek hogy készítenek itthon,
 Tsak rajtad Magyar áll. – Így hát mind füstbe enyésznek,
 Kik nemzetjeknek hírét magos égre vihetnék,
 A' szebb mesterségekre szült 's termett magyar elmék^b
 Hallom, több idegen szöll így: Sztizthák' maradéki
 közt nem termenek alkalmas fejek a' tudományra,
 Vagy szebb mesterségekre. Ám nem látja ez, a' ki
 Így vet-meg, maga mennyire ment ez alatt anya-nyelvén
 Írt könyvekből: még te heved vesztéd idegenynek
 Holt nyelvén,^c hogy (melly későn) jó könyveket olvass.

ki-tetzi onnan; hogy azokhoz nem tudom minémű rejtett hajlandóságunk vagyon, kik
 vélünk egy nyelven szólnak.

- ^b Ezeknek egynehány példait lehet látni a' Komáromi Mindenes Gyűltémény III-dik ne-
 gyedjének 25-dik levelében. Kik ha párt-fogokra akadtak volna! Mennyire mehetnének
 ezekben más nemzeteknek tűrhetetlen karjok nélkül, ez a' *Politicusok* dolga.
- ^c Tudva vagynak a' Bétsi, és Komáromi újságokból, némely buzgó hazafiaknak soha-
 tozási u. m. 1-ször Mennyire mehet az alatt a' Frantz, Olasz, Anglus 's a' t. a' tu-
 dományokban, vagy azon mesterségekben, mellyeket tsak könyvekből lehet tökélet-
 ességre vinni, még a' Magyar fi 7. 's 8. esztendeig a' Deákot tanulja, hogy könyveket
 olvashasson, mint hogy Anya-nyelvén írottak nintsenek. 2-or. Melly sokan tanulják
 a' Deák Nyelvet minden haszon nélkül két 's három esztendeig, tovább nem folytatván
 az iskolát. 3-or Melly kevesen érzik olly tökéletesen a' Deák Nyelvet, hogy a' legjobb
 írókat olvasván el-méjeket nemesíthetnék. Mind ezeket már sok esztendő előtt által
 látta Némely Nagyságos Író, a' mint ezen verseiből ki-tetszik.
- A' Deák szóért van, mind ezen fáradság,
 Grammát, és Syntaxist tudhat ifiúság,
 Mi haszna nem ebben áll igaz tudósság.
 Lelket szépíteni kell, ez a' tanultság.
 A' Magyar országi Német, tsak azért-is tanulhatná Nyelvünket, mivel hamarább
 válhatna ő belőle jó Magyar író a' tisztán beszéllő Magyar nemzet közt, mint hogysen
 önnön nyelvén a' Saxokat el-érje. A' tót-is könnyen meg-egygyez abban, hogy Magyar
 országban, a' Magyar, ne pedig a' Deák nyelv uralkodjék, ha Pézelinél olvassa, melly
 hasznos lehet ezen nyelv a' haza jussainak fenn-tartására. Ha meg-gondolja, hogy

A' fel-poltzra tsak vigye nyelve helyére Deákot
 A' Frantz; mint lankadnak majd a' Frantzia írók! –
 Illy Sorsán népednek (még baji sok!) te ne indúlj,
 A' ki nagy ősidtől bődögságára Hazádnak
 Véredet egy cseppig vidámúl önti tanúltad?
 Most most kelly Magyar! és fölséges fájdalom érje
 Szíved, hasznos balzamosd' öntsd ki sebére hazádnak. –
 Küldött néked az ég mostan méltó Fejedelmet
 Ez mint Isteni hely-tartó kívánnya vezetni
 Népét boldogság' útján, ez szíve aránynya. –
 Ezzel hozd olly rendbe hazád, hogy egy Magyar elme
 Sem támadjon, melly ditsőítésre ne légyen. –

lehet megént olly Fejedelem, a' ki ezen szín alatt; hogy a' Deák nyelv holt nyelv; a' német
 nyelvet ismét be-hoza, midőn ismét a' környül-állások nem olyanok fognak majd lenni
 mint 1790-ben. Tovább mért ne tanulhatná a' Magyar-fi Anya-nyelve mellett a' Deákot
 ('s más bölts nyelveket), ki meg-tanulta azt a' Német mellett; mindhogy nem annyit
 tész Deákul tudni, mint mindent sebessen össze hadarni, hanem Tzitzerót, Virgillust,
 Liviust, 's más fő írókat, mint a' maga nyelven írt könyveket érteni, 's minden Barba-
 rismus nélkül 's a' t. írni. Ha valami viszsza élés lenne, (a' mint némelyek álmodják) a'
 Magyar nyelvben, melly szint úgy lehet a' Deákban sótt a' leg-szentebb dolgokbann-is
 gyakran meg-eshetik, aztat el-távoztathatná a' jó pásztor vigázása.

A' Magyar Kurírban egy buzgó Hazafi így szöll „Ugy e minden Magyar arra vagynék,
 hogy sem polgári sem bányai, sem törvényes, sem katonai hivatalokban, abból ki-ne
 maradjon, a' mire érdemes, mi hát az oka, hogy ugyan ezen Magyar olly igen kerül
 azt az utat; a' melly kívánságának meg-nyerésre leg-könnyebben vezérelné” Mert ha
 egyszer a' Magyar-nyelv ezen tisztségekben be-vétetődne nem viselhetne akkor jeles-
 eb tisztséget más, hanem tsak a' Magyar; vagy a' meg-magyarosodott idegen, valamint
 Frantzia Országban a' Frantz. „Vallyon nem bődögülára lett volna-é ez nemzetünknek
 ha mikor ezek közinkbe jötenek nyelvünket 's azzal edjütt szívünket be-vévén, ma mint
 valóságos jó magyarok országunk bődögülását vélünk edjütt munkálódnak. A' *Komá-
 romi újságban* pedig így „így reménylhetnénk, hogy leg-alább az esztendőnek némely
 részeiben a' Királyi kegyelmes Fölség közöttünk lakna, 's tsak a' Nyelv kedviért-is a'
 maga Famíliája Budán gyakrabban mulatna, vagy leg-alább hogy azok a' sok Mágnsok,
 kik Bétsben, 's egyébbütt költik-el jószágaiknak sok száz ezrekből álló jövedelmiket,
 tsak azért-is benn tartozkodnának; hogy meg-szerezhetnék azt a' velős, és szívre haó
 ékessen szöllást, mellyel minden szemeket magokra fordíthatnának az Országnak 's
 Vármegyéknek gyűléseiben. Ez őrizné-meg tehát a' pénzt-is Hazánkban, ez serkente-
 né-fel a' mesterségeket-is – *továbbá így szöll* „A' melly népnek Nyelve nints, olybá tar-
 tatik mintha nem-is volna, nem érdemel helyet Európának nemzeti között, hogy pedig
 valamely nemzetnek nyelve van, tsak az által mutathatja-meg, ha a' közönséges dolgo-
 kat azon folytatja. Hogy Törvényeink 's privilegimmaink Deák nyelven vagynak írva; az
 nem tesz semmi akadályt, mert ez előtt tsak másfél száz esztendővel-is a' Frantziaké,
 's más nemzetké-is úgy voltak írva; a' mi tehát őket meg-nem gátolta abban hogy a' Tör-
 vényes dolgokat született nyelveken folytassák, minket sem gátolhat az-meg.

Tedd ezt oly talp-köre, ne késs, hogy légyen ezentúl
 Minden zűrzavar, és szélvész dühös ostromi közt ép.
 Mentsed az inségből köz jónak tagjait egyvig.
 Hadd érezze nemes szíved; melly nagy gyönyörűség,
 Ember társaidat könnyebb, s' jobb sorsra segétni,
 Isteni munka ez, – úgy vagyon a' természet Urának
 Leg-főbb törvénynyét töröd, alkotmányi között ha
 Boldogságtok sommáját szaporítani késlesz.
 Vidd, de kegyes móddal,^d vidd méltó poltzra Atyáid'
 Nyelvét. – Szólla ezen bölts, szent Nümája Hazádnak
 Istvány, szólla, kinek nagysága előtt idegeny nép
 Artzra borúlt önként, nagy Bátor, szól, ki homályt vet
 Roma vezérre (győzött. – és meg-holt. –) deli Zrinyi,
 Szóltak ezer Hérók: Leopold sem fogja útálni^e
 (Gyúllasztják ez eránt Árpád vér-tseppei szívét)
 Sőt ez idő ponttul (Leopoldnak hamvait áldván
 Mondja fiának öreg majd) kezde virágzani nyelvünk. –
 Egy meg-leszsz, hogy mint hartzban erejét Magyaroknak
 Oly sok gondomban, ki ne tudná, ez vala tzéloom)^f
 Úgy mély elméjét az egész föld színe tsudálja. –
 Fognak szolni Magyar nyelven majd a' tudományok.^g
 Mint Frantz', Anglus', Olasz, Németnek nemzeti nyelvén –
 Tsak kis idővel szent Gyűléseiben az Atyáknak
 Fognak lenni magyar Tzézárok, bölts Tzitzerókkal.^h

^d Még némelly hazafiak a' Magyar Nyelvet, mint a' minap a' Németet meg-tanúlnak, igen-is tekintetnek kellene reájok lenni.

^e Sőt nagy jeleit mutatja Nyelvünk iránt való kegyes indulatjának, a' mint ez de dato 20 Aprilis ki-tetszik – „*quod* (Hunagricum idioma) *per omne Regnum propagari vult SS. Sua Majestas* – tovább – „ *ad cuius itaque (in Regno hoc reipsa Maternæ) culturam, ac propagationem, ac signauter in locis, ubi nunc plura idiomata vigent convertendæ erunt curæ.*

^f Hogy Mátyás Király arra ügyelt, hogy a' Magyar ne tsak a' fegyverben, hanem a' tudományokban-is a' többi nemezetek között jeles légyen, ennek bizonsága azon pompás könyvház, melybe ő a' leg-ritkább könyveket számtalan költséggel egész Európából bé-szerzette 's a' t.

^g Ki ki tudhatja mely sok tudós férfiakat adott az Isteni gondviselés hazánknak ezen időben, mennyit várhat ezektől nemzetünk, tsak önnön nyelvét a' paraszt kösséghez számkivetésbe ne küldje.

^h Tsak ezen két Férfiának példájából ki-tetzik, hogy a' fő Rendű személyek vitték a' Romai Nyelvet oly nagy ékességre, de mi sem panaszkodhatunk; vagynak már nekünk is egynehány Nagyságos Iróink; vagynak Ortzink, Bartsaink, Telekink, Rádaink, Hallerink, Szillágyink 's a' t. lesznek többen, tsak – 's t.

Majd mint a' Görgöknek lesz Plátód, ki az ékes
 Száj-hangjával még baglyoknak vak seregét-is
 A' böltsességnek ragyogó várába vezesse.

Fog támadni Magyar kegyes Orfeus-is, ki ha lantját
 Pengeti, a' Zuhanó nyila égnek fűgve maradván
 Felyhökben bámul, 's éneklésére figyelmez.
 Melly sokan Órtzi szerént (nyúgodjék! Néki Hazádhoz
 Hív szeretetből tsorduló gyász-könynyeket önts, még
 Hálát ösmérő vér folni fog a' Magyar érben)
 Lesznek majd ez után Nagyságid köszt Magyar Írók!
 Így nálad hamarébb a' számos perzsa enyészend,
 Így jelesebb népet még a' mindenre tekéntő
 Nap sem fog vagy tengerekentül látni, vagy innen.

VII. fejezet

A KORONA

Fejezetünk szövegei olyan korszakból származnak, amelyben a Szent Korona iránti tiszteletnek meglehetősen erős pozíciói voltak (elsősorban, de nem kizárólag katolikus részről). Létezett egyfelől a modern Szentkorona-tantól eltérő, a 17. század elején munkálkodó Révay Péter és kortársainak humanista elemekből építkező korona kultusza, míg az ősi alkotmány doktrínája szorosan kötődött a koronához és a koronázás szertartásához, a század végén pedig a korona a II. Józseffel szembeni nemzeti ellenállás egyik jelképe és kitüntetett érdeklődés tárgya lett. Egy újfajta érdeklődés kezdeteinek is tanúja ugyanakkor a korszak. A században sorra jelennek meg a korona történetével foglalkozó művek, amelyek az 1790-es években aztán a felvilágosodás híveinek és az ő katolikus kritikusainak izgalmas, szakmai érveket és történelemszemléleti álláspontokat is ütköztető vitáinak alapjául szolgáltak. Ezekben a korszakokban olyan jelentős személyiségek vettek részt, mint Weszprémy István, Decsy Sámuel vagy Katona István.

Weszprémi István*

MAGYARORSZÁGI ÖT KÜLÖNÖS ELMÉLKEDÉSEK

- I. A' Magyar Szent Koronáról
- II. A' Magyar Királyné Vizéről
- III. A' Leg-régibb Magyar Grammatikáról
- IV. Némelly régi Magyar Királyoknak ritka Pénzeikről
- V. A' Magyar Országi szőlő-tőkéken nőtt 's nevelkedett Aranyról

MELLYEKET ÍRT WESZPRÉMI ISTVÁN M.D. NEMES SZABAD KIRÁLYI
DEBRECZEN VÁROSÁNAK PHYSICUSA, A' LIPSIAI ÉS GÖTTINGAI TUDÓS
TÁRSASÁGOKNAK TAGJA

Pozsonyban, Wéber Simpon Péter költségével és betűivel 1795

(részlet)

GENIO LITTERARUM ET PATRIE SACRUM
SZERETŐ HAZÁMFIJAI

Ezek a' Magyar Országi négy rövid Elmélkedések sok Esmerősimnek kérések-re össze-szedettétvén, azért adattatnak itt ki e' Könyvetskében együtt mind egy tsomóban, hogy ha mindenik tsak különösen nyomtatódnék-ki, úgy hamarébb elszéllenednének, és emlékezetek-is tsak hamar el-enyészne: de így inkább talál-tathatnak a' Hazafiak közzül némellyek, kik az efféle különös ritkaságú Történe-teknek ki-nyomozására fel-indíttathatnak. Azonban, ha ki ezeket meg-olvasván, valamelly hasznát veheti, a' mellyet magunknak való hízelkedés nélkül remény-lünk-is; úgy mi e' tekintetben a' mi tzelunkat el-értük: de ha ki maga'-vetiségből óltsárolni találná, előtte vagyon az út, ám írjon, de emberül, többeket hosszszason, 's jobbakat világosan; minden kétség kívül kedvesen fogjuk tőlle venni: ugyan-is mindnyájan kötelesek vagyunk tőllünk ki-telhetőképven kedves Hazánkat a' leg-jobb móddal díszesíteni. Légyetek jó egészségben, 's maradjatok-meg áldott tsendes békességben. Úgy kívánja

Az Író

* Orvos, Veszprémben született 1723-ban (eredeti családi neve *Csanády* volt). Iskoláit Pápán, Sopronban, Debrecenben végezte, ez utóbbi városban folytatta orvosi tanulmányait is. Zürichi, majd hollandiai egyetemi éveit után Angliába látogatott, s ott folytatta kutatómunkáját, 1756-ban avatták doktorrá. Hazatérése után Debrecenben dolgozott orvosként (itt is halt meg 1799-ben).

ELSŐ ELMÉLKEDÉS

A Magyar Szent Koronáról.

ELSŐ SZAKASZ¹

Jóllehet az egész magyar nemzet eleitől fogva meg-betsülhetetlen nagy kintse gyanánt tartotta mindenkor, 's tartja és tiszteli mái nap-is a' maga' Királyi Koronáját: mindazonáltal senki ez óráiglan nem találtott sem az Idegen-Országbeliek, sem a' Hazafiak közzül, a' ki annak mesterséges egybeszerkeztetését, régi alkotványát, a' rajta szemlélhető minden ábrázolásokkal, képekkel, minden Görög és Deák nevezetekkel együtt, vóltaképpen, renddel, írásban nekünk általadta volna: ámbár olly sok külső, 's belső Országi Fejedelmek kezeiken fordúlt-meg; ámbár olly sok belső és külső Országi tudós Férjfiak vóltak szemlélői, vizsgálói és gondviselői. Talám az vólt arról való hallgatásoknak oka, hogy Görögül nem tudtak. *Péztéli József* a' minapában a' *Magyar Korona*' rövid *Históriájának Tóldalékjában*, a' Koronán lévő nevezetekből, egynehányat elő-hozott ugyan; de olly hijjános az a' Budáról ő hozzá fel-küldött tudósítás, hogy azonn el-igazodni nem lehet. Sőt ha az most minden meg-jobbítás nélkül helyben hagyattatnék, talám holmi újabb tzívódásokra és villongásokra alkalmatosságot szolgáltathatna tudós Hazánk-Fijainak jövődében. Ennek el-távoztatása végett, a' mint nekünk értésünkre adta egy értelmes, tudós, egyszersmind szoros akkori vizsgálója a' koronának, midőn ez nem régiben a' népnek szemlélésére Buda' Várában ki-tétetett volna.

(...)

¹ Ez Elmékedésnek ezen Első Szakaszát legelőszször a' Hadi Történeteknek Bétsi Írói hirdették-ki 1790-dik esztendőben Juniusnak 25-dik napján: de hijjánosan és megtsonkázva; azután a' következett Hónapban a' Bétsi Magyar-Kurír is XXII-dik Levelében a' maga valóságában szórúl szóra Olvasóival közlőtte: a' mellynek alkalmatosságával Tiszt. Piarista Horányi Elek, és Professor Katona István Urak a' Magyar Koronáról Deák nyelven némelly könyvetskétet írtanak: amaz illy titulus alatt: de *Sacra Hungaria Corona Commentarius* Pest. 1790. in 8. plag. 24. Ez pedig: *Dissertatio Critica de Sacra Regni Hungariæ Corona*. Budae 1790. in 8. plag. 4. Ezeket követték osztán 1791-dik eszt, a' más két Szakaszok, mellyek a' Bétsi Magyar Kurirnak 30. 31. és 36-dik Levelében olvastatnak, és akkor azonnal némelly tudósoktól Német nyelvre – is által fordíttatván, először a' pesti der neue Kurir von Ungarn, azután ebből a' Bétsi Auszug aus allen Euroäischen Zeitungen nevezetű Újságokban Mind-Szent-Havának közbülső napjaiban részenként közönségesekké tétettenek. Utoljára pedig nem régiben ez egész Elmékedés mind az ő Szakaszaira nézve a' *Kassai Magyar Museum*, Második Kötetjének, Második, Harmadik, Negyedik Negyedjeiben újra ki-nyomtatattott.

Ha már ezek a' Görög nevezetek gondolóra vétetnek: nyilván ki-tetszik, hogy a' mi Magyar Koronánk' alsóbb része, a' mellyen azok olvastatnak, bizonyosan a' Görög Birodalomban készítettett; mind azért, hogy a' fellyebb említett Angyalokat és Szenteket a' Napkeleti Görög Ekklesia különösen tisztelte; mind azért, hogy tsupán tsak Görög, és nem Napnyúgoti Császároknak képeik vagynak azon, azoknak Görög neveikkel együtt, Görög betűkkel elő-adatva, úgy-mint először *Michael Ducas* Görög Császárnak, az idősb *Constantinus Ducas* Fijának képe és neve, a' ki *Eudocia* nevű Annyának, és *Diogenes Romanus* Mostoha Attyának utánna, a' Tizenegyedik Száznak vége felé; az az, 1071-diktől fogva az 1078-dikig, és így Szent István Királynak halála után sokkal-is későbbben viselte a' Görög Császárságot; és másodszor az Ifjú *Constantinus Ducas Porphyrogenitus-nak*, a' mostan említett *Ducas Mihály*' Fijának képe nevével együtt, kit az Attya még kiseded korában Imperatorrá tett; *Botoniates* pedig, és *Alexius Comnenus* Görög Császárok-is rendes Imperatornak lenni meg-ismértek: mellyre nézve, hogy és mi módon lehetne gondolni tehát, hogy Sz. István ezzel a' Koronával koronáztathatott volna-meg? Ez a' *Ducas Mihály* nevű Görög Cszászár uralkodása közben számas ellenségektől meg-támadtatván, a' Historicusoknak tanúbizonyosságok szerént, követeket küldött II-dik *Geiza* Királyhoz, I-ső Béla Király' Fijához, hogy lenne néki Frigyesse, *Serviának Mihály* nevű Fejedelme és több más nevezetes ellenségei ellen. Könnyen hihető dolog, hogy a' Magyar Koronának alsó körületin *Geiza*' neve-is talám ez okáért olvastathatik: mert ugyan is a' *Geobiza*, avagy *Geoviza* nevezeten nem más értetődhetik *Geizánál*, ki a' régi Historicusoknál most *Zeychának*, majd *Gieizának*, azután *Guetzknának*, és számtalan sok egyéb nevezetekkel szokott imitt 's amott neveztetni. Hogy pedig az a' koronán lévő *Geobitz Krales tes Turkiásnak* mondatik, az az, *Turcia' Királynak*, azt éppen nem lehet idegen dolognak vélni: mert a' mint *Kollár* és *Schwartz* két tudós Hazánk-fijai ellene mondhatatlanul megmutogatták a' régi Historiák-ból, a' Hunnus Magyarokat a' Görög Írók *Turkusoknak* hitták: főtt *Cedrenus* ugyan ezen időben, a' tizen-eggyedik százban, élt Görög Historikus, a' Magyar Királyt tulajdonképpen ezen szókkal: *Krales tes Turkias*, nevezi, *Históriájának 11-dik Könyvében*.

A' mi pedig a' Koronánknak felsőbb részén lévő nevezeteket illeti, a' mellyekkel a' Szent Apostoloknak ki-ábrázoltatott képei adattatnak elő: nem Görögül, sem nem Görög betűkkel, hanem Deákul, és a' Gothusoktól vett Deák betűkkel íratatnak-le mind egygig.

De vallyon, mi okát lehetne e' nagy külömbségnek gondolni, hogy a' Szent Koronának alsóbb részén Görög a' felsőbb részén pedig Deák írások szemléltetnek? Vallyon nem lehetne-e bátran úgy vélekedni? Hogy az alsóbb része a' Görög Birodalomban készítettett volna, a' mint a' rajta lévő munka-is alkalmasint

bizonyítja; és hogy először csak koszorú formára készítettett, kinyílt, tetétlen, és körös-körül mintegy megtsipkézett *aperta et radiato-turrita corona* lett volna, oly formán, mint látjuk a régi Császárokat azoknak régen vert pénzeiken meg-koronáztattak lenni; avagy közelebbről, a mint *Sz. László* Királynak fellyebb említett *Második Geisa* Testvérjének képét, a *Mátyás Király* némelly aranyjain csak ki-nyílt *aperta liliacea koronával* meg-koronáztatva szemléljük: idő múlva osztán a tizen-egyedik száznak vége felé, (vagy pedig mikor azután, nem tudatik) midőn a Napnyúgoti Birodalomban élőknek kezekbe akadott volna, azt fellyül kerededen szép mesterséggel bé-borították, avagy-is bé-tetézték volna, hogy lenne abból, a mint közönségesen szokták hívni, egy *clausa et tecta Corona*, fel-ékesítvén azt bővebben is a fellyebb meg-írt Szenteknek képeivel, a magok' nyelveken való Deákul írt Deák nevezetekkel.

Ezek itt egyedül csak azért említetnek öszveséggel, hogy ennek a mi drága szentséges Koronánknak közelebbről leendő szoros meg-vizsgálására Hazánk'-fijai fel-serkentessenek; és ha mi bizonyosabb dolgokat azonközben, minden részre való hajlás nélkül az igazságnak szeretetétől vezéreltetvén, mindnyájunk' számára fel-találhatnának; úgy vége szakadna minden haszontalan tzivódásoknak, mellyek ennek eredete, készítettése, mikor? Kitől? Kinek? És ki által? Közinkbe lett küldtetése iránt még mind e mái napig-is közöttünk fenn-forognak. – Debretzenben. Szent János' Havának 15-dik napján, 1790-dik esztendőben.

(...)

NEGYEDIK SZAKASZ

A *Hadi Történetek* nevezetű Bétsi Magyar Újságoknak-Írója a közelebb el-múlt Novembernek közepe tájján a Magyar ar Koronáról ismét egy különös tudósítást hírdettnék-ki, mellyet valamely nevezetlen Hazafi tett-fel e végett; s mellyben azt kívánta értésünkre adni, hogy a mostan elmúlt Török háborúnak alkalmatosságával Bukarestben, Oláh Ország' népes Várossában, Fő Hadi-Vezér' Koburg Hertzeg' szállásán látott-é? Avagy talán csak hallott lenni egy oly' nyoltz-száz esztendő Görög Historikus Könyvet, mellyben a mi szentséges Koronánknak formája le-rajzolva, alkotmányja pedig le-írva találtatik; a mellyel régenten egy valamely Görög nevezetlen Császár, egy nevezetlen Magyar Hertzeget meg-ajándékozott, midőn Keresztyénné lételekor egyyetlenegy nevezetlen Leányát annak feleségül adta, és egyszersmind Magyar Országához tartozó minden ő jussáról örökösen le-mondott volna. Ez a bizonytalan Historiátska, a mint látszik, tsupán csak arra mégyen-ki, mintha mondotta volna a nevezetlen Hír-mondó, hogy látta, vagy hallotta volna ő nem régiben, hogy a velős kontz a maga' feje

felett erre vagy amarra sebessen keresztül által repült volna. Nem kevés gyalázatjokra szolgálna az a Magyar Országi Tüdósoknak, ha minden Görög Historikusoknak nyomtatásban világra ki-jött munkájikba mind eddig bé nem tekintettek, és annak a nevezetlen Tüdósítónak a Koronáról fellyebb említett beszédire reája nem akadtak volna.

De míg ez a Bukaresti Görög Historikus, Kóburg Hertzegnek hathatós közbenjárása által, Oláh Országból hozzánk el-érkeznék: lássunk mi e tekintetben némelly bizonyosabb dolgokat, a kezünkön forgani szokott Görög Írókból. Talám szintén annak a szagát érzette-meg az érdemes Tüdósító, a mellyet *Scylices Curopalata*, a XI-dik Százban élt Byzantiumi Görög Író, beszéll a maga' munkájának éppen csak nem végezetén, hogy midőn *Nicephorus Botaniates*, hajdani Görög Császár, a ki *Ducás Mihályt* Császárságától meg-fosztotta, a Duna-mellyéki tágas térségeken lakozó Scytháknak két hatalmasabb tsordájitól, (horda) *Patzinatzesektől*, és *Comanusoktól* gyakran háborgattatnék, osztán velek megbékélvén szövetséget szerzett; azon frigy-kötésnek meg-erősítésére a Magyarok' Királyával-is öszve-barátkozott, kit a Görög Író (...) Magyar Ország' Králessének nevez; és imé az így nevezett Magyar Ország' Királyával kötött szövetségnek örökös fenn-tartására a maga' nényének leányát *Synadenét* feleségül ajánlotta, sőt nékie-is adta, vele-is élt házasságban szintén a Királynak haláláig; ekkor osztán ez a *Theodulus Synadenestől* származott *Synadene* nevű magyar Királyné vissza-tért Byzantiumba, a maga' születése' földére. Jóllehet *Scylices Curopalata* ugyan a Magyar Királynak nevét itt nem említti; hanem csak Ungarias Kralesnek, az az, Magyar Ország' Királyának nevezi: de *Bonfinius*, Magyar Országi Historikus, Második Tizedének harmadik Könyvében ugyan azon Királyt, a kivel *Nicephorus* öszve – szövetkezett, világosan *Geysának* mondja lenni. De egy átaljában nem-is lehetett különben lenni e dolognak: mert *Nicephorus Botaniates Imperator*, *Geysa* Magyar Király, és *Scylices Curopalata* Historikus-is, mind hármann éppen egy időben egygyütt éltek, ha az esztendőket az esztendőkkel szorossan egybe-vetjük.

Ezek szerént Görög Országi Leány lévén *Geysának* felesége, még pedig, a mint fellyebb láttuk, *Nicephorus Botaniates* Görög Császárnak igen közélről való rokona: nem tsuda tehát, hogy Koronánkon *Despotesnek* nevezetik *Geysa* Királyunk. (...)

A Ducás nevezetű Császároknak idejekkora a Konstantinápolyi Udvarnál a Despoták titulussa volt a leg-első Méltóság az Imperátoroké után, jóllehet ők semmi hivatalt nem viseltetnek légyen-is, mint a XV-dik Századtól fogva az *Arany-gyapjas Vitézek*, és az azután elő-állott egyéb fényes tzímerű Rendek, mind e mái napiglan szoktanak lenni. Ilyenek voltak többnyire a Császároknak fiai, atyafiai, vejei, és egyéb rokoni. Vagyon kezünkön *Romanus*

Diogenes Görög Császárnak illy Görög fellyülvaló-írással egy régi pénze: $\text{ΡΩΜΑΝΩΔΕΠΙΘΗ ΤΩ ΔΙΟΓΕΝΕΙ}$ az az, *Romanus Diogenes Despotésnek*; melly akkor veretett, midőn *Constantinus Ducás* Cszászárnak Özvegyét, ama szerentsétlenül járt *Ducás Mihály* Imperatornak Annyát, *Eudociát*, feleségül el-vette, és az egész Napkeleti Birodalomnak igazgatásában annak társává, *Corregensévé* lett: még *Alexius Comnenusnak* ideje után-is mindenkor előbb valók voltak a *Despoták* még a *Sebastocrateseknél* és *Cesaroknál*-is, az az a második és harmadik Fő-Uralkodóknál-is. Az illy Despotáknak szokott meg-koronáztatását, nem különben koronájoknak formáját, alkotmányát, ékességét eléggé elő-beszéli *Codinus* Görög Historikus, a Konstantinápolyi minden viselt Hivatalokról írott munkájának XVII-dik Könyvében.

Despota senki nem lehetett, hanemha Konstantinápolyba lévén lakozása, az *Imperatornak* jelen létében nagy pompával meg-koronáztatott volna: ha pedig valaki Despotesi méltóságra emeltetett az *Imperatorok* által annak távol létében, akkor a Despotesi Koronával-is meg-ajándékozott. Illyen Despoták voltak Peloponnesusnak, *Aetoliának*, *Epirusnak*, *Serviának* Despotusi: illyen Despota volt *Khágánus*, a Hunnusok Vezére, *Theophilactus Simocattának* tanúbizonyosága szerint, a hetedik Könyvében, illyen volt *Boesilds-is Mysiának* Despotese, *Cantacuzenus* első Könyvének bizonyoság – tétele szerint: de nevezetesen közelebb illyen Despotés volt *II dik Geysa* Magyar Ország Királya-is, Sz. Lászlónak testvér bátyja, a mint e Koronánkon lévő világos *Inscriptio* bizonyítja, a melyet most mindjárt amott fellebb le-íránk.

Ezek szerint mi lehet hihetőbb dolog, hogy *Geysa* el-vévén feleségül *Synadenét*, *Nicephorusnak* közléről való rokonát, ezen Despotesi méltósággal öt-et-is meg-tisztelte, (...) egyszersmind ezen fő méltóságához köttetett *Despotusi Koronát*-is hozzá a Cszászár meg-küldötte? Annyival – is inkább, hogy világosan írják a Historikusok; hogy Geysával frigyét kötven a Görög Imperator, annak ajándékokat-is küldött bizonyosan. Ha vallyon *Synadenére*-is, *Geysa* Királynéra, mint a Görög Imperatornak hűgára által-szállott volna ez a Despotesi fő méltóság, mivel még az Aszszonyi Nemmel-is közöltetett volt az többnyire, és *Despoenáknak*, sőt *Basilissáknak* hivattattak, arról semmi bizonyost most mondani nem tudunk.

Hogy II-dik Geysa Királyunk, Szent *Lászlónak* testvér bátyja Koronánkon *Despotának* nevezetik, az éppen nem példa nélkül való dolog, mert midőn ama hatamas Görög Imperator *Emmanuel Comnenus* azon mesterkednék, hogy Magyar Országot házosság által idővel a Görög Birodalommal egyesíthetné: tehát eggyetleneggy *Mária Porphyrogenita* nevezetű Leányát III-dik *Geysa* ifjabbik fijának *III-dik Bélának* házasság társul adta 1162-ben; Byzantiumban mint *Vejét Despotesi* méltósággal meg-ajándékozta, egyszersmind még *Cesari* titulussal-is meg-tisztelte, a melly *Felsőgesei titulusok* még az akkori időben-is

a Konstantinápolyi Udvarnál a leg-első főbb méltóságok vóltanak mindjárt az Imperatoroké után. Ezt az ekkori időben élt *Cinnamus János* nevű Byzantiumi nevezetes Görög Író Historiájának ötödik Könyvének nyóltzadik Szakaszában hitelesen ekképpen beszéli.

Olvassuk-meg figyelmetesen az említett *Codinus Curopalatesnek*, a Görög Udvari Hivatalokról egybe-szedett Könyvének XVII-dik Részét, minéműek szoktanak többnyire lenni a Despotáknak számokra készített Koronák, mind formájokra, mind egyéb ékességeikre nézve: különös szép megegyező hasonlóságot találunk mind a két fél között, ha nem tökéletesen-is; mivelhogy amazok-is hol egy s hol más tekintetekre nézve az időnek forgások szerint változhatnak, *Codinus*-is a Despoták Koronájának le-írója mintegy három száz esztendővel, élt későbbben Geysánál; azomban azt-is ki tudná meghatározásképpen nekünk elő-számlálni; minémű változásokon, tsinogatásokon mehetett-által ez a mi szentséges Koronánk közinkbe lett érkezése után? Leg-alább-is a két fele-más Görög és Deák *Inscriptiókból* világosan kitetszik, hogy a két egymástól különböző Napkeleti és Napnyugóti Nemzetségek tudós mestereiknek kezeken fordult az meg, az időnek különböző szakaszaikban.

A fellebbegeknek elő-adásokból már azt-is világosabban által érthetjük, mit-soda Korona lehetett az, mellyről, a mi Historikusaink beszédjek szerint, Sz. *László* álmodott volt akkor midőn Salamon Királlyal a *Váti Erdő* mellett, a két pártos atyafiak meg-akarnának ütközni, azt hirlelvén a magok táborában ama mindent könnyen el-hívó Nép előtt, annak bátoríttására, hogy látott volna *László* egy arany koronát az égből le-szállani *Geysának* fejére; holott már akkor jelen lehetett a Konstantinápolyból küldetett *Despotesi* Korona, a mellynek oldalán Geysának mind tulajdan Képe rajta szemléltetik, mind Neve rajta olvastatik; azért néki bizakodván az a vak buzgó Nép ez által a ditsó álombéli beszéd által, győzedelmet-is vettek Salamon Királyonn, egyszersmind az álom látás-is osztán bé-tellyesedett, mert nem sokára a véres ütközet után Geysa Székes-Fejérvárott meg-is koronáztatott azon égből le-szállani mondatott Angyali Koronával, minthogy az elébbeni, Sz. Istvánnak rendes Koronája már ez előtt jó idővel *Rómába* elvitetett volt, *Hetedik Gergely Pápának* hiteles tanúbizonyosága szerint. – Ah bizonyára! Országunknak ezt a régi drága Kintsét kellene nekünk a szentséges Atyának engedelmeiből Rómában a *Gazophylatiumban*, Kintstartó házban, fel-kerestetnünk, és kezünkhöz kerítenünk! – Reményljük, így örlődik-ki osztán még valahára a tökéletes valóság. – De azomban el-várjuk ezen beszédünkre mit fog nekünk ama nyóltsszáz esztendő Bukaresti Görög Historikus mondani.

– Debretzenben, 21-dik Decemberben. 1791.

Decsy Sámuel

A' MAGYAR SZENT KORONÁRÓL

DOCT. DÉCSY SÁMUEL TŐL ÍRT HISTÓRIÁNAK MEG-ROSTÁLÁSA
KATONA ISTVÁN, A' KALOTSAI KÖNYV-TÁRHÁZNAK GONDVISELŐJE ÁLTAL.

Budán a ' Királyi Akademia' betűivel 1793.

(részlet)

Diligite homines; interficite errores.

Szeressétek az embereket; vesszétek a' tévelygéseket

S. Aug. L. contra Petil c. XXIX.

ELŐL JÁRÓ BESZÉD

1. Harmadik esztendeje, hogy hires, nevzetes Décsy Samuel, a' józan és orvosi tudományoknak Doctora, és az Oderai Francofurtumi Királyi tudós társaságnak tagja, közre botsátott levelében jelentette, hogy *ollyatén tanú bizonyságokra akadt, mellyek által szeméink meg világo-síttatnak, és minden szent Koronánk' eredetéről támadott tudós vélekedéseknek vége vettetik.* Erre a' hangos ígéretre olly türehtelen kívánság fogta-el szívemet, hogy allig várhattam ennek a' betses munkának ki-adását és olvasását. Hoszszú várakozásom után a' minapában el-múltt Nagy Bóldog Aszszony napján, nagy örömmel vettem 's olvas-tam ezt a' régtől fogva vártt históriát. De más zikkelyeket, mellyek a' könyvet ugyan vastagítják; de az én kívánságomat nem bóldogítják, félre tévén, egyenesen a' második résznek harmadik zikkelyéhez fogtam; és azt futva el-olvasván, ámbár kikánva kívántam *szemeim' meg-világosi-tását*, és elmémnek meg-nyugovását, tzélotomat el-nem érhettem. Hogy ez nem meg-átalkodásból történik; majd az elé hozott tanú bizonyságoknak megrostálásából világosan ki-tetszik.
2. Azt pedig nagyon és méltán sajnálom, hogy a' Korona mellől sokszor el-állván, a' hitemhez tartozó dolgokat olly gyűlöletes és gyalázatos szók-kal illeti, hogy azok a' tudatlanok' elméjekben nagy botránkozást és tán-torgást okozhatnának. Ha tehát ő szabadnak ítélte, hogy olvasói' szívé-

be illy bal vélekedéseket öltson; én-is szabadnak, sött kötelességemnek ítélem, hogy azok ellen fel-támadjak. Maradt volna a' Korona mellett, hagyott volna békét a' mi hitünknek, én-is békét hagytam volna néki. Azért ha hevesebben szólok, a' hol hitünket sértegeti, magának tulajdo-nitsa. A' mi a' Koronát illeti, majd tapasztalni fogja, hogy minden ki-tel-hető emberséggel fogok véle bánni. Kárhoztatja ugyan ő a' motskosító Könyveket, midőn Schwartzot ditséri 's mentegeti, illyen letzkét adván:¹ *A' mások ótsárlása nem tudósokat; hanem vén aszszonyokat illet.* De mivel ettől a' szép letzkétől sokszor el-állott; sokszor kelletik fülébe sügni: *Medice, cura te ipsum.*

3. A' többi között Sz. Gergely pápát nem egyszer *ravasz embernek* híja, a' ki a' *természet' és nemzetek' szentséges törvényeiről el-felejtkezett; a' ki rendkívül fel-fuvalkodott; a' ki minden uralknak ura és királyok-nak királyja akart lenni; a' ki nem tsak Magyar országot, nem tsak egész Európát; hanem, ha lehetett volna, az egész világot el-nyelte volna egy kortyal.* Kiki látja, melly nagy gyalázatunkra esik ez nekünk, elakarván hitetni, hogy mi illy kevély, fősvény, gaz embert Szentnek tar-túnk és tisztelünk. Tsak ebből-is ki-tetszik tehát, hogy ő nem igen irtózik a' motskos szóktól; noha azokat másokban kárhoztatja. Mindazonáltal ne – várja tőlem, hogy én illyen gyalázó szavakkal viaskodjam. Tudom én, kivel van dolgom; újság íróval, kinek pennája könnyen boszszút állhat rajtam. Azonban senki se gondolja, hogy én ettől meg-ijedek. Kiki tapaszt-alni fogja, hogy sem most, sem ez után, ha a' szükség hozza magával, az igazságot el-nem titkolom. Irám Kalotsán, Sz. Bertalan apostól napján, 1793. esztendőben.

§. I.

Fogjúnk a' dologhoz, de tsak a' nagyjához; mivel sok, sürgető, hasznosabb dol-gaim nem engedik, hogy minden apróságnak meg-tzáfolására vesztegessem a' drága időt. Ki-hagyom tehát mind azokat, mellyek ezen harmadik zikkely előtt, vagy után, bőven írva vannak. Sött azokban sem akadozom, a' mik 53. szám-tól fogva 63ig foglaltattnak. Itt kezdem tehát, a' hol ő kételkedik arról az Isten angyalának meg jelenéséről, mellyről Carthuitius püspök emlékezik, *Honnan, úgy mond,*² *és kitől költsönözte legyen Carthuitius ezt az angyali jelenésről támadott hírt, bizonytalan.* Tsudálom ezt a' nagy elméjű 's böltességű embert,

¹ §.142. p. 215.

² §. 63. p. 96.

hogy ezt a' regulát más írók' hiteles bizonyítására nem kívánja; ittem pedig kívánja. Hányszor él Ranzán Péter' bizonyításival; noha *honnan és kitől költsönözte legyen* azokat Ranzánus, *bizonytalan*? Mi ennek a' különbözőzésnek az oka? Mert tudni illik, a' mit Carhuitius bizonyít, nem tetszik, a' mit Ranzanus bizonyít, tetszik; azért erről, akárkitől költsönözte azt, nem kételkedik. Azomban Carhuitius sokkal nagyobb hitelt érdemel, mint Ranzánus; mivel ez Sz. István után majd öt száz esztendővel későbbben élt és írt; ellenben amaz Sz. István királyt személyesen ismérhette; és ha nem ismerte is, oly közel időben élt, melyben még nyers emlékezete volt ennek a' történetnek. Így lévén a' dolog; hallhatta Carhuitius ezt a' történetet azoktól, a' kik akkor éltek, mikor a' koronát Rómából országunkba hozták. De ezeknek bizonyságokkal nem gondol az ellenkező, mivel azok a' Magyarok, u. m. egy *általjában gyakortalanok lévén a' természeti tudományban, minden rend kívül való történeteket, mellyeknek, okait által nam látták, tsudáknak lenni vélték*. Ha ezt mondták és bizonyították a' hitelre méltó követek, kik Rómában voltak, midőn ezek történtek; mi szükség volt arra a' természeti tudomány, hogy azt el higyük, a' mi nem a' természet' folyása szerént történt! De, u. m. *Dethmár, Sz. István' idejében élt tudós Merseburgi püspök, egy szóval sem emlékezik ezen angyali jelenésről; mellyet bizonyosan el-nem halgatott volna; ha úgy történt volna a' dolog*. Tehát valamit Dethmár a' Magyarokról fel-nem jegyzett; azokat hinnünk nem kell; mert ő azt bizonyosan el-nem hallgatta volna. Mitsoda okoskodás ez? Be keveset fogunk a Magyarokról tudni; ha tsak azt fogjuk tudni 's hinni, a' mit Dithmár püspök írt! Astricus-is püspök volt (nem érsek, a' mint ez a' bölts írja; mivel a' Kalotsai püspökség későbbben emeltetett érsekségre) Astricus-is, mondám, püspök volt, és mikor a' dolog történt, Rómában volt, a' hol Dethmár nem volt. Mitsoda okoskodás tehát ez, annak a' püspöknek hinni, a' ki hallgatván semmit sem bizonyít; mivel ott nem volt, a' hol a' dolog történt: annak a' püspöknek pedig nem hinni, a' ki jelen lévén a' történet' helyén 's idején, azt vallja 's bizonyítja, a' mi történt!

§. II.

Mennél tudatlanabb volt, u. m.³ valamelly század; annál több tsudák történetek abban. Tudjuk, hogy leg több tsudák történtek az első századokban; de nem azért, hogy leg tudatlanabb voltak az első századok; hanem azért, hogy tsudatételekkel akart élni a' felséges Isten a' nemzetek' megtérítésére. Ezt olvasuk az egyházi históriákból az apostok' idejéről, az után-is a' pogányok' megtéréséről. Miért kívánja tehát az ellenkező, hogy a' pogány Magyarok' meg-térésében semmi tsuda

³ Ibid, p. 97.

ne történt volna? Tudjuk, hogy az ujjító-kis költeményeket tsudatételekkel akarták bizonyítani; de rútul jártak. *A' miolta, u. m. a' józan tudomány és a' természeti dolgok' folyásának szemes vizsgálása a' babonaságnak és bal vélekedéseknek vastag fellegeit széjjel oszlatták; azoltától fogva még tsak hire sintsen a' tsudáknak*. Másképen okoskodnak a' sz. atyák, kik közül sz. Gergely, ama Krisztus ígétét Matth. 16. hogy a' hívőket tsudák fogják követni, magyarázván, a' *tsudák, u. m. az anyaszentegyház' kezdetén szükségesek voltak*. Mert *hogya az hívek' száma gyarapodnék; szükséges volt azt tsudákkal nevelni*. Mert *mi-is, midőn fákat ültetünk, addig öntözük azokat vízzel, míglen nem látjuk, hogy már meg-fogantak; és ha egyszer gyökeret vertek; az öntözés meg-szűnik*. Itélje-meg akárki, nem helyesebb okaé ez a' tsudák' meg-szűnésének, mint ama' feljebb említett babonaságtól költsönözött motsok. Ebből a' motskos pennából folyt ama' Római hitben élőknek piszkálása-is: *Ennek előtte, midőn leg kisebb szüksége sem volt a' könnyen hívő világnak a' tsuda tételekre; a' néma fák-ból 's kövekből faragott képek meg-szólattak*. — *Mind az égnek, mind a' pokolnak lakosai készen voltak ezeknek a' szent tsábitóknak szolgálatjokra*. Ne gondolja ez a' megvilágosított író, hogy mi vaktában minden tsudatételeket el-hiszünk. Mi nékünk sem ütötték tőkkel a' fejünket. Nem indulunk mindjárt a' csábitók után. Nagy vizsgálások és hiteles bizonyságok kívántattnak arra, hogy e' féle történeteknek hitelt adjunk. A' ki pedig a' hiteles bizonyáságnak semmi hitelt nem ad, az talám arról-is kételkedik, hogy az Isten a' frigynek szekrényére helyezettett Kerubimok' képe által az ő testamentomban feleleteket szokott adni. Mostan pedig, u. m. a' midőn a' deistáknak, naturálistáknak, indifferenistáknak és más vallás gúnyolóknak száma el-szaporodott; sem a' képek feleleteket nem adnak; sem nem sirnak, sem a' meg-holtaknak testeik sirjaikból fel – nem kelnek. De tsak ugyan fel-kelhetnek; ha az Isten akarja, kinek oly hatalmas vagyon most-is, mint az ő testamentomban. Az új testamentomban-is Krisztus urunk halottakat támasztván, megígérte, hogy az ő követői nem tsak azokat, a' miket ő tselekedett; hanem nagyobbakat-is fognak tselekedni. Azért békét hagyhatott volna az ellenkező annak a' motskos és mérges tsufolódásnak. Nálam egy ostobaság: mindent el-hinni; és semmit sem hinni: az olyan történeteket minden vizsgálás nélkül tsudának tartani, és a' jó meg-vizsgálás után mindent tsudát tagadni.

§. III.

A' mit tovább fejteget a' tsudákról; nem igen egyez az Isteni tudománnyal. Vagy mélyebben tekintett volna a' theológiába, vagy maradt volna a' recipe mellett. Valameddig, u. m. az Isten természeti eszközök által-is el-érheti a' maga végét; soha sem szokott addig természet felett való eszközökhöz nyúlani. Tehát az Isten,

a' 'Zidókat Egyiptomi fogságból ki-akarván szabadítani, nem érhetette el a' maga végét, hanem csak természet felett nyúlván ahoz az eszközhöz, hogy nékik a' tengeren által száraz utat nyisson! 's a' t. Mitsoda mérészség ez, az Istennek mindenható, szabad akaratját így meg-határozni? Mitsoda mérészség, mind azokat, a' kik azt hiszik 's állatják, hogy Silvester pápának az angyal meg-jelent, illy gyalázó szókkal illetni: *nem tudják, mit hisznek 's mint Szólnak; nem értik a' természet' folyásának törvényeit!* Az egész ország hét száz esztendőnél tovább azt hitte, azt tartotta; most-is nagyobb része nemzetünknek ugyan azt hiszi és tartja. Illy sok ezernyi ezer ember mind olly tudatlan vólt, hogy a' természet' folyásának törvényét senki sem értette? Ezek minnyájan vakok vóltak; mi minnyájan vakok vagyunk, valakik az angyal' meg-jelenését hiszük? Egyedül azok böltsek, azok értik a' természet' folyásának törvényét, a' kik azt tagadják? Hátrább egy kitsint az agarakkal. Majd meg-mutatom, hogy mi sem ettünk bolond gombát.

§. IV.

Meg vetvén ő a' fővényen azt a' rossz fundamentomot,⁴ hogy a' *végzetetlen erejű valóság csak akkor és csak olyankor nyúl a' természet felett való eszközhöz; mikor a' maga végét természeti dolgok által el-nem érheti*; már azt akarja meg-mutatni, hogy Istennek világos parantsolatja nélkül-is elegendő okaí vóltak arra Silvester pápának, hogy ő Sz. Istvánnak koronát küldjön. 'S osztán? Nem vólté elegendő oka Iósefnek, hogy semmi gyanúságba ne lenne a' szeplőtelen szűz' tisztasága felől? Még-is az úr' angyala meg-jelent néki. Hány e' féle jelenéseket olvasunk a' Sz. Irásban, mellyek nélkül a' végzetetlen erejű Isten maga végét el-érhetne vólna? Nem szükség tehát azokat az okokat elő hozni, mellyek Silvestert a' korona küldésre ösztönözhatték vólna. Ha az Istennek tetszett más módon adattatni Sz. Istvánnak a' koronát; az ő szabad akaratjának senki törvényt nem szabhatott. Azzal az álom' magyarázással sem messze mehet, mellyből azt vitatja,⁵ hogy az Isten' angyala tellyességgel meg-nem jelent Silvesternek. E' szerént az új tudomány szerént azt sem lehet mondani, hogy az úrnak angyala Jósefnek álmában tellyességgel meg-jelent. Vagy ha ezt meg-engedi; a' melly értelemben ennek meg-jelent, abban Silvesternek-is meg-jelenthetett. Nem nagy görts.

⁴ § 65. p. 99.⁵ § 65. p. 160.

§. V.

Ezek után a' lengyel historicusok' hallgatásából kér bizonytságot.⁶ De ha már a' Magyar historicusoknak hitelt nem akar adni; olvassa Gál Márton' (Martinus Gallus) historiáját, a' ki a' Magyar írókkal épen meg-egyez, így adván előnkbe a' Történetet:⁷ *Quumque summus pontifex suce petitioni benignum assensum praeberet; et corona miro opere fabricate esset; ecce ex Hungaria evdem tempore veniunt Romam nuncii missi, petentes dominum suum, Stephanum, regio diademate insigniri: quumque in crastino legatis Poloniae dari corona debuisset; ecce eadem nocte Leonis (Silvestro) papae per visum angelus domini apparuit, et duci Stephano eam dari praecepit.* „Midőn a' szent-séges „pápa az ő kérésének hely adott vólna, és a' korona tsudálatos munkával el-készült vólna: ime Magyarországból épen akkor érkeztek Rómába a' követek, kérvén, hogy az ő urakat, Istvánt, királyi koronával ékesitse-fel: és midőn más nap' a' Lengyel követeknek adandó vala a' korona; ime' azon éjtszakán a' pápának almában meg-jelent az úr' angyala, és parantsolta, hogy István hertzegnek adattassék.” Ez az író a' korona' küldése után száz esztendő múlva írta ezeket, és már abban a' században-is, mellyben a' korona küldetett, élt. A' kritika szerént tehát többet ér az ő bizonytsága, mint Dlugoffus' hallgatása, a' ki majd öt száz esztendővel későbbben írt a' korona' küldése után. Ezek után a' mi ellenkezőnk maga magának vermet ásott. Feljebb meg-akarván mutatni, hogy nem vólt szükséges az angyali jelenés a' korona' küldésére, négy okát adta, mellyekre nézve Silvester pápa Isten' parantsolatja nélkül-is Sz. Istvánnak koronát küldött. Most pedig azt akarja meg-mutatni, hogy a' Lengyelek fejedelme jobb és méltóbb vólt a' koronára, mint Sz. István. Tehát több oka vólt Silvesternek, hogy inkább Boleslausnak küldje a' koronát, minstem Sz. Istvánnak. Miért küldötte tehát ennek, nem amannak? Más okát nem adhatja, hanem hogy ezt az Isten parantsolta néki az angyal által. Azomban türethetetlen dolog, hogy Sz. Istvánra sok motskot kenegyet, hogy Boleslaust ő nála méltóbbnak mutathassa a' koronára. *Ő is, u. m. mint más Sz. emberek, elegendő jeleit adta emberi gyarlóságának: és meg-mutatta tseledetei által, hogy ő sem bújhatott-ki emberi bőrből. A' Somogyi hertzeget, Kupát, nem csak meg-ölette ellene való pártütéséért; hanem fel-kontzoltott testét-is tsúfos tárgyúl tétette-ki. Az Erdélyi fejedelmet Gyulát, országától meg-fosztván holtig való rabságba vetette, egész háza népével együtt, csak azért, hogy ő a' keresztényeknek kedvezni nem láttatott. Ihol a' szörnyű vétkek! A' kegyetlenség, törvénytelenység, haragos boszszú állás, vérengző*

⁶ §. 67. p. 101.⁷ Edit, Gedan. P. 76.

gyilkosság. Majd alább a' kevélységgel-is meg-tiszteli Sz. királyunkat. Lássuk már, melly helytelen vádok ezek. *Kupár, u. m. meg ölette.* Ki bizonyítja ezt? Mást olvasunk Turótzai Jánosban, a' ki, hogy gróff Ventzel Kupát a' hartzban meg ölte, írja; de, hogy azt Sz. István parantsolatjából tselekedte, sem ő, sem más nem mondja. És így nem eleven, hanem holt teste vágattatott négy felé, másoknak példájára, hogy az ország' tsendességét pártütésekkel ne háborgassák. De Gylát-is országától meg-fosztotta; *tsak azért, hogy ő keresztényeknek kedvezni nem láttatott.* Ugyan tsak azért? Turótzai János többetskét mond:⁸ *Quum Gyula Hungaris, in Pannonia habitantibus, infestus esset, et multipliciter molestus.* „Mivel Gyula azoknak a' Magyaroknak, „kik Pannoniában laktak, sok kárt és bajt szerzett.” Másutt pedig⁹ *Nec ad fidem conversus, nec ab inferenda Hungariae iniuria conquieuit.* „Mivel sem az igaz hitre nem akart térni, sem a' Magyar ország' károsításától meg szünni.” Épen azt írja 's bizonyítja Bela notarius-a-is, Vólt tehát elegendő oka Sz. Istvánnak az ő el-fogására: és mivel tsak fogva tartotta 's meg-nem ölette őtet, jele, hogy nem vólt olyan kegyetlen vér szopó.

§. VI.

De a' ki Sz. István királyt illy méltatlanul vádolta; az ő követjeit nem különben motskolta, 's mint hazugokat, ótsárlotta. *Hihetőképén, u. m.* ¹⁰ *Sz. Istvánnak Rómába küldött követjei költötték ezt az angyali jelenésről való hírt.* Honnan hihető ez a' sült hazugság? Bizonyságot kívánunk. Az angyali jelenést bizonyítja mind Carthuius, mind Mart. Gallus, a' kik tizenegyedik és lizenket-tödik században éltek. Bizonyítják a' mi ditsőséges királyaink, második András és negyedik László, kik tizen harmadik században uralkodtak. Bizonyítják sok következő királyok és historeusok. Ezek tehát mind maszlagot ettek, hogy illyen hihetetlen dolgot hittek és hirdettek? Ugy van a' dolog, mind ezek, mind más Magyarok mind eddig hibáztak; minnyájan amazok után hazudtak. De honnan tudod, hogy amazok hazudtak? *Külömbkülömbféle okaik lehetnek, u. m. nékiek annak kigondolására. Tsak lehetnek?* És ebből a' lehettek-ből illy iszonyú hazugságot kell a' betsületes emberekre, a' királyi követekre, a' Kalotsai Püspökre fogni? Ez már fele sem emberség. De kettőzteti a' motskot. Nem tsak hazugsággal, hanem kevélységgel-is és fösvenységgel is terheli az ártatlan követeket, amaz érdemes Kalotsai püspököt, kit most-is sokan szentnek tisztelnek. Hogy, u. m. *az által (t. i. hazugság által) mind a' fejedelem, mind a' nemzet*

előtt kedvességet és tekéntetett szerezzenek önnön magoknak és hogy annyi-val több jövedelmű jószágokat nyerhessenek a' természet szerént-is adakozó királyról. Az akasztó fát, a' hohér palosát me-érdemlették ezek a' követek, ha illy éktelen hazugsággal akarták meg-tsalni fejedelmeket és az egész Magyar nemzetet. A' ki így gázol más betsületes személyek jó hírében, nevében, minden ok nélkül, merő vakmerő gyanóságból, tsak azért, hogy szája izére nem szólanak, az, nem tudom, hogy adhat letzkét a' motskos írásk ellen. Azért mondtam néki eleintén: *Medice, cura teipsum.*

§. VII.

Már mintha szent igaz volna az ő gyalázó szava, illyen következéseket fűz utána.¹¹ *Ez az angyali jelentésről költött hír a' Magyar hazában elterjedvén, mind jobban jobban nevedett.* Semmi józan okoskodással meg-nem mutatta, hogy ama' betsületes és tökéletes Kalotsai püspök hazudott: mégis illy motskos sövényen építvén, ebből a' gyalázatos várból minnyájunkat a' mi édes öseinkkel együtt úgy ostromol, mintha vagy tudatlanok, vagy megátalkodottak vólnánk. *Senki sem tudta, u. m. vagy ha tudta volna-is; nem mérésztette volna őtet meg-hamisítani.* De bezzeg ez a' meg-világosított bölts tudta-is, mérésztette-is őtet meg-hamisítani. Miképen? Rövideden ki-mondotta, hogy Aftricus hazudott, ő költötte ezt a' hirt, hogy több jószágot nyerjen a' királytól. Mi ugyan olyan mérészek nem vóltunk, hogy illyen fegyverrel mertünk volna viaskodni, igaznak tartván ennek a' bölts írónak ama' szép letzkéjét¹². Az e' féle mások' ótsárlása nem tudósokat, hanem vén aszszonyokat illet. Ezek és a' gyermekek is tudják, és szokták másoknak mondani, hazudsz. Ő-is, mintha előre által látta volna, hogy ez a' tompa fegyver nem sok sebet ejthet; így panaszkodik: *még ma-is nagy számmal találtattnak olyanok hazájuk fiai között-is, a' kik köröm szakadásokig védelmezik ezt a' régi megavúlt költeményt (tsak költeményt?) és mind azokat, a' kik az ellen szólani, vagy írni mérészenek, szertelenül kárhoztatják. Lássák ők, mit mivelnek. Semmit sem gondolunk rágalmozó nyelvikkel* (e' ként nem az rágalmozó, a' ki az érdemes Kolotsai püspököt ok nélkül hazugnak nevezi: hanem a' ki őtet mentegeti) *Inkább akarunk a' józan tudomány égő szövénékénél járni; mint az ő meg-rögzött bal vélekedéseiknek pislogó mértse mellett botorkálni.* Valakik tehát véle nem tartanak; minnyájan tsak a' pislogó méts mellett botorkálnak. Ő gyújtotta meg a' szövétneket: ő nála találta a' világosságot, a' józan tudomány: és mind addig ebben a'

⁸ Chron. P. II. C. V.⁹ Ibid. Cap. XXIX:¹⁰ §. 68. p. 102.¹¹ §. 69.- p. 103.¹² P. 215.

világosságban, ebben a józan tudományban senki sem részesülhet; valámeddig ő utánna nem mondja, hogy a Kalotsai püspök hazudott. Ezen a hazugságon épült az a józan tudomány: a ki azt nem hiszi: a pislogó méts mellett botorkál: a ki az illy motskos ótsárlást el-akarja kerülni, szükséges, hogy amaz égő szövétnekhez siessen, és annak a meg-világosított és világosító böltsnek fejet, térdet hajtson. Másutt nints józan tudomány, nints valamire való világosság. Vagyon-is néki tellyes reménysége, hogy mi-is el-hgyuk a pislogó métsét, és követni fogjuk az égő szövétneket; mert így biztatja magát: *Nem sok idő múlván le-véteik az ő semeikről-is a hályog, és önnön magok meg fogják mostani tévelygéseiket ismérni 's vallani.* Meg nem fogahatom, honnan származik ez a nagy bizodalom; mert még ennek más fontdamentomát eddig nem láttam, hanem hogy a Kalotsai püspököt hazugnak tartjuk, a ki az angyali jelenést azért költötte, hogy több jószágot nyerhessen. Már az okos olvasóra bizom; ítélje meg, kiknek szemem vagyon a hályog; azokéne' a kik ezt a hazugságot ok nélkül nem akarják el-hinni: vagy azokén, a kik ezt ok nélkül másokkal el-akarják hitetni.

§. VIII.

A jámbor Kalotsai püspök rágalmazó motskosítása után a Római pápákat, először második Silvestert, az után Szent Gergelyt, kezdi rít motskokkal illetni. De Silvestert nem olly nagy hanggal ostromolván, *kétkedünk, u. m.¹³ hogy Silvester pápa királyi koronát küldött 's küldhetett volna Sz. Istvánnak; vagy, hogy világosabban ki-fejezzem, kétkedünk, hogy ő tette 's tehette volna Sz. Istvánt Királyá.* Ez a második nem világosabb kifejezés, hanem homályosan és titkon gyűlöltetésre tzélozó kérdés. Más, valakinek Királyi koronát küldeni; más, ötet Királyá tenni. A Z'idók a Siziai Királyoknak, mint hatalmas uroknak, sok koronát küldöttek: de ezzel az ajándékkal őket királyokká nem tették. Ez a meszsze látó bölts ember pedig, hogy a Magyarokkal meg-gyűlöltesse a Római pápát, mind a kettőt egynek állítja, mint ha tudni illik többet akart tselekedni, mintsem tselekedhetett: és mivel nem volt hatalma, hogy néki koronát adjon. Héjába való szó szaporítás ez, mivel végtére maga-is meg-isméri, hogy Silvester Sz. Istvánnak koronát adott, noha irályságot nem adott, nem is adhatott. Mert, u.m. *Királyi méltósággal és hatalommal birt már ő Astricusnak Rómába való menetele előtt; nem tsak ő maga, hanem édes atja Gejza, és öreg atyja Toxus-is.* Ezt pedig abból mutatja-meg, hogy Luitprandus és Albericus Toxust Királynak híják. Nem külömben más külső írók Gejzát-is Királynak írják. Ezek a külső bizonyságok olly természetűek, hogy azokból többet lehet ki-hozni, mint-

¹³ §. 70. p. 104.

sem a bölts ellenkező akarna. Mert ha abból, hogy a külső írók ezeket királyoknak híják, a következik, hogy azok igaz Királyok voltak: más külső írókból a következik, hogy a régi Magyaroknak egyszerre hét Királyok volt, és egyszerre mind a heten felakasztattak. Halljuk, mit ír a Bajoári kronika Otto tsászáról:¹⁴ *Septem reges Hungarorum, ad ignominiam suae gentis, Ratisponae crucis patibulo iussit appendi.* „A Magyarok hét királyját, az ő nemzetek' gyalázatjára, Ratiosbona városában fel-akasztatta”. Mások ugyan tsak háromra háritják ezt a gyalázatot; de tsak ugyan ők-is, úgy mint Herman Contractus, a ki-épen akkor élt, azokat királyoknak nevezik. Nem arra kell tehát vigyázni, kiket neveztek a külső írók Magyar Királyoknak, hanem kiket tartottak a Magyarok azoknak. A Magyarok pedig mindenkor Sz. Istvánt tartották első Királynak, nem az ő atyját, Gejzát; másként már három Gejza nevezetű Királyaink voltak volna; és a második Béla' fiát nem második, hanem harmadik Gejzának kellene nevezni; holott ő maga magát második Gejzának nevezi ama' petsétes levelében, mellynek ez a kezdete:¹⁵ „Ego Geisa II. rex, secundi Belae regis filius.” Maga az ellenkező azt a Gejzát, a ki Sz. László bátyja volt, első Gejzának nevezi,¹⁶ a kit másodiknak kellett volna nevezni; ha Sz. István' atyja is Király volt volna. Mivel ezeket a Sz. koronáról irt könyvemben olvasta; mi szükség volt azon bakot nyúzni, és a szót héjában szaporítani?

¹⁴ Ap B. Pet. Anecd. T. III. L. IV.¹⁵ Hist. Crit. T. III. p. 612.¹⁶ M. Koron, hist. P. 208.

Ondrejovics Bálint*

JÓZAN ELMÉLKEDÉS

A' MAGYAR SZENT KORONA EREDETÉRŐL, A' MOSTAN TÁMADOTT
ÚJ VILÁGOSÍTÓK ELLEN.

Pesten Fűskúti Landerer Mihály betűivel 1794.

Hertelendi Boldizsár Úr, régi jó barátom!

Majd nem minden szegelet avval hangzik, hogy mostan a' világ soká tartott homállya után világosodik, az pedig kétség kívül azért, hogy sok világosítók támadnak. In antiquis sapientia est. Azt mondja Plátó El-halgatom a' Magyar nyelvben való új világosítottásokat, melyeket némelly nyájás, vagy inkább nyálás Magyarok szokásba vettek; nem-is tzelom, említeni a 'mostani Keresztények miképpen ditsekedjenek nem a' kegyelem', hanem a' természet világával, az értelemnek és a' képzésnek erejével: egyedül az a' szándékom, hogy D. Decsinek a' Magyar Szent Korona' eredetéről való új világossítottását, ha nem egészen elóltanám-is, de tsak ugyan nagyon homályossá tenném. Ösztönözött arra az én elmémnek nyughatatlansága, azért-is, hogy legyen a' világnak a' különböző értelmek' meg-ítélésére egy alkalmatossága. E' kis munkámnak leg-első hasznát érzem abban, hogy az által kedves Feleségem Komjáti Katalinnak halála miatt meg-keseredett vóltomat enyhíteni, és egy kevésé mint-egy felejteni láttattam; azon kívűl, hogy mind maga, régi jó Barátom, mind egyebek-is úgy vélem lesznek, a' kik azt szívessen fogják fogadni, az léssen pedig az én második fő nyereségem. Irtam Bágynban 16-dik Febr. 1794-dik Esztendőben. Régi jó Barátomnak igaz szívvel szolgálja Ondrejovics Bálint.

* Nógrád megyei birtokos, felesége Komjáti Katalin. Szinnyei szerint ez az egyetlen ismert munkája.

Az Országunkban két érdemes Férjfiú, a' kiknek egyébiránt hivatalyok az Orvosi Tudomány, a' Magyar Szent Korona eredetéről gondolkodván, éppen egy Léleknek vezérléséből, nem régiben azt találta-ki, hogy első Királyunk Szent István nem e' mostanival, hanem más, talám *Szilveszter* Pápától küldött Koronával koronázott-volna-meg. Ezen ő helytelen vélekedéseket, mivel az egész Magyar világgal el-hitetni igyekeznek, arra való nézve, tsupán az igazságnak tiszta szeretetétől indéttattván, kívántam az én gondolatimat közre botsáttani, melyek e' kettőben foglaltatnak: Először, hogy Szent István igen-is evvel a' Koronával koronázott-meg, és másodszor, hogy a' Régiek nem helytelenül mondták, hogy valami Angyal hozta-vólna le azt az égből, és hogy az egy égi, vagy mennyei Korona legyen.

Zűrzavar volt, úgy lehet mondani, az egész Birodalom, mig Szent István Király azt egész lábra nem állította-volna. Az Ország kebelében nyughatatlanság, rendetlenség, és nagy részént pogányság uralkodott, a' békességnek 's jó rendnek meg-szerzése az ő munkája volt, ő a' pogányság' ki-irtásával a' Keresztényi hitet uralkodóva tette: mind azért tehát, mind pedig hogy ő leg-először evvel a' mostani egész Koronával koronázott meg-légyen, méltán ő mondatik Országunk első Királyának, jól lehet az édes Attya-is Geiza valóságos Király volt, mint a' következőkből ki-tettzik.

A' hét Nemzettségéből össze-állott Magyarok^a minekutánna a' Chazarok hármas Nemzetségével úgy egybe-szövetkeztek, hogy mind nyereség, mind veszteség közös legyen egymás közt,^b az egész nyoltz Nemzettségnek fő Kormányát egy Elől járóra, vagy fő Kapitányra^c birták, és annak válaszották Árpádot a'

^a Szabadok lévén, Magyaroknak nevezték magokat a' Magurtól, mely annyit téssen ment maga Ura.

^b Ez a' Szövetség annyira birta őket, hogy össze házasodtak, egygyütt osztoszkodtak, és egymás nyelvét-is, noha nagyon különbözö vala, össze-vegyérették. Mái napon-is a' Chazarok nyelvekből mondják: *Malaszt, Kereszt, Kováts, Patkó, Nadrág, Szoknya, Szakáts, Petsenye 's-a'-t.*

^c Fő Kapitánynak mondom, mivel szokásba vétetett, de igazabban Gilásnak nevezetik magyarúl; a' *Chazárok* nyelveken pedig Vajdának, Vyvodának vagy Veyvodának mondatot mely annyit téssen, mint Vezér, Ki-vezető.

Salmutzes' fiát, oly feltétellel, hogy míg az ő maradékiban élő fiú ág leend, soha másnak a' fejedelemséget nem adják. Törvény volt ez, *Prol. Tít.* 10. mely szokás ellen, ha valamely más Ivadékból választatott volna a' Kapitány, vagy Vezér, kétség kívül az olyan törvény szerint való nem-is lehetett volna.

§. IV.

Minekutánna pedig a' fő Kapitányok vagy Vezérek egy Koronával meg-illettettek, a' Magyarok azt azért örökségnek gondolván, annyira magasztalták, hogy ha Árpádnak a' maradéki el-fogynának-is, akár kinek-is a' fejére azon Korona tétetődne, a' lenne örökre igaz és törvény szerént való Király, a' kívül pedig senki ne esmértetné annak, és ez a' szokás mind e' máj napig-is szentül meg-maradott. A' honnend azt lehetne majd ki-hozni, hogy ha szent István nem evvel a' Koronával koronáztatott-meg, nem-is lehetne mondani igazi Királynak, a' minél mi volna nagyobb vakmerőség, 's bolondság?

§. V.

A' homlokon meg-nem nevezett két Orvos, két új Historicus azt adja okúl, hogy sz. István Király idejében még ez a' mostani Korona nem-is lehetett, azért, mert a' Koronán (*Dukás Mihály*) Görög Tsászár neve lévén fel-mettzve, annak kellett tehát a' Koronát küldeni, az pedig szent István után sok esztendővel uralkodott Konstantinápolyban, és így ez a' Korona szent István Király idejénél 80. esztendővel-is későbbén készülhetett. De ha a' Bölts meg-botlik, nagyot botlik egyéb iránt-is: *Sapientiae comes est Stultitia*. Ők az okoskodásokat a' Koronán látható szökből veszik, én-is ugyan azokból, mivel annál bizonyosabb Tanúság nem-is lehet, de annyira meg-különbözve, mint meg-különböztetik az egy a' száztól.

§. VI.

Méltó tehát a' Koronán ki-mettzett neveket meg-jegyezni, melyek ime ezek: *Μιχαήλ ὁ αρχαγγελος. Κοσμάς Δαμανος. Κωνσταντινος Πορφυρογεννητος ὁ Ριτος βασιλεὺς τῶν Βορμαίων. Μιχαὴλ Δουκας ὁ δεσπότης. Γεοβιζα κρᾶλης τῆς Τουρκίας. Γεορονιος Διμήτριος. Γαβριήλ ὁ ὑπαρχαγγελος.* az-az: Mihály Archangyal, ki a' Koronás fő mellett hadakozik. *Dan.* 10. Kozma Damian, Constantinus Porphirogenitus, a' Romaiak hűséges uralkodó fejedelmek. Dukás Mihály Despota, t. i. a' Görögök fő Püspökjök. Geobiza vagy Geiza a' Törökök Királya. György Demeter. Gábrriel Archangyal, a' ki szüntelen az Isten előtt állván, örvendetes hír-hozó volna a' Koronás főnél. Hogy azomban Constantinus Porphirogenitus a'

Görög Tsászár, Dukás Mihály a' Konstantinápoli fő-Püspök, és Geiza a' Magyarok Királya egy időben éltenek legyen, azt bolondságnak tartom tsak kételkedésbe-is venni: mert mi szükség lett volna Konstantinusnak a' nevét a' Koronára fel-tenni halála után több száz esztendővel, mint a' Világosítók álmodoznak, holott ötet a' Görögök sem szentnek, sem annál inkább Pátronussoknak soha nem esmérték^d okát nem látja a' józan okosság.

§. VII.

Én azon három férjfiakat egy átallyában *Sycronusoknak* 's egy időbélieknek állítom: *Constantinus Porphirogenitus* élt Urunk születése után 959-dik esztendeig, Geiza a' Tagsi Fia 958-dikben, igen is még Attya életében Királya lett, és így a' Constantinus idejében élt, *Dukás Mihály* pedig hogy abban az időben Konstantinápoli fő Püspök volt, azt a' Koronán lévő írás bizonyítja, midőn ötet *Despotnak* mondja: mert tudni való dolog hogy a' Görög Tsászárak soha se hivattattak Despotáknak, hanem Basileusoknak. Despotáknak hívták régenten a' Görögök a' fő Püspököket, mellyről tanúságot tesz Johann Hübners Staats Lericon *ad vocem* Despota. Így tehát gondolhatni, hogy koránt sem Tsászár, hanem Püspök *Dukás Mihály* volt ezen mi Koronánknak első Mestere, a' Görög Tsászár Constantinus Porphirogenitusnak indéttasából Geizának szent István Király Attyának a' kedvéért. A'ki, a' mint mondtam, hogy még Attya életében lett Királya, azon fel-nem-lehet akadni, holott gyakor példák vagynak, hogy abban nagy kedvek tellyen az Atyáknak. *Tagsitól* kiváltképpen, a' kit a' Deákok az ő temérdek Tagjaitól *Ursusnak*, vagy Medvének neveztek, ki-telhetett az, mivel ő az hadakozásokban erejét meg-vesztegette, kedvét az Uralkodástól a' nagy Ottóval szerencsétlenül viselt Ütközetiben le-tette, a' Fiának azon kívül a' Keresztényekhez való hajlandóságát látván, a' Birodalomra ötet alkalmasnak ítélte.

§. VIII.

Mi úton, módon pedig, 's melly alkalmatossággal adódhatott Constantinus Porphirogenitus által ezen Korona szent István Király Attyának, azt maga Constantinus a' következő esztendőben lett meg-halálózása miatt meg-nem irhatta, 's jól

^d A' Nemzetek egymást úgy szokták elnevezni, a' mint magokat nevezetesekké tették. A' Görögök az Olaszokat (*Ιταλούς*oknak) azért, hogy nálok sok szép ökör neveltetett, a' Magyarokat pedig Törököknek nevezték, azért, hogy abban az időben törni, rontani szoktak. Manlius János is így ír: „*Illa duo sunt opposita invicem, agricola et Tyrannus, seu Turca. Turca significat proprie devastatorem, quia etiam Imperium Turcicum est vastatio.*”

lehet egyéb Historicusok-is arról világossan nem írának, mind-azonáltal az akkori környül-állásokat tekintvén, így lehet gondolkodni: Már Tagsinak az idejében, ha titkon-is, de tsak ugyan sokan voltak az Országban Jobbágysok,^e és le-telepített Rabok, akik a Keresztényi hitet tartották, Geiza idejében hova tovább a Keresztények száma szaporodott. Magok a fő Kapitányok-is, kiket akkor Gilásnak^f a Magyarok, és Sarkasnak^g tituláltak, a mind hogy először-is Bultz^h nevű Sarkas, annak utána maga a Gilás-is, a ki Geiza vagy Geobiza vala, lement Konstantzínápolyba, és a szent Keresztséget fel-vették, Kereszt Attyok lévén Constantinus Porphirogenitus a Görög Tsászár, a ki őket nagy ajándékokkal, Geizát kivált-képpen egy Koronával is meg-ajándékozta. Ezen Dologról így ír abban az időben élt *Scylicen Curopalata János* Görög Historicus, a kit *Gabius Deák* nyelvre fordított: „*Non desistebant autem Turci in Romanorum Regionem irrupere, eamque depopulari, quoad Bolefodes ipsorum Dux, cum decrevisset Christianam fidem amplexari, ad Constantinopolim pervenit, et baptisatus a Constantino Imperatore suscipitur, Patriciatús dignitate decoratus, et multae pecuniae compos effectus, deinde Domum reversus est. Paulo post Gylas ipse quoque Turcorum Dux Constantinopolim ingressus, baptisatur, paribusque et ipse muneribus et honoribus discessit.*” Hogy tehát Geiza ezzel az alkalmatossággal nyerte légyen a Koronát, és a Királyi nevet, ha a Koronán lévő három *Syncronusoknak* a nevei ezen szavakkal jól meg-egyeztettnek, azon talám kételkedni sem lehet. El-annyira, hogy valamint a Koronán a három fijsi nevét egymás mellett olvassuk, úgy szinte mintha őket egy Táblán le-festve látnánk, Constantinus Porphirogenitust t. i. mint Kereszt Atyát, Dukás Mihály Püspököt mint Keresztelő Papot, Geobizát pedig a Magyarok Gilássát; mint Kereszt-fiát, a Koronát, mint Kereszt-gyermeknek adni szokott ajándékot.

§. IX.

Igy tehát a mi mostani Koronánk Geizának szent István Király Attyának 958. Esztendőben ajándékozott; melynek környül állásait tekintvén, az alkalmatosság éppen helyes és szent vala, az ajándékozótól valamint ki-telhetett, úgy

^e Jobbágysoknak nevezettek a köz Jóba való-adástól, mintha mondatnának Jóba-adók.

^f Az első fő-Kapitányt Gilásnak úgy nevezték, mivel az ő hivatalya volt mind a nyoltz nemzetségre ki-latni, s közöttök egy magas halmon állván, törvényt, s igazságot teni, onnénd *ki-láss*, a nyelv nem értőknél pedig *Gylas*.

^g A Sarkas második fő Kapitány, úgy mint Gilásnak a Sarka után való.

^h A Bultzot mások Bolefodes, vagy Bologudesnek írják, igazán pedig Balogügyesnek, ki mivel el-nem kaphatta a Koronát, visza-tért a Pogányságra, ujjonnan prédálni kezdett, de azomban a Franczok Királya által el-fogattatván életét ottan szerentsétlenül végezte.

hozzá-is illet, a Koronára való érdem minden képpen nagy vala, mert azon kívül, hogy Geiza Árpadnak maradéka vala, magok-is már a Magyarok Országot birtak vitészségjek által, maga Constantinus pedig meg-vallja historiájának 40. részében, hogy a Magyarok Segítségével, Liunticanak Árpád fiának fő Kapitányságában győzedelmeskedhettek a Görögök, Simeon ellen. És attól az időtől fogva a Magyarok és a Görögök egymást szépen meg-szenvedték, össze-is házasodtak idővel, a mint tudjuk, hogy Sz. László Király Leányát második Iván Görög Tsászár vette-el, és hogy harmadik Bélának-is a nagy Béla Emanuel Görög Tsászár Leányát vette magának feleségül. De éppen ekkor szakadt-el a barátság kötele, azért hogy *Græca fide* tselekedett a Tsászár Bélával a Vejével, holott parolája ellen a Kontanzinápoli Birodalomnak Successiojától ki-rekesztette.

§. X.

Mivel pedig a Koronán Deák betük is szemléltetnek, a melyeket a Görögöknek nem lehet tulajdonítani, kétség kívül annak azon része Romában mesterségesen ragasztatott hozzá, melyet én hetedik Benedek Romai Pápnak tulajdoníthatok azon okból, mivel hogy Geiza Király szeléd természetű, kegyes Keresztény fejedelem lévén, tudta, hogy az áldott Korona boldog Országlás, azért nem akarta, hogy a Romai fő Püspöknek, Kristus Apostolának áldása az ő Koronáját ne illetné, fel-tett szándéka volt fiának Istvánnak egy tökéletes szent Koronát maga után hagyni, a végre azért azt VII. Benedeknek maga el-küldötte. Hetedik Benedek először-is buzgó hálákat adván a Felséges Istennek, hogy ő a Sionnak kapuit annyira meg-szerette, és ott engedte születetni a 87dik Soltár értelme szerént, ezen vad és kegyetlen nemzetséget, a küldött Koronának meg-nagyobbítását-is, és meg-ékesítését, Geizának a kívánságán fellül, megígérte, s meg-is tselekedte, annál pedig örömostjebben, mivel már Piligrinus Leveléből-is ezen szókat értette: „*Christiani autem, quorum major pars populi est, qui ex omni mundi parte illuc tracti sunt captivi, quibus nunquam Soboles suas licuit, nisi furtive Domino consecrare, modo certatim, nullo obstante timore, offerunt eos baptizare, ac gratulantur omnes, tanquam de peregrinatione sua in patriam reducti, quod Christiano more Oratoria audeant extruere, et licentia percepta, linguam ligatam in Laudem Salvatoris præsument solvere.*” De nem érhet-e a Tzélját sem hetedik Benedek, hogy azt meg-küldötte-vólna, sem Geiza, hogy életében meg-hozathatta-vólna második Sylvester a Koronát Romában készen találta. Melly környül-állásokat talám meg-tudván a Lengyelek, az új Pápát álnoksággal akarták környülvinni, de István-is jókor fel-serkenvén, el-küldött érette, mondván Sylvester a követnek: *rem tuam custodi, ne auferant Poloni.*

§. XI.

Ha már ezek így voltak, vagy lehettek, nem igaz lesz tehát az a' gondolat, hogy szent István nem evvel a' Koronával koronáztatott volna-meg, annál inkább nem helyessem tselekesznek, a'kik a' magok szüleménnyét majd nem erőszakosan mások elméjébe oltani iparkodnak; Rövédséget tesznek első szent Királyunknak, midűn ezen mennyei Koronát szentséges fejéről le-vonni erőlködnek. Bár inkább magokba szálanának 's meg-esmérnek hirtelenségjüket, de úgy vélem ide illenek szent Agastonnak ezen szavai *Lib. z. de Trinit. in Procemio: „Duo sunt, quae in errore hominum difficillime tolerantur, praesumptio, priusquam veritas pateat, et postquam patuerit, pertinax erroris defensio.”*

§. XII.

Utóljára, hogy a' tisztes vénség nem ok nélkül mondotta, 's nem helytelenül hogy e' mi Koronánk az egekből küldetett, vagy ajándékozott a' mi Fejedelminknek, könnyen az előbbeniekből által-láthatni. Az egek, 's a' menny a régi Theologusoktól helyessen meg-különböztettek. Magam sem értek itten olyan egeket, a' melyeket Móises kiterjesztetett erősségnek mond, nem értem mondom, és el-nem-hithetem magammal, hogy régenten is lehettek-volna olly esztelenek, a' kik azt gondolták-volna, hogy a' mi Koronánk a' Levegő, felleget, tsillagos, vagy még a' Móises *Gen. I. V. 7.* égi nagy vizein fellyül a' tüzes égben tsináltatott-volna. Egy Keresztény sem gondolkodott ekkoráig olly balgatagon akkor, mikor mondotta, hogy ez a' mi Koronánk az egekből küldetett vagy származott.

§. XIII.

Aquinás Tamás, a' kivel *Bonaventura* is meg-egyezt, Egeknek nevezi a' titkos és meg-foghatatlan Isteni Felségnek hozzá járúlhatatlan ditsó fényességét, a' hová a' *Lucifer*-is vágyódott *Esa. 14. V. 13.* Az egek öt féle képpen értetődnek a' Sz. Írásban, és mivel onnénd, t. i. az egekből *Kurir* vagy Hir-mondó hozzánk nem járna, azért a' Sz. Íráson kívül, egy féle Égről sem sok bizonyosságot mondhatunk. A' többi között az Egek, és a' menny nevezet alatt értetődik az Istennek Felséges ditsósága, az ő mindenhatósága, ereje, jósága 's-a'-t. ezen értelemben mondatik, hogy az Isten segítséget küld a' mennyből, ezen értelemben mondja Idvezettőnk-is *Mat. 13- V. 52.* minden Írástudó, ki a' mennyeknek Országában meg-tanított 's-a'-t. Nem gondolunk itten ollyan testi, természet szerént való eget, mint a' kik az Istent is a' Mahomedánusokkal abba rekesztik, hanem a' mint

mondám, az Istennek nagy hatalmasságát, melly által az egész világot igazgattyta, az ő végzetetlen kegyelmét, mellyel a' hívőkhez viseltetik. Hogy pedig a' mi szent Koronánk az Istennek ilyen Országában, az Istennek ilyen egében készített, szereztetett, és ekkoráig-is azokban meg-tartatott, azon talám senki sem kételkedhetik.

§. XIV.

Nem akarta az Isten igazsága, hogy Bologudes fejére szálljon a' Korona, jól-lehet ő előbb ment-volt-le Konstanzinápolyba a' szent Keresztséget fel-venni; nem akarta az ő gondviselése, hogy a' Lengyelek ravaszsága által el-idegenedjen, nem-is nyerte ezt a' Koronát Geiza vérontással, vagy akár melly erőszakotétel által, hanem valójában maga az Isten az égben, az ő el-végezett nagy jó voltából készítette Constantinus Porphirogenitus által Geizának, azért, hogy őtet meg-esmérte, és a' Krisztus hitre megtért. Ugyan-is az Isteni szolgálat mindenre hasznos, úgy mondja a' Pogányok Doktora I. *Tim. 4. V. 8.* és ígérete vagyon, mind e' világon, mind a' más világon való meg-ajándékozásáról.

§. XV.

Magyar Országban a' Kereszténység kezdetében ezeket, és nyilván még többeket-is az akkor született korona felől által-láttak a' Keresztények, melyekből az Istennek tudálatos hatalmát, és jóságát tapasztalván tapasztalhatták, 's azért is méltán mondhatták, hogy az Isten Angyala, a' ki mikor a' földön van-is, helyessen mondatik az egekben a' mennyei ditsósághoz lenni, hozta légyen-le hozzánk ezen Koronát, hogy annak ékes és merő szentséges, nem valami pogány vagy világi fényes tziírázatokkal, Marsnak vagy Venusnak ábrázolásával készített minéműségét el-halgassam. Ezekkel nem akartam egyebet, hanem hogy az én gondolatimat-is ítélje-meg a' Magyar Világ. *Ex contradictoriis elicitur veritas.* A' kinek több ideje az olvasáshoz 's jobb módja a' könyvekben vagyon, többet, 's talám, igazabbakat kitalálhat. Nékem a' Világ edgyikhez sem adott szerentsét: Mert az időt az ilyenekhez a' házom bajjaitól tsak mint egy lopom, az én Könyv-Tárom disze, a' régi Görögök beszéde. *μέγας βίβρος μέγας Κακος* „Azomban jó Lelki esmérettel mondom, hogy sem Weszprimivel, sem Decsivel, kiváltképpen ha Katona vólnék, a' magyar szent Koronának eredetében, kezet soha sem fogtam, nem-is fogok. Kívának inkább az egygyűekkel a' pislogó métsnél látni, mint szemeimben a' nagyon világéttó szövétneknél megvakulni.

Pétzeli József*

A' MAGYAR KORONÁNAK RÖVID HISTÓRIÁJA

MELLYET AZ ASSZONYOK' ÉS GYERMEKEK' KEDVEKÉRT SZEDEGETETT
ÖSZVE PÉTZELI JÓZSEF,*Komáromban 1790 (Wéber Simon Péter betűivel)*

(részlet)

„La plus belle Couronne. N'a que de faux brillants dont l'eclat l'environne;
Et celui dont le Ciel pour un Sceptre fait choix,
Jusqu'à ce qu' il le parte en ignore le poids.
Mille & mille douceurs y semblent attachees
Qui ne fout qu' un Amas d'amertumes cachées
Qui croit les posseder, le font evanouir
Et la pour de les perdre empoche d'en jouir.”

Corneille

„Az én tzelom e' rövid munkátskában tsak a' vólt hogy az Asszonyoknak, szegény Parasztoknak 's gyermekeknek, a' kik drága munkát nem szerezhettek, de azonban az olvasást kedvellik, egy óltsó Könyvetskét adjak kezeikben. – Semmivel sem építhetjük jobban nyelvünket; semmivel sem tehetjük az olvasásunk szeretetét az alsóbb rendű emberek között közönségesebbé mint az ilyen rövid munkákkal, mellyeket két három xron. mindenek meg szerezhessenek. Ezeknek el-terjesztésében, pedig leg-többet szolgálhatnak a' Tisztelendő Plébánus 's Prédikátor Urak, az Oskola mesterek 's Leányok' Tanítójik, ha azokat Tanítványaikkal meg szereztetik, 's arra veszik, hogy azokat szüleiknek hallásokra otthon olvasgassák. Így két három esztendő alatt mind a' két Hazában közönségessé lenne az olvasásnak szeretete. A' szegény Parasztok, kivált még most

* evangélikus lelkész, 1750-ben született Putnokon. Különösen gazdag világirodalmi műveltsége mellett rendkívül sok idegen nyelven beszélt, Debrecen mellett svájci, holland és német egyetemeken folytatott tanulmányokat. 1773-tól a komáromi evangélikus gyülekezet lelkésze egészen haláláig. Irodalmi és folyóiratszerkesztői tevékenységéről egyaránt ismert a korszakban (meghalt 1792-ben).

eleinten, nem örömet adnak harmintz 's negyvén xroat egy Könyvért, bár ha szeretnék is meg szerezni: de két három xrt, egy sem sajnál érte. Ez előtt más fél száz 's két száz esztendőkkkel, az ilyen rövid munkákkal tsalogatták a' Frantzia és Anglus Írók a' községet az olvasásra, 's annyira mentek, hogy a' Mester Legények 's szolgálók is a' mi kevés idejek munkájoktól marad, azt olvasásra fordítják. A' lakosok aprókon el kezdvén, azután nagyobb nagyobb munkákat is örömet meg szereztek, úgy hogy ritka Mester ember az Frantzia Országban 's Angliában, a' kinek Házában két három száz Darab Könyv ne találtatnék. Nagy reménységem vagyon felőle, hogy mi is az ilyen eszközökkel élünk, a' Magyar Könyveknek szeretetek nálunk is közönségessé lesz'. Írtam Komáromban Februárius' 27. napján 1790.”

Pétzeli József

A' MAGYAR KORONÁHOZ

MIKOR EZEN DRÁGA KINTS BUDÁRA LETT LE-VITETTETÉSEKOR, FÉBRUÁRIUS-
NAK 20-DIK NAPJÁN 1790-BEN KOMÁROM ALATT MEG-ÁLLAPODOTT,
'S AZ ORSZÁG' ÚTJÁN KÉT FELŐL ÁLLÓ SOK EZER EMBEREKTŐL, KITSINYEKTŐL
'S NAGYOKTÓL FŐ-HAJTÁSSAL TISZTELTESETT. SIETVE KÉSZÍTETTE
PÉTZELI JÓSEF KOMÁROMI PRÉDIKÁTOR.

Komáromban, Nyomtattatott Wéber Simon Péter betűivel.

Ce sceptre est Empire

*Et ces profonds respects que la terreur inspire
A leur pompeux éclat melent peu de douceur
Et fatigent souvent leur triste Possesseur.*

Racine.

*De quel front accepter les droits du Diadème?
Se l'on n'a pas appris a' regner sur soi meme.*

*La Couronne s'achette bien cherement & la Gloire veut
que ses amants souffrent pour elle.*

Te Nemes Bújdósó! kit sok hartzok között
A' vért szomjúzó kard nem egyszer üldözött,
Úgy hogy mint a' Nőé' galambja nyugvásra
Helyt nem lelvén szálltál egy ágról a' másra,
Mint egy rab idegen földön is lakoztál
Mellyel sok bút vitéz Eleinkre hoztál,
Míg állandó szállást nyújtot Po'sony' vára –
Honnan Bétsbe mentél szívünk' fájdalmára –
– De örökké áldott légyen JÓ'SEF' Neve
Ki mint másban itt is Végasztalónk leve
Minden panasznunknak ma szakasztá véget
Le-küldé e' régen ohajtott vendéget –
Jertek ezereként menjünk ki-elébe
Minden igaz Magyar sírjon örömébe

Fogadjuk e' kintset tisztos fő hajtással
Kéz tapsolásokkal öröm kiáltással
Zengjen Ifjak' 's Szűzek' szájokban víg ének
Emeljék az Úrhoz kezeket a' Vének!
Hásgassák az Eget az Ágyú' zúgási
A' mósika szerszám' édes harsogási,
Illy szép napot Hazánk érni tsak akkor fog
Ha kedves Királyunk' fején e' kints ragyog. –
Még a' Nap is bámúl, mosolyog Hazánkra
Tsapodár fényt lő-le ditsó Koronánkra.
El-űzte a' felhőt, havat, 's komor szelet,
Érttünk kies nyárrá tette a' mord telet.*
Millyen vólt Trójának hajdan Pallás' képe
A' Frigy' Ládának mint tapsolt Júda' népe
'S mint folyt a' vígságnak szózatja szájából
A' Sionra vívén azt Obed' Házából:
E' bújdósó kintsnek Magyar nép! úgy örülj,
Minden panasz-könyvet szemedről le-törülj
Hétszerte inkább már szeresd JÓ'SEFEDET
Ki illy édes lántzal szorongat tégedet –
Hallom hogy a' Haza örömében sírva
Így szóll: *szívemben lesz KAUNITZ* neve írva.
Mert vitéz Nemzetünk mindég kedvellette
Ügyében mint Atya bátran szólt mellette
Te késő maradék! e' Hazánk' Tűtorát
Tiszteld's háládássalé tsókold hideg porát! –
Érsek BATTYÁN, PÉLFFY 's az Ország' Bírāja
Éljen - - - Éljen - - - kiált minden Magyar szája
Mindenik hogy Hazánk' hasznát's diszét nézte
Örök kedvességgel fejét meg-tetézte –
KEGLEVITS, NÁDASDY édes nevezetek!
'S ezekre elménkbe tűnt emlékezetek!
Méltóságos Grófok! e' kints hív őrzőji!
Ti Nemes vitézek! 's más fő kísérőji
Ím minden szemek itt a' könyvtől nedvesek
Itéljétek ebből vagytok melly kedvesek!
Tudom nemesbb bérre ennél nem is vágytok

* Februáriusnak 18-dik 19-dik 's 20-dik napjai feletle kellemetesekek vóltak.

Köszöni a' Haza gondos fáradságtok –
 Indúl már 's több könyvel ortzánk' ne áztassad
 Repülj szép Bujdosó, útadat folytassad,
 De a' rád mosolygó öröm özönében
 Le-felé sietvén a' Duna' mentében
 Vesd szemed Vicegrád' el-szórtt hantjaira
 'S Emlékezz Nemzetünk' török-Atyjaira
 Európának nem volt hajdan illy szép helye
 Békesség' Temploma 's Ditsőség műhelye!
 'S E' Paraditsomból mellyben virágjában
 Több szép Városink is földig így rontattak
 'S Eleink' véreik víz módra ontattak –
 Budának is más már az ölta formája
 De meg van még ama Héró' Palótája
 Ki minden bajt 's panaszt Hazánkba ki-űzött
 Fejére minden nap zöld koszorút fűzött
 A' föld Királyait virtussal haladta
 A' békesség 's bőség virágzott alatta –
 Kétség nélkül fogod Budában tsudálni,
 Hogy ott Magyar Dámát nehéz már találni,
 Azok is fájdalom! kik még helyel vagynak
 Napról napra ruhánk' 's nyelvünkkel fel-hagynak,
 Vajha! óh Drága Kints, mikor mégy feléjek,
 E'két részben szállna új lélek beléjek!!
 Ott lakj már Attila' első remekében
 Hajdan pompás Várban Országunk' szívében
 Ne bujdoss, itt maradj annak keze mellett
 Kinek leg-először fénylél feje felett
 Míg e' Duna harsog a' Magyar térségen
 Míg ama tűz-tenger sűgárik az égen
 Míg el-nem jó e' nagy roppant világ' vége
 Köztünk lakj 's légy Hazánk disze 's ditsősége.

VIII. fejezet

 FORDÍTÁS

A kulturális transzferek, a fordítás, az interkulturális kommunikáció az elmúlt évtizedek egyik kutatási slágertémájaként bizonyos korábbi sémák alapvető újragondolásra készítette a korszakkal foglalkozókat. Nem kérdés, hogy a 18. századi magyar politikai gondolkodásban nagy szerepet játszott a recepció folyamata, s hogy az eszmék áramlása alapvetően egyirányú volt és maradt. Ami azonban mind nagyobb figyelmet kap (s itt a külföldi szerzők között Oz-Salzberger, Peter Burke, a hazai kutatók közül Kontler László, Trencsényi Balázs és mások munkáira érdemes felhívni a figyelmet), hogy egy gondolat átültetése egy másik nyelvi kontextusba nem kis részben konstruktív folyamat: az eltérő társadalmi-politikai intézmények, a különböző történeti szituáció elkerülhetetlenül megváltoztatják az eredeti kijelentések referenciáit, és a fogadó nyelv kínálta kulturális kontextus új irányokba téríthetik a forrásnyelv fogalmainak konnotációit is. A fejezetben lévő szövegekkel azt szeretnénk illusztrálni, hogy a fordítás mindig rendelkezik egy sajátos politikai potenciállal, amely ebből a konstruktivitásából származik, segítségével újrendezhető meg a megszokott sémák.

1.

Sz. P. S.*

A FRANTZIA ORSZÁGI REVOLÚTZIÓNAK, VAGY ZENEBONÁS TÁMADÁSNAK OKAI

RÖVIDEN ELŐADVA

német nyelvből fordítottatott Sz. P. S által

(részlet)

TEKINTETES NEMZETES ÉS VITÉZLŐ
SZEMEREI SZEMERE ALBERT ÚRHOZ,
Egynehány T. N. Vármegyének Tábla Birájához

A' melly Épidémica Hideglelést szült ez előtt egynehány Esztendőkkel a' Subtilis Politica Amérikában, az a' Gondviselésnek tsudálatos utain, onnan vissza származott kevés idő múlva Európába, u. m. Brabántziába, Lüttichbe, és végre el-terjedett Frantzia Országba. Igen kívántam volna ezen Nyavalyának Eredetét, Nevekedését, és El-terjedését, a' Rhéberg, vagy Burke Úr betses Munkáinak Fordítása által, a' Magyar Olvasók előtt-is esmeretessé tenni. De mint hogy ezen Munkáknak ára, meg-nem engedi, kivált minálunk, hogy minden embereknek kezeiken foroghassanak: szükséges pedig azomban, hogy azon nagy Történeteknek, mellyek a' mi Századunkat minden öt meg-előzőktől annyira meg-külömböztetik, ha nem minden körül-állásairól-is, leg-alább főbb Okairól a' mi Köz-Népünk-is tudósittasson, e' végre kívántam ezen egynehány Levelekkel, Hazámfiainak kedveskedni. Mellyeket hogy a' Tekintetes Úrnak ajánlok, azon segítő és óltalmazó Indulatjához való bizodalomból tselekszem, mellyel minden hasznos dolgot elő-mozdítani szokott, mint ezen Munkátskának világosságra lett jövetelét-is, mellyet a' dologhoz értő és nemes szívű emberek, úgy tartom örömet fognak olvasni. A' több lehető Olvasók között, kívántam egyszersmind olly Jóltévő iránt való tiszteletemnek emlékezetét fenn hagyni, a' ki a' maga Világi bajait, szorgalmatosságait, a' Felebaráti Szeretet Kötelességeinek gyakorlásai-

* Ismeretlen szerző, a legújabb kutatások szerint talán Szakmári Paksi Simon (lásd: Szűcs Zoltán Gábor: Magyar protokonzervatívok. *Kommentár* 2009/4, 17–31.)

val édesíti-meg; és akármely fényes állapotban-is, nem érzene felségesebb Just, és Gyönyörűséget, mint ezt; az Emberrel jól tenni: Isteni Gyönyörűség! Melly soha meg-nem hervad, soha meg-nem vénheszik, és a' mellyet az Embereknek Attyok, mint Érdemet, bé-fog írni az Életnek Könyvébe. Én minden lehető tisztelettel vagyok

a' Tekintetes Úrnak
Tólcsván 16-dik Oct.
1794

Alázatos Szolgája
Sz. P. S.

A' FORDÍTÓ AZ OLVASÓHOZ

Azt mondják hogy a' Frantzia Revolútió, a' Filosofianak, és a' Meg-Világosodásnak Munkája. Igaz hogy már sokkal annak ki-ütése előtt, meg-jövendölték azt, a' meg-világosodott, és filosofáló Emberek; a' kik látják, hogy Frantzia Ország egy olly beteg Test, mellynek hatalmas ér-vágásra van szüksége: De azt nem gondolták, hogy olly maga gondolatlan és irgalmatlan Orvosok kezeik közzé fogna esni; a' kik először-is a' Fejét vágván le a' Státus beteg Testének, hogy a' többé soha ne fájjon; azután tüzzel vassal kergetik ki belőle a' meg-rögzött nyavalyákat; és így formáljanak mint-egy újonnan született Testet, mellynek tulajdonságai még a' Saturnus Idejébe-is bé-illyenek, és annak boldog állapotja, más Nemzetségeknek-is Például legyen. Mind ezen fényes előre való nézések mellett-is, én tsak a' mellett maradok, hogy őrizze-meg Hazánkat az Emberiségnek Géníussa, hogy valamely hasonló Történetekkel változzon által, ha mindjárt Plátó Respublikájává-is. Azoknak a' kik a' Frantzia Constitútióból, a' Népek és Nemzetségek Kormányosának, és Boldogításának Remek-Munkáját varják; és a' vak állhatatlan Hadi-Sors, a' nagy sokaságú Hadi-Nép, 's más környül-állásoknak össze-jöveletek által szerentsésített fegyvereiknek tapsolnak; ezen együgyü levelek, nem tsak tetszeni nem fognak, sőt talám vagy szánakozni, vagy nevetni-is fognak azokon. Ezen Munkátska pedig nagy részint, azokon a' Gondolatokon épült-fel, mellyeket ama fényess hirü Anglus Státista Burke Úr, a' maga betses Munkájában, a' Frantzia Revolutióról, közölt e' Világgal, és a' mellyeket az, olly nagy meglepéssel olvas. Ez az éles látású Úr, fenekeig belé látott az annyira

magasztalt Frantzia Constitútióba. Ő a' ki valaha buzgó Pártfogója volt az Amérikanusoknak, minhog az ő Kivánságait igazaknak lenni látta: ezen Frantzia Státus változásainak folyamattában, a' leg-rémítőbb Zenebonát látta, melly által minden Státusok Fundamentomos Alkotmányának össze-omlani kellene: látta, hogy a' Szabadságnak és Egyenlőségnek tsábító hangja, el-rontaná a' Vallást, a' Törvényeket, és minden Polgári egyben foglaltatást: látta, hogy a' Haramiaság, és Gyilkosság volna az Egyenlőségnek és Szabadságnak Virtusa, és hogy tsak nem minden betsületes embernek, a' hóhérló bárd alá kellene nyakát adni. De ezeken kívül-is, én leg-inkább a' szegény Magyar Köz-Nép számára készítettem ezen kis Munkát; a' melly a' Frantzia Revolútióról igen keveset, vagy semmit sem tudván, az itt lévő Gondolatoknak olvasásából fel-indíthatatik talám arra, hogy régi boldogságával elégedjen meg, melly abban áll, ha ősi földet szántó vasával tsendességben turkálgathatja, és nem sokat disputálja, jobb e' Király alatt élni vagy Respublikába? Tsak Erőszakot ne szenvedjen. Ha ezenkívül egy, két jó gondolkozású Olvasónak tetszését meg-nyerem; már a' meglepédesig való jutalma lészen kevés órákig tartott fáradságonak. Tólcsván 16-dik Oct. 1794.

Azon számos Munkák, mellyek irattattak azon Történetekről, kikről mostanában olly sokat beszéllenek az emberek; a' magok leg-jobb tanításaikban is, úgy látszik hogy többnyire el-felejtették Polgár-Társainknak azon Klassisát, melly vagy ideje vagy gyakoroltatása ahoz nem lévén, nints olly állapotban, hogy az idegen gondolkozásokat, egész valóságokban meg-foghassa, 's azokból olly következeseket húzhasson-ki, mellyek használhassanak, és hozzájuk szabattathassanak, azon terhes Alkalmatosságokhoz mellyekre e' mostani időkben olly annyira ki vagyunk tétetve. Az egész Európa fegyverbe ki-állott, hogy magát általmazza egy Nemzet ellen, melly először a' maga Földében, mindent fenekkel fel-forgatott, 's már most minden erejével más Tartományoknak Constitúciónális alkotmányába belé-kapott, hogy azt a' sarkából ki-vesse, össze rázza, és annak omlása alatt, azoknak nyugodalmát, jó állapotját, és boldogságát szint úgy el-temesse valamint a' maga Földén ezt már véghez vitte. Igaz ugyan, hogy a' Frantzia Népek ingyen sem volt eszében, midőn amaz Gonoszságokhoz és borzasztó tselekedetekhez közelgetett, hogy a' maga Hazáját, 's azzal együtt magát és következendő Maradékát olly véghetetlen nyomorúságba taszítsa: szaladott a' maga veszedelmére, az eleibe ásatott gödröt nem látván, meg-tsalattatott, el-tsábíttatott. A' kik a' Revolúciónak kormányán ültenek, nem elégedtenek-meg vele, hogy tsak magokat vessék a' leg nagyobb Gonoszságoknak karjai közzé; az ő fel-tételeik, Plánumaik tovább terjedtek; hatalommal fogtak a' dologhoz, a'

Polgárokat és parasztokat Őszve-Esküvéseknek társaságába bé-húzni igyekeztenek, a' nélkül, hogy Plánumaikat a' Köz-Népnek ki nyilatkoztatták volna, vagy azon mélységbe belé tekinteni engedték volna, a' mely az ő rémitő tselekde-teiknek végénél tanáztatott. Valamint a' Gyermekeknek fejekbe az ABC-t egyet-más játékkal, az orvosságot gyomrokba mézzel szoktuk bé-ereszteni: úgy ők-is a' Köz-Népnek bizonyos játszó portékákat vetettek eleibe, melyekkel már a' bõltsõ-ben a' kis ember-is örömet játszik: Szabadság és Egyenlőség.

Ezek azok a vakító tsillámló tüzek, melyekkel a' Köz-Népnek Amítói, a' gonosz tselekedeteknek és Vétkeknek fertőjében, onnan pedig a' leg-gyógyítha-tatlanabb szerentsétlenségbe igyekeznek Frantzia Országnak Lakosait bé-taszí-tani. Hogy azért leg-megfoghatóbb okokkal meg-mutassam, minémű rosz szán-dékkal legyenek azok, kik más Nemzetekben-is sokakat hasonló lépésekre, és rendeletlenségekre unszolnak; a' Frantzia Revolúciónak, kicsiny, de a' mennyire lehet tökéletes ki-ábrázolását, annak veszedelmes munkáival, és következései-vel együtt, leg inkább a' Köz-Nép számára elő adom.

(...)

Az Olvasóknak mindazáltal nem kell engemet rosszul érteni, és azt gon-dolni, mintha a' Bélyéget, mellyel ezen nemezetet meg-jegyeztem annak minden különös Tagra rá akarnám ütni; Frantzia Ország számlált eleitől fogva, betsü-letes, nemes erkölcsű, tudós Férjfiakat, tisztességes, jámbor, okos Aszszonyo-kat: a' Tudományoknak sok Ágait háladatossággal köszönnük a' Frantziáknak: azon 25 Milliő Emberek között élnek most-is, a' dolgokban mélyen bé-látó, és igaz Birók; de az ő szavok, az ő tekintetek, az ő hatalmok, olly egyarányúságban vagyon mint tiz ezer, hárommal. Tisztelem és betsülöm a' Virtusnak és a' Tudo-mánynak Frantzia Országban lévő kitsiny Maradékát, és kívánom – hogy minél előb az egész Nemzetnek egy igaz ditsérő Oratiót mondhassek.

Ezek és több melleleg való Okok készítették lassanként Frantzia Országot, a' jelenvaló bóldogtalan, és számlálhatatlan Hazafiainak örökös gyászú Törté-netekre. Mi Magyar hazafiak! (mert mit használna a' belső Sebeknek el-titko-lása, midőn azoknak lételekről, a' fájdalmas tapasztalás meg-gyöz bennünket) mi-is némellyektől ezen Erőtlenségek közzül, nem vagyunk úgy egészen szaba-dok, a' mint gondolhatnánk: Visgáljuk-meg tsak, ha közöttünk-is sokaknál a' Val-lás nagyobb részint, nem tsupa ajakaknak szolgálatjában áll é? Vallyon az igaz Keresztyénséget nem inkább tartjuk é a' fejünkben, mint a' szivünkben; valy-lon nem inkább Szokásbúl tselekeszünk-é, mint sem a' Jésum Vallásának Tani-tásai szerint? Gondoljuk-meg magunk, ha a' mi Ifjúságunknak olvasása kivált a' Nemesség között, többnyire nem Románokból, Komédiákból, és Vallásról lévő Frantziás Iráskákból all-é? Vallyon az ő innye hozzá szokott-é, vagy hozzá szok-tattatna-é, tápláló erősebb, és meg-emészthető ételekkel való élésre? Vallyon

a' férfi Ifjúság egy átallyában úgy formáltatik-é? És mi magunk úgy formáljuk é, hogy jövendőre olly Gyümölsöket ígérhessünk magunknak, a' milyeneket vár a Státus, és a' milyenekre van, valósággal szüksége? Gondoljuk meg-megunk, vallyon a' Leányi-Oskolákból kinőtt Aszszonyi Ifjúságnak, olly további Nevelte-tése vagyon-é, hogy a' Státus, még egy Generatió után is, igazán örvendezhetne azon, hogy okos és serény házi gazdaszszonyokkal, szelíd és hűséges Feleségek-kel, egészséges és bõlts Anyákkal ditsekedhetik? Gondoljuk-meg magunk, vallyon a' Pompa és a' Pompa-Szereteti, minket Magyarokat-is, nem olly, magasra való fel-hágással fenyeget-é már, hogy az által a' közönséges Hitelesség, a' házbeli jó állapot, a' Polgári Rend, és a' Magyar együgyü Jámorság meg-háboríttassék? Gondoljuk-meg magunk, vallyon Erköltsinknek ki-pallérozása mellet, nem kez-dett-é már a' mi Nemzeti Karakterünk el-kopni, és aprólékos hitvánságokkal való pepetselésre, és Franzias szelességre hajlani? De légyen hálá az örökké való Gondviselésnek, a' bõlts, igaz, szeretettel tellyes Fejedelemnek, és a' Haza Rendeinek, hogy az ő bõlts Törvényeik által, Hibáinkat Jóra vezérlik: Nevelteté-sünket Szorgalmatosságok által meg-jobbítják; a' Vallás iránt való Buzgoságun-kat példájokkal éleszetik szeretetünkért vissza szeretnek: és közönségesen mindent el-követnek, a' mi Panaszainkat meg-könnyebbitheti; Jó-állapotunkat elő-mozdithatja, Ertelmünket meg-világosíthatja, szivünket rendbe hozhatja, és minket 's Maradékinkat, szerentsés polgárokká és betsületes Keresztyénekké tehet! A' Fejedelem és a' Haza ezen Igyekezetéhez illendőképpen viseljük mi-is magunkat; segítsük Javunk mellett való Fáradozásokat Engedelmességgel: hoz-zánk való Szereteteiket, költsönözzük vissza Szeretettel: tartsuk a' magunk és a' Haza Ellenségeinek azokat, a' kik Beszédeikkel, és Tselekedeteikkel, azon Sze-retetet meg-kisebbiteni igyekeznek: úgy gondolkozzunk, úgy érezzünk, úgy visel-jük magunkat, mint Magyarok!

Döme Károly*

VILÁG NAGYJAI! VESZEDELEM!

FORDÍTOTTA NÉMET NYELVBŐL EGGY HAZÁJÁT FÉLTŐ
IGAZ MAGYAR NAGY-SZOMBATBAN

Jelinek Weczel' betűivel 1792

(részlet)

Tous les noeuds sont rompus, ou prêts a se briser;
Et ces Mortels, hélas! Qui vivoient se tranquillier,
Soumis a des rêveurs, fiers de se diviser,
Vont de leurs propres mains renverser leurs asyles,
Et s'égorgeant entr'eux pour se civiliser,
DORAT

DITSŐ MAGYAR – HAZA!

Vajha olyan állapotban vólnál, mellyben ne kellene felőled azt mondanom, hogy féltetek én téged! De ha el-gondolom, minő nagy tűzzel ropog most minden felül az újjításnak Lelke; ha el-gondolom, hogy a' te kebeledben is taláztatnak már olyan fiak, – vagy mit mondok? – nem fiak: (érdemetlenek ők erre a' drága névre) – el-fajultt gonosz fajzatok, kik, a' nép megvilásosításának színe alatt, majd eredeti mázolások, majd idegen nyelvekből tett veszett foglalatú fordítások által magát a' Religiót, ezt a' minden Országok' boldogságának fenék-kövét, hol erről az oldalról, hol amarról, hol nyilván, hol alattomban döntögetik; ha el-gondolom, kiként ólalkodnak körülöd a' viszkettető szilaj példák; tartok tőle, ne-hogy tégedet is meg-fosszon végtére szemed' fényjétől a' szer felett-való Világosság.

* Komáromban született 1768-ban, költő, műfordító, Pozsonyban bölcseletet, Esztergomban teológiát hallgatott. 1793-tól a pozsonyi papnevelő intézet segédje, 1800-tól pedig izsai plébános. 1816-ban Erdélybe ment, ahol előbb gyulafehérvári tiszteletbeli kanonok, majd püspöki segédkanonok lett. 1818-tól ismét Pozsonyban élt, a Magyar Tudományos Akadémia 1831-ben felvette tiszteletbeli tagjainak sorába. 1845-ben halt meg Pozsonyban.

Nem vagyok én a' meg-világosodásnak ellensége: szeretem azt; szinte úgy szeretem, valamint gyűlölöm a' setétséget. Ám én is szánom a' szegény parasztot, ha az minden égi jelenésből a' világnak végső romlását magyarázza; ha oda-adja hol-mijét egy szédétőnek, a' ki azzal hitegeti őtet, hogy el-ásott pénz-rakásra vezetí majd; ha tsak azért tölti örömmel friss tejét egy el-nyövött köpönyegű rongyos Deáknak bögréjébe, hogy az, határára jég-esőt ne ontson; 's a' t.

Én is óhajtom Ewalddal (ha bár helybe nem hagyom is mindenét) hogy a' pór-nép is, mind keresztényi, mind polgári kötelességeit gyökeresen tudja; hogy minden dolgához okkal nyúljon; hogy szelídebb, emberebb legyen; hogy a' föld-mivelésben elé-menjen, 's szántóföldjeiről több gyümölsöt szedjen; hogy ne irtózzon minden új, de magában jó, helyes, és hasznot-hajtó találmánytól; 's a' t.

De olyan meg-világosodástól, a' minőről itt van a' szó, olyantól, a' minő most Frantzia-Országot ragyogtatja, Isten őrizzen téged, édes Hazám! Jobb úgy néked kedvező eged alatt a' bő-kezű Természetnek gazdag ajándéki, és szép Szabadságnak édes birtoka mellett hajdani setétségedben virágozni, mint az ilyen pusztító meg-világosodás által, boldogsággal együtt örökös éjtszakába temetkezni.

Azonban, a' minő, javadat óhajtó, igaz gyermeked vagyok ditső Hazá! Szinte olly forró indulattal kívánom én, hogy a' mit itt e' könyben többnyire a' Német-Birodalomról fejteget a' Német Író, az reád nézve mind – megannyi idegen, iszonyító úsjág; de egyszer-s-mind őrizkedésedre szolgáló hasznos tudósítás legyen!

A' TE
Érzékeny Fiad,
És Tisztelőd
a' Fordító

3.

Szilágyi Márton*

CZIROPEDIA

AZ AZ KSZENOFONNAK A' CZIRUS KIRÁLY ÉLETÉRŐL, NEVELTETÉSÉRŐL,
ÉS VISELT DOLGAIRÓL ÍROTT HISTÓRIÁJA MELYET GÖRÖG NYELVBŐL
MAGYARRA FORDÍTOTT, ÉS NÉMELLY APRÓ JEGYZÉSEKKEL-IS VILÁGOSÍTANI
IGYEKEZETT SZILÁGYI MÁRTON, A' S. PATAKI REF. KOL.
A' PHILOSOFIÁNAK ÉS MATHESISNEK PROFESSORA.

*Nagy Károlyban a' nagy méltóságú Gróf Károlyi Antal Úr Ő Excell.
betűivel Klémann József által, 1784.*

(részlet)

(...)

V. Hátra vagyon még, hogy minekutánna a' *Görög Czirópédiáról* eleget beszéllettem, tegyek erről a' *Magyar Czirópédiáról*-is említést. A' Fordítás az enyim, az arról való ítélet-tétel az Olvasóké. Én igyekeztem a' mint leg-jobban tudtam, és a' mint az én hivatalom engedte; nem a' ditsőségért, (mert mitsoda ditsőséget-is lehetne egy ilyen régi Munkának fordításából várni) hanem az én Házam' hasznáért, a' mellynek fiai, tudom, ha ezt olvassák, több épületet vesznek belőle, mint vagy a' *Rómánokból*, vagy némelly rozslott Magyarsággal írott könyvekből, a' melyeket már ma nem csak olyanok írnak, a' kiktől jobb nem telik, hanem született Magyarok-is, a' kik idegen nyelvek' rájárára akarják a' mi nyelvünket vonni, és azzal mind a' Magyar nyelvnek természetit fel-forgatták, mind azokban az idegen nyelvekben való tudatlanságokat ki-talállyák. Ez ugyan főképpen Fejedelmeknek hasznokra irattatott könyv; de hogy ennek a' fordításnak-is az a' szerentsége legyen, hogy valaha Fejedelmi kézben forogjon, azzal magamnak nem hízelkedem. Mind-azáltal, mint hogy *Kszenofon* a' *Czirus'* példájában nem csak azt írja le, hogy kell magát a' Fejedelemnek viselni, hanem a' mellesleg bé-jövő dolgokban és beszélgetésekben azoknak kötelességeket-is elő-adja, a' kik mások' uralkodása alatt élnek; ilyenek leg-alább (ha valaki ugyan) tudom fogja olvasni e' fordítást, és nem kételkedem, hogy hasznát-is vehetik, ha akarják. Nevezetesen a' hadi emberek olvashatták ezt egész gyönyörűséggel, úgymint a' mellyben mind a' Fő Vezérnek, mind

minden vitéz embernek virtussai 's kötelességei többnyire elő-adódnak. Nekem e' fordításban sok eszközökhöz kellett folyamodnom, melyeket a' tudós olvasó magától-is által-lát, és így a' jegyzésekben imitt amott említett *Auktorokat* nem szükség elő-hoznom. A' *Leunklávius* Deák fordításából nem mindenütt vehettem egész világosságot; nekem úgy látszik, hogy abban inkább a' szoknak, mint sem a' dolognak erejére vagyon vigyázás. A' *Karpentárius Frantziái* fordítása tsinos, eleven, mint szokott lenni mindene a' Francziának; de igen szabad fordítás, sokat össze-foglal, a' mit *Kszenofon* meg-külömböztet, néhol az *Auktor* szavait igen el-hány-nya, sokat el-is bágy, és így ebből sem vehettem annyi előmenetelt, a' mennyit tzélmzhoz képest kívántam volna. Sokkal több hasznát vettem a' Cziropédia' két leg-újabb ki-adásának, melyek közzül egyik a' *Thieme Károly' Lipsiai Professor* munkája által jött-ki, ugyan ott 1763-ban; a' másik, *Zeunius János Vittenbergiai Professor* által bottátatott ki ugyan tsak *Lipsiában*, 1780-ban. Az első hasznomra volt leg-inkább a' *Hutchinson* két *Dissertációira* nézve; de a' második minden módon: mert nem tsak a' leg-helyesebb olvasásait a' *Görög Tekstusnak* mindenütt fel-jegyzi, hanem maga-is mind a' jegyzésekben imitt amott, mind a' *Görög* szókat magyarázó laistromban (*in Indice Praecitatis*) a' *Kszenofon* szavain világosítja, a' mellyért néki többel tartoznak, mint minden Fordítóknak. De még mind ezekenél-is sokkal nagyobb segítségemre völt egyik *Pataki professor Kollegám T. T. Szent Györgyi István* Uram, a' kit, mint ebben a' Kollégiumban XV esztendőktől fogva a' *Görög* nyelvnek érdemes Tanítóját, 's különben-is szíves jó barátomat, kérvén, hogy a' nehezebb magyarázati helyek eránt való értelmét közlené velem, nem tsak ezt örömmel véghez vitte, hanem az egész Fordítást-is körül nézni, és a' maga gondolatit velem, mind írásban, mind élő nyelvel-is közleni nem sajnálotta. Melly barátságna ha illendő meg-halálására, nintsen tehetségem, de leg-alább annak Világ előtt lehető szíves meg-köszönése, le-nem tudom írni, mitsoda nagy belső örömet-is okoz bennem. A' *Görög Tekstusban* azért követtem a' leg-újabb ki-adást, és az Olvasások' külömbségében a' *Zeuniusét* tartottam-meg. A' Fordításban az idegen szókat nem lehetett egészszen el-kerülnöm, ámbár igyekeztem eléggé; mert a' találmányos és szokáson kívül való szók a' dolgot érthetetlennek tészik: a' honnan néhol ha a' szokásban lévő hadi szókat a' *Tekstusban* magyarul próbáltam is ki-tennei, de a' jegyzésekben fel-tettem azokat-is, a' mellyekkel a' hadi emberek közönségesen élnek. Szükség volt néhol egy kis bővítést-is tennem, a' mellyet többnyire két vonás közzé zártam, hogy azt, a' mi tsak világosításra való, az *Auktor'* szavaitól meg-külömböztessem. A' *Czirus'* nevét-sem tsupa C. betűvel nem irtam, mert a' Magyar nyelvben ez a' betű Z. nélkül esméretlen, sem Y. betűvel, mert ezzel sem él a' Magyar tsupa I. gyanánt, hanem a' g. l. n. t. betűkkel egybe-foglalva a' mellyeknek akkor különös hangot ad. Ugyan ezen okon, minden egyéb neveket-is, a' mellyek a' *Görögben* Y. betűvel vagynak írva, tsupa i. betűvel irtam, és a' K. helyett sohol nem tettem C. betűt, a' melly sem a' *Görög-nél*, sem a'

* Szilágyi Márton (1748–1790) református főiskolai tanár. Szülőhelyén, Debrecenben végezte a teológiát, 1767 és 1771 között pedig külföldön tanult. 1773-tól Sárospatakon természettudományokat tanított.

Magyarnál nintsen. E' szerént ítélle-meg az Olvasó a' többit is, a' mit különösnek gondol az én írásom módjában. A' *Czirópédiát* lehetett volna a' szónak ereje szerént *Czirus* neveltetésének forditanom; de hogy az Olvasó a' *Titulus*bol mingyárt meg-tudja, hogy itt *Czirus*nak egész életbéli nvezetes dolgai vagynak le-írva, jobbnak ítéltem bővebben az egész Könyvnek matériáját a' *Titulus*ban ki-tenni; annyi-val inkább, hogy ezt a' nvezetet *Cziczero*-is így értette, a' ki (*Orat. In Brut. C. 29.*) a' *Czirópédiát* *Czirus* életének, és neveltetésének magyarázza. Azon pedig nem kell tsudálkozni, hogy *Kszenofon* ezen Munkájának *Titulus*ában tsak a' *Czirus*' neveltetését említi, holott ez leg-kisebb része az ö *Czirópédiájának*; mert nem újság az a' régi Könyvekben, hogy a' Könyv a' melly *Materián* kezdődik, ugyan arról-is nevezessék. Így p. o. a' *Mó'ses* első Könyve *Genesis*nek, az az *Teremtés*' Könyvének neveztetik, ámbár tsak a' két első részben tanít a' *Teremtés*ről; a' többekben pedig a' *Teremtés* után több mint két ezer esztendő alatt történt dolgokat ír-le. A' Fordításon kívül, a' melly apró jegyzéseket tettem imitt amott, azokat szükségesnek ítéltem az olyanokra nézve, a' kik a' *Kszenofon Czirópédiájának* olvasásához nintsenek egész készülettél. A' nyomtatásnak helye tölem távol esvén, az abban eshetett hibákról nem felelek. Utólyára tsak azon kérem az Olvasót, hogy senki ezt a' Munkát hasonlónak ne ítélje a' *Czirus*' nyúgodalmához, a' melly *Frantziából* *Magyarra* fordítva jött-ki. *Kolosváratt* 1778-dikban. Az ugyan elég jeles és ditséretes Munka, annak tzélja minden módon jó, a' mint azt a' Könyvnek végén láthatni; de tsupa költemény, és tsak *Erkölti* mese, a' mellyben még tsak az a' szükséges, és józan okosság szerént való *Regula* sints meg-tartva, hogy ha valami költeményt valóságos *Historiának* ábrázattyába akar öltöztetni az ember, szükség azt a' valósággal meg lett dolgok' *Históriájához* annyira hasonlová tenni, valamennyire tsak lehet, hogy a' külömbség igen vastagon szembe tűnő ne légyen. Így tselekedett ama anagy *Haller* a' maga *U'song* nevezetű Könyvében, a' mellyhez ha ezt a' *Czirópédiát*-is hasonlíttya, a' ki ennek igaz *Historiai* valóságáról nintsen egészen meg-győződve, abban nem ellenkezem, annyival inkább mivel úgy láttszik hogy a' *Haller U'song*-ja-is a' *Kszenofon Czirópédiájának* példája szerént való hímvarrás. Nekem pdig semmiben nagyobb örömöm nem telik, mint abban, hogy ezen Fordításon szinte olyan időben jelenik-meg a' Világ előtt, amellyben ezen Magyar Hazában-is egy minden *Virtusokkal* fel-ékesített Fejedelem, egy Világ-szívét-hódoltató, emberi Nemzet Javát munkálódó Nagy Király, rövideden egy valóságos *Czirus* Uralkodik, a' ki a' maga példájával leg-jobban meg-mutattya, hogy olyan tökéletes Fejedelem a' mitsodát, *Kszenofon* a' maga *Czirópédiájában* lerajzol, nem tsak a' *Filozofus* elméjében s gondolatiban, hanem ebben a' látható testi Világban-is valósággal születtethetik. Óh Világok' Igazgatója, Nagy ISTEN! Vagy ettől az emberi Nemzetet soha meg ne foszd, vagy ha ez a' te Törvényeid alá vettetett emberi sors miatt nem lehet, igazgasd mindenkor ilyenek által a' Te okos Teremtésidet!

4.

Aranka György*

AZ IGAZGATÁS FORMÁIROL

ÉS AZ URALKODOK KÖTELESSÉGEIRŐL EGY PRÓBA:

A' II. FRIDRIK PRUSSIAI KIRÁLY MUNKÁI KÖZÜL:

FORDÍTÁS A' VIDIK DARABBOL.

Kolosváratt, a' püspöki bötükkal 1791.

(részlet)

Érdemes Olvasó!

Ezen Írásotskát a' nagy Érdemű Fordító meg-kedvellvén, Németből fordította volt magyarra. Altal adván pedig nékem a' végre hogy ki algyam: fel-ségesnek találtam elébb az eredeti Frantziával is edgybe nézni, és úgy bot-sátani világra. Mellyet a' Fordító engedelmével tselekedtem. Tovább ez az Írásotska, edgy felől érdemesebbnek tetszvéen előttem, mintsem világot ne láthasson; más felől pedig némelly Fel-tételei Hazánk állapotttyához nem illvén; mivel ebbe edgy olyan Igazgatás formája vétettik-fel, melly tiszta Monárkhiai, holott a' miénk elegy: úgy tettem volt fel-magamban, hogy valami olyan Jegyzetskéket ragaszszak melléje, mellyek azt a' két Igazgatás formájába s azoknak fundamentomaiba lévő külömbséget, az olvasó eleibe tegyék. De azt a' fáradságot éppen ezen Ország Gyűlése fojta alatt szükség-telennek találtam. Ugy mint a' mellyen, ha ki jelen vagyon, és akar lenni, Hazánk Igazgatásának minden fundamentomait bőven meg-tanulhattya és az idegenekkel-is ha azokat esmérí, edgybe hasonlíthattya. És 'e volt mind a' nagy Érdemű Fordítónak a' fordításában, mind nékem a' ki-adásbann főbb tzélunk: hogy Hazánkfiái ezen munkátska által a' külömböző Igazgatások formáinak edgybe vetésével a' fundamentomos tiszta esméretekbe annál inkább világosodgyanak-is erősödgyenek is.

(...)

* Aranka György (1737–1817) tudományszervezési tevékenységeiről is ismert költő, író. Iskoláit Marosvásárhelyen és Nagyenyeden végezte. A marosvásárhelyi királyi táblán írnokként, majd iktatóként dolgozott, 1787-ben törvényszéki közbíróvá, majd 1796-ban a királyi táblán rendes ülnökké nevezték ki. Az Erdélyi Magyar Nyelvmlé-lő Társaság létrehozója, írásait a kor több folyóirata rendszeresen közölte.

IV. RÉSZ

Az Arisztokráziába és Demokrátiába való visszaélések,
két féle Monárkhiai igazgatás a Feudalis és a tiszta Monarchiai.
A Deszpotok sorsa.

De akármely börtsek voltak is a Törvény-szerzők, és azok, a kik elsőben a Népeket egy testbe kötötték, s akármely jog voltanak is az ők szerzéseik: még sem találkozott azok közül az Igazgatások közül edgy is; a mely magát egész valóságába meg-tartotta volna. Es miért? Mivel az Emberek nem tökéletesek s következőképpen az ő Munkájok-is nem lehetnék különbek; mivel a Társaság tagjai magok indulattyaiktól vezéreltetvén, a különös haszon által mely a közjot örök-ké fel-forgattya, meg-engedik magokat vakíttatni; és végre mivel ezen a világon semmi sintsen állandó.

Az Arisztokráziába rend szerint a Társaság elsőbb Tagjainak az ő Hatalmokkal való visszaélés azoknak a következtetéseknek oka, melyek azt követik. Romában a Köznép Igazgatása (Demokratia) maga a Nép által forgattaték fel. Es a köz Nép (Plebejusok) serege meg, engedé magát tsalattatni a nagyra vágyó Hazfiak által; kik végre őtet szabadságaitól meg-foszták és szolgálivá tevék. Ezt várhattya magára Anglia is: hanem ha az Also-Ház fellyebb fogja betsülni a Nemzet valóságos hasznát, mint azt a betstelen maga meg-vásároltatását; mely őtet ugy meg-alatsoníttya.

A mi a Monárkhiai Igazgatást illeti? Ennek különböző nemei voltak. A régi feudalis Igazgatás, mely Európába egy néhány százoktól fogva közönséges volt, a győzedelmes Sivatag népek által állott fel. Edgy Vezér, a ki egy Hordát vezérlett, a meg-hodolt földnek Urává tette magát; és a Tartományokat fővebb Tisztyei között felosztotta. Ezek, az igaz amaz alatt voltak, s ha kívánta segéd seregeket adtanak nékie: de minekutánna némelyek ezek közzül az alsobbak közül olyan hatalmasok lettek mint Uraik: ebből egy Országba Országok formáltattanak. És e kut fejévé lön a belső Háboruságnak; melyből közönségesen a Társaságnak szerentsétlensége következett. Német Országban ezek a vasal-usok függetlenekké lettek, Frantzia, Spanyol és Anglia Országokban el-nyomatattanak. Ennek az utálatos Igazgatás formájának egyetlen egy képe mind eddig fenn maradt a Lengyel Társaságban. Török Országban az Uralkodo Despot félelem nélkül véghez viheti a leg-irtozatosabb kegyetlenségeket; de rajta-is meg-esik sokszor az a mí a Sivatag népeknél köz sors szerint vagy az Igasság rendi szerint meg szokott történni: hogy ő réa is rá kerül a sor, és megfojtatik.

A valóságos Monarchiai Igazgatás a milyen kézen vagyon minden más Igazgatások között vagy leg, rosszszabb, vagy leg-jobb.¹

V. RÉSZ

Egy Monárcha kötelességei közönségesen.

Meg jegyeztük immár, hogy a Haza-fiai edgynek magok közül az elsőseget tsak azokra a szolgálatokra nézve adták, melyektől tölle vártanak. Ezek a Szolgálatok abba állanak, hogy a Törvényeket meg-tartassa, az Igasságot tökéletesen ki-szolgáltassa, az erkölcsök meg-romlásának telyes erejéből ellent ályon, és hogy az Országot ellenségeitől meg oltalmazza. A Tisztviselő gondja azon kívül a föld miveltetése, s kötelessége, hogy a Társaságba élés bövséget szerezzen, és a kézi munkát s kereskedést elevenitse. Mint egy szüntelen való őr állonak, szomszédaira, s az Ország ellenségeinek magok viseletekre vigyázni kell. Meg kívánnák tölle, hogy jó előre látással s okossággal maga idejében kösse a frigyekeket, és olyan frigyes Társokat válasszon, kikkel való szövetséges Országá hasznára szolgállyon.

Ebből a rövid elő-adásból megtettszik, mely széles esméretet kíván ezeknek a tzikelyeknek mindenike különösön; Ehez hozzá kell ragasztani annak a Tartománynak, melyet a Tisztviselő igazgat-, helységébéli igen mély tudományát és a Nemzet természetének nagy esméretét. Mivelhogya ha ludatlanságból hibázik az Uralkodo éppen olyan vétkes, mintha szántszándékkal tsinált volna rosszszat. Egyik a restség, másik a szív vétke: de a mely rosz belölle származik, a Társaságra nézve mind egy.

¹ A mikor egy ember igazgat, ezt az Igazgatás formját ilyen három különböző formákra osztja a Bölts Király. 1. Deszpotismus, mikor az Uralkodo tselekedeteinek törvénye, az ő szabad akarattya. 2. A valóságos vagy tiszta Monarkhia, mikor Törvény ugyan vagyon, s a szerint tartozik-is igazgatni a Király, de a Törvényt maga teheti; változtathattya s ha ellene vét-is, senki nem igazithattya. Ez ugy látszik igen tetszett a királynak. 3. A feudalis, melybe ugyan egyedül Uralkodik az Igazgato, de a Törvényt egyedül nem teheti s nem változathattya; ha mik ellene esnek, azokat igazítani lehet. Ettől ugy látszik irtodzott, nem szokott volt hozzá. Elég legyen most egyszer meg-jegyezni, hogy a következendőkbe a Német Király mind tsak a tiszta Monárkhiai Igazgatás formájáról szoll, s arra kell érteni.

VI. RÉSZ

Egy rossz Monárkha hibáik, és ennek következményei.

A' Fejedelmek, Uralkodók, Királyok nem azért ruháztattak fel a' Fő hatalommal, hogy a' buja életben és pompában szabadon el merüllyenek: nem azért magasztaltattanak fel az ő Hazafi Társaik felett, hogy azon fel-fuvalkodván kevélységekbe ne irtodzanak az erkölts tisztaságát meg-rontani és a' szegényt és el nyomorodtat semmibe hajtsák: éppen nem azért ülnek elől az Ország kormányán hogy magok mellé a' korhelek seregét felfűzzék kiknek henységek és héában valóságok minden vétkeknek kutfeje. A' Monárkhiai Igazgatásnak rossz folytatása sok különböző okokból jó: melyeknek forrása az Uralkodó erköltsébe van. Mert egy Fejér Nép után járó fejedelem magát az ő kedvessei és Hitelessei által fogja igazgattatni; kik azzal az erővel, mellyel az ő szíven vettenek, és az innen nyertt Felsőséggel vissza fognak élni arra, hogy igasságtalanságokat vigyenek véghez, az erköltstelen embereket védelmezzék, az Hivatalokat pénzen adják-el, és más hasonló bestelen dolgokat tselekedjenek. Ha a' Fejedelem kényességből az ország Kormányát pénzen fogadott kezekre ereszti, az ő Fő Tanácsosira (Ministereire) akarom mondani, akkor edjik jobbra, a' másik balra húzza, senki nem dolgozik a ki szabott közönséges nyomon: mindenik fel forgattya a' mit építve talál, akár melly jó dolog legyen is az, hogy Ujságok teremője legyen, és hogy maga képzelődéseit gyakran a' közönséges Jónak kárával telyesítse. Más Fő Tanácsok kik az ő helyikbe következnek, mikor majd a' sor rájuk kerül, nem késnek esmét fel-forgatni, a' mit az előbbi fel állított; de éppen olyan kevés fundamentumból mind az előtte való: meg elégedvén vélle, ha Találónak tartatnak. E' szerint ezek a' változások és változtatások nem engedik, hogy az Ujításoknak idejek legyen a' meg-gyökerezésre. Innen kövekeznek a' zavarodás, rendeletlenség, és a' rossz Igazgatásnak minden hibái. És azoknak, kik az alatt a' Rendeléseket meg-szegik, kész a' feleletek: a' szüntelen való változás el-fedezte az ő rúttságokat. És mivel az efféle Fő Tanácsok megelégesznek azzal, ha az ő magok viseletét senki nem piszkállja, igen vigyáznak magokra, ne hogy arra alattok valók ellen való kegyetlenkedésekkel magok adjanak példát. Az Emberek ahoz vagynak köttetve, a' mi övék; az Ország pedig nem a' fő Tanácsosoké: azért ennek Jova nintsen is valósággal Szíveken, minden dolog csak ímmel ámmal mégyen, és némű némű Stoicus hideg vérrel: a' honnan az Igaság kiszolgáltatásnak, az Ország Kintseinek 's Hadi Szolgálatnak veszedelme következik. Ekkor az Igazgatás a' monarchiai formából, mellybe vólt, egy igaz Aristokrátiává változik; mellyben a' dolgot a' Fő Tanácsok és Vezérek akarattal szerint viszik. Akkor vége a' Közönséges jó rendtartásnak; ki ki

csak a' maga fejét követi és a' közép pont, az edgyességnek pontya oda vagyon. Miképpen az órában minden rúgók azon tzelba meg-egyeznek, úgy egy Igazgatás rúgóinak-is e' szerint kellen öszve igazítva lenni, és hogy az Igazgatás minden különböző részei az Ország Fő Javára edgyaránt siessenek. Sok áll ezen a' tárgyon soha nem kell ezt sem elől el vetni. Külömben a' Fő Tanácsoknak és Hadi Vezéreknek személyes hasznok vagy károk rend szerint azt tselekedheti vélek, hogy egymásnak minden lépseire vigyázzanak, és gyakran a' legjobb dolgoknak végben menetelét is meg-akadályoztatták. És ezt csak azért, mivelhogy nem az ő gondolattal, hanem másoké vólt. De a' rossz meg tetéződik akkor, ha arra mehetnek a' látó Emberek, és az uralkodót el-hitethetik, hogy az ő haszna és kára különböző dolog a' maga népiétől. Ekkor az Uralkodó, nem is tudgya miért, és ellenségévé válik maga Népeinek, és a' dolog rosszszul vévén-fel, durva, kemény lészen, 's az emberi szívet le vetkezi. Mert a' Kútffó rossz lévén, lehetetlen hogy annak folyamattjai jobbakk legyenek.

Az' Uralkodó el-válthatatlanul öszve vagyon kötve az Ország testével; következképpen annak a' rossznak ereje, melly alatta valóit érdekli, ő reá vissza térvén, lehetetlen, hogy azt ne érezze: és az Ország-is hasonlóképpen érzi azokat, mellyek az Uralkodót érik. Csak egy a' jó: a' Közönséges jó.¹ Ha a' Fejedelem el-veszt Tartományaiából, nintsen olyan módgya, mint az előtti, hogy az alatta valóit segéllye. Ha a' szerentsétlenség arra kénytelenítette, hogy adósságba verje magát, azt a' szegény Lakosok tartoznak le fizetni. Ellenben, ha a' Nép száma kevés, ha szegénységbe merült; az Uralkodó minden segelemtől meg van fosztva. Ezek olyan ellene mondhatatlan Igasságok, hogy nem szükség őket tovább támogatni.

¹ Köz Jó: Ennél a' szónál meg-állapodom egy kevésbé, mert ez egy két élű szó, melynek Szentsége mellett a' leg-nagyobb Igasságtalanságok végben mennek egy Monarchiában, és felér 's fekete édjüvé számláltatik. Egy különös Országban p.o edgy utat, víz-folyamatok kell igazítani; e' Köz Jó. Minél kevesebb legyen a' Költség reá, ez-is Köz Jó. Egy Föld mérő fel-tésszi egy Pappirosra, hogy a' szerént így legjobb leszsz: Nékem útbanesik, el-romlik Háza, Kertem, vagy drága rétem, földöm, 's azt mondják: a' Köz Jó kívánnia s.at. és el-felejtették a' harmadikot, hogy valaki meg nem károsíttassék, holt ez-is Köz jó. Én így értem: A' Köz Jó nevezeteinek akkor van helye, ha a' jó forog fenn, mikor valamely jó egyaránt mindenre ki-terjed. Ha pedig kár vagy veszedelem forog fenn, nem csak akkor kívánnia a' Köz Jó a' Közönséges őltalmat, és meg-tartást, mikor a' rossz az egész Közönséget illeti, hanem akkor-is, mikor edgyik akármeddig rész vagy Személyt nézi, a' többi által nekem telyes elég-tételem legyen, ha a' Kár el-kerülhetetlen, vagy inkább a' dolog úgy igazíttassék, hogy sem én, se más meg ne károsíttassék.

VII. RÉSZ

A' Monárkhák Kötelességei nevezetesen.
Törvényes Igasság. Jó Principiumok.

Ujra azt mondom tehát: hogy az Uralkodó az Ország Képit viseli, ő 's a' Népe tsak egy testet formálnak, a' melly tsak annyiban lehető böldog, a' mennyiben az egyesség lelkesíti őket. A Fejedelem arra a Társaságra való nézve, mellyet igazgat, olyan mint a' Fő a' Testben, néki az egész Társaságért kell látni, gondolni és tselekedni, hogy annak annyi böldogságot szerezzen, a' mennyire alkalmas. Ha azt akarja az Ember, hogy a' Monárchiai Uralkodás jobb légyen a' Közönséges Társaságbélinél: ki vagyon mondva az Uralkodó Sententiája: Légyen munkás és igasságos, és szedje egybe minden ereit, hogy azt az helyet, mellyre állittatott bé-töltse. Az én gondolataim, mellyeket az ő Kötelességeiről formáltam, ezek:

Esmérje tökéletesen, és egyről edgyig erejét és gyengéjét országának; mind pénzbeli tehetségére nézve, mind pedig népességére, jövedelmére, kereskedésére, törvényeire, és annak a' Nemzetnek természetire nézve mellyen nékie uralkodnia kell. A' törvényeknek, ha jók, tisztán ki kell fejezve lenni: ne hogy a' patvarkodás azokat tetszése szerint fatsarhassa, annak értelmét meg tsalván, és így a' Hazafiak vagyonnját bizonyos Törvény nélkül kedve szerint ítéllye el a' Bíró. A' Törvény folyásának, minél rövidebb lehet, olyannak kell lenni, ne hogy a' Peres Felek meg-romollyanak véllé; és a' mit az Igasság rendén kell nyerniek, előre réá költsek. Ez edgy olyan része az Igasságnak, mellyre nem lehet eléggé vigyázni, hogy az Ember mind a' Bíró, mind a' Prokátor Húzás Vonásának minden lehetséges gátot vessen. Mind az egész világot maga Kötelességében lehet tartani a' Tartományoknak bizonyos üdőkben léendő el-járások által, a' ki magát meg-bántottnak fogja tartani, merni fog panaszozni. A' törvény Által-hagóinak keményen meg kell büntettettniek. Mellyhez kétség kívül szükség felett való dolog melléje tennem: hogy a' büntetés ne haladja-meg a' vétket soha: hogy a' Törvényes igasság, és erőszak között külömbiséget kell tenni, és azt evel nem kell soha fel tserélni. És hogy mindenkor jobb, hogy az Uralkodó igen irgalmas, mint sem igen kemény légyen. Továbbá edgy Személyes Ember hanemha maga dolgait bizonyos Principiumok szerint viszi, azoknak semmi jó vége nintsen: annál inkább egy olyan Tiszttségben lévő Embernek, a' ki Népei böldogságának Önnál-lója, vigyázni kell szükségesképpen, hogy meg határozott Systémát kövessen dolgaiban, az Igazgatásban, az Ország jövedelme, Kereskedés és Törvény folyása rendben: Példának okáért, egy szelíd Népnak nem kellenek kemény törvények, hanem az ő Természetekhez szabottak. Ezen Systémák fundamentomának pedig mindenkor meg kell feleni a' Társaság főbb javának, és a' Principiumoknak

a' Tartomány állásához, a' régi Szokásokhoz, ha jók, és a' Nemzet természetéhez kell alkalmaztatva lenniük. Példának okáért: az Országlás rendiben meg esmért dolgok, hogy a' Szövetségesek között leg-természet szerint valóbbak, következésképpen leg-jobban azok, kiknek hasznok és károk a' miénkel egyben köttetett, és a' kik nem olyan tőszomszédok, hogy véllék az enyim és tiéd felől valami kérdezéskedésbe jöhessünk. Néha a' tsudálatos történetek rend kívül való Szövetkezéseknek adnak helyet. A' mi Napjainkban láttuk, hogy olyan Nemzetek, mellyek eleitől vogva vetélkedésben vóltak, sőt ellenségi vóltak egymásnak, azon egy Zászló alatt szálottanak-ki a' mezőre, de ezek olyan esetek, mellyek ritkán történnek, és soha hímet varni róllak nem lehet. Az ilyen színű Szövetkezések tsak szempillantatiák; és tsak egyedül azok lehetnek állandósok, mellyekhez a' Köz hasznon és káron építettnek. Abban a' Környül állásban, mint ma Europa vagyon, midőn minden Fejedelmeknek Hadi Népei vadnak, kik között némelylyek igen nagyra kezdenek emelkedni, úgy hogy a' gyengébbeket semmivé tehetik, az Okosság kévanna, hogy az Ember más Hatalmasságokkal Szövetkezzék öszve, mind azért, hogy ellenségei veszedelmes szándékoknak eleibe álhasson: mind pedig, hogy Szövetségesei segedelmek által igasságos kereseteinek, hogyha ezeknek valaki ellene szegezné magát, embere lehessen. De e' nem elég. Meg kévantatik hogy Szomszédainál, minden felett pedig ellenségeinél meg hitt szemei és fülei légyenek, kik a' mit láttak és hallottak híven meg-mondjak. Az Emberek gonoszok, kiváltképpen arra kell vigyázni, hogy váratlan ne essék valami. Mert valami váratlan történik, az Embert ijedtségbe és rendeletlenségbe hozza. E' soha meg nem történik, akármelly veszedelemet vár is magára az Ember, ha előre készen van. Az Europai Politica olyan tsalárd, hogy a' leg vigyázóbb is, hanemha mindenkor készen és talpon áll, meg-tsallattatthatik.

Bárány Péter*

A' KÖZNÉP' MEGVILÁGOSODÁSÁRÓL

ENNEK HATÁRAIRÓL ÉS HASZNAIRÓL

IRTA NÉMET NYELVEN EWALD I. L.

Bétsben, Hummel Dávid betűivel 1791.

(részlet)

És mondá az Isten: légyen világosság! És lön világosság.

És lát az Isten, hogy jó a' világosság.

Móses

A'

MUNKA RENDJE

I. SZÁM

Nem sok nyilvánvaló, de annál több alattomban-való ellenségei vannak ma a' meg-világosodásnak. Azok között némelyek, féltvén Despotismusokat, törnek a' meg-világosodás ellen, jól lehet annak hasznáról meg-győződtek-is. Az illyeneket nem kellene meg-tzáfolni, hanem inkább az emberiség eránt való érzést benne fel-éleszteni. Nints itt foganattya a' meg-tzáfolásnak.

II. SZÁM

Némelyek csak a' meg-világosodással való vissza élést, 's abbéli vak buzgóságot tapasztalják; olyanokat tulajdonítanak következésül a' meg-világosodásnak, melyek annak nem következései. Az illyeneknek meg kell előbb mutatnunk, miben áll a' meg-világosodás, és meddig terjedhet ki az a' népben, úgy meg-győződnek hasznairól.

* Széchényi Ferenc titkára, 1763-ban született, tanulmányait Privigyén és Pesten végezte. 1791-ben első díjat nyert pszichológiai munkájával, melyet az első magyar nyelvű pszichológiai műként tartanak számon. 1803 és 1813 között tisztviselőként dolgozott Miskolcon, majd a Bretzenheim család sárospataki és regéci uradalmainak gazdasági igazgatója volt. Ezt követően Erdélyben dolgozott, Új-Aradon halt meg 1829-ben.

III. SZÁM

A' meg-világosodásnak értelme bővebben elé adatik, 's Kaut, Mendelsohn, Rehberg, Becker, és Zerrenner gondolataival egybe vettetik.

IV. SZÁM

Onnét ki-tetszik, hogy előbb meg kell határozni, miben 's mennyiben kelletik a' köznépet meg-világosítani: minek előtte azt hasznosnak, vagy károsnak lehessen mondani: mivel a' határ nélkül való meg-világosodás éppen nem a' köznépnek való.

V. SZÁM

Minden igen messze terjedt meg-világosodás árt a' köznépnek.

VI. SZÁM

Az olyan meg-világosodás-is káros, melly szőrszál hasogatóvá, 's kételkedővé teszi a' népet. A' vallásban, és a' polgári igazgatásban való kételkedésnek káros vólta. Igaz keresztényi megvilágosodás a' jobbágynak a' felsőktől való függések eránt.

VII. SZÁM

A' ki-tsinosulás, 's a' kultúra is káros. De ez különbözik a' megvilágosodástól, nem is jár egy úton véle. Nem vihet ez tehát senkit oda, mivel sokkal más a' tétje.

VIII. SZÁM

Felette nehéz azt általyában meg határozni, mitsoda tárgyakra kelljen ki terjedni a' megvilágosodásnak. Ezt már könnyebben a' mit kellessék el követni az Országnak a' népre nézve. Ezen tárgyak meg határozattnak.

IX. SZÁM

Mindenek felett az Ifiúságnak tanítása eszközli a' meg-világosodásnak el terjedését. De eszközölhetik ezt némely részben a' rendelések, szokások, nemzeti ünnepek is, melyekhez a' régiek igen jól értettek. A' példák által még többre lehet menni.

X. SZÁM

A' Vallásban kell kiváltképpen a köznépet meg-világosítani. Meg mutattatik, melly nagy okossággal kell e' dologban el járni.

XI. SZÁM

Az illyen jól el intézett meg-világosodás, bizonyára nagy hasznót hajt a' jobbágyoknak. Szemlátomás való dolog az, hogy ez a' magános embernek hasznos, a' mit pedig ebben a' tekintetben a' magános emberről el lehet mondani, el lehet azt mondani a' népről is. Ezt a' História is nyilván bizonyítja. A' JÉSZUS' tanítása, 's a' Reformátzió ideiről elő hozott példák.

XII. SZÁM

Az Uralkodókra nézve is hasznos a' meg-világosodás. Ezt mutattya a' dolognak természete; mert a' meg-világosodott köznép többet adózhat, 's maga is tsak jól él. Ezt a' História is bizonyította. Az Orosz birodalomról, Prussziáról, 's Hertzeg Biskáiról felhordott példák. A' tapasztalás is erősíti. A' melly tartományában Európának inkább el terjedt a' meg világosodás, annál nagyobb hatalommal 's felsőséggel bír is az a' többiek között. Ez egy ide rekesztett kis Tábla által mutat-tatik meg. A hova a' megvilágosodás bé nem juthat, ott a' babonaság, kints-ásás, örödgűzés, s' a' perlekedés lakozik. Erre nézve fáradoznak annak terjesztésében a' böltsebb Német országi Fejedlemek: fáradozott pedig különösen a' Nagy Fridrik.

XIII. SZÁM

Azt hántorgattyák a' meg világosodásnak ellenségei, hogy az a' köznépet dolog-talanná teszi. De ezt eléggé meg tzáfolják minden tartományoknak példái. A' bújálkodás (luxus) nagyon el hatalmozik miatta; de ez tsak a' mód nélkül való ki tsínosulából következhetik. Meg romlik a' jámbor erkölts. De mi módon?

XIV. SZÁM

A' leg fontosabb ellenvetés ebből áll: a' meg-világosodás engedetlené teszi a' job-bágyokat; ezt bizonyítja a' most folyó 's annyi pártütéseket szülő századunk. De ez ellenkezik azon Revolutzióknak Históriájokkal, mivel azok mindenkor más okból támadtak.

XV. SZÁM

A' tapasztalás is meg tzáfolja ezt az ellen vetést. A' meg nem világosodott tarto-mányokban uralkodnak többnyire a' pártütések: a' meg világosodttaknál sokkal más oka van az ellenkezéseknek.

XVI. SZÁM

A' dolog természete se hozza azt magával. Az igaz, hogy a' despotai uralkodá-sokban káros a' meg-világosodás? De ha az szeléd, 's nem sérti az emberiséget, akkor bizonyly könnyebb bánni a' meg világosodott jobbággal, mivel inkább tudja az, mi törvényes, vagy törvénytelen, 's jobban fel-tudja vetni ellenszégések-nek kárát. Ha bajosabb is a' meg-világosdott népet kormányozni; több hasznót hajt is ez tsak ugyan az Uralkodónak. De ha nem hajtana is: még is az ember-nek érdeme 's több és több tökéletességre való vágyódása azt kívánja, hogy az Uralkodók annak ki művelésén törekedjenek. A' jó Fejedelmekhez intézett bé fejezés.

(...)

III.

Nékem úgy látszik, hogy már maga a' szó elegendő képpen ki-jelenti azt, mi légyen a' meg-világosdás. Tudni-illik ott világosságot jelent, a' hol setétség volt; jelenti azon dolgoknak el-hárítását, mellyek eddig a' világosság' sűgárit akadá-lyoztassák; azon homályos fellegeknek el-űzését, mellyek a' nap' fénnét el-fog-ták. Általában tehát jelenti az embernek azt az állapotját, mellyben, a' millyen messze tsak szeme szolgálhat, 's látása ki-terjed, a' körülette lévő dolgokat mind addig tisztán meg-esmérheti. Következés képpen a' meg-világosodott ember, vagy a' meg-világosodott nép az, a' melly minden körülette lévő dolgokat tisztán, és héjánosság nélkül meg-esmér, valamellyeket tsak meg-lehet esmérni, 's többek-nek meg-esméréséhez is juthat, mihelyt akar. Meg-világosítani téssen, valakit olyan állapotba helyheztenni, mellyben a' meg-esmérhető dolgokat tökéletesem meg-esmérhesse. Mind az, a' mit Kant,¹ Mendelson, Rehberg, Beker, és Zerrenner

¹ Kant értelme szerint a' meg-világosodás nem egyéb, hanem az embernek azon tú-torság alól való fel-szabadulása, mellybe magát önként vetette volt, (Berliner Monats-chirft 84 Dez) Ezen magyarázat egy, éppen Kanthoz illő éles elmével költött filosofiai allegoria. Tsak hogy ezen magyarázat azt kívánja-elölre, hogy a' meg-világosodott ember maga keressen, és gyűjtson magának fáklyát; ez pedig a' mint a' tapaszta-lás, és a' Históriák bizonyítja, kevés embertől telik ki. Ezt Kánt mintegy maga-is meg-esméri ezen szavaiban.

mondottak a' meg-világosodásról, bár mi különbözö értelme vagyon-is, természet szerint csak ezen közép-pont körül járunk, 's következő képpen nem tesznek egyebet, hanem azt, a'mit én mondok. Ezekből immár könnyen által lehet látni, hogy a' meg-világosodás magában nem ad tehetséget, a' dolgok' meg-eszmérésére, hanem csak el-hárítja azon akadályokat, melyek miatt azokat eddig nem láthattuk.

Sok dolgokat, a' leg-nagyobb meg-világosodás mellett se lehet meg-esmérni; éppen úgy, mint sok dolgok láthatatlanok maradnak a' leg-nagyobb világosság-nál-is.

Nem minden dolgokat lehet azon egymódon meg-esmérni. Némelyeket csak elmélkedés által; némelyeket csak a' külső 's belső érző-eszközök által, a' tapasztalás által, vagy a' Historiából.

A' leg-tisztább nap-fénynél se lehet látni a' filemile éneklését, vagy a' szőlőnek ízét.

Némelly dolgoknak meg-eszmérése szükséges minden embernek; némellyeké pedig csak bizonyos karban, 's rendben lévőeknek. Ugyan-is lehetetlen bizonyos határt szabni abban, meddig terjedjen, és hol álljon-meg egy embernek, vagy egész nemzetnek meg-világosodása. Az ilyen meg-határozás ellenkezni látszik az embernek természetével, kinek tulajdona az, hogy elmebéli tehetségeinek tökéletesítése zabolán ne tartassék. De ha valaki azért hagygya-el a' szükséges, és el-kerülhetetlen dolgoknak esméretét, mert a' szükségteleneken, 's elkerülhetendőkön kapkodik; ha az emberi elme oly' szoros határba rekesztetik, hogy a'

„Ha szinte el-hányná-is valaki a' formuláknak, 's szabásoknak azon bilintseit, melyek eddig kötve tartották elméjét: még se volna bátorságos annak, csak a' keskeny árkon-is által ugrani, azért, mert a' szabad mozgáshoz még nem szoktatta magát.„ Úgy-is látszik volta képpen, hogy az embereknek nagyobb része tútorság alá vagyon magától a' természettől vettelve, és csak, mindattól függ, hogy ki millyen tútor választott magának. Bizonyára mindnyájan, kik a tútorság alól már ki-keltek, egy darabig tútorság alatt voltak. – Mendelssohn (Berlin. Mon. 84. Sept.) a' meg-világosodáshoz helyhezteti azon dolgoknak okos meg-eszmérésében, 's azokról való okos elmélkedésben, melyek, az ő nyomos mivoltok szerint, az életre főképpen tartoznak, és az ember élete fő tzélljával szorossan egybe vannak kötve. – Bekes (Über die Aufklärung des Landmannes, S. 18). „az igazságnak keresésében, és a dolgok meg-eszmérésének helyes össze-foglalásában. – Zerrenner pedig (über Volksaufklärung. S. 7)“ azon arra szántt jó-tévő igyekezetben, mely által a' köznéppel-annyi hasznos esméret közzöltetik s' a' t. Ezekből látni: hogy ezen böltsek a' dolognak velejében mind meg-egyeztek ugyan; tsak hogy a' magyarázatot sem a' szónak (meg-világosodás) értelmében, sem a' szó alatt fekvő képhez nem eléggé alkalmaztatták; sőt a' magyarázatba (definitio) némelly bal értelmű szavakat-is férkeztettek-bé; a' mit én, természetesen folyó magyarázatommal, el-kerülni akartam.

miatt meg nem esmérheti egyszerre mind a' kettőt, azomban pedig ő mind a' kettő csak felében esmér-meg: akkor a' szélesen ki-terjedett megvilágosodás káros.

Jó dolog az, ha kiki helyesen tanul arról gondolkodni: mi köze van az Istennek az emberhez 's az embernek az Istenhez; mi végre teremtettet az ember; mi kötelességei vannak mind ember-'s polgár társaira, mind pedig a' köz-és más társaságokra nézve, mi foglalatosságai vannak hivataljában, s' mi módon járhat-el azokban leg-jobban.

Ezt tagadni nem lehet!

(...)

VI.

Hamis, és veszedelmes minden megvilágosodás, mely a' köznépet szörszál-hasogatásra, feszegetésre, 's kétségeskedésre tsábította. A' vallásban való kétségeskedés egy embert se jobbít-meg; a' köznépet pedig éppen nem. Valóban nem ösztönöz az munkás életre, 's nem nyugtattya-meg a' szívet, ha nem tudom hányadán vagyok, mihez kellessék éltémnek legfontosabb dolgaiban magamat tartanom. Természetes dolog az, hogy mind addig habozok az igaz, és nem-igaz között, még a' különbséget közöttök bizonyosan meg nem tudom. Természetes dolog az, hogy minden szenvedéstől, 's a' haláltól iszonyodjam, ha nem tudom, miért szenvedek, és mi lesz belőlem holtom után. Tsak ugyan hamarabb kiverődhetik az, a' kételkedésnek habjai közzül, és könnyebben el-jút a' bizonyosságnak rév-partjára, a' kinek az elmélkedésre elegendő tehetsége, 's üdeje vagyon. De a' gyáva köznép, a' ki ifiságától fogva véres verítékével keresi minden falat kenyerét; a' kinek igen szűken van ki-szabva, a' pihenésre, 's nyugalomra minden órája, és a' kinek az elmélkedésre se üdeje, se tehetsége nintsen, mit tsinállyon? Kételkedő leszsz 's kételkedő marad; religióbéli indító-okokból fog mindent tenni, és nem tenni: a' religio nem ad néki vigasztalást akkor, midőn vigasztalásra leszsz szüksége; mert egy dologban se bizonyos, a' mi tsak egyedül ad jóra való kedvet, vigasztalást, és nyugalmat. Ti vettétek-el tőle ezen istápot, halgatag meg-világosítók; mellyel magát vándorlásában támogatta, 's már most ott' se tud menni, ahol minden akadály nélkül mehetne! Valóban semmit se tartok esztelenebb, 's ember-gyűlölőbb dolognak, mint azt a' köznépnak titkon értésére adni: hogy ez vagy amaz hitbéli ágazat nem igaz-az nints a' Bibliában, a' mit a' köznép már sok századoktól fogva benne olvasott! Nem kell mindent úgy érteni, a' mint ott fekszik. A' Jésus, és az ő Apostolai nyilván tanítottak oly valamit, a' mi tsupán a' Zsidók hibás vélekedése volt 's a' t. – Melly nagy oktalanság a' köznép előtt ilyeneket hántorgatni, bár ha igazak valnának-is! Melly nagy kár, ha illy' valamit a' köznép el-hiszen! Nem tsak azért, mert némelly magános igazságokat kezd kétségbe hozni; nem tsak egy kéthelyet támad-meg a' Sz. Írásban: hanem kételkedni kezd általlyában

minden igazságról, és nem is igen hisz többé a' Sz. Irásnak, főképp ott, a' hol megromlott hajlandóságának világosan ellene mond. Vegyétek-elő már ilyenkor filosofiátokat, szedjétek össze minden indító, 's meggyőző okokat, adjátok elejébe mind ezeket, a' szívre leg-inkább ható ékesen-szóllással, s' próbáljátok-meg, ha ötöt azoknál fogva az emberségre, virtusra, tiszta életre, mértékeletességre, 's engedelmességre indíthatjátok-é? Majd akkor válik-el, mi gyümölcst hozott szabados oktatástok; majd-akkor tapasztaljátok, hogy minden Filosofiátoknak sintsen annyi ereje, a' köznépre nézve, mint egy Sz. Irásbéli helynek, mint csak egy illyen mondásnak-is: az Isten parantsolta! Az isten akarja! Ha néhol a' háznak szeglet-oszlopait módosabban, 's tsinosabban lehetne-is ki-faragni; még-is jobbnak tartja az építő-mester, azokat úgy hagyni, a' mint vannak, mint-sem, hogy az egész ház dülő-félre jusson. Sem a' böltességgel, sem az emberi szeretettel meg nem egyezik az, ha szomszédod' rongyons kunyhóját széllyel hányod, csak azért, hogy ő az útzán kinteleníttessen aludni! Ha tudsz, és akarsz rajta valamit segíteni; építs' neki állandóbb, 's alkalmasabb lakást, 's hadd reá, ki akar-é kunyhójából az új lakásba költözni, vagy nem. Leszsz ő néki annyira való esze, hogy magának lakást válaszszon, 's ily' képpen még se marad az ég alatt. Tsak-nem olly' veszedelmes a' polgári igazgatásban való kétségeskedés, az Uralkodó', 's az alatt-valók jussainak fessegetése-is. Gyakran mondták azt nekem sok érdemes tisztviselők, hogy sénkivel se bajosabb meg-eggyezni mint a' kinyílt szemű paraszttal. Leg-kisebb kötelessége ellen-is ezer-meg-ezer színlett okokat hord-elé, 's ravasz fogásaival annyira el-gyötri a' tisztviselőket, hogy végre a' leg-szelídebb tisztviselő se győzi a' dolgot békességes tűréssel. Az ilyen példákat úgy adák előmbé, mint a' meg-világosodás káros voltának tanúságait. Az ilyen meg-világosodás valóban igen-is káros a' köznéppnek. Nem magyarázták meg-néki, 's nem kötötték szívére elegendő képpen a' hitnek ágozatit; az ilyen ember tsak úgy műveli szántóföldét marháira, 's háza-tájékára gondot visel minden elmélkedés nélkül, mint az apjától látta, 's tanulta. Meg-vannak benne-is mind azon hibás vélekedések, és babonáskodások, a' mik szomszédjaiban, tehát egy részről se világosított meg. Azonban elévetődik egy két Rabulista,² fetsegnéi kezd fizetésért holmit néki az ő jussairól, és gyanús gondolatokat gerjeszt benne az Elöljárók ellen. Az ember természet szerént, sok jussal bírni szeret; de nem szeret adózni, 's engedelmeskedni; az tehát, a' mivel azon hamis per-folytatók már előre bé-tölték fejét, hízkelkedik az ő természeti hajlandóságának. Könnyen

² Ezeknek hívom én az ilyen hordában szótt per-folytatókat, nem tsúfoldásból, hanem, hogy őket a' több emberséges Per-folytatóktól meg-külömböztessék, a' kiket én szívből tiszttelek, a' kik sok jót tehetnek, 's a' kik ama' nyomorékokat magok-is útállják, szint' úgy, mint én.

helyt ad annak, mert éppen szája íze szerént vagyon; 's annál könnyebben helyt ad, menné ki-műveletlenebb esze van arra, hogy mind annak hamisságát által láthassa, mind pedig a' Rabulistáknak szembe tűnő tzéllját utól-érhesse. Ha ő igazán meg-lenne világosítva, koránt se vezetné magát orron fogva, 's nem-is hagyná ily' képmutató hálakodások között erszényét tsalárdúl meg fejtetni, De a' megvilágosodást az ilyen Rabulistáknak pénz után ásitoz elme-töréseikből meg-ítélni: az éppen annyit tenni, mint a' világosságot azért tartani károsnak, mert a' bujdosó-tűz a' posványba vezet. Elégge meg-mutatta Genevának példája, mi-következhetik azon polikabéli szórszál-hasogatásokból, ha a' köznép önnön jussaiban igen meg-világosíttatik, és-ha a' meg-világosodás tsak egy oldalról esik 's nem a' Kristus igaz tanításán épül. „Az Isten akarja, hogy

„Elöl-járóimnak engedelmeskedjem, 's le fizessem az adót melyet reám mérnek. Vétkezném tehát az Isten ellen, ha azt nem tselekdném; mert az Elöl-járóknak hatalma nem történetből, hanem Isten rendeléséből vagyon. Ha gondolom, hogy valami kisebbségemre vagyon, akkor a' Felsőség elejébe terjstem ügyemet, tőle igazságot, védelmet, terheim alól való könnyebítést, 's kegyelmet kérek. szabad saját jussomat a' bírák előtt keresnem: mert a' végre rendelte őket az Uralkodó, hogy igazságot szolgáltatassanak, de tartozom azon meg-nyugodni, a' mit ők végeznek.„ Ez a' Kristusnak ezen dologról való igaz tanítása, 's egyedül tsak eddig kell a' köznépet az ő jussaiban meg-világosítani, mert ez elegendő.

VII.

Még egy neme van a' hamis megvilágosodásnak, melyet ki tsinosulásnak nevezhetünk; ez tulajdon-képpen nem meg-világosodás, hanem tsak azoktól tartatik annak, kik a' hasonló dolgoknak értelmét nem szokták egy, mástól meg-kölömböztetni. Ez alatt közönségesen olyan ki-pallérozott íz értetik, mely a' szépet, módost, 's mind azt tárgyozza, a' mi az érző-eszközöket ketsegtetik, s' képzeleinket kellemetesen mulattattya. Értetik egy bizonyos esmeretség az olyan mesterségekben, 's kézi-művekben, melyek érző eszközeinket gyönyörködtetik, vagy az életnek módját kedvesebbé teszik. A' ki-tsinosított nemzet ételében, 's öltözetében tsínos; az építés' dolgában, 's annak mind külső, mind belső fel-ékesítésében a' leg-újabb ízt követi, esméretes a' szebb, drágább, 's betesebb rajzolatokkal, mettszett képekkel, 's a' muzsikának sok-féle nemeivel, tud jól tántzolni és a' tásalkodásnak be-vett reguláit meg tanulta mint az ábétzét. Ha az ilyen nemzetnél a' kis-aszszony írni és olvasni nem tud, az meg-botsátható hiba: de ha a' maga meg-hajtásában olly' mozdulást ejt, melyben egy kis erőltetés vagyon, az már az egész város' szájában forog. Nem tulajdoníttatik az itt' egy ifinak is hibául, ha a' leg nevezetesebb Tudósokról, 's azoknak írásiról egy szót se tud-is;

sénki se szőlj meg érte, ha a Dámák társaságában, zsebéből egy darab menkövet elő-mutat, s annak nehézségéből magyarázza a menkönek erejét: vagy ha egybe-szedett szemöldökkel s homlokkal tudós hangon javasolja, hogy étszakára kelve, a virágos táblát jól bé kell fedni, nehogy harmat essék reája; s a reumatismust, melyet egy elődi orvos a beteg testből ki-vett, égett-borban nagy figyelemmel vizsgálja!³ – ki tudná mind az ilyeneknek számát? De az Oberon tántzot nem tudni, a leg-újabb módikról költt írásokat nem olvasni, s azokból a piperésének minden neveit nem tanulni, az már nagy iszonyúság! Könnyen által-lehet látni, mi következesei vannak ennek, ha valami nemzetnek Naggyai eme veszedelmes útnak indítottak. Az alatonyság felséges dologgá, a felséges alatonnyá válik előttök. Minden nyomos foglalatosságra halálíg való unalmat érzének, s itt' sints' egyéb télyok, hanem hogy tsinosabban egyenek, kellemetesebben öltözködjének édesdebben töltsék az időt. A mi szájok ízének nem kedvez, vagy érzékenységeiket nem tsiklandoztattya, a nem kell. Szer felett való erőlködésnek, s bolondságnak tartanak minden nyomosabb foglalatosságot. Minden férjfiúi vidámság, s munkásság, minden hazai-szeretet, minden religióbéli buzgóság, a jó, nagy, és nemes dolgok iránt való entusziásmus, a tudományok, bölt-sesség s tökéletesség után való terekedés szem-látomást ki-hal benne. Idővel a nemzeti erősségnek-is ina szakad, el-lágyúlnak tsontytai mint a pép, s természet szerént a meg-fogyatkozott test végre le-rogyik, a mint ezt sok nemezet történetei bizonyították. Ha a meg-világosodás egy ilyen nyavalyát okozna, vagy ha tsak távúlról-is tézélozna illy' valamire – Ó tehát jobb így tudatlanságban, s vadságban maradnunk! Ezeket kellenék akkor őrizni, s vigyázva vigyázni reájok, mint a nemzetnek leg-szentségesebb kintsére! Számkivetésre kellenék az olyan boldogtalant úzni, a ki tsak egy legkisebb lámpást gyújtana-is meg, hogy a köz-nép jobban lásson! Maga az uralkodó, maga az emberiség tartozna ilyankor törvényt állítani a meg-világosodás ellen, mint az idegen portékák bé-hozása ellen, s kontumáziát tartatni minden idegenekkel, míg nem látná a nemzet, ha nem hozták-é-be magokkal ezt a pestist. De a meg-világosodás ezekben valósággal ártatlan, sőt a leg-hathatósabb ellenzöje a szer felett való ki-tsinosulásnak; mivel az abból következő kárt, a meg-világosodott ember könnyen által-láthattya.

Az igaz meg-világosodás azon törekedik, hogy az emberből jobb ember vályyon, s azt, a mit tennie kell, meg-fontolva, s leg-jobb móddal vigye-véghez; hogy mind azt megtanúlya, a mit néki, mint embernek, mint jobbálynak, házi-és mezei-gazdának, mester-embernek, s kereskedőnek tudni kell: s mind ezeket helyesen tudja; és hogy ösztöne légyen arról-is tovább gondolkodni, a mint foglaltossáiban szüksége vagon. Hogyan tásbíthatna már az ilyen meg-világosodás valakit

³ Mind igazi történetek – fájdalom!

puhaságra, piperéségre, s minden nyomos elmélkedést, s ügyes munkásságot utáló kitsiny-lelkűségre? Vagy talán egy országnak az a része meg-világosodtabb, a melly ki-tínosultabb? Vallyon Olaszországot a megvilágosodás vitte-é a mindenknél tudva lévő puhaságokra? Akkor volt-e Róma leg-fajtalánabb, mikor leg-inkább meg-világosodott? Való az, hogy lehetetlen valamely nemzetnek ki-tsinosulni, ha bárdolatlanságában hagyattatik. Ha a köznép semmit sem esmér, azon módokrol semmit sem tud semmit, mellyek az alkalmasabb életre, s a testi gyönyörűségekre vezethetnék őket, kivéven azokat, mellyekre a természettől ösztönöztetik. De azzal valóban még semmit se nyertünk! Mellyik atya szúrja ki azért fiának szemét, hogy szép aszszonyt ne lásson? Bizonyos pedig, hogy a Teremtő a szemet a szépnak látására, a fület az ékes harmonia hallására, a nyelvet a testekben lévő legvékonyabb sónak ízlésére, és a képzelő tehetséget az elméből el-tűnt képeknek újabb, s szebb formában való le-rajzolására adta, noha jól tudta, hogy a testi érzékenységek ereje viheti az embert puhaságra. Nem bírhat ugyan mindenkor a megvilágosodás a testi gyönyörűségeknél sebes árjával; de igaz az-is, hogy a meg nem világosodott ember hamarabb el-nyeli a mézes horgot, mint az, a ki magáról, kötelességeiről, emberi vóltának végéről, s állandó boldogságáról fontosán szokott gondolkodni. Hiszem, talán tsak nem fog azért az ember valamit esztelenebből tselekdni, mert több esze van!

(...)

IX.

Természet szerént a Tanítás egy fő eszköz, a jó végre intézett meg-világosodásnak elé-mozdítására, természet szerént az ifiaknak ezen tanítást kezdeni, őket kell formálni s egészen más emberekké változtatni, ha azt akarjuk, hogy a köznép egy léptsóvel fellyebb hágjon. Az ember egy-általlyában, s különösen a közember, bozonyos esztendő k' el-tölttével tulajdon tökéletességnek határát el-érte. Gondolkozásának módja meg-állapodott, s valami bizonyos keveset neméhez kötötte magát, mellytől nehezen áll-el. Egy szóval a köz-ember az, a mivé egyszer lett, s könnyen nem-is lesz' egyéb belőle. Lám a szokásoknak hatalma gyakorta oly igen uralkodik rajtunk, kik különben sokféle dolgokat fel-érhetünk eszünkkel: mennyivel inkább a szegély közember, a ki gyermekségétől fogva felette kevés dolgokról szokott gondolkodni! Mind egy szóig igaz ez; s kiki tapasztallya ezt bizonyosan, a ki a köznép formálásában valamit próbált. S még-is, úgy tetszik nékem, tsak könnyen fel hagynak a mostani nemzetnek formálásán; tsak nem az egész tanítás pusztá beszédből, vagy nyomtatott írásból áll, a minek kétség kívül a koros szántóvető előtt igen kevés, vagy éppen semmi foganattya nintsen. A régi Törvényszerzők sokkal jobban tudtak a köznéppel bánni. Némelly készületeket, rendeléseket

tettek bizonyos tzeremóniákat, ünnepeket, játékokat szerettek; sok jó rendtartásokat, azzal tettek szenté a' köznép előtt, hogy azt a' valláshoz tartozónak szénlették. Hasznokra fordították a' betsületet, 's gyalázat iránt való érzést, a' nemzeti maga rátartást az esprit de corps, a' hivságot, söt némelly a' népben meg-rögzött bal-vélekedéseket-is, hogy tsak arra vezethessék a' népet, a' merre akarták. Ha a' népnek szóllottak, nem szóllottak tsak a' fülnek, hanem a' szemnek, szívnek, a' képzelődő tehetség, 's több érzékenységeknek-is egygyetemben, 's természet szerint jobban lehet vala őket érteni, mint, ha tsak pusztá szavakkal, fonnyadt írásokkal, vagy tsömörig úntató okoskodásokkal tanítottak volna; 's természet szerint mélyebb gyökeret vert ez a' népnek szívében, mint a' nyomorék curiális Styluson szólló rendelés, melly a' Fejedelemnek atyai gondoskodásáról papol. A' mái törvényszerzők közzül sokan azt tartják, hgyoy a' néppel nagy részént tsak okoskodások által kell bänni: 's természet szerint semmire se mehetnek. Jól tudták azt a' régi Törvény-szerzők, hogy a' köznép a' külső érzékenységek képző tehetségek, indulatok, 's ezek mellett az okoskodás által-kell valamit venni, 's természet-szerént éppen így sokra is mentek. Caesar a' Cirbensis, és Jphitus az Olypiai játékokkal többre mentek; több vitézséget, testi hajlékonyságot, hazafiúságot gerjesztettek a' népben, mint akár mi némü tanítással-is. Likurgus fekete levének hathatósabb ereje volt a' Spárta-béliek formáltatásában, mint ha, nem tudom, mi törvényt szabott volna-is a' bujálkodás (luxus) ellen; Móses-is, vagy Isten Móses által, a' húsvéti bárány' ünnapével, jobban a' valláshoz kaptsolta szívet a' Zsidóságnak, mint akár mi prédikálások által-is. De egy egész könyvet kellene erről írni, hogy meg-mutassuk, mint kellenék a' köz-néppel bänni; 's valóban nagy szükség-is vólna egy ilyen munkára. Én itt' tsak újjal mutatok oda, s' a' kinek szeme van, nézzen! Nagyobb hasznot lehet reményleni, ha a' koros zsántó-vető példák által taníttatik; természet szerint a' példa erősebben-is bé-hat az ő szívébe. Az ő, igen keskeny határok közzé szorúlt elméje elégtelen arra, hogy az, elejébe tett dolgoknak okait, volta képpen meg-ítélhesse, érzi is magában hogy meg nem ítélheti. Életének módja sem engedi, hogy illy' valamibe avatkozzon. Mind maga, mind eleji, és szomszédjai gyakorta tapasztalták azt, hogy az ilyen fontos okokkal meg-erősített, és bé-hozott újítások, mellyek ellen az egygyügyü köz-ember egy szót se tudott szóllani, semmire valók vóltak; hogy venne tehát újra, gyanús okok mellett valamit-bé? Az ő gyáva esze azt mondja néki, hogy tsak a' tapasztalás igaz próba-kőve minden jó, vagy rossz újításnak; és sénki se veheti tőle rossz néven, ha inkább kedvelli azt, a' mit tapasztalából esmér, mint azt, a' mit nem esmér. De ha látja, hogy jobb az új az ónál, hogy kevesebb fáradsággal több hasznot hajthat belőle; mihelyt olyan pléldát mutatsz néki, mellyet minden oldalról minden környül-állások között meg-visgálván, igaznak

talál; mihelyt ötet a' meg-győződésre nem erőlteted, hanem egészen reá-bírod, hogy magá meg-győzze önnön módja szerint, hidd el, fog az újságon kapni. Ugy tetszik Schlözer *Staatsanzeige* nevű munkájában olvastam, hogy egy bizonyos Fejedelem a' ló-herének természetét örömet bé akarta volna tartományába hozni. Bé-vettetett egy darab földet lóhere maggal a' kastélya előtt, a' hol a' falusi gazdáknak úgy-is gyakran által kelletett járnai. Gyakran meg-állapodtak a' gyönyörűséges legelőnek nézésére, tsudálták, melly gyakran lehet ott kaszálni, 's mi nagy hasznát lehet egy tenyérnyi földnek venni. Tudakozódtak osztán, mi az 's mi módon szokták természetni? Ezekre nékik tsak rövideden feleltek, sénki se javallotta azt nékik 's sénki se igyekezett őket reá beszélni. Egyszer tsak el kezdték a' falusi gazdák-is a'-ló here természetét, 's most-is nagy haszonnal természetik.⁴ Egy Fejedelemnek bölts példájából tanulni leht, mikép' kellessék a' köz-népet bizonyos dolokban meg-világosítani!

(...)

XII.

Ha tehát az Uralkodó többre akarja vinni alatta-valóinak bódogságát, ha azt kívánja, hogy a' kereskedelem virágozzon, az erköltsök szelídüllyenek, és a'

⁴ Egy nevezetlen jó akarómnak köszönöm velem közlött hiteles levelének itt következő részét, melly az én vélekedésemnek valóságát új példával erősíti:

-- 's a' Kanonok leg-ottan sok eperfákat ültetett, és maga költségére meg-taníttatta a' kertészszét a' selyembogarakkal való bánásnak módjára, találván erre igen jó alkalmatosságot, nem meszsze lakó helyétől egy olyan gazdánál, ki már a' selyem természetét sok időtől fogva gyakorlatta. Erre a' kertész a' selyem természetéhez fogott, maga tulajdon hasznára, segítségül vette a' feleségét, 's a' gyermekeit, kiket külföldben-is, az iskolai órákon kívül, minden házi, 's kerti munkára reá-hajtott. Egyszer dél-után hall a' kanonok két gyermeket tanátskozni közelebb jöven, észre veszi hogy selyem-bogarakat akarnak egymással tserélni, 's örömmel értettek, hogy mind a' kettő jól tudja a' jó selyembogaraknak jeleit. Örömben mondá a' Kanonok tsak ugyan lesz' már a' dologból valami, mert kedvek kerekedett hozzá. „Tavasza kellén kevés idővel az előtt két, a' faluban meg telepedett parasztok dió-fát kérnek tőle. Esmérvén a' Kanonok jóra való igyekezeteket, így kezdett vele az új gazdaságról beszélni. Látom, hogy szokott gazdaságtok mellett, még egyébbel-is akarnátok valamitkét szerezni magatoknak. Nagy az adó, nagy a' költségek-is. Mit gondoltok atyámiai, hát ha selyem készítésre adnátok magatokat? Az néktek bizonyosan hasznot fog hajtani. Aratásig vége van a' selyem bogarakkal való bánásnak, 's kész pénz üti markotokat érette. „Hajlottak a' tanátsra, 's kertészéhez küldvén őket, meg hagyá, hogy a' kertész selyem bogarakat adjon nékik, 's tanítsa-meg őket, mikép' bannyanak vélek. Póltzoknak való deszkákat, 's minden ahoz tartozó eszközöket-is találunk a' kertésznél. Eper-fa levelet-is hordhatnak ingyen a' kertből. Gyakran vették már ez előtt-is hasznát földes Urok' javaslásának. Így tehát minden halasztás néküld dologhoz fogtak. A' kertész mindenben segíté őket, 's örömökre jól folyt minden munkájok.

gyámoltalan köz-nép, több gyűnyörűség forrásaira vezettessen, a' mellyekből néki annyi terhei között valamely részt kell engednünk. Úgy minden kételkedés nélkül elé kell néki a' meg-világosodást mozdítani, bár ha a' köz-nép által nem láttya is mindjárt az abból rá háromló hasznót. De ha egy ilyen atyai érzékenység, 's emberi indulat nem volna benne; ha a' maga népét nem egyébbnek tartaná-is, hanem csak akolba zártt marháknak, 's azt tetszése szerint vérig húzhatná, vonhatná: még-is tulajdon hasznára nézve-is meg-kellenék néki azt világosítani; 's nem-is találhatna, jövedelmeinek bővítésére hathatósabb eszközt ennél. A' dolognak természete, a' História, 's a' minden-napi tapasztalás, világos bizonytságot tesznek erről. Vegyünk-fel két falusi gazdát, kik közzül kinek kinek negyven löből magja, vagy húsz hód-földe vagyon; az egygyike meg-világodott, gondolkodik földének természeti mivoltáról, annak meg-jobbításáról; lassan lassan egész a' lehetőségig meg-is jobbítgattya; minden darab földet, a' mennyire csak lehet használlya; ló herét termeszt; marháit szaporította, jobb trágyát hord az ugarra, 's eképpen jobbította szántó-földét. Fákat ültet, komlót termeszt, maga főz magának oltó, és egészséges sert, hogy ne kénytelenítessék rozsztat drágán venni. Házát, gyermekeit, 's tselédjeit jó rendben tartya, szorgalmatosságra, 's jó maga-viseletre szoktattya, 's mind ezekben maga ad jó példát nekik. A' másik nem gondolkodik földének természeti mivoltáról, hanem csak úgy műveli, a' mint mástól látta, szántatlan, műveletlen haggya, a' mi szántatlan, műveletlen volt; a' mi legelő volt, azt legelőnek haggya, kevés marhát tarthat, mert kevés takarmánya van, ' mi van-is rozs, nem jó trágya válik belőle, 's nem kövérítheti szántó földét. A' tsapszéken kívül nem esmér semmi más gyűnyörűséget a' világon, mihelytt egy két garas tsörög az erszényében, megiszsa magát. Az ilyen életnek módjába belétanúlnak gyermekek tselédjei; 's vele egygyütt egy nyomon járnak. Történnyék immár meg, hogy az Ország szükségei miatt, kinek kinek ezen falusi gazdák közül tíz forinttal többet kellessék adózni; mellyik teszi le közüllök könnyebben az adót? Bár ha amannak-is terhesen essen a' nagy adó, ki talál még-is kezüllök könnyebb módot annak le-fizetésére? Ki tudja többre vinni jövedelmeit, 's kevesebbé tenni költségeit? Erre kiki hamar meg-felelhet! A' mi reájok nézve egyenként igaz, igaz az közönségesen-is. Ha tehát egy meg-világosodott gazda több adót fizethet, mint a' meg-nem világosodott: szükség-eképpen betsesebbnek kell lenni az Ország előtt egy meg-világosodott köz-népnek-is, mint a' meg-nem világosodott-nak, ha bár az embernek érdemét, tsupán csak az esztendei adózásnak somája szerint vegyük-is tekintetbe.

Ezt a' História-is nyilván bizonyította. Ki hitte volna, ha valai azt mondta volna ennek a' századnak kezdetén, hogy ama' vad és pusztá Orosz birodalom nyúltzvan, kilentzven esztendők alatt akár melly Európai birodalommal-is vetekedni fog; hadi

ereje ötven linia hajókból fog állani⁵, holott száz esztendők előtt tsak egyetlen egy tsajkája se volt⁶ Pétervára, melly még tsak egy két halsz kunyhóból állott, Európának leg-nagyobb 's szebb várossává vályon; talpon álló négy száz ezer derekasan gyakorlott hadi népe léssen.⁷ meszsze terjedő kereskedéséből eszendőnként majd még-annyi jövedelmet lásson, mint a' mennyi volt, Nagy Péternek országlása alatt,⁸ hét nyúltz milliomból álló jövedelme, harmintz-öt milliommra szaporodjon,⁹ egész birodalmában oskolák, orvosi, tanuló 's gyógyító házak, és tulajdon törvény-könyve léssen. E' pedig mind igaz, szemeinkkel láttyuk, a' mit el-nem hihettünk volna. Mi által ment hát ezen birodalom ilyen nagyra? Ha a' vér ontás nélkül el-foglaltt Lengyel ország részét, melly által két milliommal,¹⁰ és így egy tizenkettő részszel szaporodott a' Muszka birodalom lakosinak száma, ha mondom, ezen egy tizenkettő rész szaporodást ki-húzzik-is az egész sommából; kérdés: honnét vagyon a' többi? A' 24-milliom rúbellel nevedett jövedelem? A' negyvenöt linia-hajókból álló tengeri erő? 's a' t. Ha merő Mihály, 's Iván országlott volna; vályon lent volna-e a' birodalom, tsak felében-is az, a' mi most? Nem ama talám szánt szándékkal egy vad nemzetnek Reformátorává olly igen keményen formáltt Nagy Péter, és ama' hasonló lelkiüségű, de érzékenyebb Katalin, a' ki őtet az uralkodásban, mint valamely harmatozó eső a' tsattagó mendörgést követte, ezek voltak ketten, kik a' kultúra, és a' meg-világosodás elterjesztésével ezt a' roppant birodalmat ilyen rend-kívül-való nagyságra emelték. Nem az a' háromszáz ezer négy-szegű mértfölt tette azt azzá, a' mi valósággal: mert úgy-is már sok száz esztendőktől fogva majd mindig annyiból állott az. A' meg-világosodás volt az, a' mi azt az Európai birodalmok között tsak nem leg-elsőnek tette. Prussának Első Friderik alatt (1713) nem vala több harmintz ezer fegyveres népénél; ennek száma Első Friderik Vilhelm alatt (1739) hetven-két ezerre szaporodott;¹¹ most pedig két-száz huszon-négy ezerből áll¹² és így annak hadi erejeje hetven egynehány esztendők alatt, szinte hét nyúltzad részszel öregbedett; Nagy Friderik, ötven öt esztendőig tartó országlása

⁵ Statistische Uebersich der vornehmsten Eurpäischen Staaten. – ott' ugyan éppen hatvanra megy a' száma, de ez soknak látszik.

⁶ A leg-első hajó 1691ben indult ki a ki-kötő helyből. Allg. Weltgeschichte 16 Band 8. Abth.

⁷ Hupel Nord. Miscell. 5. St.

⁸ Toze szerint 7–8 millim rábel bört a' jövedelme, és most tsak magából a' kereskedésből bé-vesz' annyit minden esztendőben.

⁹ Hupel I. St.

¹⁰ Schlözer ennyire veti-fel. (Briefw. Heft 31.) A' lakosoknak közép száma 24 millimra megy; Lásd Ebeling (Verzeichniss der Statthaltersehaftan 's a' t.) Krimeát még oda nem kell számlálni, mivel eddig az ideig több reája a' költség, mint a' mit bé-hoz.

¹¹ Lásd Memoire de Brandeburg.

¹² Lásd Milit. Bibl.

alatt örökös tartományi lakossinak számát, szinte még annyira szaporította,¹³ és ha az újonnan szerzett tartományoknak (Slésiának, napnyugoti Prussiának, napkeleti Frislandiának, melyekben 2 millió lakos van) egy harmadrészt a' katonák' szaporítására vettük-is, még-is leg-alább egy ötöd rész a' régi tartományoknak öregítésére marad. Bizonyosan soha se emelkedett volna ennyire Prusszia, ama' jó rendet tartó, takarékos, gazdálkodó, állhatatos, 's minden dolgaiban egy fő tzelra törekedő Friderik vilhem nélkül; Ildik Friederiknek minden sebesen által látó lelke, 's meg-győző ereje nélkül: azon sokféle fogások nélkül, melyekkel ez a' két Fejedeleme alattok-valóinak formálásában tudott élni, 's a' meg-világosodás nélkül, elly minden Országoknak elevenítő lelke! Bizonyosan nagyobbra fog még emelkedni Prusszia ezen békesség-szerető, 's mindenkor készen álló Friderik Vilhelm alatt, ki a' meg-vetett erős fundamentomra olly jól épít, az előbbeni ország-lásának héjánosságait olly böltsen ki-pótollya, 's az emberekt emberi módon tudja kormányozni. Az Orosz birodalom, 's Prusszia elége meg-mutattyák, mi lehet egy Országból, ha két nagy Uralkodók nem sok idő múlva következnek egymás után, ha sokáig uralkodnak, 's a' második el-nem áll attól, a' mibe az első fogott! Még egy példa fekszik szívemen; melly ugyan nem olly' felséges, nem-is annyira tudva lévő, mint a' két előbbeni de még-is nyom valamit a' latban, 's meg-tzáfólhatatlan bizonságot ad arról, mit tehet egy nagy férjfiú a' néppel: melly világosság terjedhet másokra az ő tsendes példájából, mint serkentheti, mint élesztheti-fel az erőt, 's mint segítheti-ki a' kedve-veszett népet akár mi végső veszedelemből-is. Katánia¹⁴ végső nyomorúságra jutna. A' város tsak nem egészen el-pusztult, meg-tsökkent benne minden kereskedés. Az egész környék nyögött az embernek erejét elfojtó, feudális szisztema alatt. Palermo¹⁵ a' többi városoknak kárán, minden felől bódogult; 's nem volt semmi reménység a' kormány-széktől nyújtandó segédelemre. Sőt-a' gabonával való kereskedésnek el-zárása iránt ki-gondolt, istentelen szisztemától, melly egész Sztiziliának kintsivel tsak néhány Ministereknek, 's kereskedőknek erszénnyét tömte, még jobban nyomorgattatott a' város. Tsak egy mód volt, melly által a' város végső veszedelemből ki-menthetett; tudni-illik az egy munkásság: De hol vegyék az ahoz meg-kivántató szívet, hollott attól meg-fosztattak?

¹³ Gróf Herzberg (Akademische Abhandlung 1785) A' népnek száma, oda számlálván a' katonaságot-is, 1740ben ment 2,240,000 emberre. Ezen szám 1785 nevedett 1760,000 emberrel, tehát az egész nemzetnek 11/14ed részével; 's azon 45 esztendők alatt több új faluk építettek 800nál, majorságra-való telkek, 's más egyéb lakó helyek, melyekben leg-alább-is 255,000 emberek lakhatnak.

¹⁴ Sztiziliának várossa, nem messze Etna hegyétől, 1693dik esztendőben etnának tűz-okádása miatt majd nem egészen elpusztult

¹⁵ Ez-is sztiziliának várossa, szebb Messinanál; tele van nemes emberekkel, igen nagy kereskedést űz, 's a' Vítze-király-is benne lakik.

Hol vegyen ösztönt ezen munkásságra a' túnya Olasz ki nem esmér egyéb bódogságot, a' nyugalom, 's könnyű élesnél? Hertzeg Biskári Ignátz, ez a' Nemzetének Istene példát adott arra: meg mutatta a' katániabélieknek tselekedete által, hogy az állandó szorgalmatosság azt-is meg-győzi, a' mi győzhetetlennek látszik. Majorságot állított-fel; a' leg-terméketlenebb Láván¹⁶, földet hordatott reája, tavakat ásatott, 's a' tenyészetlen kő-szikla környékét a' gyönyörűségnek lakó helyévé alkotta; hogy a' riskásának természetét elő mozdítsa, Salso folyó vizét, egy hídon keresztül, mellyet Simetus felibe építettett, a' magas jószágára vitte. Ezen híd 1120 lábnyi hosszúságú, 's 1400 lábnyi magosságú; 's az egész víz-árkolás 2520 lábnyi hosszúságú volt, belé került 100,000 Skudiba¹⁷ Midőn 1781dikben egy rettenetes szélvész az egész munkát össze szaggatta volna, azonnal új rajzolatot készítettett, melly szerént ismét újra fel-építtesse, 's az utána következő Hertzeg meg-tartósabbban akarja a' munkát tökéletességre vinni. Látták, a' Katánabéliek, mire nem mehet az állhatatos munkásság; miként küszködnek még az elementomokkal-is, miként bánhatnak a' természettel önnön akarattok szerént, mintha az ember Istent erővel bírja. Hozzá fogott tehát a' nép a' dolgozóhoz, a' várost újra fel-építé; 's íme, a' mi e' folyó századnak elején egybe-omlott hely volt, már ma Sztiziliának egyik pompásabb várossa. Az egész munka ötven esztendőbe telt; 's ezen idő alatt a' népnek száma tizen-négy ezerből negyven ezerre, sőt többre, nevedett! Építettek egy ki-kötő helyet-is, melly harmintz-ezer aranyba került. 'S midőn rövid idő múlva a' Kalábriai föld-indulás után egy rettentő szélvész a' tengerbe nyúlt bástyát (molo) egészen el-pusztította volna; új plánumokat adtak a' kormányozó szék eléjbe, hogy az egész munkát még-erősebbé, s' állandóbbá tegyék.¹⁸ Halhatatlanok Biskárinak érdemes követői! Péter és Katalin Orosz Országban, Firderik Prussiában, Biskári, 's egyéb hasonló Férjfiak bizonyították példájok által, melly alatonyság, melly emberhez nem illő dolog légyen, minden újításról azt mondani: „abból semmi se lesz! Az nem lehet” – az ég-táján (clima), nemzeti hajlandóságon, szokáson, minden erő lehet venni, ha egy nagy böltsességű, 's lelkű férjfiú égő buzgósággal ki-áll a' gátra, 's munkálkodik! A' Nemzet fel-kapja a' vélekedését 's ollybá tartja, mintha öröktől fogva úgy gondolkozott volna, mint ő. A' nemzetet magához vonzza, 's észre se veszi, más formába önti. Minden erejét fel-ébreszti benne, még-azokat-is, melyekről semmit se tudott, 's kevés idő múlva álmélkodik maga magán, mivé lett. Mitsoda Finántz-vagy gazdaság-plánuma, avagy mitsoda somma pénz hajtott volna a' Nápolyi Királynak annyi hasznót, mint maga Biskári!

¹⁶ Így nevezik azon szurkos tüzes matériát, melly a' tüzet okádó hegyekből víz formába foly-ki, 's melly idővel kemény kő-sziklára válik.

¹⁷ majdnem 180,000 forinrokat térszen.

¹⁸ Ezt az igen jeles történetet olvasni lehet Bartel' leveleiben (Über kalbrien, und Sizilien)

Egy ilyen férjfiú valóban mint-egy újra teremti polgár társait. Az ilyen veszi ki, az embert a' baromi állapotból, 's csak az után uralkodik a' Fejedelem igazán szólnán embereken, az után vészen-bé tőlök annyi hasznot, a' mennyit csak emberektől, nem pedig fél-emberektől, vagy idétlen emberi-fajzatoktól venni lehet.

De mi szükség a' régi időkre vissza térni, a' tapasztalásból tudhatta kiki, melyek legyenek a' virágzóbb országok: a' meg-világosodottak-é, vagy a' meg-nem világosodottak. Mennél nagyobb a' szorgalmatosság valamely országban, annál bódogabb a' köznépi, annál gazdagabb a' nemzet, és az Uralkodó. Vessük immár egybe az Áglusoknak szorgalmatosságát, az Olaszokéval. A' Toskánabéliekét, az Egyházi (vagy Pápa) birodalomban lévő lakosokkal, a' Prussusokét, a' Spanyolokéval!

Nem tsuda, ha a' most meg-halálozott Brasiliai Hertzeg azt kérdezte Gróf Herzbergtől! Miképpen lehet az, hogy egy 3600 négy szegű mértföldből álló Ország 224 ezer katonát tarthasson! Meg-világosodott Genévában éppen úgy el-terjedtek a' tudományok, mint a' szorgalmatosság és mértékletesség. Reggeltől forva kiki dolgozik estik, azután sétálni megy' 's ezt az időt-is közönségesen: *l'heure perdue* (el-vesztett órának) tartják.¹⁹ Melly sok el-vesztett órák nintsenek a' meg-nem világosodott Olasz Országban, Portugáliában, Spanyol Országban, 's Német Orzágnak némely műveletlen részeiben! Hanem hogy kiki jobban által láthassa, hogy az Orzágnak valóságos ereje a' meg-világosodástól függ, 's hogy a' meg-világosodás nagyobbra emelheti a' nemzetet, mint az Orzágnak természet szerint-ülő bővségére, 's gazdag termései: tekintsem az ide zártt táblára. Abban csak nem kételkedik sénki, hogy az itt' meg-nevezett országok olly rendbe vannak helyheztetve, a' mint meg-vannak világosítva. És így láthatta kiki, a' kinek tetszik, hogy az Orzágnak hatalma, meg-világosodásához képest nevededik, hogy Olasz Ország azért egy tseppel se virágzóbb, mert termékenyebb ég-táj alatt fekszik, s' Brandenburgiai azért nem hátulsó köztök, mert sovány 's homokos a' földje; hogy az Egyházi birodalomban lévő lakosok nem hajtanak Ő Szentségének több hasznot, mint a' Toskánabéliek Nagy Hertzegeknek, hol ott jobban sattoltattnak, 's szegényebbek ezeknél; hogy a' Despotismus, a' Valásnak, 's országlának hamis principiumai, egy szóval: a' meg nem világosodás a' paraditsomot is pusztává, az erős Országot erőtlenné teszi; ellenben pedig, hogy a' szabadság, emberiség, az okos országlás, egy szóval: a' meg-világosodás, a' pusztát-is paraditsommá, 's ennyihány négy-szegű mért földekből álló Ország-is leg-hatalmasabb birodalmokká teheti.

Meg-világosodás nélkül a' köznépet minden tsalárd emberek, s' elődi orvosok hitegethetik, eggyik erszényét, mások egészségét fogyaszthatta. Minden bölts

rendelések, és vigyázások ellen-is fogyhat ezen tudatlan, de tsalársággal bélelt orvosok által a' lakosoknak száma; sőt mennél jobban üldöztetnek, annál jobb orvosoknak tartja őket a' köznépi.

A' meg-világosodás nélkül divattyokban maradnak a' hamis tsuda-tévők, bűbajosok, ördög-űzők, 's kints-ások. Meg-zavarják a' szegény parasztnak esztét, 's meg-fejik erszényét, csak-nem a' mennyiszer akarják. Maga a' Protestáns paraszt is a' Barátok' Klastrománál keresi a' segedelmet, ha el-hiteti magával, hogy vagy magába, vagy valamelyik tselédjébe bűjt az ördög; 's kétség kívül ki-is űzik azt belőle – pénzért.

De a' mi ezeknél még rosszabb meg-világosodás nélkül örömet perlekedik a' paraszt, 's a' Rabulistának könnyen körmei közzé kerül. Ez leg-inkább meg-esik a' Némettel, a' ki jussaihoz felette erőssen ragaszkodik. Schlözer²⁰ Staatsanzeige nevű munkájában²¹ találta egy kis beszéd az éjszakai Amerikabéli Németekhez, melyet a' közre-botsátó méltán így tizimezett: Az éjszakai Amerikai Németeknek vadságba való vissza-esések. „A' Német” – azt mondják ott nékik a' többek között, „a' tudományok által sokkal kevesebb költséggel élhet. Csak egy példával akarom ezt néktek meg-mutatni. Rendes dolog, hogy a' prókátornak leg-több pénzt kapnak a' Németektől. A' Németek sokkal többször keverednek perlekedésbe, mint az Anglusok, még pedig holmi haszontalan apróságokért. Csak egy szóért' egy gyanus tekintetért-is úgy el-ütik az örökat, hogy alig tudnak magokkal bánni. Mi következik belőle? A' Bíró eleibe szaladnak, ez a' fizetést el-teszik, 's a' bévádolt felet a' törvényre idézi. Kiki prókátort fogad magának; eggyik törvény székről a' másikra hirtzolja eggy-mást, a' prókátor nevet magában a' perlőjének bolondságán, 's véres veritékén hízik. Végre, midőn láttyak, hogy már csak szérdék, 's nem téj-fel, maga javasolja, hogy lépjenek eggyességre. A' temérdek költség után-is csak abban az állapotban van a' jó Német, mellyben volt, midőn perelni kezdett, de azon külömbséggel, hogy üres az erszénye, 's azon felül házát, majorját-is el-zálogosította.” Így lehetne az éjszakai Német országai Németeket-is meg-szólítani; mert itt is így foly a' dolog.

Perlekednek a' leg-tsekéllyebb dolgokért-is; egy tenyérynnyi legelőért, melly alig ér fél forintot; ezért: nyitva lehet e az ablakot hagyni, vagy bé kell tsinálni. Egy talpalatnyi földért, mellyen alig teremhet egy maroknyi tök-mag; ez egyházi állapotban lévő elsőségért, a' mi gyakran ötven, hatvan forintba került, 's a' bíró nem akadályoztathatta-meg a' dolgot, mert kinek-kinek szabad a' maga jussát keresni. A' meg-világosodott ember vallyon vetemedik-é ilyen esztelen, 's gyermekes nyakasságra? Azt-is tapasztalljuk: mennél-inkább meg-nints világosítja

²⁰ Staatsanzeige 48. Heft.

²¹ 48. Heft. Num. 54.

¹⁹ Klokenbring (Aufsätze 2. Band)

a' paraszt, annál perlekedőbb; mennél perlekedőbb, annál inkább könnyebben esik a' pénz után ásótozó 's lelki esméretéből egészszen ki-vetkezett prókátorok kezébe. Mert éppen akkor botlik valami Rabulistának hatalmába, midőn valami betsületes Prókátor ki-ád rajta; amaz örül a' kontznak, váltig mondja, hogy a' nap-fénynél világosabb igazsága vagyon; kezdi azt fejtegetni; sohajtozva emlegeti jövőendő fáradságát, melyet a' jusnak védelmezése magával fog hozni; sőt a' könyveknek neveit-is elő hordja, melyekre szüksége lesz, 's azért-is jó sommát le-fizettet magának „pro arrha”; derekassan mázolja egyik árkust a' másik után, hangosan appellál egyik törvény székről a' másikra; 's végre, ha el-vesztette a' perét, gyalázza, átkozza az igazságtalan bírakat, kik ilyen igaz dologban nem hozttak jó szententziát. Illy' képpen jut a' pénz a' Rabulsitának erszénnyébe; egyedül tsak azért, mert annak idejében meg nem világosított.

Régen meg-győztek az Európai Uralkodók-is a' meg-világosodásnak hasznáról, 's a' szerint sok jó újításokat-is tettek Országaikban. Jósef, és Katalin, Fridrik Vilhelm, a' Badeni Markgraf, a' Brunszviki Hertzeg – egy szóval sok nemes idúlatú, 's meszsze-látó Fejedelmek, nagy somma pénzt fordítottak már arra: ahoz értő férfiakat hívtak országokba; arra való Kollegiumokat rendelték; könyveket írtak annak eszközésére: tanítók nevelésére-való Szemináriumokat állítottak. És ha némelykor felséges tzéljokat el-nem érték; ha nem talál-ták-el igazán az eszközésnek módját: inkább a' tanátszókat, mint magokat kell okúl vetni. Nagy Friderik-is, a' ki másként mindent végre-hajtott, a' mibe kapott vala, a' szántó-vetőnek nagyobb meg-világosítása, 's tanítása után sohajtozott, némelyekre tsak utyan reá ment. Ediktumok által taníttatta a' köznépet, mikép' természetesenek ló-herét, kemény magot, riskását, mikép' neveljék az eper-fákat, 's mint hánnyanak a' selyem bogarokkal; 's tudjuk, hogy sok selymet termesztett. De némelyekben nem tudom miért egy tapodtat se mehetett tovább a' szándéknál. Rövid idővel Berlinbe lett vissza jövele után, 1763ban, tudtára adotta a' Slésiában fel-állított egyházi Departamentumnak, 's a' Breszlói Püspök Fő Vikáriussának, hogy olyan embereket nem lehet kapni all tisztségekre, a' kik írást, 's számvetést tudnának 's erre a' végre nagyon szívekre kötötte az oskolák iránt-való gondosabb vigyázást, 's azoknak jobb lábra-való állításokat. Ugyan azon esztendőben tudósította a' Fő Konsistoriumnak Presidensét, hogy Saxóniából nyöltz oskola mestereket hívatott-kik kik közül négyet Brandenburgiában, négyet pedig Pomerániában kellenék a' tanítás végett alkalmaztatni. Parantsolá, hogy jó helyet adanak nékike, 's az írigység ellen védelmezzék; mivel ők fognának példával lenni másoknak, 's ők oktátnák a' többi tanítókat-is.²² Ime a' leg-első gondolat a' tanítók nevelő Szemináriuma felől, a' mennyire ez egy sok gondokkal

meg-terhellte Királytól, ez előtt huszon hét esztendővel ki-telhetett! Nem tudom miért nem javallottak néki tzéllyával inkább meg-eggyező Szemináriumokat, mivel már úgy-is jó utra talált volt; ennek ugyan fontos okai lehettek, ha nékem tudtomra nintsennek-is. Nyilván ki tetszik azon ediktumból, hogy Friderik-is jobb tanítást óhajtott a' köznépnak, azt nyomos dolognak tartotta, 's nem tőle függött, hogy a' tanításnak módja már húsz esztendővel ez előtt jobb lábra nem állott az ő tartományaiban. Fejedelmek, kik az ő példájára mindenkor forma ruhákban jártok, az ő példájára minden nap ki-mentek a' parádéra, 's minden görbén álló gombára, vagy maga rendén nem álló hajszára pirongattyátok a' katonát, adjatok önnön jobbágyitoknak, az ő példája szerint, jobb tanítókat, 's jobb nevelést-is. Erre szint olyan fontos okotok vagyon, mint néki!

²² Mirabeau. 5. Th. S. 127–129.

A MAGUNK MEGISMERÉSÉRŐL.

KÉSZÍTETTE MASON JÁNOS TUDÓS ANGLUS.

Pozsony, 1792.

(részlet)

Az Európai pallérozottabb Nemzetek között, már régen divattyában lévő megvilágosodásnak, a' mi Magyar Nemzetünkben-is lehető el-terjesztésére, alig lehet, egy egy hathatóssabb eszköz, mint azoknak tudós, és kivált erkölcsi személyes tulajdonságot, vagy Charactert javító jeles Munkáinknak, nálunk-is olvastathatókká, és érthetőkké való tétettetése. Úgy mint, amely által, azoknak a' jelesebb Nemzeteknek, nem csak szép és hasznos találmányaik, és fontos okoskodásaik, hanem még gondolkodásoknak módja-is, közöltetvén a' miénkkel, ezek-is hasonlókra, nem csak ösztönöztetnek, hanem mintegy útasíttatnak-is. Az honnan, ha szintén ditséretet érdemellyen-is, azoknak a' jó Magyar Hazafiaknak az ő igyekezetek, kik elméjük' tulajdon szüleményeivel, kívánnák, Magyar Könyveinknek naponként szépen nevedező számát szaporítani: azt tartom, mindazon által, hogy még nekünk Magyaroknak, arra-is, igen nagy szükségünk vagyon, hogy a' már nálunknál sokkal többre mentt Nemzeteknek jó-féle Könyveikkel, nagyobb nagyobb ismeretségre jussunk. Mivel csak akkor lehetne osztán hiba nélkül meg-ítélnünk, minn, mit és miképen kellyen 's lehessen segítenünk, mikor tudnánk bizonyosan, miben, mire, és mennyire mentenek már azok, kikre a' megvilágosodásnak áldott napja, nem csak felderült, hanem őket, melegítő, tápláló, és tenyésztető erejével annyira-is által járta, hogy ő e' Világnak, elméjüknek nem csak jól meg-értt, hanem másokat-is meg-érlelő gyümöltseikkel kedveskedhetnek. Valamiképen pedig, magok jó Hazai Kötelességeket követik azok, a' kik az e' féle jó Munkáknak született nyelvünkre való által-tételében, únalmas és fáradságos

* Fülep Gábor (1739-1823) Borsod megyében született lelkész apa gyermekeként, tanulmányait Miskolcon és Lőcsén folytatta, majd külföldi egyetemekre ment. 1765-ben az utrechti hittani kar a szentírás-magyarázatok doktorává avatta, e cím viselésétől azonban itthon eltiltották. 1773-tól Sárospatakon tanított, 1798-tól pedig sajozszentpéteri lelkész volt.

munkájokat nem sajnálják: úgy mind azok, valakik az illetén kész Munkáknak Világ eleibe való botsátására szükséges költségeiket nem kimélik, meg-érdemlik, hogy neveik a' feledékenységnak erőszakos hatalmából ki-ragadtatván, a' következő és késő maradéknak-is, által-adattassanak, hogy az által osztán, ezen ő köz jóhoz vonszó szíves hajlandóságok, minden részre való hajlás nélkül meg-ismértessék, és magasztaltassék.

(...)

A' NEMES SZÍVŰ OLVASÓHOZ.

A' magunk meg-ismerése, egy sarkalatos pontya lévén au Erköltsi Tudománynak, el sem mulattyák azt, az ezen Tudományt, a' maga egész ki-terjedésében elől-adó könyveknek tudós szerzői, hogy e' felől, különösen ne taníttassanak. Az általam minapában, Magyarúlt ki adott Piktét' K. E. Tudományában-is, a' Második Könyvnek, első Része, erről tanít. De mind ő, mind más általam olvastatott tudós és nagy érdemű Férjfiak, a' kik ezt a' dolgot, ennek a' Tudománynak több részei között adják-elő, sok felé kellyen figyelmességeket osztani, nem eléggé magyarázhattanak ki, mindeneket, a' mellyek, ezen fontos sőt főbe járó Matériára, tarthatnának. Mellyre nézve, valóban ditséretet érdemlő, mert hasznos dolgot tselekedett, amaz Angliában, több jeles Munkáiról-is isméretes MASON JÁNOS, midőn ezt, Keresztyén Filozófus elmélkedései alá vévén, olyan formán ki-dolgozta, hogy ahoz, valami figyelmetességre méltó dolgot, alig-is lehetne, talám már adni. A' minthogy ezt, oly kedvességgel-is vették, 's oly mohon kapták, az egyébként finnyás íz-érzésű Anglusok, hogy 1744-dik esztendőől fogva, - a' mellyben az a' Könyv leg-elsőbben kinyomtatódott, - 1765-dikig, a' mikor nekem, Angliában, meg-fordúlnom, szerentsém vala, és a' mikor még, ez a' tudós Férfiú életben és nagy betsületben vólt, nyoltzadszor nyomtattatott légyen ki. És már többire minden Európai jelesebb nemzeteknek nyelvekre-is, által tétetett. Hogy azért a' mi Nemzetünk-is, ezen kellemetes és jó féle kézi könyvetskének hijjával, ne lenne, nem csak nem sajnállottam, hanem ugyan telhetetlen örömmel-is, munkálkodtam, ennek, a' mi Magyar nyelvünkön lehető ki-adásában. Kivált minekutánna, azt-is megérttettem, hogy ennek, a' mi nyelvünkön való olvastathatását, még olyan fő, és nemes elméjű Hazafiak-is, kívánva-kívánták, a' kik azt, magok, más nyelveken-is, szabadon olvashatták. Kik felől azért, könnyen meg-győződtem, hogy őket, velem együtt, erre a' kívánságra egyedül az a' felebaráti igaz szeretet, ösztönözte, melly azt akarná, hogy az, a' mi szép, és jó, mindennel, a' mennyire lehet, közöltesse. E' vólt tehát, E. O. az én, ezen Munkának ki-adásában fel-tett, jó, és, ha jó

szíved vagy, – mert egyebaránt nints-is veled semmi-dolgom – általad méltán jóvá hagyattatható, igyekeztem. Mellynek, úgy fogsz te-is, minden kétség nélkül meg-felelni, ha annak olvasásában, szintén olyan buzgó lésszel, és fáradhatatlan, mint én voltam, annak ki-adásában. – Hozzá-adtam Tóldalék gyanánt, a' tudós és kegyes Piktétnek, egy közönséges szép tanítását az emberi szívnek tsalárd és álnok vóltáról, mind a' dologra, melly ebben a' könyvben elő-adattatik, szorosán tartozik, mind pedig, mivel erről, maga az említett Tudós Ember, K. E. Tudományának Második Könyvének, Második Részében emlékeztén, 's azonban minapi Tóldalékomban, nagyobbkább vólta miatt bé-nem oktatódhatván, kár lett vólna, már, e-nélkül-is, el-lenni azoknak, a' kik azt, eredeti, vagy más nyelven, nem olvashatták. Ezeket, nem akartam, E. O. hogy ne tudjad! Légy jó egészségben! Írtam a' fent-írtt Helyen 's időben.

IX. fejezet

NEVELÉS

Fejezetünkben a nevelés problémájához kapcsolódó szövegekből válogattunk. Szerepel köztük beszéd, erkölcsi tanító költemény, nemesi eszmények elsajátítását lehetővé tevő dialógus, vagy a legfontosabb morális tudnivalókat egy arisztokrata tanítvány számára összefoglaló kézikönyv. Az írásoknak nemcsak műfajuk, de célközönségük is meglehetősen változatos. Azt szokás mondani, hogy a 18. század a „nevelés évszázada”, válogatásunknak azonban elsősorban nem az volt a célja, hogy a felvilágosult hazai pedagógiai programokról adjon képet. Az ilyen jellegű munkák sokkal nagyobb súllyal vannak jelen a modern kiadásokban, mint a neveléssel kapcsolatos kora újkori örökség egyéb aspektusai. Mivel úgy gondoljuk, lehetetlen megérteni a 18. század politikai kultúráját, ha nem ismerjük meg közelebbről ezt az erőteljesen moralizáló és többnyire vallási színezetű nyelvi örökséget, ezért olyan szövegeket válogattunk ide, amelyek érzékeltetni tudják a nevelésről való beszéd 18. századi formáinak karakterét.

Cserey Lőrinc*

HÁLÁLÓ BESZÉD

A' TUDOMÁNYOKNAK FELSÉGES MARIA THERESIA' KIRÁLYI KEGYES
GONDVISELÉSE ÁLTAL BUDÁN FEL-ÁLLÍTOTT LAKÓ-HELLYÖKBE VALÓ
BÉ-IKTATÁSOK' ÖRVENDETES NAPJÁRA.
IRTA NAGY-AJTAI CSEREY LŐRINCZ

Bécsben, nemes Trattner János Tamás betűivel, 1777.

Ha nagy, a' mint valójában nagy is, a' Mindenhatónak az a' Kegyessége, melyet a' Nemzetekre, fohászkodásoktól meghatódván, azért akar terjesztetni, hogy állapottok a' jó szerencsének, az igaz Dicsőségnek felsőbségére emelődhessék, nem illetén fő ajándékja e? Mikor olly királyokat ad, kik Méltóságokhoz illő erkölcsökkel tették érdemesekké magokat az Uralkodásra; kiket születésüktől fogva arra szánt, hogy a' Világot jó hírökkel el-töltsék, a' Nemzeteket örvendeztessék, boldogítsák. 'S nem láttuk e ezen meg-böcsülhetetlen ajándéknak reánk való ki-öntődését? Nem láttuk e a' Mennyei előre látásnak Munkáját, mely ilyen arany üdökre tisztította hosszazon tartó siralmas homályinkot, meg-áldván Királyinknak szent Székét MÁRIA THERESIAVAL, kit véle született nagy erkölcsi Országlásának kezdetétől fogva Európa' csudálkozásának, Világ tisztelének tárgyává tettek; a' ki minden Királyi nehéz Hivatalok' bé-teljesítésével, fáradhatatlan szorgalmatoskodásával meszsze terjedő Birodalmának állapotját a' szép békeségnek arany-tollába ültetvén, bátorságos meg-maradásnak Kősziklájára fészkesítvén, méltóvá lett, hogy még most ki-választott dicsérettel Népei' édes ANNYÁNAK neveztessek.

Nagyok, nem-is-férhetnek szám alá azok a' jótétemények, melyek ennek a' Nagy KIRÁLYNÉ-nak kegyességéből, mint valami ki-nem-fogyható bő forrásból terjedtek Nemzetünkre; de kívánta tetőzni ezeket is ollyannal egyel, mely hathatóságával, és jövőndő üdökt is szerncséltető erejével a' többit fellyül haladná; ugymint az ő Gondviselésének dicsőséges bizonyosságával, a' Tudományoknak Buda Várassá-ba, Országunk' szívébe lett bé-helyesztetésével. Hozzánk való szeretetének ez a'

* Cserey Lőrinc (1754–1783) kancelláriai hivatalnok, iskoláit a váci Theresianumban, valamint Bécsben végezte. Német és holland tanulmányújtait követően az Erdélyi Udvari Kancelláriánál lett fogalmazó.

leg nagyobb jele, mellyel ugyan ezt a régi Magyar Királyok' lakó Helyét fel-újítván, nem csak nevezetesebbé, hanem olly kút fővé is tette, a' honnét mind testi, mind lelki vígasztalások áradoznának szüntelen édes Hazánkra.

De minémű képzelődések? Minémű akadályok fordulnak-elő mindgyárt kezdetén beszédemnek? Ha ezt a' fő Várost, Országunk' Székes-Helyét tekéntem, elmémbe tűnnek, a' régi Magyar Nagyságnak dicsőséges ki-terjedési, 's látom mái Napon azoknak fel-újulását; midőn pedig e' mellett MÁRIA THERESIÁNAK Nevét említem, látom őtöt egész Felségében, látom Méltóságának fényességét; látom elégtelenségemet ezeknek csak kimondására is; mert olly nagyok munkái, olly szépek cselekedeti, hogy mikor azoknak le-írását hagyjuk is magunk után, tarthatunk, ne talám a' következő nyomnak álmétkodása valami hizelkedő indulat' költeménnyének álítsa lenni: bizonyára függőben tartják az én-nyelvemet is, minémű szókkal éllyek, hogy Hazámnak háládátosságát, érzékenységét, örömét, győzedelmét le-irhassam! De tudván, hogy Ő a' jó indulatot, a' jó szívet nézi, bátorságra újulok kegyességétől annyiba, hogy, ha nem úgy is, a' mint illenék, leg alább, a' mint tudhatom, Magyar-Ország' mostani örömeinek, mostani háládadó készségének nagy voltát ez előtt a' Nagy Fejedelem Aszszony előtt ki-beszéllyem.

Álmétkodva csudálta a' régi Világ Romának győzedelmit, 's azon emberi cselekedetek közzé helyhezletette, mellyekben a' Méltóságnak, a' Dicsőségnek fényessége tovább, nagy volta miatt, nem-mehetett. Ott vitettek a' győzelemnek jelei, egész Országoknak Kincsei, Drágasági; ott hurczoltattak a' győzedelmes Hadi Vezér' szekere mellett a' meg-hódoltatott Tartományoknak lánczra szorított szerencsételen Fejedelmi; De mik voltak ezek? Nem egy, mások' romlásán hízó büszke dagálynak erőszakos áldozati e? Meg-maradt e ezek mellett Roma a' Világ' Uraságában? Szerét tette e boldogságának? Nem: győzedelmének sokaságával irigyí, ellenségi' számát addig nevelte, míg azoktól, 's tulajdon Nagyságának terhétől is le-nyomattatván, több illy nagy Birodalmaknak mennél közönségesebb, annál keserveesebb szerencsétlensége alá jutott.

Mit mondgyak itt rólad Nemes Magyar-Ország? Nagyok voltak a' Te örvendezésid is, midőn melletted emberkedő fiaid' villogó fegyvere után Dicsőségednek, Határidnak terjedését szemlélte; midőn ellenségid' véreben Dicsőség' halmaihoz uszkáló Vitézidnek diadalmi koszorukot osztottál; fényesebbek is voltak illetén győzedelmid emezekénél, midőn ellened egybe esküött Napkeletnek hatalmát, erejét annyiszor meg-lánczolván, a' Keresztyénségnek vígadozó Szavai közöt ültél győzelemi Tisztességednek Szekerébe; távoztak ettől a' kevélykedésnek haszontalan tapsolási, sőt akkor is, midőn leg igazabb nével Kersztyénség' Örallójának, Oltalmazójának, győzhetetlen Várának nevezettél, nem hogy fel-fúvalkodtál volna, hanem inkább újra köszörülted fegyveredet, 's úgy

bizonyítottad, úgy tápláltad annak élén szívednek ISTENEDhez, és a' Keresztyén Hithez való buzgóságát.

De vallyon elégségesek voltak e Hazánk' állandóságára ezen fényes győzelmek? Alkalmatosok voltak e olly dicsőséges ki-menetelű hadakozások állandó boldogságának meg-szerzésére? Oh melly sok ezer vitéz fiai lettek a' fene pogány, 's több ellenségeknek méltatlan áldozatíva! mint pusztultak termékeny szép Tartománnyal! azok a' Tartományok, mellyekben Európa a' bőkezű Természetnek annyi egybe gyűjtött drága ajándékot irigylve csudállyá; hányszor szorongatták Népiünköt a' Vérontásoknak kegyetlen származási, éhségnek, dögnek, tűznek emésztő harapozási! Nem-lehetett, hogy az illyen következtetések akármi szép győzedelmünknek is édességét meg-ne-keserítsék.

Lehetne tehát hajdoni győzedelmidet ahoz hasonlítani, mellynek örömét mái napon tartod? Nem lehet: mert üzőbe vettél a' tudatlanságot, hogy el-tapodd, és minden helyet, a' hol eddig fészke volt, vagy lappangott, Tudományok' örökségévé tégy, 's azok virágiból köss ezután koszorukot győzedelmes fejedre. Győzedelmeskedel e' szerént egy olly félelmes ellenségen, a' ki a' többinél nyakasabb, és minden eddig elé read törekedő ellenségidnek ártalmat fellyül multa kártékonyságával: ez az a' győzelem, mellynél se szebbet, se hasznosabbat, se dicsőségesebbet nem-gondolhatunk; ez az a' győzelem, mellynek el-nyerésére az egész emberi okosságnak kellett egybe-ütött erővel fel-fegyverkezni, ez az a' győzelem, mellyet se Nagy Sándornak, se Julius Császárnak, se több, világot retentő Vitézeknek nem-engedtek a' Mennyei végezések, MARIA THERESIÁT akartak támasztani annak meg-szerzésére.

Mit mondgyak Országunknak akkori állapotjáról? Csak nem lehetetlenségnek látszott azoknak közinkbe való férkeztetése, a' hol a' Hadakozásokban telhetetlenkedő Mársnak vérhez szokott fiai azon iparkodtak, hogy napról napra újabb 's meg újabb győzelmekkel dicsőítsék nevököt, a' hol olly erőbe kapott volt a' fegyverkezéshez való kívánság, hogy mikor a' külső ellenségek' dühösködési meg-fójtattak is, benn támadtak zenebonák, s azok zavargatták békeségünköt, azok keserítették annak édességét.

E' valójában egy ollyatén akadály volt, melly a' Tudományoknak Hazánkban való előmenetelét akkor is, midőn más országokba vissza-kezdetek-hivattatni, meg-gátolhatta volna, ha ezen mentséget erőtlenítő sok példákra nem-mutatna a' Régiség. Minn épült Roma arra a' dicsőretre, hogy Világ' Aszszonyának nevezették? Szörnyű véres hadakozások között sok Országok' romlásával, sok Nemzetek' el-fogyatásával tehette szerét annak a' Birodalomnak, mellynél se nagyobb, se rettentőbbet nem üthetett egybe az emberi kéznek, 's elmének erőlködése; még is hol mentek a' Tudományok olly tökéletességre, hol a' Mesterségek olly szépségre, hol az emberi szorgalmatosság olly csudálkozásra méltó czélra, mint Romában?

Hódoltatta a' Tartományokat, keze alá hajtotta a' Nemzeteket, de soha meg-nem ferteztette a' Tudományokat, soha üldözője nem vólt ellensége' bölcsességének; sőt a' Tudományok igazgatták fegyverét, azok erősítették Birodalmát, azok segítették Világ' kormányozására hatalmát; azok után nevedett az erkölcsökben is, úgy, hogy maga' Nagyságát ezekkel építette inkább, mint fegyverrel, mellyel az után csak félelmességét táplálhatta.

Így meg-maradtak nálunk a' szüntelen való károk, a' kegyetlen pusztítások, nem álhatván ellent azoknak a' számkivítésben lévő Tudományok; nem-támadhattak Tudósok' Jó-tévői; kik példájokkal, tehetségökkel azoknak előmozdítására ügyekeztek, 's azáltal magoknak jó emlékezetet, Hazájoknak dicsőséget szerezhettek volna. Ott heverték isméretlenül, vizsgálatlanul a' bő kezű Természetnek csudálatos sok szép ajándéki, 's csak nem könyvezni láttatott ez a' kegyes Anya, hogy olly háládatlanok közzé öntötte, vesztegette gazdagságát, azokat a' drága gazdagságokat, mellyeknek segítségével más Nemzetek leg nagyobb virágzásra hozták volna kereskedésököt; 's hogy el-halgassam több nevezetés kárait Hazámnak, ott hevert ama' Fejedelem' szolgálattára, Törvényeink' világosítására, Nemzetünk' jóvának elő-mozdítására szükséges szép Tudomány, Eleink' viselt Dolgainak egybeszedése, le-írása: Melly fájdalmas homályok takarták, melly rút, melly illetlen mesék mocskosították sok dicséretes szép dolgainkat, úgy, hogy a' kik Hazánkhoz való szeretetökből valamit irtak is, féltek többre menni, alig lehetvén ki-verdödniök a' sok el-homályosításoknak örvényéből. De csak kevés maradékit is Eleink' Cselekedeti' emlékezetének az emésztő üdö' irigy kebeléből kik huzták ki? Idegenek, 's többire ellenségink, elébb a' Sinák, az után a' Deák, Görög, 's végtére több Európai Nemzetek' Irói, ott hozván elő ököket, midőn egész Napkeletet reszkettették, Asiát fogva tartották, Afrikának nagy részét, a' gazdag Egyiptomot, a' Szerecsen-Tartományokat adózás alá hódottatták. Csak azokban is melly szép, és halhatatlan emlékezetet érdemlő példákra akadunk! Olly példákra tudniillik, mellyek erkölcsös Romának, 's Görög Ország-nak fiait is dicsőíthették volna. Ha ezeket ellenségink jedzették-fel, minémüeket halgattatott-el vélők Nemzetünkhöz való gyűlölségök? Mellyik Nemzet' viselt Dolgainak Könyve volna ma mind régiségére, mind a' meg-irt Dolgoknak dicsőségére nézve egybe-vethető a' leg hatalmasabb Napkeleti Birodalma' Annyáéval, a' mű Nemezetünkével, ha a' Magyarok Eleik' Cselekedetinek nem csak követői, hanem meg-irói is lettek volna.

(...)

Nagy Királyné! Mivel köszönheti meg Nemzetünk, hogy Anyai Gondoskodásidnak annyi hasznával éltetted? Mivel, hogy nála a' Tudományokat olly dicsőséges Karba helyesztetted? Mivel, hogy ezt a' Budai Fő Tanóló Házat fel-állítottad, meg-gazdagítottad, híressé tetted? Mivel, hogy a' tudományok

viszsza-hozásával Hazánkot olly boldog, olly szerencsés állapotra emelted? Mivel fizetheti hozzánk való Szeretetedet, melly erre a' nagy munkára vezérelte Nagy Elmédet? Igen kevés a' Vér, mellyet eddig Nemzetünk éretted öntött, kevesek azok a' Vitézi cselekedetek, mellyeket ellenségiden el-követett, meggyőzte, fellyül haladta ezeket a' Te Jóságod.

Vagyon még egy, a' mivel Hozzád való háládatosságát mütathattya; ezt, noha eddig is Birodalmad alatt boldogult több Népekkel együtt soha el-nem-múlatta, ezentúl kettőztetett buzgósággal fogja-tellyesíteni: meg-nem-szűnik a' Mennyei Nagy Úr' Színe előtt esedezni, hogy Királyink' Székét ékesítse Veled hoszszas üdökgig, Házadnak, Vérednek, Erkölcsidek Örökösit is áldgya, tartsa Nemzetünk' öröme, Európa' Dicsőségére; ezen a' Világon pedig a' mennyi csöp Verünk vagyon, mind Eretted foly, Te melegítéd azt; Te parancsolhatsz fegyverünkkel, 's ott villog, arra fordul, a' merre inted; szakadni-kell azután ellenséged' erejének; halál sem-vonhat el Atyáinktól reánk maradt hivségünktől, sőt biztatni-fogjuk koporsónkból is Maradékinkot, hogy ők is Királyok' Méltóságát hasonló hivséggel tisztellyék, oltalmazzák.

Ez a' Nagy számu Iffiuság pedig annál nagyobb ügyekezettel, annál fáradhatatlanabb szorgalmatossággal fogja magát a' Tudományokra adni, minél inkább meg-hatódott szívök a' Te Királyi Kegyességednek Nagyságától; és így tellyesedni-fognak mindenenben nagy érdemű ügyekezeted, megmarad Nevednek, Jóvótodnak emlékezete, nem is lesz üdö, melly azt valaha a' Magyar Nemzetnek háládatos szívéből ki-törölhesse, ki-irhassa.

Faludi Ferenc (ford.)

ISTENES JÓSÁGRA ÉS SZERENTSÉS BÓLDOG ÉLETRE OKTATOTT NEMES EMBER

[ÍRTA ÁNGLUS NYELVEN] ; [FORD. OLASZBUL FALUDI FERENTZ]
1744.

(részlet)

IV. KÖZ-BESZÉD

Tartozik-e a Nemes-Rend a jóságos-tselekedeteknek gyakorlására?

Ebéd után érkeze Eusebiusnak látogatására egy régi jó barátja, (kinek Eleutherius vala a neve) Uri személy, és gazdag. Eő kegyelme két dologra tartott számot: a Szabad-életre, és hogy mindenben kedve telnék. Nem igen fárasztotta az Eget sűrű imádsággal, sőt könnyen el-tserélte volna a mennyei malasztokat földi ajándékokért, a nyers vidámságot, mindenek felett nagyra bősülte. Utálta a sok látogatást, a tzerimoniának nem volt barátja. Az Udvar felé soha sem járt; mert azt tartotta, hogy mind azon rabok lakják, a kik lántzban járnak, és csak más kedvére. Néha a meg-fáradt béres-szolgákhoz hasonlította, a kik azt-is meg-köszönik, ha megpihenhetnek, nem hogy a gyönyörűséget vadásznak.

In summa: Inkább szaggatott a könnyű életre, hogy sem pompára, többet gondolt kényes testével, hogy-sem lelke-isméretivel, és így éppen megfelele nevének. Az eő Religioja még friss tojás vala, csak minap kele-elő, tudni-illik a Puritanismus,¹ a melly, némelly dolgokban meg-eggyez az Independensekkel², noha más lév-

¹ Tévelygés *Ángliában*: mellynek követői magok magokat, azért nevezik *Puritánusoknak*; mert azt mondgyák, hogy ki-tisztultak a *Protestantesek* sok-féle hamisságból. Szemen szedett tiszta tanítások pedig abban áll, hogy nem vészik-bé az Anya-szent-egyházok *Cerimoniáit*, a keresztnék jelét a keresztségben; vagy más alkalmatossággal, hogy a JESUS Nevének nem hajtának térket etc. Ollyanok-is vannak köztök, a kik nem javallyák a Mi-Atyánkot, *Presbyterianusoknak*-is mondatnak, mert a Püspökök vélek nem parantsolhatnak, hanem csak a közönséges Papoktól fügnek.

² Más tévelygés *Ángliában*: mellynek követői magokat Independenseknek, vagy Congregacionistáknak nevezték. A Puritánusoktól-is, a Brounistáktól-is kapnak valamit,

ben adgya-fel újdun-új tévelygését. Ehez ragaszkodván Eleutherius, az embernek igazulását, tsupán csak a hitnek tulajdonította, és azért meszsze rúgta magátúl a jóságos-tselekedeteket, minthogy nem alkuszna-meg a Keresztyéni-szabadsággal, és igen terhelik a gyarló embert: A többi között esküdt ellensége vala a (penitentziának) testi sanyargatásnak, a böjtöléshez csak akkor kezdte, mikor valami kedves falattyátúl meg-találtt tsömölleni. Minap fel-szóval azt kezdé vitatni, hogy miért nints keleti annak a törvénynek – *de comburendo Haeretico*: hol-ott emütt egy valaki azt találta mondani, igyenesen a Nemes-Emberekre intézván, hogy *estote perfecti*. Ezek az igéken, szörnyen meg-botránkoza Eleutherius, arra magyarázván, hogy *Scandalum Magnatum*, nagy-is légyen benne; mint-hogy a Nemességnek *privilegium*it faggattyák. Egy szóval: azt tartja vala; hogy a Hit dolgát, ki-ki maga feje szerint fatsarhattya, és tselekedetit úgy, a mint tetszik.

Eusebius. Hozott Isten, jó Barátom! Üllyünk-le, s ki-ki éllyen maga alkalmatosságával. Eleutherius Uram! nékem úgy tetszik, hogy valami gond szállott Kegyelmednek szívére, talán nem, végezhetted kedve szerént áhétatosságát? Mert úgy aránzom, hogy a Templomból fordulánk ide; minthogy csak most végeződött az Isteni szolgálat.

Eleutherius. Mitsodát? a Templomból! Hiszem, a Kalendárium ma nem mutat Vasárnapra; dolog-tévő nap pedig mi közöm véle?

Eusebius. Uram! Hadd tudgyam egyszer, melly Valláson légy?

Eleutherius. Melly Valláson! Keresztyén embernek tartom magamat, az-is vagyok.

Eusebius. Ezt meg-engedem; de melly persvasióhoz ragaszkodtál? Vagyon okom a kérdésre; mert a Keresztyén-név sokat foglal magában. Látunk *Pápis-ta-Keresztyéneket*, *Török-Keresztyéneket*, *Pogány-Keresztyéneket*; azután szeléd, és vad *Protestantesek*-is vannak köztünk, vannak el-végre, *et aetera-Keresztyének*-is, gondal várom tudni, hogy kikkel tartasz.

Eleutherius. Minnyájakkal, s egyikkel sem: az-az, ebből, s amabból ki-fatsartam a *quinta essentiát*, s ott hadtam a falakot: egy szóval: az én Religióm szépen mosdott, újdun-új, és merő módi-deliség. Tudom, hogy sokan rosz szemet vetnek reá, én mindazon-által ezzel meg-elégszem, hogy pártját fogta a Nemes-ség: igen-is űzi, és hogy utóbbi kérdezőskedésre alkalmatosságot ne adgyak, azt irtuk a zászlóra: *Riforma, supra Riforma*.

és közép úton járnak. Azt vitattyák: hoy nints főbség a Parochialis, és Provincialis Egyházak közt hanem csak valami Coordinatio.

A Brouinsták pediglen úgy hivattatnak, mert Broun vala szerzőjük; ezek a Donátistákkal tartanak, noha más béába-valósággal-is elegyesek.

Eusebius. Arany't vagy ezüstet, aranyra, 's ezüstre borítani a' *Nemes-Tzimerekben*, *Solæismus*-éktelenség. Hasonló-képpen a' Religio dolgában a' *Riforma supra Riforma*, nem jár illendőséggel. Uram ne vétsek a' barátságos szabad-beszéddel! az jutna eszemben: ha az új 's meg-új bárdal színlett gyönyörűséges Riformádat olly igen űzi, 's közönséges-képpen gyakorollya a' Nemesség, kétség kívül sokban férges Vallásod. És ha én ellene akarnék támadni, a' mondott *textus*-ról kezdeném a' hartzot köztünk, minthogy mindennapi próbákkal tudgyuk, hogy a' mi után felesen lódúl Országunkban a' Nemesség, 's víg gyakorlással űztön-űzi, ott fogyatkozások, rendetlenségek, vétkek találtnak.... De ezt most ne feszegezzük; hanem, mint-hogy Keresztyénnek tartod magadat, mondhadsza: mi gonosz benne, *dolog-tévő* nap jelen lenni, az Isteni-szolgálatnál?

Eleutherius. Mi gonosz! félre tenni a' *character*t, és meg-tsonkítani a' Nemesség *privilegium*át!

Eusebius. Hogyan beszélsz! azt gondolnám, hogy a' könyörgés, és jószágos-tselekedetek nem Királyi Méltóság ellen-való vétkek, miért félted azért vagy *character*edet, vagy *privilegium*idat?

Eusebius. Uram! vigyázz szavadra; mert előb' rajta veszthetsz, hogy-sem észre vegyed. A' *Libertas*, és a' *Reá-tartás*, kényes jószág a' mostani időben, kevesen támadtak ellenek, a' kik meg-nem bánták.

Eusebius. Barátom! a' mint látom, meg-vídultál, és nagy kedved érkezett a' tréfára. A' mit elő-vettünk, nem játék, haggy azért aláb' a' tréfában, és mond-meg leg-is leg-elsőben: mit értesz a' *Libertas*, és *Reá-tartás* neveken, az-után pedig mi veszedelem orozkodik utánnam? azt-is tudni kívánnám; ha fen-forog a' szabadság, szabad a' szabadságról beszélgetni.

Eleutherius. Imé rövideden elődbe adom; értsed azért, hogy a' Nemes Emberek nem tartoznak azzal, a' mi a' Deákoknál annyit téssen, *opera supererogationis*, nem kötelesek a' jószágos tselekedetekre, tekéletességre, és száz töb' efféle díb-dábra. Minden ember tudgya, hogy akár melly Keresztyén lélek-is, szabad szolgálja az Istennek, nem rabja a' sok öszve-veszett Törvényeknek, és Cerimoniáknak; ehez a' szabadsághoz, a' Keresztség után jutottunk. Sőt azt-is emlegette minap köztünk egy Papi-személy, hogy a' Tíz Parantsolatnak már annyi keleti vagyon, mint a' 'Sidó-Sinagogának. A' ki azért a' törvényt, végezéseket, *statutumokat* emlegetvén, nyűgöt, 's békót akar kötni a' Nemesek lábaira, meg-rövidíti szabadságokat, és ott tapogattya őket, a' hol leg-kényesebbek. *Saeculumok* bizonyságim, hogy az Angliai Nemzet mindenkor számot tartott Uri-Eleire, 's maga Nemes eredetire, nem örömet függ pórázon; kész, mikor kívántatik, piros vért ontani a' szabadságért. Ugy kezdgy azért hozzá, hogy a' mint mondám, meg-ne bánnyad. Elhiteds magaddal, hogy sokkal, és hatalmasokkal leszen dol-

god; és jól-lehet részedről légyen a' való-igazság, de ha ellened leszen a' győzhetetlen hatalom, ugyan tsak rosszszúl jársz.

Eusebius. Meg-kell vallani, hogy drága-éremű Szabadság, mikor a' testi indulatok, és a' léleknek gőzös-vágyódási zabolátlan járnak, és téres mezejek vagyon a' nyargalásra. Miért jött Kristus a' Világra, a' bűnt irtogatni, ha más felül az ember jó ügygel, sőt érdemesen kaput nyithat mindenféle otsmányságnak, hogy ha a' *Riforma super Riforma* zaszló alatt, szabad földhöz verni a' természetnek törvényét, a' józan ész, a' Religiót, ha ki-ki kedvére tsalhat, lothat, gyilkoskodhatik. Nem ártana: hogy ha a' Fő-Consiliumba mennél, hogy rontassa-le a' rabok tornyait, szégyen köveket, akasztó-fákat; mert mi jó hasznokat veszszük? Kár pedig, nagy-is, hogy ott helyben, tudni-illik a' kortsmákon, és Caffé házakban, a' hol leg-először öszve-gyűltetek, nem vótizáltak a' pokol ellen, hogy sülydedgyen-el, veszszenek-el az ördögök minden kízó szerszámokkal, mert meg-dögönyözhetik valamikor ezt a' szabadon fútkározó, bezzeg *uj-tzimborát*.

Eleutherius. Nem tagadhatom, hogy nem, szintén üti vala a' tárgyat a' Pap, a' ki ki-akart adni mind a' Tíz Parantsolatokon, de a' miatt igaz marad, hogy a' Nemes-Rend nem tartozik azzal, a' mit a' Theologusok *virtusnak* és *tekéletességnek* mondanak: Ezek a' héábavalóságok szépen illenek az Egyházi köntöshez! A' skárlátban, és arany perémmel futtatott köntösben sovány látszattyok vagyon. Gondolnám, hogy előb' fér öszve a' pitzin Dávid Saul vas-derékjával, mint sem a' gyenge tűvel varrott ruha, a' sanyarúsággal. Egy szóval a' *virtus*, és egyetemben a' Nemesség kész nevetség.

Eusebius. Jól-lehet utóbbi beszéded, nem olly botránkoztató mint az előbbi, mindazonáltal mind a' kettővel jó-formán nyakon tsaptad az igazságot. Felely-meg erre, a' míg többre érkezem. Azok az Áglának Nemesei, és fen-hájázó Uri-Személyek, nem vettek-e töb' jót, és földi ajándékokat az alaton paraszt-rendnél?

Eleutherius. Kétség kívül, mert tsak a' Nemesség-is magában fő és jeles ajándék, ki-emeli az embert a' világnak porából, bötsülettel és tekintettel fel-ékesíti: A' Király, a' földön valamerre fordul, mint a' Nap az égen, szörnyű méltósággal fényeskedik, a' Nemes-Rend pediglen, a' tsillagok módgyára körül seregli, tellyes pompával és ditsóséggel. A' természet gyöngéb' agyagból formálta a' Nemeseiket, nagyobb mesterséggel, kényesebb eszközzel nyúlt hozzájuk, hogy-sem a' parasztokhoz, töb' szépet hintett ábrázattyokra, és nem tudom mi gerjesztő vídamságot ortájokra. Ugy bánván vélek, mint a' kép-faragó valamelly oszloppal, a' mellynek kin-álló nemes részeit nem győzi ékesgetni, a' setétes tagjaival penig, keveset gondol.

Eusebius. Helyén hagyom beszédedet, tsak hogy mind le-hordád, a' mit előb' építettél: mert ha az Uri-Rend, (a' mint nem tagadod) töb' ajándékokat vett az Istentől, a' nemtelen parasztnak, az emberség, az udvariság, az igazság

nagyobb hála-adásra kötelezi ő Kegyelmeiket. Lássuk példában: mikor a Király udvari méltóságra emel valakit, és (hogy bötsületes Tiszteinek meg-felelhessen tellyes illendőséggel) 10000. arannyal meg-ajándékoz; többre tartozik, hogy-sem kementze-fűtője a Királynak. Magad valod egy részről, hogy a ki többet vett, többel tartozik: más részről, hogy a Fő-rendnek, töb' jutott az Istennek ajándékiból, hogy sem a köz-népnek, miért kerekedik hát amoda a *consequentia*, hogy még-is kevesebbre köteleztetik a Nemes a paraszt embernél?

Eleutherius. Héában fáradsz, mert szinte a Nemesség az a *privilegium*, melly le-öldgya az embert az imillyen, 's amollyan te mondottad kötelességekről. Tovább: az ilyen mire nints ürességek, adgyunk tiz órát nyugodalmokra, egy *fertályt* magános szükségekre, két órát a paripák, 's kopók vizsgálásira, *hármát* az ebédre, és annyit a vatsorára, valami *hat* órátskát, a míg a Vendég, Cafféé, és *theatrum*-házokban mulatnak. Ez így lévén: látod, hogy egy óra perzentésnyi-re-való időtske sem marad hátra, az Isten 's *virtus* számára.

Eusebius. Igen-is látom, hogy job' számvető légy, mint-sem Keresztyén. Azonban alig tűrhetém egy részről a nevetést, más részről haragomat, mint hogy valóban tsűff-dolog, 's egyetemben képes istentelenség, gonosz szokásiból mérsékelni embernek ügyes kötelességét, el-hitetni magával, hogy akár mit tselekedgyen a Nemesség, mind azon Hit ágazattya. Egy szóval: a rendetlen életet, a törvénynek gyakor meg-szegését bizonyosságul venni, 's mint nyomos okoknak ürügyével; ki-támadni véle a bűnnek óltalmára. Izrül-izre szépen el-osztád, miben töltik, vagy-is inkább vesztegetik egy más után az órákat a Nemesek, nem tudom, más Világon lehet-é módgyok benne, bátor ebben senki se akadékoskodgyon, előttök...

Az Isten arra int bennünket az Evangeliomban, hogy ébren legyünk, 's imádkozzunk, és Szent Pál e leveleiben, ditséri 's javallya a mértékletességet, a tiszta életet. Ez pedig nem fér-össze a délig való heveréssel, a vendég-palotákon való tombolással, a bordélyok szurdékivel, és a gyülekezetekben üztön üzött szemtelenséggel. Ne emlegesd azért, mit tselekedgyenek a Nemesek, hanem inkább mit kellene nékiek tselekdniek, a mellnek rövid sommája ez: Mint hogy nintsen főveb' gondok, 's folgalatosságok a Nemeseknek ennél, hogy bizonyossá tegyék hivatalokat, 's el-nyerjék örök üdvességeket, ide felé kellene nékiek tartanok minden gondolatokkal, 's tellyes iparkodásokkal. Mihelyt ettől a *centrum*-tárgytól félre horgadnak, 's távolítanak, azonnal meg-fogyatkoznak kötelességekben... Tartoznak azért véle az Urak, hogy fenýítették alatt tartsák érzékenységeket, és rosszszül tselekesznek, mikor mindent kényekre 's kedvekre adnak; tartoznak véle, hogy meg-zabolázzák ki-vágyó indulatokat, és rosszszül tselekesznek, mikor mindent nyargalóba botsátanak, tartoznak véle, hogy meg-alázzák magokat a jó szerentsében, és Keresztyéni álhatatosságot mutassanak a gonoszban; és rosszszül tse-

lekesznek, mikor vagy abban el-bizzák, vagy ebben el-hadgyák magokat, és az Isten ellen morgolódnak: tartoznak véle, hogy minden teremtet-állatnál nagyobb-ra bötsüllyék az Istent, és inkább életeket le-tegyék, hogy-sem kárát vallyák lellek-isméretinek... Ez a Keresztyén Uri Embernek kötelessége.

Meg-se gondollya a Nemes-Rend, hogy más végre bírja a földet, hanem hogy itt sok-féle Istenes jóságokat plántállyon, és gyümöltse hasznát vehesse az égben. Bátor azért a bölsőtől kezdven egész a koporsóig, egyre fáradozzanak, a földi jóknak meg-szerzésében; mind tsak ontás, és héábavalóság, munkás hivalkodás, és hívságos semmiség, mellynek ember hólta után hasznát nem veheti. Ne hallyam azért töb'ször az Urak jóízű álmaik, nyájas társalkodásait, a szagló 's agyarló ebeket, a paripákat, vendéglő palotákat, játékos házakat &c. mulatása ez, nem kötelességbéli foglalatossága a Fő-Embernek: az eö dolga a vólna, hogy az Istennek szolgállyon, lelkére gondot viseljen, a drága időt ne vesztegesse, és teremtésének utolsó tzélljától más felé ne térjen.

Eleutherius. Jó formán fel-hevültél a Fő-Emberek ellen, hanem ha talán tsak tréfálsz, és inkább meg-akarod mutatni, hogy a veszett-ügy mellett-is lehet valamit mondani. Valóban bé-illenél akár melly prédikáló-székből, vagy on eszed, torkod, bátorságod elegendő hozzá. Noszsza azért, tedd-le ezt a mi bűnös köntösünket, menny Papi szent készületben a vétek ellen, ütközzél-meg ezzel a mérges sárkánnyal, rontsad, tépjed, irtogasd-ki, ha hol-mi gonosz találtatik, térítsd eszre a Nemes embereket, kergesd, 's végezd-ki e Világból a tévelygéseket... Am de előb' jól meg-gondold, hogy te-is olly gyarló ember vagy, mint szegény szomszédod, gyakorta és vólta-képpen meg-tsalatkozhatol vélekedésedben, a mint hogy most-is továbbatská ment forró-buzgóságod, hogy-sem hozzá láthatál vólna eszeddel. Vallyon tagadhatod-é, hogy a parantsolatoknak meg-tartásával bé-férhetünk a Mennyországban? úgy tetszik, nem tagadhatod, mondadsza azért, ki, 's mi kistsz bennünket *ad opera supererogatoria*, a testi sanyargatásra, a kopláló böjtre, a véres ostromozásra? Nem de nem *tanátsok* ezek, a mint a deák igéből-is ki-tetszik? Ha pedig a tanátsok, nem kötelességünkben járó dolgok: látod azért, mint rogygyan, 's omlik, a mit olly tornyosan építettél.

Eusebius. Nints tagadás benne: Ingyenes törvénnyel nem köteleztetünk a mondott *supererogatoria*, magunk kedvünköl származott Istenes jóságokra, mindazon-által azt-is vedd észre, hogy nálok nélkül hív őrzője nem léssesz a Parantsolatoknak. Mikor idegből nyilakat botsátunk bizonyos ki-függesztett tzélra; fellyeb' tartunk, mert a nád-szált maga neheze, sebes röptében-is lefelé szokta hordozni. Hasonló-képpen a mi természetünk, önnön gyarlóságától a földiekre nyomottatván, vagyl e-hevereszik, vagy pediglen félre tsavarodik az útból, nem tart ahoz, a mire jó szádékunk igekezik, hanem oda lopja magát, a hol kedvét töltheti... Ha meg-saidította, hogy vissza nem rántod, lágyatskán bász véle,

's maga száján mehet, oda ragad, a' hová ingyen sem gondoltad volna, meszsze hagyván azonban az Igazságnak, a' Törvénynek, a' Parantsolatoknak ösvényeit.

A *passio*, meg-kívánnya emberben a' fenytétet, mint-hogy nem marad-meg a' jámborságnak, tisztességnek, szeméremnek környékiben szép szóval, hanem ösztönnel, sújtogatással; A töb' gonosz indulatok-is nem lágyúlnak engedelmességre kényes tartással, hanem keménységes erőszakkal. A' ki azért azt akarja, hogy a' tilalmasra ne igyekezzenek, még abban-is szegdegellye kedveket, a' mellyel más különben szabadok vólnának. Mihelyt valami keveset engedünk, néki bátorodnak 's mérgesednek, mi ellenben el-erőtlenedünk, 's utóllýára aliglan bírunk vélek... Minden Keresztyén Ember, 's nyilván magad-is, eleinten irtózol, és mennyire lehet, tartóztatod indulatodat, mikor nagy fertelmes bűnre kísztnek: de ha azonban szabadon botsátod az aprókra, keveset gondolsz a' botsánandó fogyaikozásokkal, ha nem-figyelmessz az Istennek belsö integetésire, és több üdvességes malasztyainak helyt nem adsz, még amaz öregekben-is nagyokat esel végtére.

Mikor *Marius*, táborával a' *Cimberek* ellen, ment, látván hada-népe azt a' rettenetes, temérdek testű nemzetséget, nem mere meg-ütközni véle; mind-azon-által helyben maradván, és szemében nézván az ellenségnek, lassan lassan meg-szoká, a' reszkető félelelem hová-továb', jobban jobban néki bátoroda, harmad napra kelvén, tellyes vitézséggel reá-üte, meg-veré, 's el-széleszté... Hasonlóképpen a' ki Keresztyén Anyától született, 's Istenesen neveltetett; minden haja-szála fel-borxad, mikor csak esze-ágában tűnik-is meg-szegése valamelly fő-parantsolatnak, meg-félemlik szívében az előtte-lévö bűnnek fertelmessége miatt. Mindazon-által ha ugyan azon irtóztató tsűnyaságot továbbatská tartya szemén, néki szokik, és aprób' bűnökkel mint-egy meg-kerülvén, hozzá közelít; lassan lassan oszlani fog a' piruló szemérem benne, az ébren kezdett vigyázás el-szűnniadni lelke fűrdalási meg-szűnnnek, vagy csak aliglan fogja érzeni tsípdezésit. Az után kóstolással kezdi próbálni, és el-nyelvén első maszlagát, ortzátlan szemtelenséggel egyszer's-mind néki megyen akár melly bűnnek, 's tellyesen meg-barátokozik véle, se Istennel, se a' mennyországgal, se a' pokollal nem törödvén, tsak kedve telhessék.

Mennyünk már végére, mitűl fakad ez a' szörnyű veszedelem? Úgy tetszik a' te szép Letzkédbűl, hogy a' *Nemes Emberek nem tartoznak a' virtussal, 's annak gyakorlásával, úgymint a' békeséges-tűréssel, az alázatossággal, a' testi sanyargatással*, 's a' többivel. Mert valóban ha megtörnék magokat, ha fojtogatnák testi vágyódásokat idején korán, ha meg-alázván magokat, víg kedvel engedelmeskednének abban, a' mit tőlök kíván az Isten, ha érzékenységeket, és vétkes gerjedelmeket, nem botsátának minden ki-gondolható szabadságra szer-te-széllyel: job' renden vólna dolgok, nem faragnának magoknak Vallást, nem szabnának kedvek szerint való törvényt, nem a' mi tetszik, hanem a' mi kelleme-

tes, azt tselekdnek. *Nemo repente fit pessimus*, lépve, 's garáditsonként megy az ember tzégéres gonoszra. Elsőben keveset agván a' jóságos tselekedetekkel, azután nem sokat törödvén a' fogyaikozásokkal, utób' az apró bűnökkel-is semmit sem, a' míg el-végre azon egy eltekélléssel, mind a' tíz parantsolatokat lehordaná, ha lehetne. Mint hogy azért, tartozunk elejét venni az illy szörnyű gonosznak, az következik a' beszédbűl, hogy a' virtusnak gyakorlásával-is tartozuk. Tudom Barátom! hogy te, szokásod szerint, ezt a' kötelsséget a' parasztoknak nyakába veted, én pedig meg-mutatom, hogy a' Nemesek nem tsak nem mentek tőle, hanem a' pór-rendnél jobban, 's inkább köteleztetnek a' sokszor emlétett *virtus*, és Istenes jóságoknak sűrű gyakorlására.

Először: Az Uraknak dolgok 's lelki állapottyok síkos jégen jár, töb' kistszó kísértet seregli eöket, töb' veszedelem környékezi, hogy-sem azokat, kik alatsonyab' renden vannak... Kihez képest szükség, hogy jobban-is vigyázzanak magokra, kémeiket küldgyenek előre, magok derekasan fel-fegyverkezzenek, hogy ne árthasson az ellenség. A' paraszt ember e' nélkül el-lehet: búval, gondal tengeti életét, a' bűnnek eszközi 's alkalmatossági jó távűl vannak tőle. Eszében sem tűnik, hogy kényesen nevellye testét, meg-elégli, ha a' mindennapi kenyérbűl jól lakhat, vendégségrűl vendégségre, torkos zabálásra nem igyekezik. Az eö munkátűl meg-lörött tagjai alig várják, hogy meg-pihenyhessenek, nem hogy fajtalan gyönyörűségre gerjednének. A' kevélység tudni-való, hogy fen-héjáz, a' paraszti alatsonságra nem botsátokozik, nem könnyen tér-bé a' sár-bűl tapasztott gunyókban, nem örömet fekszik szalmán 's takaródzik pokróttal: egy olyan ember azért, a' kinek minden kintse a' szegénység, vigasztalása a' keserves nyomorúság, a' büszkeséggel sokat nem véthet. Vágyódási szoros környékben vannak, tudni-illik hogy éh gyomrával meg-békélhessen, forró szomjúságát tiszta víznek vihesse, mezitelenségét valami rongyal fedezhesse, és a' hidegtűl menthesse. Szemein se bé, se ki-nem jár semmi gonosz; egyebet nem lát a' tsendes erdőknél, 's benne a' vadaknál; a' téres mezőknél, 's rajtok a' tsordánál; a' szántó-földeknél, és belőlök kelö veteménynél; a' mi előtte forgolódik, mind azon együgyű ártatlanság. És így vagy nem fér hozzá, vagy nem fog rajta a' gonosz kísértet.

Az Urak dolga, más részrűl mind azon hartz és vagdalkozás, közepette vannak három hatalmas ellenségnek: az ámétó Világ, a' hizelkedő test, az intselkedő ördög. Eskütt tzimborával rajtok mennek mind a' hárman, és veszedelmesen forgattyák a' Tzimeres-Rendet. A' Világ mesterségesen tündérkedik előtte, hol imigy, hol amúgy hitegeti. A' kényesen-nevelt testnek vétkes vágyódási százfélé indulván, kívül belöl háborgattyák... A' pokolbéli sátán szépen meg-terítette hálóját, valamerre lépnek, mindenűn tselett vetett lábok eleibe. A' sok gyenge ortzák, 's ártalmas képek meg-vesztik szemeket, az édes musika-szó fűlöket, az idegen étkek szájok ízit, a' drága fűstök szagló erejeket, a' bor

szédelgeti fejeket, az egyre-zabálás fel-keveri gyomrokat, és a sok hamis *principium* meg-fitzamíttya eszket. E' képpen mint valami kő-várat mindenfelől meg-szállotta a Fő-Urakat a sok ellenség, minden különös vétek azon vagyon, hogy testestül lelkestül el-kárhozzanak. Mi mód már benne, hogy az Uraimék e' szörnyű veszedelemből ki-feselhessenek? Úgy tetszik, hogy a' bástyák ellen bástyákat kellene eregetni, a' táborra táborral menni, emberséges vitézséggel eleibek rúgaszkodni, a' kevélységet, az alázatossággal, a' bújaságot, a' tisztsággal, a' mértékletlenséget, józansággal, mind addig kerékben forgatni, a' míg vissza-pironkodgyon, és se most, se utób' ne árthasson. A' szabadságra, és gyönyörűségeire vágyó indulatokat egyből egyig lántzra vetni, hogy szolgálai állapottal ahoz lássanak, a' mire az Urak Istentől, 's Világtól hivatallyokhoz képest köteleztetnek. Javallya tanátsomat mind az *Erköltös-Tudomány*, mind a' *Philosophia*, azt tanítván: *Contraria contrariis repellenda sunt*. Hével a' hideget, jóval kell a' gonoszt meg-győzni. Próbákkal tudgyuk azt-is, hogy mikor valamely erősséget meg-szorítván az ellenség, már bástyáit dönti, 's falait hágja, minden bizonnyal meg-veszi; ha ben ugyan csak nem emberkednek, és elő-vévén minden vitézséget, az erőt erővel vissza nem verik. Reád bízom már Barátom a' *consequentíát*, még valamitske van előttem.

Másodszor: Ha miben, 's mivel vét az alaton-rend, azzal csak magának árt, senkire másra nem ragad a' gonosz; szinte úgy, mint a' gutaütés, a' mely egy embernél többet nem öl, a' hol kezdődött, ott végeződik a' nyavalya. Ellenben a' Fő-Rendnek vétkei rettentő hamarsággal megszűsre terjednek, sőt közönséges gonoszszá válnak mint a' *Pestis*, amelynek szörnyűsége áradása egyszer'smind falukat, városokat bé-tölt jajjal. Ki nem tudgya, hogy a' köz-nép baráttya a' maimoskodásnak, kész követője mind annak, a' mit mástól lát, igen utánna jár a' Nagy Urak példáinak, velel mozdúl mindenre, nem különben, mint az forgó-égen az apró sphærák az öregekkel. Aliglan tetszik-ki valami vétke 's fogyatkozása a' tselédes Urnak, azonnal fel-kapja a' szolgálarend, 's úgy hordozza mint a' liberiát. Jól tudgyák az udvarló Inasok, hogy Uroknak mosolygó ortzájától füg minden szerentséjek, és azért nem akarják meg-búsítani, hanem inkább azon mesterkednek, mint, 's hogy találhassák leg-jobban kedvét. Szépítik benne a' rútat, ditsérik, 's magasztallják a' gonoszt, és hogy hizelkedésnek' ne tessék lenni, magok derakasan úzik. Ezt látván a' többi: noszsa-rajta-formán, felesen hozzá részelkednek, és hatalmasan szaporodik a' *nem jó*. Más az, hogy afféle vétkek, a' melyek már a' Nagyságos névvel, és *Nascita*-Nemességgel kérkedhetnek, inkább tsudáltatták, hogy-sem útáltatták magokat; sőt mikor a' gonosz nagy Udvari-fark előtt léptzel, a' fényes pompa miatt jósnak látszik lenni; mert a' kösség, szeme, nem esze szerént téssen ítéletet: mind azt, a' mi nagy és tekintetes, jónak tartja: Ennek a' tsalatkozásnak peniglen hol vagyon forrása? Kitől

ered 's fakad, hanem a' Nemesektől. Látsz-é már a' déli-világosságnál? Nem következik-é, hogy a' Fő-Rend mind maga személyére, mind felebaráttára nézve, inkább köteleztetik a' jóra a' köz-népnél, minthogy ördög, 's világ többet kísérti eöket a' bűnre, és mikor vétkeznek, nem jár magán a' bűn, hanem tsordával, Legióval, szörnyű botrányozással.

Eleutherius. Uram pihennyél-meg egy keveset, ha kérlek; mert különben meg-szorúl a' mellyed, 's valami kárát valod egésségednek... Már, ha meg-nyúgottál, mondhadsza: magával hozza-é az Uri-méltóság ezt a' köteleességet, hogy szolgálaira úgy vigyázzon, mint a' Poroszlok a' rabokra *ex officio*? És mind azokról meg-keljen néki felelni, a' mit a' szolgálarend valamely futtomban tselekeszik?

Eusebius. Nem, mindazon-által meg-ne öllék eöket.

Eleutherius. Mitsodát? Tsak el-hittem, hogy nem beszélsz egy általlyában minnyájokról, mert más különben az Urak jussát kevernéd, 's a' Bíró eleibe mehetnél. Másodszor íntlek azért, tsendel, 's vigyázva beszély, nem-is méltó, veszedelmes-is, egygyért sokakba kapni.

Eusebius. Mit akadozol az egy igétskén, én azt mondom, hogy ti Uraimék, lelkeket veszítetek szolgálitoknak; és ha ez nem gyilkosság, minden bizonnyal még annál-is gonoszab', akár mit mondgyon a' mi törvényünk felőle, a' Biblia annak tartja.

Eleutherius. Már látom, tsak Káplánykodnunk kell a' szolgálak körül, mint nem régen N. N. Uram, a' ki nyakába veté a' Cotta-inget, hegyibe a' Stolát, 's ama *textusról* kezdi vala a' prédikátziót: *A' Pap a' vízbe esett, hadd ázzék*.

Eusebius. A' röhögés, és tréfa nem ide való Barátom! vontatták ugyan a' rosz ügyet, de, ugyan tsak vesztek, láttam a' conversációkban némelly Urakat, a' kik nem bírván a' beszéddel, 's ki-fogyván *ex merito causae*, böven adgyák vala elő az efféle haszontalanságokat... Hadgyatok békét a' Prédikáló-székeknek, lesz másoknak gondgyok reá: mutassatok inkább othon bötsületes rend tartást, Istenes példákat, nagyob foganattya-is léssen, hozzátok-is illik, köteleességek is meg-kivánnya; leg-aláb' ne lássa a' szolgálarend, és más ártatlanok emez amaz fertelmességeket, száradgyanak magatokon, 's ne ártsanak másoknak. Ha nem akarjátok az *Uri Házi-gazdának*, és jóra való *Vezérnek* tisztjeit egybe-foglalni, leg-aláb' ne foraszszátok-öszve a' Nemes Embert a' kísértő ördöggel.

Eleutherius. Ha jól aránzom Eusebi! Te addiglan meg-nem békélsz a' Fő-Renddel, a' míg Eö Nagyságok 's Kegyelmelek önnön foglyokat, 's rabokat le-nem öldgyák a' lántzról, és helyettek magokat vasban nem veretik; de Atyámfia! Az ínséges rabság nem olly kívánatos áldás. Nyújtyuk kintsünket a' szabadságért, de rab-szijat kezünkre, 's vas-bilíntset lábunkra nem szoktunk vásárlani... Még egy juta eszemben: arra-is sentenziáztál bennünket; hogy meg-vonnyuk magunkat, udvari kényességgel bányunk a' szolgálakkal, öszve-gombolván ajakunkat,

meg-se motzannyunk előttök, víg kedvünket erővel-is fojtogassuk jelen-létekben; vagy pediglen, előb' szépen meg-udvaroljuk beszéddel, mondván: *Hallod-e Inas! kedvem érkezett a' tréfára, légyen jó engedelmeddel*: vagy peniglen: *Kot-sis! fogd-bé mind a' hatot, valakinek látogatására szándékoztam, meg-ne botránkozzál rajta!* Akár ki mit mondgyon, nékem vissza tetszik ez a' dolog, 's annyiban tartom, mintha Inasom a' Palotában maga kényén sétálna, nékem peniglen nyársat kellene forgatnom a' konyhában, vagy-is mintha kotsisomat a' bakrúl a' Hintóba szállítanám, magam peniglen hátul ülnék a' lóggóban. *In summa*: gondolom szerint *theoricé, speculativé* keze, lába lehet beszédednek, mindazon-által tettében *in praxi*, tsonka-bonka; mi nem azért tartunk Udvart, 's fogadunk embereket, hogy áhétatoskodgyanak, hanem hogy szolgállyanak.

Eusebius. Hallám! A' te fen-járó böltseséged tehát arra oktat bennünket, hogy ne a' szerint éllyünk, a' mit *speculativé* józan okoskodás szerint jónak ismértünk lenni; hanem csak úgy a' mint meg-kívánnya a' *praxis*, a' fel-kapott gonosz szokás, és így *scientes volentes*, szénszándékkal nyakra-főre néki mennyünk a' kárhozatnak. Oh botor kábáság! és egyetemben sárkány tején hízott kegyetlenség! Ha oly igen magához edesítette szíveteket a' *Lucifer* füstös udvara, ám mennyetek: de meg-emlékezzetek arról, hogy nem szabad onnan vissza-térni: csak kívül, 's nem belül nyílik a' pokol ajtaja, mentek mások-is *per praxim*, oda értek, ott maradtak, meg-is bánták, de jaj! későn: mikor már nem tehettek róla.

„Ezen szókra Eleutherius meg-haragúvék, fel 's alá járdogala a' beszéd-szobában egy darabig úgy tetszett, mintha bú szállot volna szívére, és meg-szorultt volna gondolatiban, azután eggyet törölvén homlokán, imígyen kezdé:

Eleutherius. Éppen nem szenvedhetem szeges beszédidet, és eme lélek-terhelő Letzkéidet. Meg-vesztik a' víg kedvet emberben, el-ízetlenítik a' *conversatiót*, igen szorosan bánnak a' szabadsággal: nem hihetem, hgy tessék az Istennek: merő álmodás, és valamely különös embernek elmeleleménye, a' *melancholicával* mentt elő, azután a' Prédikáló-székből kezdett az irigység felőle papolni; mert én nem egyszer tapasztaltam, hogy csak azok átkozzák a' kellő tetsző víg életet, a' kiket már el-érte. 'a sok Péntek, és nem arra valók; hogy csak azok *importuné oportuné*, rágiák minden ember fülében a' *virtust*, a' kik vagy megúnván a' latorságot, vagy *három Lábra*, 's két pár szemre szorúlván, tehetetlenek még a' gonoszban is. Ezek az ag-rókák kerülnek a' Nemes Embereket, és a' Világ Nagyságossait magok ráma'jokra akarják feszíteni.

Eusebius. Halgass beszédemre Barátom! nem háborgatlak, még Ura vagy a' mondott *practicának*, tudom, hogy senki közülünk új Vallást, új törvényt nem támaszthat. Nints erőnkben 's hatalmunkban a' Hit-faragás, annak ágazatit se ide, se oda nem tekerhettyük, tzikelyeihez tóldalékokat nem tehetünk... A' mit elő-hoztam, azt *ujjomból nem szoptam*, a' *Humoristák* szédelgésétől mentt

vagyok, az irigységre nints okom, álmokat nem hüvelyezek, minden szavamról a' való-igazsággal, a' józan észszel, a' nyomos okokkal, a' Világ-bizonyította példák-kal tanátskoztam, ha miben hazudtam, vesd szememre, verd torkomba; ha pedig nem, mit gyötrődöl? miért indúlsz-meg annyira beszédemen? Nem minden szerelmes hízlekedés használ a' betegnek, oly jó vélekedésben vagyok felőled, hogy nyavalyádban félre-tennéd a' tárkony-mézet, ha meg-ártana, 's ürmös italokat vennél-bé, ha hasznokat érzenéd.

Eleutherius. Kétség kívül, csak az hogy nem örömet veszttem szabadságomat, a' kalodához nem szokott testem, a' szolgálai alávalóságtól irtódom: más felől a' lelki-ismérettemmel sem akarnék pörben szállani, vagy pedig ujjat vonni az Istennel. Lássuk azért, ha valami bötsületes móddal meg-békélhetünk.

Eusebius. Mi juta eszedben? alkura akarsz lépni Teremtőddel, 's csak bizonyos okkal, móddal szegődni szolgálattára? tudni-illik: hogy meg-ne bántógyék a' szabadság, hogy kedvén maradgyon gonosz természeted, hogy nem a' mint Istennek tetszik, hanem te akarod, úgy élhetss. Hadgy békét ezeknek Te nyomorultt férgetske! nem tehetsz-fel a' mindenható Istennel, a' mit eő parantsol, annak meg-kell lenni.

Eleutherius. Igen-is annak, a' mit parantsol: Vedd észbe, mi köztünk nem vala kérdés *de jure*, hanem *de facto*, nem arról: meg-parantsolhatta-e az Isten azon aprólékokat, a' melyeket te emlegettél, hanem arról, ha vagyon-e parantsolat felőlök 's irántok, vagy nintsen. Ama' te keresztelted-jóságokról, és a' vétkekről vetekedtünk eddig, hol-ott alig tudgyuk, mi légyen egyik-is, másik-is. Mert a' mit *egy Ország* javasol, arra a' *másik Ország* átkát mondgya, a' miért az embert Londrában meg-égetik, azért mást Romában meg-ajándékoznak. Lacedaemon-Városában *virtus* vala, ha ki titkon meg-kerülhette, 's vérét vehette ellenségének, a' ki pedig elég födelet nem talált gyilkosságának, azt meg-büntették. Némelly idegen Tartományokban Istenes jószág fel-hapsolni, 's gyomorban hordani a' meg-hóltt Atyafiak testeket; vétek ellenben, 's nagy-is rothadásra, és a' férgek eledelére engedni.

Eusebius. Ebből már mi sül-ki?

Eleutherius. Azt akarám ki-hozni belőle, hogy a' *virtus*, és *vitium*ról csak úgy teszünk ítéletet, a' mint nevelkedtünk, vagy pedig a' mint különös agyaskodással (*il capriccio*) akaratoskodunk, jól-lehet osztán idővel a' *politica*, és közönséges erkölts magok petsétekkel hitelesen megerősítik bennünk eggyikről-is, másikról-is a' vélekedést: mert más külömben ugyan azon dolog, hogy lehetne jó erkölts egy tartományban, és *gonosz* másban? A' Pápastaság Olasz, Frantzia, Spanyol-Országokban *Orthodoxa*-Vallásnak tartatik lenni, Angliában, *Heterodoxa* tévelygésnek. Tengerentúl a' *böjtölés*, és *nötelenség* érdemes jószágok, a' mi Szigetünkben, 's a' mi népünknel kiváltképpen a' *nötelenség* hivság,

kép-mutatás. Es így minthogy a' jó nem mindenütt jó, a' gonosz nem, mindenütt gonosz, hanem egy tartományból a' másikba bújdosván, változik; úgy tetszik, hogy csak a' *persvasió*tól függ a' dolog: való az-is, hogy sokakat csak az interesse, 's meg másokat a' bevett szokás, vagy külső hatalom-erőszak kíszt bizonyos erkölcsre. Vagy talán azt-is mondhatnánk, hogy az emberi nemzetben a' lelkek, és a' lelkekben az ész nem egy néműek, hanem *specie differunt*, és innen származik a' jórúl és roszról különböző vélekedésünk.

Eusebius. Mélyen böltsen beszélgettél, körmösen óltalmaztad a' *Libertinismust*: de vallyon miért nem zagyváltad össze-'s egybe a' Vallásokat-is, a'mint a' jó, és gonosz tselekedeteket.

Neander. Nékem úgy tetszik, hogy az Uram a' Vallásokat is azon úttal derekasan fel-keverte: mert ha a' *virtus* és *vitium*, a' jó és gonosz azon egy állapot, és csak szerentsére némelly tartományokban ditséres név alatt fen-forog, más tartományokban büntetés alá vettetik; az igaz Hitről, és hamis szakadásokról-is ugyan azt mondhattuk. Es így Eleutherius Uram a' *Muffti*-Vallásán-is Constantinápolyból szépen el-ballghat a' *Mahomet* Paraditsomába.

Eleutherius. Isten ne adgya! El-kárhozna lelkem.

Neander. Talán nem, mert a' Törökök azt tartják, hogy a' Török-hit jó.

Eusebius. Uram! Már meg-eléglettem, ne beszély többet a' Hit dolgáról, az Anya-szent-egyházról, a' Vallásokról; bűdös dögös lehelleted, félttem az igazságot, 's az Evangéliumot.

Eleutherius. Ha úgy vagyon, Isten hozzátok; azon kívül-is vagyon még valami dolgotskám. Azonban arra kérném az Urakat, hogy más alkalmatossággal az efféle ízetlenségeknek békét hadgyanak.

Eusebius. Meg-tselekeszszük! tudjuk szád ízit: beszélgetni fogunk a' Magyar, és Frantzia borokról, a' Menyetskékről, a' vendégségről, de ám akkor, mikor megint fel-támad *Epicurus*, és ezek hozzájuk fognak illeni a' bötsületes Nemes Emberekhez.

Eleutherius. Uraim! Isten velünk: el-kell mennem.

Eusebius. Imé Neander! előttd a' képe, ki 's mi légyen Eleutherius. Vallyon lehet-é nálánál ostobáb', vakab', bolondab' ember a' földnek kerektségén? Jádzik a' lelkében járó dolgokkal, neveti maga veszedelmét, szántsándékkal oda adgya tserében örök üdvességét a' parányi földi gyönyörűségért. Oh hagymáz, mellynek az ég alatt nints mássa! Vannak, vannak Társai, a' kik véle egyetemben postán rándúlnak a' kárhozatra, és el-akarják erővel hitetni velünk, hogy ingyenes úton mendegélnek a' mennyország felé!

Neander. El-ne felejtse a' többi: nekem azonban az juta eszemben, hogy talán nem helyes gondolatokat forgatnak a' más Világról, minthogy ebben olly bolondúl élnek: talán azt vélik, hogy lelkek füstbe mégyen holtok után, 's csak

úgy fújják-ki, mint a' barmok, és azért töltik, költik napjaikat bestia módon, a' míg lehet.

Eusebius. Ki tudgya, ha nem. Es pedig ezek azok a' Nemes Nemzetes nagy érdemű, 's méltóságú Személyek, a' kikben feneketlen a' böltseség, örvényes tenger az okosság, meg-szorútt minden-féle tudomány. Azokat átkozzuk-é már, a' kik eőket nevelték, vagy peniglen magokat, a' kik meg-nőtt emberi korokban sem tudnak eszekre térni, hanem tzerimoniás késérettel mennek a' pokolnak ajtajáig bátran, vígan, mintha semmi sem vólna? De ennek hadgyunk békét, hanem inkább' szerelmes Neanderem! Minthogy eők nem akarják hasznát venni Istenes üdvességes intésünknek, mi tanullyunk a' bolondságból, és szedgyünk gyümöltset e' szörnyű példákbul. Maradgyanak magoknak; a' mint keresik, úgy talállyák: az eő különös vétkek, 's veszedelmek nekünk nem árthatnak; mert a' mint a' jutalom, úgy a' büntetés, el-nem válik a' Személytől.

A' többi ha úgy tetszik, bízzuk holnapra.

Bertalanfi Pál*

A' NAGYRA VÁGYÓDÓ VILÁG FIÁNAK

AZ EMBERNEK VÁLTOZÓ SORSÁRÓL SIRALMAS PANASZSZA: KIT MIDŐN
 A' KÜLÖMB-FÉLE VALLÁSU JO BARÁTI NÉHOL IGEN TÖKÉLLETLENÜL
 VIGASZTALNAK, A MENNYEI GÉNIUS KÖZÖKBE ELEGYEDVÉN, MINNYÁJOKOT
 AZ ÜDVÖSSÉGES IGASSÁGNAK ISMÉRETÉRE OKTATTYA. AZ ELŐL JÁRÓINAK
 ENGEDELMÉBÜL KIADÓ BERTALANFFI PÁL
 A' JESUS TÁRSASÁGÁNAK PAPJA.

*Előszót Bétsben Trattner Tamásnak betűjével 1750-dik esztendőben.
 Most megint Kassán az Academiai betűk által 1761.*

(részlet)

(...)

§ VIII.

*Az igaz Keresztyén Jámbor, úgy mint
 a' Mennyei Géníus barogattya, a' szeren-
 tsét minden dolgával együtt.*

105. A' világon szerentse,
 Hasonlóképen lentse
 Két név, de úrók egy,
 'S annál többre nem megy;
 Pogány ábrázolástól,¹
 'S-eszelős koholástól
 Szerentse fakadott,
 'S-így reánk maradott;

* Bertalanfi Pál (1706–1763) jezsuita gimnáziumi igazgató, aki nagyszombati tanulmányait követően lépett be a rendbe 1725-ben Bécsben. Tanulmányait Kassán folytatta, majd többek közt Gyöngyösön, Pécsen, Egerben, Székesfehérváron tanítókodott, Komáromban halt meg gimnáziumi igazgatóként. Szinnyei említi, hogy ő volt az első, aki a Bécsben lakó magyarokhoz az egyházi szószékről magyar beszédet tartott 1745-ben.

¹ Isaia 65. c. 11

106. De tsak ábrázolásban,
 És holmi kép írásban:
 Belőle többeket
 Senki sem említhet.
 A' Böltsek-is tsak képnek
 Hol tsonkának, hol épnék
 Szerentsét nevezik,
 És sokszor nevetik,
107. Mint oktalan Pórokat,
 Szerentséhez kik sokat
 Támadnak dolgokban,
 'S-fel-tett szándékokban;
 De pusztá kép nem érthet,
 Se senkit nem-nem sérthet,
 Akár azt pökdösse,
 Akár meg-tisztelje:
108. Még-is ha szerentsétől,
 Vagy ő néma képétől
 Várad segédedet,
 'S-holmi jobb ügyedet:
 Hidd-meg, hogy ő járása,
 Tsak kotzka fordulása,
 Mi esik vakmerőn,
 Az szerentsétől jön.
109. Ki igaz érdemmel bir,
 Szerentse ahoz nem fér,
 Maga szárnyán repül,
 Nem függ ő senkitől;
 Rosz szerentsét nem féli,
 A' jót sem úgy reméli,
 Mint várják egyebek
 Kiknek nints érdek.

110. Vak tyukot csak szerentse,
 El-vezet búza szemre;
 Rút leányt hazosit,
 Restet meg-gazdagit:
 Részegnek kalauza,
 És partokról el-húza,
 Hogy vermet kerülyen,
 'S-vizbe nem merülyen;
111. Bolondot ő késéri,
 Ki hol a' kútót éri,
 Olly követ belé vett,
 Hogy száz Bölts sem tehet
 Szert arra, hogy ki-vegye,
 'S-kezét úgy vizbe tegye,
 Hogy az meg-ne ázzék,
 Vagy-is meg-ne fázzék
112. Szintén gyermek strásája,
 Hogy szép nád paripája.
 A' földhez ne fujtsa,
 'S-azon ki ne nyújtsa.
 Sersentse, és berbentze
 Kementze, és Velentze
 Sok név, de egy sem tesz
 Semmit mi ügyönkhöz.
- (...)

XXV.

A' Gyermek Nevelés.

A' leg-jobb óltoványt ha magára haggyuk,
 Gondját, tisztítását jókor meg-nem aggyuk.
 Más vad jövésekkel egygyütt nevededik,
 Reménységeinktől távol vetemedik.
 Az utánn nehezen, sőt ritkán tehettyük,
 Jóvá-, de hasznát-is későbbre vehettyük.

A' kis gyermekekre kell azt magyarázni.
 Véllek-is e' képpen kelletik vigyázni.
 Ők mint gyenge veszszők könnyebben hajthatnak
 Akár mire- , jóra, roszra szoktathatnak
 A' mint takarittyák- , úgy kezdenek jönni
 A' jó- , 's rosz jövések, véllek együtt nőnni.

Tanúlásaiban főként olyanokra.
 Tanítsad, a' melyek a' felsőbb hasznokra
 Szolgálnak leg-inkább-, az az erköltséit
 Jobbittyák, 's élesztik szív tehetségét.
 Mire öntöd belé plátó okosságát
 Ha nem pallérozod szívének jóságát?
 Mi haszna vagyon a' világnak egy böltsben
 Ha roszszul nevelve vagyon az erköltsben?
 Minden tudománnyát csak arra fordította
 Hogy azzal a' jót-is roszra tántorította.
 Inkábbat kevesebb nagy-tudományt végyen.
 Tsak hogy annyival jobb szívé ember légyen.
 Ezzel ő többet fog használni magának
 Felebaráttjának, 's az egész Hazának.
 Erkölcsi tudományt tölts hát a' fejébe
 Leg-inkább, hogy azzal jobbúlyon szívébe.
 Jó ember- , és hasznos hazafivá vályon,
 Tölle-is mástól-is réád áldás szályon,
 Tanúlása közben tulajdonságait
 Eszének próbáld-meg hajlandóságait,
 A' mire láttzatik inkább hajolni.
 Abban kell aztuánn fő-ként gyakorolni
 Melyben jól készülve majdeg elő ályon
 'S azzal Hazájának leg-jobban használlyon.
 Nem-is jó ennélkül azt el-tökélleni,
 Hogy fiadnak ez – vagy amannak kell lenni.
 Mert a'mire tzeoz szived kívánsága,
 Néki gyakran arra nints hajlandósága.
 'S ha meg-is kedvéért ő arra fog álni,
 Nehezen fog abban hasznoson szolgálni.
 Fel-serdült korában társoságaira
 Figyelmezzel minden mozdulásaira.

Ilyenkor mennyi jó ifjak meg-romlottak,
 Attyok reménységi így széjjel omlottak!
 A' rossz társalkodás hányat vesztegetett
 Minden remélt hasznot benne el-temetett?
 Tenítsad-meg, ebben mi-képpen vigyázzon
 Magát, és tégedet hogy meg-ne gyalázzon.

4.

Péteri Takáts József *

ERKÖLTSI OKTATÁSOK

MELLYEKET TOLNAI GRÓF FESTETITS LÁSZLÓ KEDVES TANÍTVÁNNYÁNAK,
 SZÍVÉRE KÖTÖTT PÉTERI TAKÁTS JÓZSEF

Bétsben, özvegy Alberti Ignátné betűjével 1799.

(részlet)

(...)

NEGYPEDIK TZIKKELY.

EGYGYES TÁRSASÁGOK KÖTELESSÉGEI.

Az eddig előadott kötelességek az emberiségnek közönséges állapottyából származtak: de vagynak különös lekötelezések-is, mellyek egygyes társaságokból, bizonyos helyheztetésekből erednek; ha tudniillik két vagy több emberek öszveállanak valamelly tzélnak elérésére. Ilyenek a' szülei, úri polgári, egyházi 's a' t. Társaságok. A' kitett tzéloknek külömbségéhez képest külömböznek a' kötelességek-is: a' mint az alkú, a' megegygyezés, a' viszons elfogadás hozza magával. Ezeknek hív megtartásokat-is parantsollya az erköltsi törvény, annyival-is inkább, hogy a' szerentsés nyúgodalmas étellel szorosán egybe vagynak kapt-solva.

Mostani állapotodhoz 's szükségedhez képest tsak a' fiúi, úri, 's polgári kötelességekről fogok rövideden szóllani.

I. FIÚI KÖTELESSÉGEKRŐL

Minekutánna a' Szülék, a természet' ösztöne 's kötelességek szerint, szeretetből mindent elkövetnek, a' mi gyermeiknek testi 's lelki javokra szolgál; a' jó Anyák

* Péteri Takáts József (1767–1821) tanulmányait Győrben és Keszthelyen folytatta, már igen fiatalon beszélt németül, angolul, franciául és olaszul a klasszikus nyelvek mellett. Pozsonyban négy évig teológiát hallgatott, ezt követően elhagyta a papi pályát, és Keszthelyre ment, ahol Festetics György gróf László fia nevelését bízta rá. Később ügyvédi pályára lépett, halála előtt pedig Győr megye alispánjává jelölték. Nyelvújítási, valamint folyóiratszerkesztési tevékenységeiről is ismert.

nem szánnak semmi fáradságot, míg az erőtlen kisdéd magával tehetetlen, az Atyák pedig majd magok, majd helytartóik által minden jókban oktatták őket, 's tehetségek szerint minden szükségét elhárították tőle: természetes dolog, hogy a' gyermekek-is részéről némely kötelességekkel tartoznak Szüleikhez, melyeknek bétellyesíttetésére annál készebbeknek kell lenniük, hogy a' természet-is ösztönözi őket, 's tulajdon hasznok-is azt kívánja.

1. Tartoznak Szüleiket szeretni. Ha az Istentől nem volna-is különösen megparantsolva, már azon számtalan jók, melyeket a' gyermekek szüleiknek köszönhetnek, a' legérzékenyebb szívességre gerjesztenék őket. Nints azon magzatban emberi indulat, a' kiből ezen szent 's édes kötelesség buzgó teljesítése kivész. Mit lehetne attól súlyosabb törvények' dolgában várni, a' ki ebben szunnyadozna? Sőt magának a' jó gyermeknek kellek minden alkalmatosságot felkeresni, hogy érdemessé tehesse magát, ditséretes magaviselete jó tanulása által, szüleinek további szeretetekre, 's gondoskodó ápolgatásokra. *Dilige non cega caros pietate parentes.* - CATO.
2. Tartoznak tisztelettel. Tsak ezenn épülhet az igaz szeretet. De az ne tsak külső legyen, és a' hátra-tartó alázatossággal mutassa ki magát: hanem szívből eredgyen, 's a' legjobb legszentebb vélekedésben álljon, mellyel a' gyermekek életeknek 's szerentséjeknek alkotójához, a' mi által némünémüképpen az Istenséghez hasonlíttanak, állandósan viseltessenek.
3. Tartoznak engedelmisséggel. E' nélkül sem a' szeretet nem állhat meg, sem a' nevelésnek nem lehet kívántt gyümöltse. Mivel a' szülőknek nagyobb a' tapasztalások, 's egyszersmind szeretik gyermekeiket: jobban tudhatták 's igazán óhajtyák azt, a' mi ezeknek mostani 's jövődő javokra szolgálhat; tehát az ő rendelkezései ellen tsak a' makatsok 's rosszszra-vetemedttek zúgolódhatnak. A' jó fiú, ha már szárnyára van-is botsátva, meg nem veti szüleinek józan tanátsit, nem kezd egy hamar olyanba, a' mi meg nem nyerte helybenhagyásokat.
4. Tartoznak hálaadással. Ha akármely jótétemény hálaadást kívánhat 's várhat a' jó szívtől, hogy ne járna az a' Szülőknek számtalan jótéteményeiért? Azon okból, ha szükségek volna a' segítségre, az ápolgatásra: ők legyenek akármely viszontagságban vigasztalások, az öregségben gyámolyok.

A' melly az ember ezen szent kötelességekben híven eljár, méltán tarthat számot az Isten' 's emberek szeretetére. Olyan erköls-is a' gyermekeknek szüleikhez viseltető tisztes magok' alkalmaztatása, hogy már az által szemlátomást gyarapodnak a' lelkijóságban, 's beleszoknak más kötelességek' gyakorlásába-is. A' ki napokkal megteltt koros attyát sze-

reti 's tiszteli: az könnyebben el fogja tűrni mások' gyengeségét, könnyebben engedelmeskedik a' törvényes előjáróknak, könnyebben feléled szívében a' hálaadatosság', 's könyörületesség' jámbor érzése. Mind annyi gyümöltsek, melyek egygyütt nyólnak 's érnek a' fiúi buzgósággal.

II. AZ ÚRI HATALOMRÓL

A' természeti állapotban az *Úr* és *Szolga* nevezeteknek nintsen értelmek. De mivel a' társaságos életben a' vagyonnak 's állapotnak külömbisége szükséges: ezen külömbiséget-is úgy kell tekinteni, mint a' Gondviselés bölts rendelkezését, a' melly minden látszató egyenetlenség mellett-is szépen összeillő rendet tud készíteni. Túrhetetlen volna a' szolgaság, ha az ész 's vallás nem őrizné az emberi just. Vagynak tehát nem tsak a' szolgáknak, hanem az uraknak is bizonyos kötelességeik.

1. Az Urak kegyességgel tartoznak tselédgyeikkel bánni. E' szerint ne kívánnyanak tőle többet, mint a'mire lekötelezték magokat, 's ne hajtogassák őket éppen úgy, mint valamely igás barmokat, az útolsó pihegésig. Nem kell visszaélni a' készséggel. Mi válik nagyobb betsületére az Uraságnak, ha kívánnják, és keresik nála a' szolgálatot, vagy ha félnek irtóznak tőle? Ha a' tselédek házoknál öszülnek meg, vagy ha szünet nélkül változnak? A' jó helyről ritkán kívánczik-el valaki, ha maga jó. A' sokat pedig senki sem győzi. A' szolga-is ember, 's nem a' természet, hanem tsak a' vak szerentse tette a' külömbiséget: méltó ötlet-is kimélni. *Sunt homines contubernales, humiles amici, conservi, aequae fortunae subjecti.* - SEN.
2. El kell kerülni a' durva mord bánást. Jobb, ha a' szolgák szeretik, mint félik Urokat. A' kegyetlenség neheztelést 's megvetést okoz, azért a' szolgálat sem lehet oly hív és szíves. Méltó-is valóban, hogy azok, kik urokért fáradoznak, kik ötlet sok alkalmatlanságtól megmentik, kik vétkek nélkül szerentsétlenebbek, hogy sem ő: megbetsülye mind hálaadatosságból (mert igazán vévén a' dolgot, melly tsekélység az egész esztendei bajos szolgáltnak jutalma!) mind emberiségéből. Vagyon azoknak-is érzések; mert hiszen szív, nem kő lakik mellyekben, 's emberek lévén ők-is, gyarlók, 's hibázhatnak: azért kímélni kell őket a' dologban, szelíden feddeni, ha megbotlanak. Ez többet használ, mint az elkeserítő gyalázás, vagy fertelmes szidalmazás, vagy pénz-bírság. Nem lehet eleget tsudálcogni, hogy némely házokban irgalmatlanul lehúzzatik a' szegény tseléd' tsekély béréből, ha valamit véletlenül eltör, elveszt, vagy elront. Jó volna, ha

az ilyen keményszívűek meggondolnák: hányszor 's melly reménytelenül megtörtént ő velek-is az efféle szerentsétlenség. Tsak hogy ilyenkor rend szerint a' szerentse vádoltatik: ha pedig a' szolga hibáz, nem jut az emlékezetbe, hogy a' lónak négy lába van, 's még-is megbotlik...

3. A' különös szolgálatokért, a' tartós hívségért illendő őket néha néha egy kevés ajándékkal megvigasztalni. Ez által nevedik készségek 's szorgalmatosságok. *L'autorité seule ne fait jamais bien; la soumission des inférieurs ne suffit pas: il faut gagner les coeurs, et faire trouver aux hommes leurs avantages dans les choses, où on veut se servir de leur industrie.* – FENELON. De az adományt nekik utóbb szemekre lobbantani, keserítés, vagy kétszeresen űzni, ravasz ketségtetés volna. – Azonban ha hivatalyában restelkedik a' szolga, vagy nem kedvellője a' tisztaságnak, ha nyelves, ha ragadós kezű, motskos beszédű, iszákos: és mind ezekért nem fog rajta a' szó, ki kell minden reménykedése mellett-is rajta adni; ne hogy a' gondatlan engedés által mind inkább romoljon a' tseléd, az úr pedig kárt vallyon, 's még rossz hírbe-is keveredgyék. Azért szükség az okos utánna-járás, a' figyelmezés, ha nem megy-e valami a' restség vgy korhelység miatt veszendőbe.
4. Gonddal kell lenni egészségek, 's jó állapotok iránt. Ha kivált a' hosszabb szolgálat alatt kárt vallanak erejekben, egészségekben, ha előregszenek: minden reménység nélkül elbotsáttani őket, vagy halálok után maradékokkal éppen semmit nem törődni, úgy tetszik, nagy érzéketlenség. Egy két negédes asztal, vagy más hívságos mulatság mennyit nem eszik fel, 's mi köszönet érte? Mi a' látszattya? Nem volna-e okosabb, igazságosabb azon emberekre valmelyes sejedelmet szánni, a' kik Uro-kért híven fáradoztak, nekik áldozták életeket? Tsak az ilyen vigasztaló bízodalom mellett lehet reményleni, hogy hív, dolgos, jóakaratu leszz a' tseléd; hogy az Ura' dolgát úgy végzi, mintha magának szerezne, 's ugyan azért kész volna a' tűzbe-is elmenni érette. De tartózkodni kell egyszersmind a' tseléddel való mély barátkozástól. Akármelly titoknak reája bízása annyi, mint azt első megbántáskor dobra ütni; kötelességeinek véghez vitelében lankadtta, hörtsökös durtzássá, 's vissza-szöllővá tenni.

Nem Úr az, sőt ő függ maga' tselédgyétől,
A' ki a' szolganak fél szabad nyelvétől.

III. A' POLGÁRI KÖTELESSÉGEKRŐL.

Azon okok, mellyek az egygyes familiákat támasztották, gyűjtötték-össze nagyobb társaságokban a' népeket, és szülték a' hazákat; tudni-illik hogy a' tsendességben, közönséges boldogságban annál bizonyosabban részesüllyenek, 's mind a' külső mind a' belső bántásoktól mentebben élhessenek; mivel olly indúlatosan voltak minden időben az emberek, hogy magok' valóságos károkkal meg nem szüntek visszázkodni, 's egy más ellen törekedni. Hogy tehát az efféle erőszakoskodások elmellőztessenek, vagy legalább az ellenkedők között annál bizonyosabban 's hathatósabban kiszolgáltassék az igazság: szükséges volt a' kormányozó hatalom, 's az Alattavalóknak engedelmissége. De vagynak mind a' két résznek különös és viszonos kötelességei-is.

a) Az Alattvalóké.

1. Kiki tartozik az Ország' törvényeit híven megtartani, 's magát a' bévett szokásokban 's külömbféle rendtartásokhoz alkalmaztatni. A' ki ezekkel szembe szállana, igazságtalanságot követne-el, minthogy a' Társaságnak minden tagjai lekötelezték magokat a' fennálló törvényeknek megőrzésére; és tsak ezen ürügy alatt részesíttetnek, 's tsak így részesülhetnek a' társaságos életből reájok háromló hasznokban.
2. Ha valaki megsértettnek véli magát, a' törvényes Előjáró előtt tartozik letenni panaszszát: úgy hogy a' ki maga adna magának elégtételt, a' Kormányozónak hatalmát tulajdonítaná magának kíméletlen bosszújának kiöntésére, és azért méltán büntettetnék-meg, mint egy rossz példát adó engedetlen. Minden megbántás nagyobb bosszúval toroltatik. Így a' villongásoknak tsak halálos sebek vetnének véget; ha tsak mindgyárt az első sérelmet nem a' Bírák gyógyítanak-bé, nem ők igazítanak el a' támadó pöröket. A' nagy 's esküdt ellenségekedések közönségesen következei, nem okai a' háborgásoknak.
3. Minden tagok tartoznak, tehetségekhez képest, a' társaság' tzellyának elérésén egész hívséggel iparkodni, 's így a' köz-jót előmozdítani: a' Tudós eszével, bölts tanáttssal, elmét szívet javító munkákkal, a' Gazdag értékével, a' Köznép kézi munkájával. Ebből következik egyszersmind az-is, hogy mindent el kell hagyni, a' mi a' Hazának vagy egygyes tagjainak ártalmára lehetne. A' köz-jónak mivoltát nehéz általlyában 's egész kiterjedésben minden lakosnak felérni: de ha megfelel azon kötelességeknek,

mellyekkel magának 's másoknak tartozik, bizonyosan nem fog a' köz-jónak ártani.

4. Ha a' Hazának szüksége hozza magával, nem csak értékünket, hanem testi erőnket, sőt életünket-is fel kell áldoznunk javáért. Ugyan-is az ő segítségével nélkül sem jószágunk sem életünk nem volna soha bátorságban: tehát ha az ellenség, vagy akármely törvénytelen zürzavar nyugtalanítaná a' Haza' tsendességét; adgyunk-viszsa néki örömmel, a' mit vettünk tőle. Úgy-is meg kell azoktól válnunk: mi nagy kár, ha valami-vel előbb-is, mintsem a' természet rendelte? Így legalább ditsósságesen halunk-meg, 's annál tovább fogunk élni nemes elszánásunkban 's jó tselekedetünkben; mert csak az ideigtartó rövid élet után kezdődik a' gyűjtött érdemben való ditsó élet. De nem csak háborúság' idején, nem csak karddal 's karral lehet szolgálni a' Hazát: hanem békességben-is észszel, kézzel, tanáttal.

Cedant arma togæ, concedat laurea lingue.

5. A' vagyonos Urak tartoznak azon kívül-is magok' jószántokból mindent elkövetni, a' mi a' Hazának nem csak hasznára, hanem díszére-is válik. Szerzenek a' szűkölködőknek alkalmatosságot, hogy legalább munkájokkal tudgyák életüket tengetni; kegyességgel uralkodgyanak a' szegény adózó népen, mutassanak módot kevés mindeneknek javítására, ébreszszék a' szorgalmat, könnyítsék a' bajos életet. Nem nagy ditsósságára szolgál az Úrnak, ha helysegeiben dűlő félben vagynak a' házok, ha rongyosak vad tekintetűek Jobbágygyaik, ha keserves panasz 's jaj szó zeng ajakikról; ha inség 's éhség néz-ki egész tetemekből. *Et est summa ratio et sapientia boni Civis commoda Civium non divellere, atque omnes aequitate eadem complecti.* – Crc.

A' Haza' díszét előmozdíttyák a' szép mesterségek, a' tudományok, a' kereskedés. Ha a' kik jó nevelést nyernek, 's értékkel bírnak, összevetett vállal igyekeznének, mi nem lehetne a' Hazából?

*Altzides nélkül Átlás sem bírhat az égget:
Nem tud sok sereget győzni magános erő,*

RAJN 18.

Íme a' mienket minden adományokkal bőven megáldotta a' gazdag Természet, mind a' föld' színén, mind a' gyomrában; az emberek izmosak, lelki tehetségek eleven, mindenre alkalmatos: tehát csak az ész' pallérozása szükséges, csak az ébresztő ösztönözés kívántatik ahoz, hogy a' leghűresebb Nemzetek között

ragyogjon a' Magyar' neve: *Vt respublica opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, vitute honesta sit.* – SEN.

Lent kendert nevellünk: oltsón más nemzet el-horgya;

'S a' vásznat drágán engedi vissza nekünk,

Van gyapjunk: ezt-is fele pénzenn el-viszik; és mi

Külső postókért éktelenül fizetünk.

Nints-e fonó? Nints semmi szövő, 's kallóra való víz?

Mint más nemzetnek nints-e dologra kezünk?

Lenne fonó, 's a' többi; de mi csak készre tanultunk:

Sültt madarat várunk szánkba repülni, henyék.

BARÓTI SZABÓ DÁV.

b) A Kormányozóké

Ezek azért rendeltetnek, hogy a' köz boldogságot annál bizonyosabban el lehessen érni; mert ha egygy országnak minden tagja belé szállana a' kormányzásba: egygy az, hogy sokan tudatlanságok miatt éppen alkalmatlanok volnának hozzá, más az, hogy a' hosszas tanátskozásból mind zavarodás, mind idővesztetés következne – tehát a' bölts Elöljárók szükségesek. Látni való ebből, hogy a' Kormányozók 's az Alattokvalók egygyütt teszik a' Hazát, az Egészszet: és azért olyan két különös testeknek nem lehet őket tekinteni, mellyeknek különböző hasznok legyen. *Salus reipublicæ lex suprema esto.*

A' Király vagy akármely más Elöljárók a' közönségnek személyét viselik: ugyan azért szükségesek, törvényesek, kiknek nem csak félelemből, hanem szívesen tartozunk engedelmeskedni, mert boldog nyugodalmas életünknek eszközei. *Principi, úgy mond Tacitus, summum rerum iudicium Di dederunt, subditis obsequii gloria relicta est: bonos Principes voto expetere, qualescunque tolerare.* Ebből következik, hgy az Elöljárók Álattokvalóik' szerentségének keresésére kötelesek, és senkit a' maga tsendességében 's birtokában nem háborgathatnak. De nem lehet mind azt zaklatásnak nézni, a' mi a' Jobbágyinak nehezére esik, úgy mint: az adózás, katonáskodás 's a' t. mert a' ki a' tzélhoz akar jutni, annak szerének-is kell lenni hozzá: már pedig mind az adó, mind az őrzők megkívántatnak a' köz-jó' bátorságos állapottyára 's fenntartására. Ezeknek valamint mennyiségekről, úgy minéműségekől az Elöljárók hozhatnak legbizonyosabb ítéletet, mindég sínor-mértékül vévén az igazságot keménység, a' méltóságot kevélység, az uraságot kény nélkül. Igen-is a' kormányozónak hatalma 's kötelessége hozza magával, hogy az embereket jó rendben tartsa, 's úgy vezérellye indulattyaikat, hogy mennél kevesebb rosszszat 's menél több jót tegyenek. Minden társak' haszna a' társaságos életnek tzéllya: ezt lehetőképpen megszerezni a' fő hatalom' gondgya. Az egész Haza, úgy mond Seneca,

olyan mint egy bolt, mellynek kultsa a Felsőség, a kisebb társaságok és egyes tagok mindannyi kövek, mellyeket a bolthajtás maga terhével egybefoglal.

Legfőbb kötelessége a kormányozónak az igazság gyakorlása kiszolgáltatása. A rosszakhoz kegyes jónak lenni, annyi, mint azoknak kárt tenni, a kik jámbornak. A törvény ugyan megbünteti a rosszakat, de sokkal fogatosabb eszköz a jó rend, a szemes vígyázás; mert a rosszat megelőzi és megátollya. A törvények és büntetések hátrataróztattyák egygy időre a rossznak kiütését: de nem teszik, nem nevelik, nem formálják az embert jóvá; pedig csak így lehet számot tartani, hogy a rossz még titkon sem követődik-el.

A Felsőségnek többi nyomos kötelességeiről hosszasan értekezni sem ide, sem hozzánk nem tartozik. Ezt-is, a mit mondék, csak azon tekintetből hoztam-elő, mivel minden Földes Úr kormányozója Jobbágyinak, és azért az említett kötelességek ötet-is illethetik kitsinyben.

5.

Vályi András*

BESZÉD A' NEMZETI NEVELÉSRŐL

ÍRTA VÁLYI ANDRÁS, KIRÁLYI OKTATÓJA A' MAGYAR NYELVNEK, ÉS A' NEMZETI NYELVBÉLI LITTERATURÁNAK A' PESTI TUDOMÁNYOK FŐ ANYA OSKOLÁJÁBAN.

Pesten, Nyomtatott Füskúti Landerer Mihálynál 1791.

*Felséges Királyi HERTZEG!
Magyar Hazánknak Kegyelmes, Méltóságos,
és Tekintetes NAGGYAI! Tisztos Hazafiak!*

Mély tisztelet, édes öröm, és félelem küszködtetik érzékenységet, egy részről királyi Hertzegegednek háladatosságra tanító Kegyelmeisége; más részről kedves Hazánk' Tisztos Naggyainak egybe sokasodása, és ezeken kívül az a nagy Tárgy, a mellyről alázatos magam mértéklésével beszélni szerentsém van. Elhallgatván bennem az indulatnak mozgását, a mellynek leg igazabb találtta az érzékenység, egyenesen feltett tzeolomhoz lépek. Vajmi nagy örömet érzene a Közjóért haldokló szívem, ha tsekély Beszédemnek előadásában, mind a Felséges uralkodó tsászári Királyunknak, úgymint a Közjó, és a Tudományok' előmozdítójának, mind pedig a ditsó Magyar Nemzet' kívánságának néminéműképen eleget tehetnék.

Második esztendeje halad immár, miolta Felséges tsászári Királyunk, az a Nemzetek' jóltévő Attya, és az Ország' Naggyai, kedves Hazánk' böldegülésán közös tanátskozással igyekeznek: Századok múltak el ellenben, miolta a kezem alatt való Tárgy legszükségesebb, és legalkalmasabb eszköz lévén a nemzeti előmenetelre; majd a szüntelen való hadakozások, majd más okok miatt, vagy elmellőztetett, vagy hibásan alkalmaztatott; és mind ez ideig közönségesen véve méltóképen nem miveltetik. Valamíg pedig e nagy pontnak elég nem tétetődött, mind eddig sikertelenek az igyekezetek is a végett, hogy a nemzeti böldegőség állandó lábra tétetődgyön a mi Hazánkban; mert az olyan fő véghez

* Vályi András (1764–1801) pedagógus, a pesti egyetemen a magyar nyelvi tanszék első vezetője és tanára, később Kassán is tanított.

képest szükség, hogy az eszközök is annak illendő módgya szerént elintéztessenek. Meglehet ugyan, hogy az igazságok' kiszolgáltatására igen jó törvényeink lesznek, meglehet az is, hogy a' volt állapottyához képest gyógyítás tétetett az Ország' dolgán; de közönségesen az egész Nemzetnek előmenetelére, 's a' következő Maradéknak boldogságára való nézve, mind ezek a' nagy készülétek mellett is csak bóldogtalan sorsban helyeztették még a' Hazánkat, 's mind addig sem nevezetes, sem állandó előmenetelt nem lehet várni, míg azt a' messze kiható pontot elmulatták, a' mellyen az egész Hazának előmenetele, a' közönséges Jónak, és a' Nemzeti boldogságnak súlyos terhe pihen.

Amint igaz az, hogy a' hazai békességes nyugodalmat a' Törvények tartják-fel, hogy ha a' Magyarázók nem némák, ha az igazság mindeneknek kiszolgáltatatik, ha a' Törvényeket mind a' két Fél szentül megtartja, mert csak e' képen tetszik ki azoknak jóltévő ereje: úgy szinte igaz az, hogy a' közönséges előmenetelnek, a' nemzeti boldogságnak, és az elhíresedésnek kiváltképen való fundamentoma a' *Nevelés*; az az: egész Magyar Országban az életnek különböző nemeihez képest, a' mennyire lehet alkalmaztatott buzgó Keresztények; jó Hazafiak', szorgalmatos Polgárok', és hív Lakosok' készítése. Az ilyen közönséges tanítást méltán nevezheténk *nemzeti Nevelésnek*.

Két Félről függ a' Nevelésnek elintézése a' mi Hazánkban, a' Felséges Uralkodótól, és a' Hazától. Ez a' két résztől függő hatalom a' legédesebb reménységgel táplálhat bennünket. Elég tétettéven mind a' két Fél kívánságának, mert csak így lehet a' nemzeti Nevelés állandó; nem lehet azután oka senkinek arra, hogy abban meg ne nyugodjon, vagy kételkedésre vetemedjen, mintha a' nemzeti Nevelésnek egy olyan kórmány adódna, melly által az Ifjúság félre tsavarodhatna idővel. Közös tanátskozással intéztetvén el a' nemzeti Nevelésnek módgya, meghaladván az akadályokat, mellyek a' nemzeti Nevelést hátráltatnák, szükség, hogy közönségesen mindenek, a' kik csak az Országának Tagjai, tellyes erővel azon légyenek; mennél állandóbbá, 's közönségesebbé tehessenek egy olyan Nevelésnek módgyát, a' mely mind a' két Fél tzéljának leg inkább megfelel; a' melly által, mind a' közönséges Jó, mind a' Felséges Uralkodóhoz való hívség, mind a' nemzeti eggyet értő hajlandóság, és hit, mind pedig az Ország' nyelve szüntelen nagyobb tökéletességre emeltessen.

Az egész Országban lehető Ifjúságnak nevelése két féle Oskolákat kíván: mellyek annakutánna a' körülálláshoz képest, kisebb, vagy nagyobb Oskolákra formáltathatnak.

Az Oskoláknak egyik fő Tárgya, a' *Hazafi lakosok' készítése*: a' másiknak pedig, *Tudósok', és Hazai Tisztviselők'* oktatása; amahoz kaptsolthatatik a' leányok' tanítása; ehez pedig egy hazai Katonáságot illető oktatás' módgya.

Minekeltte a' Hazafi Lakosok' készítéséről szóllanék; szükség, hogy a' Hazánk' mostani nevelésbeli állapottyát rövideden lássuk, és azokból érezzük, milyen gyenge lábon áll nálunk a' Nevelésnek módgya.

A' közönséges Lakosokat készítő helyek a' nemzeti Oskolák volnának. Mint-hogy pedig azokat némelylek méltó okból, majd gyarlóságból; mások irigységből, leginkább pedig ártatlanul, és csak a' szokásból vetették meg; kevés réa termett Ifjak adgyák magokat a' tanítói Hivatalra, 's következőképen az egész ország-béli Oskolák nem mindenütt állanak oly lábon, mint kellene lenni. Még rendtelenebbek ezeknél az olyan Oskolák, mellyekben az Ifjúságnak nagyobb része kiméltetlenül nyomattatik; minthogy azokban a' különböző élet' nemeire törekedő Ifjak minden magok' személlyeire, 's jövedöbéli állapottyokra való tekintet nélkül, csak az Oskoláknak kénytelenek erőltetve tanulni.

Súlyos, és messze kiható terhek ezek, Tisztos Hazafiak! 's nem tsekély gátyyai lehetnének akarmelylek Nemzetnél is, mind a' közönséges előmenetelnek, mind a' nemzeti boldogság' előmozdításának, 's terjesztésének.

A' Fejérszeméllyek' Nevelésére is számtalan sok Helyiségekben haszna vehetetlen mód, és régi szokás van: többire az Atyák csak félen neveltetik Leány Gyermekeiket, mintha tsekély taníttatás, és nem sok kimivelés kellene azoknak, a' kik idővel Anyákká, gyermekek' Nevelőivé, és özvegységekben Atyákká, sőt az egész világi terhet hordozó Személlyekké lenni kénytelenek. Mind ezeket, 's az ehez hasonló nemzeti előmenetelnek, avagy a' közönséges boldogságnak akadályait, messze haladgyák még azok az ártalmas mételyek, a' mellyek által, az idegen nevelések' módgyait majmolni akarván, mind azt bestelenítik, mind pedig az Ifjúságot vissza szerezhethetlen károkra vezérlik. Ilyenek a' mi Hazánkban mind a' két nemre tekintvén az olyan elfajultt Nevelések, mellyek jobbítani akarván a' régi Nevelésnek módgyát, mind a' faragatlanságnak, mind a' darabos magaviselésnek kiirtását a' testek' elgyengítésén kezdik. Ez a' leg károsabb, 's leg szerentéltenebb nevelésbeli jobbítás. Bóldoglanok a' Szülék, szánakozásra méltók az Ifjak, és ő benne a' Haza; 's ha az ilyen métely nagy erőre mehet a' mi Magyar földünkön, közönségesen le kell majd nem soká mondani a' nemzeti Hitről; 's félő, hogy a' régi nagy szívu tüzes Magyarok, az erőss Vitézek, Maradéki helyett, elpuhultt velőtlen Férfiakat, 's még a' szél előtt is lézengő Bábukat kénytelenítünk mindenfelé szemlélni Hazánkban. Erős testeket 's kimiveltt Lelkeket kell képezni a' Nevelőknek; hogy ha pedig valaki a' kimerített testekben nagy Lelkeket, vagy megrettenthetetlen Vitézeket, avagy csak külföldről foglalatosságokra termett Férfiakat, és aszszonyi Nemet állíthat elő az édes Atyáknak, a' Felséges Uralkodónak, és a' Hazának; én akkor megnémultt tisztelettel fogok az ilyen tsudát tehető Nevelőknek tartozni.

Viszsa fordúlok immár tsekély jeladásom után ez ilyen elszomorító akadályokról, 's a' Hazafi Lakosok' készítését teszem figyelemességünk' tárgyául.

Tagadhatatlan, hogy az Országok' világi állapotjaihoz, a' nemzeti Természetnek, és a' levegő égnei különböző nemeihez képest, minden nemzetnek Lélek-és testbéli miveltetése, tulajdon, 's a' Nemzet' körülállásaihoz alkalmaztatott nevelésbéli módot kíván. Tagadhatatlan az is, hogy az ilyen Nevelésre való gond, ha különben az emberi tehetségeket a' jó, és hasznos igyekezetekre felnyitni akarják, ha az emberi észnek az előmenetelre segedelmeket nyújtani kívánnak, hogy az Ifjak az egész hazában jövődébéli Sorok' viselésére készülhessenek, mind a' Felséges Uralkodónak, mind a' hazánkbeli Törvényt tévő Uraságoknak, sőt minden Atyának szíven felel. Ha pedig jóltévő szíveken fekszik, amint nyilván tapasztalják, édes reménységben lehetünk, hogy a' nemzeti nevelésnek módgya már valaha, a' mi Hazánkban is közönségesen lábra fog állni.

A' sokféle nyilván való hazai Nevelések között egy tanításnak módgyára sem találunk, a' félen intézett nemzeti Oskolákon kívül, melyek a' közönséges Lakosokat, vagy a' polgári, vagy a' mezei élet' módgyának okos viselésére egyenesen készíténék. Elmellőzvé a' nemzeti Nyelvet, elhalgatván a' különböző gyermekek' szülött anya Nyelvét is, közönségesen mindeneket még a' szántóvashoz készülő Parasztokat-is a' Deák Nyelvre tanítanak: azon a' Nyelven pedig a' mellyen beszélnék a' Gyermekek, többnyire csak imádkozni, és a' betűket leírni tanulták. Ha a' közönséges terhet hordozó Nép, az országnak számosabb része, így magának hagyattatik, ha ezután is a' tudatlanságba, és a' miveletlenségben marad: mitsoda okokból kívánhatnánk a' közönséges előmenetelnek virágzását? Ha a' Földmivelők, a' hasznos Polgárok, a' különböző Kézimesterek, a' Kereskedők, 's egyebek, magok' tzellyaira nem segítettnek, mi szükségek nekik a' tudós oktatásokra? Melyek csak az ő idejeiket lopják, 's idővel is haszna vehetetlenekké változnak nálok. E' tekintetben nem hogy hasznosak volnának sok Oskolák, és temérdek Tanítók a' mi Hazánkban. Hanem még inkább tetemes károkat okoznak. Nem lévén olyan Oskoláink még eddig, melyek a' közönséges élet' módgyára való fesegéllés által az Atyákat reá-bírhathán, hogy Magzattyaikat az ilyen Oskolákba vezessék, 's a' közönséges életnek módgyára készítsék, kereskedőket, mindenféle Kézimestereket, talpon termett Polgárokat, eléletre való Lakosokat formállyanak; mindenek vagy Urak, vagy Tudósok kénytelenek lenni Hazánkban; vagy pedig a' mély tudatlanságnak posványában maradnak. Innen származtak a' mindenfelé elterjedt Ingvenélők, a' kik sem nem Urak, sem nem Kereskedők, sem nem Kézimesterek, sem nem Gazdálkodók; az ilyenek kiszebbítették meg az Idegenek előtt a' Magyar Nemességnek valóságos érdemét, azok szegényítik a' Népet, az ilyenek köztünk a' Nemzetnek, és a' földnek terhei, és többire mind ezek ártatlanul lettek heverőkké, mert a' Neve' és' módgya nem volt jó móddal előttök

kimutatgatva! A' paraszti munkás emberek, a' mezei Gazdák, a' Kézimesterek, Kereskedők, és a' Kalmárok, mind ezek készítés nélkül kezdenek a' különböző élet' módgyának nemeihez; ez az oka, hogy a' nevezeteseb, 's hasznosabb mesterségeket, a' kalmárságot is többnyire csak Idegenek folytatták. Tudva vagyunk ugyan, hogy ezek azok, a' kik által a' közönséges Társaság fentartatik, de nem volt még ez ideig gond arra, hogy az ő tehetségek 's tzellyokhoz képest alkalmazatosabbakká, és a' Hazára nézve is nagyobb haszon vehetőkké tételtek volna: Ha pedig a' Polgárok közönségesen a' nekik megkívántató tudományos tehetségekre készítetténék; nem volnának a' régi ártalmas előítéletek, nem követnék annyi Lakosok együgyűségéből az Apjuk nyomdokát; felébresztetne, 's munkába hozódna a' nemzeti ész, megjobbúlnának az éretlen, és az együgyű igyekezetbéli alkalmaztatások, 's közönségesen a' polgári élet' módgyának mindenféle nemei, virágzásra jöhetnének lassanként, egy jól eltalált nemzeti Nevelés által.

A' nemzeti Nevelés mindenféle Lakosokra kiterjed, 's lehetőképen útát nyit kinek kinek az előmenetelre. Leg alsó része Hazánkban az Ország' Tagjainak a' Jobbágyság, a' Tselédek, és a' paraszti munkás Emberek. Ezek felől némellyek csak úgy gondolkoznak, mintha ők nem is Emberek volnának, és semmi szükség sem volna a' tanítatásra „*Elég*, úgy szól: *ha külsőképen ép testet bírnak, megtanúlhatták gyakorlások után a' dolgozást, 's több nekik annál nem kell*”. A' kik illy illy formán gondolkoznak, vagy által nem látták állításokat, vagy nem akarják; mert ugyan is a' tudatlanság okozza az egymást érő károkat, és a' szegénységet; a' miveletlenség szüli a' darabosságot, a' kevély engedetlenséget, a' tsintalan ház rendet, és a' disztelen maga viselést; az Urak', vagy udvari Tisztek' *kegyetlensége* pedig a' szegények' égre kiáltó inségeit. Mind ezek kiírtatódának idővel, ha alkalmaztatott Oskoláink volnának; ha a' földes Uraság, a' szegény Emberek' előmenetelét szíven hordozná; ha közönségesen minden Oskolákban a' szorgalmatosság, a' felebaráti érzékenység, és a' nyílt szívű egyenesség példákkal plántáltatna a' Magyarok közt.

Második része az Ország' Tagjainak a' földmivelő Gazdák, a' kézi különböző Mesterek, a' Kereskedők, és a' Kalmárok. Ezen közép Rendnek nevelésére intéztettek fundamentomúl a' nemzeti Oskolák, 's kétség kívül nagyobb előmeneteleit is lehetett volna immár azoknak tapasztalni, ha a' Magyar Hazafiak magok nem akadályoztatták volna. A' kezdő próbák többnyire tökéletlenek; hathatós eszközök, szorgalmatos igyekezetek, és hosszas idő téhetnének a' Haza' kívánságának eleget e' részben: de ezeket sem lehetett még eddig annak rendi szerént alkalmaztatni; mivel sérelemnek tartották azt a' Magyarok, hogy a' Nevelés, mellynek jobbítását az Ország-is méltán óhajtya, és akarja, híre nélkül változtattott. A' köz Nép sem volt a' régi oskolák' haszontalan volta felől meggyőztetve, nem látták az új Oskolákban tett előmenetelnek nagy különbségét is, mert az

Oskolák' terjesztése hirtelen, és hathatósan sürgettetett, az alkalmas Tanítók pedig nem igen szaporodtak, 's ha néhol előmenetelt látták is, megfojtotta az Emberekben ennek megvallását, vagy az irigység, vagy a' nemzeti Oskokákhoz való gyűlölség. Ezek sem minden ok nélkül származtak, mert többnyire olyan vélekedésben voltak az Emberek, hogy a' nemzeti Oskolák nem a' lakosok' jobb móddal leendő készítéséért sürgettették, hanem a' Német Nyelvnek terjesztéséért, és ez a' Magyar Nyelvnek lenyomattatásán fogna épülni. A' kik valósggal ilyen meggyőztetésben voltak, kitsoda tulajdoníthatná vétkül, ha az indulat benne a' nemzeti Nyelv, magok, és Maradékok mellett felpozsduált. Sőt lehetne é az egész Világ' gyömbölyegén olyan érzéketlen Népet az önnönmaga gyalázattyára találni, mely az olyan nagy változást béklyútt szemmel nézhetné? Avagy szükségesebb é nékem a' nyelvem hogy beszélhessek, mint akármelly Országnak a' nemzeti Nyelve: ha különben a' maga nyelvének segedelmével kíván boldoggá, 's tsínosodott Nemezetté lenni? Ha vólnának a' mi Nemzetünk között: akar *Nagyok*, akar *Kitsinyek*; a' kik az ilyen dolgot szem héjjon által nézhetnék, nem méltó é, hogy az ő hazafiságtalanságokkal még emlékezetek is kihalljon előttünk? Sőt az olyanok is, a' kik Magyar Nemeseknek tartják magokat, és a' nemzeti Nyelvet nem tudják, avagy még se tanulják, az Országban pedig Jóságosok, vagy legalább névvel Magyar Nemesek, nem igaz é, hogy az ilyeneknek előbb nemes érzést kellett volna szerezni, mint Nemességet? Ó Magyarok, korántsem úgy lézenegett a' vér hajdan a' mi Nemes Atyáinkban!

Hogy ismét tzelomhoz lépjek, ha a' Hazafi Lakosoknak boldogító előmenetelét mind a' Felsőes Uralkodó, mind az Ország szíven hordozza, talám nem fognak az országbéli különböző Nyelvekhez képest hirtelen az Ifjak egyre szoríttatni, elmellőzvé a' Deák Nyelvet, mely a' közönséges Lakosoknak nem szükséges, míg jó mód találattik, meghaggyák kinek kinek anya Nyelvét, ezek pedig idővel a' Magyar Nyelv után, a' Német Nyelvet is önként megfogják, a' kiknek tsak szüksége, ereje, 's módgya leszsz minden erőltetés nélkül, örömeinkre tanulni. A' tanulásban sem fognak a' temérdek könyv nélkül való elmondásokkal terhelteni, kivált a' miknek időjártával hasznát nem vehetik. Megvetvén az Oskolákban ki ki fundamentomát a' maga tzellyának: boldog leszsz, a' ki jó mesteri kéz alá juthat, mert a' legszebb írásbéli mód mutatások mellett is, míg a' Tanítók olyan megvettetett sorsban lesznek, mint vagynak, minden iparkodásik, tsak külső szint mutató szem' békötések.

Harmadik része az Ország' Tagjainak az olyan nemes Hazafiak, a' kik születések után a' bevett világi szokás szerént nem élhetnek. Ezek azok, a' kikre még ez ideig semmi gond sem volt a' mi Hazánkban. Némellyek az ilyen alacsonyabb születésűek közzül mesterségek után, mások földmíveléssel, némellyek ingyen heverőben, némellyek hivatásokban élnek.

Ha a' Nemesség, tanúbizonyysága a' Haza, és a' Közjó mellett tett szolgálatnak, ha régi Őseink, tisztos magyar Atyáink, Vagyonnyaikat, 's tulajdon véreket készek voltak a' Haza mellett feláldozni, vallyon nem méltó é, hogy a' Haza az olyanok Maradékira, a' mennyiben kitelhet, különös szemmel, 's hazafiúi figyelemességgel légyen: annyival is inkább, minthogy ez, az egész Társaságnak legkissebb hátramarádása, vagy terhére való esés nélkül megtörténhetne.

Tudva való dolog, hogy a' mi hazánkban hat milliomnál többre megyen az oskolai előmenetelnek felségállására rendelt pénz; vallyon az é nagyobb boldogság, és a' Nemzetnek díszére hárámló szebb ditsőség, ha azon summa szüntelen szaporodik, vagy ha a' bölt elintézéshez képest a' nemzeti hír is, a' Közjó is, hová tovább, és minél szembe tűnőbb móddal nó? Minthogy az oskolai dolgok' jövendőre lett elintézésének módmutatása olyan úri Hazafiakra bízattatott, a' kikhez mind az uralkodó Felsőes királyi Hatalomnak, mind a' Hazának meghitt bizodalma van; tellyes reménységünk lehet a' felől, hogy egy Katonaságra készítő, de a' világi tisztségekre is kimehető Nemesek, és Hazafiak' Oskoláját láthatunk idővel a' mi Hazánkban; a' melyben bizonyos számú alacsonyabb, vagy szerencsétlen születésű, vagy árva, és ügyefogyott; de jó igyekezetű, 's szelíd erkölcsű nemes ifjak bévettetnek. Vajmi nevezetes Elmék, és talán még a' Hazának díszére lehető Férfiak születtenének ez által: feléledhetnének egyszersmind az olyan nemes Familiák is melyek a' megvetetésnek gyászos hamvával takaróznak. Tisztos Hazafiak! Közös a' kikötő hely, mert a' szerentse forogva változik, 's bizonytalan kitsoda következhet holnap a' bal szerentsének alázatosságra tanító örvényébe.

Negyedik része az Ország' Tagjainak a' hivatalbéli Hazafiak, és a' földes Nemesség. Ezek között is sokan szánakodásra méltók, mert ámbár mindenkor felette sokan sínylik az ő magasra kapaszkodó igyekezeteknek híjjában estét, még sem veszik észre magokat, 's még sem akarják látni, hogy a' mi Hazánkban mindenféle nevezetesebb Lakosoknak magzattjai tsak a' Hivatalokra tolódnak; ezek pedig nem lehetnek az egész Hazában felnövő Ifjúságnak dajkái; kivált a' midőn még annyi kövér Hivatalok kimaradtak, a' melyekre Véreink magokat még ez ideig nem igen készítették. Szabad légyen a' régi Magyaroknak természetes szokása szerént nyílt szívvel kiönteni érzésemet! Úgy tetszik, mint ha némelly sikertelen Neveléseknek nem a' Gyermekek, hanem magok az édes Atyák vólnának tulajdon okai. Sokakban a' buzgó édes atyai szeretet, egy nagy emberi gyarlósággal van öszve elegyedve, megtesznek ugyan az Atyák mindent kedves szülőteik' előmeneteléért, nem kíméllenek semmit; tsak az a' kár, hogy egy kis pontot mellőznek el, mely az egész igyekezetet haszontalanná változtathatta. Ez a' kis pont a' Gyermekek' tehetségeinek, és az ő természeti hajlandóságoknak kitapogatásában áll. Többnyire feláldozzák ezt az Atyák egy palástolva elrejtett kívánságnak, a' mely inkább származik a' szülék nagyra vágyásából,

mint a' fiak' előmenetelére tzelozott Nevelésből. Nem rekeszti ugyan sokszor az ilyen palástolt Nevelés a' fiak' előmenetelét ki: sőt gyakort mind a' két Félnek eléget tesz; ha a' fiúi tehetség az Atyák' nagyra vágyását elgyőzi; ha pedig ez elégetlen arra, mit használnak a' nagy költségek, a' mesterségesen készült szép malmok, ha nints víz elegendő, és a' szelek még azt a' keveset is kiszáraszthaty-tyák lassanként?

A' szemes hazfiak, kik e' Világon nyertesek kívánnak lenni, férfiasan kiképezik belső tehetségeiket, 's e' mellett figyelmetesen vigyáznak, hogy ha ennek kimutatására nyílás nem lenne, még azon kívül is hasznos, és nevezetes Hazafiak, 's szorgalmatos polgárok lehessenek; ha pedig az ilyen készületre mód nem szoltáltattatik, vagy nem engedtetik az Ifjaknak, és az Atyák' kívánságainak vaktában engedni tsak ugyan kéntelenek;¹ az ilyen Ifjak valóban olyan szánakozásra méltó áldozatok, mint a' kegyetlen Szülék' kettős gyilkosságának tárgyai az erőltetett házassági kötelékekben.

Ennél még károsabb, és a' nemzeti előmenetelt akadályoztató vélekedés az is sok Hazafiakban, hogy a' Kereskedést, a' Kalmárságot, és a' nemesebb Kézimesterségeket kissebnek tartják, mint azoknak valóságos érdemei kívánnák. Ezek azok az eszközök, a' melyek életet, 's világi tehetőséget adhatnának a' Nemzetnek, bődögságot a' Hazának, előmenetelt az ezekkel fáradozóknak, 's még is sokan készebbek illetlenül szűkölködni, mintsem az ilyen tisztességes, és hasznos életnek módgyát választani méltóztatnak. Az isteni bölts gondviselés, és a' Természet úgy alkotta az Embereket, hogy a' közönséges világi szükségeknek tellyesítésre közönséges tehetségű Emberek legyenek minden Országokban legtöbben. A' mi Hazánkban e' pontra nézve szembe tűnő kifogást láttunk; mert felette sokan lehetnének a' közép Rendek közt, a' kik most, vagy a' tudatlanságban, és a' miveletlenségben kínlódnak; vagy pedig a' felsőbb Uraság közzé magokat méltatlanul befűrták.

Ha az Atyák szorgalmatosabban megvizsgálgatnák, vagy mással megítéltetnek, vallyon van e' a' fiaknak elegendő erejek arra, a' mire vágnak, vagy a' Szülék adni akarják; sokkal több másféle Embereket látnánk a' mi Hazánkban. Szükség, hogy a'

¹ Hogy sokan minden gondolkodás, vagy magok megvizsgálása nélkül tétetnek világi állapotokba, ezt, reményem, senki sem fogja tagadni; 's megvallyam é? Magam is példa volnék e' tekintetben, ha az égi Gondviselés, 's kedves Szülém' jósága, 's a' magam figyelmetessége nem fédelmetek volna. Mert minekelőtte még születtem volt, már predikátornak szántak, a' kik életmet adtaék, 's valóságosan az is voltam 18 esztendő koromig képzeletben. Szerentsémre 16dik esztendőmben már prédikálgattam; érezni, sőt tanulni kezdetem lassanként azon tisztos Hivatálnak terhes súlyát, 's észre vehetetlenül elidegenített tőle belső érzékenységem. Ha azok, a' kik önnön érzésektől nem unszoltatnak, az illyen belső hivatalktól magokat megtartóztatnák, kevesebb elszomorító, 's gyakori betstelenítő történeteket hallhatnánk.

gyermeknek jövődébéli tzellyoknak súlyát érezzék, még pedig annak tellyes erejében érezzék, tsak el ne idegeníttessenek attól; hogy így még kised korokban bennek légyen az iparkodásunk szikrája, 's testekkel minden nap örögbülyön a' szemes okosság benne.

Ha ez meg lesz, nem sokára kifogynak a' sok ingyenélők, a' kik mind az Emberiséget, mind pedig a' Magyar Hazát betstelenítik, szorgalmatosabbakká lesznek az örökkig látó heverők, bődöglő mozgásba hozódik minden Hazafi; megkevesednek az ártalmas víz eszű nyálkás Böltsetské: 's így tisztulnak meg a' Magyarok, a' mi nemzeti társaink, a' sok konkolytól és a' Nemzetnek kárára mindenféle ragadó bojtorványoktól.

Leg főbb része az ország Tagjainak a' különbféle Méltóságokkal fénylő tisztos uraságok. Nem állíthaty senki hogy ezek közt nevezetes, avagy szép példákat ne láthatnánk helyel helyel a' Nevelésre: de tsuda é az, ha a' saskeselyű fellyebb repül a' közönséges madaraknál? Amint egy részről az illyen úri Magzatok másoknál szerencsésebbek; úgy szinte nagyobb, és nevezetesebb köteleességekkel tartoznak. Jókor kezdgyenek a' munkához, 's férfiasan folytassák azt, ha mások felett nem tsak születéssel; hanem érdemmel is tündöklenni kívánnak. Erre pedig nem az igen gyermek' kori kezdés, a' melly még kárt tész, nem is a' szüntelen való munka, a' melly mind a' Lelket, mind a' testet elgyengíti, hanem a' vele született erőnek okos, és jól eltalált kimivelése segéllik fel azokat, a' kik az igaz érdemek eszközét elfogható tehetségekkel bírnak. Vele lévén az illyenekkel a' fenséges észnek, és a' nemes szívnek éledhető szikrája születve, mit nem lehet vára' jó Nevelés által? E segéllik fel a' Természetet, e' fejtegeti ki a' Léleknek nagyságát, ez ad a' belső tehetségnek erőt, sőt mintegy ujjont alkottya belé a' lelki elevenséget.

Ha a' Neveléstől mindenféle Rendekre való nézve ennyit várhatunk; ha igaz az, hogy ennek jóltévvő segedelme az egész emberi Nemzetnek bődögságát gyarapítja, és a' mi nemzeti előmenetellünk is ettől függ: lehetne é valaki olyan érzéketlen akar Hazafi, akar Lakos, a' mi Magyar Honnyunknak színén, a' ki ezt a' messze kiható nagy pontot leg főbb gondgyának ne tartaná, 's mind elmúlhatatlan köteleességet lehetőképpen bé ne tellyesítené?

Ámbár közönségesen akkor szoktak az emberek szívesebb esedezéssel kérni, ha a' bődöglő bétellyesedés a' magok személyét illeti, lehetetlen mindazonáltal valakinek még a' leg keservebb kínok közepett is hathatósabb reménykedéssel esedezni, mint én folyamodom sok ezer meg ezer Lelkek' képében az egész Hazánk Naggyaihoz, nevezetesen pedig a' Tudományok, és az Oskolák' dolgát elintéző úri Hazfiakhoz, hogy a' Nevelésnek előmozdítását, az egész Ország bődöglésének kútfejét öszve vetett válakkal emelni, 's felfordíthatatlan lábra állítani méltóztatassanak. Reménykedem egyszersmind, tellyes tehetségemből

reménykedem az édes Atyák előtt, hogy a' magzatok' Nevelését minden világi gondoknál méltóbbnak tartásák; a' nevelő béres szolgálakat mesze idézzék tulajdon gyermekeik mellől, hogy a' lelki tehetségek' kiképzéséhez alatszon szívűek semmi módon ne férhessenek. Isteni félelemmel, Tudományokkal, szelíd erköltsel, nemes Lélekkel, 's tapasztalással bíró Férfiakat illet a' Nevelés. Ha az ilyen Nevelők munkás keze alá a' Szülék' példái után jól indult Ifjak adódnak; ekkor tellyesedik bé az a' nagy kívánság, a' mellyet minden hazája, s' felebaráttya' előmenetelét szerető Szív egész téhetségéből óhajt. Ekkor tellyesedik be az a' nagy kötelesség is, a' mellyel mind az Isten, mind magunk, mind pedig a' mi Maradékink eránt főképen tartozunk. E szerént fog a' mi halhatatlan emlékezetű római tszászári Királyunk, és jóltévő Atyánk, újabb kegyelmeire néltóztatni bennünket ezután is. Hideg jeleit tapasztalta ugyan eleinte ő királyi Felsége a' mi eránta tartozó kötelességünknek, mindazáltal azon, nagy Lelke nem hogy meghidegedett volna,; hanem inkább újabb meg újabb atyai kegyelmeivel tanít a' legforróbb háládatos szeretetre. Megorvosolta immár nagy részént sérelminket, bétellyesítette kívánságinkat, új életet adott a' nemzeti Nyelv' virágzása által az egész Magyar Nemzetnek; sőt a' mi leg nagyobb Felséges Hertzegségeddel fényesítette meg a' Magyar Nemzetnek homályosodni kezdett díszét. Ilyen a' királyi kegyelemnek, és a' böltsességek példája!

Felül emel magamon, 's tehetségemen a háládatosságának érzése, sőt egy olyan hathatós indulatok mozgása hevít fel, a' mellyet kimondani lehetetlen; noha minden Hazafi társakban éppen ilyen érzést kívánnék nyomni. Ah látom, minden szemekből olvasom, hogy velem együtt éreznek! Háládatos nyílt szívű Magyarok! Bár tsak a' föld' gyomrába is alászállhatnék, hadd jelenteném, ki a' mi megditsóult Atyáinknak, az öröm miatt félen húllatott szókkal, melly boldog idő pontyát deríté reánk a' mennyei Atyának gondviselése!

Azon legyünk ezután mindnyájan, a' kik tsak Magyaroknak nevezhetünk, még pedig a' leg lehetőbb igyekezettel, hogy valamíg ez a' Világ fentart, és annak színén Magyarok életben lesznek, eleven példákkal bizonyítsuk meg mind az Istenhez, mind az Uralkodóhoz, mind a' Hazához, mind pedig a' mi Felebarátainkhoz bugzó szeretetünket. Meghagyjuk különösen a' Következendőségnek, hogy a' dítsóségesen uralkodó ausztriai Házat, nevezetesen mostani halhatatlan tszászári Királyunkat, a' mi legfőbb kintsünknek élet adóját, valamint szinte királyi Hertzegségedet, úgymint a' mi hazánknek díszét, 's oltalmazó bátyáját, sőt Mindnyájokat egyenként valakik tsak a' királyi Udvarhoz tartoznak, a' leg lehetőbb szeretettel tiszteljük. Mélyen szívekbe nyomjuk ezt, a' mi haldokló szavaink közt is a' késő maradéknak! Előbeszéljük, melly boldog időben élünk a' nagy Leopold' kegyelmes uralkodása, és a' királyi Hertzegséged' Nádor Ispánysága alatt. Irigyleni fogja a' Következendőség boldog időnket; mert a' történet írások,

a' Magyarok mostani előmenetelét bé nem foghatták. Megnyertük, a' miért olly régen sohajtoztunk, a' királyi kegyelmet; bétellyesedett Felséges tszászári Királyunknak kívánsága, mert a' mi szíveinkkel úgy bír, mint a' jó édes Atya tulajdon Gyermekeivel.

Rettegjenek immár Ellenségeink! Ha régenten a' mi Atyáink egy maroknyi Magyarság, a' leg fényesebb római Birodalmat megreszkettette, erejét az egész Europa előtt félemlítővé tette; hát mi, mit nem telyesíthetnénk királyi Felségtekért? Egy királyi szózat, 's már minden Magyar tsepp vér fellobbant. Készek vagyunk az egész Világot tűz lángba borítani, a' Nap megáll a' mi haragunk előtt, a' Hold elsetétedik, 's tsak a' mi tűz villámaink fogják rettentgetni az Emberséget, apró morzsákká tördellyük Birodalmait azoknak, a' kik ellen vezéreltet Felséges Királyunk' szava bennünket; nem fog a' mi Ellenségeinknek, míg meg nem hódolt, még tsak leg kisebb magva is maradni a' földnek színén. Vajmi nagy édesség az az Ország', és a' Nemzet' Jóltévőieért mind élni, mind meghalni;

TÓLDALÉK

Miólta megditsóult Felséges tszászári Királyunk II. József, a' Német Nyelvet Hazánkban olly hathatósan sürgettette, hová tovább jobban éledt, 's már most szembe tűnő tereddéssel öregbedik jó hazafi társaink között az a' kötelesség, a' mellyre ha régi Eleink figyelmetesebbek lettek volna mind az egész Nemzet sokkal bódlogabb, mind pedig az Idegenek előtt nevezetesebb hírben volna. Minthogy már az elmúlt időnek mostohaságát változtatni lehetetlen; leg alább azon kelle hazafiúi férfias igyekezettel lenni, hogy a' Magyar Nyelvnek felállításban, terjesztésében, és mivelésében Maradékink méltó vádgyaitól menttek lehetnének.

A' nemzeti Nyelv felállításának, 's terjesztésének eszközlése Tisztes Naggyaink mód mutatásától, állandósága pedig a' Felséges Uralkodónak királyi kegyelmétől függ, ellenben a' Nyelvnek mivelése közös minden érdemes Hazfiakkal, a' kik tsak Nyelvünket nevezetes munkáikkal tökkéletességére segéllhetik; ámbár egyenesen azokon áll, kiket a' királyi, és a' hazai kegyelmes Hatalom eszközül a' végett rendelni méltóztat. A' melly Fél közölünk jobban eltalállya a' módot, a' fog hajtani több hasznót a' Nyelv-mivelésre.

Még ez ideig igazat szóllván, több Nyelv' rontók mázgnak, mint sem első tekintettel tettszik, és a' Nyelvnek mivelése nevezetes idő pontra jutott volna. Vagynak ugyan jó Magyar Íróink, 's kétség kívül még többen is volnának ha a' mi közönséges nemzeti nyavalyánk, az irigység, a' gőgös kevélység, és a' telhetetlen részre hajlások, fájdalom, az Írók közibe is bé ne tsúsztak volna, és a' Magyarok nem annyira szóval, mint tselekedettel olvasgatnának! Megilletődve nézik

az ilyen alacsonyágokat, 's némellyek' érzéketlenségét a' nemesebb Lelkek, nem örömet nyúlnak tollhoz, minthogy felette tsekély következtetéseket várhatnak.

Nemzeti társainkhoz méltatlan 's illetlen erőtlenség az is némellyek között, hogy ha egy két morzsái érdemetskét tettek nemzeti hírünk, vagy a' Közjónak előmozdítása mellett, már az emberek' feje felett kívánnak gázolni, és az ő tsekély érdemeiket égen, földön, 's még a' föld alatt is mindenek előtt kinyilatkoztatni akarják. Jele, hogy a' belső érdem még igen éretlen, és hamis végből háramlott. Illyenforma alacsony gyarlóság az is, hogy némelly Írók az egész Haza előtt hízkelni nem ártallna, kétség kívül azért, hogy ők is viszontoltassanak, 's az egymás segedelmeiben elbizakodva majd nagyobb mérészséggel hadarázhatnak idővel: mosolyogva, vagy megilletődve nézik azonban tetteket a' szemes Olvasók mert tudgyák, hogy egy gyógyító forgó szél, ha meg nem szűnnek, még emlékezteteket is elhorgya előllünk. Az igaz érdem hízkelés nélkül is szóll maga mellett, 's talám épületesebb volna, ha ezek helyett vagy a' Nyelvmívelésnek hathatósabb eszközeit illetnék, vagy ennek akadályát oszlatnák, vagy pedig a' vissza éléseket írtanák illendő móddal. Úgy lehet reményleni, hogy a' ki tsak ludasnak érzi magát, jó eleve megszűnik; s nevezetesen egy olyan vissza élésnek minél előbb vége szakad, a' mellyel mind a' Nemzet, mind a' Magyar Literatura, mind pedig az Írónak tehetetlensége, hova tovább tart, annál inkább kisebbítettik, különben a' mi halad, el nem múlik. – Pesten 4dik Aug. 1791.

X. fejezet

HÁBORÚ

Ebben a fejezetben a katonáskodással, háborúkkal, vitézséggel, inszurrekcióval foglalkozó szövegek kaptak helyet. Jóllehet a 18. század a magyar történelem békésebb korszakai közé tartozik, az ország területét a Rákóczi-szabadságharc után alig-alig érik el hadiesemények, mégis a korszak politikai kultúrájában központi szerepet tölt be a hadakozás. Nemcsak azért van ez így, mert a vitézség a nemesi nemzet önképének egyik fontos eleme, amely erős kora újkori humanista diszkurzív tradíciókra épül. Nem is csak azért, mert az osztrák örökösödési háború, Mária Terézia megsegítése, a híres „vitam et sanguinem” jelenet a 18. századi magyar politikai gondolkodás egyik kulcsmottóvá vált. Nem is csak azért, mert inszurrekció és nemesi adómentesség (a rendi alkotmány fontos pillérei) szoros logikai kapcsolatban álltak egymással a kor politikai gondolkodása szerint. Tradíciók és aktuális események találkozásai tették a háborút a korabeli politikai kultúra egyik legfeltűnőbb elemévé. A század utolsó bő évtizede valóságos reneszánszát hozta a katonai erények kultuszának. A – balsikerral zárult – török háborút rég látott intenzitású irodalmi aktivitás kísérte, az 1790–91-es események a katonáskodás nemzeti jellegét, majd a francia háborúk vitézség és lojalitás motívumait tették a rendkívül gazdag irodalmi termés kedvelt témájává. A szövegek ezt a sokféleséget tükrözik.

1.

Szüts István

MIND KÉT SZERENTSÉBEN

FORGOTT KIRÁLYÁHOZ, ÉS HAZÁJÁHOZ HÍV IGAZ MAGYAR SZ. I.

Vátzon Máramarosi Gottlieb Antalnál 1796

Nem tsak magunkért születünk. Cicero.

Hajnallott az idő, tsillagok ragyogtak,
A' kedves párok is tsendesen nyugodtak,
A' szép fülemilék tsak akkor virradtak,
Ékes nótájokkal még nem vígadoztak,
Az útas még akkor nem kezdte pályáját,
Kereskedő bátran aludta hajnalát,
Nem merte próbára vetni a' kotzkáját,
Hogy fel ne prédálják meg-rakott ládáját.
Meg nem köszörülte még Tzeres sarlóját,
Orféus se' merte pengetni hárfáját,
A' szegény Jobbágy is szép fényes kaszáját
Fel nem vette, 's várta a' hajnal' rózsáját.
Apolló még akkor nem kezdte letzkéjét,
Mert Fébus nem adta semmi fényességét,
Az egeknek várta tiszta fejérségét,
Hogy bátrabban járja Parnaszus' tetejét.
Tytirus júhait még ki nem hajtotta,
Kloris virágjait öntözni nem hagyta,
Pán-is göbölyeit még fekvé találta,
Tsak a' Márs tábora már a' mezőt járta.
A' midőn álmomból egykor fel-serkenék,
Katona-ruhámba frissen fel-öltözék,
Reggeli levegő-égtől meg-újjulék,
Bú el-felejtésért rándulék
S' a' mint ide 's tova a' mezőn sétáltam,
Aranyos szekerét Aurórának láttam,

Ezüstös lovait Fébusnak tsudáltam,
 Hogy illy koránt keltem, soha meg nem bántam.
 Addig addig mentem útamba ballagván,
 Hogy eszre se vettem annyira haladván,
 Egy erdőbe értem, szépen meg-virradván,
 Meg-álltam, 's pihentem nagyon el-fáradván
 Ott a' madaraknak gyönyörű zengését,
 A' fülemléknek kedves éneklését
 Hallottam patsérták', rigók' süvöltését,
 Mellyel köszöntötték az egek' Istenét.
 Láttam a' madárcák mikép' örvendeznek,
 Ágakra repdesvén egymásnak kedveznek,
 Ragadó madarak ha feléjek jönnek,
 Seregestől illyet mindenütt kergetnek.
 Onnét ki-indúltam egy szép sik mezőre,
 Szemem' függesztettem júhok' seregére,
 Hol egy éhes farkas ezek' seregére
 Törekedik, de lesz még ma néki bére.
 Mert a' mint rakásra a' júhok verdődtek,
 A' Pásztor' szavára kuvaszok siettek,
 Szegényeknek baján ezek segítettek,
 Mert egynéhány farkast ott nagyon meg-téptek.
 Vígabban folytattam azután útamat,
 Hogy ebben el-értem ottan szándékomat,
 A' kuvaszoknak is dítsértem dolgokat,
 Hogy Urok, és júhok vették nagy hasznokat.
 Onnét tovább léptem egy virágos kertbe,
 Hol méhek' kosara vagyon rakva rendbe,
 De a' sétálás között a' jutott eszembe,
 Hogy ezeknek dolgát végyem értelembe.
 Midőn tehát jobbra térnék egy kis útba,
 Előbb-előbb léptem gondolkodásomba,
 Hirtelen egy látás serkentett azonba',
 Vallyon mi lehet az? mondék én magamba'.
 Hol a' természetnek egy jeles munkáját,
 A' Mindenhatónak végetlen jóságát,
 Álmélkodva néztem méhek' nagy csoportját,
 Királynéjok körül serény szolgálatját.
 Le-ültem azonba' egy tsonka tőkére,

Gondolkodva néztem e' kisdéd férgekre,
 Hogy osztyák magokat külön seregekre,
 Mellyen fohászkodva néztem az egekre.
 Mondván, óh nagy Isten! ha e' kis férgeknek
 Olly nagy jóságok van, hogy Fejelemeknek
 Illy renddel szolgálnak: add az embereknek
 Hogy híven példáját kövessék ezeknek.
 Királynéjok mellett zengve szállongának,
 Semmi veszélyt jönni reá nem hagyának,
 Körülötte strázsát mindnyájan állának,
 Törölgették porát, ha mi vólt szárnyának.
 Azalatt lassú hang érdeklé fülemet,
 Melly felől a' szó jönn, affelé szememet
 Fordítottam, 's tettem én-is kérdésemet,
 Mellyre így érttettem e' feleletemet:
 Nem ládd, hogy közikbe veszik Királyjokat,
 A' darázsok ellen őrizik Urokat,
 Hogy küldik - előre serény sorpfosztjokat,
 Élesíti ki-ki tsatához szárnyakat.
 Ugyan-is így lévén már szárnyokra kelnek,
 A' darázs-sereggel szembe menni mernek,
 Most ezt űzik-vissza, most többet kergetnek.
 Szép zengéssel ismét Királyjokhoz térnek.
 Néztem, hogy készítnék házat lakására,
 Virágokból szednek mézet tartására,
 Seregenként mennek ő udvarlására,
 El-űzik, ki-indúl Királyok kárára,
 Tsudáld a' Teremtő Mindenhatóságát,
 Ezen kis férgekbe áldjad gondoságát,
 Melly igen szereti ki-ki ő Királyját,
 Úgy hogy kész fel-venni értte a' halálát.
 Értelemmel ámbár ugyan-is, ha ezek
 Nem bírnak - is ollyal mint eszes emberek,
 Még-is táraságok lásd, melly szerentsések,
 Egymást fel-segélvén békességben élnek
 Mi-is hát Istennek bölts alkotványai,
 Az ő szent kezének szép remek-munkái,
 Kiket a' természet', és Isten' törvényi
 Tanítanak, hogy legyünk ezek követői.

Serénykedjünk tehát főkép' Királyunkhoz,
 Szeretettel lenni Nemzetünk, 's Hazánkhoz,
 De még ezen kívül felebarátunkhoz,
 'S más egyéb jól-tévő kegyes Urainkhoz.
 Ne nézzük hant szemmel; hogy bírodalmában,
 Az ellenség mindent rontson haragjában,
 Pusztítson, egészen, raboljon hazánkban
 Végre, hogy prédáljon szegény országunkban.
 Hanem serénységgel ezeket kövessük,
 Kegyes Királyunkat mint méhek őrizzük,
 Hazánk' bódogságát szívünkben szeressük,
 A' szép virtus' nemét mint ők úgy betsüljük.
 Látod édes Hazám Jó'sef-is szerette
 Az idegen népét, 's Faraót kedvelte,
 Országát éhségtől, mikor meg-mentette,
 Szerentséül vette, hogy ezt tselekedte.
 Ámbár nemzetére idegen lehetett,
 Amellyről egyik úgy, mint más nem tehetet.
 De még-is Jósefnek a' kedvére esett,
 Hogy a' Királyának szolgálni lehetett.
 Tehát Magyar hazám mostan szükségében,
 Hívsegedet mutasd Ferentznek ügyében,
 Laurus koszorúkkal ékesítsd-fel szépen,
 Értékkel, erővel segéllyed ekképpen.
 Most van az az idő, melyben dítősséget,
 Szerezhetsz magadnak örökös hírt, 's nevet
 Ne sajnáljad tehát semmi keresményed',
 Sem erőd', sem pénzed', sem vitéz fegyvered'.
 Hogy szép napod fényre mint tsillag ragyogjon,
 Jó híred, és neved messzére haladjon,
 Irgalmasság, hívség szívedhez ragadjon,
 A' Szent Isten erre bő malasztot adjon.
 A' más Nemzetek-is, a' híres Németek,
 Hazájok szerető érdemes emberek,
 Miképpen a' Királyt ezek a' Nemzetek
 Segítik, 's mutatták, hogy ő hozzá hívek.
 De a' hív Magyar-is már ezt meg-mutatta,
 Mindent el-követett Ura' őltalmára,
 Örömet temjént tett a' Márs' őltárára,

Pénzből-is segíti ismét nem sokára.
 Meg-is mutatták már sokan hűséget,
 Kiknek buzgó szívvel emlékezeteket,
 Kívánom, hogy nevek érje az egeket,
 Királyoknak méltán vegyék szerelmeket.
 Mennyi sok Püspökök a' Káptalanokkal,
 Tündöklenek ebben jeles példájokkal,
 Kik egyenlőképpen a' több Fő-Urakkal,
 Mutatták hűségek szép ajándékokkal,
 A' Plébaniák-is nem maradtak-hátra,
 Sok Szerzetes Atyák vannak készen arra,
 Uroknak legyenek hív szolgálattára,
 Úgy az Orfzágnak-is nem kevés hasznára.
 Nagy Urak, Nemesek, több más Polgárokkal,
 Igazán ítélő jó Haza-fiakkal,
 Serénykednek azon édes Hazájokkal,
 Mint tehessenek jót Felséges Urokkal.
 A' Nemes Vármegyék bőv keresményeket,
 Nem fázanták, 's követték serényen ezeket,
 A' kik ezután-is igyekezettek,
 Újítták, 's meg-adják szép ígéretek.
 Buda, Pest, és Posony Királyi Városok,
 Ezekhez hasonló több más szabadosok,
 Jobbágyok, 's Polgárok városi lakosok,
 Erővel, 's értékkel repülnek mint sasok.
 A' Kúnok és Jászok számos embereket,
 Szereznek, 's küldenek nem kevés pénzeket,
 A' hadi költségre más szükségéseket,
 Búzáat, és abrakot sok ezer mérőket.
 Nem győzném fel-írni azoknak neveket,
 Inkább el-hallgatom nemes személyeket,
 A' kik erejüket, 's bőv keresményeket,
 Ajánlták, 's nyújtották kész segedelmeket.
 Tsak egyet említek a' hív Magyarokból,
 Ámbár eredetét nem vette Nagyokból,
 Hanem közönséges jó Nemes Atyákból.
 Kiknek sokat tanult kegyes példájokból.
 Ez egy igaz híve az Austria-háznak,
 Nemes szeretője kedves Hazájának,

20 telet és nyarat szentelt vitéz Mársnak,
 13-at pedig más szolgálattyának.
 Meg nem elégedett régi elejének,
 Borostyán-koszorút érdemlő fejeknek,
 Mind a két szerentsében próbált személyeknek
 Hírekkel, 's nevekkal illy jó embereknek,
 Hanem ő maga - is még ifjúságába',
 'Söldot vett, 's bé-állott a' Márs' táborába
 Nem volt fogyakozás hív szolgálattyába',
 Él'tének üdeje míg volt virágjába'.
 De mint, hogy mezőre már most ki nem mehet,
 Kardja-is mint előbb olly nagyon nem szelhet
 Még-is, ha valami ő tőle meg-lehet,
 El nem mulat semmit bár keveset tehet.
 Szerentsétlen ügyét látván Királyának,
 Következő kárát édes Hazájának,
 Remek-virtust adott ritka példájának,
 Hogy jó végét lássa kívánt munkájának.
 Ámbár mint Kurtzius Romáért életét,
 Sem Fejedelméért nem onthattya vérét,
 De vagyunkájának nem szánnya értékét,
 Tsak hogy gyógyíthassa azoknak sérelmét.
 Jöllehet hat apró gyermekeknek attya,
 Még-is a' mie van közöttök fel-osztya,
 Maga részét vígan Királyának adja,
 400 forintokkal segítségét nyújtja.
 Azután el-adá rá-maradt jószágát,
 Mellynek árán szerzett 14 katonát,
 Meg-adá ezeknek szükséges mundérját,
 Hogy így pótolhassa a' hadak' tsorbáját.
 Ezzel se'elégzik jó hajlandósága,
 Hanem az háború' egész folyásába,
 Közre-veti 'söldját had' állapottyába',
 Így adja hűségét örökös példába.
 Így az igaz polgár maga Hazájáért,
 Tűzön, vízen, vason, Felséges Uráért,
 Kész mindent meg-tenni kegyes Királyáért,
 Fel-áldozni javát boldogulásáért.
 Nintszen semmi hijja a' szép ajánlásnak,

Tsak ne legyen helye a' várakozásnak,
 Melly szép segítséget tehetünk egymásnak,
 Ha végét szakasztyuk a' sok villongásnak.
 El-közelget így már Országunk' nyugalma,
 Kegyelmes Urunknak újjúl birodalma,
 Az ellenségnek-is nem lészen hatalma,
 Lehet így hazánknek tellyes bizodalma.
 Az egek segéljék igyekezetünket,
 Hajtsa Királyunkhoz irgalmas szívünket,
 Hogy ő-is békével vezéreljen bennünket,
 Kegyes óltalmába ajánljuk fejünket.
 Szükséges-is egyszer, hogy hamar békesség
 Lehessen közöttünk szerentsés egygyesség.
 Mert ha ellene lesz a' gondatlan restség,
 Nehezb punctumokat dictál az ellenség.
 Szerentsés ember az, a' ki ez életbe',
 Királyának híven szolgál életébe'.
 Hazájához buzog vére ereibe',
 Mert dupla jutalmát vészi az egekbe'.
 Erőt és értéket Isten azért adja,
 Hogy az ember éljen azzal nem tsak maga,
 Szük Felebaráttya, Ura, és Királya.
 Ez a' Sz. Istennek kedves akarattya.
 Méltó tehát ki-ki, hogy élyen tsendesen,
 Kiráallyát, 's Hazáját szeresse kedvesen,
 Kiknek kebeleikbe élünk olly tsendesen,
 Segítséggel légyünk hozzájuk szívesen.
 Lám a' vitéz Mársnak mérész tanítvánnyai,
 Sisakos Pallásnak kemény katonai,
 Melly sokat szenvednek alig lehet hinni,
 A' mellyről nem lehet kétségesnek lenni.
 Mert ezt tsak egyedül azok érezhetik,
 Hideget, meleget, a'kik szenvedhetik,
 Éhes szomjúságot fáradtan tehetik,
 Víg kedvvel, 's jó szívvel, kár, hogy ezt nézhetik.
 Mert kik életekbe' a' nyomorúságot,
 Nem esmérték soha; a' szép boldogságot,
 Mint egészségesek a' jó orvosságot,
 Nem tudják betsülni a' legfőbb jószágot.

Ezek pedig nem csak szép kerésménnyeket,
 Költik-el szenvednek kemény hidegeket,
 Sőt nem szánnyák ennél drágább életjüket
 Le-tenni, 's meg-tenni kötelességeket,
 Hallyad csak, ha fújják a' trombitát marsra.
 Hogy bög az ágyuknak kemény durrogása.
 Sűvölt Boreásnak fulánkos darázsa,
 Tsattog a' kardoknak kemény ropogása.
 Repülnek a' tüzes bombák a' várakba,
 Vulkánnak áldoznak a' szép városokba',
 Égnek minden Házak, Templomok azokba',
 Sok pór, 's nemes halva rakatik halomba.
 Egybe ölelkezik vitéz a' vitézzel,
 Kemény tsapást téznek éles fegyverekkel,
 Meg-festik a' mezőt ki-ontott vérekkkel,
 Minden felől testek rakatik sebekkel.
 Ha szükséges képpen össze-zavarodik,
 A' sok le-vágott test mint kéve úgy fekszik.
 A' földet ki-omlott vér-patakok festik,
 Az erős várakat hamúba temetik.
 Ezt jól meg-gondolván, el-bódul az elme,
 Szegény katonának millyen az élete,
 Mire viszi embert a' haza' szerelme,
 Méltó tehát ki-ki, hogy őket segítse.
 Szörnyű trágédia a' Mársnak tsatája,
 A' hol a' vér-patak a' földet áztattya,
 Sok keserves jaj-szó az eget has'gattya,
 Ki fiját, ki férjét, ki Urát jajgattya.
 Látnád ott Herkulest tsuda erejével,
 Mint veri a' földhöz Anteust kezével,
 Dúl-fúl az ellenség nem bírván mérgével,
 A' haragos Mársnak áldozik vérével,
 Mellyet, hogy ha látnál vélnéd, hogy ítélet
 Érkezik, 's el-bomol az egész természet,
 Nem lehet gondolni sehol olly ínséget,
 Mellyet meg nem halad a' katona-élet.
 Mit nem tettek régen kedves hazájokért,
 Kurtzius, Fábius Róma várassáért,
 Hektor, és Akhilles Ilion' váráért,

Több híres vitézek szenvedtek illyekért.
 A' Magyarok közt-is ama' nagy Hunyadi,
 Kinek erős karját a'Török' vezéri
 Érzették, 's reszkették Mahumet' vitézi,
 Látod hazájáért éltét nem kiméli.
 Zrinyi Miklós, kinek alig vagyon párja,
 Sziget' várát, mikor Nagy Solimán víjja,
 Kevés vitézivel sokszor úgy meg-dúlja
 A' nagy roppant tábort, hogy csak alig állja.
 De kevés népének fogyatkozásával,
 Nem bírhatván végre Törökök' számával,
 Lachesis síetett élté' fonalával,
 Hogy ne nyújtsa tovább Hazánk síralmával
 Ha ezek nem szánták drága életüket,
 Melly fellyül-haladja világi kintseket,
 Ne sajnáljuk mi-is kevés költségünket,
 Hogy meg-mutathassuk igaz hívségünket.
 Most-is sok Mágánások, Nemesek, 's Polgárok,
 Bellona' mezején, mint a' szép virágok'
 Illatoznak ugyan, de lásd az ő sorsok,
 Ollyan mint halaknak a' szép fényes horgok
 Itt a' Gróf Sztáray nem szánnya életet,
 Felséges Uráért ki-ontani vérét,
 Öszve-szedi kardja', 's karjának erejét,
 Okos tanátsával vezeti seregét.
 Drága egéssége ámbár meg-rontatott,
 Golyóbis' férgétől teste meg-furatott,
 Hívségében még-is semmit el nem hagyott:
 Mert bölts vezérlése mindent helyre hozott.
 Amott vitézkedik Dévay Gyenerál,
 Ki ellenség előtt úttýából ki nem áll,
 Ha a' Frantziára valahol ott talál,
 Minden tsapásait követi az halál.
 Gyeneral Mészárost vitézi kardjáról,
 Esméri Frantzia kemény tsapásáról,
 Sokat lehet írni jeles szép dolgáról,
 De ezt most hadjuk-el, beszélgessünk másról.
 Melás Gyenerálnak nem hever a' kardja,
 Sok Frantziák' fejét ez által húllatya,

Szép vitézségének példáját mutattya,
 Kötelességének eléjét meg-adja.
 De a' Fő-tisztek-is mindent el-követnek,
 Szegény vitézeknek, hogy kedvet tégyenek,
 Segítséget tölök, s tanácsot végyenek,
 Bátorítták őket, vitézek légyenek.
 A' szegény katonák mindnyájan ezekkel,
 Serénykednek híven Magyar seregekkel,
 Keverik a' földet bíboros vérekkel,
 Mellyet skarlát-formán festenek ezekkel.
 Nem győzném le-írni a' sok vitézeket,
 Az ellenségen tett méltó érdemeiket,
 Égig magasztalom inkább személyyeiket,
 Az Isten segítse erős fegyvereket.
 Illyen virág terem a' Márs' mezejében,
 Hol Pallás, nem Klóris kertészkedik ebben,
 A' vitézi Pálmát nem adják itt könnyen,
 De szuró tövis közt szedegetik épen.
 Kegyelmes Királyunk illy állapottyában,
 Semmit el nem mulat gondoskodásában,
 Óhajtya, hogy hamar szép birodalmában,
 Békességben éllyen, ki-ki Országában,
 Ez a' jó Atya az, ki kegyességével,
 Igazgat bennünket fiai békével,
 Azért erejével ki-ki fegyverével,
 Méltó, hogy őrizze mind egy tsep-vérével.
 Mint igaz Pelikán vérét azért óntya,
 Édes fiaiért, hogy él'teket adja,
 Minden tehetségét ő-is úgy folytattya,
 Hogy szegény fiai békességben hagyja.
 Ha az ellenségnek nézzük-is erejét,
 Melly majd fellyül-múlja a' tenger' fővényét,
 De még-is Istenbe' veti reménységét,
 Hogy a' Magyarokkal győzi ellenségét.
 Nintsen-is mondhatom abban érzékenység,
 Kinek ereiben az igaz vér nem ég,
 Mivel tehát olly nagy a' mostani ínség,
 Segéljük Urunkat, s Hazánkat: mert szükség.
 Ezt régen már úgy-is a' Magyar hirdeti,

Királyának azért ha kedvét lelheti,
 Senki serényebben kardját fel nem köti
 Mint ő, s szívesebben senki nem segíti.
 Igaz-is, ha Magyar kél a' vitézségre,
 Ki-száll Márs' Istennek véres mezejére,
 Mihelyt éles kardja villog a' kezébe,
 Omlik az ellenség előtte rendébe,
 Nagy hírt, s nevet szerzett régen a' Magyarság,
 Sok jó vitézekkel tele vólt az Ország,
 Senki vitézségből eleibe nem hág,
 Még most-is fegyvere sok ellenséget vág.
 A' ki, hogy ha láttya Királlya' szerelmét,
 Félre-tészi bátran minden szerentséjét,
 Nem szánnya érette halálra a' fejét,
 Vetni, s kész le-tenni szerelmes életét
 Felséges Királyunk édes Fejedelmünk,
 Légy kegyelmes hozzánk, mert téged' szeretünk,
 Él'tünkkel, s javunkkal látod hogy nem késünk,
 Hogy birodalmadban végre meg-pihennyünk.

VÉGE

EGY NEMES BIZTATÁS HIV VITÉZ MAGYAROKHOZ

Posontban, Fűskúti Landerer Mihály Betűivel, 1796

Qui cito dat, bis dat, nil dat, qui munera tardat.

*Recedat Turpis avaritia, ubi Regis, et Regni salus
periclitatur; Prudens, et Fidelis Civis dat,
quod habet, ut salvet totum.*

Holvan Nemes Magyar az a' Bizodalom,
A' mellyet Vár Tüled az Édes Hatalom,
'S nem mered Kérdezni egy Kegyes Atyától,
Micsoda segédet vár Édes Fiától,
Vitam, et Sanguinem, pusztá hang magában,
Illik ugyan való egy hív Nép Szájában,
De Kész, és tehető cró kell hozzája,
Mert Kard pengés nélkül nints Harmóniája,
Kérd meg az Felségnek mire van szüksége,
Vagy ha Határattlan Szívednek Készsége,
Rajta, Lora Legény, Indúly hamar győzni,
És még az Kérést-is siess meg-előzni.
Tudod az tábornak, hogy három a' hija,
Az erőtt erős Kard, pénz, és Kenyér vija,
Pedig mind az Három, úgy vélem magábúl,
Ki-telik a' Magyar nemes Katonábúl,
Nohát Édes hazám, Marsnak onokája,
Iparkodgy, hogy fénylen Ferentz Koronája,
Szinte azon vér van most-is Ereidben,
A' mely híven buzgott negyven egyedikben,
Több ellenségeid akkor meg-aláztad,
Dicső Aszonyunkat fel-is magasztaltad,

Törd-meg azért nyakát egy oly fene vadnak,
A' ki Európát kívánnya predának,
Mutasd-meg az pogány gonosz Frantziának,
Hogy szabadítója Leszesz ez predának,
Igy az Relligio, 's Király Birodalma,
Polgári Társaság, Hazánk' nyugodalma,
Meg-tér bizonyossan gazdag olaj Fával,
Diszes Békeségnek várt boldogságával,
'S midőn Rabbá teszed Tigris Szabadságot,
(^a)El-nyered, el-higyed, az Borostyán ágot,
Akkor nagy Királyod Europa előtt
Meg-dítsir, aszt mondgya, Lásd az Magyar Erőtt.

(a) *Vagy* Fel-teszed, el-hidgyed, az Borostyán ágot.

3.

Kultsár István*

B. LAUDONNAK NANDORFEJÉRVÁRI GYŐZELME

Szombathelyen 1790.

(részlet)

Nandorfejevára¹ meredek hegyével
Sokszor megfertődzött Keresztény' vérével,
Kétes kotzkáját a hadnak tapasztalta,
A holdas Hatalmat már rég' magasztalta:
De Laudon ellene vezetvén seregét,
És mennydörgő tűzzel elhorítván egét
Bészállítja a Sas' kétfejű tzimmerét,
'S egy tündöklő Holdat vak homályba merit,
Igy nyoltzvan kilentzben felváltá Urait,
Melly félte ötvenig a Pogány' karjait.
Vitéz Lelkek! Marsnak régi ditsőségi,
Kiket a Keresztény névnek ellenségi
Néha kinszeríttek itten bajvívásra,
Tudjátok, léptetek melly nagy vérontásra:
Megbotsássatok hát, hogy ha tudtotokra
Nagyobb ditsőség tér az Unokátokra,
Ki, midőn vitt végbe szint' olly győzedelmet,
Nem tett emberekben ollyan nagy² sérelmet,

* Kultsár István (1760–1828) bencés szerzetes, folyóiratszerkesztő. Iskoláit Komáromban és Pozsonyban végezte, 1786-ban elhagyta a papi pályát, majd Komáromban, Szombathelyen és Esztergomban tanított. 1799-től hat éven át a Festetich családnál dolgozott nevelőként. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* című lap alapítója és szerkesztője élete végéig.

¹ Deákül Alba Græca vag' Taurunum. Isméretesbb neve Belgrad, melly Tót eredetű, 's Fejérvárat tészén. Fekszik Serviában, vagy Rátzországban a jobb parton, hol a Sava vize a Dunába omlik. Némelyek a Romaiak Taurunumját oda helyeztetik, a hol most Zímon (Semlin) áll.

² A régibb Magyarok közül Hunyadi János, és Kinisi Pál, közelebb Emanuel Bavariai Hertzeg, és Printz Eugen vitézkedtek jelessebben Belgrád Vára mellett. Különösen

Noha, midőn e várt ti lövöldöztétek,
Vagy a Pogányságot tőle élűztétek,
Akkor is e Vitéz' titkos Mesterei
Voltatok, 's utjának gyult szövétnekei.
Azért az itten nyertt fényes ditsérete,
Mellyre ötet a ti példátok vezette
Nem úgy tulajdona, hogy irigyeljétek,
Sőt mintt tieteknek részét kedveljétek.
Ő is ugyan avval mehet nagyobb hirre,
Hogy találtunk benne olly Hadivezérre,
Ki nyomon követte azoknak példáját,
Kik régtől megnyerték a világ' tsudáját.
(...)

Már a hegyre nagyobb részről mind felmentek,
Maga is köztök volt, Tisztek megjelentek.
Forgatja szemeit gyorsan minden felé
Meghagyja egy résznek, hogy álljanak elé,
Kikkel minekelőtt menne vizsgálásra
Hozzájok fordulván fakad illy szöllásra:
„Vitézek: katonák! Mind emlékeztetek,
Hogy ellenség' földje, a mellyen vezetlek,
Ez az a föld, mellynek hány halmát látjátok,
Annyi számos Vitéz tsontját tapodjátok,
Hány bokor, hány fű szál zöldell, 's virágozik,
Annyi Bajnok' piros vére szivárkozik,
Kiknek noha ninesen erjok szöllásra,
De titkon imádnak a boszszuállásra.”
Látnád a szemeket nem könnybe fordulni,
Hanem szivók szerént boszszu tűztől gyúlni,
Ég az ortza, kékre dagadnak az erek,
Kevés is úgy dombol, vélned, hogy ezerek.
Egy sziv, egy akarat van bennök, 's nagy készség
Már indulatjokból fénylik a vitézség.
Azért őket bátran elébbre indítja,
Onnét Duna felé továbbra mozditja.

Hunyadi János által a Törökökből egyszer 30000, másszor 40000 esett el. Printz Eugén pedig a tsatában 19000 ejtett el, 20000 megsebesített.

4.

Gvadányi József

A' MOSTAN FOLYÓ TÖRÖK HÁBORÚRA TZÉLOZÓ GONDOLATOK

MELLYEKET GRÓF G. J. MAGYAR LOVAS GENERÁLIS Ő NAGYSÁGA ÍRT
1789. ESZTENDŐBEN

MOSTAN PEDIG A' VITÉZKEDNI KÍVÁNO MAGYAR IFJAKNAK
KEDVEKÉRT, EDJSZERSMIND A' NEMES BANDÉRIUMOKBÓL
A' MÁRS MEZEJÉRE KI-SZÁLLANI VÁGYÓDOKÉRT KÖZRE BOCSÁTATOTT

Pozsonban és Komáromban, Véber Simon Péter költségével és betűivel 1790.

(részlet)

Vita hominis est militia super terram

ELŐ – BESZÉD

A' mostani komor és tsattogó kegyetlen hideg fagyokkal Uralkodó Tel, úgy annyira szobámba rekesztett engemet, hogy hasonló lettem amaz sivatag és vadon Erdők közepén barlangba lakozó szarándokhoz; mivel ennek kegyetlensége, és a' szívonyos havak' fúvássaival meg-töltetett Útagnak mivólta, Jó Barátimnak látogatásokra való menetelemtől, és azoknak hozzám való jöveletektől, sőt, mondhatom, egész emberi társaságtól el-zárt. Az ilylyen Magányosság leg-inkább kit kit, mindenféle gondolkozásokra szokott hozni; melylyek, vagy hivataljaiknak, vagy is természetes hajlandóságaiuknak képzeléseiből, mint anynyi kútfejekből származnak. A' szívnek kívánságát, az abból a' Testnek minden tagjaira szivárgó vér okozza, melly által az elme törekedő gondolkozásokra vetemedik. Az én elmémet is ezen magányosság a' gondolkozásoknak özönével el-borította; különösen mivel a' Hadi életben esztendeimet annyira el-töltvén, hogy Ovidiusnak azon versét magam felől méltán ide tehetem:

Gvadányi József • A' mostan folyó török háborúra tzélozó gondolatok

Jam mea Cygneas imitantur tempora comas.

s mostanában a' Török háború folytatván, erről való gondolkozásokkal szünet nélkül fárasztotta elmémet: szobámba lévén, mintha előttem viaskodónak Pajtásaim, olly képzelettel ötleltetett abba. Nem is lehetett nélküle más gondolkozásokra hozni, mert aztat is igazán mondja a' most meg-nevezett Ovidius. Hogy:

Navita de ventis, de bobus narrat arator,
Enumerat miles vulnera, pastor oves.

A' Szén-Égetőnek is tőkén szokott a' szeme lenni, és így én is a' mostan folyó Török háborúról gondolkodtam. De hogy ezen gondolatim, mint a' füst el' ne enyészessenek, el-tökéllettem magamban, azokat egy kis megvilágosítással papirosra tenni, óhajtván, hogy munkám, ollyan Nevendék hazámfiainak néminémű hasznokra vályjon, a' kik magokat Bellonának fel-áldozni szándékoznak, vagy is már annak Zászlói alatt szolgálnak-is, de a' Német nyelvben gyengék, vagy eppen tudatlanok. Mind edj lett volna nékem, aztat Német nyelven-is ki adni, de mivel minden Könyv-Tárok Német Hadi Könyvekkel rakva vannak, és még soha egy Magyar nyelven íratottot Hadi Könyv sem akadott kezembe, jónak ítélttem Hazám' Ifjainak kedvéért Anya- nyelven tsekély gondolatimat meg-világosítva kezekben adni.

Nékem ugyan ámbár tizennégy Táborozást Kampamentumot a' dicsőségesen uralkodó Ausztriai Háznak Zászlói alatt külömb-külobbféle hét ellenségei ellen, 43. Esztendők el-folyások alatt, minden tölem kitelhető tehetséggel el-végzettem-is, még sem adatott módom, hogy az Ottomaniai Fényes Porta ellen buzgósággal mindenkor tellyessített szolgálatomat tehettem volna, mellyért is ezzen Gondolatimnak le-irassát önnön gyakorlásommal, Experimentziámmal nem világozhattam, hanem azoknak ki-fejezésére leg-inkább segítettek, ama ditső, és soha feledékenységet nem érdemlő, két Nagy Hertzegeknek, és Generál Liötenantoknak Montekukulinak, és Eugéniumnak Könyvekben foglalt Életek, és a' Fényes Porta ellen ditsőségesen végzett Háborúi. Ezek után valamenynyire; Müller kapitány' neve alatt ki-jött, ugyan az Ottomaniai Porta, és Mosqua Czárné között tartott utolsó Háborúnak le-írása-is. Nem-is lehet a' Törökökkel tartott Háborúban nagyobb két arch-Strategusokról valamit olvasni, mint ezen két Hertzegekről; mert valamint a' Rómaiaknak a' Görögök ellen, tsak edj Pompéjusok, és Scipio Afrikánusok vala,

úgy az Ausztirai Háznak-is a törökök ellen, csak edj Montekukulija, és edj Eugéniusa volt.

Eugénius Herczegnek valamint ditső neve, úgy nagy vitézséggel végzett Háborúi is, még friss emlékezetben vannak, mivel azok többnyire a mostani századba történtek. De Hertzeg Montekukulinak neve-is csak allig forog már fel, mivel sokkal régebben az előtt, vala ő az Ottomaniai Portának Ostora; azért is: hogy az ő nagy híre, neve, és az Ausztirai Ház mellett a Törökök ellen tett számtalan Vitézsége, a feledékenység honyjába egészen el ne temettessenek, életét munkám eleibe tettem, hogy valamint a Fénix maga porából fel-támad, úgy az ő nagy neve, híre is, hazám Fiai előtt (melly Haza mellet fáradhatatlan volt: és második Hunyadi Jánosnak mondhatom) fel támadjon, és érdemlett meg-újulást vegyen. De valahol munkámba felőle emlékezem, mindenütt nagy nevét-is oda tészem, a többi dolgok tsekély elmémnek szüleményjei, melylyeket nem kívánom oktatásokra, hogy legyen Hazám Ifjainak, hanem csak leg-alább időtöltésekre váljon azoknak olvasása. Ha ugyan csak még-is valamelly Mómus ki-akarná nevetni tsekély munkámat, ennek ellenébe nevető Demokritust állítom ki-katragására én is, mivel munkám csak gondolatok, melyek hibásak lehetnek, különösen a Nagyok előtt.

Ezen munkám, mellyhez fogtam 1788. Esztendőben November' Hónapjának 10. napján, és végzettem ezen folyó 1789. Esztendőben Mártiusnak 25. napján, nem foglalja magába a Török Statisztikát, hanem csak, a Törökökkel a mezőbe megadni szokott dolgokat és háborúkat; a Várak, és erősségek' meg-vételekről, vagy-is azoknak őltalmazásairól nem szól, mivel ha azokról-is kívánnék írni, még egy ilyen munkát kénteleníttetném kiadni; talám fog találkozni valamelly Hazafi, annynyi sok ezer fegyvert viselő Magyarok között, a ki edj hasznos munkát azokról is a két Magyar hazának bé fog nyújtani. Mind ezek után, ha más Keresztény Fejedelemmel volna Felséges Monárkháinknak háborúja, nem a nagy Szultánnál, gondolatjaim is különbözők volnának, mivel a Török háború-is úgy különbözik más valamelly Keresztény Hatalmással való háborútól, valamint az Angliai posztó az abától.

Mindén köszönettel leszek Hazám fiaihoz, ha fáradságom díja nálók azon Cicerónak mondása leszen: Optima remuneratio laboris est Gratitude. Addig-is míglen azt meg-nyerhetem, vagyok

Kedves Hazám' Ifjainknak
Előmenteket szívemből
Kívánó Szolgája
a Szerző

(...)

MÁSODIK GONDOLAT.

Az örökké állandó Armádának hasznáról.

Soha ezen gondolat és kérdés, hogy tudni illik: szükséges é örökké állandó Ármádát edj Fejedelemnek tartani, elmémbe nem ötlött volna, ha önnön magam nem csak edyszer, hanem többször némelly magokat hánytató Politikum szolgálatban lévőktől annak kárhóztatását nem hallottam volna, minémű okait adják Ideáiknak, arról alább, de nem kis meg-táfolással fogok szólni, addig is az örökké tartandó Ármádának hasznáról ezeket mondom.

Láttuk feljebb, hogy világ' kezdetitől fogvást voltak háborúk, és annak elenyészéséig meg sem is szűnnek lenni. Méltán tehát minden Monárkha tarthat, hogy néminémű okokra való nézve, ne talántán valamelyike szomszédos Fejedelmek közül meg ne támadja, és készületlen ne találja: ha talántán ez nem történne is, köteles még is minden fejedelem maga' Monárkhájának Polgárit tsendességben, meg-edjesülésben, és edjmás között viszontagló szeretetben tartani, de mind ezeket soha fent nem tarthatja, ha olyan eszköze nem leszen, a' mellyel mint leg-erősebb fenyítéssel az egyenetlenségnek, tzivakodásnak konkolyát ki-írta, a' pártolásnak tüzet, még szikrájában előthassa, és a' gyűlötségnek metelyét elnyomhassa. Mi neve tehát azon fenyíték' eszközének? Nem más, hanem: Örökké állandó Ármáda.

Az ilyen Monárkhiát, a' melly állandó hadi sereget tart, mind Ellensége, mind Barátja tisztelettel nézi, és mindenkor olly karban vagyon helyheztetve, hogy az: békességét fent tarthatja, vagy leg-ottan háborúhoz foghat, ellensége' szándékát meg-előzheti, avvagy is aztat akadályoztathatja, hogy felette hatalmas ne legyen. Ily okokra való nézve segítették a' Rómaiak a' Mamertinusokat a' Kartágóbéliek ellen, a' Kórinthusok is szemekré hányták a' Spartabelieknek, hogy Atheniensiek' erejét nagyra engedték nőni. Az ollyan Monárkhia az időnek mivoltát is maga' hasznára fordíthatja. Használ ilyen Monárkhia szomszédjának is, ha ez őtet segítségül hívja. Mindene felett pedig maga' ellenségét meg-ronthatja, különösen akkor, a' midőn észre veszi, hogy az ő dolga rendetlenségében vagyon. A' törökök leg-inkább vigyáznak erre, és valamelly Keresztény Fejedelemre akkor szoktanak ütni, a' midőn Birodalmának rendetlenségét bizonyosan ki-tanulják.

De ide tészem aztat is, hogy az állandó Ármádának régi próbált vitézekből kell állani, és ha ilyen Ármáda kéznél vagyon, cz neveztetik valóságos és halhatatlan Ármádának. Valóságosnak! Mivel régi Katonái, a' mellyek tagjai, próbálva válogatott, és a' kemény súlyos fáradságokhoz szokott, és meg-edzett nép.

Halhatatlannak, mivel ez hasonló azon 10000 persákhoz, a' kik örökké tartattak, és a'kik közzé csak akkor adattatott Rekruta, (új katona) a' midőn valamelyike meg-ölettetett, vagy is természetes halála ki-múlt, avvagy úgy meg-élemedett, hogy az aggottság tehetetlenné tette a' hadi munkáknak folytatására. Ezek soha magokat ellenségei előtt vissza nem vonták, és Persák lévén, azon Francia szavat (Retirade) nem értették, ellenbe a' melly ellenségre reá ütöttek, azokat sudoriferum-por nélkül a' halálos verejtéknek izzadására juttatták. Ezeknek ez vala imádságok a' Hartz előtt:

A' ki e' világot teremtettek, hatalmas vagy! Te parantsolsz a' Fejedelmeknek, és Tengereknek is, Te rendelsz a' háborúban is mindeneket, és mindenütt akaratod szerint folynak mindenek: akarja, kérünk tehát, aztat is, hogy mi soha fiatal ellenséggel ne ütközzünk, mert gyilkosság a' tudatlanokat meg-ölni, és szégyen embernek gyermek' vérére ki-önteni; bízunk jóvöltodban, hogy örökké oly vitéz ellenséget állítasz elénkbe, kik már a' háborút régtől fogva gyakorolják, és a' kiknek meg-győzése, ditsőségünkre, és a' Te' áldozatodra legyen. Amen

Illyen Ármádától függ a' Birodalom' és Haza' bátorsága, ez a' meg-betsülhetetlen java és kintse az Fejedelmnek.

A' Felséges Ausztriai Háznak is Ármádája sok esztendő' folyása alatt, illyen régi sok ütközeteken, tsatákon által mentt, és sok féle ellenségeken diadalmaskodó próbált vitéz katonákból állott, de az 1793. Esztendőben Hubertsburgban Szaxónia' Országának edjk városában, Első Fridrikkel Prussiai Királylyal meg-esvén a' Frigy, sok Proprietáriusok és Obesterek, az öreg Katonákat Regimentjeikből kimustráltatták, el-botsátották, és azoknak üres helyeit mind ifjú emberekkel töltötték meg, sőt még az öreg vitéz, és a' hadi szolgálatot értő Fő Tisztekkel is hívatáljokat el-adatták, vagy is minden módon sok féle szín alatt anynyira vitték, ha jóval nem lehetett, fortélyos üldözésekkel is, míglen nyugalomra, Pensióra (azaz: Kegyelem bérre) magokat nem adták: ezeknek pedig helyeikbe szépen felbodorított hajú, finnyásan lépő, Francz nyelvet beszéllő, és taktusra ékesen tántzoló Úrfiakat, vagy ezekhez hasonló Ifjukat iktattak bé. Szép bizonyára illyen Ifjaktól álló Seregre, Regimentre nézni, mert kiki úgy képzelheti azt, mint edj virágokkal teljes kertet, vagy is hímes tojásokkal s meg-aranyozott bokrétaikkal tetőzött Mátka-tálat, kiknek látása a' szemeket tsiklandoztatja. De kérdés: hogy az illyen ifjúságból álló Sereg két három táborozás (Kampamentum) alatt is fog e' Fejedelmének hasznót tenni, vagy inkább tetemes kárára fog lenni. Én ugyan ellenkezést tartok. Való ugyan, hogy gyermekből válik az ember, de ezen példa-beszédnek értelme a' háborúságban nem áll meg, mert itten mindjárt ember kívántatik a' gátra, mert másképp a' háborúnak özöne, csak sok esztendő' múlva helyre hozható károkat fog okozni. Első Péter Mosqua Czar, a' midőn XII. Károly Svécziái Király majd mindenkor háborújának elein népét verte, ölte, s rontotta, mondotta ugyan, a' midőn edj hír a' másikat érte, hogy tudni

illik: Károly öli, fogja, üzi, kergeti népét, hogy hadd ölje, hadd üldözze, majd az én' Ármádám is maga' kárán megtanulja a' háborút folytatni. Nem is ok nélkülmondotta ő eztet, mert Monárkhiaját csak akkor kezdette erős lábra állítani, és Ármádáját foglyosítani, és jó rendbe hozni. De edj régen álló Monárkhia, a' kinek Ármádája is régtől fogva próbált vitézekből áll, nagyon hibáik, ha aztat Ifjúsággal abajdotztá teszi. Méltán ide iktatom azért aztat is, hogy kevés hetek előtt edj bizonyos jó Barátomnak, ki is a' múltt nyáron vitézül viselvén magát, Felséges Úrunk ezres Kapitányságra (Obrister) fel-emeltetvén, érdeme szerint, meg-nyertt hiatalját levelemmel üdvözlöttem, így felelt: Az Egek után köszönhetem én eztet azon régi öreg vitézekből, mint anynyi Spártabéliekből álló Batalionnak,³ és magam' Diviziójának, a' mellyben még sok öreg Katonáim lévén, úgy viselték magokat, mint az Oroszlánok, és a' Kartát-soknak s a' t. Bizonyosság tehát jó Akaróm' levele is, hogy melly jó, és hasznos legyen az olyan hadi sereg, a' melly régi próbált, és meg-keményedett katonákkal bővelkedik. 1777 esztendőben ki-lobbanván a' tudva lévő utolsó Pruszsus háború, Felséges Urunk, edj bizonyos Magyar Lovas Regiment előtt megállván, annak Obersterét így szállító-meg: Oberster Uram! Sok öreg katonái vannak é meg? Kire felelvén az Oberster, hogy minden Eskadronnál 60, 70 vólna, nagyon meg-örült a' Fejedelem, és teljes meg-elégedéssel ezeknek számát Feld-Marschal Laszei ő' Extzellentziájának mondotta. Ha valki azzal kívánna meg-torkolni, hogy az öreg vitézekből álló Ármáda tehetetlen, mivel a' vénség betegség. De igen könnyű erre a' felelet; mivel én nem értek oljas öreg Katonákat, kik öregségük miatt éppen tehetetlenek, hanem olyanokat, kik ámbár öszbe tsavarodottak is, még is nyeres, tehetős, egészséges és pozsgás emberek; aztat sem mondom, hogy rekrutázni ne kellessék, mert valamint az erdők el-fogynának a' fejszék' vágásától, a' forgó szelektől, mellyek a' fákat rakásra döntik, úgy szintén a' belső rothadástól, taplóstól, ha a' törzsökök új sarjazásokat, növéseket nem hajtanának: úgy az Ármáda is semmivé lenne, ha örökké abban csak azon emberek tartatnának, a' melyekből edjszer fel-állítottatt. Minden embernek a' halál az ő' zsöldja, senki nem élhet örökké, és így az öreg katonák közzül is, ki az ellenségtől ölettetik meg, ki természetets halállal múlik ki, ki öregsége miatt, vagy is sebei miatt elégtelenné tétetetik a' szolgálatra. Ezen utolsóknak azon felül, hogy vitézi borostyánt érdemlenek fejekre, tartozik a' Fejedelem, avvagy a' Birodalom, kiknek óltamazásokban meg-bélyegzettettek, betsületett, és elégséges holtig való zsölddal, és nyugalmas lakásokra rendeltetett hajlékkal. És ezeknek helyére szükség Rekrutákat fogadni, a' kik a' meg-maradott, és az Ármádánál szolgáló öreg vitézekből, a' szolgálatot, hadi gyakorlásokat (Exercitium) meg-tanulhassák, az

³ Azon Batalion, a' második Gvarnison Regimentimek edjk Bataliona, a' melly régi Huszárokból állítottatt fel, kik lóháton nehezen szolgálhattak a' Regimenteknél, és mintedj nyugalomra oda adattattak.

Ellenséggel való ütközetekben általok vezéreltessenek, és mind anynyi mesterektől mérészséget, és bátorságot kaphassanak. De még is szükséges dolog, hogy fokkal több öreg katonákból álljon edj Ármáda, mint sem Rekrutákból: mert másképpen valamint azon erdő, melly fiatal fákból áll, tserének, vagy tsak bereknek nevezetik, úgy azon Ármáda is, melly tsupa Rekrutákból álló volna, nem nevezetethetik Ármádának, hanem tsak Ármádátskának. E' mellett valamint időval a' veszszőkből szaru-fák, több idő' múltával oszlopik, és gerendák válnak: úgy ezen Rekrutákból is idővel jó Vitézek, Fő-Tisztek, végtére Generálisok is fognak válni. Semminémű tudomány nem mehet hirtelen tökéletességre, főképpen a' hadi tudomány, ez sok esztendő alatt való gyakorlást és próbát kíván; még a' nap is sokáig főzi a' minerát, míg az aranyvá válik, és valamint feljebb ki-tettem, úgy mostan is ide tészem, hogy az ilyen általam le-ábrázoltatott Ármáda, bástyája a' Birodalomnak és meg-betsülhetetlen java és kintse a Fejedelemnek.

Jól, böltsen is mondotta Leó Czászár aztat, hogy két Eszközök légyenek, a' mellyek a' Birodalmat fenn-tartják, az első a' szántó-vető ember, mivel az aztat táplálja; a' második: A' jó próbáltt, szolgáltt hadi Sereg, a' melly aztat minden veszedelmektől óltalmazza.

HARMADIK GONDOLAT.

Ugyan azon Dologról.

Annak, a' ki a' háborút kezdi, az a' tzelja, hogy ő a' maga' ellenségére a' mezőben reá üthessen, reája ütvén az ütközetet meg-nyerhesse. De ugyan megtsalja magát az olyan vezért, diadalmat reményivén, ha az ő' Ármádája merő Ifjúságból és nem próbáltt régi vitézekből áll: mert ezek ámbár edj helyről más helyre vállokon a' fegyvert hurzolni fogják is, de még is edjütt lévén, az ilyen Ármáda tsak nevét fogja viselni az igaz Ármádának, sőt még tsak próbálni is valamit az ilyenekkel nem fog bátorzkodni. Soha sem Scipio, sem Július Czászár, sem Vegétzius olyan nagy dolgokat nem tehettek volna, ha az ő' seregeik régi gyakorlott Vitézekből nem állottak volna.

Idő kívántatik ahhoz, míglen edj Ármáda a' hadi mesterséget meg-tanúlja, még több, míg az a' háborúra alkalmasnak tétettetik, és még sokkal több kívántatik, míglen annak emberei öregekké, és magok mesterségeket értökké lehetnek. Minden mesterség, a' melly a' természetet követi, nem jut ugrásokkal, hanem garáditsról garáditsra való lépésekkel tökéletességre; de az első fundamentumot tejendő választásnak jónak kellitik lenni, mert a' rossz matériából jó formát nem lehet önteni, azért is a' szép Rekrutáknak, szép ábrázatú, deli termetű, ép

és egészséges Ifjaknak szükség lenni, ezeknek mesterei is, a' hadi gyakorlásokban tanúltak legyének, és ollyas emberek, a' kik sok ütközteken általmentek, mert a' Filozfusok' mondása szerint: Ex actibus generantur habitus. A' hadi mesterségben is senki nem lészen erős, szüntelen való gyakorlás nélkül, sőt a' katonának szükséges sokáig élni, és sok veszedelmeken által menni, míglen valóságos katonává válik. A' Rómaiak, a' kik anynyi sok idegen nemzeteket meg-hódoltattak, edjkor a' fegyver gyakorlást a' pad alá tették, álmosfa, gondotlanokká lettek, de ellent sem álhattak mind addig Hannibálnak, míglen sok veszteségek és szerentsétségek után, az általok el gyattatott hadi mesterséget a' régi lábra nem állították. Hát miket nem tett volna Hannibál, ha ollyan nemzettel lett volna dolga, a' melly temészettől nem lett volna oly bátor, mint a' Rómaiak valának. Ha ezeket ki-ki jól latra veti, által fogja látni, melly hathatós légyen ezen oktató regula.

Ha edj Ármáda mindenképpen jó karban vagyon, ennek árnyéka alatt virágnak mindenféle Tudományok és mesterségek, és a' kereskedés; mihent ez rendetlen és erőtlen, mintsem a' Birodalomban, sem bátorság, sem hatalom, nintsen ditső hír és nagy név, sem pedig Vitézség. Senki se is hízelkedjen magának, hogy ha békesség vagyon is, még is valóságos békessége volna; mert ámbár az ilyen Monárkhia senkinek semmit nem árt is, észre vévén erőtlenségét, bátoratlanságát valamely szomszédja, bizonyosan reá üt, és gyenge kő-szálon építettett nyugalomát földig le-rogyatja.

A' Római egyenlő Társaság (Respublica) tsak addig tartott, míglen a' Kárhá-góbéliekkel hábroúban vala. A' Monárkhia is Ármáda nélkül sokáig nem állhat: ha ő másokra nem üt, tehát ezck ünek rája, ha ez nem történne is, belső háborúság támad fel ellene; mert valóságos igaz az; hogy semminémű dolog a' nap alatt edj állapotjában meg nem maradhat, hanem vagy nőni kellitik nékie, vagy is alább szállani, s hanyatlani. És ámbár úgy tetszik is, mint ha a' nap meg-állana, a' midőn Szolstiziumát éri, még is nem való, mert akkor is mégyn.

A' Filofusok között is kérdés: azon kő, a' melly fent hagyítottatik, azon Czent-rumban, a' mellyből le-felé fordul, megnyugszik é tsak edj szempillantásig is, avagy nem? De a' Politikusoknak okossai meg-edjeznek azon, hogy a' midőn edj Monárkhának edj telhetetlen, és Tartományok hódoltatására vágyódó írigy és hatalmas nemzetekkel, különösen a' Törökkel (a' kívül mostan is háborúnk vagyon) szomszédsága vagyon, soha igaz békessége nem lehet, szükség tehát az ollyat le nyomni, vagy általa le-nyomattatni, meg-rontani, vagy általa el-pusztíttatni. Végtére a' ditsőségét fegyverének homály fogja bé, ha a' Fejedelem maga' Birodalmát, tsak azon karban, a' mellyben vagyon, hagyni kívánja, vagy is, ha el-vesztett Országaira gondatlan szemekkel nézni kíván, és azoknak vissza-nyerésekben nem iparkodik, sőt még több tártományokkal is aztat szaporítani nem szándékozik. Mostani Friderikus Vilhelmus Pruszsiai Király koránt sem

vólna most olly hatalmas, ha második Friderikus Király és Bátyja Potzdámban, vagy is Szanszusziban mulató lakóhelyében örökké tsak a' Flautetraversét fűtta vólna. A' leg nagyobb Monárkhák azt tartották, hogy edj Fejedelemnek mindenkor fel-fegyveresítettev kellett lenni. Úgy is vagyon; mert mindnyájan fegyverek által emeltettek fel; ki-ki tudja, hogy mind maczedóniai Nagy Sándor, Nagy Károly Császár, mind Július Császár, azok által bódogultak, és a' mint Voltaire írja, Mahomet is tsupán kardjával vitte fel olly hatalmasságra mind bírodalmát, mind vallását. Fegyverrel vették meg Eleink is kedves Magyar Hazánkat: így számtalan más Nemzetek is.

NEGYEDIK GONDOLAT.

Az állandó Armádának tartása ellen való okok.

Akik az állandó armádának tartása ellen puskáznak, de igen gyenge és erőtlen törtésekkel, azt állítják, hogy annak tartása el-viselhetetlen terhe a' Fejedelemnek, és az ő' Tárházának, mivel, úgy mond, annak Zsöldja nagy és sok, a' melly más köz és jobb haszonra fordíthatnék. Tovább, hogy a' hadi Nép maga' zsöldjával soha sem elégszik meg, hanem a' Pólgároktól minden-féle szín alatt edjmást ótsárol ki, mellyekből gyakort tzivódás és ollykor vérontás is következik, a' melly erőszakok nemkis fogyatkozására válnak a' Birodalom' Lakosinak.

Mind ezekre kősz a' fclelet: és aztat mondom, hogy látni való dolog, hogy minden Fejedelemnek vagyon Armádája, a' mellyet koránt sem azért tart, hogy Test' Őrizője legyen, mert arra más némű Vitézek' Serege állítatott fel. Arra sem tartatik, hogy az örökké tsak parádázzon, a' Fejedelem születése s neve napján, és új esztendő' estyéjén tüzeljen; mert így valósággal edjet tenne a' Fejedelem azokra költvén, mintha tél-túl szórna azon zsöld pénzt, és a' Minsztériumja nem érdemlé né még a' kenyeret is, ha ezeknek el-oszlatását nem javaslaná. Kelletik tehát más okának lenni, hogy minden Fejedelem Armádát tart? Vagyon is. Meg-mondottam fellyebb, a' hol első gondolatomat ki-tettem, hogy világ' kezdetitől fogvást vólna háborúk, és ennek végezetéig lesznek is; szükséges tehát az Armáda, melly hadi Rendnek is nevezetetik, a' melly Rend leg-nagyobb tiszteletre méltó; mivel ez valamint az Egyházi Rendet, úgy a' Pólgárit is (értem ezen a' civilis Rendet) magok allatjában fent tartja, ez a' kriályi Thrónusnak leg-erősb oszlopa, a' szorítja a' Fedelem fejébe a' Koronát, és kezébe a' Királyi Páltzát, ez Országainak minden ellenségi ellen védelmezője és paissa, és azokban lakó Pólgároknak bátorsága, ez plántálja azon szépen zöldellő terepély ágakkal bővelkedő békességnek fáját, mellynek árnyéka alatt mindenféle Tudományok, Mesterségek, Kereskedé-

sek virágzanak, és a' mezők', Szőlők munkálásában meg-fáradott munkás kedvére nyugszik. Igazán tette fel ezen Magyar Verseket edj valaki; hogy

*Ha Hadi Rend sem lesz, Országok el-múlnak,
Városok, Kővárak, Templomok le búlnak.
Hogy Király a' Király, a' Hadi Rend teszi,
Azt is, hogy a' Népe föld gyümölsét észli.*

Terhére sintsen ezeknek Zsöldja, sem a' Fejedelemnek, sem pedig az ő' Tárházának, mivel minden Fejedelem tsak olly számmal tart Ármádát, a' mellynek tartására Orzágnak jövedelme elégséges. A' Polgár mind 'Természet', mind Ország' Törvényje szerint tartozik adót fizetni, mellnyek némelly részti a' Hadi Rend' szetésére igen hasznosan fordítja a' Fejedelem, mert ha éppen hadi Rende nem fog tartani, a' szomszéd Fejedelem, a' ki eztet lábon tartja, nem tsak Országait el-fogja pusztítani, azoknak lakosit utolsó inségre hozni, de azoktól ötet egészen meg is fogja fosztani, és így, a' mit a' vámon nyert vólna, a' harmintzadon duplán el-vesztik, és ha hirtelen Ármádát kíván állítani, vagy is már fel-állított, gyakran míg a' fel-áll, az ollyan Fejdelmet az itt meg írt szerentsétlenség fogja érni, vagy is a' már fel-állított s Rekrutákból álló Ármádáját ellensége maga tanúlt próbákon által-mentt Katonáival össze töri. Semmivé teszi, és ekkor is azon hatalmas történet leszen következése.

Hogy pedig sok katona maga' zsöldjával meg nem élészik, és a' Polgárt minden fortélyokkal zsarolja. Meg cngedem én aztat, hogy a' sok ezer katonák között sok tökéletlen természetűek is találkoznak: mivel azokat külömb-külobb féle természetű Anyák szülték e' világra, de ki-ki aztat is tudja, hogy ha az ilyen bé-vádoltatik, azon felül, hogy Zsöldjának el-vonásával a' kár meg-terítettik, még bőrrivel is áldozik; és ha Fő Tiszt, gyakran hivataljának s betsületének el-vesztésével fizeti Intereszentiáját. Úgy látszatik énnekem mintha ezen ellenvetések némely a' politicumban helyhetztettektől származnának. De vajha! Sok ezek közül nagyobb vér szopó piótzái ne vólnának a' Polgárságnak, kiket a' Helységek kész ebéddel várnak, és ingyen edj helyről más helyre szekerézvén, addig meg sem indulnak, míg meg nem ajándkékoztatnak, még pedig napi Diurnumokon felül, hát még mit nem mivelnek az al-peresek között? De még is mentem őket ezen Deák Igékkel tudni illik: Qui servit Altari, vivat ex Altari. De aztat el nem hallgathatom, hogy Báró Trenk a' ki' önnön maga is tagja ezen méltóságos Rendnek, még is azon Német versekkel írt könyvetskéjében, mellnyek Titulusza, *Der Macedonische Held*, az az: A' Maczedóniai Vitéz, az ezen hadi Rendben lévőket Privilegiátus Latroknak nevezi. De ha ugyan azon könyvetskéjében Dávidot, a' kit az egész Kereszténység' a' Szentek' számába tart lenni, Selmának mérészli

nevezni, és a' Monárkhakat, Kártushoz edj nevezetes Frantzia országi latorhoz (ki is kerék töréssel végzette életét) bátorodik hasonlítani, ki tsudálhatja, hogy a' Hadi Rendnek tagjai is Latroknak nevezi. De tudja a' világ, hogy miért büdös a' büdös babuk madár.

Ugyan azon könyvetskéjének elől-járó beszédjében, akar tenni valamelly különbözést a' hadi Rend' Tagjai között; de Verseiben ezen különbséget egészen eltemeti, nagyon közönségesen szólván; a' mellyekkel is nyughatatlna természetét világ' eleibe terjeszti.

Még edj okot adnak némellyek elő, hogy tudni illik az örökké állandó Ármáda pártütést tehet, és a' Birodalmat ki-rabolhatja el-pusztíthatja. De ki nem tudja, melly nagy rendbe össze szedett, és melly kemény fenyíték alatt nem tartatnak az Ármádák, különösen Felséges Monárkhánk' Ármádája, még soha senki sem látta leg-kisebb szikráját is ilyen ártalmas tűznek ezen Ármándánál, nem olly zabolátlan Had ez, mint valaha a' Rómaiaké vala, a' melly sok magok Császár-jokat meg-ölte, sokakat a' Thronusról le-vetvén setét tömlöztbe zárt, és negédes tetszése szerint választott Császárt magának. Ez a' nemes és tiszteletet érdemlő Ármáda, a' mellyet a' betsület' pontoma vezet, a' melly nem csak Ellenségein Fejedelmének győzedelmes, sőt országait is a' békesség' olajfájának ágaival fedezi. Még Béts' Városában a' Granatérosság soha úgy fel nem zendült, mint Konstantinápolyban a' Jantsárság gyakran késihez szokott kapni. Vagyon is olly kegyelmes Fejedelme, a' ki aztat olly jól fizeti, illy tisztességes gúnyában jártatja, olly bőséges kenyérrel táplálja, hogy éppen nem kényszerített magaféle nyáját sem pusztítani, sem Országá s Fejedelme ellen pártot ütni.

ÖTÖDIK GONDOLAT.

A Reduktzióról, vagy is a' Katonaság el-botsáttatásáról.

Meg-mutatván aztat, hogy az állandó Ármádának tartása el-kerülhetetlenül szükséges, valamint a' Birodalom' bátorságára, úgy a' Monárkha' Felségének fenn-tartására, aztat vettem gondolóra itten, hogy a' midőn a' Fejedelemnek más Fejedelemmel háborúja vagyon, akkor majd mindenkor az Ármáda meg-szaporítottatik, és következőn a' békesség, hasznos-, vagy is ártalmas legyen é a' Reduktzió? És ebben nyugottak meg gondolkozásaim, hogy a' szaporítás, vagy is Augmentatio három féle, az edjike az, a' midőn az Infanteriánál a' Kompániák, a' Lovasoknál az Eskadronok, tíz, tizenkét Katonákkal szaporítottatnak meg: a' másodika az: ha az Infanteria Regementek, edj Bataliommal, a' Gavaléria Regementek pedig edj Divízióval, vagy is Osztálylyal szaporítottatnak meg. A' harmadik pedig, midőn az Ármá-

dánál edjnehány Fráj Khorok, az az: szabad nyereséget óhajtó Seregek, és hadi Vadászok, Jágerek állíttatnak fel. Melly móddal állíttatnak fel ezek, és mi okokra való nézve, miképpen fizettetnek, melly szolgálatot tésznek, és minémű alkalmatosságokban, mind ezekről alább fogok szólni. Addig is, míg csekély gondolatimból származó ítéletemet a' Reduktzióról ki-tésem, el nem hallgathatom számos panaszszeit Hertzeg Montekukulinak, ki is fájdamasan elő számlálja még a' más Székulumban ditsőségesen uralkodó Ausztriai Háznak volt sok véres háborúit, és azok' végével következett szintén anynyi Reduktziókat; kikről is így szólni:

Az előbbi században, majd minden háborúnak végivel el-botsáttatott redukáltatott nagy része az Ármádának, holott edj háború után, mindjárt más háború következett. 1606. esztendőben Török háború volt, a' békesség' kötése után következett a' beső nyughatatlanság, tsak hamar ez után 1610. Esztendőben Negyedik Henrik Francia Királynak nagyra ki-terjedhető félelmes szándéka miatt fegyverre kellett volna kelni. A' Cseh országi háborúk kezdődtek 1618-ban, és a' békesség' gyümölsét ézlétük tsak az 1650-dik esztendőben. Erre következtek a' Dániai, és Lengyel Országi háborúk, mellyek tartottak 1657. 1660-dik esztendőig. Itten is nyomba ezután 1661. esztendőben a' Török háború követte eztet, melly is 1664. esztendőig tartott. A' Francziák bé-ütöttek 1657-dikbe Flandirába. Vég-tére Hazánkban lobban ki a' tűz. Már tehát kinek kinek ítéletire terjesztem, ezen esztendők' folyása alatt menynyi békességes időt számlált az Ausztriai Ház; és még is minden békességet követte az Ármáda' nagy részének redukziója. 1650-ben egy része el-botsáttatott; és már 1655-ben ezek' helyekbe újjak fogattattak. 1660-ban némelly Truppok eleresztettek, és 1661-ben másokat kellett állítani. 1662-ben megint el-botsáttattak. 1663-ban nyakra főre kényszerítették verbuválni. 1665-ben nagy Reduktzió vala, és 1670-ben éppen ollyan nagy Rekrutázás. 1668-ban tsak ugyan ki-obsitoltattak, és 1670-ben sietséggel szedettettek az új katonák. Így folyván a' dolgok azon időben nemdenem minden vóltaképpen által fogja látni, hogy azon sok Reduktziókra, és azokat követő új fogadásokra, sokkal nagyobb költség kívántattott, mint az állandó Ármádának el-tartására ki-adni kellett. Eddig tartanak azon nevezetes Hertzeg Montekukulinak panaszsai.

Én is, a' ki ezeket írom, mint bizonyos dolgot ide tehetem, hogy mióta a' Ditsőséges Ausztiriai Ház' Sasának szárnyai alatt 1743. esztendőtől fogva szolgálók, tsak Kavalléria Regementeket, könnyű, és nehezeket tizen-hármat láttam redukáltatni, és ezen idő alatt az augmentátziók, és a' békességben az apróbb Reduktziók majd mindenkor szokásban vóltak. Nem tsak tapasztalható, de kézzel fogható dolog is az, hogy ebből kettős kár következik: az első, valamint Herzeg Montekukuli igen jelesen ki-tette, hogy a' gyakran való Reduktzió, és hasonló szaporítás, augmentátzió, sokkal többé telik az örökké való Ármádának tartásánál, és nagy terhe a' Monárkha' Tárházának.

A' második kár pedig ez, hogy a' Reduktzióval a' tanúlt próbált, mindenképpen gyakorlott katonaság botsáttatik el, és ezeknek fogyatkozása nevendék, nyers tudatlan, és még gyenge Ifjakkal pótoltatik ki, a' kik (mint fellyebb mondotam) míglen meg nem tanulnak, meg nem folyosíttatnak, gyakorta nagyobb kárt okoznak, mint hasznót, és gyakran azonkívül, hogy a' reájok tett költség füstbe mégyne, három anynyit is tenni szükséges, és még is a' kívánt tzélhoz jutni meg nem engedődik.

A' mostanában ditsőségesen uralkodó Felséges Fejedelmünk, jól által méltóztatott látni, hogy a' Reduktziók nem kis fogyatkozást és kárt okoznak magok után, a' midőn 1778. esztendőben azon tudva lévő rövid Pruszsus háború ki-ütvén, maga tapasztalta, hogy az Ellenség' Kavallériája 62. Eskadronyokkal erősebb vala az ő' Felsége' kavallériájánál, azért is végképpen méltóztatta magát meghatározni, hogy a' Projektánsok ítéletit nem csak meg nem fogja hallgatni, sőt éppen megvetni fogja. Szívünk' nagy örömeivel is tapasztaltuk, hogy mihent Felséges Anyja ama' nagy emlékezetű Mária Therézia az Ármádiát bős kómányzására végképpen bízta, leg ottan minden magyar Lovas Regimentet edj osztálylyal meg-szaporíttatni méltóztatott. Mellyik igaz Hazafiban nem tapsolt a' Lélek, és kiben nem repdes szíve a' nagy örömtől, mivel e' mostan folyó Török háborúban is kiki testi szemeivel látja, hogy látván ő' Felsége nemzetünknek ellensége előtt vitézi viseletjét, minden Infanteria Regimentet edj Batalionnak, az Lovasokat pedig edj Divizióval Nemzetünknek nagy ditsőségére meg-szaporíttatni méltóztatott. Melly népnek szívét s karját a' nagy Úr Isten erősítse, hogy ezek által, ő' Felsége Pogány ellenségén győzödelmeskedhessen. Országait szaporíthassa, Hazánkat pedig úgy minden birodalmait kívánt tsendes békességre juttathassa. De hogy tzéloomtól meszsze ne távozzam, mostan már szölilik a' Reduktzióról.

A' midőn szükségképpen a' háborút a' békesség szokta követni, nem gondolom, a' mostani Világnak körülállássaira való nézve, találtna olly Fejedelem, a' mellynek háborúját békesség követvén egész Ármádáját redukáltatná, mivel az illyen Fejedelem hasonló volna azon Királyhoz, a' mellyet a' Schak Játékban Roy depoulének neveznek, mivel ez mindenképpen tehetetlenné tenné magát, és Országának végsp kaupjára ezen Deák verset írattna fel más Fejedelem:

Successere novi, veteres migrate Coloni.

A' mi' kegyelmes Monárkánknak a' menyei Felség sok szép termékeny, és minden ember' élelmére bővölködő javakkal, erős, szép, és számos népekkel megtöltött Országokat vetett birodalma, s kórmányzása alá, ezeknek fenn-tartására, és virágoztatására tart ollyan nagy gyakorlott, és vitéz Ármádát, a' mellynek nem hogy más Fejedelemé párja lehetne, de egész Európában ehhez csak edj is magát nem hasonlíthatja. De még is valamikor Ő' Felségének háborúja vagyon, kénteletlennek eztet meg-szaporítani, valamint más Fejedelmek is háborújuk lévén, eztet

tselekeszik. Ezen szaporítást tehát békességnek idején bízvást redukáltathatja ő' Felsége, mert ha edj Kompániájától el-esnek 10, 12. emberek, és edj Eskadron-tól szintén annyi, tsak úgy fog látszattatni ezen fogyatkozás, mintha a' Dunából anynyi tsepp vizet valaki ki-merít, mert a' Lovasoknál, még-marad az Eskadronyoknál 170. régi ember, és a' gyalog Kompániáknál még több, és így meg-marad a' jó fundamentumom a' sok próbált vitézek' sokaságával; háború támadván anynyi kevés Rekruták tsak olly külömbséget fognak okozni, mint a' nagy erdőben a' meg-élemedett fák között 10, 12. fiatal fák okoznak. Minden szabad Khórusok is el-botsáttathatnak; mert ezek úgy sem gyakorlott állandó Truppok, és mivel tsak a' Regimentek' megkíméltetésekre fogadtatnak, soha azok' megtartása fel nem tétetik, és mindenkor találtnak ollyanok, kik örömet háborúnak idején illyen Truppokat fognak fel-állítani. A' Jágerek is el-botsáttathatnak, mivel ezeket is könnyű fel-állítani másképpen is ő' Felségének számos állandó Sarf-fitzei, vontt lyukú fegyverrel élesen lovó puskássai a' Székely, Oláh, és Horváth gyalog seregeknél tartatnak. A' Borbélyokról, sütőkről, kotsisokról, béresekről itt nem szöllok, mivel ezek nem szolgálnak fegyver alatt az Ármádánál.

5.

Vályi Klára*

BUZDÍTÓ VERSEK

A NEMES MAGYAR INSURGENSEKHEZ MELLYEKET HÁLA-ADÓ
TISZTELETÉNEK KI-JELENTÉSÉRE SZERZETT VÁLYI KLÁRA
1798-DIK ESZTENDŐBENN

Ez egy Mu'sa-Aszszony' tsekély gondolatja,
Ámbár ha szegény is: Apolló magzatja.
Azért ha unalmat szerez Vers-írásom,
Minden engedje meg kérem hibázásom,
Pogány Istenekkel sem vólt mulatásom,
Tsak a' Természetből foly gondolkodásom.
Az én Muzsám nem járt a' Hélikon útján,
Nem is vólt ő inni a' Pégazus kútján.
Ugorka is kedvesbb éretlen korábann
Gyermek is míg tsátság a' nagyok sorábann.

NAGY ÉRDEMŰ MÉLTÓSÁGOS TORKOSS JÁNOS
KIRÁLYI UDVARI AGENS URNAK s. a. t. NÉKEM
NAGY JÓ LELKŰ URAMNAK

Méltóságos Jó Uram!

Midön én e' tündér Világnak bús tengerénn, törött hajómnak darab deszkájánn,
a' sanyarú szelektől ide 's-tova hanyattattnám, Kitsiny létemre, a' Nagy egek,
méltónak tettek engemet arra, hogy együgyü gondolkodásomat gyenge tollamra
végyem. De midön meg-visgálok tsekély tehetségemet, a' melybenn kívánt tzeló-
mat el-érhetném: mérészlettem mint erőss Oszlophoz Méltóságod kegyes Vállai-
hoz gyenge verseimmel tamoszkodni; a' melyet nem érdemelve, nagy szívétől ki is
nyertem, nem tekintvén aszszonyi erőtlenségemet, méltoztatott kitsiny Munkám-
nak kegyes Pártfogója lenni, és e' világ előtt esmeretessé tenni.

* Vályi Klára Hont megyei születésű, Kováts Gábor özvegye. Komáromban, majd Bécs-
ben is élt, ahonnan Csokonaival is levelezett.

Melyre nézve, bátorkodom már én is gyenge tollaimmal az ég felé repülni, de
magamat minden méltóságtól meg üressítve, egyedül a' Te érdemes kormányod
alá botsátani, és hív szívedre kötni, ezer nyereségemnek tartom lenni; és e' vilá-
gonn leg kedvesebb kötelességem a' fog lenni, hogy ezen érdememet felül haladó
jó-létét, holtomig érzékeny szívemenn viselni el nem múlatom,
Méltóságodnak

Alázatos szolgálója
Vályi Klára

AJÁNLO BESZÉD

A fel-fegyverkezett Vitéz Magyar Nemességhez.

Mint a' köd, és Zivatarok miatt unalmas nappalnak el enyészésével, tsendesedő
estve felé, a' bújkáló nap, minekelőtte le menne, a' meg szakadozott fellegek köz-
zül, ábrázatjára vidámságot öltözvén, és szemeiből a' zápornak könnyhúllatását
ki törölvén kellemetes sűgárival, mintegy vissza tekint, és a' természetnek meg
újjúlását óhajtó föld lakosait, a' ki derülő hólnappal biztatja: úgy szintén ezen sok
vészontagságok között le-folyó Századnak, alkonyodáshoz közelítő utólyánn,
mintegy ki derül a' Magyar-Ég, első nagyságú fenyes tsillagaival, Felséges Kirá-
lyi Főhertzeg, Országunk kegyelmes Nádor Ispányjával, 's-Eszterházi! Pálffy!
Splényi! Mészáros! Ti veletek, mikor a' Felséges Ausztriai házhoz, és a' Magyar
hazához buzgó szeretettel viseltető nagy lelkiúségeket háládatosságtokkal tsu-
dáltattván, azt a' boldog reménységű Századoknak örök emlékezetül által adja.

Meg vallom, szeretnék kedvetekért Minervává lenni, hogy ha mint Amazon
veletek fegyvert nem köthetek; azt tselekedhetném: hogy tündöklő virtusaitokat
az érdemet betsülni tudó világ előtt illendőenn le-írhatnám.

De sokkal gyengébbnek érzem magamat, mint érdemeiteknek nagy betsü
vóltát eleven színekkel le festhetném. Melyre nézve, ha telyes igyekezettel akar-
na is szólni háládatosságom virtusokról: talám meg sértem dítso neveteket.

Magyar Nemes Insurgensek! Engedjete meg hálá-adó igyekezetemnek,
hogy némelyeknek kegyességeket ki nyervén, nagy neveiket elő-hozhassam
ezen Insurrectióra szerzett tsekély verseimbenn, – és ezer örömmel is botsátom
magammal egy forma olvasott szeméjeknek rostálások aki ezen együgyü Mun-
kátskámát, de az érzékenyebektől ki-kérem csekély munkámmal előttök való
kedvetlenítésemet.

(...)

T. Szabolts Vármegye Insurgens Tisztjeihez.

Tengerig; túl rajta, érzékeny ki-lehetsz:
 Báró *Vay Miklós* nézésére mehetsz
 Sok ezer virtussal fel van ékesítve;
 Pallérozott esze ki van fényesítve
 Szabolts Vármegyének tündöklő nap fényje,
 Obesterségével lett Hazánk reményje,
 Szombathelynél, hétszer fel kent vitéz módra
 Mintegy vitéz Mársra, ugy halgattak szódra
 Ditső híred, hajnal, szárnyain hordozza,
 Győzedelmét a' Márs, tsak néked áldozza,
 Fényes élted számos esztendőig nyúljon,
 Lépéseidre menyből ezer áldás húljon.
 Ez a' le folyó száz hív imádód lehet.
 A' következő is méltán meg tisztelhet,
 Gróf Der'sófy József, mint *Xerxes*, nem fárad,
 A' szeretet benne buzog, 's meszsze árad.
 Kapitányságával Swadronyát szépíté,
 Szép hírét Parnaszszus hegyére repíté,
 Tündöklök szeméből vitéz bátorsága,
 Magát kedveltető okos jámborsága.
 Számára borostyán koszorút készítek.
 Mint győző Laurust fejére szépítek,
Mesáros Sándornak termetét ha nézem
 Mint magát Nagy Sándort virtussával képzem.
 Szombathelynél ő is vitézséggel forgott,
 Ellenségre mint éh Oroszlány úgy morgott

T. Győr Vármegye Insurgens Tisztjeihez.

Szám nem elégséges betsed mondására,
 Kis mú'sámmal jöttem meg próbálásra.
 Ezres Kapitány Gróf *Eszterházi János*,
 A' kinek virtusa éppenn nem hijános,
 Győr Vármegye fényes e' Fő Méltósággal,
 Nézd a' vitéz Mársot, oly nagy bátorsággal

Nagy betsed festeni szeretném míg élek,
 De hogy mer próbálni ilyen kitsiny lélek.
Hamar Iósefet is érdemesnek lelte
 Az Insurrectio, 's Kapitánynak tette.
 Virtusoddal sokak előtt Hektor lettél
 Borostyán koszorút méltánn érdemlettél.
 Adjutáns Fő Hadnagy lett Morkovics István
 Volt szerentsém látni, mondhatom nem hitván.
 Nem szánja ő Flórát virágos kertével,
 Olaj ág helyt, laurust választ seregével.
 Kardot köt jó kedvel vitéz derekára,
 Sok Vénus siratja, hogy megyen próbára.

T. Vas Vármegye Insurgens Tisztjeihez.

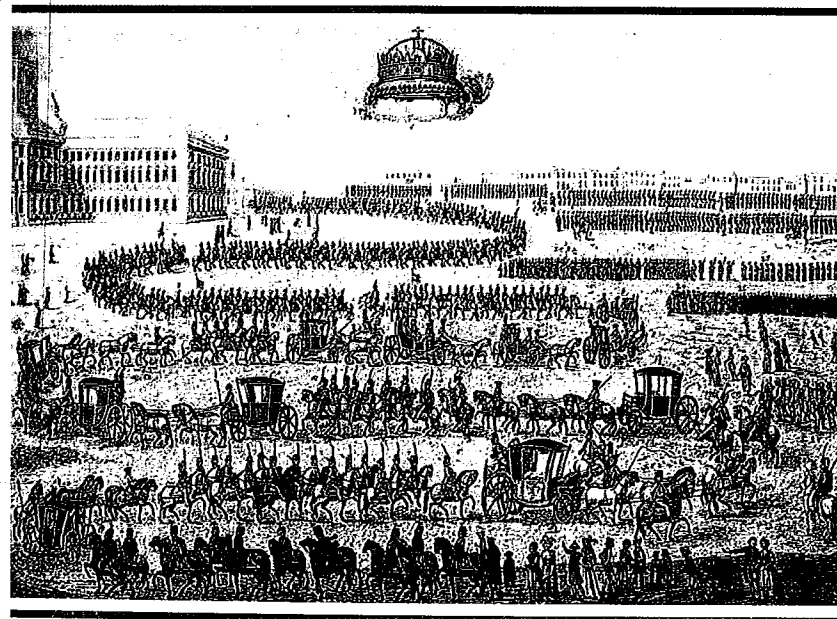
Vas Vármegye fényje Herczeg *Bottyán Lajos*!
 Nagy szívednek páját lelmi igen bajos,
 Obesteri neved ditsóság halmára
 Tetézzék, 's ülj a' jobb szerentse szárnyára.
 Fűzzön a' Márs néked meg győző laurust,
 Mellyel fe tserélhesd a' mennyei Chorst,
 Egy szép kertbenn láték egy Mársot sétálni,
 Mely kész Helenáért hazájától válni.
 Pilostent és Nestort tetézni hallottam,
 Gróf *Erdődy Ferentz* a' mint rá halgattam.
 Szerentsés áldott méh, mely téged hordozott,
 Világ Isten Aszszony, ki világra hozott.
 Arany gyapjas *Jázont* képzeljük virtussal,
 Óbeslájtinánt lett, méltó titulussal.
 Nints ténta, sem penna, a' mely le írhasa,
 Példás virtussait első számlálhasa,
 Nagy Sándor világot bár körül futkossa,
 Vitéz termetének ritkánn lehet mássa.

X 15 12 9 3

„LELKEK AZ ELISIUM MEZEJÉN”

„LELKEK AZ ELISIUM
MEZEJÉN”

ISBN 978-963-08-0589-6

9 789630 805896